

IJTIMOIIY-MA'NAVIY
TADQIQOTLAR INSTITUTI

MAFKURAVIY TAHDIDLARNING MA'NAVIY JARAYONLAR RIVOJIGA TA'SIRI VA UNI OLDINI OLISH MEXANIZMLARI

Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari

**RESPUBLIKA MA'NAVIYAT VA MA'RIFAT MARKAZI
IJTIMOIY-MA'NAVIY TADQIQOTLAR INSTITUTI**

**MAFKURAVIY TAHDIDLARNING
MA'NAVIY JARAYONLAR RIVOJIGA
TA'SIRI VA UNI OLDINI OLISH
MEXANIZMLARI**

Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari

TOSHKENT-2025

UO‘K: 32.019.5:323.281(06)

KBK: 66.0

M 30

Mafkuraviy tahdidlarning ma’naviy jarayonlar rivojiga ta’siri va uni oldini olish mexanizmlari [Matn] / Sh.To‘rayev, I.Suvanov, M.Musayev, M.Musurmonqulov, K.To‘rayev, N.Xusanova, L.Eshonqulov, M.Nomozova .- Toshkent: Voris-nashriyoti, 2 025.- 406 bet.

Mas’ul muharrir:

Olimjon Davlatov, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori

To‘plamni nashrga tayyorlovchilar:

Sh.To‘rayev, M.Musayev, I.Suvanov, M.Musurmonqulov, K.To‘rayev,
L.Eshonkulov, N.Xusanova, M.Nomozova

Ushbu to‘plamda “Mafkuraviy tahdidlarning ma’naviy jarayonlar rivojiga ta’siri va uni oldini olish mexanizmlari” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiyasiga yuborilgan ilmiy maqolalar jamlangan. Shuningdek, to‘plam “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi hamda “Atrof-muhitni asrash va “yashil” iqtisodiyot yili”da amalga oshirishga oid Davlat dasturida belgilangan vazifalardan kelib chiqib, AL-9524115134-sonli tadqiqot loyihasi doirasida Respublika Ma’naviyat va ma’rifat markazi huzuridagi Ijtimoiy-ma’naviy tadqiqotlar instituti tomonidan tayyorlandi.

To‘plam siyosatshunoslik, sotsiologiya, din, falsafa, ma’naviyat, ta’lim yo‘nalishlari mutaxassislari, ilmiy tadqiqotchilar, magistr va bakalavr talabalar hamda keng o‘quvchilar ommasiga mo‘ljallangan.

ISBN 978-9910-550-63-8

©Vorish-nashriyoti
©Toshkent-2025

Soʻz boshi

Otabek XASANOV

Respublika Maʼnaviyat va maʼrifat markazi rahbari
Siyosiy fanlar doktori

Hurmatli konferensiya ishtirokchilari, aziz hamkasblar va soha mutaxassislari!

Bugungi konferensiyamizning nomi "Mafkuraviy tahdidlarning maʼnaviy jarayonlar rivojiga taʼsiri va uni oldini olish mexanizmlari" deb ataladi. Binobarin, XXI asrda mafkuraviy tahdidlar global xavfsizlikning eng murakkab muammolaridan biriga aylandi. Bu tahdidlar nafaqat alohida davlatlar, balki butun xalqaro hamjamiyatning barqarorligiga putur yetkazmoqda.

Mazkur konferensiya Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi PF-158-son farmoni bilan tasdiqlangan "Oʻzbekiston – 2030" strategiyasi hamda "Atrof-muhitni asrash va "yashil" iqtisodiyot yili"da amalga oshirishga oid Davlat dasturining ijrosini taʼminlash maqsadida tashkil etilmoqda. Ana shunday muhim vazifalarni amalga oshirishda bugungi konferensiyamiz toʻgʻri yoʻlni belgilab olishimizga xizmat qiladi deb umid qilamiz.

Hammamizga maʼlumki, bugungi globallashuv jarayonlari, axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi va kommunikatsiya vositalarining keng tarqalishi sharoitida mafkuraviy tahdidlar masalasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Zamonaviy dunyoda maʼnaviy va mafkuraviy xavfsizlikni taʼminlash har qanday davlat uchun ustuvor vazifalardan biriga aylangan. Ayniqsa, Oʻzbekiston kabi boy tarixiy merosga ega, koʻp millatli va koʻp konfessiyali jamiyatda yashaydigan xalqlar uchun bu masala yanada dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Yangi Oʻzbekistonda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar jarayonida mafkuraviy xavfsizlikni taʼminlash va maʼnaviy qadriyatlarni asrash masalalari davlat siyosatining markazida turibdi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning taʼkidlashicha, "Biz kelajak avlodlarimizga nafaqat mustaqil davlat, balki mustahkam maʼnaviy poydevor va mafkuraviy barqarorlikni ham qoldirishimiz zarur".

Mafkuraviy tahdidlar fenomeni oʻzining murakkabligi va koʻp qirrali tabiati bilan ajralib turadi. Ular turli shakl va koʻrinishlarda namoyon boʻlishi mumkin: diniy ekstremizm va radikalizm, milliy va etnik tolerantizmsizlik, Gʻarb anʼanalariga koʻr-koʻrona taqlid, mafkuraviy jarayonlarning salbiy tendensiyalari, yoshlar ongi va dunyoqarashiga salbiy taʼsir koʻrsatuvchi ideologik oqimlar shular jumlasidandir. Bu tahdidlarning salbiy oqibatlari nafaqat alohida insonlar, balki butun jamiyat va davlat barqarorligiga tahdid solishi mumkin.

Mafkuraviy tahdidlarning zararli oqibatlari jamiyatning turli sohalarida kuzatilmoqda.

Birinchidan, ular jamiyat a'zolari o'rtasida ijtimoiy va ma'naviy hamjihatlikni buzib, polyarizatsiya va ajralishlarga olib keladi. Diniy, milliy va mafkuraviy intolerantlik tufayli xalqlar o'rtasidaga ishonch yo'qoladi, o'zaro ishonch va hamkorlik ruhi pasayib boradi.

Ikkinchidan, mafkuraviy tahdidlar yoshlar ongiga salbiy ta'sir ko'rsatib, ularning milliy o'zlikni anglashi va vatanparvarlik hissiyotini susaytiradi. Bu esa kelajakda milliy kadrlar tayyorlash va davlatni rivojlantirish jarayonlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Uchinchidan, mafkuraviy tahdidlar ma'naviy meros va an'anaviy qadriyatlarning yo'qolishiga olib keladi. Globallashuv sharoitida kuchli mafkuraviy hujumlar ostida milliy qadriyatlar, til, madaniyat va urf-odatlar saqlanib qolishi mushkul bo'lib qolmoqda.

To'rtinchidan, mafkuraviy tahdidlar iqtisodiy va siyosiy barqarorlikka ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Jamiyatda mafkuraviy chalkashliklar paydo bo'lganda investision muhit buziladi, turizm sohasi zaiflashadi va xalqaro hamkorlik imkoniyatlari cheklanadi.

Mafkuraviy tahdidlarni oldini olish borasidagi jarayonlar kompleks yondashuv va barcha jamiyat institutlarining faol ishtirokini talab qiladi.

Birinchi navbatda, ta'lim tizimini takomillashtirish va mafkuraviy tarbiya samaradorligini oshirish zarur. Maktablardan boshlab oliy ta'lim muassasalarigacha bo'lgan barcha bosqichlarda yoshlarni vatanparvarlik, tolerantlik va insonparvarlik ruhida tarbiyalash ishlari kuchaytirilishi kerak.

Ikkinchidan, axborot-kommunikatsiya sohasida nazorat choralari kuchaytirish va zararli kontentlarni bloklash tizimini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Internet va ijtimoiy tarmoqlarda mafkuraviy tahdid soluvchi materiallarning tarqalishiga to'sqinlik qilish, shuningdek, muqobil ijobiy kontentlar yaratish zarurati mavjud.

Uchinchidan, diniy ta'limotni takomillashtirish va haqiqiy islom ta'limotini yoshlarga yetkazish borasidagi ishlarni jadallashtirish kerak. Diniy ekstremizm va radikal oqimlarga qarshi kurash uchun mahalla imom-xatiblari, diniy arboblarning faoliyatini kuchaytirish va ularning malakasini doimiy oshirib borish zarur.

To'rtinchidan, fuqarolik jamiyati institutlarining roli va faoliyatini kengaytirish, nohukumat tashkilotlari orqali profilaktik ishlarni olib borish muhim yo'nalish hisoblanadi. Jamoatchilik nazorati va fuqarolar faolligi mafkuraviy xavfsizlikni ta'minlashning muhim omilidir.

Mazkur konferensiyaning asosiy maqsadi mafkuraviy tahdidlarning tabiati, turlari va ularning ma'naviy jarayonlarga ta'sirini chuqur o'rganish, shuningdek,

bu yo‘nalishda samarali oldini olish mexanizmlarini ishlab chiqish va takomillashtirishdan iborat. Konferensiya beshta asosiy sho‘bada ish olib boradi, ular o‘z navbatida mavzuning turli jihatlarini har tomonlama yoritishga qaratilgan.

Bugungi konferensiya ishtirokchilari orasida yetuk olimlar, amaliyotchi mutaxassislar, davlat boshqaruvi organlari vakillari, ta’lim muassasalari rahbarlari va pedagoglari, fuqarolik jamiyati tashkilotlari faollari mavjud. Ular o‘z tajriba va bilimlarini bo‘lishish orqali mafkuraviy xavfsizlikni ta’minlash yo‘llarini topishga hissa qo‘shadilar.

Umid qilamanki, konferensiya ishlari samarali o‘tadi va natijada mafkuraviy tahdidlarga qarshi kurash bo‘yicha amaliy tavsiyalar va ilmiy xulosalar ishlab chiqiladi. Binobarin, mafkuraviy xavfsizlikni ta’minlash – bu nafaqat davlat organlarining, balki butun jamiyatning umumiy vazifasidir. Faqat birgalikda ish olib borib, o‘zaro hamkorlik asosida xarakat qilibgina biz ushbu muhim maqsadga erisha olamiz.

Konferensiyaning barcha ishtirokchilariga muvaffaqiyat tilab, samarali muhokamalar va foydali xulosalar chiqarishlariga ishonaman!

I. MAFKURAVIY TAHDIDLAR FENOMENI: TABIATI, TURLARI VA SALBIY OQIBATLARI.

KURASHISH MAFKURAVIY TAHDIDLAR OLDINI OLISHNING TA'SIRCHAN OMILI

Mavkulov Abdulkhalil

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti
"San'atshunoslik va madaniyatshunoslik"
kafedra professori, tarix fanlari doktori.

Annotatsiya. Jahon miqyosida kechayotgan globalizatsiya jarayonlari va axborot texnologiyalarining shiddat bilan rivojlanishi zamonaviy jamiyat hayotining barcha sohalariga ta'sir ko'rsatmoqda. Bu esa mafkuraviy ta'sir, axborot xurujlari va manfaatlar to'qnashuvi kabi tahdidlarning keng qamrovli va murakkab shakllarini vujudga keltirmoqda. Shu nuqta nazardan, bunday mafkuraviy tahdidlarga qarshi samarali kurashish hamda ularning oldini olish uchun ta'sirchan omillarni aniqlash va amalda joriy etish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Mazkur maqolada ham mafkuraviy tahdid tushunchasi, uning shakllari va paydo bo'lish sabablari tahlil qilingan. Shuningdek, bunday tahdidlarning oldini olishda ta'sirchan omil sifatida milliy mafkura, ma'naviy tarbiya, ta'lim-tarbiya tizimining samaradorligi va ahamiyatini oshirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: Mafkuraviy tahdid, milliy mafkura, ma'naviy tarbiya, axborot xuruj, ijtimoiy immunitet, mafkuraviy siyosat, mafkuraviy ta'sir, mafkuraviy xavfsizlik, tanqidiy fikrlash, ta'lim tizimi.

Hozirgi dunyoning ma'naviy-ma'rifiy, mafkuraviy, g'oyaviy manzarasiga murojaat qiladigan bo'lsak "mafkuraviy beqarorlik", "mafkuraviy bo'shliq", "mafkuraviy vaziyat", "mafkuraviy immunitet", "mafkuraviy muammolar", "mafkuraviy siyosat", "mafkuraviy tajovuz", "mafkuraviy ta'sir", "mafkuraviy xavfsizlik" kabi ko'plab atamalar mamlakatimiz ijtimoiy-ma'naviy hayotiga ham jadal kirib kelganini ko'rishimiz mumkin. Haqiqatdan ham, bugungi dunyo manzarasida mafkuralar urushi, bu borada turli ziddiyatlarning yanada keskinlashib ketayotgani yaqqol ko'rinadi.

Bugungi dunyo raqobatli, har qadamda va har sohada musobaqalarga boy dunyoga aylanganiga ancha bo'ldi. Biz bugun ma'naviy-ma'rifiy, ayniqsa, axloqiy masalalarda nimaga erishgan bo'lsak o'sha musobaqadagi holatni e'tiborga olganimiz va unga qarshi samarali kurashganimiz tufayli erishdik, nimani yo'qotgan bo'lsak mazkur jarayonlarga bee'tiborsizligimiz yoki ularni nazar-pisand qilmaganligimiz oqibatidir.

Buning sababi esa bugungi dunyoning shu darajada chigallashib ketgani, nima yaxshi-yu nima yomon, kim do'st-u kim dushman ekanligini anglashning tobora qiyinlashib borayotganidadir. Qadriyatlarning qadrsizlanishi tinimsiz ravishda kuchayib bormoqda. O'z milliy madaniyati, ma'naviyati, an'analarini eskilik qoldig'i deb, ularni inkor etish, mutlaqo ruhiyatimizga to'g'ri kelmaydigan, g'ayriodatiy ko'nikmalarni shakllantirishga qilinayotgan harakatlar, zo'riqlashlarni

“yangilik”, deya ilohiylashtirish kuchayib bormoqda. Globallashuv inson hayoti va faoliyatining barcha jabhalarini o‘z domiga tortib bormoqda.

Darhaqiqat, globallashuv jamiyat hayotining barcha jabhalarini allaqachonlar egallab bo‘ldi. Mazkur masalani chuqur tahlil etgan muhtaram Prezidentimiz shunday deydi: “Jamiyatning kelajagi porloq va buyuk bo‘lishi uchun ma’naviyat sohasida taraqqiyot tamoyillariga asos bo‘ladigan tayanch shart-sharoitlarni yaratishga kuchli ehtiyoj mavjud. Hozirgi jadal rivojlanish davrida iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy o‘zgarishlar bilan bir qatorda ma’naviy-ma’rifiy sohada olib borilayotgan islohotlarimiz ham katta ahamiyatga ega.

Xo‘sh, biz hozirgi keskin sharoitda g‘oyaviy-mafkuraviy sohada raqobatga tayyormizmi? Yosh avlodimiz tarbiyasi murakkab zamon talablariga javob beradimi?

Bu masalalar har birimizni jiddiy o‘ylantirishi, tashvishga solishi kerak. Agar biz bu yorug‘ dunyoda “o‘zbek”, “O‘zbekiston” degan nomlar bilan yashab qolishni istasak, bu savollarga bugun javob topishimiz va ularni hal etish bo‘yicha amaliy harakatlarni aynan bugun boshlashimiz shart. Negaki, ertaga kech bo‘ladi”. (Shavkat Mirziyoyev. Hozirgi zamon va Yangi O‘zbekiston. -Toshkent, 2024. -264-bet).

Masalaga shu taxlitda yondoshuv Chingiz Aytmatov va Muxtor Shoxonovlar suhbatlari asosida yaratilgan va barchaga ayon kitobida yanada kengroq ko‘rsatilgan. Asarda shunday yoziladi: “Sen aytgan gaplar – achchiq haqiqat. Ayni chog‘da milliy axloq-odob, ko‘nikma, strategik ideallarga mutlaqo yot bo‘lgan va har kuni muvaffaqiyatli ravishda targ‘ib qilinayotgan “bozor ma’rifati”, “yangicha turmush tarzi”, afsuski, odamlar ongiga singdirilyapti. Shunday kunlarga ham yetib keldik. Yana bundan besh battar bo‘ladi. Bu ham achchiq haqiqat”. (Chingiz Aytmatov, Muxtor Shoxonov. Cho‘qqida qolgan ovchining ohi zori. -Toshkent, 2019. -134-bet).

Bu gaplar, ayniqsa, “yana bundan besh battar bo‘ladi”, degan gaplar har qanday odamning yuragini teshib ketishi kerak. Biz yuqorida bekorga mafkuralar, mafkuraviy kurashlar haqida gap yuritmadik. Ayniqsa, bugungi kunda kuchli davlatlar, ta’sirli xalqaro tashkilotlar tomonidan uyushtirilayotgan mafkuraviy tahdidlar har qanday jamiyatni beqarorlashtirishi, odamlar o‘rtasida yuz-ming yillar davomida shakllangan an’anaviy munosabatlarni parokanda qilmoqda.

Xo‘sh, “mafkuraviy tahdid”ning o‘zi nima, nega mazkur hodisaga barcha o‘z diqqatini qaratgan? Buning qator sabablari bor. Mafkuraviy tahdid – ijtimoiy-siyosiy harakat, oqim yoki siyosiy kuch o‘z manfaatini ifodalovchi mafkurasini qo‘rqituv, zo‘rlilik yo‘li bilan boshqalarga tiqishtirish. Mafkuraviy tahdid jamiyat, davlat, xalq taqdiriga xavf solib turgan, fojiali oqibatlariga olib kelishi mumkin bo‘lgan mafkuraviy xavf-xatarlar majmuasi. Dunyoning qator mamlakatlarida

bunday harakatlar natijasida xavf ostidan qolgan millat va davlatlar ta'lim-tarbiya tizimi, axloqiy qadriyatlari chuqur inqirozga uchramoqda.

Bunday xavf-xatarlar Yangi O'zbekistonga ham o'z ta'sirini o'tkazmoqda. Yangi O'zbekiston, Uchinchi Renessans barpo etilayotgan hozirgi sharoitda fuqarolar ongi va faoliyatiga siyosiy ekstremizm, diniy fundamentalizm, etnik va millatlararo ziddiyatlar, korrupsiya va jinoyatchilik, mahalliychilik va urug'-aymoqchilik va boshqa ko'plab muammolar mafkuraviy tahdid sifatida namoyon bo'lmoqda.

Mafkuraviy tahdidlarning paydo bo'lishining ichki va tashqi sabablari borki, ularga alohida e'tibor berish lozim, Masalan, mafkuraviy tahdidning shakllanishidagi tashqi omillar ichida globallashtirish jarayoni alohida o'rin egallaydi. Shubhasiz, globallashtirishning ijobiy jihatlari ham yo'q emas. Biroq, mazkur omil dunyoning ko'plab davlatlari va mintaqalarida shakllangan "ommaviy madaniyat", "dunyo fuqarosi" kabi illatlarni boshqa xalqlar va mintaqalarga singdirib bormoqda. Shu o'rinda taniqli olim V.Inozemsevning quyidagi fikrlariga qo'shilish kerakka o'xshaydi: globallashtirish aslini olganda, ko'klarga ko'tarib maqtalayotgan umuminsoniy qadriyatlarga tayanuvchi yagona tamaddunning shakllanish jarayoni emas, balki mutlaqo o'zga holatni – jamiyatning "g'arbona" modelining ekspansiyasini va dunyoning ana shu modelga moslashishini ifodalaydi. Bugun globallashtirish deb atashayotgan jarayonni g'arblashtirish deya aniqroq ifodalash mumkin. (Inozemsev V. Vesternizatsiya kak globalizatsiya i "globalizatsiya" kak amerikanizatsiya. – "Voprosy filosofii", 2004, №4. -60-bet).

Mafkuraviy tahdidlar to'g'risida gap ketganda ayrim millat va davlatlarning xalqaro integratsion munosabatlarda milliy ruhiyatning sofligini saqlashga e'tiborsizligi, bu jarayonga yengil munosabatda bo'lishdir. Shu o'rinda quyidagi misolni e'tiborga olish lozim deb o'ylaymiz: ma'lumki, XVI asrda yevropaliklar Yaponiya hududiga kelib, mazkur davlat bilan hamkorlik qilishni taklif etadilar. O'z milliy qadriyatlariga o'ta sodiq yapon millati esa iqtisodiy, siyosiy, texnologik hamkorlikni qo'llagan holda milliy ruhiyatni saqlab qolishga ustuvor ahamiyat beradilar. "Yapon ruhiyati va g'arb texnologiyasi" g'oyasi o'sha paytda paydo bo'lgan va hozirgacha o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Umuman, janubiy-sharqiy Osiyo davlatlarida milliy o'zlikni saqlash, o'zining tarixiy-madaniy ildizlariga mustahkam suyanish alohida fenomen hodisa hisoblanadi. Mazkur hududda "global fikrla, lokal harakat qil" g'oyasiga amal qilinishi turli mafkuraviy tahdidlardan himoya qilinishda muhim o'rin egallaydi.

Shuni ta'kidlash lozimki, bu borada mamlakatimizda ham qator ibratli ishlar amalga oshirilmoqda. Ammo, nafs balosi, bilim yetishmasligi, jamiyatda yashash qoidalariga amal qilmaslik, davlat tomonidan qabul qilingan huquqiy-me'yoriy hujjatlarni tahlil qila olmaslik holatlari tufayli ayrim e'tiqodi sust vatandoshlarimiz

turli illatlar domiga tushib qolmoqda. Buning eng muhim sabablaridan biri insonning o'zi bilan o'zi kurashish, murakkab holatlarda o'zini yenga olish ko'nikmasining yo'qligiga, deb bilamiz.

Haqiqatdan ham, mafkuraviy tahdidlar o'z-o'zidan paydo bo'lib, shakllanmaydi. Bunday tahdidlar asosan e'tiqodi sust, mustaqil fikrga ega emas, o'z xatti-harakatlarini tahlil qila olmaydigan yoshlar orasida ko'proq uchraydi. Xo'sh, mafkuraviy tahdidlarga qarshi kurasha oladigan shaxsning fazilatlari nimalardan iborat bo'lishi kerak?

Birinchidan, har birimiz o'zimiz bilan o'zimiz o'rtamizdagi kurashda g'olib chiqishning eng muhim yo'li – aql bilan ish tutish va qalbimiz qa'ridan chiqadigan chaqiriq, nidolarga quloq tutishdir. Faqat aqlga ustuvorlik berish yoki faqat qalb so'ziga quloq tutishning o'zi ba'zan bizni aldab qo'yadi. Agar insonni boshqarishda ushbu har ikki fenomen hodisaga bir paytning o'zida e'tibor beradigan bo'lsak, shubhasiz, eng to'g'ri yo'lni tanlagan bo'lamiz.

Boshqa tarafdin, o'zbek xalqining mavjudligi, uning o'z ruhiyati, milliy qiyofasi ming yillar davomida shakllangan qadriyatlari bilan bog'liq. Milliy qadriyatlarimiz doimo bizni turli balo-qazolardan, mafkuraviy tahdidlardan asrab kelgan, jamiyat ijtimoiy mavjudligiga kuch bergan, uning uyat, or-nomus, andisha kabi fazilatlari esa jamiyattan begonalashuvimizga to'siq bo'lgan. Qonunlardan qo'rqish emas, ularni e'tirof etsak, faoliyatimizni tartibga soladigan omil ekanligini anglab yetsakkina o'zimizdagi turli illatlarni yengishga, harakatsizlikka, befarqlikka, odobsizlikka qarshi kurashishimiz mumkin.

Ikkinchidan, mafkuraviy tahdidlarga qarshi turuvchi har qanday inson o'zi bilan o'zi kurashishi uchun o'z g'oyalariga ega bo'lishi lozim. Agar uning g'oya va maqsadlari jamiyat va davlat tomonidan qabul qilingan, umume'tirof etilgan yuksak g'oyalarga mutanosibliqi ta'minlanmas ekan, bunday holda biror bir natijaga erishish qiyin. Boshqacha so'z bilan aytganda, kurashuvchining asoslanmagan faoliyati u nimaga yo'naltirilmasin, hamisha muvaffaqiyatsizlikka olib kelaveradi.

Ana shu holat odamni ergashuvchi, o'z mustaqil fikriga ega bo'lmagan kishiga aylantiradi. U oxir-oqibatda hissiyot quliga aylanadi. Hissiyot har birimizda bizni o'rab turgan dunyo, sodir bo'layotgan voqea-hodisalar, ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy hayotimizda yuz berayotgan o'zgarishlar haqida ma'lumotlar olishda qo'l keladi. Ammo, bu jarayonda faqat hissiyotga suyanish, unga eng ustuvor o'rin berish har doim ham to'g'ri bo'lavermaydi. Demak, shu ma'noda, o'zi bilan o'zi kurashadigan har bir kishi aql va hissiyot uyg'unligiga erishsagina o'zini yuksak maqsadlar sari safarbar qilishga, yagona to'g'ri yo'lni topishga, pirovard natijada har qanday mafkuraviy tahdidlarga qarshi tura olish ko'nikmasiga ega bo'ladi.

Uchinchidan, insonning o‘zi bilan o‘zi kurashishi oson emas. Buning uchun u, eng avvalo o‘zidagi salbiy holatlar, turli illatlar, jumladan, dangasalik, yalqovlik kabi salbiy sifatlarni bartaraf etishdan o‘zi manfaatdor bo‘lishi kerak. Shuningdek, biz tabiatan erinchoqmiz. Ko‘p hollarda ana shu salbiy holatdan chiqib ketishimiz juda qiyin bo‘ladi.

Nazarimizda, bunday vaziyatda o‘zimiz bilan o‘zimiz kurashishimiz uchun bizga yuksak madaniyat va axloq zarur. Agar biz o‘z faoliyatimizni ana shu fenomen hodisalarga tayangan holda olib boradiga bo‘lsak, so‘zsiz natijaga erishamiz. Bekorga axloqqa asoslanmagan harakat, ayniqsa faollik nodonlik, deyilmaydi.

Shuningdek, ayrim hollarda ba‘zi yurtdoshlarimiz bilan bo‘lgan suhbatlarda “asta-sekin ishga borib kelib turibmiz”, “qimirlab turibmiz” kabi so‘zlarni eshitamiz. Nazarimizda, ularning bu gaplari faoliyatsizlik, harakatsizlik, “amallab kun o‘tkazish”dan boshqa narsa emas. Axir biz ishga “borib kelish”, “qimirlab turish” uchun bormaymiz-ku! Bunday kayfiyatdagi odamlar, hech mubolag‘asiz, o‘zini yenga olmaydi, turli illatlar, ayniqsa, mafkuraviy tahdidlarga duchor bo‘laveradi.

To‘rtinchidan, kishining o‘zi bilan o‘zining kurashishi qarshilikning yengishi hamdir. Mafkuraviy tahdidlar aslida jamiyat barqarorligi va inson tarbiyasiga qarshi qaratilgan qarshilikdir. Odatda qarshilik ko‘pincha tashqi qarshiliklar sifatida namoyon bo‘ladi. Biroq, mazkur holatda insonning o‘zidagi ichki qarshilik to‘g‘risida gap ketmoqda. Bunday vaziyatda, nazarimizda, inson o‘zi uchun eng zarur bo‘lgan quyidagi 3 ta holatga ega bo‘lishi kerak, deb o‘ylaymiz: a) ahd qilish; b) jiddu-jahd; v) sobitqadamlik. Ushbu harakatlar to‘laqonli ravishda mavjud bo‘lgan har bir insonda o‘zini o‘zi yengish, pirovard oqibatda mafkuraviy tahdidlarni yengish uchun kuch-quvvat paydo bo‘ladi.

Bekorchi odam nafaqat jismoniy jihatdan harakatsiz, faolsizlik egasi. U ayni paytda tafakkurda, o‘zini anglash, jamiyatga munosabatlarda ham harakatsiz. Bundaylar yangi g‘oyalarga muxtoj emas. Ularda hattoki, o‘z hayoti, turmush tarzini yaxshi tomonga o‘zgartirishga, yangilik kiritishga ham intilish bo‘lmaydi. Shunday odamlarni barvaqt o‘lim topganlar, ham deyish mumkin. Shuning uchun ham undaylarda biror narsaga ahd qilish, sobitqadamlik, jiddu-jahd bo‘lmaydi.

Shuni qayd etish kerakki, bekorchi odam yaratuvchi emas, iste’molchi odam. U nafaqat moddiy ne’matlarni iste’mol qiluvchi, ayni paytda, mafkuraviy “ne’matlar”ni iste’mol qiluvchi hamdir. Biroq, g‘ayritabiiy mafkuraviy “ne’matlar”ni unday kishi tahlil etmaydi, uni qanday bo‘lsa, shundayligicha qabul qiladi. Bu – o‘ta xavfli holat.

Husayn Voiz Koshifiy insonning o‘zi bilan o‘zi kurashga kirishishi uchun, eng avvalo, ahd qilishi lozim, deb qayd etadi: ahd qilishning ma’nosi ko‘ngil

xohlagan ish ustida mahkam turishdir. Ahd murod va maqsadlar karvonining boshlovchisi, har qanday ish va mushkulotlarning hal qiluvchisidir. Haqiqiy ahd shundayki, bir kishi birorta ishni amalga oshirish uchun bel bog'lasa va bir muhim ishni bitirishga kirishsa, to'siq va qarshiliklarni yengib, o'z maqsadiga erishida sustlikka yo'l qo'ymaydi.

Alloma "jid"ning ma'nosini maqsadlarga erishish uchun ko'ngilda yangi niyat qilishda ko'radi. "Jahd"ning ma'nosi esa shu niyatga yetish uchun qattiq harakat qilishdir. Jiddu jahd barcha yaxshi odamlarning ibratli sifatleri ro'yobi asosida amalga oshadi. Bu sifat himmatga asoslanadi. Odamning himmati qanchalik ulug' bo'lsa, maqsadga yetish jiddu jahdi shunchalik ko'p bo'ladi. Himmati baland kishi jiddu jahd qilishda mashaqqatlardan qo'rqmaydi.

Ayni paytda, o'zini o'zi yengishga kirishgan har bir insondan sobitqadam bo'lish ham talab etiladi. Sobitqadam, ya'ni azmi qat'iylikdan murod ko'zlangan ish sari dadil qadam qo'yish, bu ish oxiriga yetmaguncha undan voz kechmaslik, bu ishga xalal bergan to'siqlarni yengishda doimo mahkam turishdir. Haqiqatda, sobitqadamlik baxtiyorlik va barokat daraxtining samarasi, xurramlik foydasining natijasidir. Sabot uzra qadam qo'ygan kishi undan ko'p hosil va manfaatlar oladi, xalqqa va farmonbardorlarga foyda yetkazish kabi xayrli ishlarni ado etadi. (Husayn Voiz Koshifiy. Futuvvatnomai sultoniyy. -Toshkent, 2011. -158-bet).

Turli illatlar, mafkuraviy tahdidlarga qarshi kurashish oson emas. Yuqoridagi iqtibosda ham alloma insonni o'zi bilan o'zi kurashishga chaqirmoqda. Aslida ham shunday. Kurashish – to'siqlarni yengish, o'zini qiynash, maqsad sari intilish, harakat, fidoiylilik ko'rsatish, o'zining xotirjamligi, rohatdan voz kechish, jamiyatga foydali amallar qilishga o'zini safarbar etishdir. Bunday odam hech qachon mafkuraviy tahdidlarga duchor bo'lmaydi.

Beshinchidan, insonning o'zi bilan o'zining kurashga kirishishi undagi mas'uliyat kuchi bilan ham belgilanadi. Biz agar o'zimiz va jamiyat oldidagi mas'uliyatni sezmas ekanmiz, uning zarurligini har doim ham his etib turmas ekanmiz, bunda o'zimiz bilan o'zimizning kurashga chiqishimiz amrimahol bo'lib qolaveradi. Har qanday odam o'zi uchun muhim biron bir maqsadga erishish yo'lida harakat qilish usulini tanlashda o'z tabiatiga ko'ra erkin ekaniga qaramay, uning shaxsiy hayoti butun jamiyat hayoti, boshqalar oldidagi mas'uliyat bilan uzviy bog'liqdir. Mas'uliyat so'zi lafzdan chiqqandan so'ng, uning salmog'i, ahamiyati, ijtimoiy nufuzi nihoyatda katta kuchga aylanadi.

Mas'uliyat ma'naviy, ijtimoiy va ma'muriy-huquqiy sohalarda keng qo'llaniladigan tushuncha. Uning ma'nolari ko'p. Mana uning ayrimlari: mas'uliyat ma'naviyat nuqtai nazaridan yondoshilganda burch, ijtimoiy ma'noda jamiyat va boshqalar oldidagi ma'naviy qarzdorlik, ma'muriy jihatdan ijtimoiy tartibga solishning turli me'yorlarini amalga oshirishni nazarda tutuvchi

jamoatchilik nazoratining namoyon bo'lishi, huquqiy yondoshuvda esa, asosan yuridik javobgarlikni anglatadigan serqirra va keng ma'noli kategoriya.

Haqiqatdan ham, mafkuraviy tahdidlarning oldini olishda mas'uliyat hissining o'rni va roli juda katta. Agar inson o'zi, yaqinlari, mamlakat va millat taqdiriga beparvo bo'lsa, undan mas'uliyat hissini qidirishning foydasi yo'q. Mas'uliyat hissi, shubhasiz, har qanday mafkuraviy tahdidga qarshi tura oladiga immunitetni shakllantira oladi.

Oltinchidan, insonning o'zini o'zi yengishi o'zida mavjud bo'lgan qo'rquvni bartaraf etishni ham talab etadi. Biz barchamiz tirik insonmiz. Insonga tegishli bo'lgan barcha fazilatu illatlarga qay darajadadir har birimiz dahldormiz. Ma'lumki, har bir insondagi bo'lgan ichki qo'rquv hissi bizni o'zimiz, jamiyat oldidagi mas'uliyatimizga bo'lgan munosabatimizni muayyan chegarada ushlab turishni talab etadi.

Biz yuqorida mafkuraviy tahdidlar ko'pincha turli qo'rqituvlar asosida ham fuqarolar ongiga singdirib boriladi, degan fikrni aytgan edik. Haqiqatdan ham shunday, ayniqsa, bunday holatlar u yoki bu davlat va millatning mustabid tuzum davridagi holatida yuz beradi. Masalan, sovet mustabid tuzumi paytida huddi shunday holatlar juda ko'p bo'ldi. Bunda mazkur millatning savodsizligi, o'tmishining xaroblighi, xalqining boqimandalighi kabi qo'rqituv usullari keng qo'llaniladi.

Bunday holat, afsuski, hozir ham ayrim fuqarolarimizda uchrab turadi. Ana shunday vaziyatda xalqimiz ongidagi ijtimoiy qo'rquvni yo'qotish muhim ahamiyat kasb etadi. Qo'rquvni yo'qotish uchun esa har birimizda kurashishdan iborat immunitet shakllangan bo'lishi lozim.

Shuni alohida qayd etish kerakki, mafkuraviy tahdidlar bir tomondan tashqi dunyoning shiddat bilan globallashuvi tufayli sodir bo'lsa, bo'lak tarafdin, milliy xarakterimizdagi ayrim salbiy xolatlar, uzoq davrlar davomida shakllangan illatlar tufayli ham yuz beradi. Mening fikrimcha, mafkuraviy tahdidlarga qarshi kurashishning eng samarali yo'li milliy birlikda. Milliy birlik – jamiyat a'zolarida yagona maqsad sari intilishdan iborat ijtimoiy mo'ljalni shakllantiradi. Milliy birlik – o'zaro hamjihatlikda. Ayni paytda milliy birlik xalqimiz ongida shakllangan ayrim illatlarni bartaraf etadigan buyuk kuch. Milliy birlik – har qanday mafkuraviy tahdidlarning oldini oladigan, fuqarolarda ijtimoiy hamkorlikni ta'minlaydigan, pirovard natijada jamiyat ijtimoiy-ma'naviy barqarorligini ta'minlaydigan, davlatni yanada boy qiladigan, odamlar turmush tarzini yaxshilaydigan, hayot mazmunini boyitadigan fenomen hodisadir. Mazkur holatlar esa bugun barcha insoniyat taqdiriga kuchli ta'sir ko'rsatayotgan mafkuraviy tahdidlarni bartaraf etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Shavkat Mirziyoyev. Hozirgi zamon va Yangi O'zbekiston. -Toshkent, 2024. -264-bet
2. Chingiz Aytmatov, Muxtor Shoxonov. Cho'qqida qolgan ovchining ohi zori. -Toshkent, 2019. -134-bet.
3. Husayn Voiz Koshifiy. Futuvvatnomai sultoni. -Toshkent, 2011. -158-bet.
4. Иноземцев В. Вестернизация как глобализация и "глобализация" как американизация. —"Вопросы философии", 2004, №4. -60-бет.

MAFKURAVIY TAHDIDLARNING GEOSIYOSIY MEKANIZMLARI

Kodirov Anvar

Alfraganus universiteti professori, falsafa fanlari
doktori.

Annotatsiya. 2001 - yil 11 – sentyabrda AQSHda bo'lib o'tgan terroristik jarayonlar jahon mafkuraviy munosabatlarga katta ta'sir ko'rsatdi. Terroristik harakatdan zarar ko'rgan jahonning yetakchi davlati AQSH ushbu voqeadan o'z manfaatlarini yulida misli ko'rinmagan geosiyosiy qadamlarni amalga oshirdi. Jumladan Iroq rahbari Saddam Husayinning qatl etilishi Yugoslaviyaning bombardimon qilinishi uning natijasida Bolqon yarim orolida bir qator yangi davlatlarning paydo bo'lishi (Serbiya, Xorvatiya, Makedoniya, Gersogovina, Sloveniya) kabi mustaqil davlatlar paydo bo'lishiga olib keldi. Xalqaro terorizmning makoni va tayanch nuqtasi deb Afg'oniston deb e'lon qilindi va Afg'onistonga AQSHni harbiy qismlari terorizmga qarshi kurash maqsadida kiritildi. Shuningdek, bosh terorchisi – Usama ben Iodenni yo'q qilishga qaratilgan mafkuraviy kampaniya uyushtirildi ushbu jarayonlar ortida muayyan geosiyosiy maqsadlar va ularni amalga oshirish siyosiy strategiyasi turadi. Maqolada mafkuraviy tahdidlarga qarshi qaratilgan geosiyosiy mexanizmlar masalasining ayrim jihatlari yoritiladi.

Kalit so'zlar: siyosat, mafkura, mafkuraviy tahdid, suverenitet, milliy manfaatlar.

XX – asr o'rtalarida shakllangan jahon ikki qutbli siyosiy tartiboti (AQSH,SSSR) asr oxiriga kelib parchalandi jahonda buning natijasida ko'p vektorli ko'p qutbli yangi, demokratik siyosiy tartibotga intilish, mafkuraviy qarama qarshiliklarga yo'l bermaslik o'zaro hamjihatlik barqaror rivojlanish uchun harakat kuchi edi bunday kayfiyat jahonning barcha xududlarida Osiyo, Afrika, Lotin Amerikasi va boshqa mamlakatlarda kengayib bordi.Bunday jarayonlar mafkuraviy tabiatga ega bo'lib garchi ikki qutbli va ikki vektorli bulmasada yangicha tus oldi, yangicha mohiyat kasb eta boshladi bundan buyon ochiq harbiy siyosiy qarama qarshilik (NATO va VARSHAVA SHARTNOMASI) o'rnini (yumshoq kuch) (Soft Power), "rangli inqiloblar" strategiyasi kabi siyosiy mafkuraviy mexanizmlar egalladi.

Mafkuraviy ekspansiyalarning eng samarali vositalaridan biri – "boshqariladigan haus" texnologiyalarida ko'p millatli, ko'p konfesiya davlatlar sharoitida mafkuraviy ziddiyat vaziyatlari ushbu texnologiyalar vositasida shakllantirish geosiyosat sohasining patriarxlardan biri Збигнев Бжежинский tabri

bilan aytganda ancha oson jon ishdur.[3] Bunda milliy ong, milliy tafakkur ilatlardan g'oyaviy manipulatsiya vositasida foydalanish azaliy ma'naviy qadriyatlar rivojlanish o'zanidan chiqarib millatchilik, ayirmachilik yoki beqaror rivojlanish o'zaniga burib yuborish mafkuraviy strategiyalar uchun eng arzon va qulay vositadur. "Boshqariladigan haus" mafkuraviy mexanizmi ijtimoiy konfliktning nafaqat shakllantirish qobiliyatiga balki uni muayyan geosiyosiy manfaatlariga buysindirish imkoniyatlariga ega. Bunda jamiyat ijtimoiy ongining saviyasi darajasi va holati katta rol oynaydi.[2]

Axborot kommunikatsiyalar tizimi tez rivojlanyotgan pallada ayniqsa yoshlar ongini mafkuraviy manipulatsiya qilish ancha samarali mexanizmdur.[1] Ayniqsa yoshlar ongini mafkuraviy yo'l bilan egallash, ularga destruktiv g'oyalarni yangicha nerv – psixologik vositalar orqali ta'sir etish qator xalqaro ijtimoiy saytlar nishonidir. O'zbekistonda ham ijtimoiy saytlar imkoniyatidan foydalanish ayniqsa jamiyatning yoshlar kesimida kengayib bormoqda. Mediscope tadqiqot kompaniyasi tahlillariga ko'ra bugun ushbu kompaniya tarkibiga 5 ta xorijiy servislar kirgan ushbu ro'yhatda ikkinchi o'rinni axborot qidiruv servisi Google egallaydi, uchinchi o'rinda esa Youtube, to'rtinchi o'rinni Whatsapp, oltinchi o'rinda esa Instagram, to'qqizinchi o'rinni esa Tiktok servisi egallaydi.

Ijtimoiy tarmoqlar bugun koproq yengil daromad olish manbayiga aylanmoqda ushbu ijtimoiy tarmoqlarning asosiy maqsadi G'arbga xos individuallizm mafkurasini yoshlar ongiga singdirishdan iborat. Individuallizm mafkurasining mohiyati – inson o'z manfaatlarini o'zgalar jamoa manfaatlardan ustun quyishdur.[4] G'arb jamiyatlari uchun odatiy bo'lgan qadriyatlar Sharq jamiyati uchun illat, ya'ni batamom ziddur.

Shaxsda individuallik ham bo'lishi kerak. Biroq u me'yorida oshsa Sharq xalqlariga xos jamoaviylik, ya'ni qo'ni – qushnichilik, mahallakoychilik ko'pchilik manfaatlarini xurmat qilish kabi an'anaviy qadriyatlariga zid keladi. Agar yoshlar ijtimoiy tarmoqlarda muntazam ushbu ruhiy ta'sirlar ostida shakllansa u egoist, faqat o'z manfaatlarini ko'zlovchi mahdud shaxs bo'lib voyaga yetadi. G'arb jamiyati mafkurasining salbiy ta'siri ham aynan shunday. G'arb jamiyatiga xos individuallizm g'oyasini targ'ib qilish xatto badiiy usullarni ham qollab ijtimoiy ongga singdirishdir. Bunday g'oya bilan qurollangan kishi faqat o'zi uchun yashaydi, bollachaqa ongiga doir qadriyatlar o'z ahamiyatini yuqotadi u ilmiy tilda "egosentrizm" deb ataladi. Bunday g'oya insonni "men" ligini ustun quyishdan iborat. Ushbu g'oyaning salbiy oqibatlari shundaki u insonni mehr oqibat, muruvvat, rahm shafqatlilik, hamdardlik kabi insoniy qadriyatlardan begonalashtiradi. Bunday ruhiyat bilan sug'orilgan ong sohibi har bir narsaga "men" nuqtayi nazardan qaraydi geosiyosiy jihatdan eng yomoni bunday ruhiyat egasida ko'pchilik, millat, vatanparvarlik degan azaliy qadriyatlar tuntog'lashadi,

kishi uchun asoslar bo'lib ularni vatanim deb hisoblaganda, millat, mulkchilik, uning sha'ni obroyi uning uchun birpul ortiqcha chaqaga aylanadi.

Muomoning eng xavfli talqini shundaki individuallizm g'oyasi rasmiy davlat iqtisodiyoti orqali targ'ib qilinadi – xorijiy oyinchoqlardan tortib yumshoq G'arbni mahalliy milliy korinishdagilardan ustun quyiladi. Masalan, kim xorijiy oliy o'quvni bitirgan bo'lsa, u mahalliy oliygohni alo baholarga bitirsa ham u ikkinchi daraja hisoblanadi. Shu onlarda mutassadilarga “xoy baraka topgur, G'arb oliygohi sen uchun emas balki usha mamlakat manfaatlari uchun kadr tayyorlaydi deign keladi” bunga misol sobiq SSSR hududida paydo bo'lgan yosh mustaqil davlatlar siyosiy elitasi asosan G'arb oliygohlarida ta'lim va tarbiya olgan elitadur. Gruziya, Moldova, Ukraina va boshqa davlatlarda mamlakat siyosiy boshqaruviga nomzodlar asosan G'arb tomonidan qollab quvvatlanadigan, G'arb madaniyatiga moyil shaxslardir. Bunday shaxslar rekrutatsiyasi (tayyorlanishi- A.K) yetakchi davlatlar geostrategiyasi, gegemonlikga erishish maqsadlar bilan uyg'undir. Masalan, Gruziyada Sakashvili, Moldovada Sando, Ukrainada esa Emirov va boshqalar aksariyat G'arb oliygohlari bitiruvchilaridur, ular o'z ona yurtlarida turli “rangli inqiloblar” – “zarg'aldoq”, “duxoba” va boshqa nomlar bilan ataluvchi ijtimoiy buhronlarni yetakchilari ekanligi ma'lum bo'ldi. Ayniqsa “arab bahori” nomi bilan yurutiluvchi yaqin Sharqdagi ijtimoiy beqarorliklar (Tunis, Jazoir, Misr va h.k), radikal islomiy harakatlar asosan G'arb ta'sirida amalga oshganligi fosh bo'ldi.[5]

Individuallizm, egosentrizm g'oyasi yosh avlodni mamlakatimizda amalga oshirilayotgan buyuk bunyodkorlik, xalq manfaatlari ustuvor bo'lgan ijtimoiy davlatni barpo etishlik buyuk maqsadlardan chalg'itadi.[6]

Xulosa

XXI asr mafkuraviy jarayonlarning muhim jihati – turli madaniyatlarni muayyan manfaatlar bilan sug'orilgan ma'naviy tizimga, standartga jamlash “global qishloq” shakllantirishga urunishdur. XX asr songida ikki qutbli jahon siyosiy tartiboti parchalandi, ikki bir biri bilan turli sohalarda raqobatda bo'lgan ijtimoiy siyosiy va mafkuraviy – ma'naviy tizimlar o'rnida liberal demokratiya tabiatidagi ijtimoiy siyosiy subyektlar paydo bo'ldi. Ular jahon iqtisodiy siyosiy madaniy munosabatlarning teng huquqli subyekti mavqeyiga erishdilar. Biroq iqtisodiy, harbiy va madaniy ustunlikga ega bo'lgan rivojlangan davlatlar o'z yetakchilik mavqeini osonlikcha boshqalar bilan bulishishga manan tayyor emasliklari, obrozli ifodalaganda “otdan tushsada, egardan tushmayotganliklari” turli mintaqadagi gegemonlik uchun daxanaki jangler kuzatilyotganligi buni tasdiqlaydi. Bunday jarayon Yer sharining “geografik o'qi” (makkinder) deb baholangan Markaziy Osiyo mintaqasi uchun ham istisno emas – mintaqada

dunyoning yetakchi davlatlarning (AQSH, XITOIY, ROSSIYA, TURKIYA, ERON) geosiyosiy manfaatlari o'zaro toqnashishi kuzatiladi.

Markaziy Osiyo uzoq vaxt Rossiya imperiyasi tasarufida bo'ldi: XX asr boshlaridan bu hudud Buyuk Britaniya ta'sirini cheklash maqsadida Xitoy va Rossiya o'rtasida o'zaro bo'lib olindi - Sharqiy va G'arbiy turkiston geosiyosiy hududi shakllandi.

Mafkuraviy jihatdan ikki hudud yagon tarixiy, diniy va madaniy ildizga ega. Markaziy Osiyo bugungi mustaqil davlatlari G'arbiy turkistonni tashkil etsa Xitos Sinszeyan uyg'ur avtanomiyasi Sharqiy turkistonni tashkil etadi. XX asr Afg'onistonda mustaqil davlat (teokratik) shakllantirish uchun kuchayotgan jarayonlar u bilan chegara bo'lgan 5 Markaziy Osiyo mustaqil davlatlari va Xitoyni e'tiborini tortdi. Afg'oniston yuqorida ta'kidlanganidek mintaqaviy xavfsizlik uchun asosiy tahdid xalqaro ekstremizm va terorizmning "issiq xonasi" deb baholandi va natijada uni zararsizlantirish uchun Xitoy va Rossiya tashabusi bilan mintaqaviy aksilteror tashkilot – Shanxay xamkorlik tashkiloti qaror topdi ushbu tashkilot Markaziy Osiyo mintaqasini xavfsizlik va barqarorligini rivojlanishi uchun kafolat deb baholandi. Ushbu tashkilot ta'sischiylari tomonidan Afg'oniston Markaziy Osiyo mintaqasida milliy mustaqilikga erishilgandan so'ng G'arb liberal demokratiyasi qaror topayotgan makonda an'anaviy, radikal islom mafkuralari o'zaro toqnashayotgan hudud deb baholandi va SHXT ning xalqaro terorizm va diniy ekstremizm va seperatizmga qarshi kurash tog'risida"gi Konvensiyasida o'z aksini topti. O'zbekiston ushbu konvensiyani 2001 yil avgustida Dushanbeda bo'lib o'tgan SHXT sammitida ratifikatsiya qildi.

Bugunga kelib vaziyat o'zgardi - Afg'oniston hukumati boshiga muqaddam "xalqaro terroristik harakat" deb baholangan "Tolibon" ijtimoiy harakatini kelishi, AQSH tomonidan 2001 yil 11 – sentyabr voqealaridan song Afg'onistonga harbiy qismlarga kiritilishi va nihoyat 2021 chi yil songida Afg'onistondan AQSH harbiy qismlarini sharmandalarcha chiqib ketishi ayniqsa SHXT a'zolari xususan O'zbekiston tomonidan "Tolibon" harakatini tan olinishi muqaddam umumiy madaniyat, til, din va tarixga ega bo'lgan va Afg'on o'zaro hamkorligi uchun sharoitlar tug'ilishi Markaziy Osiyo mafkuraviy manzarasini tubdan o'zgartirib yuborda. Ayniqsa O'zbekiston manfaatlari yo'lida jahon bozoriga chiqish uchun Afg'oniston orqali Fors korfaziga olib boruvchi transport kommunikatsiyasini yaratilishi ayniqsa eng hayotiy va nozik masala suv resurslariga ta'sir qilgan Afg'on "Qo'shtepa" kanalini barpo etilishi O'zbek Afg'on yanada yaqinlashuviga o'zaro hamkorligini mintaqa barqaror rivojlanishi uchun kafolat ekanligini tasdiqladi. O'zbekiston hukumati qo'shni Afg'oniston bilan yaxshi qoshnichilik munosabatlarini mustahkamlashga intilganligi madaniy va gumanitar munosabatlarini chuqurlashtirdi. Afg'oniston Tolibon siyosiy tashkilotni 2025 yil

iyul oyida SHXT a'zosi Rossiya ham tan oldi. Bunday hodisalar ayrim mafkuraviy tahdidlarning uydurma ekanligini, yasama "tahdidlar" orqasida ayrim buyuk davlatlarning mintaqada gegemonlikga erishishga qaratilgan geosiyosatini mavjudligini isbotlaydi. 2017 yilda boshlangan O'zbekiston tomonidan qoshni mamlakatlar bilan yaxshi qoshnichilik munosabatini tashqi kuchlar tomonidan mintaq mustaqil davlatlar o'rtasiga rahna solish, ularni o'zaro yovlashtirish siyosati azaldan mavjud ekanligi kunsayin oydinlashadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Вестник Московского университета. 18. Социология и политология. Том 29. 2023. № 4 с 34-63.
2. Milliy ong: mazmun mohiyati. Qarang: Prosedings of Global Texnobation 5th International Multidisciplinary Scientific Conference. Hosted from Berlin, Germany. March 30th 2021.
3. Збигнев Бжиженский. Великая Шахматная доска. – М: Международные отношения. 206. – 256 с.
4. Shahnoza Odilhonova. "Ommaviy madaniyat" tahdidi. – T.: "Muharir" nashriyoti. 2010. 18 B.
5. Tashanov Abduholiq. Vayronkor g'oyalar va buzg'unchi mafkuralar. Toshkent.: "Turon zamin ziyo", 2015. – 400 b.
6. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. T: "O'zbekiston". 2023.

MAFKURAVIY JARAYONLAR RIVOJIDA MA'NAVIY TAHDIDLARNING NAMOYON BO'LISHI

To'rayev Shavkat Nishonovich

Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi
huzuridagi Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti
bo'limi boshlig'i, falsafa fanlari doktori (DSc).

Annotatsiya. Mazkur maqolada mafkuraviy jarayonlar rivojlanishida ma'naviy tahdidlarning o'rni va ta'siri tahlil etilgan. Bunday tahdidlar har bir davlat, xalq va millatning o'z mafkurasi singdirilmagan yoki yaratilmagan joyda o'ta xatarli tus olishi, jamiyat ularga qarshi kuchli mafkuraviy immunitetni hosil qilmas ekan, har qanday rivojlanish xavf ostida qolishi atroflicha yoritib berilgan. Shu bilan birga bu tahdidlarning oldini olish bilan bog'liq mulohazalar aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: mafkura, mafkuraviy jarayonlar, ma'naviyat, demokratik tamoyillar, umuminsoniy qadriyatlar, ma'naviy tahdid, millatchilik, shovinizm, terrorizm, radikalizm, ekstryemizm.

Bugungi dunyodagi bo'layotgan voqea-hodisalar tahlil qilinsa, aksariyat ilg'or idavlatlarda umuminsoniy iqadriyatlar va demokratik itamoyillarga asoslangan imafkuralar amal iqilmoqda, deyish mumkin. Shu bilan birga, inson

ongida iyangicha dunyoqarash va tafakkur tarzi ishakllanayotgan hozirgi davrda muayyan ikuchlarning mafkura maydonida ihukmronlik qilishga, o'z ta'sir idoirasini kengaytirishga qaratilgan intilishi ikuchayib bormoqda. Dunyo xalqlarini doimo tashvishga soladigan tajovuzkor millatchilik va shovinizm, neofashizm va terrorism, radikalizm, diniy fundamentalizm irqchilik va ekstryemizm mafkuralari shular jumlasidandir.

Dunyoning turli hududlarida, har xil shakllarda namoyon bo'layotgan terrorchilik siyosiy kuchlar ta'sirida yetarlicha moddiy asosga ega bo'lib, uning mafkuraviy xavfi kundan-kunga ortib bormoqda. Bundan tashqari, e'tiqodlar o'rtasidagi nomutanosibliklar yagona ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy makonning yaratilishiga imkon bermayapti, deyish ham mantiqan to'g'ri bo'lgan bo'lardi. Binobarin, aynan shunday qarashlar asosida yakka mafkuralar hukmronligini ta'minlash va shu yo'l bilan jahon maydonlarini imafkuraviy jihatdan bo'lib olinishga urinishlar ham ko'zga tashlanmoqda. Lekin bular ibugungi dunyodagi mafkuraviy jarayonlarni to'la-to'kis aks ettira olmaydi. Chunki globallashuv isharoitida bu jarayonlar yangicha itus va shakllarda inamoyon bo'lib, ig'oyaviy-mafkuraviy ta'sir o'tkazishning inihoyatda o'tkir iquroliga aylanib bormoqda.

Bunday tahdidlar har bir davlat, xalq va millatning o'z mafkurasi singdirilmagan yoki yaratilmagan joyda o'ta xatarli tus oladi. Masalaga amaliy ko'z bilan qaraydigan bo'lsak, bu jarayon milliy g'urur va milliy iftixorga qarshi qaratilganini ko'rish, syezish qiyin emas. Binobarin, har qanday tahdiddan maqsad, o'sha joydagi birdamlikni yo'qqa chiqarish, o'zidan faxrlanish o'rniga nafratlanishni tashkil qilish va hududda o'z hukmronligini o'rnatishdan iborat.

Bunday tahdidlar o'zining rivojlanish yo'lidan borayotgan har bir xalqning ezgu maqsadlariga katta zarba beradigan buzg'unchi g'oya sifatidagi mudhish xavf-xatarlarni anglatadi. Bugungi kundagi buzg'unchi g'oyalarning asosiy ta'sir ob'yekti yosh mustaqil mamlakatlar bo'lib qolmoqda. Maqsadlari ayon -o'z mavqeini o'zga mintaqalarda mustahkamlab, o'sha mintaqalarni o'z ta'siri ostiga olish, yosh, suveryen davlatlarni o'z manfaati doirasiga kiritish, ularning mustaqilligini zaiflashtirishdan iborat.

Bundan tashqari insonning ongu tafakkuriga, uning ruhiyatiga ta'sir etuvchi shunday mafkuraviy tahdidlar borki, ulardan ogoh bo'lish, doimiy tarzda kurashish talab etiladi. Ular quyidagilardan iborat:

- diniy ekstryemistik oqim vakillari demokratiyani yoqlamasligi, uni kufr deb qarashi natijasida demokratiya - milliy qadriyatlarga zid, xalq hokimiyatchiligi qadriyatlarning yo'qolishiga olib keladi, deb demokratik islohotlar yo'liga to'siq bo'lmoqda;

- bugungi axborot makonida hali tafakkuri shakllanib ulgurmagan yoshlarni o'z domiga tortish uchun chetdan ibiz uchun mutlaqo yot bo'lgan, ima'naviy va

axloqiy tubanlik iillatlarini o'z ichiga olgan «ommaviy madaniyat» iyopirilib kirib kelmoqda;

- o'z manfaatlarini himoya qilish yo'lida hech narsadan qaytmaydigan ayrim mafkuralar boshqa xalqlarning ongi va qalbiga kirib borish uchun o'sha yerdagi aholi, ayniqsa, yoshlarni mehnat, o'qishdan chalg'itib, o'yinlarga, ko'ngil ochishga, iste'molchilikka yo'naltirib, yo'ldan adashishga, milliylikni inkor etishga chorlamoqda;

- har bir xalqning yillar davomida shakllangan milliy qadriyatlari o'rniga o'ylab topilgan qadriyatlarni singdirish, mustaqillik g'oyalarini qoralash, milliylikka syekin-asta putur yetkazish, avlodlar o'rtasidagi munosabatni buzish kabi faoliyatlar mamlakatlar taraqqiyotiga putur yetkazayotgani hech kimga sir emas.

Eng yomoni - bu buzg'unchi g'oyalar to'dasi chiroyli, hissiyotli so'zlardan foydalanib yoshlarni junbushga keltiradi. Buni esa o'sha hissiyotlarga berilgan yoshlar anglab olishi, lo'nda qilib aytganda, bunday imafkuraviy xurujlar imilliy va diniy tomirlarimizga ibolta urishini, ulardan bizni butunlay uzib itashlashdek yovuz maqsadlarni ko'zlashini, bular shunchaki bizni yo'ldan adashtirish uchun o'ylab topilgan o'yinlar ekanini tushuntirish biroz murakkab kechmoqda.

Ta'kidlaganimizdek, mafkuraviy tahdidlarning asosiy maqsadi jamiyat va davlat barqarorligini izdan chiqarish. Aynan jamiyat va davlatning birligiga putur yetkazishdir. Sababi bular biri ikkinchisiz mavjud bo'la olmaydi. Buni yaxshi anglagan yovuz kuchlar turli usul va vositalardan foydalanadilar [7]. Ana shunday usullardan biri kishilarning ma'naviy olamiga qilinadigan ta'sirlar bo'lib, ularning ko'lami kengayib, takomillashib bormoqda.

Shu ma'noda, "tarixiy haqiqatni ianglamaydigan yoki anglashni istamaydigan ichet eldagi ba'zi siyosatchi va iarboblar nafaqat siyosat yoki iqtisod, balki ima'naviyat bobida ham bizga iaql o'rgatishga, azaliy hayot tarzimiz, ruhiy dunyomizga yot bo'lgan iqarashlarni majburan joriy ietishga urinmoqda"[4]. Haqiqatan ham bunday urinishlar turli usullar va vositalar yordamida amalga oshirilmoqda[8].

Binobarin, inson ongi va qalbi uchun kurash tarixan turli shakllarda insoniyat hayotidan o'rin egallab kelgan. Hozirgi davr mafkuraviy tahdidlarning kuchayib borayotgani, turli oqimlar va kuchlar tomonidan g'arazli maqsadlar yo'lida amalga oshirilayotgan, jamiyat ma'naviy barqarorligiga salbiy ta'sir etadigan mafkuraviy xurujlarning yuzaga kelayotgani bilan xarakterlanadi. Demak mafkuraviy tahdidlarning yana bir ko'rinishi insonni ma'naviy olamini izdan chiqarishga qaratilgan ma'naviy tahdidlar navbatdagi usul va vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Shu o'rinda, tadqiqot ishimizning izchilligini ta'minlash maqsadida ma'naviy tahdid tushunchasini kengroq tahlil qilish maqsadga muvofiq bo'ladi. Binobarin, bunday xurujlarni tahlil qilishda o'zbek ilmiy jamoatchiligi "Ma'naviy tahdid" iborasini qo'llay boshlaganiga uncha ko'p bo'lmadi. Aniqrog'i, O'zbekiston Ryepsublikasi Birinchi Pryezidenti Islom Karimovning 2008 yilda chop etilgan "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch" kitobida ma'naviy tahdid iborasiga muxtasar ta'rif va tavsiflarning berilishi natijasida mazkur tushuncha shiddat bilan ilmiy muomalaga kirib keldi. Bu xususda yurtimiz ilmiy jamoatchiligi, soha mutaxassislari tomonidan ko'plab fikrlar, xulosalar berildi. Binobarin, biz ham tadqiqotimizda o'zimizning mazkur tushunchaga nisbatan qarashlarimizni taqdim etamiz.

Ma'naviy va tahdid ikki so'z birikuvidan iborat bu tushunchani qo'yidagicha izohlash mumkin. "Ma'naviy" deganda insonning ichki dunyosi, ongi va qalbi nazarda tutiladi.[5] "Tahdid" deganda esa, yuqorida qayd etganimizdek, hadig, ya'ni tajovuz qilish, yo'ldan chiqarishga asoslangan xavf-xatarlar majmui tushuniladi. Tahdid xavf-xatardek darhol ko'zga tashlanmasligi, uzoqni ko'zlashi va xavf-xatarga nisbatan zarari ko'pligi bilan farq qiladi[3]. Shu ma'noda, «Ma'naviy itahdid deganda, iavvalo tili, dini, e'tiqodidan iqat'iy nazar, har qaysi odamning itom ma'nodagi erkin inson ibo'lib yashashiga qarshi qaratilgan, uning iaynan ruhiy dunyosini izdan chiqarish imaqsadini ko'zda tutadigan imafkuraviy, g'oyaviy va informasion xurujlarni nazarda itutish lozim»[4].

Yuqorida qayd etilganlardan kelib chiqib, ma'naviy tahdid – bu butun insoniyatning o'ziga xos bo'lgan umuminsoniy va milliy axloq-odob me'yorlari, urf-odat, an'analari, qadriyatlari, madiniyati, tili, dini va milliyligiga yot bo'lgan, insonni insoniy fazilatlardan chetlatadigan va belgilangan axloq-odob me'yorlaridan og'diradigan, ularning yemirilishi yohud oyoq osti bo'lishiga sabab bo'lib, jamiyatning ma'naviy qiyofasini o'zgartirib yuboradigan tushunchalarga aytiladi.

Shu ma'noda, ma'naviy tahdid insonlarni g'oyaviy qaram qilish, ruhiy dunyosini izdan chiqarishga qaratilgan bo'lib, u jozibali shiorlar va g'oyalar ostida yashirinadi, diniy va milliy rishtalarga bolta uradi, yoshlarning ongi va ichki dunyosini egallashga intiladi, ularning dunyoqarashiga zararli fikrlarni tiqishtiradi, oxir-oqibatda, mamlakat xavfsizligiga va milliy manfaatlarga tahdid solib, jamiyatni inqiroz sari yetaklaydi. Demak, mazkur xatarlar mamlakat, millat, o'zi yashab turgan jamiyatning kelajagi haqida qayg'uradigan, o'zini fuqarolik pozisiyasiga ega, yurtga daxldorlik hissi yuksalgan har bir insonni tashvishga solishi, o'z navbatida, uning oldini olish uchun o'z iqtidori va salohiyatini ishga solishini talab etadi.

Binobarin, falsafiy-tarixiy va ma'naviy merosda donishmandlar, mutafakkirlar tomonidan ma'naviy tahdidlarni bartaraf qilishga doir muhim fikr-mulohazalar bildirib o'tilgan. Ulardan biri Platondir. Faylasufning fikricha, insonning ma'naviy olamini shakllantirish uchun uning Ruhini (ongini) va Qalbini himoya qilib borish kerak.[1] Negaki inson Ruhida boylik va manfaatparastlikka qarshi mulohazakorlik va adolatlilik g'oyasi mavjud bo'ladi, Qalbida esa beqiyos jasorat va qo'rquv tuyg'usi mavjuddir.[1] Demak, bu qarashga ko'ra, *ma'naviy tarbiya* vositasida ma'naviy tahdidlarni bartaraf etish mumkin. Ma'naviy tarbiya inson ruhiyatida ezgu maqsad-muddaolarni shakllantirish va qalbida esa ma'naviy jasoratni hosil qilishdir.

Ma'naviy tahdidlarni bartaraf qilishga doir muhim yo'nalishlar milliy merosimizda yetarli darajada ishlab chiqilgan. Bu o'rinda pandnomalar misolida fikr yuritib o'tish maqsadga muvofiq.[6] Ayniqsa, V-VII asrlarda bitilgan pandnomalarda ezgulikning yovuzlik ustidan tantanasi masalasi keng talqin qilingan. Jumladan, «Donishlar o'giti» pandnomasida shunday deyiladi: «Aql va e'tiqod vositasida quyidagilarni anglash mumkin: Men bu olamga ma'naviy olamdan keldim, moddiy olamdan emas. Menda ezgulik ustuvor, yovuzlik emas...».[2] Demak, inson Aql va E'tiqod vositasida yaxshilik va yomonlikni farqlashi mumkin. Bunday farqlash oxir-oqibatda uning ongida ma'naviy tahdidga qarshi immunitetning hosil bo'lishiga olib keladi.

Milliy-falsafiy merosda ezgulik va yovuzlikni farqlash bilan ma'naviy himoyalash masalasiga alohida urg'u beriladi. Unga ko'ra, barcha narsaning asosida ikki kuch bo'ladi biri-bunyodkorlik, ikkinchisi –vayronkorlik.[2] Ya'ni inson bunyodkorlik kuchiga tayansa Ezgulikni, vayronkorlik g'oyasiga tayansa Yovuzlikni yuzaga keltiradi. Ammo, inson ko'p hollarda bunyodkorlikni tanlashga moyil bo'ladi. Shunday ekan, ma'naviy tahdidlarni bartaraf qilishning eng maqbul yo'llaridan biri – insonning ma'naviy-axloqiy jihatdan to'g'ri tarbiyalashdir. Bu masalada pandnomalarda aytiladiki, «Inson emizikli go'dakka o'xshaydi va u umri davomida xulq-atvor jihatidan shakllantirilib borilishi kerak».[2] Buning ma'nosi shuki, inson butun umri davomida ma'naviy-axloqiy jihatdan shakllantirilib borilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Aflotun. Qonunlar. TOSHKENT: «Yangi asr avlodi». 2002. 10, 17-bet. U.Otajonov tarjimasini.
2. Donishlar o'giti. // Изведат дороги и пути праведных. 69-70-80-bet.
3. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari.-TOSHKENT: «O'zbekiston» 1997. -B. 4-13.
4. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – TOSHKENT: «Ma'naviyat». 2008. 11-13-14-bet.

5. O'zbek tilining izohli lug'ati. Besh jildlik. 3-jild. – TOSHKENT: «Fan». 2008. -B. 91.
6. Pandnoma – falsafiy-axloqiy risola bo'lib, u Yevropada ishlatiladigan «moral» atamasining sinonimi hisoblanadi.
7. Дегтярев, А. А. Основы политической теории : учеб. пособие / А. А. Дегтярев. — М. : Высшая школа, 1998. — С. 43.
8. Парсонс, Т. О понятии «политическая власть» / Т. Парсонс // Политология : хрестоматия / сост. проф. М. А. Василик, доц. М. С. Вершинин. — М. : Гардарики, 2000. — С. 240.

ZAMONAVIY DUNYODA MAFKURAVIY TAHDIDLAR VA ULARNING MA'NAVIY JARAYONLARGA TA'SIRI

Ravshanov Fazliddin Ravshanovich
“Renessans” ta’lim universiteti, siyosiy fanlar
doktori, professor.

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy dunyoda mafkuraviy tahdidlar va ularning inson ongi, jamiyat ma'naviyati va milliy qadriyatlarga ta'siri tahlil qilinadi. Muallif turli xalqaro tashkilotlar, media kompaniyalar va global ta'sir markazlari orqali yoyilayotgan buzg'unchi g'oyalarning xususiyatlarini ochib beradi hamda ularga qarshi mafkuraviy, axborot va ma'rifiy jihatdan kurashish zaruratini asoslaydi. Shuningdek, milliy mafkurani mustahkamlash, yoshlar ongida g'oyaviy bardoshni shakllantirishga qaratilgan tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: mafkura, tahdid, ma'naviy xavfsizlik, yot g'oyalar, axborot urushlari, milliy qadriyatlar, globallashuv, ma'rifiy kurash.

Mafkurani bugun muayyan jamiyat, millat yoki davlatning ijtimoiy, siyosiy, ma'naviy va axloqiy g'oyalar, qarashlar, qadriyatlar to'plami sifatida tushunamiz. U xalqning dunyoqarashi, hayotga, tarixga, kelajakka bo'lgan munosabatini birlashtiradi, shakllantiradi, ya'ni, xalqning ruhi, g'oyaviy asosi va ma'naviy yo'nalishini vujudga keltiradi.

Insoniyat guruh, elat, millat, xalq, davlat, tamaddun va boshqa shakllarda hamisha mafkura uchun kurashib keladi. Chunki mafkura boqaruvchilarga ham, boshqariluvchilarga ham g'oyaviy yo'nalish beradi. Jamiyatni qaysi tarafga yo'naltirishni belgilaydi. U yoki bu g'oyalar asosida xalqning maqsad va intilishlari shakllanadi.

Mafkurani xalqni umumiy maqsad atrofida birlashtiruvchi kuch ham deyish mumkin. Amalda mafkurasi bir odamlargina o'sha guruh, elat, millat, xalq, davlat degan va yana ko'p boshqa narsalarni bunyod qilishadi.

Mafkuraning tarbiyaviy ahamiyat ham katta. U orqali yoshlar vatanparvarlik, insonparvarlik, mas'uliyat, fidoyilik ruhida tarbiyalanadi.

Mafkuraning himoya funksiyasi ham bor. U millatning ma'naviy immuniteti rolini o'ynaydi. Turli yot g'oyalar va mafkuraviy tahdidlarga qarshi mafkuraviy bardosh yaratadi.

Mafkuraning tarixiy xotirani saqlash yoki rivojlanishni tashkil qilishdek muhim xususiyatlari ham bor[3]. Mafkura xalqni tarixi, madaniyati, an'analari va milliy g'ururini saqlashga, ayni vaqtda uni yanada rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shu sababli, xalq hayotida mafkuraning o'rnini juda katta. U xalqning ma'naviy uyg'onishi va milliy o'zligini anglashida muhim ahamiyat kasb etadi. U har bir fuqaroning hayotdagi maqsadini aniqlash, o'z burchini anglash, jamiyatda o'z o'rnini topishida yo'l ko'rsatadi. Har qanday taraqqiyot, islohot va yangilanish mafkuraviy asosga ega bo'lsa, u mustahkam va uzoq davom etadi. Shunga ko'ra, mafkura ijtimoiy barqarorlik va davlat mustaqilligining asosiy ustuni hisoblanadi.

Mafkura — bu xalqning ma'naviy tayanchi, kelajakni belgilaydigan yo'l xaritasi. Uni yo'qotish — o'zligini yo'qotish, uni mustahkamlash — taraqqiyotning kafolati[1]. Shuning uchun har bir fuqaro milliy mafkurani anglashi va uni hayotida amalga tatbiq etishi zarur.

Hozirgi globallashtirish, axborotga to'la va tez o'zgaruvchan dunyoda mafkuraning yuqorida zikr etilgan ijobiy xususiyatlariga zid bo'lgan ko'plab xatarli xatti-harakatlar va jarayonlar kuzatilmoqda. Ular insoniyat ongiga salbiy ta'sir ko'rsatayapdi, uni chalg'itayapdi, axloqini zaiflashtirayapdi. Oqibatda jahon tamadduni o'z turini tanazzul sari tortayapdi.

Bu jarayonda ayniqsa axloqqa yot g'oyalar va o'zaro axborot hujumlari tiyiqsiz darajaga keldi. Internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali turli ekstremistik, radikal, nigilistik yoki axloqsiz madaniy o'zgarishlarni targ'ib qiluvchi kontentlar global darajada tarqatilayapti. Bu turli xalqlarning milliy, diniy va ma'naviy qadriyatlariga zid bo'lib, ongli ravishda mafkuraviy zaiflashtirishga qaratilgan harakat ko'rinishini olgan[2].

Dunyo ma'lumotlar oqimida allaqachon xaos hukm surmoqda. Turli manbalardan noto'g'ri, tekshirilmagan yoki yolg'on axborotlar tarqalishi mafkuraviy tushunmovchilik va ishonchsizlikni borgan sari kuchaytirmoqda. Yolg'on axborotlar va targ'ibotlar sababli odamlarda ishonchsizlik, ikkilanish, loqaydlik tafakkur tarziga aylanib bo'ldi.

Milliy qadriyatlarni kamsitish, mensimaslik bugun yuqori nuqtasiga ko'tarilib bo'ldi. Ba'zi madaniy mahsulotlar, kino, musiqa va modalar orqali vatanparvarlik, oilaviy an'analar, mehnatsevarlik, odob-axloq me'yorlari asosiga qadar vayron etilayapdi. Bugungi yoshlarning katta foizi xudbin moddiy manfaat quli va kosmopolitga aylandi. Ular orasida milliylik o'rniga chet elda yoki chet elcha yashashga urinish asosiy maqsad va muhabbat, xullas, butun dunyoda milliy g'ururning sinishi kuzatilmoqda.

Dunyoda individualizm va egoizm tafakkuri borgan sari kuchayayapdi. Jamiyatdan uzoqlashish, "o'zim uchun yashayman", degan qarashlar ajdodlar va avlodlar birligini parokanda qilmoqda. Ijtimoiy loqaydlik va nafaollik,

fuqarolarning jamiyat hayotidagi jarayonlarga befarqligi — mafkuraviy sustligik shunchaki tafakkur tarziga aylanmoqda. Ommaviy ma'naviy muhitga, davlat siyosatiga, ta'limga, tarbiyaga nisbatan "menga baribir" kayfiyati tarqalmoqda. Bularning ortidan qonunbuzarlik va ma'naviy inqiroz rivojlanayapdi. Korrupsiya, poraxo'rlik, ta'magirlik, yoshlar orasida giyohvandlik va internet orqali buzuvchi ishlarga aralashish — mafkuraning tarbiyaviy funksiyasiga juda katta zarba bermoqda. Shunday ketaversa, tez orada bu kabi xatti-harakatlar odamlarning o'z davlat, jamiyat va hatto turi oldidagi mas'uliyatini yo'qotishiga olib keladi.

Endi hozirgi dunyoda mafkuraning ijobiy xususiyatlariga zid qanday xatti-harakatlar sodir bo'layotganiga bir nazar soling.

Hozirgi globallashtirilgan, axborotga to'la va tez o'zgaruvchan dunyoda mafkuraning ijobiy xususiyatlariga zid bo'lgan ko'plab xatarli xatti-harakatlar va jarayonlar kuzatilmoqda. Ular jamiyat, xalq va insoniyat ongiga salbiy ta'sir ko'rsatib, ijobiy mafkuraviy tafakkurni yeb-yutib yuborayapdi.

Jahon sivilizatsiyasi mafkurasida yuzaga kelayotgan bu buzilishlarga bosh bo'layotganlar bugun tashkilotlar yoki shaxslar sifatida o'zlarini yashirmay qo'yishdi, chunki endi ularning son-sanoqsiz tarafdorlari paydo bo'ldi.

Jahon sivilizatsiyasi mafkurasida yuzaga kelayotgan buzilishlar — bu insoniyat umumiy taraqqiyoti, axloqiy qadriyatlar va ma'naviy birligini izdan chiqarayotgan tahdidlar bo'lib, bu jarayonda ayrim tashkilotlar, shaxslar va yaxlit mafkuraviy ta'sir kuchlarining o'rni tobora yaqqollashmoqda.

Masalan, ayrim xalqaro tashkilotlar va media imperiyalar oshkora shunday ish tutmoqda. AQSHdagi yirik media kompaniyalar (masalan: Netflix, HBO, Disney, Meta/Facebook, Google/YouTube).

Ularning mahsulotlari orqali global auditoriyaga individualizm, ma'naviy erkinlikni mutlaqlashtirish, an'anaviy oilaviy qadriyatlarni inkor etish, sekulyar dunyoqarashni targ'ib qilish kuchaymoqda. Kino, multfilm, seriallar orqali LGBT, zo'ravonlik, behayollik, narkomaniya, axloqiy loqaydlik odatiy hayot tarzi sifatida namoyon etilyapti. Hatto BMT (ayrim bo'limlari), YUNESKO, Amnesty International kabi tashkilotlar inson huquqlari, erkinliklar va tengliklar shiori ostida ba'zan milliy qadriyatlar va diniy tamoyillarga zid talablarni ilgari suradi. Masalan, LGBT huquqlarini himoya qilish nomi ostida an'anaviy jinsiy tarbiya, oilaviy tizim va diniy ta'limning zaiflashishiga yo'l ochilayapdi.

Global moliyaviy va texnologik elita vakillari bu buzilishlarga yetakchilik qilishmoqda. Jorj Sorosning "Ochiq jamiyat" fondi orqali ko'plab davlatlarda mafkuraviy-ijtimoiy buzilishlar, an'anaviy tuzumga qarshi harakatlar, yoshlar ongiga erkinlik va feminizmning radikal shakllarini singdirish urinishlari amalga oshirildi. Ilon Mask va Mark Zukerberg kabi shaxslar rahbarlik qilayotgan texnologik platformalar (X, Facebook, Instagram, Threads) orqali insoniyat ongida

ZJV5401

aqliy algoritmlar asosida ma'lumotni boshqarish, manipulyasiya qilish, yolg'on axborot tarqatish mumkin bo'lib qoldi.

“Yangi dunyo tartibi” g'oyasini ilgari surayotgan guruhlar o'z qarashlarini hech qanday to'siqlarsiz, hatto ilg'or va ijobiy yangilik sifatida ilgari surmoqdalar. Masalan, Davos forumi (World Economic Forum) shunday tashkilot sifatida faoliyat ko'rsatayapdi. Bu tashkilot va undagi Klaus Shvabga o'xshaganlar “Chet elliklar uchun yagona boshqaruv”, “Insonning raqamli kuzatuv”, “Odamlar barcha narsani ijaraga oladi, hech nimaga egalik qilmaydi” kabi yangi “sivilizasion” g'oyalarni targ'ib qilmoqda[4]. Amalda bu g'oyalar ortida inson qadri, shaxsning erkinligi va mustaqil ongiga juda katta tahdidlar vujudga kelmoqda.

Dunyoda avj olgan “jahon shou-biznesi” va “madaniy namoyish” ta'siri yirik san'atkorlar, kino yulduzlari va blogerlarning o'zlari anglab-anglamagan “yangiliklari” insoniyatni tanazzul domiga tortmoqda. Ba'zi mashhur shaxslar (masalan, Lil Nas X, Sam Smith, Billie Eilish, Doja Cat) orqali shok mazmuni, satanizm, shafqatsizlik, jinsiy buzuvchilik va boshboshdoqlik eng ilg'or madaniy yangiliklar sifatida oshkora targ'ib etilayapdi. Ular o'zlari anglamagan holda yoki ongli ravishda til biriktirib, muayyan insoniy qadriyatlarni buzuvchi guruhlar maqsadlariga xizmat qilmoqdalar va mafkuraviy jihatdan yoshlarga ta'sir o'tkazishga mo'ljallangan global kurash quroliga aylanganlar.

Shuni aytish lozimki, bugungi dunyoda jahon mafkurasidagi buzilishlar tasodifiy emas. Ular ortida muayyan tashkilotlar, moliyaviy kuchlar va shaxslar turibdi. Ularning maqsadlari milliylikni zaiflashtirish, din va ma'naviyatni “erkinlashtirish”, insonni qaramlashtirish, oila va jamiyatni maydalash va shu asosda o'zlari uchun qulay va kerak bo'lgan yagona global tartibni barpo qilishga qaratilgan[7].

Albatta, bu masalani yanada aniqroq va chuqurroq tahlil qilish mumkin. Haqiqatan ham, bugungi dunyoda jahon mafkurasini shakllantirishda va unga ta'sir o'tkazishda ishtirok etayotgan tashkilotlar va shaxslar muayyan mafkuraviy strategiyaga ega. Ularning harakatlari tasodifiy emas, balki ma'lum maqsadlarga yo'naltirilgan. Quyidagilarga bir e'tibor beringa.

Jahon Iqtisodiy Forumining “2025 yilgacha insonlarning ko'pchiligi hech narsaga ega bo'lmaydi, lekin o'zini baxtli his etadi”, degan shiori bor. Uning rahbari Klaus Shvab ta'kidlagani kabi, tashkilot “The Great Reset” — Jahon iqtisodiy va ijtimoiy tizimini tubdan qayta qurish, barcha sohalarini raqamlashtirish, shaxsiy ma'lumotlarni umumiy nazoratga olish g'oyalarini ilgari suradi. Maqsad inson erkinligi, xususiy mulk, milliy davlatlar konsepsiyasi o'rniga umumjahon boshqaruv modeli (global governance)ni joriy etish. Klaus Shvabning “The Fourth Industrial Revolution” kitobidagi g'oyasiga ko'ra, insoniyat “texnologiya bilan singishib ketishi” kerak[4]. Bu esa inson tabiatini o'zgartirish maqsadini anglatadi.

Yoki Jorj Sorosning Ochiq jamiyat fondi (Open society foundations) faoliyat yoʻnalishini ochiq bayon etadi. U inson huquqlari, “erkinlik” va “demokratiya” shiorlari orqali hukumatlarga taʼsir oʻtkazish, fuqarolik jamiyatini kuchaytirish niqobi ostida anʼanaviy institutlar (oila, din, milliy qadriyatlar)ni zaiflashtirish, LGBT, feminizm va sekulyar gʻoyalarni yoyishga qaratilgan fondlar orqali yoshlar ongiga taʼsir qilish ustida amaliy ishlab kelmoqda va uni tugatishga hech kim urinmaydi, aksincha u bilan aloqaga chiqishga intiladilar. Bu shaxs va tashkilotining maqsadi ham anʼanaviy jamiyat modellarini buzib, “ochiq jamiyat” bahonasida global gʻoyalarni ilgari surish[5]. Uning mablagʻlari orqali bir qator davlatlarda siyosiy rejimlar almashgan, tinchlik va xavfsizlik buzilgan. Uning fondi koʻplab NNTlarni moliyalashtirib, yoshlar orasida liberal va radikal gʻoyalarni targʻib qiladi.

Mafkuralar, axloq normalar, madaniy turmush tarzining dunyo boʻylab buzilishida Bill Geyts kabi “strateg”larning ham katta oʻrni bor. Uning gʻoyalari ayrim sohalarda (texnologiya, vaksina, taʼlim) amaliy juda kuchli taʼsirga ega. U qishloq xoʻjaligi, axborot tizimlari, taʼlimdagi global loyihalar orqali muayyan yoʻnalishlarda standartlashtirish amaliyotini butun dunyoga tarqatishga urinmoqda.

Buzgʻunchi qarashlar targʻibotchi institutlari qatoriga bugun BMTning ayrim boʻlimlari (masalan, UNESCO, UNFPA, UNHRC) ham kiradi. Ular ayollar huquqlari, bolalar erkinligi, LGBT va reproduktiv erkinlik kabi mavzularda maʼlum mafkuraviy yondoshuvlarni ilgari surishyapdi. YUNESKO tomonidan koʻplab taʼlim dasturlarida anʼanaviy jinsiy tarbiyadan chetlashish gʻoyasi qoʻllab-quvvatlanadi. Maqsad, umumjahon inson huquqlari standarti orqali har bir davlatning ichki siyosatini nazoratga olishga urinish[8].

Shuningdek, Meta (Facebook, Instagram), Google (YouTube), TikTok, X (Twitter) kabi koʻplab texnologik platformalarning ham insoniyat madaniy-axloqiy mafkurasiga salbiy taʼsiri borgan sari kuchaymoqda. Ular axborotni taqdim etish, filtrlash, targʻib qilish yoki bloklash imkoniyatlari orqali ongni boshqarishni butunlay qoʻlga olishga urinmoqdalar. Bu taʼsirlar natijasida dunyo yoshlari dunyoqarashida axloqiy sustlik, moda ortidan yugurish, vatandoshlikni inkor qilish kabi tendensiyalar yuzaga kelmoqda. Tiktok, Instagram, YouTube kabi platformalarda ayniqsa beparvolik, tez pul topish, sharmsizlik, tana reklamasi normallashtirib, odamlar ajablanmaydigan hodisaga aylandi.

Xullas, bugungi jahon mafkurasini zaiflashtirish, xalqlarning milliy qadriyatlariga putur yetkazish, yoshlarning ongini boshqarish jarayonlari ortida tasodifiy kuchlar emas, balki maqsadli ish yurituvchi global tashkilotlar, katta mablagʻga ega elitalar, yashirin mafkuraviy dasturlar, axborot oqimini boshqaruvchi texnologik monopoliyalar turibdi.

Bu jarayonlarga qarshi tura olish uchun milliy mafkurani mustahkamlash, axborot savodxonligini oshirish, ta'lim va tarbiyani g'oyaviy jihatdan kuchaytirish, mustaqil axborot manbalarini rivojlantirish o'ta dolzarb masalaga aylanmoqda[6].

Bugungi dunyoda jahon mafkurasidagi buzg'unchi kuchlar — milliy, ma'naviy va islomiy qadriyatlarga putur yetkazayotgan kuchlarga qarshi faqat shafqatsiz raddiya emas, balki aqlli, tizimli, bardavom va g'oyaviy-tarbiyaviy kurash olib borish zaruriyati bor. Bu kurash qo'lda qurol bilan emas, ong, axborot, tarbiya va tafakkur maydonida bo'ladi.

Shu jihatlardan milliy mafkura, g'urur va or-nomusni mustahkamlashni mafkuraviy konsepsiyaga aylantirish lozim. Bu borada O'zbekistondagi "O'zbek modeli", "Yangi O'zbekiston g'oyasi", "Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari" shiorlari o'z o'rnida shunday vazifalarni bajarayapdi. Lekin amaliyotda ta'lim muassasalarida milliy g'oya asosidagi darslar, vatanparvarlik, islom madaniyati, oilaviy qadriyatlarni yanada keng yoritish kerak. Jamiyatni axborot maydonida yanada faollashtirish va mas'uliyatini oshirish zarur. Chunki, bugungi kurash tanganing ikki tomoni: kontent va ong orasida kechmoqda. Yot g'oyalar ijtimoiy tarmoqlar va media orqali yoyilayotgan ekan, biz ham shunday maydonda ularga qarshi o'z g'oyalarimizni ilgari surishimiz kerak.

Amaliyotda milliy blogerlar, din va ilm vakillarini targ'ib etish, Vatanga, ahloqqa, ilmga bag'ishlangan videokontentlar, seriallar, grafikalarini ko'paytirish, yoshlar axborot savodxonligini yanada kuchaytirish, yoshlar ongi va tarbiyasiga strategik front sifatida qarashimiz lozim. Buzg'unchi mafkura yoshlar ongini uzoq muddatli maqsadlar bilan o'zgartirishni maqsad qiladi. Shuning uchun har bir davlat, jamiyat, ota-ona yoshlar ongi va qalbi uchun kurashda befarq bo'lmasligi shart.

Ijtimoiy hayotda Prezident maktablari, madaniy markazlar, ma'naviyat uylari faoliyatini kuchaytirish, kinematografiya va adabiyot orqali ilhomlantiruvchi qahramonlar yaratish, madaniy va diniy javobgarlikni oshirishga e'tiborni kuchaytirish darkor.

Xalqaro hamkorlikni oshirish bilan bir qatorda milliy manfaatlarni himoya qilish mafkurasini yanada kuchaytirish, BMT, YUNESKO, SHHT, IKT, TDT kabi tashkilotlarda milliy pozisiyani qat'iy ifoda etish, hamkorlikni millat manfaatlari bilan chambarchas bog'lashni yanada kuchliroq namoyon etish muhim ahamiyatga ega. Bu jihatdan amaliyotda diplomatik darajada millatga, qadriyatlarga zid bosimlarga qat'iy qarshi chiqish, millatlararo, dinga asoslangan hamkorlik platformalarini rivojlantirish, milliy madaniyat va urf-odatlarini global maydonga chiqarish, yot g'oyalarni faqat tanqid qilish bilan emas, o'z qadriyatlarimizni shuningdek, milliy kino, musiqa, kutubxonalar, san'at festivallari, milliy brend,

milliy kiyim, milliy hayot tarzini targ'ib qilish, jahonga chiqarish bilan ham to'xtatish mumkin.

Buzg'unchi mafkuraga qarshi kurash bu faqat huquqiy emas, ma'naviy-ongli kurash, u qo'rquv bilan emas, ishonch bilan olib borilishi kerak. Faqat hukumat emas, har bir fuqaro, ayniqsa ziyolilar va yoshlar mas'ul va faol bo'lishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- 1.Sh.Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston strategiyasi. -T.: O'zbekiston, 2021. -480 b.
- 2.A.Hikmatov.Mafkura va taraqqiyot. -T.: Fan, 2019. -252 b.
- 3.I.Karimov. Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. -T.: Ma'naviyat, 2008. -180 b.
- 4.Klaus Schwab. The Fourth Industrial Revolution. - Geneva, Switzerland: World Economic Forum Publications, 2016. -184 p.
5. George Soros. Open Society: Reforming Global Capitalism. – London: Public Affairs, 2000. -373 p.
- 6.H.Nurmatov. Mafkuraviy tahdidlar va ma'naviy xavfsizlik. -T.: Ma'naviyat, 2018. -230 b.
7. S.Xantington Stolknoveniye sivilizasiy. – Moskva: AST, 2003. – 603 s.
8. F.Abduxalilov. Yot g'oyalarga qarshi ma'rifiy immunitet. -T.: Fan va texnologiyalar, 2022. -210 b.

MAFKURAVIY TAHDIDLARGA QARSHI KURASHDA SHARQ MUTAFAKKIRLARINING AXLOQ BORASIDAGI QARASHLARINING ROLI

Mirashirova Nargiza Anvarovna

Toshkent Amaliy Fanlar Universiteti, psixologiya
fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent.

Ashurmatov Muzaffar Komilovich

O'zbekiston Respublikasi Harbiy xavfsizlik va
mudofaa universiteti, psixologiya fanlari bo'yicha
falsafa doktori (PhD).

Annotatsiya. Mazkur maqolada mafkuraviy tahdidlarga qarshi kurashda yuksak insoniy fazilatlar bo'lmish axloq va uning talablari, axloqli va go'zal xulqli bo'lish odoblari, shuningdek, Sharq mutafakkirlarining mazkur yo'nalishdagi qimmatli fikrlari va ilmiy merosi to'g'risida so'z yuritiladi. Axloq kishilarning fe'l-atvori, yurish-turishi, ularning ijtimoiy va shaxsiy hayotdagi o'zaro munosabatlarini tartibga solib turadi. Axloq normalari jamiyat yoki muayyan guruh tomonidan shaxs fe'l-atvoriga qo'yiladigan talablar xosilasidir. Bu normalar shaxsning jamiyatga – Vatan, davlat, millat, guruhga munosabatini, shuningdek, shaxsning turmushdagi, ayrim kishilarga, kasbi-koriga, mutaxassisligiga, hatto o'z-o'ziga bo'lgan munosabatlardagi xatti-harakatni ham o'z ichiga oladi. Darhaqiqat, bilim – aql bulog'i, axloq esa - hayot chirog'idir.

Kalit so'zlar: Ta'lim, tarbiya, axloq, xulq, milliy qadriyatlar, ma'naviy qadriyatlar, axloqiy sifatlar, halollik, soflik, poklik, rostgo'ylik, insonparvarlik.

Bugungi kunda O'zbekiston demokratik o'zgarishlar, keng imkoniyatlar va amaliy ishlar mamlakatiga aylanib bormoqda. Olib borilayotgan islohotlar natijasida ulkan muvaffaqiyatlarga ega bo'lgan Yangi O'zbekiston dunyo sahnasiga yuz tutmoqda. Binobarin, Yangi O'zbekistonni barpo etish - bu shunchaki xohish-istak, sub'ektiv hodisa emas, balki tub tarixiy asoslarga ega bo'lgan, mamalkatimizdagi mavjud siyosiy-huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-ma'rifiy vaziyatning o'zi taqozo etayotgan, xalqimizning asriy orzu-intilishlariga mos, uning milliy manfaatlariga to'la javob beradigan obyektiv zaruratdir.[1]

Ayni kunda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlarda yoshlarni faol ishtirokini ta'minlash, yuksak ma'naviyatli, mustaqil va erkin fikrlaydigan, zamonaviy ilm-fan yutuqlarini puxta o'zlashtirgan har tomonlama sog'lom va barkamol avlodni voyaga yetkazishga qaratilgan yoshlarga oid davlat siyosatini izchil amalga oshirish, shu bilan birga yoshlarimizni vatanparvarlik tarbiyasi, ularda vatanparvarlik, faxr, g'urur tuyg'ularini shakllantirish dolzarb masalalardan hisoblanadi.

Mustaqillik yillarida O'zbekiston xalqining boy ilmiy, ma'naviy va madaniy merosining qayta tiklanishi, ularning hozirgi zamon ruhi talablari bilan uyg'unlashib borishi – respublikamiz ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotiga o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatdi. Barcha sohalarida islohotlar jadal sur'atlar bilan amalga oshirildi. Yoshlar qalbida vatanparvarlik tuyg'usini mustahkam qaror toptirishning yangicha usul va vositalaridan keng foydalanish imkoniyati yaratilib, bu o'z samarasini bermoqda. Bu o'rinda axloq tushunchasining o'рни va ahamiyati beqiyos.

Axloq – bu avvalo insof va adolat tuyg'usi, imon va halollik degani. Qadimgi ajdodlarimiz komil inson haqida sharqona axloq kodeksini ishlab chiqqanlar. Kishi qalbida haromdan hazar, nopoklikka, adolatsizlikka nisbatan murosasiz isyon bo'lishi kerak. Shunday odamgina lafzini saqlaydi, birovning haqqiga xiyonat qilmaydi, sadoqatli bo'ladi, Vatani, xalqi uchun jonini fido etishga ham o'zini ayamaydi.

O'zbek xalqining madaniyati, qadriyatlari va ma'naviy merosi ming yillar mobaynida insoniyat uchun qudratli ma'naviyat manbai bo'lib xizmat qilgan.[2] Uning asosini imon va e'tiqod masalasi tashkil qilgan. Ajdodlarimiz o'lmas madaniy merosi, dunyo tan olgan bebaho ma'naviyat durdonasi bo'lmish "Avesto" yovuz g'oyalarni qoralash, inson va jamiyatni ezgulikka chorlashning mumtoz namunasidir.[3] Ushbu falsafiy yodgorlikning e'tiborga sazovor jihatlaridan biri shundaki, bu asar salkam 3000 yil avval yaratilganini inobatga olsak, unga asos bo'lib, yana kamida ikki ming yillik hayotiy tajriba, bilim va mushohada xizmat qilganini ta'kidlash lozim. Shubhasiz, bu manbaning yaratilishi ijtimoiy zarurat bilan bog'liq.

O'zbekiston xalqi qadimdan vatanparvar va erksevar bo'lgan. Buni biz tarixiy manbalarda yaqqol ko'rishimiz mumkin. "IX asrda O'rta Osiyo hududida arablar hukmronligi davom etardi. Ammo erk va hurlik singari olijanob tarixiy an'analarga sodiq bo'lgan ajdodlarimiz, arab bosqinchilariga qarshi kurashni bir daqiqa bo'lsa-da, to'xtatmadilar va mustaqil markazlashgan davlat barpo qilishga intildilar", - deb ta'kidlaydi tarixchi olimlar.[4]

Arablar bilan birga yurtimiz zaminiga Islom ta'limoti kirib keldi. Uning muqaddas kitoblarida axloq va ruhiyat masalalariga alohida e'tibor qaratilgan.

"Axloq" atamasi "xulq" (خلق) so'zining ko'plik shakli hisoblanadi va uning so'zma-so'z tarjimasini "xulqlar" degan ma'noga ega.

"Xulq" so'zi arab tilida quyidagi ma'nolarni ifodalaydi:

1. Xarakter; fe'l-atvor; ta'b; mijoz; tabiat;
2. Kayfiyat; hol; ruh; avzo; mayl; xafsala;
3. G'azab;
4. Axloqiy, ma'naviy va ruhiy jihatlar[5].

Bu so'zlar "axloq" atamasining keng qamrovli ekanidan darak beradi.

Axloq insonning o'ziga, oilasiga, Vataniga, jamiyat va tabiatga munosabatlarida namoyon bo'ladi va xatti-harakatlarni tartibga soluvchi qoidalarda aks etadi. Shu bois, axloq deganda biz insonning jamiyatda o'zini qanday tutishiga, xulq-atvoriga doir talablarning yaxlit yig'indisini tushunamiz[6]. Odamlar axloq talablariga ongli ravishda, xuddi shunday qilish "to'g'ri" deb tushungan holda rioya qiladilar. Insonning axloqi ijtimoiy-iqtisodiy hayotga ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun axloqiy tarbiyaning asosiy vazifasi yoshlarda yuksak insoniy fazilat va odatlarni shakllantirish hamda yomon va salbiy illatlardan ularni asrashdan iborat. Insonning go'zal xulqi va axloqiy fazilatlarini Allohga xush kelishi Qur'on oyatlari va hadislarida qayta-qayta ta'kidlanadi. Insoniy fazilatlar va ularning tarbiyaviy ahamiyati to'g'risida arab olimi Muhsin Ahmad Borum shunday yozadi: "Yaxshi axloq va ezgu sifatlar o'z sohibining qadrini ko'taradi, obro'sini oshiradi, unga ulug'vorlik baxsh etadi, uni Alloh oldida ham, insonlar oldida ham azizu mukarram qiladi. Qabih sifatlar esa kishi qadrini tushiradi, mavqeini pasaytiradi, uni Alloh va odamlar oldida sharmanda qiladi".[7]

Demak, islom dini ta'limoti bo'yicha ham inson ma'naviy kamolotini yoki biz tadqiq qilayotgan axloqiy-ruhiy tayyorgarlikning asosini nafaqat aqliy salohiyat, balki axloqiy sifatlar: sabr-qanoat, chidam, bardoshlilik, o'z shaxsiga va o'zga shaxsga nisbatan hurmat hissining mavjudligi, insonparvar g'oyalarning shakllanganligi, imon-e'tiqod va vijdonning pokligi hamda go'zal xulq tashkil etadi. Shunday ekan, Sharq allomalarining ham ilmiy merosida shaxsning kamolotga yetishi, sog'lom shakllanishi, unga to'g'ri ta'lim-tarbiya berish, shuningdek, shaxsning sog'lom xulq-atvor fazilatlariga ega bo'lib, ezgu va

sogʻlom gʻoya hamda mafkura asosida oʻz yoʻlidan adashmay oʻz hayotini qurishi lozimligi haqida juda qimmatli fikr-mulohazalarni uchratish mumkin. Jumladan, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Unsurulmaoliy Kaykovus, Yusuf Hos Hojib, Alisher Navoiy va Husayin Voiz Koshifiy kabi allomalarimizning asarlarida goʻzal xulqli insonning chiroyli fazilatlari, ezgulikka va bunyodkorlikka yoʻgʻrilgan gʻoya va mafkuralar asosida yomondan, yomon ishlardan hazar qilish, yomon ishlar qilgʻuvchilarni toʻgʻri yoʻlga solish boʻyicha bir qator fikrlar yuritilgani bejiz emas. Inson kamoloti bilan bogʻliq naqshbandiya tariqati kishilarda mehr-oqibat, samimiylilik, halollik, mehnatsevarlik, rostgoʻylik, sabr-qanoatning tarkib topishiga yoʻllar ekan, ulardagi yomon illatlar - harom sanalgan ishlar, yaʼni oʻgʻrilik, nopoklik, xasislik, yolgʻonchilik, firibgarlik, taʼmagirlik, boylikka hirs qoʻyish kabi buzgʻunchi va vayronkor gʻoya-mafkuralarni qoralaydi.

Ulugʻ alloma, Abu Nasr Forobiy taʼlimotida axloqiy tarbiya aqlli, fazilatli inson tarbiyalashning eng muhim shartlaridan boʻlib, aqliy tarbiya bilan uzviy ravishda bogʻlanganligi koʻrsatilgan.[8] Shu bilan birga, axloq tushunchasini Imom Buxoriy, Abu Iso Muhammad ibn Iso Termiziy, Imom Moturidiy, Burhoniddin Margʻinoniy, Abdulxoliq Gʻijduvoni, Bahouddin Naqshband, Muhammad Muso Xorazmiy, Ahmad Fargʻoniy, Abu Rayhon Beruniy, Ibn Sino, Mahmud Zamahshariy, Mirzo Ulugʻbek, Alisher Navoiy kabi koʻplab buyuk ajdodlarimiz oʻrganishgan va oʻz davrida komil inson haqida butun bir axloqiy mezonlar majmuini, zamonaviy tilda aytganda, sharqona axloq kodeksini ishlab chiqqanlar. Ularning nuqtai nazarlariga koʻra, kishining axloqi maʼrifati va bilimdonligi bilan chambarchas bogʻliq boʻlib, inson qanchalik maʼrifatli boʻlsa, uning xulqi va ruhi shunchalik yaxshi va mukammal hisoblangan.[9]

Xususan, buyuk mutafakkir va qomusiy olim Abu Ali ibn Sino odamda axloqiy xislatlarni mehnat, jismoniy va aqliy tarbiya bilan uzviy holda shakllantirish, uni inson qilib kamol toptirish uchun asosiy omil, deb hisoblagan.[10]

Komil shaxs, barkamol insonni tarbiyalash va voyaga yetkazish haqida ajdodlarimiz tomonidan juda koʻp pandnoma hamda kitoblar yozilgan. Kaykovusning “Qobusnoma”, Saʼdiyning “Guliston”, “Boʻston”, Amir Temurning “Tuzuklari”, Abdurahmon Jomiyning “Bahoriston”, Alisher Navoiyning “Mahbub ul-qulub”, Husayn Voiz Koshifiyning “Axloqi Muhsiniy” kabi risolalari shular jumlasidandir. Bu asarlarda odillik, halollik, soflik, poklik, toʻgʻrilik, rostgoʻylik, insonparvarlik, maʼrifatli boʻlish kabi fazilatlar ulugʻlangan.

Barkamol avlod tarbiyasida axloq bilan bir qatorda maʼnaviyat ham muhim oʻrin egallaydi. Maʼnaviyat bu – tarbiyaning eng taʼsirchan quroli boʻlsa, axloq – maʼnaviyatning oʻzagi, deb taʼkidlangan. Bu ayni haqiqatdir. Alisher Navoiyning “Nasoyim ul muhabbat” asarida komil insonga xos xususiyatlar va sharqona

fazilatlar birma-bir sanab o'tilgan. Bular: halol luqma bilan qanoatlanish, o'z kasbidan rizq topib hayot kechirish, qonun-qoidalarga rioya etish, shuningdek, kamtar, xushmuomala, rahmdil, saxiy, mard, sabrli, sadoqatli va vafoli bo'lish kabilar. Shu tariqa o'tmishda, komil insonning o'ziga xos axloq kodeksi ishlab chiqilgan bo'lib, bu sifatlarga ega bo'lish har bir odamning orzu-armoni deb qaralgan.

“Axloq insonlarni yaxshilikka chaqiruvchi, yomonlikdan qaytaruvchi bir ilmdur”, - deb yozgan edi Abdulla Avloniy o'z davrida.[11] Biz bu fikrga qo'shimcha qilib: “Bu ilm oilada boshlanadi”, desak yanglishmaymiz. Oilaviy tarbiya masalasida xatoga yo'l qo'yib bo'lmaydi. Chunki u inson va jamiyat istiqboli bilan chambarchas bog'liq. Axloq ijtimoiy ong shakllaridan biri bo'lib, kishilarning tarixan tarkib topgan xulq-atvori, yurish-turishi, ijtimoiy va shaxsiy hayotidagi o'zaro, shuningdek, jamiyatga bo'lgan munosabatlarini tartibga solib turuvchi barqaror, muayyan norma va qoidalar yig'indisidir.

Pedagog olimlarning ta'kidlashicha, “Eng qadimgi davrlarda ta'lim-tarbiyaga oid qimmatli ma'lumotlarni biz xalq; og'zaki ijodi namunalari - afsonalar, qaxramonlik eposlari, qo'shiqlar, maqol va iboralarda ham ko'ramiz. Chunki xalq donishmandligining ko'zgusi bo'lgan xalq og'zaki ijodida xalq pedagogikasiga xos bo'lgan tarbiya tajribalari umumlashgandir”.

Afsonalar kishilarning ibtidoiy jamiyat davridagi tabiat va insoniyat haqidagi tasavvurlari, odatlari, munosabatlarini ifodalovchi xalq og'zaki ijodiga oid eng qadimiy janrdir. Afsona qaxramonlari yaxshilik, ezgulik va adolat uchun kurash olib boradilar, yaxshilik va baxt-saodat qaror topgan davlatlarni yaratadilar. Ularda Vatan va erkinlikka bo'lgan muhabbat, o'z yurti va jonajon qabilasi uchun jonini fido etish, shon-sharaf, or-nomus uchun kurash tuyg'ularini tarannum etadi. So'zimizning dalili sifatida, xalqimizning “To'maris”, “Shiroq”, “Uch og'a-ini botirlar”, “Alpomish”, “Qirq qiz”, “Go'ro'g'li” kabi rivoyat va dostonlarini ko'rsatish mumkin. Ularda ham milliy, ham umumbashariy ahamiyatga ega ilg'or falsafiy-axloqiy, pedagogik g'oyalar ilgari surilgan.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib xulosa o'rnida shuni ta'kidlash lozimki, jamiyat taraqqiyoti, uning yutuq va muammolari ko'p jihatdan inson axloqiga bog'liqdir. Insonning axloqiy imkoniyatlari jamiyat rivojiga ta'sir etib, jamiyatning harakatlantiruvchi kuchi bo'lib xizmat qiladi. Jamiyatda inson ko'proq o'zining ikki qarama-qarshi tomonlari bilan namoyon bo'lishi mumkin: Birinchisi - ijobiy, ya'ni yaratuvchi, o'zgartiruvchi va ijodkor; Ikkinchisi - salbiy, ya'ni buzuvchi, qo'poruvchi va boqimanda. Amalda ijtimoiy hayot shuni ko'rsatadiki, insonda zarur ta'lim-tarbiya yordamida birinchi sifatlar shakllansa, o'sha zarur ta'lim-tarbiya doirasidan chetda qolganida unda ikkinchi sifatlar paydo bo'ladi.

Shunday ekan, yosh avlodni axloqan barkamol etib tarbiyalashda quyidagi bir qator tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'ladi:

- Yangi O'zbekiston taraqqiyoti axloqan pok va barkamol avlod qo'lida ekanini yoshlarga yanada mukammalroq, yetkazish va tushuntirish ishlarini olib borish;

- ta'lim-tarbiya jarayonida yosh avlodning axloqiy jihatlariga yanada ko'proq e'tibor berish;

- ta'lim-tarbiya ishlarida yosh avlodni Vatan mustaqilligi va uni mustahkamlash, do'stlik, hamjixatlik, halollik, o'zaro mehr-muhabbat kabi ezgu maqsad asosida voyaga yetkazish;

- yosh avlodni axloqiy tarbiyasida imom al-Buxoriy, Abu Nasr al-Forobiy va boshqa mutafakkirlar ta'limotidan keng foydalanish, ular erishgan yutuqlarini o'rganish, ilmga chanqoqlik va donolik jihatlarini namuna tarzida ko'rsatish va yoshlarda ulardan ibrat olish hissini uyg'otish;

- OAV, ijtimoiy tarmoqlar va rasmiy manbalarda axloqiy tarbiyaga oid xalqimizning hamda ajdodlarimizning ma'naviy meroslarini keng targ'ib etish ishini kengaytirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Sh. Mirziyoyev Yangi O'zbekiston Strategiyasi. –T.: "O'zbekiston" nashriyoti, 2021. - B.464.
2. Abdullayev R. va boshq. O'zbekiston tarixi. – T.: Fan, 2019.
3. Avesto" va uning insoniyat taraqqiyotidagi o'rni. /Ilmiy konferensiya materiallari to'plami. - Toshkent-Urganch, 2001. 53-b.
4. Karimov Sh., Shamsutdinov U. Vatan tarixi. – T.: O'qituvchi, 1997. 171-b.
5. Баранов Х.К. Арабско-русский словарь. – М.: Наука, 2005. -236 с.
6. Nasirov K.J. IX–X asrlarda O'rta Osiyo mutafakkirlarining axloqiy tarbiya haqidagi g'oyalari /Monografiya. – T.: O'R QKA. 2021. 23-b.
7. Mohsen va Ahmad, tinchlaning. Al-ansas Al-AAD Biya. Jidda. 1986. 14-p
8. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. – T.: Meros, 1993. 51-b
9. Karimov I. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. T.: Ma'naviyat. 2008.
10. Karimova L. Inson jismoniy kamoloti allomalar talqinida. 2013. <http://fikir.uz/blog/buxdti/15145.html>
11. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. –T.: O'qituvchi, 1992.

ALFA AVLOD VAKILLARI VA MADANIY IMPERALIZM: MAFKURAVIY TAHDIDLAR VA YECHIMLAR

Norqulov Husniddin Do'sbekovich

Oila va gender ilmiy-tadqiqot instituti katta ilmiy
xodimi, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent.

Annotatsiya. Mazkur maqolada 2010 yildan keyin tug‘ilgan “Alfa avlod” vakillarining dunyoqarashiga ta’sir ko‘rsatayotgan global madaniy imperializm tahlil qilinadi. Ushbu tahdidlarning milliy mafkura, ma’naviy qadriyatlar va oila institutlari orqali bartaraf etish imkoniyatlari, zamonaviy yondashuvlar va profilaktika mexanizmlari ilmiy asosda ko‘rib chiqiladi. Maqsad - yoshlarning ongli tarbiyasi va milliy o‘zligini asrab qolish orqali mafkuraviy barqarorlikka erishish.

Kalit so‘zlar: Alfa avlod, madaniy imperializm, mafkuraviy tahdid, milliy qadriyatlar, oila, axborot xavfsizligi, mafkuraviy immunitet.

So‘nggi o‘n yilliklar davomida globallashuv, raqamlashuv va axborot texnologiyalarining shiddat bilan rivojlanishi insoniyatning turmush tarzi, tafakkuri, madaniy identifikatsiyasi va ijtimoiy munosabatlarida radikal o‘zgarishlarga olib keldi. Bugungi kunda butun dunyoda yangicha ijtimoiy toifa - Alfa avlod vujudga kelmoqda. Olimlar tomonidan 2010 yildan keyin tug‘ilgan bolalarni qamrab oluvchi ushbu avlod - axborot to‘lqinlari bag‘rida voyaga yetayotgan, real hayotdan ko‘ra raqamli muhitda ko‘proq hayot kechirayotgan, sun‘iy intellekt va internet xizmatlariga oddiy vosita sifatida emas, balki kundalik hayotning ajralmas qismi sifatida qarashni o‘rganayotgan birinchi to‘liq raqamli avlod hisoblanadi.

Masalan, avstraliyalik futurolog Mark Makkrindl (Mark McCrindle) “Generation Alpha” atamasini ilk bor ilmiy muomalaga kiritib, shunday degan edi: “Alfa avlod - bu birinchi to‘liq raqamli avlod bo‘lib, ularning dunyoqarashi ekranlar orqali shakllanadi. Ular uchun texnologiya nafaqat qulaylik, balki shaxsiy tafakkurni ifodalash vositasi hamdir”. Ushbu kitobda Makkrindl “Generation Alpha” atamasini ilmiy asosda kiritgan va Alfa avlodning psixologik, ijtimoiy va texnologik xususiyatlarini tahlil qilgan.

Amerikalik ta’limshunos Erik Shmidt esa ta’kidlaydi: “Alfa avlod farzandlari - internet bilan birga o‘sgan, ma’lumotni to‘g‘ridan-to‘g‘ri Google orqali oladigan va salbiy kontent bilan erta tanishadigan avloddir. Ular sun‘iy intellekt bilan muloqotni tabiiy qabul qiladilar”. Bu asarda raqamli texnologiyalarning insoniyat hayotiga ta’siri, xususan, internetda voyaga yetayotgan yosh avlodning psixologik o‘sishi va axborotni qabul qilish xususiyatlari keng yoritilgan.

Bu avlod a’zolari butun bolalik va o‘smirlik davrini smartfon, planshet, video-kontent, algoritmik tavsiyalar hamda global media ta’sirida o‘tkazayotgani sababli, ularning ongi, dunyoqarashi, o‘zligini anglash darajasi va shaxsiy qadriyatlari oldingi avlodlarga nisbatan mutlaqo farq qiladi. Zotan, avvalgi avlodlar televizor, kitob va maktab tizimi orqali tarbiya topgan bo‘lsa, bugungi Alfa avlodning asosiy murabbiylari - TikTok, YouTube, Netflix, sun‘iy intellekt asosidagi kontentlar, jahon trendlari va gugl javoblaridir.

Albatta, bu holat muayyan ijobiy imkoniyatlar bilan birga chuqur mafkuraviy va madaniy tahdidlarni ham olib kelmoqda. Shu jumladan, bugungi kundagi eng jiddiy xavflardan biri - madaniy imperializmdir. Madaniy imperializm - bu muayyan kuchlar tomonidan o'z madaniyatini boshqa xalqlarga ommaviy axborot vositalari, kino, musiqa, ijtimoiy tarmoqlar va axborot texnologiyalari orqali singdirish orqali madaniy hukmronlikni ta'minlash jarayonidir. Bu jarayonda milliy va an'anaviy qadriyatlar inkor etiladi, ular zamonaviylik niqobi ostida eski deb rad etiladi, yosh avlod ongida o'zligidan chetlashish, ma'naviy bo'shliq va "global menlik" shakllanadi.

Har qanday jamiyatning barqarorligi uning g'oyaviy birligi, madaniy o'zligi va shaxsiy qadriyatlari bilan chambarchas bog'liq. O'zbek jamiyati, ayniqsa, o'ziga xos milliy qadriyatlar, islomiy-dunyoviy an'analar va oila institutlari asosida shakllangan tuzilma ekani bois, alfa avlodning dunyoqarashidagi o'zgarishlar, ularga tashqi madaniy ta'sirlar orqali yetkazilayotgan g'oyalar - milliy xavfsizlikning muhim sohasi bo'lgan mafkuraviy xavfsizlikni ta'minlashda yangi yondashuvlarni talab qilmoqda.

Shu o'rinda muhim savol tug'iladi. Alfa avlod qanday tafakkurda voyaga yetayapti? Ular o'z shaxsiyligi va milliylikni qanday anglayapti? Ular ongu-tafakkuri va dunyoqarashini kimlar va nimalar hisobiga shakllantirib, boyitmoqda, ya'ni ota-ona va maktabdanmi, yoki YouTube algoritmlaridanmi? Ushbu avlodni mafkuraviy tahdidlardan himoya qilish, ularning ongida milliy qadriyatlarga sodiqlik va global madaniyatda o'z o'rnini topaoladigan darajada fikrlay olish qobiliyatini qanday shakllantirish mumkin?

Masala shundaki, murakkab va ziddiyatli raqamli muhitda o'sib kelayotgan Alfa avlod uchun qadriyat tushunchasi ham o'ziga xos muammoli xususiyatlarga ega. Agar avvalgi avlodlar uchun qadriyat tushunchasi asosan kattalar, maktab, jamiyat, ma'naviy ta'lim va tajriba orqali shakllangan bo'lsa, bugungi yoshlar "qadriy tushunchalarni" ko'pincha vizual va interaktiv media orqali o'zlashtirmoqda. Ular uchun "kuchli bo'lish" bu - qahramon supergeroy obrazi bo'lishi mumkin, "muvaffaqiyat" esa - million follover va "layk"lar soni bilan o'lchanadi. Bunday kuchli tasavvur ortida ular haqiqiy hayotni tan olmasligi, o'zligini anglay olmasligi mumkin. Bu esa, o'z navbatida, mafkuraviy zaiflik, yot g'oyalarga moyillik, atrofdagi voqealarga nisbatan befarqlik va manqurtlikka olib kelishi mumkin.

Alfa avlod ongidagi ushbu o'zgarishlarni nazariy va ilmiy jihatdan tahlil qilish, tahdid va imkoniyatlarni aniqlash - jamiyatdagi ma'naviy va madaniy muvozanatni saqlash, mafkuraviy immunitetni shakllantirishning muhim shartidir. Aynan shunday tahlillar asosida, ta'lim, tarbiya va oila institutlarida yangi usullar ishlab chiqish mumkin bo'ladi. Zotan, masalaning yechimi yoshlarni "ma'ruzalar"

bilan emas, balki ularning ongiga, dunyosiga, muhitiga mos usullar orqali ta'sir etish, axborot maydonida raqobatlasha olish salohiyatini kuchaytirish bilan bog'liq.

1. Alfa avlod: yangi avlodning xususiyatlari

Alfa avlod - 2010 yildan keyin tug'ilgan va raqamli muhitda o'sib kelayotgan insonlar avlodidir. Ushbu avlodning asosiy o'ziga xosligi shundaki, ular nafaqat raqamli texnologiyalar bilan yashamoqda, balki aynan shu muhitda kamol topmoqda. Ular uchun gadjet, sun'iy intellekt, internet va virtual muloqot kundalik hayotning ajralmas qismidir. Shu jihatdan ular avvalgi avlodlardan tubdan farq qiladi.

Alfa avlodning hayot tarzi va axborotni qabul qilish modeli ham mutlaqo yangicha. Bugungi kunda ular ekran orqali dunyo bilan tanishmoqda, axborotni tez qabul qila oladi, lekin uni tahlil qilish, manbani tanlash va tanqidiy yondashishda muayyan yetishmovchiliklarga ega.

Bundan tashqari, Alfa avlod diqqatni bir nuqtada jamlashda qiynaladi. Ular ko'proq "shoshma-shosharlik" holatida yashaydi, ya'ni axborotni tez iste'mol qiladi, lekin chuqur tahlil qilish va sabr bilan o'rganish ko'nikmasi yetarli emas. Bu holat ularda ma'lum ma'noda tafakkurning chuqurlashishiga to'siq bo'ladi. Ular uchun "men yerlikman", "men o'zbekman" degan tushunchalar emas, balki "men insonman", "men dunyo fuqarosiman" degan kosmopolitizm g'oyalari muhimroq tuyuladi. Bu esa milliy qadriyatlar, an'analar va tarixiy xotiraning ular ongida cheklanish xavfini yuzaga keltiradi.

Ushbu xususiyatlar madaniy imperializm uchun ayni muddao sanaladi. Chunki Alfa avlod - tashqi madaniyatlar, global tendensiyalar, tarjima qilingan multfilmlar, xorijiy internet-bloggerlar va internet platformalar ta'siriga eng ko'p uchrayotgan qatlamdir. Ular o'ziga xos mafkuraviy himoya mexanizmiga ega emas, milliy ommaviy axborot vositalarining ta'siri esa ular uchun kamroq jozibador. Shu tufayli, madaniy imperializm, ya'ni tashqi madaniyatlarning mafkuraviy va g'oyaviy ustunligi aynan ushbu avlod ongida ildiz otishi xavfi yuqori.

2. Madaniy imperializmning mohiyati va shakllari

XXI asr insoniyati globallashuv va raqamlashuv jarayonida yashamoqda. Bugungi kunda chegaralar faqat geografiyada emas, axborot maydonida ham deyarli yo'qolmoqda. Mamlakatlar, jamiyatlar va shaxslar o'rtasidagi o'zaro ta'sir, ma'lumot almashinuvi, madaniy muloqotlar kengaymoqda. Bir tomondan, bu jarayon insoniyatning o'zaro yaqinlashuviga xizmat qilsa, ikkinchi tomondan, muayyan kuchlar tomonidan madaniy imperializm quroli orqali milliy ongni zaiflashtirish, qadriyatlarni o'zgartirish va jamiyatni mafkuraviy bo'shliqqa olib kirishga xizmat qilmoqda.

Madaniy imperializm - bu bir davlat, xalq yoki madaniyatning o'z qadriyatlari, dunyoqarashi, hayot tarzi va ma'naviy mezonlarini boshqa xalqlarga mafkuraviy, axborotiy va ommaviy kommunikatsiyalar orqali singdirish jarayonidir. Bu zo'ravonliksiz, ochiq bosqinsiz, lekin jozibali shaklda, ayniqsa, ommaviy madaniyat vositalaridan foydalangan holda amalga oshiriladi.

Madaniy imperializm atamasi XX asrda vujudga kelgan bo'lsa-da, uning amaliy mexanizmi ancha ilgaridan, ayniqsa, mustamlakachilik davridan boshlangan. Bugungi kunda u yangi shakllarda - media imperializm, axborot imperializmi, kiber imperializm ko'rinishida namoyon bo'lmoqda.

Madaniy imperializm turli shakllar orqali amalga oshiriladi. Bu tashqi madaniyatning boshqa jamiyat yoki millat madaniyatiga ta'sir ko'rsatish usullari va mexanizmlaridir. Quyida madaniy imperializmning eng keng tarqalgan shakllari keltiriladi:

- Media imperializm (Ommaviy axborot vositalari orqali) madaniy ta'sirning kuchli quroli sifatida ta'sir ko'rsatib, bu g'arb madaniyatining televidenie, kino, internet, serial va multfilmlar orqali boshqa xalqlar ongiga singdirilishi jarayonidir. Jahon media tarmoqlari (CNN, BBC, Netflix, Disney+) milliy axborot maydonlarini egallab, o'z qadriyat va hayot tarzini "ideal" sifatida ko'rsatadi.

Natijada, milliy madaniy obrazlar chetga suriladi, yoshlar xorij qahramonlariga, turmush uslubiga moyil bo'lib borishadi. Bu milliylikdan uzoqlashish, madaniy qaramlik va o'zlikni yo'qotish xavfini keltirib chiqaradi. Milliy media mahsulotlarni rag'batlantirish va axborot maydonida madaniy mustaqillikni saqlash - bugungi kunning muhim vazifasi hisoblanadi.

- Til imperializmi bu madaniy o'zlikka tahdid bo'lib - bu tashqi madaniyatning o'z tilini universal va ustun vosita sifatida joriy etishiga asoslangan. Bugungi kunda ingliz tili ommaviy axborot vositalarida, internet platformalarida va global muloqotda yetakchilik qilmoqda. Yoshlar ko'pincha internetda aynan ingliz tilida muloqot qiladi, ma'lumot izlaydi va o'sha tildagi kontentni afzal ko'radi.

Shu bilan birga, milliy tildagi ilmiy, ommaviy va ta'limiy materiallar soni kamayib borayotgani kuzatiladi. Bu esa milliy tilning nufuzini pasaytiradi, unga bo'lgan ehtiyojni kamaytiradi va jamiyatda madaniy identifikatsiyaning susayishiga olib keladi. Milliy o'zlikni saqlash uchun tilda ham faol himoya va rag'bat zarur.

- Iste'mol imperializmi (moda va brendlar orqali) - bu brend orqali ongni zabt etishga xizmat qiladi. Bu har kunlik odatlar, kiyinish, ovqatlanish va turmush tarzi orqali tashqi madaniyatni singdirish usulidir. Bu jarayonda g'arbcha moda, brendlar va "layfstayl" (turmush uslubi) asosiy o'rinni egallaydi. McDonald's,

KFC, Nike, Apple kabi global brendlar oddiy mahsulot emas - ular muayyan dunyoqarash va qadriyatlarni targ'ib etadi.

Bugungi yoshlar uchun "kimsan?" degan savolga javob ular qanday brend kiyishidan, qanday gadjet ishlatishidan, qaerda ovqatlanishidan kelib chiqadi. Ehtiyojdan ko'ra "imidj" muhimroq hisoblanadi. Shu bilan birga, milliy kiyinish uslubi, an'anaviy taomlar va madaniy urf-odatlar e'tibordan chetda qolib, "eskirgan" deb qaraladi. Natijada milliy iste'mol madaniyati inkor etilib, uning o'rnini tashqi brendga asoslangan madaniyat egallaydi.

- Ta'lim imperializmi - g'oyaviy ta'sirning yumshoq shakli hisoblanib - bu g'arb ta'lim tizimi va uslublarini ko'r-ko'rona qabul qilish orqali tashqi madaniy ta'sirni kuchaytirish usulidir. Bunda "reyting", "innovatsiya" va "global standartlar" niqobi ostida milliy ta'lim modellari va yondashuvlari kamsitiladi yoki rad etiladi. Jahon universitetlari, ayniqsa AQSh va Yevropadagilar, "etalon" sifatida talqin qilinadi.

Bu jarayonda milliy tafakkur, tarixiy ilmiy tajriba, axloqiy-ruhiy tarbiya ustuvorligi chetga suriladi. Ta'lim faqat akademik natijaga qaratilib, ma'naviy-mafkuraviy mazmun yo'qoladi. O'quvchi va talabalar esa o'z milliy qadriyatlaridan uzoqlashgan holda, tashqi bilim modellari singdiradi. Natijada, milliy ta'lim tizimining ruhiy, axloqiy va madaniy asoslari zaiflashadi, ilm orqali ongga ta'sir qiluvchi madaniy imperializm kuchayadi.

- G'oyaviy-mafkuraviy imperializm - bugungi globallashtirish va axborot oqimi sharoitida g'oyaviy-mafkuraviy imperializm inson ongiga tashqi g'oyalar, turmush tarzi va ideallar orqali ta'sir o'tkazmoqda. Bu jarayonda orzu va intilishlar xorijiy manbalar asosida shakllanadi.

"Erkin hayot", "shaxsiy hayot ustunligi" kabi g'oyalar milliy qadriyatlarimiz va oilaviy an'analarga zid bo'lib, shaxs manfaatlarini jamiyatdan ustun qo'yadi. Bu esa vatanparvarlik, ma'naviy mas'uliyat, muqaddas an'analarga sadoqat kabi tushunchalarning qadrini pasaytiradi. Natijada, yoshlarda milliy-ma'naviy bo'shliq yuzaga kelishi mumkin. Shu bois, g'oyaviy xavf-xatarlarga qarshi ma'rifiy immunitet yaratish, milliy mafkurani mustahkamlash va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish muhim vazifadir.

- Madaniy iqtisodiy imperializm - bu "soft power" yoki "yumshoq kuch" orqali boshqa davlatlar iqtisodiyoti va ongiga ta'sir o'tkazish shakli bo'lib, u asosan madaniy mahsulotlar orqali amalga oshiriladi. Xususan, kinofilmlar, multfilmlar, musiqa, moda, gadjetlar va texnologiyalar orqali chet el brendlari milliy bozorni egallab boradi.

Bunda mahalliy ishlab chiqaruvchilar raqobatda yutqazib, chetda qolib ketadi. Eng xavflisi - bu madaniy mahsulotlar orqali muayyan g'oyalar, dunyoqarash va hayot tarzi yoshlar ongiga singdirila boshlaydi.

Natijada madaniyat tijoratga aylanadi, milliy mahsulotlar va qadriyatlar qadrsizlanadi, iste'molchilar esa chet elda ishlab chiqarilgan, ammo madaniy va mafkuraviy "yuki" bor tovarlar ta'siriga tushib qoladi. Bu esa milliy iqtisod va ma'naviyat uchun jiddiy xatar tug'diradi.

3. Mafkuraviy tahdidlar - O'zbekistondagi so'nggi kuzatuvlar va tadqiqotlar jamiyat ongida yuz berayotgan jiddiy mafkuraviy o'zgarishlarni namoyon etmoqda. Xususan, Alfa avlod vakillari - ya'ni 2010 yillardan keyin tug'ilgan yoshlar - milliy ertaklar, tarixiy qahramonlar yoki an'anaviy qadriyatlardan ko'ra Marvel superqahramonlari, Disney obrazlari va YouTube blogerlarini yaxshi taniydi. Oilaviy an'analar va jamiyatdagi ma'naviy cheklovlar ular uchun "erkinlikka xalaqit beruvchi omil" sifatida qabul qilinishi kuzatilmoqda. Shu bilan birga, onlayn o'yinlar va ko'ngilochar media platformalari orqali zo'ravonlik, individualizm, hassoslik (sensitivlik) kabi elementlar yoshlar ongga singib bormoqda.

Bugun yoshlar orasida dunyoqarash va hayot falsafasi muhim axborot va bilimlar asosida emas, balki "trend" va "xit" deb baholanayotgan kontentlar ta'sirida shakllanmoqda. Bu esa milliy mafkura, ma'naviy barkamollik va ijtimoiy mas'uliyat kabi tushunchalarning zaiflashishiga olib kelishi mumkin bo'lgan xavfli jarayondir.

4. Mafkuraviy immunitet: ilmiy va amaliy yechimlar taklif sifatida.

Madaniy va g'oyaviy imperializmga qarshi samarali kurashish, avvalo, jamiyatning mafkuraviy immunitetini shakllantirish orqali amalga oshirilishi mumkin. Bu immunitetni rivojlantirish to'rt asosiy yo'nalishdagi faoliyatni talab etadi.

- Oilada mafkuraviy tarbiya. Mafkuraviy barqarorlik, avvalo, oiladan boshlanadi. Har bir oila milliy muloqot madaniyatini, ma'naviy tarbiyani ustuvor qiymat sifatida shakllantirishi lozim. Bolalar bilan har kuni kamida 30 daqiqa davomida milliy qadriyatlar, tarbiya, tarix va milliy faxr haqida suhbatlar olib borish orqali farzand ongida milliy immunitetni kuchaytirish mumkin.

- Media savodxonlikni oshirish. Axborot oqimi kuchaygan bugungi davrda yoshlarning media savodxonligini oshirish muhim vazifadir. Maktab va oliy ta'lim muassasalarida "Media savodxonlik va axborot xavfsizligi" darslari joriy etilishi kerak. Shu bilan birga, internetdagi yoshlar faoliyati muntazam tahlil qilinib, ularning qiziqishiga mos keladigan tarbiyaviy blogerlik loyihalari yaratilishi va qo'llab-quvvatlanishi talab etiladi.

- Milliy kontent ishlab chiqarish. Yoshlar ongida milliy g'oyalarni mustahkamlash uchun ular iste'mol qiladigan kontent mahalliy va milliy qahramonlar asosida yaratilgan bo'lishi kerak. Multfilmlar, seriallar, onlayn o'yinlar orqali milliy obrazlar va yuksak ma'naviy g'oyalarni yoshlar orasida

ommalashtirish mumkin. TikTok, YouTube kabi platformalar uchun tahlili, kulgili va ta'limiy materiallar tayyorlash orqali milliy ta'sir doirasini kengaytirish lozim.

- Ijtimoiy-mafkuraviy muhit yaratish. Yoshlarning milliy g'oyalar asosida faol ijtimoiy muhitda qatnashishi ularning o'zligini anglashiga xizmat qiladi. Yoshlar markazlari va madaniyat maskanlarida milliy qiymatlarga bag'ishlangan amaliy mashg'ulotlar o'tkazish, "O'zligim - g'ururim", "Men - o'zbekman" kabi fleshmoblar va ijodiy tanlovlar orqali milliy g'oyalar yoshlar qalbiga singdirilishi mumkin.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib xulosa o'rnida keltirish mumkinki, alfa avlod - kelajakning oynasi. Ularning ongidagi bo'shliq - bu faqatgina shaxsiy masala emas, balki butun millat kelajagiga tahdid soluvchi muhim omildir. Zamonaviy dunyoda g'oyalar, dunyoqarashlar va madaniyatlar o'rtasidagi kurash tobora kuchayib bormoqda. Bu kurashda esa mafkuraviy ta'sirlar, ayniqsa, madaniy imperializm shaklida, o'ta nozik va nazardan chetda qoladigan usullar orqali amalga oshmoqda. Shu nuqtai nazardan, madaniy imperializmga qarshi kurashda taqiq va rad etish emas, balki ishonchli ma'naviy muhitni yaratish, milliy tarbiya vositalarini zamon talablariga moslashtirish zarur.

Mafkura bu - faqat shiorlar yoki ta'kidlar emas, balki hayot tarzi, muloqot madaniyati, shaxsiy o'rnak va axborot maydonidagi faol ishtirokdir. XXI asr global raqobati iqtisodiy yoki harbiy emas, aqlar va onglar urushi sifatida kechmoqda. Bu sharoitda yosh avlodni axborot xurujlaridan, mental va ma'naviy ta'sirlardan himoya qilish uchun oila, ta'lim, media va ijtimoiy muhitning hamjihatligi va samarali faolligi talab etiladi.

Maqsad - milliy immunitetga ega, raqamli dunyoda yo'l topa oladigan, o'zligini anglaydigan va kelajakni millat manfaatlariga mos ravishda qurishga qodir yosh shaxslarni tarbiyalash. Alfa avlod ana shu "aqlar urushi"ning asosiy ishtirokchisi sifatida faqat texnik bilim emas, balki ma'naviy tayanch va milliy o'zligini anglagan holda shakllanishi lozim. Chunki kelajak - bu faqat texnologiyalar emas, avvalo tafakkurning maydonidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 19 sentabrdagi "O'zbekiston-2030" strategiyasi to'g'risida"gi PF-158-sonli Farmoni. (Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 12.09.2023 y., 06/23/158/0694-son; 29.12.2023 y., 06/23/214/0984-son; 21.03.2025 y., 06/25/51/0261-son; 26.03.2025 y., 06/25/56/0274-son)
2. Alimova D. "Raqamli avlod va ta'limdagi yangi chaqiriqlar", Ta'lim va innovatsiya jurnali, 2023.
3. Saidov A. "Mafkuraviy xavfsizlik va yoshlar", Toshkent, 2020.
4. Jenkins H. Convergence Culture: Where Old 2021and New Media Collide, NYU Press, 2006.
5. A.Aripov va boshqalar. "Internet va yoshlar: tahdidlar va imkoniyatlar", IIO, 2022.

6. Mark Makkrindl (Mark McCrindle). The ABC of XYZ: Understanding the Global Generations. McCrindle Research (Australia). 2014 (ikkinchi nashr), 152 bet. ISBN: 978-0-9924771-0-0.

7. Erik Shmidt (Eric Schmidt) va Jared Koen (Jared Cohen). The New Digital Age: Reshaping the Future of People, Nations and Business. Alfred A. Knopf (New York, USA), 2013. 315 bet, ISBN: 978-0-307-95819-3.

MAFKURAVIY XURUJLAR-YOSHLAR QADRIYATLARIGA AXLOQIY TAHDID SIFATIDA

Sayidov Murot Nomozovich

Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti, falsafa
fanlari nomzodi, dotsent.

Annotatsiya. Ushbu makolada Globallashuv davrida mafkuraviy vositalar orqali ijtimoiy tarmoklarda, axborot xurujlari yoshlar ongida g'ayri axloqiy tahdidlarning namoyon bo'lish xususiyatlari haqida so'z boradi va ularning bartaraf etish shakillarini ko'rsatib berishga harakat qilingan.

Kalit so'zlar: axborot, axborotdan himoyalaniish, mafkura, mafkuraviy xuruj, kompyuter savodxonligi, tahdid, axloqiy tahdid, me'yor, axloqiy me'yor

Hozirgi vaqtda mafkuraviy vositalar orqali o'z ta'sir doirasini kengaytirishga intilayotgan siyosiy kuchlar va harakatlar tobora keskinlashib bormoqda. Muayyan millat, jamiyat, davlatning tinchligi va barqarorligiga qarshi qaratilgan, siyosiy va konstitusion tizimni zaiflashtirish va buzishga yo'naltirilgan, fuqaro va jamiyat xavfsizligiga tahdid soluvchi mafkuraviy tajovvuzlar keskinlashmoqda. Bunday tajovvuzga qo'l urayotgan yovuz kuchlar o'z jirkanch maqsadlariga erishish uchun har qanday usullardan, odamlarning diniy, milliy hissiyotlari, hayotda mavjud bo'lgan ijtimoiy-iqtisodiy qiyinchiliklaridan, shuningdek, zamonaviy texnika, telekommunikatsiya vositalaridan ustalik bilan foydalanishga harakat qiladilar[2,42].

Ikki qutubli dunyoning barham topishi natijasida AQSH dunyodagi eng qudratli davlat sifatida iqtisodiy, siyosiy hamda madaniy sohada globallashuv jarayonining harakatlantiruvchi kuchiga aylanib borayotganligidan kelib chiqib, mafkuraviy xurujlarda uning yetakchilik qilayotganligi ham sezilib qolmoqda.

Parijdagi siyosiy tadqiqotlar institutining professori A.Valladao Fransiyada chop etilgan "Ijtimoiy fikr" jurnalidagi maqolasida ta'kidlashicha, turli xalq va millatlar sintezi negizida shakllangan Amerika jamiyatining madaniy qadriyatlari o'zga mamlakatlar qabul qilishi uchun oson kechadi. Qolaversa, ushbu davlat madaniy mahsulot ishlab chiqarish industriyasining (kino, videofilmlar, shou biznes va h.k.) bozor sharoitiga moslashuvchanligi uning deyarli butun dunyoda sherik va hamkorini topishga imkon yaratdi. Hozirda turli mamlakatlarda

namoyish etilayotgan kino hamda videofilmlarning to'rtidan uch qismi Amerika mahsuloti ekani ham shundan dalolat beradi.[3,29]

Mafkuraviy tahdid yoki mafkuraviy tajovvuzning "ma'naviyat" niqobi ostidagi bunday xurujlari har qanday yosh, mustaqil davlatlarning barqaror taraqqiyotiga putur yetkazadi. Eksport qilinayotgan Amerikacha madaniyat yoki ma'naviyatning salbiy oqibatlari nafaqat mustaqillikni endigina qo'lga kiritgan davlatlarda, balki Amerikaning o'zida ham jiddiy kuzatilmoqda.

Zamonaviy texnologiyalarning tez sur'atlarda o'sishiga qaramay, ba'zan odamlar ulardan qanday oqilona foydalanish kerakligini to'liq anglab yetmaydi. Kompyuter va Internetgacha bo'lgan davrda o'sib-ulg'aygan aksariyat ota-onalar va muallimlar agar bola Internetdan foydalana boshlasa, albatta, foydasidan zarari ko'proq, deb o'ylaydi. Bolani kompyuter yoki Internetdan chalg'itish harakati zahirida aslida boshqa bir muammo, ya'ni kattalarning bu masalada nisbatan savodsiz ekani aniqlandi. Biroq agar ular o'zlari avval texnologiyalar savodsizligi masalasiga jiddiyoq yondashib, uni bartaraf etishsa, maqsadga muvofiq bo'lardi. Negaki, savodsizlik masalasidan qochish orqali bolani texnologiyalardan ajratib qo'yish to'g'ri emas. Buning ustiga yana bir jihat e'tiborga loyiq: bolalarda kibernetik do'stga nisbatan munosabat aynan kattalarning tutgan yo'lidan kelib chiqqan holda shakllanadi. Shubhasiz, Internet bilim va kerakli axborotni olish uchun ulkan imkoniyatlar yaratadi, biroq tarmoqqa joylashtiriladigan katta hajmdagi axborotning barchasini ham ishonchli va foydali deb bo'lmaydi. Foydalanuvchilar ma'lumotlarning to'g'riligini aniq ajrata bilishi uchun tanqidiy fikrlash qobiliyatiga ega bo'lishi talab etilardi. Buning uchun bolalarga Internetda xohlagan odam o'z sahifasini ochishi, unga har qanday ma'lumotni joylashtirishi, bu borada unga hech kim to'sqinlik qila olmasligini vaqtida tushuntirish zarur. Bolalarni keng doiradagi manbalardan foydalanishga yo'naltirish jarayonida faktlarni fikrlardan farqlashga, to'g'riligi tasdiqlanmagan axborotdan himoyalashga ularni o'rgatish ayniqsa muhim ahamiyatga ega.

Internetning xavflilik jihati shundaki, unda muayyan ma'naviy ahloqiy me'yorlar yo'q bo'lib millionlab mijozlarning maishiy ko'zini ochmoqda. Ilgari bu tarmoqdan xavfsirash nisbatan kamroq edi, endilikda esa ikki jihatdan xavf o'trgan. Birinchisi, xajm va qamrov (gorizontal) jihatdan bo'lib Internetdan foydalanish arzonlashib deyarli kompyuteri bor ko'p xonadonlarda kuzatish mumkin. Kompyuter ilgarigidek tasavvurdagi biror moddiy mulk belgisi sifatida emas, balki oddiy ish quroli sifatida ko'rinmoqda. Shuningdek, unga ega bo'lish xuddi televizor sotib olishdek bo'lib qoldi. Qolaversa, Internet mahsulotlaridan foydalanish nafaqat kompyuterda balki qandaydir chegirmalar bilan mobil aloqa vositalarida ham kechmoqda. Demak xajm va qamrov juda tezlikda o'smoqda. Ikkinchisi, Internet tarmog'ining ichida qiziqishni, moyillikni oshiruvchi vositalar

o'ylab topilishidir. Masalan, ba'zi o'yinlarning yutug'iga pul qo'yilgan bo'lib, ular ko'proq sovrinli musobaqani emas, balki haqiqiy ma'noda qimorni eslatadi. .

Undagi o'yinlarni xavflilik darajasiga qarab shunday tavsiflash mumkin: Axloqan buzqlikka targ'ib qiluvchi, maishiy ko'zni ochuvchi o'yinlar quyidagilar - Shiper ops, Red aylerd, SPOR, strip-shashki, strip-nardi, Vovichka; ko'ngil qattiqligi va shafqatsizlik tuyg'ularini kuchaytiruvchi jangovar o'yinlar - Star craft, Line age, GTA, Catwoman, Spiderman, Transformers, Lift4dead, Sims sity, Mortal combat, War Craft, Call of Duty G'g'3; psixosomatik, kishida salbiy ruhiy o'zgarishlarni keltirib chiqaruvchi o'yinlar - Line age, Lift4dead, NeighboursFromHell; qimor o'yinlari - Poker onlayn, joker onlayn, ochko, va h.k.; zararsiz o'yinlar – Wonders, Komen Mak, Ralli...

Internetdan foydalanish go'yoki tikonzor ichidan gul terishdek bo'lib qoldi. Star sraft, Line age, GTA, Catwoman, Transformers, Lift for dead, Sims sity, Mortal combat, War Craft, Duty G'g'3, Call of Duty, Shiper ops Red, aylerd SPOR, Nud for spaig kabi o'yinlar bolalarga yovuzlik ruhida ertak aytishdan tashqari ularni "qahramon" sifatida o'z yovuz olamiga olib kirib ketadi. Endi kompyuter qarshisidagi bola saytda o'z virtual qiyofasini yaratib turli ko'ngilsiz voqealarga to'la hayot ichiga kiradi. Ayniqsa, olis masofadagi "admin"lar nazorat qilayotgan Internetaro o'ynalayotgan Line age o'yini xavflilik jihatdan yuqori darajadadir. Bunda bola "shafqatsiz hayot" qo'yniga singishdan avval virtual qahramoniga, ya'ni o'ziga qilich tanlaydi. U turli bonuslarni (hadyalarni) yutgani sari qirg'in quroli mukammallashib boraveradi. Masalan, qurollari – xom, som, arka, luk (kamon), bolg'a, shina, qilich (drakonik), qilich (destrnyy), sochma miltiq va hokazolar virtual qiyofaga kuch beradi. Bundan tashqari birinchi leyblarda jonni ko'paytiruvchi baflar, o'q teshib o'tmas BIJA kiyimlar, zirhlar D, A, S kategoriyalarda saqlanadi. Ularga ega chiqish uchun turli "mashaqqatli sinovlar"dan o'tiladi. Turli qasrlarni kuch bilan egallaydi. Unda g'arbdagi afsona-asotir obrazlari – oq-qora elflar, orklar, gnomlar, titanlar, aldoqchi "farishtalar", badbashara odamlar bilan shafqatsizlarcha urush olib boriladi. Bunda rahm-shafqat ko'rsatilmaydi, chunki, rahmdillik ko'rsatadigan "qahramon" shu rahmdilligi qurboniga aylanadi. O'yin shunday qurilganki, bunda ozgina rahmdillikni mahv qiluvchi yuzlab makrlar ishlatiladi.

Mazkur tarmoqlararo o'yinda har bir qatnashuvchining bonuslari, joni, ximoya kiyimi kabi ashqol-dashqollari yashirilgan o'z kodlari bo'lib uni tasodifan topib olgan boshqa qatnashuvchi bemalol tap tortmay o'g'irlaydi va buning oqibatida o'g'irlik, bexayolik, shafqatsizlik real hayotga ko'chadi. Chunki, bunday bonuslaridan ajralgan bola admin orqali "o'g'ri"ning kimligini topib jazolamoqchi bo'ladi. Albatta, jazolash faqat virtual olamdagina emas, balki mana shu real hayotda yuz berishi ham mumkin.

Afsuski, ma'lumotga ko'ra, shu o'yin oqibatida MDHda ikki marta qotillik jinoyati bo'lgan. Bizda esa, bir marta bezorilik (mushtlashuv) yuz berdi. Achinarlisi shundaki, ba'zi katta yoshdagilar ham bu o'yinni qiziqib o'ynayotganidir. "Shafqatsiz qahramon" o'rni kelganida boshqa begona chorasiz "qahramonlar" bilan uyushib harakat qilishiga ham to'g'ri keladi. Qiyin vaziyatdan chiqib olgach esa, ular bir-biriga qarshi urishadi. Chunki, "sen o'ldirmasang, seni o'ldiradilar" aqidasi o'yinning qoidasidir. Boyagina bir-biriga "yordam" bergan hamkorlar bir-birini "o'ldiradi". Mana sizga mantiqsizlik, mana sizga maqsadsizlik, g'ayriinsoniylik.[4,52]

Mamlakatimizda ma'naviy – ruhiy poklanish, milliy qadriyatlarni tiklash, vorislik an'alariga sadoqatli avlodni tarbiyalash va amaliyotga joriy etish konsepsiyasi ishlab chiqildi. Prezident- Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek Yosh avlodni Vatanga muhabbat va sadoqat ruhida tarbiyalash, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat g'oyasi atrofida birlashtirishdek ezgu maqsad yo'lidagi izlanishlarni kelgusida ham zarracha shusaytirmasligimiz lozim [1.127-128].

Darhaqiqat, ma'naviy o'zgarishlar jarayonlarining natijasida ijtimoiy ong mazmunida odamlar tafakkurida, xulq atvorida yangi qadriyatlar qaror topdi. Hayotga munosabatlar tizimi o'zgardi. Yurt tinchligi, Vatan ravnaqi, mamlakat barqarorligi kabi tinchlikparvarlik g'oyalari qadriyat darajasiga ko'tarildi. Bugungi jahon hamjamiyatida bunday qadriyatlarga kuchli ehtiyoj sezilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- 1.Mirziyoyev Sh.M. Hozirgi zamon va Yangi O'zbekiston – Toshkent; "O'zbekiston" 2024y 560 b
- 2.Ochildiyev A. Globallashuv va mafkuraviy jarayonlar T."Muxarrir nashriyoti", 2009. 20-b
- 3.Zokirov B. Globallashuv ziddiyatlari " Tafakkur" 1-son.2014, 29-b
- 4."Jamiyat" gazetasi, 2017- yil 28-dekabr 52- son

ZAMONAVIY VOQELIKDAGI ETNOSENTRIZM

Nishonov Sarvar Jasur o'g'li

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti, "Ijtimoiy-gumanitar fanlar" kafedrası dotsent v.b., falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

Annotatsiya. Ushbu maqolaning tahlil obyekti etnotsentrizm hodisasi, predmeti esa zamonaviy sharoitda etnotsentrizmning namoyon bo'lishi hisoblanadi.

Muallif universalizm va etnosentrizm tendensiyalari nisbati, etnosentrizm mafkurasi va psixologiyasining global gomogenizatsiya va standartlashtirish jarayonlaridagi o'rnini ko'rib chiqadi. Etnotsentrik dunyoqarash va unga mos ustanovkalarining vujudga kelishiga olib kelgan omillar, "global-lokal" strukturasida etnotsentrizmning o'rni tadqiq etilgan. Etnotsentrizmning

salbiy oqibatlari, favoritizm fenomeni, etnosentrizmning ijtimoiy identiklikni mustahkamlash omili sifatidagi roli, etnotsentrizm va ekstremizm o'rtasidagi bog'liqlik tahlil qilingan.

Dialektika ontologik tamoyillaridan iborat bo'lib, ular muammoni o'zaro bog'liq va yaxlit holda tasavvur qilish imkonini berdi. Etnotsentrizmni ham dunyoqarash, ham munosabat, ham xilma-xil muammolarni hal qilish vositasi sifatida tushunish uning murakkab ijtimoiy mohiyatini har tomonlama o'rganishni talab qiladi.

Kalit so'zlar: globallashuv, etnotsentrizm, madaniy relyativizm, madaniy ibrat, an'anaviylik, differentsiatsiya, ksenofobiya.

Globallashuv hodisasi hozirgi zamonning asosiy tendensiyasi bo'lib, bu uning ijtimoiy tabiati va jahon taraqqiyoti uchun oqibatlari bo'yicha ko'plab tadqiqotlar bilan tasdiqlanadi. U milliy va davlat tuzilmalarining rivojlanishiga, madaniyatlar va an'analar evolyutsiyasiga alohida ahamiyat va ta'sir ko'rsatadi hamda bu ta'sir murakkab va ziddiyatli xarakterga ega. O'sib borayotgan o'zaro bog'liqlik va aloqadorlik jarayonlari bilan birga kechayotgan globallashuv milliy hamjamiyatlarning mavjudligi uchun turli xil - ham ijobiy, ham salbiy xususiyatga ega bo'lgan oqibatlarni keltirib chiqarmoqda. Madaniyat bilan bog'liq muammolar ayniqsa dolzarb bo'lib, u inson hayot faoliyatining boshqa hech qanday sohasi singari turli xil bosimlarga duch kelganda tahdidlarga uchraydi.

Zero Sh. Mirziyoyev ta'kidlaganidek: «Ayni paytda xalqlar tarixida o'ziga xos tub yangilanish davrlari borki, bunday zamonlarda muayyan millat dahosi, uning o'z salohiyatini namoyon etishga intilishi, yaratuvchanlik faoliyati eng yuksak cho'qqilarga ko'tariladi. Nisbatan qisqa muddatlarda erishilgan ulug' marralar butun jahon ahlini lol qoldiradi. Yer yuzidagi ba'zi xalqlargagina nasib etadigan bunday yuksak ko'tarilish va taraqqiyot zamonlarini o'ziga xos Uyg'onish, ya'ni Renessans davri, deb atalishining sababi ana shunda» [1].

Madaniyatning globallashuvi bir-birini istisno qiluvchi baravarlashuv, assimilyatsiya, duragaylashuv jarayonlari bilan birga kechishiga qaramay, etnik o'ziga xoslikni turli shakllarda saqlab qolish tendensiyasi hamma joyda kuzatilmoqda va bu etnik xilma-xillikni, hatto u ma'lum ma'noda minimallashtirilgan bo'lsa ham, saqlab qolishga yordam beradi. Shuning uchun globallashuv, bir tomondan, mahalliy madaniyatning tabiati va talablariga mos keladigan madaniy namunalarni qabul qilish orqali etnotsentrizmning salbiy ta'sirini zaiflashtirsa, ikkinchi tomondan, ayniqsa, milliy o'ziga xoslik va o'ziga xoslikni saqlab qolish uchun tahdidlar mavjud bo'lgan vaziyatda uni hayotga undaydi.

Ommaviy madaniyatning paydo bo'lishiga olib keladigan universalizm tendensiyalari bosimiga bardosh bera olmaydigan an'analar va madaniy artefaktlar tarix sahnasidan «ketganda», etnotsentrik tasavvurlarning paydo bo'lishi aniq. Shu asosda turli xil qarama-qarshiliklar bo'lishi mumkin va sodir bo'ladi, ular tajovuzkorlik, rad etish, dushmanlik va hokazo shakllarda namoyon bo'ladi.

Kengayib borayotgan etnik mozaika, ko'p sonli diasporalar va etnik anklavlarning paydo bo'lishi, migratsiya jarayonlarining kuchayishi va buning natijasida etnik jihatdan xilma-xil jamoalarning paydo bo'lishi obyektiv ravishda etnotsentrik kayfiyatlarning shakllanishiga yordam beradi. Etnik guruhlar va milliy ozchiliklar - zamonaviy tarix ham shundan dalolat beradi - ortiqcha paternalizm, iqtisodiy, ijtimoiy-madaniy sohalaridagi cheklovlar ko'rinishida namoyon bo'ladigan, o'z manfaatlarini himoya qilishda birdamlik ko'rsatadigan global tahdidlarga qarshi turish misollarini namoyish etadilar va ko'pincha ularni himoya qilish mexanizmi etnosentrizmga aylanadi. Xalqlarning barqaror va xavfsiz yashashi uchun tahdidlar yetarlicha katta bo'lganligi sababli, etnosentrizm muammosi ham dolzarb, ham zarurdir.

Etnosentrizمنى keng ma'noda tushunish kerak: bir tomondan, bu boshqalarni o'z madaniyatining qadriyatlari va afzalliklari prizmasi orqali idrok etish va bunday kontekstda o'z madaniyati va uning ko'rsatmalari etalon, namuna hisoblanadi; boshqa tomondan, shaxs yoki shaxslar guruhlar har doim o'zlarini boshqalar bilan taqqoslashga moyil bo'ladilar, ammo boshqa madaniyat qadriyatlarining ahamiyatini e'tiborsiz qoldirish yoki yetarlicha baholamaslik vaziyatida etnosentrizm salbiy ko'rinishlarni, shu jumladan radikal xususiyatlarni keltirib chiqaradigan xususiyatlarni oladi. Shubha yo'qki, ma'lum bir madaniy, milliy, diniy muhitda tarbiyalangan shaxs, uning o'ziga xos xususiyatlari, milliy an'analar, urf-odatlar, mentalitetning o'ziga xos xususiyatlari ta'sirini boshdan kechirar ekan, ularni o'z borlig'ini va ijtimoiy va hayotiy intilishlarining vektorini belgilaydigan eng muhim narsalar sifatida qabul qiladi. Ammo individ bir vaqtning o'zida o'zini va o'z guruhini boshqalar bilan taqqoslaydi va bu holat ko'pincha birlashtiruvchi va ajratuvchi omilga aylanadi. So'nggi holat o'z madaniyatining ahamiyatini mutlaqlashtirish va bo'rttirish, boshqa xalqlarning qadriyatlarini yetarlicha baholamaslik holatlarida sodir bo'ladi. Natijada in-guruhlar va aut-guruhlarining bir-biriga qarama-qarshi qo'yilishi natijasida ijtimoiy va millatlararo keskinlik vujudga kelmoqda. Bunday turdagi qadriyatli mulohazalar va tasavvurlar ajratuvchi chiziqlar maydonini chuqurlashtiradigan va kengaytiradigan etnosentrizmning paydo bo'lishiga olib keladi va bunday sharoitda u shaxslarni etnik mansublik tamoyili bo'yicha ajratishga olib keladi. Albatta, etnosentrizm barchaga xosdir, chunki «bizning ko'pchiligimiz faqat o'z madaniyatimizni bilamiz. Shuning uchun, tabiiyki, biz uni standart sifatida ko'rib chiqamiz va u bilan taqqoslab, boshqa odamlar haqida hukm chiqaramiz. Boshqa madaniyat biznikiga qanchalik o'xshasa, u shunchalik «yaxshiroq» bo'ladi. Etnosentrizmning mohiyati ham shundan iborat» [2]. Boshqalarni bir-biriga o'xshamagan, ammo dushman bo'lmagan, xuddi shunday qadriyatlarga ega bo'lgan boshqa shaxslar sifatida qabul qilish esa etnosentrizmning salbiy mazmuni va oqibatlarini istisno

qiladigan yoki minimallashtiradigan munosabatlarni yaratishga yordam beradi. Bu, ayniqsa, etnosotsial differensiatsiya jarayonlarini kuchaytiruvchi millatchilik g'oyalari keng tarqalayotgan hozirgi davrda juda muhimdir. Etnotsentrizm kayfiyatlaridan siyosiy maqsadlardan tortib iqtisodiy maqsadlargacha erishish uchun mohirona foydalanilayotgani, buning natijasida millatlararo qarama-qarshilik jarayonlarini kuchaytiradigan sharoitlar yaratilayotgani bunga katta hissa qo'shmoqda.

Etnotsentrizm ijtimoiy-psixologik ko'rsatma sifatida birdamlik, jipslashuv va integratsiya vositasi sifatida muhim rol o'ynaydi, chunki u, ayniqsa, etnik guruhning birligiga tahdid soladigan sharoitda, xalqni birlashtirish qobiliyatiga ega.

Etnotsentrizmning yetarli emasligi amaliyotda etnik lahzaning ahamiyatini yetarlicha baholamaslikka olib kelishi mumkin va olib keladi, oqibatlar etnik guruhning mavjudligiga tahdid soladigan akkulturatsiya, assimilyatsiya jarayonlarining asosi bo'lib xizmat qiladi. Ammo etnotsentrizm turli etnik birliklar vakillarini ularga teng, hurmat bilan munosabatda bo'lish sharti bilan, ya'ni madaniy relyativizm bilan birgalikda birlashtirishi mumkin. Ikkinchisining mohiyati boshqa madaniyatni o'z madaniyati kabi qadriyatlarga ega deb idrok etishdan iborat.

Etnotsentrizm va madaniy relyativizm «o'ziniki» va «begona» teng qiymatli, antagonist emas, balki bir-birini to'ldiruvchi xususiyatlar va o'ziga xosliklar bo'lgan vaziyatda qarama-qarshi turmasligi mumkin. Har qanday xalqning madaniyati o'ziga xos qimmatga ega bo'lib, uning namunalari barcha yoki ko'pchilik tomonidan qo'llanilgan taqdirdagina mavjud bo'lishi mumkin. Globallashuv ko'plab madaniy standartlarni o'zgartiradi, ularni har doim ham oqilona mazmun bilan boyitmaydi, unga ko'pincha uning an'anaviy tabiatiga mos kelmaydigan elementlarni kiritadi.

Bularning barchasi etnotsentrizm va madaniy relyativizm hodisalarini anglash zaruratini keltirib chiqaradi. Etnotsentrizm, uning ko'plab tadqiqotchilari ta'kidlaganidek, faqat salbiy hodisalar qatoriga kirmaydi, bu esa turli etnik guruhlar vakillari o'rtasidagi munosabatlarning o'ziga xos xususiyatlari va dinamikasiga bog'liq. Biroq, etnotsentrik ko'rsatmalar ustun bo'lgan vaziyatda boshqalarni dushman, o'zini esa boshqalardan ustun deb qabul qilish sodir bo'ladi va o'z qadriyatlari, shu jumladan, tashqi guruhlar vakillari uchun ham mo'ljal sifatida e'lon qilinadi. Shunday «o'z» etnik jamoa referentga, ergashish uchun namunaga aylanadi. Natijada, ikkalasi ham o'z qadriyatlarining ahamiyatini bo'rttirib ko'rsatishga va boshqalarning qadr-qimmatini past baholashga moyil bo'ladi.

Bunday tasavvurlarning yakuni ijobiy va salbiy (boshqa etnik guruhga nisbatan) tasavvurlardir. Ijtimoiy kontekstning xususiyatlari guruh ichidagi va guruhlalararo munosabatlarning xarakterini belgilaydi, ularning mazmunini va agressiv etnotsentrizmning shakllanishini taqozo etadi. Mutlaqlashtirilgan etnotsentrizm ko'plab to'siqlarni - millatlararo, kommunikativ, madaniyatlararo to'siqlarni keltirib chiqaradi, natijada ijtimoiy keskinlik yuzaga keladi.

Etnotsentrik tafakkurning shakllanishi stereotiplar makonini yaratadigan taqqoslash mexanizmlari orqali ham sodir bo'ladi. Stereotiplar ijobiy («o'ziniki»ga nisbatan) yoki salbiy (boshqalarga nisbatan) bo'lishi mumkin, ammo ularning barchasiga ma'lum bir barqarorlik xosdir. Stereotiplarning mazmuni ko'p jihatdan qarama-qarshi bo'lishiga qaramasdan (ma'lumki, ular chinakam to'g'ri va chinakam yolg'on bo'lmaydi), ular, bir tomondan, soddalashtirilgan dunyoqarashning natijasi bo'lsa, ikkinchi tomondan, ko'pchilikning boshqalar to'g'risida shakllangan tasavvurlar asosida o'z xatti-harakatlari chizig'ini qurishiga olib keladi va bu tasavvurlar har doim ham hayot haqiqatini aks ettirmaydi. Zamonaviy dunyo duch kelayotgan xavf-xatarlar, ayniqsa, etnik guruhlar tomonidan sezilarli bo'lib, real tahdidlar sharoitida etnosentrizm, ko'pchilikning tasavvurida, integratsiya va konsolidatsiya mexanizmi bo'lishga qodir va bunda ma'lum haqiqat bor. Ammo jangovar etnotsentrizm ajratuvchi chiziqlarni chuqurlashtirib, ajratuvchi omil bo'lib xizmat qiladi, bundan tashqari, millatchilik, ekstremistik ko'rsatmalarning shakllanishiga yordam beradi. Bu esa etnotsentrizm hodisasiga yuzaki qarashni bartaraf etishni taqozo etadi, aks holda uning asl mohiyatini ko'rish qiyin kechadi.

Etnotsentrik tafakkurning xavf-xatarlari yana shundaki, u boshqalarni noto'g'ri idrok etishga olib keladi va shunda inson hayoti va faoliyatining barcha jabhalarida namoyon bo'ladigan va kuchaytirilgan o'zaro munosabatlarning etnotsentrikligi yuzaga keladi.

«Har bir madaniy guruhning xususiyatlaridagi farqlarni bo'rttirib ko'rsatish tendensiyasi, boshqa guruh a'zolari bilan yetarlicha aloqa yo'qligi, munosabatlar, qadriyatlar, diniy yoki siyosiy yo'nalishlardagi o'xshashlikdagi farqlar... Subyektiv madaniyatlarning farqi, nazorat tuyg'usining yo'qligi, o'z guruhining imtiyozlarini qo'llab-quvvatlaydigan ijtimoiy masofa me'yorlari, bu me'yorlarga sodiqlikni kuchaytiradigan tahdid tuyg'usi va noto'g'ri talqin ushbu guruhning xatti-harakatlarini talqin qilish...» [2]. Etnotsentrizm zaminida ksenofobiya vujudga keladi, uning mohiyati yo boshqani qabul qilmaslik, uni begona va yot sifatida qabul qilish yoki unga salbiy munosabatda bo'lishdan iborat. Odamlar har doim hayot hodisalarini etalon sifatida namoyon bo'ladigan o'z guruhining an'analari va qadriyatlari nuqtai nazaridan idrok etishga va baholashga moyil: «Biz» (o'zimiznikilar) «Ular» (begonalar) dan yaxshiroq. Bu hodisa etnotsentrizm deb

ataladi... Guruhlararo muloqotning kengayishi, murakkablashuvi va jadallashuvi bilan «boshqalar» obrazlari farqlanadi, muayyan guruhlararo munosabatlarning tabiatiga qarab turli his-tuyg'ular bilan bo'yaladi. O'zgachalik, o'xshamaslik nafaqat salbiy, balki ijobiy his-tuyg'ular, qiziqish, o'zaro ta'sir va almashinuvga bo'lgan ehtiyojni ham keltirib chiqarishi mumkin. Tushunchalar «Boshqa», «Begona», turli xil ijtimoiy masofani nazarda tutadi va bir xil bo'lmagan hissiy rangga ega» [3]. Etnosentrizm quyidagi jarayonlardan kelib chiqadi: 1) «o'ziniki»ga (keng ma'noda) alohida, imtiyozli ahamiyat beriladigan guruh favoritizmi va 2) nafaqat qo'llab-quvvatlashga intilishda namoyon bo'ladigan guruhlararo kamsitish farqlar, lekin ularning makonini chuqurlashtirish va kengaytirishga yordam beradi.

Natijada ksenofobiya ustanovkalari va kayfiyatlari yuzaga keladi: keyingilari nafaqat boshqalarni hissiy idrok etish, balki maqsadga muvofiq harakatlar natijasi ham bo'lishi mumkin. Shaxsning xulq-atvor chizig'i (yoki modeli) ijtimoiy jihatdan belgilangan va bu uning ko'rsatmalariga ijtimoiy yo'nalish beradi, shuning uchun etnotsentrizm va ksenofobiyaning kelib chiqishini sotsiumdan izlash kerak. Ksenofobiya ko'rinishlarining etnik ko'rinishlardan tortib diniy ko'rinishlargacha keng tarqalishi ham shu bilan izohlanadi.

Zamonaviy jamiyatlarning ijtimoiy tuzilishi nomutanosiblik bilan ajralib turadi, ijtimoiy qatlamlar o'rtasidagi harakatchanlik ortib bormoqda, ijtimoiy tub tobora yuqori ijtimoiy qatlamlar vakillari bilan to'ldirilmoqda. Bu jarayonlar etnik hayot sohasiga ham ta'sir ko'rsatib, etnotsentrik qarashlarni kuchaytiradigan turli xil fobiyalarning keng doirasini keltirib chiqaradi. Bunga nazorat qilish qiyin bo'lgan migratsiya jarayonlari ham yordam beradi, ayniqsa, migrantlar ko'pincha o'zlari uchun begona bo'lgan dunyoga moslashishni istamasliklarini namoyish etadilar, bu ular uchun odatiy bo'lmagan dunyoga moslashish va integratsiya qilish qiyinchiliklarining natijasi bo'lishi mumkin. Uchinchidan, etnotsentrizm va ksenofobiya hodisalari ko'pincha kamsitish vositalari sifatida namoyon bo'ladi, chunki ular odamlarga boshqalarni «obro'sizlantirish.» Bu «boshqalar» - barcha gunohi azimlarga aybdorlar, zero, barcha falokatlar ulardan, demak, ulardan ehtiyot bo'lish kerak. Bunday ustanovkalar tez-tez uchrab turadi, boshqa millat vakillari orasida ham «dushmanlar» topiladi. Bunday sharoitda etnotsentrizm ksenofobiya bilan birgalikda har doim ham oqilona va xalqlarning mavjudligi uchun zarur bo'lmagan maqsadlarga erishish vositasi sifatida qo'llaniladigan jiddiy siyosiy vosita hisoblanadi. «Ksenofobiyaga asoslangan qo'rquv ehtimoliy va haqiqiy bosimlarga, shu jumladan «begonalar» tomonidan ham reaksiya sifatida namoyon bo'lishi mumkin bo'lgan etnotsentrik ko'rsatmalarni keltirib chiqaradi» [4].

Bu ijtimoiy hodisalarning ambivalentligi ular mazmunining ziddiyatligidan kelib chiqadi. Ularga mutlaqo aniq «boshqalar» real xavf tug'dirganda tashqi

dunyo tahdidlaridan o'zini himoya qilish mexanizmlari sifatida murojaat qilinadi. Bundan tashqari, «biz» «ular»siz mavjud emasmiz, ularning o'zaro ta'sirining samaradorligi ko'plab omillar bilan bog'liq, jumladan, o'z-o'zini baholash, uning asosida o'ziga nisbatan hurmatli, ammo ayni paytda tanqidiy munosabat, «ular»ni teng huquqli deb baholash va idrok etish yotadi.

«Biz» madaniyat, an'analar, mentalitet, qadriyatlar nuqtayi nazaridan. Ammo ko'pincha shaxs o'z etnik guruhining ahamiyatini bo'rttirib ko'rsatishga (masalan, «biz» har doim shunday - yaxshi, mehribon, jonkuyar) va boshqalarning ahamiyatini pasaytirishga («ular» yaxshi bo'lsa ham, ayrim hollarda «biz» kabi emas) moyil bo'ladi. Shunday qilib, «1) odamlar ijtimoiy olamni «o'ziniki» va «begona» guruhlariga ajratadilar; 2) konsolidatsiyalangan guruh a'zolari bo'lib, odamlar o'z-o'zini hurmat qilishni ijtimoiy o'ziga xoslikdan oladilar va 3) bizning o'zimiz haqimizdagi tasavvurimiz qisman o'z guruhimizni tashqi guruhlar bilan taqqoslash natijasiga bog'liq... Odamlar ijtimoiy ijobiy o'ziga xoslikka, o'zlari haqida boshqa guruhlariga qaraganda yaxshiroq o'ylashga imkon beradigan bilimlarga intiladilar.

Muayyan sharoitlarda, asosan, maqomlar teng bo'lmaganda va bu tengsizlik barqaror, ammo noqonuniy deb qabul qilinganda, guruh a'zolari o'z guruhlari foydasiga o'zgarishga erishish uchun o'zlarining va boshqalarning baholarini faol ravishda o'zgartirish va buzishni boshlaydilar» [5]. Ko'rinib turibdiki, etnotsentrizm ustanovkalari favoritizm hodisasini keltirib chiqaradi, bu hodisa guruh ichidagi va guruhlararo o'zaro ta'sirlarda, ijobiy xususiyatlarga ega bo'lgan etnik «sevimli» guruhlarini va salbiy xususiyatlarga ega bo'lgan boshqa guruhlarini ajratishda namoyon bo'ladi. Bu, albatta, ijtimoiy va ayniqsa, millatlararo keskinlik jarayonlarini kuchaytiradigan kamsituvchi xarakterdagi ko'rinishlarga olib keladi.

Biroq, agar autguruh a'zolariga bo'lgan munosabat ular haqidagi ijobiy jamoaviy tasavvurlar bilan uyg'unlashgan individual ijobiy qarashlar asosida shakllansa va ularning mos kelishi kuzatilsa, etnotsentrizm xavfi minimallashtiriladi.

Xulosa qilib aytganda etnotsentrizm ijtimoiy hodisalar qatoriga kiradi, uning kelib chiqishi turli hodisalar tekisligida yotadi - asl ijtimoiy hodisalardan tortib psixologik hodisalgacha. Etnotsentrizm makonining kengayishiga iqtisodiy omillarning ta'sirini alohida ta'kidlash lozim va buni zamonaviy tarix ham tasdiqlaydi. Iqtisodiy nochorlik (ishsizlik, ish o'rinlarining yo'qligi, mehnat bozorida talabning yetarli emasligi, iqtisodiy nomutanosibliklar va hokozo.) etnotsentrizm kayfiyatlari vujudga kelishining obyektiv sabablaridan biriga aylanadi. Har qanday norozilik - iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy-madaniy - etnik sohaga proyeksiyalanadi va bunday vaziyatda etnotsentrizm xavfi muqarrar bo'lib, bu xavf ekstremizm va terrorizm ko'rinishlariga olib keladi. Etnosentrizm guruhlar va

individlal o'rtasida to'siqlar qo'yishi, ijtimoiy va millatlararo masofalarni oshirishi, boshqa millat vakillariga nisbatan salbiy stereotiplar maydonini kengaytirishi bilan ham xavflidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev Sh. Yangi O'zbekiston strategiyasi. Toshkent, "O'ZBEKISTON" nashriyoti, 2021, - B.5
2. Триандис Гарри К. Культура и социальное поведение. М.: Форум, 2007. - 382 с.
3. Кон И. Многоцветье мира и черноебелое зрение. М.: Феникс, 2002. - 341 с.
4. Березина А. В., Влияние процессов глобализации на формирование этноцентризма // Историческая и социально-образовательная мысль. 2015. № 6-2. Т. 7. С. 152-155.
5. Пашукова Т. И., Этноцентризм в межкультурной коммуникации // Вестник Московского государственного лингвистического университета. 2009. № 563. С. 50- 61.

“AQL MARKAZLAR”NING MAFKURA TARG‘IBOTIDAGI O‘RNI

Turayev Abrar Saloxiddinovich

Jizzax DPU falsafa, tarbiya va huquq ta'limi
kafedrası dotsenti, siyosiy fanlar bo'yicha falsafa
doktori(PhD), dotsent.

Annotatsiya. Ushbu maqolada davlatlar ichki va tashqi siyosatiga ta'sir ko'rsatuvchi ekspertlik-tahliliy markazlarning muayyan siyosiy mafkuraviy pozitsiyada turishi va uning targ'iboti orqali siyosiy elita shakllanishi hamda siyosiy qarorlar qabul qilishdagi o'rni AQShdagi neokonservativ “aql markazlar” misolida ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: AQSh, “aql markazlar”, neokonservativizm, davlat boshqaruvi, tashqi siyosat, siyosiy qarorlar, prezident ma'muriyati.

AQSh siyosiy maydonida “aql markazlari” muhim institutsional o'rin egallaydi. Ularning ichida neokonservativ yo'nalishdagi tahliliy markazlar o'ziga xos rol o'ynab, mamlakatning ichki va tashqi siyosatini shakllantirishda katta ta'sirga ega bo'lishdi. XX asr oxiri va XXI asr boshlarida bu institutlar siyosiy qarorlar qabul qilish jarayonida nafaqat ilmiy-analitik bazani taqdim etish, balki siyosiy mafkurani tarqatish va lobbichilik faoliyatini amalga oshirish vositasi sifatida faoliyat yuritdi. Bugungi kunda bu institutlar nafaqat siyosiy ekspertiza markazlari, balki Amerika siyosatining shakllanishida yetakchi platformalar sifatida ham faoliyat yuritmoqda. Ularning ta'siri milliy va xalqaro darajada siyosiy qarorlar ustuvorligini belgilashda davom etmoqda.

Ba'zi hollarda, “aql markazlari” siyosiy elita bilan bevosita aloqada bo'lib, ularning siyosiy qarorlar shakllanishiga ta'siri sezilarli bo'ladi. Ayniqsa, AQShdagi “aql markazlar” faoliyatining o'rganilishi nafaqat ushbu institutlarning davlat

siyosatiga ko'rsatayotgan ta'sirini baholashda, balki global siyosiy muhitdagi tendensiyalarni anglashda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, yetakchilikka intilayotgan davlatlar, jumladan AQShda "aql markazlari" tizimining shakllanishi va rivojlanishi tashqi siyosiy manfaatlar va geosiyosiy ambitsiyalar bilan bevosita bog'liqdir.

Avvalo, zamonaviy siyosiy va geosiyosiy jarayonlarda tobora muhim o'rin egallab borayotgan "aql markazlari" (inglizchada "think tanks") tushunchasiga qisqacha to'xtalib o'tish maqsadga muvofiqdir. Asosan nodavlat tashkilotlar shaklida faoliyat yurituvchi bu tahlil markazlarining shakllanishi va rivojlanishida AQSh muhim o'rin tutadi. "Aql markazlari" AQSh siyosiy tizimida XX asrning 1940-1950-yillaridan boshlab muhim institut sifatida shakllana boshlagan bo'lib, bugungi kunga kelib ular davlat siyosatini shakllantirish jarayonining ajralmas qismiga aylangan. Mazkur markazlar har yili tashqi siyosat, milliy xavfsizlik, iqtisodiy strategiyalar va boshqa dolzarb yo'nalishlarda tahliliy tavsiyalar hamda konseptual takliflar ishlab chiqadi. Ularning faoliyati, odatda, taniqli siyosatshunoslar, iqtisodchilar, xalqaro munosabatlar bo'yicha mutaxassislar va sobiq amaldorlarni o'z ichiga olgan ilmiy-intellektual salohiyatga tayangan holda olib boriladi. Shu jihatdan, siyosiy ekspert faqatgina siyosatshunoslik bo'yicha chuqur bilimga ega bo'lishi bilangina emas, balki yuqori darajadagi siyosiy madaniyatga ega bo'lgan shaxs sifatida ham ajralib turadi. Ayniqsa, sanoatlashgan va postindustrial jamiyatlarda siyosiy hayot hamda siyosiy qarorlar qabul qilish jarayonida bunday ekspertlarning o'rni va ta'siri alohida ahamiyat kasb etadi. Xususan, AQShda faoliyat yurituvchi ijtimoiy-siyosiy yo'nalishdagi ilmiy-tadqiqot markazlari, ya'ni "aql markazlari", davlat siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirishda samarali ilmiy asoslar yaratish orqali bevosita ta'sir ko'rsatmoqda.

"Aql markazlari" atamasining paydo bo'lishi Ikkinchi Jahon urushi davridagi ittifoqchi davlatlar qo'shinlarining harbiy jargonlari bilan bog'liq. Dastlab bu atama, harbiy va fuqarolik ekspertlari tomonidan bosqin rejalari hamda harbiy strategiyalar muhokama qilinadigan, tashqi aloqa (telefon) orqali tinglashdan himoyalangan maxsus xavfsiz hududni ifodalash uchun qo'llanilgan. Keyinchalik esa, ushbu atama urush yillarida AQSh hukumati bilan shartnoma asosida faoliyat yuritgan tadqiqot markazlarini, xususan, RAND korporatsiyasini ta'riflashda qo'llanila boshlandi[1;10].

1960-1970-yillarda tahliliy va tadqiqot tashkilotlarining soni keskin ortib borgan sababli "aql markazlar" atamasi AQShda va boshqa mamlakatlarda ushbu turdagi institutlarni umumiy nomlashda keng qo'llanila boshladi. Demak, bunday faoliyat bilan shug'ullanuvchi tashkilotlarning tarixiy shakllanishiga nazar tashlaydigan bo'lsak, "aql markazlar" XX asr boshlarida AQShda paydo bo'lgan bo'lib, ular ijtimoiy-siyosiy muammolarni o'rganish, mustaqil tahlil yuritish va

tegishli tavsiyalar ishlab chiqish bilan shug'ullanuvchi tahliliy tashkilotlar sifatida namoyon bo'ldi. Dastlab bu atama korporatsiyalar, xususiy tashkilotlar va davlat idoralari bilan hamkorlikda ijtimoiy fanlar sohasida tadqiqot olib boruvchi institutlarni ifodalash uchun ishlatila boshlandi[7;1-33].

Tahlil markazlarining rivojlanish bosqichlarini o'rganishda ularning tarixiy davrlari va har bir davrga xos siyosiy-iqtisodiy manfaatlar nuqtayi nazaridan talqin qilish muhim ahamiyatga ega. AQShlik tadqiqotchilar "aql markazlar" faoliyatini miqdoriy va sifat jihatidan o'zgarishlar hamda siyosiy-iqtisodiy sharoitlarning ta'siri bilan bog'lab, davrlashtirishga katta e'tibor qaratadilar. Taniqli amerikashunos T.A.Shakleina turli mualliflar tadqiqotlariga asoslanib, "aql markazlar" shakllanishining to'rtta asosiy davrini ajratadi: 1900-1945, 1946-1970, 1971-1991 va 1992-yildan hozirgi kungacha. Har bir davr o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, alohida tahlilni talab qiladi. Ayniqsa, 1991-yildan keyingi global o'zgarishlar, xususan "sovuq urush" tugashi va AQSh tashqi siyosatidagi yangi strategik bosqich boshlanishi tahlil markazlarining faoliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Boshqa tadqiqotchilardan D.Abelson va E.Lindkvistlar esa "aql markazlar" rivojlanishini 1900-1945, 1946-1970, 1971-1980 va 1981-1987-yillardan iborat davrlarga bo'lishadi[2;44]. Ushbu talqinlarda birinchi ikki davr o'xshash bo'lsa-da, keyingi davrlarning ajratilishida uyg'unlik kamroq. Bizning nuqtayi nazarimizda esa, "aql markazlar" rivojlanishini besh davrga bo'lish maqsadga muvofiq: 1900-1945, 1946-1970, 1971-1990, 1991-2000 va 2001-yildan hozirgi kungacha.

"Aql markazlari" shakllanishi va rivojlanishi o'zining bosqichma-bosqich kechishi bilan har bir davrda o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'ldi. Ularning ilk avlodi progressivizm davrida, ya'ni XX asr boshlarida yuzaga keldi[6;6]. Ushbu davrda AQSh jamiyatida ilmiy boshqaruv sinfining paydo bo'lishi va islohotlarning amalga oshirilishi siyosiy tadqiqot institutlarining tashkil topishiga zamin yaratdi.

1970-yillarda AQShdagi "aql markazlari" rivojida yangi bosqich boshlandi. Ushbu davrda klassik formatdagi, asosan akademik va siyosiy neytrallikni saqlovchi "eski gvardiya" ("old guard") markazlar o'rnini yangi turdagi, siyosiy motivatsiyaga ega bo'lgan "advokatlik tipidagi aql markazlari" (advocacy think tanks) yoki boshqacha aytganda "mafkuraviy himoya qiluvchi aql markazlar" egallay boshladi. "Advokatsiya tipidagi aql markazlari" (advocacy think tanks) - bu siyosiy-mafkuraviy yo'nalishga ega bo'lgan, muayyan g'oyalarni ilgari surishga va ularni amaldagi siyosiy qarorlar darajasiga olib chiqishga harakat qiluvchi tadqiqot institutlaridir.

1960-yillarning oxiridan boshlab shakllana boshlagan bu markazlar klassik tahlil markazlaridan farqli ravishda aniq mafkuraviy pozitsiyalarni ilgari surish va siyosiy jarayonga bevosita ta'sir o'tkazishga intilgan.

Yangi avlod markazlarining asosiy xususiyati ularning tadqiqot faoliyati akademik mustaqillikdan ko'ra, siyosiy partiyalarga yaqinlik va mafkuraviy tarafkashlik bilan tavsiflanganidir. Garchi ular o'zlarini siyosiy partiyalardan mustaqil deb e'lon qilgan bo'lsalar-da, amaliyotda ko'plab markazlar siyosiy konyunktura va mafkuraviy kurash maydonida faol ishtirok etgan. Bu esa "aql markazlari" faoliyatining mafkuraviylashuvi va g'oyalar bozori tamoyillariga moslashuvini ko'rsatadi. Bu davrda Me'ros jamg'armasi (Heritage Foundation, 1973) va Kato instituti (Cato Institute, 1977) kabi yirik va ta'sirli markazlar tashkil etildi. Ularning faoliyati, odatda, keng qamrovli akademik izlanishlardan ko'ra mavjud siyosiy-mafkuraviy bilimlarni sintez qilish, ularni ommaga qayta taqdim etish va targ'ibotga qaratilgan edi. Bu markazlar uzoq muddatli mustaqil ilmiy tadqiqotlar bilan emas, balki ma'lum siyosiy yo'nalishlar va pozitsiyalarni asoslab berishga xizmat qiluvchi tahlillar bilan shug'ullandi. Urushga qarshi liberal va fuqarolik harakatlari ta'sirida yuzaga kelgan ushbu markazlar odatda ixcham jamoa tarkibiga ega bo'lgan, moliyaviy jihatdan cheklangan va ko'proq tashqi siyosat masalalariga ixtisoslashgan edi. Ularning faoliyati siyosiy-targ'ibot xarakteriga ega bo'lib, tadqiqotdan ko'ra, siyosiy pozitsiyalarni ilgari surishga qaratildi [3;36].

Ular orasida eng mashhurlaridan biri 1973-yilda Pol Veyrich va Jozef Kurs tomonidan asos solingan Meros jamg'armasi (Heritage Foundation) bo'ldi. Mazkur markaz yangi avlod tahliliy markazlarining yorqin namunasi sifatida paydo bo'lib, siyosiy partiyaviylik yoki mafkuraviy sadoqatdan voz kechmagan, aksincha, agressiv targ'ibot yuritish orqali amaldagi siyosiy munozaralarga faol ta'sir ko'rsatishni o'z faoliyatining markaziga aylantirgan edi. Boshqa tomondan, Meros jamg'armasi o'zining konservativ tashqi siyosat va iqtisodiy qarashlari bilan mashhurlik qozondi. Ayniqsa, R.Reygan ma'muriyati davrida bu markaz "soya hukumati" deb atalgan bo'lib, uning siyosiy ta'siri yanada ortdi. Aynan Meros jamg'armasi tomonidan ishlab chiqilgan 3000 sahifalik "Liderlar uchun mandat: konservativ boshqaruv siyosati" ("Mandate for Leadership") nomli hisobot R.Reygan hukmronligining ilk yillarida asosiy siyosiy yo'riqnoma sifatida xizmat qildi [5;14]. Shuningdek, bu davrda Meros jamg'armasi bilan bir qatorda boshqa nufuzli konservativ markazlar ham faoliyat olib bordi. Jumladan, Amerika Tadbirkorlik Instituti (American Enterprise Institute), Guver Instituti (Hoover Institution) va keyinchalik tashkil etilgan Strategik va Xalqaro Tadqiqotlar Markazi (Center for Strategic and International Studies – CSIS) bu borada yetakchi rol o'ynadi. Ayniqsa, Amerika Tadbirkorlik Instituti ichki siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni tahlil qilishga ixtisoslashgan bo'lib, respublikachilarning

saylovlardagi g'alabasiga hissa qo'shishga qaratilgan g'oyalarni jamoatchilikka targ'ib qilish bilan shug'ullandi. Kato instituti esa asosan libertar g'oyalarni ilgari surdi va davlat aralashuviga qarshi pozitsiyani targ'ib qildi. Bu markazlar o'z faoliyatida fundamental ilmiy tadqiqotlardan ko'ra, mavjud siyosiy konjunktura va dolzarb ehtiyojlarga asoslanishga urg'u berdi. Ayniqsa Meros jamg'armasi tahliliy faoliyatni mahsulot sifatida taqdim eta boshladi ya'ni, u ishlab chiqqan g'oyalar, baholashlar va tavsiyalar kongressmenlardan tortib, oddiy saylovchilargacha bo'lgan auditoriyaga mo'ljallangan edi.

Shunday qilib, 1970-1980-yillarda shakllangan konservativ va neokonservativ "aql markazlar" xolis akademik tahlildan ko'ra, siyosiy mafkura va g'oya targ'ibotiga asoslangan faoliyat yuritishgan bo'lib, ular AQSh siyosiy hayotining muhim va ajralmas qismiga aylanishdi.

Amerikalik tadqiqotchilar "aql markazlar" faoliyatida siyosiylashuv tendensiyasi kuchaygan 1970-1980-yillar davriga alohida e'tibor qaratadilar. Xususan, 1970-yillarda ko'plab tahliliy markazlar o'z ish uslublarini qayta ko'rib chiqib, bozor mexanizmlarining bevosita ta'sirida yangicha faoliyat modelini shakllantira boshladilar. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tahliliy markazlar rivojlanishining dastlabki bosqichlarida ularning asosiy vazifasi jamoatchilik muhokamasini rag'batlantirish, siyosiy maqsadlarga erishishning maqbul yo'llari va usullarini ishlab chiqish hamda hukumat bilan fuqarolik jamiyati o'rtasida konsensusga erishishga ko'maklashishdan iborat bo'lgan. Biroq, vaqt o'tishi bilan bu markazlarning faoliyati tobora mafkuraviy tus ola boshladi. Ular g'oyalar va qadriyatlar targ'ibotiga ustuvor ahamiyat bera boshladilar va ayrim hollarda bu jarayon siyosiy keskinlik va mafkuraviy kurash shaklida namoyon bo'ldi. Ilmiy adabiyotlarda bu o'zgarish turlicha talqin qilinadi. Jumladan, AQShdagi nufuzli tadqiqotchilardan J.Makgan, K.Uiver, J.Smit va boshqalar mazkur tendensiyani neokonservativizm g'oyalarining kuchayishi hamda AQSh qadriyatlarini global miqyosda ilgari surishga qaratilgan respublikachilarning mafkuraviy kurashi bilan bog'lashadi. Ularning fikricha, aynan 1970-1980-yillarda Respublikachilar partiyasi va unga yaqin neokonservativ guruhlarining siyosiy maydondagi faollashuvi natijasida tahliliy markazlar ochiq mafkuraviy pozitsiyaga ega "mafkuraviy himoya qiluvchi aql markazlar"ga aylana boshladi. Shu bilan birga, boshqa bir qator olimlar ushbu o'zgarishni bevosita partiyaviy hokimiyat almashinuvi yoki neokonservatorlarning siyosiy ustunligi bilan bog'lashga ehtiyotkorlik bilan yondashadilar [8;114]. Ularning nuqtayi nazariga ko'ra, "aql markazlar" faoliyatidagi mafkuraviy burilish ko'plab ichki va tashqi omillarning o'zaro ta'siri natijasida shakllangan murakkab ijtimoiy-siyosiy jarayon bo'lib, bu jarayonni faqat siyosiy partiyalar faoliyati bilan izohlash biryoqlama yondashuv bo'ladi.

Neokonservativ “aql markazlar” XX asr oxiri va XXI asr boshlarida AQSh tashqi siyosatida qabul qilingan eng keskin va bahsli qarorlarning mafkuraviy asosini yaratdi. Ularning faoliyati natijasida “aql markazlari” siyosiy jarayonlardagi o‘rnini sezilarli darajada mustahkamladi va bu jarayon ilmiy doiralarda “ekspertizaning siyosiylashuvi” (politicization of expertise) deb ataladi.

R.Reygan (1981–1989) va kichik Jorj Bush (2001–2009) prezidentlik davrida Meros jamg‘armasi va Amerika Tadbirkorlik Instituti kabi neokonservativ yo‘nalishga ega tahlil markazlari Respublikachilar partiyasining asosiy mafkuraviy platformasiga aylanishga muvaffaq bo‘ldi. Ushbu institutlar siyosiy qarorlar ishlab chiqilishida bevosita ishtirok etib, konservativ g‘oyalarning davlat siyosatiga tatbiq etilishida muhim rol o‘ynadi. Bu jarayon ilmiy doiralarda tahlil markazlarining siyosiy mustaqilligi va ularning manfaatdor guruhlar bilan aloqasi masalalarida keng muhokamalarga sabab bo‘ldi. Tanqidchilarning fikricha, bu markazlar ko‘pincha sanoat va savdo sohalaridagi yirik donorlarning elitar siyosiy manfaatlarini ilgari surishga xizmat qilgan. Neokonservatorlar ko‘pincha “siyosat muhandislari” sifatida faoliyat yuritib, korporativ va biznes manfaatlariga mos keluvchi mafkuraviy siyosatlarni ishlab chiqish va ularni amalga oshirishga intilganlar. Ularning asosiy vazifasi – mavjud iqtisodiy va geosiyosiy tartibotni oqlovchi g‘oyaviy asoslarni ishlab chiqish va ommaga singdirish bo‘lgan. T.Medvetz ta’kidlaganidek, “neokonservativ tahlil markazlari ko‘pincha siyosiy marketing va mafkuraviy targ‘ibot usullaridan foydalangan holda o‘z g‘oyalarini “sotish” bilan shug‘ullanadi” [4;16].

Xulosa qilganda, birinchidan, neokonservativ yo‘nalishdagi “aql markazlar” “Sovuq urush” davrining tugashi bilan yuzaga kelgan yangi xavfsizlik tahdidlariga javoban AQShning milliy xavfsizligini mustahkamlash va global yetakchilikni saqlab qolish maqsadida tashkil topdi. Ushbu markazlar, ayniqsa 1980-1990-yillarda Sovet Ittifoqining yo‘qolishi va global siyosatning qayta shakllanishi jarayonida, yangi xavf-xatarlarni (terrorizm, radikal ekstremizm, avtoritar rejimlar) baholash va ularni bartaraf etish uchun agressiv, harbiy kuchga asoslangan tashqi siyosatni ilgari surishga ixtisoslashdi. Bu jarayonda ular ilmiy tadqiqotlar, siyosiy maslahatlar va hukumat bilan yaqindan hamkorlikda AQShning tashqi siyosat yo‘nalishini shakllantirishda muhim rol o‘ynadi. Ular ayniqsa 2001-yil 11-sentyabr voqealaridan keyin faoliyati kuchayib, terrorizmga qarshi kurash va radikal ekstremizmni bartaraf etishga yo‘naltirilgan agressiv tashqi siyosatni ilgari surdilar.

Demak, AQShda neokonservativ yo‘nalishdagi “aql markazlar” “sovuq urush”dan keyingi yangi xavflarga qarshi qat’iy va agressiv tashqi siyosatni shakllantirish maqsadida yuzaga kelgan. Ular milliy xavfsizlik, terrorizmga qarshi kurash va Yaqin Sharq siyosatida harbiy kuch va iqtisodiy bosim orqali AQShning global yetakchilik rolini mustahkamlashga katta ta’sir ko‘rsatadi. Bu markazlar

neokonservativ mafkurani targ'ib qilib, siyosiy qarorlar qabul qilish jarayonida faol ishtirok etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abelson D. Think Tanks and U.S. Foreign Policy: An Historical Perspective // U.S. Foreign Policy Agenda. – 2002. – Vol.7. – № 3.
2. Abelson D., Lindquist E.A. Think tanks in North America // Think Tanks and Civil Societies: Catalysts for Ideas and Action / Ed. by J. McGann, R.K. Weaver. – New Brunswick and London: Transaction Publishers, 2002.
3. McGann J.G. The Fifth Estate: Think Tanks, Public Policy, and Governance. – Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2016.
4. Medvetz T. Think Tanks in America. – Chicago: University of Chicago Press, 2012. – 280 p.
5. Saloma J. S. Ominous Politics: The New Conservative Labyrinth. – New York: Hill & Wang, 1984
6. Smith J.A. The Idea Brokers. Think tanks and the rise of the new policy elite. – New York, NY: The Free Press, 1991.
7. Urrutia O. The role of think tanks in the definition and application of defence policies and strategies // Revista del Instituto Español de Estudios Estratégicos. –2013. –№ 2.
8. Введение в прикладной анализ международных ситуаций: Учебник / Под ред. Т. А.Шаклеиной. – 2-е изд., исправ. и доп. – М.:Издательство «Аспект Пресс», 2017.

SUN'IY INTELLEKT VA AXBOROT MUHITINING TRANSFORMATSIYASI

Xolmirzayev Xurshid Nakibillayevich

Z.M.Bobur nomli Andijon davlat universiteti
Falsafa kafedrası dotsenti, falsafa fanlari bo'yicha
falsafa doktori(PhD),dotsent.

Annotatsiya. Ushbu maqolada sun'iy intellekt texnologiyalarining axborot muhitidagi kengayishi va uning inson ma'naviyati, axloqiy tanlov qobiliyati hamda ijtimoiy ongda o'zgarishlarga ko'rsatayotgan ta'siri tahlil qilinadi. Muallif axborot kapsulalari, giperhaqiqat, raqamli amneziya va shaxsning algoritmik shakllanishi kabi fenomenlar orqali insonning axborotga munosabatining o'zgarishini falsafiy va axloqiy nuqtai nazardan ko'rib chiqadi. Maqolada Xaydegger, Kant, Floridi, Burdye, Bauman kabi mutafakkirlar ta'limotlari asosida sun'iy intellekt texnologiyalarining yangi ontologik va etik mezonlar yaratish zarurati asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt, axborot muhiti, axloq falsafasi, giperhaqiqat, axborot kapsulasi, raqamli amneziya, infosfera, axborot manipulyatsiyasi.

Sun'iy intellekt texnologiyalarining global axborot muhitida kengayishi shunchaki texnik inqilob emas, balki inson borlig'iga va ijtimoiy voqelikka ontologik ta'sir ko'rsatayotgan tizimli o'zgarishlar jarayonidir. Bu o'zgarishlar

insonning hayot tarzi, o'zini anglash shakllari, axloqiy me'yorlari va ijtimoiy munosabatlariga chuqur ta'sir ko'rsatmoqda.

Sun'iy intellekt, birinchi navbatda, axborot muhitining tarkibini o'zgartirmoqda. Inson tafakkuri uchun haqiqat va ma'lumot manbai bo'lgan an'anaviy institutlar — oila, maktab, diniy va ma'rifiy markazlar — ortidan hozirgi kunda algoritmizatsiya qilingan axborot taqsimotiga asoslangan tizimlar shakllanmoqda. Bu holat yunon faylasufi Martin Xaydeggerning "texnik ontologiya" konsepsiyasida bayon etilgan "inson voqelikning faqat foydalilik nuqtai nazaridan baholanadigan ob'ektga aylanishi" jarayonini eslatadi [7].

Axborot muhitida sun'iy intellekt texnologiyalari orqali ma'lumotlar nafaqat qayta ishlanmoqda, balki inson ongi uchun yangi voqelik konstruktleri ham yaratilmoqda. Masalan, tavsiya algoritmizatsiya (recommender systems) shaxsiy qiziqishlarga asoslanib axborotni tanlab taqdim etadi, bu esa foydalanuvchining ma'lum "axborot kapsulasi"da yashashiga sabab bo'ladi [5]. Bu kapsula insonning real dunyo bilan tanishish doirasini cheklab, ijtimoiy ongda integratsiyaning yo'qolishi va individuallashtirishni kuchaytirmoqda. Buni ontologik o'zgarish deb atash mumkin, chunki inson tafakkurining chegaralari axborotni qayta ishlovchi mashinalar orqali belgilanmoqda.

Bundan tashqari, sun'iy intellekt texnologiyalari insonning axborot bilan muloqot shaklini mediator orqali amalga oshiradi. Inson to'g'ridan-to'g'ri voqelik bilan emas, balki algoritmizatsiya orqali qayta ishlangan "raqamli voqelik" bilan to'qnashmoqda. Bu haqda L.Floridi "infosfera" atamasini taklif qilgan va sun'iy intellekt orqali vujudga kelayotgan yangi borliq tartibini "ontik yangilanish" deb atagan [5].

Ontologik nuqtai nazardan, inson faqat biladigan va anglaydigan mavjudot emas, balki "axborot iste'molchisi" sifatida yangidan ta'riflanmoqda. Bugungi axborot texnologiyalari inson tabiati haqidagi an'anaviy falsafiy tasavvurlarga jiddiy ravishda qayta yondashishni talab etmoqda. Xususan, insonni aql va ratsionallik bilan tavsiflovchi klassik falsafiy modellar — Arastuning «aqli jonzo», Kantning «avtonom sub'ekt», Hegelning «o'zini anglovchi ong» haqidagi qarashlari yangi axborot muhitida o'zini to'liq oqlamayotgani ko'zga tashlanmoqda. Inson ongi endi axborot oqimlari ta'sirida shakllanuvchi, raqamli manbaalar orqali yondashuv qiladigan, ma'lumotlarga asoslangan qarorlar oluvchi bir sub'ekt sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu nuqtai nazardan, axborotga qaramlik, ma'lumotlar vositasida shakllanayotgan shaxs xususiyatlari va algoritmizatsiya tafakkur jarayonlari zamonaviy ontologik voqelikning ilgari kuzatilmagan qirralarini namoyon qilmoqda.

Sun'iy intellekt texnologiyalarining jadal rivojlanishi va turli ijtimoiy sohalarga integratsiyalashuvi jamiyatdagi ma'naviy-axloqiy mezonlarga jiddiy

ta'sir ko'rsatmoqda. Bu ta'sir bir tomondan inson faoliyatini avtomatlashtirish orqali samaradorlikni oshirsa, ikkinchi tomondan inson qadriyatlari, javobgarligi va axloqiy tanlov qobiliyatini yangicha kontekstda ko'rib chiqishni talab etmoqda. Mazkur holat axloq falsafasi doirasidagi insonning erkin qaror qabul qilish salohiyati, mas'uliyati va qadr-qimmatini qayta ta'riflashga olib kelmoqda.

Avvalo, axloqiy tanlov va javobgarlik masalasi sun'iy intellekt orqali qayta ko'rib chiqilmoqda. An'anaviy falsafada, ayniqsa I. Kantning ta'limotida, axloq insonning aqliy erkinligiga tayanadi: "Axloq qonunlari insonning ichki imperativi sifatida ishlaydi" [8]. Ammo sun'iy intellekt texnologiyalari qaror qabul qilish jarayonlarida inson ishtirokini kamaytirib, avtomatlashgan algoritmlarga yuklatmoqda. Bu esa jamiyatda mas'uliyat va aybdorlikning manbasi kim ekani borasidagi etik muammolarni keltirib chiqarmoqda. Masalan, tibbiyotdagi sun'iy intellekt tizimi bemorga tavsiya etgan xato davo natijasida kim javobgar bo'ladi? shifokormi, dasturchimi yoki sun'iy intellekt tizimining o'zi?

Ikkinchi jihat — shaxsiy hayot daxlsizligi va inson qadrlining muhofazasi. Bugungi kunda sun'iy intellekt orqali ma'lumotlarni yig'ish, saqlash va tahlil qilish jarayonlari shaxsiy ma'lumotlarning noqonuniy ishlatilishi, nazorat tizimlarining kengayishiga olib kelmoqda. Bu "axborotdagi inson" tushunchasini shakllantirmoqda — ya'ni inson axborot agregati sifatida ko'riladi. L. Floridi buni "infoetik inqiroz" deb baholab, shunday yozadi: "Sun'iy intellekt axborotdagi shaxsni ob'ektga aylantirmoqda, axloq esa bu ob'ektni himoya qilishi kerak" [4.53]. Shuning uchun yangi axloqiy me'yorlar ishlab chiqilishi lozim — shaxsiy ma'lumotni hurmat qilish, shaffoflik, inson qadrlini ta'minlash kabi.

Axloqiy nuqtai nazardan, yana bir ziddiyat — ehtiyoj va adolat muvozanatida namoyon bo'ladi. Sun'iy intellekt imkoniyatlari ko'proq iqtisodiy resurslarga ega shaxslar yoki tashkilotlar tomonidan ishlatilmoqda. Bu esa jamiyatda axborot tengsizligini keltirib chiqarib, ma'lum toifalarni "raqamli kambag'allik"ka mahkum qilishi mumkin. Bu holat P. Freyrning "madaniyatli zo'ravonlik" tushunchasi bilan uyg'unlashadi: texnologiya orqali faoliyat nazorati quyi toifalarning imkoniyatlarini kamaytiradi [6].

Sun'iy intellekt jamiyatdagi ma'naviy-axloqiy mezonlarni qayta qurmoqda: insonning javobgarligi va qadriyatlari yangi texnologik reallikda sinovdan o'tmoqda. Bu esa falsafa va axloqiy fikrlashni chuqurlashtirish, yangi antropologik va etik konsepsiyalar yaratish zaruratini yuzaga chiqarmoqda.

Axborotni tanlash, qabul qilish va qayta ishlash insonning ma'naviy mustaqilligi, faol dunyoqarashi va erkin fikrlash qobiliyatini shakllantiradigan muhim jarayondir. Bu jarayon sun'iy intellekt texnologiyalari, xususan, axborot platformalari — Google, YouTube, Facebook, TikTok va boshqa ijtimoiy tarmoqlar faoliyati bilan chambarchas bog'liq holga keldi. XXI asrda insonning dunyo

tasavvuri va axborot muhiti sun'iy intellekt algoritmlari ta'sirida shakllanmoqda. Bu jarayon antropologiya va ijtimoiy ontologiya nuqtai nazaridan jiddiy falsafiy tahlilni talab etadi.

Sun'iy intellekt platformalarining giperhaqiqat (hyperreality) yaratishidagi ishtiroki juda ham muhim. Fransuz faylasufi Jan Bodriyyar ta'biri bilan aytganda, giperhaqiqat — bu «reallikning o'rnini olgan tasvirlar dunyosi» bo'lib, inson endi voqelikni emas, uning modellarini iste'mol qiladi [1]. YouTube yoki TikTok'dagi «blogger haqiqatlari», feyk yangiliklar yoki manipulyativ videomateriallar orqali insonning ma'lumotni tahlil qilish qobiliyati emas, balki tezkor, hissiy reaksiyalari ustuvor bo'lib bormoqda. Bu jarayon aql, mantiqiy tahlil va intizomli axborot qabul qilish mezonlarini so'ndiradi.

Axborotni qayta ishlash jarayonida sun'iy intellekt algoritmlari ma'lumotni tanlab berishni avtomatlashtirib, insonda intellektual sustkashlikka sabab bo'ladi. Bu «Google effekti» (digital amnesia) sifatida ma'lum bo'lib, insonning ma'lumotni yodda saqlash emas, uni izlashga bo'lgan muhtojligi ortishiga olib keladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, inson ma'lumotni tez izlash imkoniyati mavjud bo'lganda, uni eslab qolishga urinishni kamaytiradi [1].

Sun'iy intellekt platformalari insonning axborotni tanlash, qabul qilish va qayta ishlash qobiliyatiga jiddiy ta'sir o'tkazmoqda: axborotni tanlash erkinligi cheklanmoqda, voqelikning gipertasvirlari orqali odamlarning ongida sun'iy tasavvurlar shakllanmoqda, intellektual inersiya kuchaymoqda. Bu o'zgarishlar falsafiy nuqtai nazardan insonning sub'ekt sifatidagi tabiatini, axborotdagi erkinlik va mas'uliyatini qayta ta'riflashni talab qiladi.

Sun'iy intellekt texnologiyalari axborot algoritmlari orqali inson ma'naviyati va axloqiy yondashuvlariga ta'sir o'tkazayotgan jarayon — bu faqat texnik yoki funksional masala emas, balki falsafiy, etik va ontologik mezonlarda anglanishi lozim bo'lgan murakkab ijtimoiy voqelikdir. Axborot algoritmlari insonning axborotga munosabatini, axloqiy qaror qabul qilish mexanizmlarini va ma'naviy nuqtai nazarini shakllantirishda faol ishtirok etmoqda.

Yuqorida ta'kidlanganidek, sun'iy intellekt platformalari axborotni shaxsiylashtirish (personalization) orqali foydalanuvchiga faqatgina u iste'mol qilish ehtimoli yuqori bo'lgan ma'lumotlarni taqdim etadi. Bu jarayon — insonning axloqiy qarashlarini keng manbalarga tayanish, tanqidiy fikrlash va muhokama qilish orqali shakllantirish imkoniyatini cheklaydi. Bunday holatda insoniy ma'naviyat ko'proq «axborot burchi» doirasida qolib ketadi va axloqiy tanlovlar algoritmik stereotiplarga bog'liq holga keladi.

Fransuz faylasufi Per Burde bu holatni «simvolik zo'ravonlik» deb baholaydi. Uning ta'biriga ko'ra, insonlarga axborot orqali «tanlov imkoniyati» sifatida taqdim etilayotgan narsa aslida tuzilgan, filtrlangan va muayyan manfaatlar

bilan yoʻnaltirilgan axborot boʻlishi mumkin [3]. Sunʻiy intellekt algoritmlari orqali insonga taqdim etilayotgan axborot axloqiy pozitsiyani mustaqil shakllantirish emas, balki uni yoʻnaltirish, hatto manipulyatsiya qilish vositasiga aylanadi.

Bu jarayonda axloqiy masʼuliyat va maʼnaviy qarashlar individual emas, balki algoritmik muhitda shakllanadi. Jyugen Xabermas tomonidan ishlab chiqilgan «maʼnaviy kommunikatsiya» nazariyasiga koʻra, inson faqat ochiq, erkin va manipulyatsiyadan xoli muhokama muhitida axloqiy qarashlarini mustaqil ravishda shakllantirishi mumkin [2]. Ammo sunʻiy intellekt platformalarida bu muhit ancha cheklangan: algoritmlar maʼlum foydalanuvchi modeli asosida maʼlumotni taqdim etadi, diskussiya emas, isteʼmol mexanizmlarini ragʻbatlantiradi.

Boshqa tomondan, sunʻiy intellekt orqali tarqalayotgan axborot insondagi hamdardlik hislarini zaiflashtirishi mumkin. Masalan, butun insoniyatga taʼsir qiluvchi fojia va falokatlar tasvirlangan kontent «aqli lenta»da tezda unutiladigan vizual materiallarga aylanadi. Bu jarayonda insonning insoniy hissiyotlarga taʼsirchanligi pasayadi, axloqiy qiziqish tez soʻnadi — buni Zigmunt Bauman «suyuq axloq» deb ataydi. [2]

Yuqoridagi tahlillar shuni koʻrsatadiki, sunʻiy intellekt texnologiyalarining axborot muhitidagi kengayishi inson hayotining ontologik va maʼnaviy asoslariga jiddiy taʼsir koʻrsatmoqda. Inson endi axborot manbai sifatida anʼanaviy institutlarga emas, balki algoritmlar orqali shakllangan raqamli muhitga tayanayotgan yangi subʼektga aylanmoqda. Bu esa shaxsning axloqiy tanlovi, javobgarligi va maʼnaviy mustaqilligi kabi tushunchalarni qayta koʻrib chiqishni talab etmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati

1. Baudrillard J. (1981). Simulacra and Simulation. [Elektron resurs]. URL:[http: // chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dn720006.ca.archive.org/0/items/ baudrillard.-1970.-the-consumer-society/Baudrillard.1981.Simulacra-and-Simulation.pdf](http://chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dn720006.ca.archive.org/0/items/ baudrillard.-1970.-the-consumer-society/Baudrillard.1981.Simulacra-and-Simulation.pdf)
2. Bauman, Z. (2000). Liquid Modernity. Polity Press. [Elektron resurs]. URL: [http: // chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://giuseppicapograssi.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/01/bauman-liquid-modernity.pdf](http://chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://giuseppicapograssi.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/01/bauman-liquid-modernity.pdf)
3. Bourdieu, P. (1991). Language and Symbolic Power. Harvard University Press. [Elektron resurs]. URL: [http: // chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://monoskop.org/images/4/43/Bourdieu_Pierre_Language_and_Symbolic_Power_1991.pdf](http://chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://monoskop.org/images/4/43/Bourdieu_Pierre_Language_and_Symbolic_Power_1991.pdf)

4. Floridi, Luciano, The Philosophy of Information (Oxford, 2011; online edn, Oxford Academic, 1 May 2011), <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199232383.001.0001>, accessed 6 Aug. 2025.
5. Floridi L. (2010). Information: A Very Short Introduction. Oxford University Press. P. 130
6. Freire P. (1970). Pedagogy of the Oppressed. Continuum. [Elektron resurs]. URL: [http://chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://files.libcom.org/files/Paulo%20Freire,%20Myra%20Bergman%20Ramos,%20Donaldo%20Macedo%20-%20Pedagogy%20of%20the%20Oppressed,%2030th%20Anniversary%20Edition%20\(2000,%20Bloomsbury%20Academic\).pdf](http://chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://files.libcom.org/files/Paulo%20Freire,%20Myra%20Bergman%20Ramos,%20Donaldo%20Macedo%20-%20Pedagogy%20of%20the%20Oppressed,%2030th%20Anniversary%20Edition%20(2000,%20Bloomsbury%20Academic).pdf)
7. Heidegger M. (1977). The Question Concerning Technology. Harper & Row. [Elektron resurs]. URL: <http://chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www2.hawaii.edu/~freeman/courses/phil394/The%20Question%20Concerning%20Technology.pdf>
8. Kant I. (1785). Groundwork of the Metaphysics of Morals. Harper & Row. [Elektron resurs]. URL: <http://chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://cpb-us-w2.wpmucdn.com/blog.nus.edu.sg/dist/c/1868/files/2012/12/Kant-Groundwork-ng0pby.pdf>
9. Sparrow B., Liu J., & Wegner D. (2011). Google Effects on Memory: Cognitive Consequences of Having Information at Our Fingertips. Science, 333(6043), 776–778.

BUYUK BRITANIYA: MILLIY JIPSLIK YO‘LIDAGI G‘OV

Yakubov Sobirjon Salimovich

RMMM huzuridagi Ijtimoiy-ma‘naviy tadqiqotlar
instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Dunyo mafkuraviy maydonida xatarli tendensiya kuzatilmoqda: ayrim davlatlarda millatchilik, islomofobiya, ksenofobiya kabi illatlar avj olmoqda. Maqolada Buyuk Britaniyada bu borada kuzatilayotgan holat, umuman, qirolikning millatlararo munosabatlarni tartib solish bo‘yicha yutuq va kamchiliklari tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: Milliy bag‘rikenglik, etnik ayirmachilik, ksenofobiya, islomofobiya, dezinformatsiya, multikulturalizm.

Bugun dunyoning mafkuraviy manzarasi shiddat bilan o‘zgarmoqda, yangi yangi tahdidlar, xatarlar bo‘y ko‘rsatmoqda. Bir necha asrdan buyon insoniyat tinchligiga tahdid tug‘dirib kelayotgan millatchilik, etnik ayirmachilik, ksenofobiya kabi illatlarga qarshi kurash yanada dolzarb muammoga aylandi. So‘nggi vaqtlarda kurrai arz bo‘ylab keng tarqalgan qurolli ziddiyatlarning aksari aynan etnik ixtiloflar sabab yuzaga kelgani ham fikrimizni tasdiqlaydi. Xo‘sh, milliy nizolarga doyalik qilayotgan illatga qarshi kurashda qanday yo‘l tutgan ma‘qul? Ko‘pmillatli davlatlarda milliy jipslikka erishish uchun qanday choralar ko‘rmoq lozim? Ushbu savollarga Buyuk Britaniya tajribasi asosida javob berishga harakat qilamiz.

O'tgan asrning 70-80-yillarida Buyuk Britaniyada millatlararo munosabatlarni bag'rikenglik, madaniy plyuralizm tamoyillari asosida tartibga solish maqsadida multikulturalizm siyosati amalga tatbiq etila boshladi. Ushbu siyosiy model dastlab qirollikning mintaqalarida amaliyotga joriy etilgan bo'lsa, 1990-yillar oxirida bosh vazir Toni Bler hukumati multikulturalizmni umummilliy siyosat o'laroq e'lon qildi. Ammo 2001-yil sentyabr oyida AQSHning Nyu-York shahrida, 2005-yil iyul oyida mamlakat poytaxti London shahrida ro'y bergan teraktlardan keyin Buyuk Britaniya hukumati multikulturalizm siyosatidan ortga chekindi. Ingliz hukumati etnik ozchilik vakillari, xususan, islom diniga e'tiqod qiluvchi muhojirlar jamiyatga to'laonli assimilyatsiya bo'lmagani sababli radikalizm kayfiyati kuchayib ketdi, degan xulosaga keldi.

Buyuk Britaniyada multikulturalizm siyosatining shakllanishi mamlakatning mustamlakachilik o'tmishi va keng miqyosdagi immigratsiya jarayoni bilan bog'liqdir. O'z davrida dunyoning eng yirik imperiyalaridan biri hisoblangan Buyuk Britaniyada asrlar davomida turli millat va elat vakillari yashab kelgan. Jumladan, yirik shaharlarda ko'pmillatli jamoalar shakllangan. Shu tariqa imperiyaning turli hududlarida yashovchi ko'psonli millat va elatlar ingliz madaniyatini boyitgan. Ikkinchi jahon urushidan keyin kuzatilgan migratsiyaning yangi to'lqini esa Buyuk Britaniya etnik xaritasini keskin o'zgartirdi.

Buyuk Britaniyada amalga tatbiq etilgan multikulturalizm siyosati madaniy gegemonlikka muqobil ravishda madaniy tolerantlik g'oyasini yoqlab chiqqan edi [1:62-71].

Multikulturalizm siyosati Buyuk Britaniyada etnik ozchilik vakillarining ta'lim, mehnat qilish huquqlarini himoya qilishga yo'l ochdi. Deylik, asli hind millatiga mansub Rishi Sunakning Buyuk Britaniya bosh vaziri, pokistonlik muhojirlar oilasida dunyoga kelgan Sodiq Xonning London shahri hokimi lavozimiga saylanishi ham multikulturalizm siyosatining mahsuli deyish mumkin.

G'arbning boshqa davlatlari kabi Buyuk Britaniyada ham multikulturalizm siyosatiga muxolif bo'lgan ziyolilar, siyosatdonlar ko'pchilikni tashkil etadi. Jumladan, Qirollik xalqaro aloqalar instituti katta ilmiy xodimi, professor Julian Lindli-French immigratsiyaning keng yoyilishi ingliz jamiyati, madaniyati va ijtimoiy infratuzilmasiga real tahdid tug'dirdi, deb hisoblaydi [2]. Olim ko'pmadaniyatlilik g'oyasi "Buyuk Britaniyaning boshqa mamlakatlar manfaatlariga xizmat qiluvchi fuqarolari ko'payishi"ga olib keldi degan fikrda.

Siyosatchilar orasida ham multikulturalizm muxoliflari ko'pchilikni tashkil etadi. Jumladan, Buyuk Britaniya ichki ishlar vaziri Suella Braverman 2023-yilda multikulturalizm deb atalgan xato konsepsiya tufayli Yevropada, jumladan, qirollikda milliy birdamlik va jipslik yo'qolganini ta'kidlagan edi. "Multikulturalizm kelgindilardan jamiyatga integratsiya bo'lishni talab qilmaydi.

Bu siyosat muvaffaqiyatsizlikka uchradi. Chunki jamiyatimizda muhojirlarning parallel jamoalari paydo bo'ldi", degan edi S.Braverman [3].

Siyosatdonlar, ziyolilarning multikulturalizm borasidagi xavotirlari jamoatchilik fikrida ham aks etdi. 2018-yilda "British Future" tahlil markazi buyurtmasiga ko'ra o'tkazilgan ijtimoiy so'rov natijalariga qaraganda, respondentlarning 40 foizi multikulturalizm siyosati ingliz madaniyatini parchalamoqda, deb hisoblaydi [4]. Ko'pchilik hukumat immigratsiya muammolarini samarali hal etayotganiga shubha bildirgan. Qariyb 50 foiz respondent malakasiz muhojirlar sonini kamaytirish kerak degan fikrda. E'tiborga molik jihati, respondentlarning 90 foizi Buyuk Britaniyaga kelgan muhojirlar ingliz tilini o'rganishi, soliqlarni vaqtida to'lashi va demokratik qadriyatlarni hurmat qilishi kerakligini urg'ulagan. Ammo migratsiya borasida xulosalar butkul salbiy emas. So'rovda qatnashganlarning 63 foizi mehnat muhojirlari Britaniya iqtisodiy taraqqiyotiga munosib ulush qo'shayotganini e'tirof etgan.

Buyuk Britaniya hukumati garchi milliy bag'rikenglikni yoqlovchi multikulturalizm siyosatidan voz kechgan bo'lsa-da, turli millatlar o'rtasida konsensusga erishish muammosi hal bo'lib qolmadi. Aksincha, bir paytlar Yevropaning eng bag'rikeng davlati hisoblangan qirollikda milliy ayirmachilik, ksenofobiya, islomofobiya kabi illatlar avj oldi. Jumladan, 2024-yilning yozida mamlakat bo'ylab aksilmusulmon ommaviy harakat kuzatildi. Hammasi haqiqatdan yiroq mish-mish tarqalishidan boshlandi.

2024-yilning 29-iyulida Sautport shahrida 17 yashar o'spirin 3 qizchaning joniga qasd qiladi. Ijtimoiy tarmoqlarda qotil musulmon ekani haqida ovoza tarqatiladi. Bu holat jamoatchilikda kuchli norozilik uyg'otadi. Jahli otiga minib aqldan mahrum bo'lgan olomon masjidlarga hujum uyushtiradi, qochqinlar yashaydigan mehmonxonalarga o't qo'yadi. Turli shaharlarda tartibsizliklar avj oladi. B orada qotil musulmon muhojir emasligi ma'lum bo'ladi, ammo g'isht qolipdan ko'chgan, olomon nazoratdan chiqib ketgan edi.

Tadqiqotchilarning fikricha, Buyuk Britaniyada ro'y bergan ushbu nafrat namoyishining ildizi ancha chuqur bo'lib, noxush hodisa mamlakatda millatlararo munosabatlarga doir siyosat yanglish o'zanda ekanidan dalolat beradi.

Lids universiteti kafedra mudiri Salman Sayid zo'ravonlikka ulanib ketgan ommaviy namoyishlarni ayrim ingliz siyosatdonlarining musulmonlarga nisbatan nafrat ruhini paydo qilgani, ko'p yillardan buyon davom etib kelayotgan islomofobiya targ'iboti bilan izohlaydi [5].

"The Bridge Initiative" markazi rahbari o'rinbosari Mobashra Tazamal ham ana shu nuqtayi nazarni qo'llab-quvvatlaydi. "Onlayn platformalardagi dezinformatsiya kampaniyasi ushbu tartibsizliklarning keng yoyilishiga sabab bo'ldi. Ko'psonli obunachilarga ega shaxslar soxta bayonotlar tarqatdi... (Buyuk

Britaniya) ommaviy axborot vositalarida o'n yillardan buyon hukm surib kelayotgan dushmanona ritorika va hukumatning ayirmachilik siyosati islomofobiyaning keng yoyilishiga olib keldi. Bu holatga chek qo'yilmasa, dahshatli tartibsizliklar yana takrorlanishi mumkin", deb ogohlantiradi M.Tazamal [6]. Tadqiqotchi ingliz siyosatchilari orasida aksilmusulmon ritorikaning kuchayib borayotgani, ayrim davlat amaldorlari musulmonlarni "g'or odami" deb ataganini jamiyatni parokanda etuvchi xavfli tendensiya deb atagan.

Buyuk Britaniyada faoliyat yuritib kelayotgan o'zbekistonlik professor Sherzod Mo'minov ham ommaviy tartibsizliklar sababi sifatida ijtimoiy tarmoqlardagi feyk ma'lumotlar hamda jamiyatda irqchi, islomofob, ksenofoblarning safi kengayib borayotganini ko'rsatgan. "Afsuski, Yevropa so'lhilari "hammasiga immigrantlar aybdor" deb jar solayotgan fashistlarga javob bera oladigan siyosat, kuchli g'oyalar bilan chiqa olishmayapti. Chuqur fikr qilmaydigan, ma'lumotni "Feysbuk"-u "Tvitter" demagoglaridan oladigan qora xalq esa o'zini qayerga qo'yishni bilmay, g'azabini yashira olmayapti... Bu g'azab ortida ehtirolar yotadi. Savodsizlik, ilmsizlik, ma'rifatsizlik yotadi", deb xulosa qiladi Sh.Mo'minov [7].

Yevropa, jumladan, Buyuk Britaniyada jamiyatdagi barcha ijtimoiy-iqtisodiy muammolar uchun aybni muhojirlar gardaniga yuklab, ularni o'z vataniga haydashni talab qilayotgan radikal siyosiy harakatlar ham bor. Olimlarning fikricha, "bunday keskin yondashuv na ijtimoiy, na iqtisodiy muammolarga yechim bo'la oladi. Aksincha, bu ijtimoiy-iqtisodiy bo'hronlarni, milliy-etnik nizolarni keltirib chiqaradi, xolos. Bir vaqtlar behisob mehnat migrantlari, siyosiy qochqinlarga o'z eshigini ochgan va hali ham ularni qabul qilishda davom etayotgan Yevropa endi ularni o'zinikidek – yevropalik sifatida ko'rishga, mavjud reallik bilan hisoblashishga majbur" [8:109].

Britaniyadagi barcha siyosatchilar ham muhojirlarga nisbatan murosasiz munosabatni yoqlamaydi, albatta. Xususan, 1997-2007-yillarda bosh vazir lavozimida faoliyat yuritgan Toni Bler "Yetakchilik san'ati" deb atalgan kitobida muhojirlar ijtimoiy, madaniy ziddiyatlarni kuchaytirayotgan bo'lsa-da, mamlakat iqtisodiy ravnaqi ko'p jihatdan ularga bog'liq ekanini tan oladi. Shunga ko'ra, u immigratsiyani butkul cheklash emas, balki sog'lom aqlga ko'ra tartibga solish lozimligini qayd etadi. "Ba'zan immigratsiya hodisasiga faqat raqamlar prizmasidan qaraladi: to'g'ri, raqamlar me'yordan oshib ketsa, muammolar yuz berishi mumkin. Ammo, aslida, masalaning markazida immigratsiya oqimini nazorat qilish yotadi... Aks holda, ya'ni nazorat yo'q sharoitda immigratsiyaga qarshi kayfiyat kuchayadi, bu esa jamiyat uchun ham iqtisodiy, ham ijtimoiy jihatdan zararli oqibatlarga olib keladi", deb yozadi T.Bler [9:27-28].

Buyuk Britaniya aholisining hozirgi va yaqin istiqboldagi tarkibi ham muhojirlarni “vatanga haydash” g‘oyasi o‘zini oqlamasligidan dalolat beradi. Tahlillarga qaraganda, 2026-yilda qirollik aholisi soni 70 milliondan ortadi. 2000-2010-yillarda har yili aholi safiga 200 ming nafar muhojir qo‘shilgan bo‘lsa, 2026-yilda bu ko‘rsatkich 500-600 ming nafarga yetadi [10].

Buyuk Britaniyada o‘zbekistonliklar soni ham oshib bormoqda. 2025-yil boshidagi ma’lumotlarga qaraganda, qirollikda 3000 nafar o‘zbek mehnat qilgan. O‘zbek diasporasi tobora kengaymoqda. Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Migratsiya agentligi tahlillariga ko‘ra, 2023-yilda 1 million nafar atrofida fuqaro Angliyaga ketish maqsadida murojaat qilgan bo‘lsa, 2024-yilda bu ko‘rsatkich 3 millionga yaqinlashgan [11].

Qirollikda etnik nizolarning kuchayishi, ksenofobiya, islomofobiya kabi illatlarning keng tarqalayotgani multikulturalizmga muqobil oqilona siyosiy modelni shakllantirishni taqozo etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Цатурян С., Филимонов Г. Мультикультурализм в США и Европе: политтехнологии в действии // Политика и общество. 2012. № 2.
2. Линдли-Френч Дж. Великая иммиграционная катастрофа // Россия в глобальной политике. 2011, № 5.
3. Braverman: Multiculturalism has ‘failed’ and threatens security. 26.09.2023 // <https://www.independent.co.uk/news/uk/europe-home-secretary-united-states-multiculturalism-prime-minister-b2418911.html>
4. Booth R. Four in 10 think British culture is undermined by multiculturalism. 17.09.2018 // <https://www.theguardian.com/uk-news/2018/sep/17/four-in-10-people-think-multiculturalism-undermines-british-culture-immigration>
5. Сайид С. Погромы в Британии стали итогом исламофобской пропаганды. Агентство “Анадолу”. 17.08.2024 // <https://v.aa.com.tr/3305704>
6. Tazamal M. The mainstreaming of Islamophobia in the UK. 12.08.2024 // <https://www.politico.eu/article/islamophobia-uk-far-right-violence-race-riots-southport/>
7. Mo‘minov Sh. Angliyada nimalar bo‘lyapti? 08.08.2024 // <https://t.me/profsherzod/169>
8. Quronboyev Q., G‘afurov S. Radikalizm. Toshkent, “Muharrir” nashriyoti, 2025.
9. Blair T. On Leadership: Lessons for the 21st Century. London, Hutchinson Heinemann. 2024.
10. House of Commons Library. The UK’s changing population. 16.07.2024 // <https://commonslibrary.parliament.uk/the-uks-changing-population/>
11. Angliyada ishlash uchun 3 millionga yaqin o‘zbekistonlik qiziqish bildirgan tanlov bekor qilindi. Nega? 20.01.2025 // <https://www.gazeta.uz/uz/2025/01/20/recruitment/>

MAFKURAVIY TAHDIDLAR FENOMENI: TABIATI, TURLARI VA SALBIY OQIBATLARI

Annotatsiya. Ushbu maqolada mafkuraviy tahdidlar fenomeni, uning mohiyati, kelib chiqish sabablari, turlari va jamiyatga ta'sir etuvchi salbiy oqibatlari tahlil qilinadi. Mafkuraviy tahdidlarga qarshi kurashishning zamonaviy usullari va profilaktik choralari haqida ham fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: mafkura, tahdid, ma'naviyat, profilaktika, fenomen, jamiyat, davlat, mafkuraviy barqarorlik, ma'naviy muhit.

So'nggi yillarda jamiyatning barqaror rivojlanishi va axloqiy-siyosiy muhofazasini ta'minlashda mafkuraviy barqarorlik muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ammo tashqi va ichki tahdidlar, xususan, mafkuraviy tahdidlar — inson ongi va qalbiga qarshi qaratilgan bevosita xavf sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu tahdidlar ko'pincha buzg'unchi g'oyalar, axborot urushlari va madaniy ekspansiyalar orqali amalga oshiriladi. Jahondagi turli manfaatlar to'qnashuvi, mafkuraviy kurash va axborot urushlari orqali xalqlar ongiga ta'sir o'tkazish, ularning milliy mustaqilligi, ma'naviy qadriyatlari va madaniy yakdilligini zaiflashtirish holatlari kuzatilmoqda.

Ilgari hududiy bosqinlar orqali amalga oshirilgan tajovuzlar, bugungi kunda ma'lumot, g'oya va axborotlar orqali amalga oshirilmoqda. Masalan, AQShning Rand korporatsiyasi, Rossiyaning "Gibrid urush" konsepsiyasi yoki Xitoyning "ma'naviy ta'sir strategiyalari" kabi tadqiqotlar shundan dalolat beradiki, 21-asrdagi kurashning asosiy maydoni — bu inson ongidir.

Mafkuraviy tahdidlar — bu muayyan guruh yoki davlat tomonidan boshqa jamiyat yo xalq ongiga ta'sir ko'rsatish, uning tarixiy xotirasi, milliy o'zligini zaiflashtirish, madaniy va siyosiy qarashlarini o'zgartirishga qaratilgan uzoq muddatli ta'sirlar tizimidir. Ushbu tahdidlar ko'pincha modern axborot platformalari, ijtimoiy tarmoqlar, ommaviy madaniyat, kino, musiqa va hatto ta'lim vositalari orqali juda nozik va bilinmas tarzda amalga oshiriladi.

Bunga misol sifatida, ayrim xorijiy onlayn platformalarda yoshlarga qarshi qaratilgan "soft power" siyosati misolida, milliy va diniy qadriyatlarga zid bo'lgan g'oyalar, yoshlar ongida hashamatparstlik, individualizm va hayotga yengil qarash kabi qarashlarni targ'ib qilayotganini ko'rish mumkin. Jumladan, 2023 yilda YUNESKO tomonidan e'lon qilingan hisobotda ta'kidlanishicha, har to'rtinchi yosh internet foydalanuvchisi manbaiga ishonch hosil qilmasdan, har qanday axborotni qabul qiladi va bu yoshlar orasida radikal va ekstremistik g'oyalar tarqalishiga sharoit yaratib bermoqda.

O'zbekiston kabi tarixiy an'analarga, milliy qadriyatlarga va kuchli ma'naviy asoslarga ega jamiyatlarda ham ushbu tahdidlarning ta'siri yo'q emas. Hozirda mamlakatimizda faol axborot makoni yaratilayotgan bir paytda, mafkuraviy xatarlar va turli buzg'unchi g'oyalarga qarshi ma'rifiy immunitetni

shakllantirish, milliy g'oya va mafkuraning kuchini oshirish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Shuningdek, mafkuraviy tahdidlar fenomeniga ilmiy yondashish, uning turlari, tarqalish mexanizmlari va salbiy oqibatlarini tahlil qilish — bugun nafaqat fuqarolik jamiyati institutlari, balki davlat xavfsizligi, ta'lim, ommaviy axborot vositalari va hatto oila instituti oldida turgan strategik vazifalardan biridir.

Zero, mafkuraviy tahdid — bu muayyan mafkura, g'oya yoki aqida orqali jamiyatning turmush tarzi, ma'naviyati, madaniyati, axloqiy qarashlariga qarshi qaratilgan ta'sirchan vositadir. U insonlarning ongiga ta'sir qilish, ularning hayotiy qarashlarini o'zgartirish, milliy qadriyatlardan chetlashtirish maqsadida qaratilgan.

Mafkuraviy tahdidning diniy-ekstremistik, axborot va feyk-propaganda, siyosiy-mafkuraviy, madaniy va maishiy, millatlararo va etnik ziddiyatlarni qo'zg'aydigan turlari mavjud. Har bir turi inson ongini buzishga qaratilgan. Jumladan, diniy-ekstremistik tahdid — bu diniy tushunchalarni noto'g'ri talqin qilish, o'z g'oyalarini yagona haqiqat deb bilgan holda boshqalarga majburan qabul qildirish, zo'ravonlik va radikal g'oyalarni din niqobi ostida targ'ib qilish orqali jamiyat xavfsizligiga tahdid solishdir. Bu turdagi tahdidlar jamiyatda: ekstremistik g'oyalarni yoyish, diniy radikal guruhlariga a'zo jalb qilish, davlat tuzumiga qarshi harakatlarni qo'llab-quvvatlash, yoshlarning ongiga ta'sir o'tkazish orqali ularni to'g'ri yo'ldan ozdirish kabi holatlarda namoyon bo'ladi.

Siyosatshunoslar va xavfsizlik sohasi mutaxassislari diniy ekstremizmni mafkuraviy tahdidlarning eng xavfli va ko'p qirrali shakli sifatida baholaydilar.

Xavfsizlik tadqiqotchisi Mark Yurgensmeyer (Mark Juergensmeyer) o'zining "Terror in the Mind of God" (2000) nomli asarida ta'kidlaganidek, din nomidan zo'ravonlikni oqlash — bu "qutlug'" maqsad uchun har qanday vositani maqbul deb hisoblash tendensiyasidir. Masalan, ISHID (ISIS / Daesh) 2014–2019 yillarda Suriya va Iroqda faol bo'lgan bu guruh islom dinini noto'g'ri talqin qilib, "xalifalik" tuzish g'oyasini yoydi. Unga qo'shilganlar orasida 80dan ortiq mamlakatlarning 16-30 yoshli fuqarolari bor edi. BMTning 2017 yilgi hisobotiga ko'ra, ISHID internet orqali har yili o'n minglab yoshlarga mafkuraviy ta'sir ko'rsatgan[1].

Diniy-ekstremistik tahdid — bu faqat diniy sohadagi muammo emas, balki milliy xavfsizlik, jamiyat barqarorligi va ma'naviy muhitga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir etuvchi global xatardir. Unga qarshi kurashda faqat huquqiy choralar yetarli emas; ta'lim, axborot siyosatini kuchaytirish, diniy soha islohoti va yoshlar bilan targ'ibot ishlari olib borish asosiy vositalar hisoblanadi.

Axborot va feyk-propaganda tahdidi — bu qasddan yolg'on yoki o'zgartirilgan ma'lumotni tarqatish, jamiyat ongini manipulyatsiya qilish, siyosiy, ijtimoiy yoki mafkuraviy maqsadlarda omma ongiga ta'sir etish orqali davlatning

axborot xavfsizligiga tahdid soluvchi harakatlar majmuasidir. Ushbu tahdidlar: feyk yangiliklar (fake news), trolling va botlar faoliyati, manipulyativ kontent tarqatish, axborot urushi va kiber-propaganda shakllarida namoyon bo'ladi.

Axborot tahdidi deb, jamiyatda noto'g'ri fikrlar, ishonchsizlik va beqarorlik kayfiyatini uyg'otish maqsadida tarqatiladigan yolg'on yoki buzib ko'rsatilgan ma'lumotlar majmuasiga aytiladi. Uning asosiy maqsadi — insonlarning haqiqat haqidagi tasavvurini buzish, ularning emotsional holatiga ta'sir etib, ijtimoiy tanglikni keltirib chiqarishdir.

Feyk-propaganda esa, ma'lum bir siyosiy, mafkuraviy yoki geosiyosiy maqsadlarni ko'zlab, yolg'on yangiliklar, manipulyativ kontent, montaj qilingan videolar, kontekstdan chiqarilgan ma'lumotlar yordamida odamlarning qarashlarini kerakli yo'nalishga burishga qaratilgan tadbirlar to'plamidir. Bunday tahdidlar, ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar va blog platformalari orqali tezkor tarqaladi. Axborot texnologiyalarining ommaviy va tezkorligi tufayli feyk yangiliklar haqiqiy ma'lumotdan ko'ra kengroq va tezroq tarqalishi mumkin.

2018 yilda Malayziya soxta yangiliklarga qarshi qonunni qabul qildi. Ushbu hujjat "yangiliklar, ma'lumotlar, axborot va maqolalarning to'liq yoki qisman yolg'on bo'lgan"lariga ajratadi. Xususan, qonuniy kategoriyalash media matndagi turli funksiyalar, vizual tasvirlar hamda audioyozuvlarga nisbatan qo'llaniladi. U mamlakatdagi barcha raqamli media, internet nashrlar va ijtimoiy tarmoqlarni to'lasicha qamrab oladi. Masalan, Malayziyada qabul qilingan "Anti-Fake News Act" feyk yangiliklarga qarshi eng qattiq choralardan biri sifatida baholangan. Ushbu qonunga ko'ra, asossiz yolg'on axborot tarqatgan shaxsga 6 yilgacha qamoq jazosi tayinlanishi mumkin edi. Biroq yangi hukumat qonunni bekor qildi, garchi 2021 yilda yanada qattiqroq norma qabul qilingan[2].

Siyosiy-mafkuraviy tahdidlar – bu muayyan mafkuraviy g'oyalar asosida siyosiy tizim, davlat ustuvorligi yoki jamiyatning umumiy barqarorligiga qarshi qaratilgan tahdidlardir. Ular ichida radikal diniy oqimlar, etnik separatizm, geosiyosiy ta'sirlar va sun'iy tarzda yaratilgan axborot oqimlari (misinformatsiya va dezinformatsiya) alohida ahamiyatga ega.

Siyosiy-mafkuraviy tahdidlar ichida dezinformatsiya – ya'ni qasddan yolg'on axborot tarqatish – davlatlar orasidagi gibril urush va siyosiy manipulyatsiyaning asosiy vositasiga aylandi. Misol uchun, Rossiya 2016 yilda AQSH prezidentlik saylovlarida ijtimoiy tarmoqlar orqali yolg'on va g'arazli xabarlar tarqatgani bois tanqid ostiga olingan[3]. Bunday kiber-mafkuraviy ta'sirlar siyosiy jarayonlarga ishonchni susaytiradi, saylov natijalarini manipulyatsiya qilishga urinadi va nihoyat, jamiyatda bo'linishni kuchaytiradi.

Madaniy-maishiy tahdidlar — bu jamiyatning an'anaviy madaniy qiymatlari, milliy o'zligini saqlash, oila instituti, diniy va ma'naviy qadriyatlarga

qarshi bo'lgan tahdidlardir. Ular ko'pincha global madaniyat, internet orqali kirib kelayotgan tashqi ta'sirlar, mafkuraviy yengillik va destruktiv turmush tarzi orqali shakllanadi. Masalan, Gollivud, Netflix va boshqa global media platformalar orqali keng tarqalayotgan kino, serial va kliplar — turli jamiyatlarda o'z madaniy muvozanatini yo'qotishga olib kelmoqda. Bu kontentlarda cheksiz erkinlik, gomoseksualizmni normallashtirish, oilaviy qadriyatlarni inkor etish, zo'ravonlik va yanglish hayot uslublari keng targ'ib etilmoqda.

Maishiy tahdidlar ichida gedonistik turmush tarzi, ya'ni faqat lazzat va moddiy boylikni hayot mazmuni sifatida qabul qilish tendensiyasi keng tarqalmoqda. Bu esa javobgarlik hissi, mehnat madaniyati, ruhiy-ma'naviy barqarorlikni yo'qqa chiqarishi mumkin. Misol uchun: TikTok va Instagram orqali yoshlar orasida "layk" va "follover" uchun tanani reklama qilish, arimas kontent bilan shuhrat qozonish, tez boyish xayoli bilan ma'naviy inqirozga yuz tutish holatlari ortib bormoqda.

Global ommaviy madaniyat, feminizmning radikal talqini va an'anaviy jinslar o'rtasidagi roli inkor qilinayotgan tendensiyalar oila mustahkamligiga tahdid solmoqda. Bunga misol sifatida BMT va ayrim G7 davlatlari tomonidan fuqarolik nikohlarini tan olish, bir jinsli nikohlarni qonuniylashtirish va bolalarni jinsiy o'zini anglash erkinligini erta yoshdan targ'ib qilishni rag'batlantiruvchi siyosatlar madaniy tahdid sifatida qabul qilinmoqda. Bunday tahdidlar xalqlarni yo'q bo'lishiga olib keladi.

Shuningdek, globallashuv natijasida ba'zi davlatlarda yoshlar ona tilida gapirishdan uyalishi, milliy kiyim va qadriyatlarni "eskicha" deb inkor etishi madaniy ajralishni keltirib chiqarmoqda. Masalan, Qozog'istonda yoshlar orasida rus tili ustuvorligi saqlanib qolmoqda. Bu davlat tomonidan "ruhiy mustamlakachilik"[3] deb baholanmoqda. Buyuk ajdodlarimiz o'z tilini yo'qotmoq — millatni yo'qotmoq deb bezij aytmagan edi. Ona tilini onani sevgandek qadrlash kerak.

Millatlararo va etnik ziddiyatlar — muayyan jamiyat ichidagi etnik guruhlar o'rtasidagi ishonchsizlik, haqsizlik tuyg'ulari, ijtimoiy, siyosiy yoki madaniy diskriminatsiya tufayli kelib chiqadigan nizolar va ixtiloflardir. Bu ziddiyatlarning aksariyati sun'iy ravishda, tashqaridan yoki ichki mafkuraviy ta'sirlar, yolg'on axborot yoki milliy qadriyatlarni manipulyatsiya qilish orqali qo'zg'atilishi mumkin.

Etnik guruhlar orasida ishonchsizlik urug'ini sochishda ijtimoiy tarmoqlar, YouTube kanallari, bloglar va rasmiy bo'lmagan ommaviy axborot vositalari faol ishtirok etmoqda. Yolg'on yoki buzib ko'rsatilgan ma'lumotlar ziddiyatlarni tez avj oldirishi mumkin. Ayrim xalqaro tashkilotlar "milliy ozchilik huquqi"ni himoya qilish bahonasida ichki barqarorlikni buzadigan dasturlarni moliyalashtiradi. Bu

esa milliy birlikka tahdid soladi. Misol uchun, Balkan davlatlarida (Makedoniya, Bosniya) tashqi fondlar yordamida mahalliy etnik guruhlar o'rtasida siyosiy manfaatlar to'qnashuvi kuchaygan edi. Shuningdek, kuchli davlatlar (ayniqsa, sobiq mustamlakachi davlatlar yoki mintaqaviy gegemonlar) boshqa mamlakatlar ichidagi etnik muxolifatni qo'llab, o'z manfaatlarini ilgari surishi mumkin. Xitoyda uyg'urlarning iqtisodiy imkoniyatlari cheklanganligi va davlat nazoratidagi siyosatlar tufayli etnik qarama-qarshilik kuchaygan kabi muayyan etnik guruhlar davlat resurslariga yetarlicha ega bo'lmasa, bu o'zini chetlatilgan deb his qilishga olib keladi. Bu ziddiyatning ijtimoiy-iqtisodiy ildizidir.

O'zbekiston — ko'p millatli davlat. Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, mamlakatda 130dan ortiq millat va elat vakillari yashaydi. Yirik etnik guruhlariga o'zbeklar, qozoqlar, ruslar, qirg'izlar, turkmanlar, tojiklar, koreyslar, tatarlar va boshqalar kiradi.

Mamlakatda davlat siyosatining asosiy yo'nalishlaridan biri — millatlararo totuvlikni ta'minlash, barcha millat vakillariga teng huquqlar yaratishdir. Ammo, shu bilan birga, axborot makonidagi xatarlar, tashqi ta'sirlar va ichki omillar millatlararo hamjihatlikka tahdid solishi mumkin. Shu bilan birga, O'zbekistonda millatlararo totuvlik va dinlararo bag'rikenglik ustuvor qadriyat sifatida e'tirof etilgan bo'lsa-da, ehtiyotkorlik bilan nazorat qilinmasa, quyidagi tahdidlar paydo bo'lishi mumkin:

- ijtimoiy tarmoqlarda yolg'on axborot va provokatsion videolar tarqalishi;
- ayrim guruhlarining o'zini kamsitilgan deb his qilishi, masalan, til yoki urf-odatlar borasida;
- tashqi kuchi yo'naltirilgan "inson huquqlari himoyasi" niqobidagi siyosiy dasturlar;
- o'ta milliychi, shovinistik yondoshuvlarni ilgari surayotgan shaxslar faolligi.

Mafkuraviy tahdidlar fenomeni: tabiati, turlari va salbiy oqibatlari bo'yicha takliflar:

- Axborot xurujlariga qarshi kurashishning eng samarali usuli — aholini media savodxon va tahliliy fikrlay oladigan fuqarolarga aylantirishdir. Bu borada maktab, universitet va ommaviy axborot vositalari o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish kerak.
- Yoshlar orasida milliy g'oya, vatanparvarlik, umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan mafkuraviy barqarorlikni shakllantirish maqsadida maxsus ta'lim dasturlari va targ'ibot ishlari olib borilishi lozim.
- Internetda tarqaladigan dezinformatsiya, radikal g'oyalar va yolg'on axborotlarni erta aniqlash va tahlil qilish uchun maxsus markazlar faoliyatini tashkil etish zarur.

- Ijtimoiy tarmoqlarni davlat xavfsizligi nuqtai nazaridan tahlil qilish.
- Axborot maydonidagi tahdidlarni aniqlashda sun'iy intellekt va algoritmlarga asoslangan tahlil vositalaridan foydalanish taklif etiladi.
- Mafkuraviy tahdidlar transmilliy tusga ega. Shu sababli xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda mafkuraviy xavfsizlik sohasida qonunchilik va ilmiy-amaliy hamkorlikni kengaytirish zarur.

TAVSIYALAR

1. Oliy ta'lim muassasalarida "Axborot xavfsizligi", "Mafkuraviy tahdidlarga qarshi kurash", "Media savodxonlik" kabi fanlar majburiy dars sifatida joriy etilishi tavsiya etiladi.
2. Yoshlarda tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirish uchun ularni haqiqiy hayotdagi mafkuraviy tahdidlar misollari bilan tanishtirish samarali bo'ladi.
3. Millatlararo va dinlararo totuvlikni ta'minlash, turli fikrlarga hurmat bilan qarash madaniyatini shakllantirish mafkuraviy barqarorlikning muhim omilidir.
4. Axborot tarqatuvchilarning jamiyatdagi ta'siri katta bo'lgani uchun, ularning faoliyatini tartibga solish, mas'uliyatini oshirish va o'zini o'zi nazorat qilish mexanizmlarini rivojlantirish zarur.
5. Mafkuraviy tahdidlar bilan bog'liq holatlarda huquqiy munosabatlarni aniq belgilash va zamonaviy tahdidlarga moslashgan huquqiy mexanizmlarni yaratish muhim ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, mafkuraviy tahdidlar – bu jamiyatdagi ijtimoiy, siyosiy va madaniy barqarorlikka tahdid soluvchi murakkab va ko'pqirrali fenomendir. Ular: davlat suvereniteti va ideologik mustaqillikka; yosh avlodning dunyoqarashi va shaxsiy pozitsiyasiga; millatlararo va diniy munosabatlar barqarorligiga; axborot makonining tozaligi va ishonchliligiga tahdid soladi. Shuning uchun ham mafkuraviy tahdidlarga qarshi samarali strategiyalar va tizimli yondashuvlar zarur. Buning uchun jamiyatda bilim, tanqidiy tafakkur va axborot bilan ongli muomala qilish madaniyatini shakllantirish muhimdir.

O'zbekistonda qabul qilingan milliy dasturlar, ta'lim siyosatlari va xalqlararo hamkorlik mexanizmlari ushbu tahdidlarga qarshi samarali qurol bo'lishi mumkin, ammo buning uchun ular doimiy yangilanib turilishi, amalda tatbiq qilinishi va ijtimoiy fikr bilan bog'liq bo'lishi shart.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Juergensmeyer, Mark. Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence. University of California Press, 2000. United Nations Office of Counter-Terrorism (UNOCT). Youth and Violent Extremism on Social Media – Mapping the Research. United Nations, 2017.

2. Anti-Fake News Act 2018 (Malaysia), Act 803. Published in: Federal Government Gazette, 11 April 2018.
3. Mueller, Robert S. Report on the Investigation into Russian Interference in the 2016 Presidential Election. US Department of Justice, 2019.
4. Eurasianet. Kazakhstan battles language identity crisis. 2022.

MAFKURAVIY TAHDID VA MILLIY XARAKTER MASALASI

Mavrulova Munisa

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti
dotsenti, falsafa fanlari doktori (DSc).

Annotatsiya. Ushbu maqolada mafkuraviy tahdid tushunchasining nazariy asoslari, uning shakllanish omillari, tarqalish mexanizmlari va ijtimoiy ongga ta'siri chuqur tahlil qilinadi. Undan tashqari maqolada mafkuraviy tahdidlarning milliy xarakterga ta'siri, ya'ni xalqning qadriyatlar tizimi, mentalitet, ijtimoiy xotira va tarixiy ongda yuzaga kelayotgan o'zgarishlar atroflicha yoritiladi.

Kalit so'zlar: Mafkura, mafkuraviy tahdid, milliy g'oya, milliy xarakter, mafkuraviy xavfsizlik, g'oyaviy kurash, ijtimoiy ong, ma'naviy immunitet, madaniy ekspansiya, axborot xurujlari, yoshlar tarbiyasi, milliy qadriyatlar, tarixiy ong, milliy o'zlik, ijtimoiy barqarorlik, mentalitet, mafkuraviy siyosat, Yangi O'zbekiston, ma'naviy-ma'rifiy islohotlar, mafkuraviy barqarorlik.

Zamon shunchalar tez suratlarda o'zgarib bormoqdaki, kecha yoki bugun ijtimoiy hayotimizga kirib kelgan hodisalar, yangiliklar haqidagi bilimlarimiz, tasavvurlarimizni tahlil qilishga, ular haqida xulosalar chiqarishga ulgurmayapmiz. Masalan, o'tgan asrning 80-yillari oxiri, 90-yillar boshlarida mafkura, uning salbiy oqibatlari to'g'risida gapirmagan odamning o'zi yo'q edi. Sovet mafkurasining o'zbek davlatchilik tarixiga, milliy o'zligimizga qarshi olib borgan kurashlari, ijtimoiy-madaniy taraqqiyotimizga yetkazilgan zararlar haqida o'sha paytlarda har kuni, hamma gapirar edi. O'sha paytlarda odamlarda mafkura haqida asosan salbiy tasavvurlar shakllangan edi. Xattoki, ayrim olim-mutaxassislar ham sovet mafkurasidan shunchalar darajada jon oldirib qo'yganliklaridan "biz mafkurasiz jamiyat barpo etamiz", deyishgacha bordilar.

Biroq, keyinchalik, milliy taraqqiyotimiz uchun milliy mafkura o'ta zarur hodisa ekanligi haqida fikrlar paydo bo'la boshladi. To'g'risini aytganda mustaqillik yillari sovet mustabid tuzumi davrida shakllangan mafkuradan qaytish va milliy mafkuramizni tiklash davri bo'ldi. Olim-mutaxassislarimiz tomonidan milliy-madaniy merosimiz jiddiy ravishda o'rganila boshlandi, milliy mafkuramizning ma'naviy-madaniy, g'oyaviy-siyosiy asoslari yaratildi.

Shu o'rinda ta'kidlash lozimki, yigirma birinchi asr boshidanoq dunyoda g'oyaviy-mafkuraviy kurashlar shiddat bilan rivojlandi. Bir tomondan milliy mafkuramizning nazariy asoslari, amaliy jihatlarini ishlab chiqarishga keng o'rin

bergan bo'lsak, boshqa tomondan milliy taraqqiyotimizni ko'raolmagan qator davlatlar bizga qarshi mafkuraviy kurashlarni kuchaytirib yubordilar. Boshqacha aytganda mafkuraviy tahdid avj oldi.

Buning bosh sababi esa ayrim yirik davlatlarning bo'lingan dunyoni yana qaytadan bo'lib olish, o'z manfaatlarini boshqa davlatlardan qidirish kabi muhim siyosiy maqsadlardan iborat edi. Bunday maqsadga erishishning eng maqbul yo'li sifatida esa mafkuraviy tahdidlardan foydalanish tanlandi.

Keling, mavzuga kirishidan avval "mafкура nima", "tahdid nima", degan savollarga javob beraylik. "O'zbek tilining izohli lug'ati"da "mafкура" fikr yurgizish, tafakkur, e'tiqod va maslaklar tizimi sifatida bayon etiladi. Shuningdek, jamiyatdagi muayyan siyosiy, huquqiy, axloqiy, diniy, badiiy, falsafiy, ilmiy qarashlar, fikrlar va g'oyalar majmui ham mafкура sifatida e'tirof etiladi. [2]

Shuni unutmash kerakki, mafkurasiz jamiyat bo'lishi mumkin emas. Jamiyat ma'naviyati ichida turli mafkuralar bo'lishi mumkin. Ammo, bir jamiyat, ijtimoiy guruh yoki millatning mafkurasini boshqa jamiyat, ijtimoiy guruh va millatning mafkurasiga majburan qabul qildirish juda qiyinchilik bilan amalga oshiriladi.

Bunday harakatlar demokratiya va erkinlik qoidalariga, millatlarning suverenitetiga ziddir. Lekin kommunistik ideologiya, ya'ni yo'qsillar mafkurasini huddi shunday yo'l tutdi. Faqat o'z dunyoqarashini mafкура deb bilib, boshqa mafkuralarni tan olmagan. Kommunistik ideologiyaga asoslangan va uni zo'r berib, turli yo'l-yo'riqlar bilan keng targ'ib-tashviq etgan, totalitar, ya'ni zo'ravonlikka asoslangan sho'ro davlati faqat hokim millat manfaatini ko'zlagan. Sovet mustabid tuzumi sobiq SSSR da yashagan birorta millatning milliy mafkurasini tan olmagan, iloji boricha mavjud milliy mafkuralarni yo'q qilish yo'lidan bordi.

Tarixdan shu narsa ma'lumki, mafkuralar millatlar va mamlakatlar taqdirida muhim rol o'ynagan. Shuning uchun ham bugungi kunda ham o'z manfaatlarini o'zgalar manfaatlaridan yuqori qo'ygan har qanday davlat va tashkilotlar o'z maqsadlariga mafkuraviy kurashlar orqaligina erishish mumkinligini yaxshi anglaydilar.

Yana bir narsa: mafkuraviy jarayonlar ko'p hollarda tahdidlar asosida olib boriladi. Xo'sh, tahdid nima? Yana "O'zbek tilining izohli lug'ati"ga murojaat qilamiz. Unga ko'ra tahdid do'q qilish, qo'rqitish, po'pisa, tahdidli xatti-harakat, degan ma'nolarni beradi. [3]

Mafkuraviy tahdidlar buzg'uncha mazmunga ega. Shuning uchun ham mafkuraviy tahdidlarni buzg'uncha mafkuralar tarzida qabul qilish ham mumkin. Ma'lumki, mafkuraviy tahdidlar yoki buzg'uncha mafkuralar jamiyat taraqqiyotining turli sharoitlarida ob'yektiv zaruriy bo'lgan ijtimoiy, siyosiy,

iqtisodiy, ma'naviy munosabatlarning buzilishiga sabab bo'ladigan mafkuradir. Bu kabi mafkuralar qayerda va qanday vujudga kelgani, faoliyati mazmuni va boshqa belgilaridan qat'iy nazar, ularda ma'lum bir umumiy qonuniyatlar kuzatiladi. Umumqabul qilingan qonunlarni, axloqiy me'yorlar, madaniy va ma'naviy qadriyatlarni rad etish, o'z dunyoqarashini, siyosiy xohish-irodasini jamiyatning qolgan qismiga tiqishtirishga intilish, terror, ma'naviyatga va axborotga oid zo'rovonlik va nayrangbozlik usullaridan foydalanish ham mafkuraviy tahdidning muhim belgilari hisoblanadi. Shu munosabat bilan, buzg'unchi mafkuralarni o'z asosida umumiy shart-sharoitlar, qonuniyatlar, tarafdorlari va ijtimoiy institutlarga ta'sir ko'rsatish usullarini mujassamlashtirgan majmuaviy hodisa sifatida o'rganish dolzarb masalaga aylandi. [4]

Mafkuraviy tahdidlarga qarshi kurashishning juda ko'p tomonlari bor. Nazarimizda, biror bir millat, mamlakatning mafkuraviy tahdidlarga bardosh bera olishi uchun, eng avvalo shu davlatda mustahkam ijtimoiy-ma'naviy barqarorlik shakllangan bo'lishi lozim. Ayni paytda, mazkur davlat fuqarolarining milliy o'zlikni anglash darajasining yuqoriligi, ularning mustahkam e'tiqodga egaligi ham turli mafkuraviy tahdidlarning oldini olishda alohida ahamiyatga ega, deb bilamiz.

Shu o'rinda mafkuraviy tahdidlarga qarshi kurashishning muhim jihati sifatida milliy xarakter muhim o'ringa ega. Darhaqiqat, milliy xarakter millatning mavjudlik belgisi hisoblanadi. Tadqiqotlar shundan darak beradiki, har bir xalqning shu jamiyatda istiqomat qilayotgan barcha fuqarolari uchun umumiy bo'lgan ko'plab sifatlari bor. Ammo, bu u yoki bu millat orasida xarakter nuqtai nazaridan farq qiluvchi shaxslar bo'lishi mumkinligini ham inkor etmaydi.

Shu ma'noda turfa xarakterli kishilarni har bir millat orasida uchratish mumkin. Yana shu narsani esdan chiqarmaslik kerakki, milliy xarakter umumiy ma'noda yaxlit bo'lib, uning mavjudlik muddati uzoq davom etsa-da, biroq u o'zgaras emas. Jamiyatda sodir bo'layotgan jiddiy o'zgarishlar, tarixiy voqealar, inqiloblar natijasida milliy xarakterning ayrim jihatlari transformatsiya bo'lishi mumkin.

Tadqiqotchilar milliy qadriyatlarning muhim komponenti sifatida milliy xarakterning shakllanishini turli omillarga bog'lab o'rganadilar. Masalan, ko'pchilik asosan, o'zbekistonlik olimlar o'zbek milliy xarakterining shakllanishi, uni tobora qat'iylashib borish jarayonini milliy tariximiz, xalqimizning o'troq turmush tarzi, hududimizning tirikchilik uchun haddan tashqari qulayligi bilan bog'laydilar.

Shu o'rinda qayd etish kerakki, milliy xarakter qanchalar darajada milliy o'zlikni anglash bilan mustahkam uyg'unlikda bo'lsa, bunday holatda biror bir xalqni mafkuraviy tahdidlar quliga aylantirish mumkin bo'lmaydi. Shuning uchun ham mamlakatimizda fuqarolar, ayniqsa yoshlar ongida o'z tug'ilib o'sgan yurtiga,

millatiga, milliy tarixiga, milliy qadriyatlari va urf-odatlariga mehr-muhabbat uygʻotishga keng eʼtibor berilmoqda.

Har bir xalq, millat oʻz milliy qadriyatlariga qay darajada sodiq boʻlsa uning xarakterida milliylik xususiyatlari shunchalik kuchli boʻlaveradi. Toʻgʻri, bugungi kunda jahonda sodir boʻlayotgan globallashuv jarayonlari barcha mamlakatlar qatori Oʻzbekistonga ham oʻzining jiddiy taʼsirini oʻtkazib turibdi. Biroq, xalqimiz xarakteridagi milliylikka moyillik, har qanday tushunarsiz gʻoyalarning tahlilsiz qabul qilmaslik kayfiyati mafkuraviy tahdidlarning oldini olish kafolati boʻlib xizmat qilmoqda.

Oʻzbekiston tarixi Vatan mustaqilligi va ozodligi uchun kurashlar tarixidan iborat ekanligini biz barchamiz bilamiz. Maʼrifatparvar Ziyo Koʻkalp milliy birdamlik, Vatan tuygʻusi haqida gapirib, shunday deydi: “Vataniy axloqning yuksak boʻlishi milliy birlikning asosidir. Chunki, Vatan deb ustida oʻtirganimiz tuproq uning yopinchiqʻidir. Va u yopinchiq boʻlgani uchun ham muqaddasdir. Demak, vataniy axloq milliy mafkuralardan, milliy vazifalardan tarkib topgan bir axloqdir”. [5].

Yuqoridagi iqtibosdan olinadigan xulosa shundan iboratki, milliy xarakterimizning asosini milliy axloq tashkil etadi. Agar xalqimizning milliy axloqi qanchalar darajada yuksak boʻlsa, bu oʻz-oʻzidan milliy xarakterimizning shakllanishiga turtki boʻladi. Agar milliy xarakterimizning asosini milliy axloq tashkil etsa, bunda hech qanday tashqi va ichki tahdidlardan qoʻrqmasak boʻladi. Bugungi kunda dunyoning juda tez rivojlanib borishi, turli mafkuraviy tahdidlarning xalqimiz ongiga singdirishga qaratilgan harakatlarning kuchayishi, ijtimoiy tarmoqlarning keng tarqalishi, shubhasiz, mafkuraviy tahdidlarning ortib borishiga imkon bermoqda. Ammo, milliy xarakterimizning eng kuchli jihatlarini saqlab qolish, ularni yangi mazmun bilan boyitib borish yoʻlidagi harakatlarimiz bugun oʻzini muayan maʼnoda natijalarini bermoqda.

Maʼlumki, inson xarakteri oʻz oʻzidan shakllanmaydi. Uning uchun esa, inson oʻz hayotiy maqsadlariga ega boʻlishi lozim. Kishilar qaramlik davrida oʻzgacha fikrlash, oʻz oldiga mustaqil maqsad qoʻyish, ushbu maqsadga erishish uchun erkin faoliyat koʻrsatish imkoniyatiga ega boʻlmaydi. Chunki, uning bunday xatti-harakatlari “katta aka”lar tomonidan boshqarib boriladi, har bir faoliyat kuchli nazorat ostida boʻladi. Insonning oʻz ichki imkoniyatlaridan foydalanishi, oʻzini oʻzi namoyon qilish istagi faqat uning erkinligi taʼminlangan jamiyatdagina sodir boʻlishi mumkin.

Mafkuraviy tahdidlarga qarshi kurasha olish koʻnikmasining shakllanishi koʻpincha odamlarda, ayniqsa, yoshlarda oʻz oldiga qoʻygan mustaqil maqsadlarining jamiyat tomonidan belgilangan strategik rejalarga qay darajada muvofiq kelishiga ham bogʻliq. Shu narsani unutmaslik kerakki, maqsad har bir

inson ongli faoliyatining asosini tashkil etadi. Shuningdek, maqsad inson amaliy faoliyatining avvaldan har tomonlama o'ylab tayyorlangan, tahlil etilgan, sinchiklab o'rganilgan rejasi hisoblanadi. Maqsadlar ham har xil bo'lishi mumkin: ezgu maqsadlar va ezgulikka, umuman insonga qarshi maqsadlar. Maqsadlarning kimga va nimaga xizmat qilishi esa maqsad egasining ma'naviyatiga bog'liq. Insonning ma'naviyati qanchalar yuksak bo'lsa, uning maqsadi ham shunchalar darajada insoniylashadi, ezgulik mazmuniga ega bo'lib boraveradi.

Mafkuraviy tahdidlarning mavjudligi, ular ta'sir darajasining kuchli yoki kuchsizligi alohida olingan davlat fuqarolarining turmush tarzi, maishiy muammolarning qay holatda ekanligi, umuman, jamiyat a'zolari iqtisodiy-ijtimoiy masalalarining hal etilish mavqeiga ham bog'liq. Masalan, iqtisodiy-ijtimoiy muammolarning ko'pligi, ularni hal etishda davlat tomonidan olib borilayotgan siyosatning fuqarolar manfaatlariga mutanosibligi, boshqacha so'z bilan aytganda odamlarning turmush farovonlik darajasidan qoniqishi mafkuraviy tahdidlarning oldini olishda muhim rol o'ynaydi.

Bunday holatda odamlarning davlat siyosatidan mamnunlik darajasi kuchli bo'ladi, ulardagi ijtimoiy qo'rquv yo'qoladi, moddiy va ma'naviy ehtiyojlarining qondirilishi esa ular tafakkur tarzida tevarak-atrofda yuz berayotgan voqea-hodisalarni tahlil qilish va to'g'ri xulosa chiqarishga imkon beradi.

Mafkuraviy tahdidlarning oldini olishda milliy qadriyatlar va milliy xarakter o'rtasidagi uyg'unlik alohida e'tiborga loyiq. Haqiqatdan ham, milliy qadriyatlar qadri qanchalik mustahkamlanib borgan sari milliy xarakterimizdagi qat'iyatlilik, bir so'zlik, va'daga vafo kabi xislatlar ortib boraveradi. Bularning bari esa, pirovard natijada, shaxs tarbiyasida, uning jamiyatda tutgan o'rnining yanada mustahkamlanishida o'z aksini topadi.

Buning sababi shundaki, o'zbek milliy qadriyatlari va o'zbek milliy xarakteridagi uyg'unlik tufayli xalqimiz turli bo'lar-bo'lmas g'oyalardan o'zini asraydi, yanayam boshqacha aytganda mazkur uyg'unlik har qanday mafkuraviy tahdidlarning oldini oladi, ularning milliy o'zlikni anglash, "o'zbek" degan muqaddas nomni olib yurishga imkon beradi. Shu ma'noda, fuqarolarimiz, ayniqsa, yoshlarimizni milliy qadriyatlar va milliy xarakter uyg'unligida tarbiyalashga alohida e'tibor berish bugungi ma'naviyat va tarbiya tizimida alohida o'ringa ega bo'lishi lozim.

Mafkuraviy tahdidlardan xalqimizni avaylab-asrashda, turli mafkuraviy tahdidlardan qutqarishda o'zbek milliy xarakterining shakllanishida o'ta muhim o'rin egallagan hodisa – ijtimoiy faollikka e'tibor kuchli bo'lishi kerak, deb o'ylaymiz. Haqiqatdan ham, o'zbek milliy xarakteridagi jamoaviylik, odamlar o'rtasidagi o'zaro hamkorlik, birdamlik bo'lgan joyda turli mafkuraviy tahdidlarni bartaraf etish imkoniyatlari katta bo'ladi. Qayerda odamlar orasidagi o'zaro

hamkorlik darajasi past bo'lsa, jamiyat hayotidan begonalashuv kuchli bo'lsa, shaxsdagi individualistik tafakkur tarzi kuchli bo'lsa, o'sha joyda mafkuraviy tahdidlar uchun joy ochiq bo'ladi.

Shuning uchun ham mafkuraviy tahdidlarga qarshi kurashishda milliy xarakterimizning juda muhim jihati – o'zaro faollikka, yana boshqacha so'z bilan aytganda odamlardagi faol fuqarolik pozitsiyasi juda zarur bo'ladi. Faol inson faqat o'zining shaxsiy manfaatlari yo'lida tunu kun tinmay harakat qilgan emas, ayni paytda, o'z maqsad-muddaolarini jamiyat va davlat manfaatlariga uyg'unlashtira olgan insondir.

Faol fuqarolik pozitsiyasiga ega shaxsda milliy xarakterning shakllanishi tizimli ravishda yuz beradi. Bunday shaxsning muhim ko'rinishlaridan biri – bu mamlakat va jahonda sodir bo'layotgan voqea-hodisalarga xolis javob berish va ularga munosabat bildirish olish ko'nikmasining shakllanganlik masalasidir. Ijtimoiy tarmoqlar, Internet tizimi bugun barchani o'z domiga tortib, xohlagan material, axborot bilan "mast" qilmoqda. "Feyk", ya'ni yolg'on axborot tarqatish, uning natijasida odamlarni turli xayoliy o'ylarga kirib ketishiga erishish, virtual dunyoning cheksiz sarhadlarida kishilarning o'zini o'zi idora eta olmasligini ta'minlash orqali turli siyosiy, g'oyaviy-mafkuraviy maqsadlarga erishishga bo'lgan bugungi harakat sog'lom jamoatchilikni chuqur tashvishga solmoqda.

Aslida, faol fuqarolik pozitsiyasi degani – har qanday mafkuraviy tahdidga qarshi turuvchi, bunday tahdidlarning asl maqsad-muddaosidan xabardor, deganidir. Bunday pozitsiya jamiyatni bugungi axborot makonidagi ma'naviy, g'oyaviy tahdidlardan himoya qilishning, shu asnoda milliy xarakter shakllanishining muhim vositasi hisoblanadi. Insondagi faol fuqarolik pozitsiyasi shaxsdan qat'iyatlilikni talab qiladi. Qat'iyatlilik – shaxs xarakterining eng muhim komponenti bo'lib, u har bir insonda jamiyatda yuz berayotgan barcha sohalardagi tub o'zgarishlarga xolis baho berish ko'nikmasi, bo'lar-bo'lmas, ilmiy jihatdan asoslanmagan, hayot tajribasidan o'tmagan xulosalarga suyanmaslik, o'z fikrini har qanday sharoitda himoya qila olishdan iborat maslakdir.

Darhaqiqat, jamiyat a'zolarini turli mafkuraviy tahdidlardan asrab qolishda milliy xarakter alohida o'ringa ega. O'zgarayotgan dunyoda yashab qolishning muhim komponentlaridan biri ham milliy xarakterimizdir. Milliy xakteri mustahkam bo'lgan har qanday xalq e'tiqodi kuchliligi, milliy qadriyatlarga suyananligi uchun ham turli balo-qazolardan sog'-omon qoladi.

Bugun Yangi O'zbekiston mafkuraviy tahdidlarga qarshi Yangi O'zbekiston mafkurasini, insonparvar, ezgulik va bunyodkorlik mafkurasini qarshi qo'yimoqda. Shu o'rinda muhtaram davlat rahbarining quyidagi fikrlariga e'tibor berishni tavsiya etamiz: "Murakkab geosiyosiy va mafkuraviy jarayonlarning salbiy ta'siri ortib, odamlarning ongi va qalbi uchun kurash kuchayib borayotgan bugungi kunda

yurtimiz sarhadlari va mamlakatimiz hayotining barcha sohalarini g'oyaviy himoyalash ishlari zamon talablari, islohot va yangilanishlar sur'atidan ortda qolmoqda va bu tashvishli hol, albatta. Ushbu masalalarni o'rganish borasidagi ilmiy tadqiqotlar esa, tor doirada amalga oshirilmoqda. Ularning ba'zilar hozirgi hayot voqeligi va uning talablaridan uzilib qolgani, ayrimlarining natijalari amaliyotga sust joriy etilayotgani ham kutilgan samarani bermayapti". [1].

Muhtaram Shavkat Mirziyoyev qayd etgani kabi, haqiqatdan ham bugun mafkuraviy jarayonlarning salbiy ta'siri tobora ortib bormoqda. Mafkuraviy tahdidlardan himoyalaniish yo'llari juda ko'p. Biroq, bizning qat'iy fikrimizcha, bu yo'lda milliy xarakterimiz alohida o'ringa ega. Milliy xarakterimizdagi insonlar o'rtasidagi o'zaro ishonch, hurmat va e'tibor, xalq va davlat kelajagini birgalikda qurish yo'lidagi ezgu intilishlar, odamiylik, samimiylik, hamjihatlik, hamdo'stlik, o'zaro yordam ko'rsatish kabi fazilatlar o'zbek milliy xarakterining o'lmas jihatlari hisoblanadi. Ana shu fazilatlarga ega bo'lgan xalq hech qachon mafkuraviy tahdidlar quliga aylanmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Shavkat Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. -Toshkent, 2022. -281-bet
2. O'zbek tilining izohli lug'at. 2-jild. -Toshkent, 2020. -558-bet
3. O'zbek tilining izohli lug'ati. 4-jild. -Toshkent, 2020. -41-bet
4. Vayronkor g'oyalar va buzg'unchi mafkuralar. -Toshkent, 2015. -35-bet
5. O'zbekim. -Toshkent, 1992. -30-bet

II. YANGI O‘ZBEKISTON SHAROITIDA MAFKURAVIY XAVFSIZLIKNI TA’MINLASH MEXANIZMLARI.

MISSIONERLIK TAHDIDLARI, TURLARI VA SALBIY OQIBATLARI

Musaev Mansur Tursunpo‘latovich,
Respublika Ma’naviyat va ma’rifat markazi
huzuridagi Ijtimoiy-ma’naviy tadqiqotlar instituti
bo‘lim boshlig‘i, siyosiy fanlari doktori (DSc),
katta ilmiy hodim

Annotatsiya. Mazkur maqolada missionerlik tahdidlari, turlari va salbiy oqibatlari haqidagi fikrlar ilmiy jihatdan tahlil etilgan. Shuningdek, maqolada missionerlik harakatlari nafaqat insonlarning e’tiqodiga, balki turli din, millat va elatlarning hamjihatligiga rahna solish orqali millat, madaniyat va qadriyatlarni rad etuvchi g‘oyani targ‘ib etayotganligi borasidagi fikrlar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: missionerlik, e’tiqod, millat, globallashuv, ma’naviyat, g‘oya, mafkura, xavfsizlik, barqarorlik.

Bugungi kunda globallashuv g‘oyasi mualliflari faoliyatida din bexato tashlanayotgan qadam hisoblanadi. Xususan, dunyoda fan va texnika taraqqiyotiga nisbatan din shaxsiy va ommaviy hayotda ancha ko‘zga tashlanuvchan kuchga aylanmoqda. Ayniqsa, globallashuv jarayonlarining chuqurlashuvida din orqali ta’sir ko‘rsatish alohida ahamiyat kasb etmoqda. Shu tariqa, globallashuvning avj olishi dunyo miqyosida umumlashgan g‘oyalarni ilgari surayotganligi tobora oydinlashmoqda. Binobarin, globallashuvning mazkur holati, davlat miqyosida millat, madaniyat va qadriyatlarni rad etuvchi g‘oyani targ‘ib etmoqda. Bu haqda, Germaniyaning Myunxen Universiteti professori Ulrix Bek: “globallashuv eng avvalo millatsizlanish, milliy davlat qarashlarini yo‘qolishi va tushunarsiz transmilliy xayot shaklidir” [1], – deya ta’kidlagan edi. Aynan, globallashuv jarayonlarining chuqurlashuvi oqibatida an’anaviy dinlarning zaiflashuviga, noan’anaviy dinlarning esa kuchayishiga xizmat qilayotganligi kuzatilmoqda. Agar globallashuv iqtisodiy moddiy tayanchga mablag‘ sarflashga, madaniy-ma’naviy merosga tayanmasa diniy tomondan rivojlanish yo‘liga ega bo‘la olmasligi namoyon bo‘lmoqda. Missionerlik harakatining targ‘ibotchilari diniy aqidaparastlardan farqli o‘laroq o‘z saflariga yangilikka intiluvchi va kelajakni ko‘zlayotgan yoshlarni, ayrim alamzada ziyolilarni, muholifatchilikka moyil kimsalarni va g‘arbparast ayollarni tortishga intiladi [2]. Shu tariqa, missionerlik tomonidan yo‘naltirilayotgan katta moliyaviy mablag‘lari go‘yoki, “beg‘araz” yordam ko‘rsatish bahonasida dunyo miqyosidagi iqtisodiy barqarorlikka raxna solmoqda. Natijada, missionerlik global miqyosda inson qalbi va ongini hamda tafakkurini zaxarlaydigan buzg‘unchi mafkura sifatida kengayib bormoqda. Bu

haqda fikr yuritganda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev qayd etganidek: "Barchamizga yaxshi ma'lumki, hozirgi kunda dunyo shiddat bilan o'zgarmoqda. Insoniyatning taqdiri va kelajagiga tahdid solayotgan xavf-xatarlar tobora kuchayib bormoqda"[3], -deya ta'kidlagani bejiz emas. Zero, missionerlikka yo'naltirilgan harakatlar nafaqat insonlarning e'tiqodiga, balki turli din, millat va elatlarning hamjihatligiga rahna solayotganini inkor etib bo'lmaydi. Mazkur holat, davlat miqyosida millat, madaniyat va qadriyatlarni rad etuvchi g'oyani targ'ib etayotganligi ayniqsa tashvishlidir. Shu bois, ma'naviy tahdid sifatida namoyon bo'layotgan missionerlik harakatlarining asl maqsad-muddaolarni tanqidiy va tahliliy jihatdan o'rganish dolzarb masaladir.

Dunyo miqyosida missionerlikda asosiy e'tibor qaratilayotgan sohalardan biri ijtimoiy missiya faoliyatiga e'tibor qaratamiz. XIX asrdan boshlab xristianlikni yoyishda missionerlik tashkilotlari ijtimoiy soha yo'nalishlari asosida faoliyat ko'rsatishga alohida e'tibor qaratib kelishgan. Ijtimoiy gumanitar missiya zamirida xorijiy davlatlar tomonidan "beg'araz" yordam ko'rsatish niqobi ostida o'zga mamlakatlarga suqilib kirish orqali davlatlarning ichki ishlariga bevosita aralashuvini anglash lozim. O'z navbatida, mazkur harakatlar strategiyasida go'yoki, muayyan mamlakatlarda "ocharchilik, qashshoqlik", "inson huquqlarini poymol etilishi", "milliy nizolarni bartaraf etish", "gumanitar xalokatni oldini olish" niqobi ostidagi maqsadli rejalar asosida faoliyat ko'rsatishayotir.

Missionerlik tomonidan yo'naltirilayotgan ijtimoiy missiya quyidagilarni o'z ichiga oladi: "ziddiyatli hududlarga oziq-ovqat, dori-darmon kabi kundalik ehtiyoj mahsulotlarni hamda tibbiy yordam ko'rsatuvchilarni jo'natish", "jabrlangan aholiga har tomonlama yordam ko'rsatish", "maktablar va boshqa o'quv maskanlarni tashkil etish", kommunikatsiya tizimlarini qayta tiklash hamda bartaraf etishni o'z zimmasiga oladi. Shu tariqa, missionerlik ilmiy markazlari ayrim mamlakatlardagi diniy raxnamolarning jamiyatdagi mavqie, ijtimoiy hayotda tutgan o'rnini o'rganish, tahlil qilishi orqali o'z maqsad va manfaatlari yo'lida foydalanishiga alohida e'tibor qaratishadi. Missionerlar tomonidan xorijiy mamlakatlarda ochilgan ta'lim muassasalari tezda mahalliy ta'lim tizimi bilan o'zaro aloqa o'rnatish orqali, diniy va umumiy ta'lim berish jarayoni tizimli ravishda tashkil etishmoqda. Mazkur maktablarda kadrlarning saviyasi, o'quv jihozlari va ta'lim uslubi va mahalliy maktablardan ustunligi jihatidan ajralib turishi natijasida doimo e'tibor qozongan. Missionerlik strategiyasida ushbu maktablar orqali kelajakda o'z manfaatlariga mos "kadrlar tayyorlashga" asosiy e'tibor qaratganligini anglash lozim. Shu tariqa, missionerlik tassarrufidagi maktablarda tahsil olgan o'quvchi hamda talabalarni kelajakda davlat boshqaruvi sohasidagi eng nufuzli mansablariga joylashuviga ham alohida e'tibor qaratishgan. Missionerlar jamiyat hayotida moddiy jihatdan kam ta'minlangan: muhtoj oilalar,

maktab internati, mexribonlik va qariyalar uylariga, nogironlarga hamda oliy ta'lim muassasalariga ijtimoiy yordam ko'rsatish "go'yoki" o'zlarining asosiy maqsadlari sifatida namoyon etishgan. Shu tariqa, ijtimoiy missiya strategiyasida go'yoki, "beg'araz" yordam ko'rsatish orqali fuqarolarni jamiyatda o'z o'rnini topish, oilaviy muammolarni bartaraf etish, insonlarga tinchlik va quvonch ulashishga intilmoqda. Natijada, jamiyat hayotida farovon turmush tarzini yaratishda aynan xristianlik ta'limotini qabul qilish g'oyasi asosida singdirishga e'tibor qaratayotganligi tobora oydinlashmoqda. Ayniqsa, missionerlar shifoxona, sanoat korxonalar, qishloq xo'jaligi sohalarida bevosita o'z faoliyatlarini davom ettirmoqda. "Ayrim" nodavlat notijorat tashkilotlari tomonidan ta'sis etilayotgan ta'lim grantlari asosida "iqtidorli yoshlar"ni tanlash orqali o'z maqsadlarini amalga oshirishni ko'zlayotganligi namoyon bo'lmoqda. Ushbu "grant" sohiblaridan o'z mamlakati to'g'risidagi ma'lumotga ega bulish orqali o'z manfaatlari yo'lida foylanishga alohida e'tibor qaratishmoqda. Gumanitar missiya zahirida ko'rsatilayotgan "beg'araz" yordam aksariyat holatlarda mustaqil davlatlarning ichki ishlariga ochiqdan ochiq aralashuvining yashirin holatini namoyon etmoqda. Zero, bunday maqsadli qilingan arashuvlar tajovuzkor bosqinchilik ko'rinishda namoyon bo'lib, go'yoki, dabdabali so'zlar bilan yashiringan, ular inson xuquqlarini ximoya qilish, milliy nizolarni oldini olish, "gumanitar xalokatdan so'ng, tartibni qayta tiklash" kabi holatlarni ilgari surishadi.

Globalashuv sharoitida missionerlikdagi amalga oshirilayotgan iqtisodiy missiya faoliyatiga e'tibor qaratamiz. Globalashuv davrida missionerlikning o'ziga xos jihati, xalqaro miqyosda nodavlat notijorat tashkilotlari maqomida faoliyat ko'rsatishdir. Missionerlik tashkilotlari internet tarmoqlari orqali moliyaviy mablag'larni bemalol u yoki bu mamlakatga o'tkazishga harakat qilayotganligi tashvishlidir. Natijada, mazkur omillar muayyan mintaqahamda mamlakat miqyosida korrupsiyani kuchaytirish, siyosiy, iqtisodiy vaziyatni muvozanatdan chiqarish, soxta insonparvarlik yordami niqobi ostida o'zlarining ta'sir doirasini kengaytirish kuzatilmoqda. Bunga kuchli mamlakatlarni milliy davlatlarni kuchsizlantirish ya'ni ulargah uzoq muddatli qarz berish evazigah iqtisodiy tuzoqqa tushirish, milliy va tabiiy resurslarni sotib olish va xususiylashtirish orqali erishayotganligi namoyon bo'lmoqda[4].

Dunyo miqyosida tashkil etilgan xalqaro nodavlat notijorat tashkilotlari maqomidagi totalitar sektalar strategiyasidagi faoliyat keng ko'lamli asosga tayanadi. O'zga davlatlarning jahon taraqqiyotidagi tutgan iqtisodiy tizimining rivojlanish bosqichi hamda iqtisodiy jihatdan cheklanishini "bartaraf etish"da go'yoki o'zlarining "beg'araz" yordamlarini taklif etishmoqda. Zero, iqtisodiy rivojlantirish maqsadida ayrim davlatlarga yo'naltirilayotgan "iqtisodiy" yordam go'yoki missionerlikni qo'llab-quvvatlash bevosita mamlakatlarning iqtisodiy

taraqqiyotini yuksaltirish uchun zamin yaratish mumkin degan g'oyani ilgari surmoqda. Aslida esa mazkur harakatlar strategiyasida "demokratik islohotlarni qo'llab quvvatlash", "fuqarolik institutlarini rivojlantirishga qaratilgan" barcha loyihalar asosida mamlakatning "dolzarb ijtimoiy-iqtisodiy muammolarini bartaraf etishga" yo'naltiriladi. Shu tariqa, mavjud imkoniyatlarni ishga solgan holda, o'zlariga tobe bo'lgan hukumatni xokimiyat tepasiga kelishiga zamin yaratadi. Vaholanki, rivojlangan ayrim davlatlarda "iqtisodiy taraqqiyot"ni rivojlantirish, texnik taraqqiyotga ko'maklashish bahonasida muayyan mamlakatga yo'naltirilayotgan "iqtisodiy yordam" zaminida o'zining siyosiy shartlarini bajarishga majbur qilish holatlari namoyon bo'lmoqda. Rivojlangan davlatlar missionerlik tashkilotlari orqali xorijiy davlatlardagi "iqtisodiy muammolar"ni bartaraf etishda moddiy va moliyaviy yordam ko'rsatishda turli xil usullardan ustalik bilan foydalanishmoqda. Bunday xizmat faoliyatida missionerlarga "mehribonlik uylari", "ko'zi ojizlar jamiyati", "qariyalar uylari"ga "beg'araz" xayriya yordam ko'rsatish asosiy ob'ekt bo'lib xizmat qilmoqda. Natijada, turli tijorat va iqtisodiy tashkilotlar, maktablar va universitetlar, ijtimoiy yordam muassasalari missionerlar uchun himoyalanih ob'ektlari sifatida xizmat qilmoqda.

Dunyo miqyosida globallashuvning shiddatli tus olishi missionerlikni amalga oshirishda axborot missiyasini naqadar muhim ahamiyatga ega ekanligini namoyon etmoqda. XXI asrga kelib axborot qudratli qurolga aylanishi yordamida harbiy kuchlar orqali amalga oshirib bo'lmaydigan maqsadlarga bevosita erishish mumkin. Axborotdan vayronkor qurol sifatida foydalanish maqsadida ayrim yetakchi davlatlar o'zga mamlakat aholisi ongi va dunyoqarashini o'zgartirish maqsadida g'oyaviy, mafkuraviy ta'sir o'tkazishga alohida e'tibor qaratishmoqda. Bu haqda fikr yuritganda Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoev qayd etganidek: "...biz bugun axborot globallashuvi davrida yashayapmiz. Biz istaymizmi, yo'qmi, yurtimizga turli ko'rinishdagi axborot xurujlari bo'lishi tabiiy. Ana shunday xurujlarga qarshi aholida, ayniqsa, yoshlarda immunitetni mustahkamlash, ularni milliy qadriyatlarimiz va istiqlol g'oyalariiga sadoqat ruhida tarbiyalashda televidenie va radioning o'rni beqiyosdir[5]", - deya alohida ta'kidlab o'tgani bejiz emas. Chunki, zamonaviy axborot maydonidagi harakatlarning jadallashuvi oqibatida mafkuraviy ta'sir nihoyatda o'tkir qurolga aylanishi natijasida turli xil siyosiy kuchlar o'z manfaatlar va maqsadlari yo'lida foydalanishga intilmoqda. Missionerlik tarafdorlarini ayrim siyosiy markazlar bilan o'zaro yaqin aloqalar o'rnatishga intilishi ularga yangi imkoniyatlarni qo'llashga sharoit yaratmoqda. Missionerlik globallashuv sharoitida ma'naviy-mafkuraviy tahdid vositasi bo'lib, eng avvalo jahondagi muayyan siyosiy kuchlarning geopolitik maqsad manfaaatlariga yo'naltirilgan holatda olib borilmoqda[6]. Natijada, qudratli siyosiy markazlar ta'siridagi zamonaviy axborot texnologiyalari va

kommunikasiya vositalari muayyan mintaq va mamlakatlarni ongli ravishda “nishonga olib”, mavjud siyosiy rejim bilan fuqarolar o’rtasiga nifoq solishga intilmoqda. Axborot urushida inson ongi, millat ruhiyati nishonga olinadi. Ayrim kuchlar tomonidan “demokratiya targ’iboti” shaklida berilayotgan axborot to’g’ridan – to’g’ri G’arb turmush tarzining zo’rma-zo’raki “soxta demokratiya” shaklida tiqishtirishga aylanib ketayapti. Bir paytlar “jahon proletariati inqilobi” qanday eksport qilingan bo’lsa, bugun egotsentrizm, hudbinlik, shovinizm, behayolik, uyatsizlik, shavqatsizlik, zo’ravonlik singari sog’lom inson tabiatiga zid holatlar axborot vositasida shunday eksport qilinayapti[7].

Dunyoda mafkuraviy kurashlar avj olgan bir pallada axborot xuruji orqali kirib kelayotgan ko’pgina g’oyalar: missionerlik, prozelitizm, kosmopolitizm, irqchilik, millatchilik, shuningdek, shaxsni manqurtlikka yo’naltiruvchi tahdidu yot g’oyalarga qarshi kurashishga qodir yigit-qizlarni tarbiyalay olish muhim masalalardan hisoblanadi. Sirasini aytganda, yoshlarga nima yaxshiyu nima yomon ekanini ajratib olish va berilayotgan axborotni to’g’ri tanlay bilishni o’rgatmog’imiz lozim[8].

Bugungi kunda inson ongi, qalbi va ruhiyatiga tazyiq o’tkazishga harakat qilayotgan missionerlik harakati tarafdorlari hozirda eng ta’sirchan vositalar sifatida axborot missiyasini amalga oshirishda gazeta va jurnallar, internet va ijtimoiy tarmoqlardan samarali foydalanishmoqda. Ayni paytda internet saytlaridan tarqatilayotgan milliy ma’naviyatimizga yot g’oyalar va axborot xurujlarini yoshlar tomonidan qabul qilinayotganligi va uning oqibatlari jahondagi barcha mamlakatlar halqlarni ham tashvishga solmoqda[9]. Ayrim statistik ma’lumotlarga ko’ra, dunyoda miqyosida faoliyat olib borayotgan 420 ming missionerlarning yil davomidagi sarf xarajatlari uchun 12 mlrd. AQSh dollari miqdoridagi mablag’larni tashkil etishi aniqlangan. Mazkur holat mamlakatda ko’plab salbiy holatlarni vujudga kelishiga, davlat boshqaruvidagi siyosiy tanglik, separatizmni ko’chayishi oqibatida ichki siyosatga putur yetkazgan. Missionerlik doimiy ravishda xristianlik nazorati ostida faoliyat ko’rsatib ularning topshiriqlari ma’rifat, madaniyat va boshqa niqoblar ostida amalga oshirilganligini ta’kidlash lozim. Binobarin, missionerlik harakati davom etgan hududlarda ancha murakkab ko’rinishdagi siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy muammolarning kelib chiqishiga zamin yaratmoqda. Xulosa qilib aytganda, Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoev qayd etganidek: “Jahonda shiddat bilan o’zgarayotgan notinch va murakkab vaziyat, turli mojarolar jonajon Vatanimiz xavfsizligini, el-yurtimizning osoyishta hayotini ta’minlash hamda mavjud tahdid va xatarlarga munosib javob berishga doim tayyor turishimizni taqozo etmoqda”[10]. Zero, dunyo miqyosida global muammolar qatorida namoyon bo’layotgan, tinchlik va barqarorlikka raxna soluvchi,

missionerlik tahdidlaridan doimo o'goh bo'lish, mazkur harakatlarni o'z vaqtida anglash va ularni bartaraf etish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Улрих Бек. Что такое глобализация? <http://www.old.kspu.ru/ffec/philos/chrest/g18/bek.html>.
2. Quronov M. Niqob ortiga bir nigoh. T. "Ma'naviyat". 2018. B-11
3. Konstitutsiya va qonun ustuvorligi – huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyatining eng muhim mezonidir. Prezident Shavkat Mirziyoevning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 27 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi.
4. Перкинс Д. «Исповед экономического убийцы», М., «Претекст», 2007
5. Mirziyoev Sh. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: O'zbekiston, 2017. –B. 256.
6. M.Karimova., A.Mashrabov, A.Alimardonov. Dinlararo ta'sirning globallashuvi. "Konfessiyalararo muloqot va diniy bag'rikenglik – jamiyat barqarorligi garovi". Xalqaro konferensiya materiallari to'plami. T.: 2014 yil. 12 noyabr. TIU. NMB. B-45.
7. Baxtiyor Isoqov. Ziyolik mas'uliyati. T.: "Ma'naviyat" 2001 yil. B-63.
8. Bo'ri Qodirov. Axborot oqimi va yoshlar ma'naviyati. T.: "Tafakkur" 2015 yil. №2 B-82.
9. H. Bekpo'latov, R. Mamadaliev. Globallashuv sharoitida axborot xurujlariga qarshi kurashning ayrim masalalari. O'zbekistonda ijtimoiy fanlar. 2016 yil № 1 B-15
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi

YOSHLAR IJTIMOIIY FAOLLIGI: ZAMONAVIIY JAMIYATDAGI O'RNI VA ISTIQBOLLARI

To'rayev Kamoliddin Samadovich

Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti katta ilmiy xodimi, falsafa fanlari doktori (PhD)

Annotatsiya. O'zbekistonda yoshlar faol aholining katta qismini tashkil qiladi. Ularning ijtimoiy faolligi jamiyatda yuz berayotgan jarayonlar, islohot va o'zgarishlarning miqyosi va muqarrarligini belgilab beruvchi omillardan biri hisoblanadi. Yoshlar ijtimoiy faolligini o'rganishda ushbu atamaning ilmiy ta'rifi va shakllari muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: ijtimoiy faollik, jamiyat, ijtimoiy faollik turlari, fuqarolik jamiyati, ijtimoiy ideal.

Yoshlarning ijtimoiy faolligi juda katta xilma-xillikka ega. Xususan, yoshlarning ijtimoiy faoliyatini miting, namoyish va turli flesh-moblarda ishtirok etish, volonterlik – texnogen, tabiiy va ekologik halokatlarda jabr chekkanlarga yordam berish, bolalar uylari, qariyalar uylarida beminnat ishlash, egasiz va qarovsiz hayvonlarga yordam ko'rsatish, parklar, plyajlar va boshqa jamoat

joylarini tozalash bo'yicha shanbaliklar va boshqa ko'plab jamoat tadbirlarida ishtirok etish kabilar tashkil qiladi. Bularning barchasi yoshlar ijtimoiy faolligi masalalarini ob'ektiv va sub'ektiv o'lchamlarda tadqiq etishning dolzarbligini belgilab beradi. Ayniqsa O'zbekiston singari aholisining katta qismini yoshlar tashkil qilgan mamlakatlarda ijtimoiy faol yoshlarni tarbiyalash jamiyat istiqbolini belgilab beragan strategik masalaga aylangan.

So'nggi yillarda ijtimoiy sohada respublikamiz erishayotgan yutuqlar yoshlarning bilim olishi, mehnat qilishi, shaxs sifatida rivojlanishi uchun katta imkoniyatlar yaratmoqda. 2023-yil 30-aprel kuni o'tkazilgan umumxalq referendumida qabul qilingan yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ham yoshlarning jamiyatdagi o'rni va haq-huquqlari belgilab berildi. Jumladan, Konstitutsiyaning 79-moddasida «Davlat yoshlarning shaxsiy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy, ekologik huquqlari himoya qilinishini ta'minlaydi, ularning jamiyat va davlat hayotida faol ishtirok etishini rag'batlantiradi» [5], deyilgan.

Zotan, zamonaviy jamiyat ijtimoiy rivojlanishining muammolari ko'p jihatdan yoshlarning ijtimoiy jarayonlarga qamrab olinishiga va ularning ijtimoiy loyihalardagi ishtirokiga bog'liq. Ayniqsa paydo bo'lgan zamonaviy «ijtimoiy tengsizlik va ijtimoiy-hududiy nomutanosiblik sharoitida, ijtimoiy faollik yoki ijtimoiy yaratuvchanlik, konstruktiv mazmun kasb etishi yoki ijtimoiy negatsiya (rad etish – A.E.), ijtimoiy norozilik holatiga olib kelishi mumkin» [4].

Shunday holatda yoshlar amaliy faoliyati va shaxs ichki dunyosidagi o'zgarishlar, barcha jihatlarining mukammallashuvi uning shaxsiy maqsadlari, faoliyat motivlari va hayotining mazmunini tubdan o'zgartiradi. Buning mohiyati shundaki, yoshlarning ijtimoiy faollashuvi natijasida avvalgi «tashqi», «begona» tuyulgan voqeliklar endi «o'ziniki»ga aylanib, ijtimoiy manfaat tushunchasi shaxsning o'z e'tiqodi asosida shakllanadi. Shunday xulq-atvor zarurligining mantiqiy va axloqiy anglanishi va uning tabiiy ravishda ijtimoiy manfaatlar tizimida yuz berishi jamiyat va shaxs o'rtasidagi ziddiyatlarni amalda bartaraf etadi. Afsuski, mehnat va uning muammolariga nisbatan nigilistik munosabat, iste'molchilik psixologiyasi, boylik kulti – bugungi yoshlarning bir qismi o'rtasida tarqalgan axloqiy relyativizmning asosi bo'lib qolmoqda.

Bunga qarshi kurashning vositalaridan biri bo'lgan yoshlarning ijtimoiy faolligi ularda vatanparvarlik, yaratuvchanlik, mehnatsevarlik kabi yuqori axloqiy sifatlarni shakllantirishning muhim sharti hisoblanadi. Albatta, yoshlarning ijtimoiy faolligi pozitiv yoki ba'zan negativ, umummamlakat yoki lokal xarakter kasb etishi mumkin. Ammo, shunisi ayonki, o'zbek yoshlari mustaqillikning dastlabki chorak asrida shakllangan ijtimoiy apatiya holatidan uyg'onmoqda, va bu tom ma'nodagi yangi ijtimoiy vaziyat uni ilmiy anglashni taqazo etadi. Aynan

sotsiologik tadqiqotlar joriy voqealarning talqinini va yoshlarning ijtimoiy faolligi masalasidagi muammolar yechimini taklif etishi lozim.

Bugungi kunda mamlakatimizning bir qator ilmiy-tadqiqot institutlari, jumladan, RMMM huzuridagi Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar institutida ham yoshlar muammolari bilan bog'liq sotsiologik tadqiqotlar olib borilmoqda. Ammo yoshlar ijtimoiy faolligini o'rganish uchun biz, avvalo, yoshlar ijtimoiy faolligi va ijtimoiy qadriyatlari tushunchalarining ilmiy ta'rifini aniq belgilab olishimiz lozim. Fuqarolik jamiyatini ko'ngilli o'zini-o'zi boshqaruvchi tashkilotlar va assotsiatsiyalar mavjudligi bilan xarakterlanishi haqidagi ilmiy talqinidan kelib chiqib, yoshlarning ijtimoiy faolligini ularning turli xil notijorat tizimlardagi ko'ngilli ishtiroki, fuqarolik faolligini – jamiyat farovonligi bilan bog'liq dunyoqarash orientirlarining umumiyliqi sifatida belgilash mumkin [2].

Bugun O'zbekistonda yoshlar ijtimoiy faolligini belgilovchi omillardan biri jamiyatda ularning bilim olishi va mehnat qilishi, o'z imkoniyatlarini to'liq namoyon etish uchun yaratilgan shart-sharoitlardir. Respublikamizda mustaqillik yillarida qabul qilingan «Ta'lim to'g'risida» va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to'g'risida» qonunlar uzluksiz ta'lim tizimini yaratishning asosi bo'lib xizmat qildi. Ammo mustaqillikning dastlabki 25 yilida oliy ta'limni rivojlantirish davr talab va mavjud ehtiyojlardan keskin ortda qolib ketdi. Respublikamizda faqat 58 ta oliy o'quv yurtlari va bir nechta chet el oliy o'quv yurtlarining filiallari bo'lib, ulardagi mavjud kvotalar bitiruvchi yoshlarning faqat 9 foizini qamrab olardi, xolos. Oqibatda XXI asr boshiga kelib, O'zbekistonda malakasiz ishsiz yoshlar soni keskin ortib, ularning katta qismi ish izlab Rossiya va boshqa mamlakatlarga chiqib ketdi. Ish qidruvchilar sonining eng yuqorisi Farg'ona vodiysi va Samarqand viloyatiga to'g'ri keldi [3]. Bunday holat yoshlarda ijtimoiy faollikka bo'lgan qiziqishni susaytirdi, jamiyat muammolariga nisbatan befarqlik psixologiyasini shakllantirdi.

So'nggi yillarda yoshlarning ta'lim olishga bo'lgan huquqlarini ta'minlash maqsadida oliy ta'lim tizimida tub o'zgarishlar amalga oshirildi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining ma'lumotiga ko'ra, 2023-yilga kelib O'zbekistonda 210 ta oliy o'quv yurtlari, jumladan, 36 ta universitet, 48 ta institut, 4 ta akademiya, 26 ta O'zbekiston oliy o'quv yurtlarining filiallari, 1 ta konservatoriya, 30 ta chet el oliy o'quv yurtlarining filiallari, 65 ta nodavlat oliy o'quv yurtlari faoliyat yuritmoqda [6]. Aslida zamonaviy jamiyatda bilim juda ulkan ahamiyat kasb etadi. Zotan, oliy ta'lim yoshlarga faqat kasbiy kvalifikatsiya bermasdan, ularning umumiy dunyoqarashini rivojlantirishda, shaxs va jamiyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik hissini, ideallarni shakllantirishda ham muhim rol o'ynaydi. Ideallar esa, o'z navbatida, yoshlar ijtimoiy faolligining asosini tashkil etadi.

Ideallar ijtimoiy va shaxsiy hayotning barcha jabhalarida shakllantiriladi. Ammo faqat ijtimoiy ideal shaxs va jamiyat hayotida ulkan ahamiyat kasb etadi. Zotan, ijtimoiy ideal mazmuni bo'yicha keng, yoki moddiy va ma'naviy boyliklarning mo'l-ko'lligi, jamiyat barcha a'zolarining ijtimoiy tengligi, shaxs kamolati uchun imkoniyatlarning mavjudligiga asoslangan zamonaviy jamiyat tuzilishi haqidagi tasavvurlarning ilmiy asoslangan shaklidir. Ijtimoiy ideal tushunchasining tarkibiy qismlariga siyosiy, estetik va axloqiy ideallar kiradi. Hozir yoshlarda axloqiy ideallarni shakllantirishga alohida e'tibor qaratish lozim, zero, ular odamlar o'rtasidagi o'zaro munosabatda insoniy xulq-atvor namunasi, umumiy normalar bo'lib, hayotning maqsadi haqida tarixan shakllangan tasavvurlarni aks ettiradi. Bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida shakllangan munosabatlar ko'pincha shaxsning ijtimoiy faoliyati bilan uning ichki dunyosi, ideallari o'rtasida qarama-qarshilikni keltirib chiqaradi. Ayniqsa globallashuv davri axborot texnologiyalari va targ'ibot mashinasi odamlarga, ayniqsa yoshlarga ideallar standarti, xulq-atvor stereotipi, mazmunsiz axloqiy qadriyatlar, shtamplangan fikrlar, bir xil moda va didni singdirishga xizmat qilmoqda. Moddiy ta'minlanganlik darajasining yuksalishi ko'pincha ushbu targ'ibot ta'siri ostida ideallarning ibtidoiylashuvi va hayotiy qadriyatlarning silliqlashuviga olib kelishi mumkin. Bu esa jamiyatda ijtimoiy faollik darajasining past bo'lishligini belgilab beradi.

Zamonaviy ilmiy paradigmalar doirasida yoshlar ijtimoiy faolligini bir nechta jabhalarda, jumladan, erishilgan ijtimoiy pozitsiyani mustahkamlash yoki yanada yuksaltirishga yo'naltirilgan faoliyat va ijtimoiy o'zgarishlarni amalga oshirish yoki ijtimoiy munosabatlarni konservatsiyalash maqsadida yuz berayotgan ijtimoiy jarayonlarga ta'sir o'tkazish qobiliyati bilan bog'liq faoliyat sifatida qarash mumkin [1]. Yoshlar ijtimoiy faolligini o'rganishdagi sifat yondoshuvi o'zining samaradorligi tufayli bugun keng tarqalgan, zero u ushbu ijtimoiy fenomenni har tomonlama tavsiflash va unda yuz berayotgan o'zgarishlarni kuzatib borish va baholash imkonini beradi. Chunki O'zbekistonda mustaqillikning o'tgan davri mobaynida shakllangan ijtimoiy faol yoshlar qatlami hali juda mustahkam emas, respublika doirasidagi yirik o'zgarishlar ko'zga tashlansa-da, lokal o'zgarishlarni kuzatish ancha murakkab.

Albatta, zamonaviy jamiyatda manfaatlar va qadriyatlar poyuralizmi shakllanganligi va u ko'pincha avlodlar o'rtasidagi zaddiyatlarni o'zida aks ettirishini inobatga olib, yoshlar ijtimoiy faolligi haqidagi tushuncha va qoidalarni bitta maxrajga keltirish mumkin emas. Masalan, ayrim hollarda yoshlar ijtimoiy faolligi katta yoshli aholi tomonidan (ba'zan hatto davlat idoralari tomonidan ham) ijtimoiy tavakkalchilik bilan bog'liq hodisa sifatida qaralib, ba'zan ma'qullanmaydi. Aslida, rivojlangan mamlakatlar tajribasi yoshlarning ijtimoiy

faolligi jamiyatda siyosiy barqarorlikni va iqtisodiy taraqqiyotni ta'minlashda juda katta ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Yuqoridagilardan xulosa qiladigan bo'lsak, birinchidan, yoshlar ijtimoiy faolligining darajasi zaruriy, ammo ba'zan og'ir ijtimoiy o'zgarishlarga jamiyatning tayyorlik darajasi bilan bog'liq. Ikkinchidan, aholi turli qatlamlarining keng ijtimoiy faolligi bo'lmagan hollarda alohida guruhlarining o'z tor mahalliy, umummilliy manfaatlarga zid bo'lgan qarashlarini ilgari surgan «faolligi» boshlanadi. Uchinchidan, O'zbekistonda so'nggi yillardagi o'zgarishlar tajribasidan kelib chiqib, katta asos bilan aytish mumkinki, mamlakatda yuz berayotgan jarayonlarga barchaning, ayniqsa yoshlarning faol munosabati, ijtimoiy faolligi bu jarayonlarga ta'sir qilish, ijtimoiy inqirozlar xavfidan saqlanish imkonini beradi. Shu tariqa, yoshlar ijtimoiy faolligi – bu ijtimoiy faoliyat turi bo'lib, u shaxs passiv ijrochi emas faol yaratuvchi bo'lgan, orttirilgan tajriba asosida sotsiumni o'zgartirishga, keng qamrovli jarayonlarga ta'sir qilishga intilgan paytda namoyon bo'ladigan ijtimoiy hodisa sifatida qaraladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Даренская И.В. Форум учащейся молодежи как технология повышения социальной активности в контексте формирования профессиональных компетенций студентов: опыт практической реализации. <http://elar.uspu.ru/bitstream/uspu/16913/1/vvi-2015-17-01-09.pdf>
2. Савелева Е.А. Гражданская активность молодежи: варианты концептуализации понятия. – Вестник РУДН, серия Социология, 2013, № 2. С. 21 – 22.
3. Statistik to'plam. 1990 – 2011 yy. – Toshkent, «O'zbekiston», 2013. B. 86.
4. Страдзё А.Э. Социальная активность в российском обществе: структурно-деятельностное измерение: Автореферат диссертации доктора социологических наук: 22.00.04 / ФГАОУ ВПО «Южный федеральный университет». – Ростов-на-Дону, 2013. С.

YANGI O'ZBEKISTONNING IJTIMOIIY DAVLATNI YARATISH STRATEGIYASI-G'OYAVIY-MAFKURAVIY ISLOHOTLAR ASOSI SIFATIDA

Yuldasheva Matluba Munavarovna

Qo'qon davlat universiteti Milliy g'oya va huquq
kafedrası dostenti, falsafa fanlari nomzodi

Annotatsiya. Maqolada globallashuv davrida milliy mafkura va milliy identifikatsiya o'zaro bog'liq bo'lib, ular bir-birini qo'llab-quvvatlashlari va birgalikda rivojlanishini, global meyorlar va umumjahon tendensiyalar milliy milliylikni o'ziga xos saqlab qolish bilan bir vaqtning o'zida takomillashtirish vositasi sifatida ko'rilgan. Shuningdek, Yangi O'zbekistonda milliy identifikatsiya va mafkurani integratsiya qilish jarayoni globallashuv va milliy qadriyatlar

o'rtasidagi muvozanatni saqlashdan ibarat ekanligi, milliy mafkura va identifikatsiyaning zamonaviy takomillashuvi, ijtimoiy davlatni yaratish strategiyasida markaziy o'rin tutib, mamlakatning barqaror rivojlanishiga va xalqning umumiy farovonligiga xizmat qilishiga va diniy, madaniy, ta'limiy va ijtimoiy sohalaridagi islohotlar hamda global va mahalliy omillarning samarali uyg'unlashuviga e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: Yangi O'zbekiston, Konstitutsiya, aholi, Mahalla, qishloq, milliy mafkura, jamiyat, taraqqiyot, o'zgarish, rivojlanish, kambag'allik, tarixiy manba, ijtimoiy-falsafiy qarash, go'ya, ijtimoiy qatlam, dunyoqarash, tafakkur.

Ijtimoiy davlat tushunchasi uzoq tarixiy va falsafiy ildizlarga ega bo'lib, uning rivojlanishi turli bosqichlarda jamiyatning ehtiyojlari, iqtisodiy va siyosiy sharoitlarga bog'liq holda shakllangan. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasining asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida ijtimoiy davlat tamoyillarining mustahkamlanishi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu tahlilda ijtimoiy davlat tushunchasi, uning falsafiy asoslari, xalqaro tajribalar va O'zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar nuqtayi nazaridan baholanadi. Tarixiy manbalarga nazar tashlasak, "Ijtimoiy davlat" konsepsiyasi ilk bor nemis faylasufi Lorens fon Shteyn tomonidan 1850-yillarda ilgari surilgan. Uning fikriga ko'ra, ijtimoiy davlatning vazifasi shaxsiy erkinlik va ijtimoiy tenglikni ta'minlash hamda ijtimoiy tabaqalar o'rtasidagi iqtisodiy tafovutni kamaytirishdan iborat. Jumladan, Abu Nasr Forobiy o'zining "Fozil odamlar shahri" asarida adolatli jamiyat konsepsiyasini bayon qilib, davlatning asosiy maqsadi fuqarolarga baxtli va farovon hayot yaratish ekanligini ta'kidlaydi. Alisher Navoiyning "Mahbub ul-qulub" asarida davlat boshqaruvi va ijtimoiy adolat haqida chuqur mulohazalar yuritiladi. Nizomiy Ganjaviy va Sa'diy Sheroziy o'z asarlarida jamiyatni boshqarishda odillik, tenglik va fuqarolar manfaatlarini himoya qilish masalalariga alohida e'tibor qaratishgan.

Bugungi kunda O'zbekiston Prezidenti tomonidan ilgari surilgan ijtimoiy davlat tamoyillari ham aynan shu qadimiy g'oyalar bilan uyg'unlashib, fuqarolarning huquq va manfaatlarini ta'minlash, kambag'allikni qisqartirish va aholiga teng imkoniyatlar yaratish maqsadini ko'zlaydi. Ijtimoiy davlat tamoyillarini ilmiy-nazariy asosda tahlil qilgan mutaxassislar quyidagi asosiy xususiyatlarni ajratib ko'rsatadi:

Fuqarolar o'rtasidagi iqtisodiy tafovutni kamaytirish maqsadida daromadlar va boyliklarni qayta taqsimlash mexanizmlarining mavjudligi.

Bozor mexanizmlarini ijtimoiy jihatdan muvozanatlash, ya'ni boylik va daromadlarning adolatli taqsimlanishini ta'minlash.

Davlat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarda fuqarolarning ishtirokini oshirish, ularning manfaatlarini himoya qilish tizimini yo'lga qo'yish.

Aholining barcha qatlamlari, ayniqsa, himoyaga muhtoj guruhlar uchun davlat tomonidan kafolatlangan xizmatlar tizimini yaratish.

Har bir fuqaro uchun bepul yoki imtiyozli sharoitlarda ta'lim va tibbiy xizmatlardan foydalanish imkoniyatini ta'minlash.

Fuqarolarning turli ijtimoiy himoya shakllari, jumladan, pensiya, nafaqa, sugʻurta toʻlovlari kabi mexanizmlarning mavjudligi.

Har bir fuqaroning munosib mehnat sharoitlariga ega boʻlishi va davlat tomonidan ish bilan taʼminlash tizimining yaratilishi.

Yuqoridagi funksiyalar ijtimoiy davlatni shakllantirishda muhim rol oʻynaydi va Oʻzbekistonda ham ushbu jihatlar keng qamrovli islohotlar orqali hayotga tatbiq etilmoqda.

Dunyo tajribasiga qaraganda, ijtimoiy davlat modeli turli mamlakatlarda turlicha shakllangan. Germaniya, Fransiya kabi Yevropa mamlakatlarida bu tushuncha Konstitutsiya darajasida mustahkamlangan. Skandinaviya davlatlari (Shvetsiya, Norvegiya, Daniya) esa “farovonlik davlati” tamoyili asosida ijtimoiy xizmatlarning yuqori sifatini kafolatlagan.

Bizga maʼlumki, Konstitutsiyada ijtimoiy davlat tamoyillarining mustahkamlanishi – ijtimoiy himoya va farovonlikni taʼminlash davlat siyosatining ajralmas qismi sifatida belgilandi. Aholining ehtiyojmand qatlamlarini qoʻllab-quvvatlash tizimi – “Temir daftar”, “Ayollar daftari”, “Yoshlar daftari” kabi dasturlar orqali kam taʼminlangan aholiga ijtimoiy yordam koʻrsatish yoʻlga qoʻyilgan. Sifatli taʼlim va bandlik dasturlari – soʻnggi yillarda oliy taʼlim muassasalarining soni 198 taga yetkazildi, “Bir million dasturchi” kabi loyihalar orqali yoshlarning zamonaviy kasblarga tayyorlanishi taʼminlandi. Sogʻliqni saqlash tizimida davlat kafolatlari – tibbiy sugʻurta tizimi bosqichma-bosqich joriy qilinib, zamonaviy tibbiy asbob-uskunalar bilan taʼminlash ishlari olib borilmoqda. Uy-joy dasturlari – soʻnggi 6 yil ichida 500 mingga yaqin yangi uy-joylar qurilib, aholining kam taʼminlangan qatlamlariga imtiyozli ipoteka kreditlari ajratilmoqda.

Shuningdek, Oʻzbekistonning 2022-2026 yillarga moʻljallangan Taraqqiyot Strategiyasi aynan ijtimoiy davlat tamoyillarini mustahkamlashga qaratilgan. Ushbu strategiyaning “Adolatli ijtimoiy siyosat yuritish, inson kapitalini rivojlantirish” deb nomlangan yoʻnalishida quyidagi maqsadlar belgilangan:

Aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini yanada qoʻllab-quvvatlash; ishsizlik va kambagʻallikni kamaytirish; sifatli tibbiyot va taʼlim xizmatlarini rivojlantirish; Oʻzbekiston fuqarolarini zamonaviy kasblarga tayyorlash va bandligini oshirish.

Shuni aytish joizki, Yangi Oʻzbekistonning ijtimoiy davlat qurish strategiyasi tarixiy tajriba, falsafiy gʻoyalar va zamonaviy islohotlarga tayanadi. Prezident tomonidan ilgari surilgan bu model aholining barcha qatlamlari manfaatlarini himoya qilish, ijtimoiy adolatni taʼminlash va mamlakatning uzoq muddatli taraqqiyotini kafolatlashga qaratilgan. Ushbu yondashuv Yangi Oʻzbekiston taraqqiyotining barqaror asosiga aylanishi mumkin.

Shuningdek, Yangi O'zbekistonning ijtimoiy davlatni yaratish strategiyasi o'z ichiga ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, va madaniy jihatlarni o'zaro uyg'unlikda rivojlantirishni qamrab oladi. Ushbu strategiya, g'oyaviy-mafkuraviy islohotlar asosida, jamiyatda adolat, barqarorlik va fuqarolarning farovonligini oshirishni maqsad qilib qo'yadi. Yangi O'zbekiston strategiyasi ijtimoiy davlat g'oyasini amalga oshirishda chuqur islohotlarni o'z ichiga oladi. Bu strategiya fuqarolar manfaatlarini ustuvorlikka qo'yib, xalq bilan hamjihatlikda milliy taraqqiyotga erishishni ko'zda tutadi.

Zero, O'zbekistonning ijtimoiy davlatni yaratish strategiyasi g'oyaviy-mafkuraviy islohotlar asosi sifatida mamlakatning ijtimoiy barqarorligini ta'minlash, fuqarolar farovonligini oshirish, va inson huquqlari hamda erkinliklarini himoya qilishni maqsad qilgan. O'zbekiston ijtimoiy davlat konsepsiyasining markazida inson huquqlari va manfaatlarini ustuvor qo'yish tamoyili yotadi. Bu tamoyil davlat siyosatining barcha sohalariga ta'sir etadi, chunki davlatning asosiy vazifasi har bir fuqaroning munosib yashash sharoitlarini ta'minlashdir. Ushbu maqsadga erishish uchun davlat aholining sog'lig'ini, ta'lim olish imkoniyatlarini, bandlikni va ijtimoiy himoyani kafolatlaydi. "Demak, madaniy ijtimoiy davlat madaniy tomonidan shakllantiriladigan va aks ettiriladigan farovonlik davlatidir. Biroq, bu madaniyat farovonlikni belgilovchi yagona yoki asosiy omil ekanligini anglatmaydi. Iqtisodiy, siyosiy va xalqaro ta'sirlar kabi boshqa omillar ham farovonlik davlatining rivojlanishi va o'zgarishida muhim ro'l o'ynaydi. Bundan tashqari, madaniyat statik yoki bir hil mavjudot emas, balki vaqt o'tishi bilan o'zgarishi va guruhlar va kontekstlarda farqlanishi mumkin bo'lgan dinamik va xilma-xildir. Demak, madaniy ijtimoiy davlat ijtimoiy davlatning turg'un yoki yagona turi emas, balki murakkab va plyuralistik hodisa bo'lib, ehtiyotkorlik va qiyosiy tahlilni talab qiladi"[1:1].

Ijtimoiy davlat strategiyasida g'oyaviy-mafkuraviy islohotlarning yana bir muhim jihati ma'naviyat va ma'rifat masalalaridir. Fuqarolarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasiga e'tibor qaratish orqali jamiyatdagi insoniylik, vatanparvarlik va bir-biriga hurmat kabi qadriyatlarni mustahkamlash davlatning muhim vazifalaridan biridir. Bu borada ommaviy axborot vositalari, ta'lim muassasalari va jamoat tashkilotlari orqali keng ko'lamli tadbirlar amalga oshiriladi. Barqaror rivojlanish kontsepsiyasiga asoslangan ijtimoiy davlatni yaratish uchun davlat islohotlari doimiy ravishda chuqurlashtiriladi. Ijtimoiy himoya va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash uchun qabul qilingan dasturlar hamda qonunchilik tizimi zamon talablariga mos holda yangilanadi. Yangi O'zbekistonning ijtimoiy davlatni yaratish strategiyasi davlatning aholiga xizmat qilishdagi asosiy vazifalarini belgilab beradi. Insonning markaziy qadriyat sifatida ko'rilishi, ijtimoiy adolat, teng imkoniyatlar, fuqarolik jamiyati bilan hamkorlik va zamonaviy

texnologiyalarni joriy qilish kabi tamoyillar asosida bu strategiya mamlakatning ijtimoiy rivojlanishining yangi bosqichiga asos soladi. “Ijtimoiy davlatni odamlar uchun qulay yashash muhitini, rivojlangan mahalliy infratuzilmalarni yaratmay va fuqarolarni arzon uy-joy bilan ta’minlamay turib, tasavvur qilib bo‘lmaydi. Oxirgi yillarda O‘zbekistonda bu yo‘nalishlarda juda ko‘p ishlar qilindi”[2:2].

Insoniyat sivilizatsiyasining rivojlanishi juda murakkab, ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, u hech qachon to‘xtamaydi, taraqqiyot yutuqlarini oshiradi va umuman oddiy bo‘lmagan muammolarni keltirib chiqaradi. Ushbu jarayonning ko‘plab tarkibiy qismlari orasida ijtimoiy komponent o‘zining hal qiluvchi ahamiyati bilan ajralib turadi. Ijtimoiy kompleksdagi har qanday buzilish odamlar taqdirida og‘riqli iz qoldiradi. Biz o‘tmishda XXI asrga xos bo‘lgan ijtimoiy rivojlanish tendensiyalari va qonuniyatlarini topa olmaymiz. Yangi davr jamiyatga qiyinchilik tug‘diradi, o‘z ustuvorliklarini yaratadi va ularga adekvat bo‘lgan nazariy umumlashtirish va bashoratlarni talab qiladi. Biroq, aynan ijtimoiy majmuada har qanday davrda ham, o‘rta asrlarda ham, XXI asrda ham, kelajakda ham rivojlanishning tabiati va sur‘atlarini, shu jumladan, odamlar o‘rtasidagi munosabatlarni, sifatni sezilarli darajada belgilaydigan ko‘plab vaziyatlar yuzaga keladi. Bu huquqlari teng himoya qilinadigan turli xil mulk shakllarini yarashtirish, shaxsiy manfaatlarni tanlash erkinligi, davlat farovonligidan teng foydalanish imkoniyati va boshqalar. Shu sababli ijtimoiy taraqqiyotga ko‘rsatilgan holatlarni tahlil qilmasdan qarash iqtisodiy tahlilni ma’nosiz qilish, zamon va makondan tashqarida mavhum konstruksiyalar qurish demakdir.

O‘zbekiston iqtisodiyoti islohotlarning yangi, bozorga yo‘naltirilgan bosqichida. Biroq bu islohotlar o‘z-o‘zidan respublika taraqqiyotining maqsadi emas. Ularning asosiy vazifasi fuqarolar farovonligini oshirishdan iborat. Shu bois mamlakatdagi vaziyat islohotlar vektorini zudlik bilan ijtimoiy yo‘nalishga burishni taqozo etmoqda. Iqtisodiyotda demokratlashtirish va bozor asoslarini rivojlantirish kursini saqlab qolish, hal qiluvchi darajada, O‘zbekiston jamiyatini birlashtirish va mamlakatni barqaror rivojlanish trayektoriyasiga olib chiqishga qodir bo‘lgan ijtimoiy strategiyani amalga oshirishga bog‘liq. “Ijtimoiy davlat” tushunchasi “Inson qadri” tushunchasi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, ushbu g‘oyaning tub negizida, avvalo, inson qadrini ulug‘lash, aholiga xizmat qilishdek olijanob maqsad mujassam. Ijtimoiy davlat har bir inson uchun ijtimoiy tenglik va adolat tamoyillari asosida munosib yashash sharoitini yaratib beradi. U ijtimoiy tafovutlarni kamaytirish, muhtojlarga yordam berish bo‘yicha samarali siyosat olib boradigan davlat modelidir. Shuningdek, ijtimoiy davlat muhtojlarga uy-joy, yashash uchun zarur bo‘lgan iste’mol tovarlarining eng kam miqdori belgilab qo‘yilishini nazarda tutadi. Shaxs va uning oilasi munosib hayot kechirishi uchun

etadigan ish haqi, bandlikni ta'minlash, xavfsiz mehnat sharoitini yaratish, kambag'allikni qisqartirishni talab qiladi"[3:3].

Yangi O'zbekistonning ijtimoiy davlat strategiyasi davlat va jamiyatning iqtisodiy barqarorligini ta'minlash orqali ijtimoiy rivojlanishni yanada mustahkamlaydi. Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish falsafasi iqtisodiy taraqqiyot va jamiyat a'zolarining farovonligi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ta'kidlaydi. Ushbu tamoyil Aristotelning "oltin o'rta" nazariyasiga yaqin bo'lib, iqtisodiy va ijtimoiy hayotda barqarorlik va muvozanatga erishishni ko'zda tutadi. Yangi O'zbekiston ijtimoiy davlatni yaratishda ma'naviyat va madaniyatni rivojlantirish masalasiga alohida e'tibor beradi. Falsafiy nuqtai nazardan, ma'naviyat insonning ichki dunyosini boyituvchi va uning jamiyatda tutgan o'rnini belgilovchi asosiy omil sifatida ko'riladi.

Umuman olganda, ijtimoiy davlatning muvaffaqiyatli rivojlanishi ilmiy-texnologik taraqqiyot bilan chambarchas bog'liqdir. Ijtimoiy falsafa bu jarayonni inson ongining rivojlanishi va uning yaratuvchanlik qobiliyatlarining ifodasi sifatida tushuntiradi. Zamonaviy texnologiyalar, innovatsiyalar va raqamli iqtisodiyot asosida taraqqiyotga erishish insonning intellektual qobiliyatlarini rivojlantiruvchi muhim vosita sifatida ko'riladi. Yangi O'zbekistonning ijtimoiy davlatni yaratish strategiyasi ijtimoiy-falsafiy jihatdan insonparvarlik, adolat, tenglik, fuqarolik jamiyati va demokratik boshqaruv tamoyillariga asoslanadi. Bu strategiya jamiyatning barcha sohalarida ijtimoiy barqarorlik va farovonlikka erishish uchun kuchli falsafiy poydevor yaratadi. Davlat va jamiyat o'rtasidagi uyg'unlik, milliy o'zlik va global jarayonlarga moslashuv, hamda innovatsion taraqqiyot Yangi O'zbekistonning ijtimoiy davlat konsepsiyasida asosiy falsafiy xulosalar sifatida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Anarbayev J.B. Ijtimoiy davlat nazariyalari // SAI. 2024. – №19. Special Issue . URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ijtimoiy-davlat-nazariyalari> (дата обращения: 06.09.2024).
2. Abdukarimova R.A. Yangi O'zbekiston – ijtimoiy davlat // Scientific progress. 2023. – №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/yangi-o-zbekiston-ijtimoiy-davlat> (дата обращения: 06.09.2024).
3. Yusupov J.Sh., Turdiyeva Sh.A., Saidxonov M.Z., Abduazizov A.A. Yangi O'zbekiston – ijtimoiy davlat // SAI. 2024. – № Special Issue 32. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/yangi-o-zbekiston-ijtimoiy-davlat-1> (дата обращения: 06.09.2024).

INSON KAPITALI – MAFKURAVIY XAVFSIZLIKNI TA'MINLASHNING STRATEGIK OMILI SIFATIDA

Saidkulov Nuriddin Akramkulovich,
Guliston davlat pedagogika instituti dotsenti,
Siyosiy fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya. Ushbu maqolada inson kapitalining zamonaviy jamiyatdagi o'rni, xususan, mafkuraviy xavfsizlikni ta'minlashdagi strategik ahamiyati tahlil qilingan. Muallif inson kapitalining ta'lim, tarbiya, madaniyat, axborot savodxonligi, media madaniyati va fuqarolik faolligi bilan bog'liq jihatlarini yoritadi. Maqolada inson kapitalini rivojlantirish orqali jamiyatda g'oyaviy barqarorlikka erishish, yoshlarning ma'naviy immunitetini mustahkamlash va yot mafkuralarga qarshi kurashishda samaradorlikka erishish yo'llari ochib berilgan. Shuningdek, O'zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar zaminida inson kapitali va mafkuraviy xavfsizlik o'zaro bog'liq strategik ustuvorliklar sifatida ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: inson kapitali, mafkuraviy xavfsizlik, ma'naviy immunitet, ta'lim-tarbiya, g'oyaviy barqarorlik, axborot xurujlari, yoshlar siyosati, davlat islohotlari

Mafkuraviy xavfsizlik zamonaviy davrda har bir davlatning ichki barqarorligini saqlashda strategik ahamiyat kasb etadigan omillardan biridir. Bu xavfsizlikning asosiy mazmuni – jamiyat a'zolarining mafkuraviy tahdidlar, g'oyaviy xurujlar va bosimlarga nisbatan barqaror immunitetga ega bo'lishini ta'minlashdir. Bunday immunitet esa tasodifan shakllanmaydi, balki ongli va uzluksiz jarayon natijasida yuzaga keladi. Shu nuqtai nazardan qaralganda, inson kapitali mafkuraviy xavfsizlikni ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Chunki inson kapitali – bu nafaqat bilim, ko'nikma va malaka majmui, balki insonning ma'naviy-axloqiy, ijtimoiy-siyosiy saviyasi va dunyoqarashini ham o'z ichiga oladi. Globallashuv kuchaygan sharoitda mafkuraviy tahdidlar tobora murakkablashmoqda va bunday sharoitda inson kapitalining barqarorligi mafkuraviy barqarorlikning kafolatiga aylanmoqda. Aynan shuning uchun zamonaviy ilmiy-amaliy izlanishlarda inson kapitali mafkuraviy xavfsizlikni ta'minlashning eng muhim strategik omili sifatida talqin etilmoqda.

Zamonaviy globallashuv davrida jamiyatlar nafaqat iqtisodiy raqobatda, balki mafkuraviy kurash maydonida ham faol ishtirok etmoqda. Bugun mafkuraviy xavfsizlik masalasi har qachongidan dolzarb tus olgan. Mafkuraviy xavfsizlik – bu jamiyatning g'oyaviy mustahkamligi, fuqarolarning ma'naviy immuniteti va axborot xurujlariga nisbatan barqarorligi demakdir. Ushbu xavfsizlikning asosiy omillaridan biri sifatida inson kapitali masalasi ilgari surilmoqda. Inson kapitali – bu jamiyatdagi har bir fuqaroning bilim, salohiyat, axloqiy fazilatlar, ijtimoiy mas'uliyati va milliy ongiga asoslangan qimmatli resursdir.

Ilmiy adabiyotlarda inson kapitalining iqtisodiy o'sishga ta'siri ko'plab o'rganilgan bo'lsa-da, uning mafkuraviy xavfsizlikdagi roli hali yetarli darajada

tahlil qilinmagan. Aslida esa, inson kapitalining g'oyaviy tarkibi – uning ongida shakllangan mafkuraviy qarashlar, tarixiy xotira, milliy g'urur, tanqidiy fikrlash va ijtimoiy mas'uliyat kabi omillar orqali namoyon bo'ladi. Bunday omillar esa jamiyatning mafkuraviy barqarorligi uchun asosiy tayanchga aylanadi.

Inson kapitalining rivojlanishi bevosita ta'lim va tarbiya tizimiga bog'liq. Ta'lim insonda ilmiy dunyoqarashni shakllantirsa, tarbiya esa unga g'oyaviy asos beradi. Shu bois, har qanday zamonaviy jamiyat ta'lim-tarbiya tizimini milliy mafkura ruhida takomillashtirishga alohida e'tibor qaratadi. Maktabdan tortib oliy ta'lim muassasalarigacha bo'lgan barcha bosqichlarda inson kapitalining ma'naviy-asosiy komponentlari shakllantirilmog'i zarur.

Masalan, o'quv dasturlarida milliy qadriyatlar, tarix, madaniyat, davlat tiliga asoslangan ta'lim usullari orqali yosh avlodda o'zligiga sadoqat, Vatanga muhabbat, mustaqil fikrlash va g'oyaviy immunitet kabi jihatlar shakllantiriladi. Bularning barchasi inson kapitalini g'oyaviy jihatdan mustahkamlab, uni mafkuraviy xavfsizlikni ta'minlashda muhim vositaga aylantiradi.

Bugungi tahdidlar ko'p qirrali va ko'rinmas tusga ega: axborot urushlari, internet orqali targ'ib qilinayotgan yot g'oyalar, ijtimoiy tarmoqlardagi zararli axborotlar yoshlar ongini chalg'itishga urinmoqda. Bunday tahdidlarga qarshi kurashish esa faqat kuch bilan emas, balki ongli, bilimli, tanqidiy fikrlovchi, ma'naviy immunitetga ega yoshlar bilan bo'lishi mumkin.

Inson kapitaliga sarmoya kiritish, uni rivojlantirish, zamonaviy ko'nikmalar bilan boyitish mafkuraviy xavfsizlikning ishonchli poydevorini yaratadi. Bunday kapitalga ega fuqarolar o'z milliy g'oyasini anglaydi, uni asraydi, targ'ib qiladi va yot mafkuralarga qarshi mustahkam turadi.

Mafkuraviy xavfsizlikni ta'minlashda shuningdek, davlat siyosatining izchil va strategik yondashuvi muhim. Prezident Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "Inson qadri" g'oyasi yangi O'zbekiston taraqqiyotining asosiy ustuniga aylanishi zarur. Bu degani, insonning faqat moddiy emas, balki ma'naviy, g'oyaviy, ijtimoiy-ma'rifiy ehtiyojlarini ham to'liq ta'minlash darkor. Yangi O'zbekiston sharoitida yoshlar bilan ishlash, ularning tafakkurini yuksaltirish, intellektual salohiyatini rivojlantirish orqali mafkuraviy xavfsizlikni ta'minlash mumkin.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarga jamiyat a'zolarining turmush darajasini oshirishga e'tibor qaratilganligi aholi real daromadlarining o'sishiga, turmush sharoiti sifatining oshishiga bog'liqdir. "...biz amalga oshirayotgan iqtisodiy islohotlar va ijtimoiy o'zgarishlarning samarasi, birinchi navbatda, aholining moddiy ahvoli va farovonligini, uning hayot darajasi va sifatini oshirishga qay darajada ta'sir ko'rsatayotgani bilan o'lchanadi"[1]. Shu nuqtai nazardan mamlakatimiz aholisi turmush sifatining oshishi bevosita inson kapitalini qanchalik darajada rivojlanganligiga bog'liqdir. Darhaqiqat,

islohotlarning samarasini faqat raqamlar yoki statistik ko'rsatkichlar bilan emas, balki odamlarning hayotida qanday real o'zgarishlar yuz berayotganini inobatga olgan holda baholash – ijtimoiy adolat, insonparvarlik va strategik yondashuv ifodasidir. Chunki har qanday iqtisodiy o'sishning yakuniy maqsadi – bu inson salohiyatini rivojlantirish, ularning imkoniyatlarini kengaytirish va orzu-maqsadlarini ro'yobga chiqarish uchun zamin yaratishdir[2].

Aholining real daromadlari oshmas ekan, ta'lim, sog'liqni saqlash, madaniyat, axborot texnologiyalaridan foydalanish imkoniyati ham cheklangan bo'ladi. Bu esa inson kapitalining to'laqonli rivojlanishiga to'sqinlik qiladi. Shunday ekan, moddiy farovonlik va ijtimoiy muhofaza bilan bir qatorda, ma'naviy va intellektual rivojlanishga zamin yaratish – davlat siyosatining ustuvor vazifasi bo'lishi kerak.

Shu nuqtai nazardan aytganda, iqtisodiy islohotlar bilan inson kapitali o'rtasida uzviy bog'liqlik mavjud: inson kapitali rivojlansa, islohotlarning samaradorligi oshadi. islohotlar samarali bo'lsa, inson kapitalining sifati va miqdori ortadi. Bu esa o'z navbatida, mafkuraviy xavfsizlik, ijtimoiy barqarorlik, fuqarolik faolligi, milliy birdamlik kabi omillarning mustahkamlanishiga xizmat qiladi.

Radikalizm, ekstremizm, separatizm kabi mafkuraviy tahdidlar asosan bilim yetishmovchiligi, bekorchilik, ma'naviy bo'shliq kabi holatlardan paydo bo'ladi. Shu sababli inson kapitalini rivojlantirish orqali bu kabi salbiy holatlarning ildizini quritish mumkin. Inson kapitaliga sarmoya – bu jamiyatning mafkuraviy xavfsizligiga sarmoya deganidir. Uzoq muddatli istiqbolda bu sarmoya davlat mustahkamligining kafolatidir.

Davlat tomonidan inson kapitalini rivojlantirish bo'yicha olib borilayotgan islohotlar, xususan, ta'lim sohasidagi yangilanishlar, madaniyat va axborot siyosatidagi o'zgarishlar bu boradagi muhim harakatlardir.

Ta'limdagi zamonaviy metodlar, xususan, muammoli ta'lim, loyihaviy yondashuv, tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi texnologiyalar inson kapitalini shakllanishiga xizmat qiladi. Bunday yondashuvlarda o'quvchi shunchaki bilim oluvchi emas, balki uni qayta ishlab, amalda qo'llay oladigan shaxsga aylanishi ta'minlanadi. Shu orqali inson kapitalining faol g'oyaviy immuniteti shakllanadi.

Shu bilan birga, madaniyat va san'at sohasi ham inson kapitalining g'oyaviy jihatdan boyitilishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Milliy teatr, kino, adabiyot, xalq og'zaki ijodi, musiqasi orqali yoshlarda o'zligiga hurmat, g'urur, milliy ong va vatanparvarlik tuyg'ulari rivojlanadi.

OAV va ijtimoiy tarmoqlarning zamonaviy roli ham inkor etib bo'lmaydi. Mazkur platformalarda ijobiy, ijtimoiy-ma'naviy jihatdan sog'lom kontentni

ko'paytirish orqali g'oyaviy xavfsizlik mustahkamlanadi. Bu esa bevosita inson kapitalining media savodxonligi va axborot madaniyati bilan bog'liq.

Davlat siyosatining bu boradagi muvofiqlashtiruvchi roli juda muhim. Xususan, yoshlar uchun yaratilgan imkoniyatlar, ularning faolligini rag'batlantirish, ijtimoiy-iqtisodiy hayotda faol ishtirokini ta'minlash orqali inson kapitalining g'oyaviy kuchi oshadi. Inson o'zining foydali ekanini, jamiyat uchun muhimligini his qilsa, u yot g'oyalarga berilmaydi.

Bundan tashqari, mafkuraviy xavfsizlikni ta'minlashda oilaning o'rni ham beqiyosdir. Oila ham inson kapitalini shakllantiruvchi ijtimoiy institut sifatida g'oyaviy barqarorlikning boshlang'ich zaminidir. Ota-onaning farzandiga bergan tarbiyasi, unga singdirgan qadriyatlari, diniy-ma'naviy dunyoqarashi jamiyatdagi umumiy mafkuraviy muhitni belgilaydi. Shu bilan birga, ommaviy axborot vositalari va madaniy-ma'rifiy muassasalar orqali g'oyaviy tarbiyani mustahkamlash mumkin. Oila – inson kapitalining birinchi bosqichi, birinchi tarbiya maktabidir. Oiladagi sog'lom muhit, ota-ona bilan bola o'rtasidagi ochiq muloqot, axloqiy-me'yoriy qadriyatlar bola shaxsiyatining g'oyaviy asosini belgilaydi[3].

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, jamiyatdagi barqarorlik, ijtimoiy uyg'unlik va g'oyaviy xavfsizlik bevosita inson kapitalining sifatiga bog'liq. Shunday ekan, inson kapitaliga strategik yondashuv bu nafaqat iqtisodiy, balki mafkuraviy ustuvorlikdir.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, inson kapitali va mafkuraviy xavfsizlik tushunchalarini integratsiyalashgan holda rivojlantirish – barqaror jamiyat, g'oyaviy mustahkam davlat va kelajakka ishonchli zamin demakdir. Bu esa har bir fuqaroning, ta'lim tizimining, davlat siyosatining va jamoatchilikning uzviy hamkorligini talab etadi. Shu bois, inson kapitalini rivojlantirish orqali biz mafkuraviy tahdidlarga qarshi eng samarali vositani yaratamiz. Bu strategik yo'nalish bugungi O'zbekistonning mafkuraviy siyosatida yetakchi o'rinlardan birini egallashi lozim. Shuning uchun inson kapitaliga investitsiya – bu faqat iqtisodiy emas, balki mafkuraviy barqarorlikni ta'minlash yo'lida amalga oshiriladigan uzoq muddatli strategik chora-tadbir hisoblanadi. Har bir yoshning ongida mustahkam milliy g'oya, sog'lom dunyoqarash, tarixiy xotira bo'lishi uning mafkuraviy immunitetini mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: O'zbekiston, 2016. – B. 17.

2. Akramkulovich, S. N. (2024). Theories of human capital development. Science and innovation, 3(Special Issue 24), 829-832.

3. Akramkulovich Nuriddin Saidkulov. (2023). Problems of human capital development in ensuring the stability of society. American Journal Of Social Sciences And Humanity Research, 3(11), 233–241.

БЕЗОПАСНОСТЬ ЛИЧНОСТИ В ЦИФРОВУЮ ЭПОХУ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Ахметова Клара Ирисматовна,
и.о. доцент кафедры Педагогическое
образование и психология Образовательного
университета Ренессанс.

Аннотация. Данная статья посвящена вопросам обеспечения безопасности личности в условиях глобальной цифровой трансформации. В статье отмечается, тот факт, что негативным последствием активного развития цифровых технологий становится появление так называемых киберугроз и кибервойн, роста кибернасилия, кибертерроризма и киберпреступности. Сегодня так называемое киберпространство становится еще одной сферой борьбы, а информационное пространство признается как новая сфера межличностных отношений. Автор отмечается, что особую значимость в условиях стремительного развития цифровизации имеют вопросы обеспечения информационной безопасности молодого поколения.

Ключевые слова: информационное пространство, цифровизация, цифровая трансформация, безопасность, личность, информационная безопасность, киберугроза, кибервойна, кибернасилие, кибертерроризм и киберпреступность, сфера межличностных отношений.

В современной системе отечественного образования одной из важнейших задач становится подготовка обучающихся к дальнейшей деятельности в условиях цифрового общества, то есть постиндустриального общества, которая является новой исторической фазой развития цивилизации, в которой главными продуктами производства являются информация и её высшая форма – знания, и цифровой экономики - как современной стадии развития цивилизации, которая характеризуется преобладающей ролью творческого труда и информационных продуктов.

Существенные преобразования на современном этапе информатизации образования претерпели методы, формы, способы и средства образовательной деятельности на всех уровнях образования. Анализ влияния достижений научно-технического прогресса на развитие и совершенствование информационно-образовательной среды [1; 8], позволяет сделать вывод о новых вызовах и рисках, связанных с обеспечением информационной безопасности личности на всех этапах современного образования, характеризуемого как конвергентное образование, которое

«...является следствием реализации особенностей современного образования (глобализация информационного взаимодействия и осуществления информационной деятельности; конвергенция педагогической науки и информационных и коммуникационных технологий; сетевое образование) [9, с. 65].

Адаптация к реалиям образовательной деятельности в условиях современной информационно-образовательной среды диктует целый ряд требований ко всем участникам образовательного процесса - как к педагогам, так и к обучающимся, детерминированным по уровням отечественной системы образования.

Психологическая безопасность личности в цифровой среде - это совокупность сложившихся объективных условий и субъективных факторов, дающие человеку возможность и право самостоятельно и сознательно формировать свои идеи, регулировать собственное морально-нравственное состояние и эмоциональное поведение вне зависимости от явного или скрытого внешнего информационного воздействия. Законодательство РУз [1] определяет формы информационно-психологического воздействия, регламентирует противодействие им и борьбу с ними. Так, запрещены публичные выступления и публикации, содержащие порнографию, насилие и жестокость, пропагандирующие нетрадиционные сексуальные отношения, педофилию, смену пола и др. Однако число аморальных и экстремистских идеологий множится. Наряду с другими аморальными и экстремистскими идеями ЛГБТ-сообществ, эта идея отказа от рождения детей активно пропагандируется среди населения западных стран и насаждается сегодня молодежи Узбекистана через СМИ.

Наиболее стремительно распространяется сегодня такая информационная угроза психофизиологическому здоровью молодежи, как кибербуллинг.

Сложность этой проблемы заключается в том, что кибербуллинг использует цифровые платформы для нанесения вреда, запугивания или преследования людей. Через текстовые сообщения, комментарии в социальных сетях, на форумах и даже в онлайн-играх осуществляется «киберзапугивание». Оно может быть направлено на людей любого возраста, но особенно распространено среди детей и подростков.

Выделим факторы, которые способствуют оказанию вредоносного психологического воздействия кибербуллинга через сеть Интернет:

1. Анонимность, которая обеспечивает Интернет, позволяет киберхулиганам скрывать свою личность, что облегчает им совершение вредоносного поведения без непосредственных последствий для них.

2. Обезличенность цифрового нападения и отсутствие прямого контакта с киберхулиганом может побудить человека к антисоциальным, аморальным и противоправным действиям.

3. Идеологически опасные сообщения, изображения или видео, которые быстро распространяются и достигают большой аудитории.

4. Длительное сохранение провокационной информации приводит к эмоциональному расстройству жертвы.

5. Цифровая природа онлайн-контента усиливает негативное воздействие кибербуллинга, так как адресация контента регулярно повторяется, что нивелирует возможность избежать информационного преследования.

6. Круглосуточная доступность Интернета, а значит, непрекращающийся характер воздействия [3; 4].

Психологические последствия кибербуллинга заключаются в следующем: непрерывный стресс, тревога, депрессия и снижение самооценки, постоянный страх и унижение, которые могут привести к социальной замкнутости, изоляции и даже суицидальным мыслям, нарушить режим сна, повлиять на успеваемость в учебе и успешность в работе. Сегодня психологический эффект киберзапугивания выходит далеко за рамки непосредственного воздействия: жертвы продолжают страдать от психологической травмы, помимо недоверия к сетевому взаимодействию испытывают трудности в формировании новых отношений и проблемы с восстановлением уверенности в себе.

Сообщить о случаях кибербуллинга детям и подросткам обычно непросто, так как нет рекламы, где имеется подсказка, к кому нужно обращаться за помощью и как действовать в подобных ситуациях. Необходимо, чтобы жертвы имели доступ к ресурсам и системам поддержки, как онлайн, так и офлайн, включая телефоны доверия, специалистов по психическому здоровью и специализированные организации по борьбе с киберзапугиванием. Поэтому необходимо разработать систему мер поддержки пострадавших от кибербуллинга. Перечислим основные направления этой правоохранительной деятельности.

Во-первых, необходимо проконсультировать родителей, школьных педагогов-психологов, мотивировать на целесообразность максимального внимания к детям и подросткам, в поведении которых начали проявляться психологические отклонения.

Во-вторых, борьба с киберзапугиванием требует коллективных усилий, целенаправленной деятельности сообществ, образовательных учреждений и

государственных онлайн-платформ в продвижении цифровой грамотности, воспитании сопереживания.

Акцентируем внимание на информационно-психологические риски и угрозы морально-нравственному здоровью личности в Интернете. В первую очередь такие риски и угрозы вызваны преследованием в Интернете - преднамеренным и неоднократным использованием цифровых платформ для запугивания людей и домогательства. Это может включать отправку оскорбительных или угрожающих сообщений, распространение ложных сведений (слухов) или публичный позор. Под преследованием понимается сбор личной информации, наблюдение за деятельностью и попытки контроля.

Интернет обеспечивает определенную степень анонимности и дистанции, что способствует созданию фальшивых профилей или анонимных аккаунтов целью которого является усложнение задачи идентификации преследователей и противостояния противоправным действиям, создание у жертвы ощущения беспомощности и страха.

Отметим психологические последствия домогательства и преследования, которые включают доведение стресса до третьей стадии - от тревоги и страха за свою безопасность до снижения сопротивления. Тактика постоянного вторжения в личную жизнь жертвы за счет использования цифровых данных направлена на потерю приватности и приводит к ощущению слежки, нарушению сна, социальной замкнутости и ухудшению общего самочувствия.

Домогатели и преследователи регулярно меняют тактику эмоционального манипулирования своими жертвами, используют технику газлайтинга, чтобы заставить жертву сомневаться в собственном восприятии и опыте. Целью газлайтера является искажение ситуации так, чтобы обесценить чувства и мысли жертвы и получить возможность управлять реальностью жертвы. Специалисты советуют: во-первых, сохранять электронные документы, для того чтобы предъявить их в качестве доказательства; во-вторых, определить триггеры, которые провоцируют манипулятора на совершение нападения, например: деньги, наследство, власть, полномочия; в-третьих, оценить, какая эмоция ранит в большей степени, и контролировать себя с помощью рефлексии.

В более широком масштабе газлайтеры создают клеветнические кампании в Интернете или распространяют неверную информацию, который может нанести урон репутации жертвы. Последствия противоправных и аморальных действий в цифровой среде охватывают и социальную, и личную жизнь жертвы. С одной стороны, потеря доверия к другим людям приводит к напряженным личностным отношениям. С другой стороны, изменение

поведения в социальных сетях и онлайн-платформах, ограничение общения в электронных ресурсах еще более изолирует жертву, в частности от сообществ и сетей поддержки в целом.

К тому же, огромный объем контента Интернета в открытом доступе содержит откровенные, насильственные или тревожные материалы. Случайное или преднамеренное воздействие такого контента может повлечь за собой дистресс, тревогу и другие психологические травмы, особенно у детей и уязвимых лиц, которые более восприимчивы к негативной информации. Например, это доступ к широкому информационному материалу откровенно сексуального содержания, включая порнографию, который возможен при просмотре веб-страниц с недостоверными ссылками. Порнографическая информация в раннем возрасте искажает представление о сексуальности и потенциально провоцирует психические расстройства.

Особую опасность представляют видео и графические изображения, в котором демонстрируются насилие, несчастные случаи, жестокость в реальной жизни. Подобный контент вызывает чувство страха, тревоги и беспомощности у людей любого возраста. Неожиданность получения агрессивной информации, когда таким контентом делятся без предупреждения или надлежащего контекста, порождает психическую травму.

Для несовершеннолетних могут быть опасными онлайн-конкурсы, которые побуждают к экстремальным физическим нагрузкам или рискованному поведению. Подростки чувствуют давление, которое заставляет их участвовать в конкурсе, что приводит к потенциальному физическому и психическому ущербу [5]. Некоторые онлайн-платформы используют язык вражды, экстремистские идеологии или радикализирующий контент. Воздействие подобного контента направлено на развитие негативных убеждений, предрассудков и нетерпимости, может привести к чувству гнева, тревоги и дистрессу.

Необходимо проводить мероприятия направленные на повышение осведомленности пользователей о различных видах психологических угроз в Интернете. Благодаря примерам конкретных ситуаций, подобные мероприятия помогают пользователям понять риски, связанные с киберзапугиванием, преследованием, кражей личных данных, просмотром откровенного или тревожного контента, а также мошенничеством и обманом в Интернете, даю знания о тактиках, используемых злоумышленниками, о попытках фишинга, поддельных веб-сайтах и подозрительных ссылках. Эти знания призваны для того чтобы научить осторожности в предоставлении

личной информации в Интернете или в общении, особенно с незнакомыми пользователями [10].

Так же, современное образование направлено на развитие навыков критического мышления, способности оценить онлайн-контент на предмет достоверности и потенциальных рисков, отличить надежный источник информации от ложного. Педагоги подчеркивают необходимость ответственного поведения в Интернете и соблюдения этических норм. Молодое поколение необходимо учить относиться к другим пользователям с уважением и сочувствием, что будет способствовать формированию цифровой культуры цивилизованного общества. Главная цель современного образования в настоящее время заключается в формировании профессиональных качеств личности, социально адаптированной к изменениям внешней среды, в связи с этим задачи программы воспитания направлены на формирование умений ориентироваться в контенте Интернета, распознавать опасную информацию, использовать проверенные, государственные ресурсы, иметь чувство ответственности и сострадания к другим и контролировать свои личные данные в цифровой сфере.

Итак, исходя из вышеизложенного отметим важные меры по достижению психологического благополучия в цифровой сфере.

1. Ответственное поведение в цифровой среде обеспечивается внимательным отношением к передаваемой информации, осторожностью хранения личных данных, таких как полное имя, адрес, номер телефона, и финансовой информации.

2. Необходимо формировать критическое мышление у подростков для контроля взаимодействия с физическими и юридическими лицами в Интернете. Критический принцип мышления указывает на умение опровергать ложные высказывания, обязывает проверять на прочность любую альтернативу, разрушать спекулятивную аргументацию, активно защищать истину, разрушать стереотипы в мышлении, не допускать распространения ложных мнений. Критика и самокритика в современной образовательной программе относится к коммуникативной компетентности.

3. В обеспечении онлайн-безопасности и психологического благополучия детей и уязвимых лиц играют жизненно важную роль инструменты родительского контроля и контент-фильтры, которые позволяют ограничить доступ к контенту веб-сайтов, не соответствующему возрасту. Регулярный контроль за деятельностью детей в Интернете имеет большое значение. Будучи осведомленными, о том, какие сайты посещают их дети, какими приложениями пользуются и с кем взаимодействуют, родители могут выявить любые потенциальные риски или признаки преследования и кибер-

запугивания. Ознакомление детей с правилами пользования Интернетом, установление ограничения времени пользования (фильтр работы с экраном) - это меры безопасности, которые способствуют выработать у детей здоровые привычки пользования Интернетом и сохранить психологическое благополучие в семье.

4. При обучении молодежи вопросам безопасности в Интернете необходимо предоставить знания об ответственном поведении, о важности защиты личной информации от фишинга, цифровую грамотность и навыки критического мышления как возможность принимать взвешенные решения и защищать себя от фишинговых психологических атак.

Использованная литература:

1. Бешенков С.А., Миндзаева Э. В. Интеграция учащихся в современный информационный социум как педагогическая проблема //Электронное обучение и дистанционные образовательные технологии. Теория и практика. Научное издание. Часть 1; под науч. ред. Я. А. Ваграменко, М. П. Карпенко. М.: Изд-во СГУ, 2017. С. 43-53.

2. Богатырева Ю. И., Козлов, О. А., Поляков В. П., Привалов А. Н. Методическая система непрерывной подготовки педагогических и управленческих кадров в области информационной безопасности: концепция // Теоретические и практические аспекты психологии и педагогики: коллективная монография. Уфа: Аэтерна. 2017. С. 27-47.

3. Буханцева А. С., Леонтьева В. Л. Влияние информационного поля на поведение интернет-пользователей // Неделя науки СПбПУ: материалы науч.-практ. конф. с междунар. участием (С.-Петербург, 19—24 нояб. 2018). Ч. 1. СПб.: С.-Петерб. политехн. ун-т Петра Великого, 2019. С. 277—279. EDN: гАЕМОТ.

4. Денисов Д. В. Безопасность в Интернете: защита от внешних угроз // Прикладная информатика. 2016. Т. 11. № 2 (62). С. 57—64. EDN: УУЕЯТЯ.

5. Ненашев С. М. Информационно-технологическая и информационно-психологическая безопасность пользователей сетей // Вопросы кибербезопасности. 2016. № 5 (18). С. 65-72. <https://doi.org/10.21581/2311-3456-2016-5-65-72> EDN: XEFZHP.

6. Поляков В. П. Аспекты информационной безопасности в информационной подготовке. М.: ФГБНУ «ИУО РАО», 2016. 160 с.

7. Роберт И. В. Развитие информатизации образования в условиях интеллектуализации деятельности и информационной безопасности субъектов образовательного процесса // Педагогическая информатика. 2017. № 2. С. 12.

8. Роберт И. В. Современное состояние и проблемы развития фундаментальных и прикладных исследований в области информатизации образования // Человек и образование. 2017. № 2. С. 165-174.

9. Роберт И. В. Конвергентное образование: истоки и перспективы // Наука о человеке: гуманитарные исследования. 2018. № 2 (32). С. 64-76.

10. Строганое В. Б. Методы противодействия манипуляции в Интернете // Инновационный потенциал молодежи: информационная, социальная и экономическая безопасность: материалы Междунар. молод. науч.-исслед. конф. (Екатеринбург, 04—05 дек. 2017). Екатеринбург: Урал. федер. ун-т им. первого Президента России Б. Н. Ельцина, 2017. С. 414—417. EDN: YPHRHX.

JAMIYATDA BARQARORLIKNI TA'MINLASHDA AXLOQIY TAMOYILLARNING AHAMIYATI

Atavullayev Mirkomil Axmadovich,
O'R Milliy universiteti o'qituvchisi, falsafa
fanlari doktori, dotsent

Nabiyeva Dilnoza G'ayratjon qizi,
O'R Milliy universiteti magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada axloqiy tamoyillarning jamiyatda barqarorlikni ta'minlashdagi ahamiyati tahlil etilib, ular shaxslararo ishonchni mustahkamlash, adolatni ta'minlash, iqtisodiy samaradorlikni oshirish, siyosiy va ekologik muvozanatni saqlashda muhim omil sifatida ko'rilgan. Shuningdek, diniy, falsafiy va tarixiy manbalar asosida axloqiy tamoyillarning jamiyat ijtimoiy hayotidagi o'rni, ularning ijobiy va salbiy ta'sirlari tahlil etilib, zamonaviy globallashtirish sharoitida mazkur tamoyillarning ahamiyati ortib borayotgani yoritilgan.

Kalit so'zlar: Adolat, axloqiy tamoyillar, ekologik muvozanat, jamiyat barqarorligi, iqtisodiy samaradorlik, ishonch, ma'naviy qadriyatlar, siyosiy barqarorlik.

Jamiyatning barqaror rivojlanishi ko'p jihatdan uning a'zolari o'rtasidagi o'zaro munosabatlarga, umumiy qadriyatlar va axloqiy normalarga bog'liq. Bu borada axloqiy tamoyillar esa shaxslarning xatti-harakatlarini tartibga soluvchi yo'l-yo'riq sifatida jamiyatda adolat, tenglik, hurmat va mas'uliyat kabi muhim qadriyatlarning mustahkamlanishiga xizmat qiladi. Mazkur tamoyillar shaxslararo munosabatlarni muvofiqlashtirish bilan birga, jamiyatning uzoq muddatli barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynab, umumiy maqsadlar sari harakat qilishga zamin yaratadi.

Ma'lumki, axloqiy tamoyillar insonning ijtimoiy va ma'naviy kamolotini ta'minlovchi, xulq-atvorini yo'naltiruvchi umumqabul qilingan me'yorlar to'plami sanaladi. Ular ko'p asrlik ijtimoiy tajriba, diniy e'tiqodlar, milliy urf-odatlar, falsafiy qarashlar va madaniyat asosida shakllanadi. Bu borada, Konfutsiy falsafasida "insoniylik", "halollik", "hurmat" kabi axloqiy tamoyillar jamiyat a'zolari o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solishda muhim rol o'ynagan.[1] Konfutsiy g'oyalarida insonparvarlik, ijtimoiy tartibga amal qilish va ota-onaga hurmat kabi axloqiy fazilatlar keng targ'ib etilgan.

Shuningdek, yunon falsafasiga ko'ra, Suqrot, Platon va Aristotel o'z asarlarida axloqni individual ong, irodaviy sifatlar va ijtimoiy mas'uliyat kabi tushunchalar bilan bog'lab tahlil qilganlar. Aristotel axloqiylikni "habitus", ya'ni "odatga aylangan fazilat" deb talqin qilgan va "oltin o'rtalik" nazariyasi orqali noqulay vaziyatlardan qochib, muvozanatni saqlashni axloqiy yetuklik mezonini sifatida belgilab bergan.[2] Uning "oltin o'rtalik" g'oyasi bugungi kunda ham

axloqiy muvozanat tushunchasi uchun muhim nazariy asos bo'lib xizmat qilmoqda. Suqrot esa, axloqiy fazilatlarni bilishga asoslangan holda "bilim axloqiylikning asosi" degan g'oyani ilgari surdi. Platonning "Ideal jamiyat" konsepsiyasida adolat, donishmandlik, jasorat va mo'tadillik kabi asosiy axloqiy fazilatlarni jamiyat hayotida muhim deb hisoblagan.[3]

Shu bilan birga, diniy tasavvurlar ham axloqiy fazilatlarning shakllanishi va targ'ibotida muhim rol o'ynagan. Jumladan, Qur'on va Hadis asosida islom axloqi halollik, adolat, sabr, rahm-shafqat, kamtarlik kabi axloqiy qadriyatlarni ilgari surdi. Bu borada, Imom G'azzoliy, Al-Buxoriy, Haki at-Termiziy, Al-Farobiy, Ibn Sino kabi musulmon mutafakkirlar axloqiy tarbiya, ruhiy poklanish va ma'naviy kamolot masalalariga falsafiy asoslar bilan yondashganlar. G'azzoliy o'zining "Ihyou ulumid-din" asarida axloqni nafaqat tashqi odob, balki qalb pokligi sifatida ham ta'riflagan.[4] Bundan ko'rinadiki, islom dinida Qur'on va Hadislar asosida halollik, adolat, rahm-shafqat, sadoqat kabi qadriyatlar axloqiylikning asosiy ko'rinishlari sifatida belgilangan.

Axloqiy tamoyillarning ahamiyati, ularning ijtimoiy ziddiyatlarni yumshatishdagi rolining muhimligida namoyon bo'ladi. Bu borada, Emil Dyurkgeymning ijtimoiy hamjihatlik haqidagi tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, umumiy axloqiy qadriyatlar jamiyat a'zolarini birlashtirib, anomiya (qadriyatlarning yo'qolishi) holatini oldini oladi. Bu holat ayniqsa, zamonaviy jamiyatlarda, globalizatsiya va madaniy xilma-xillik tufayli yuzaga keladigan axloqiy dilemmalar mazmunida dolzarb ahamiyat kasb etadi. Unga ko'ra, agar jamiyatda umumiy axloqiy asos bo'lmasa, turli guruhlar o'rtasida nizolar kuchayishi va barqarorlikka putur yetishi mumkin.

Bundan tashqari, axloqiy tamoyillar huquqiy tizimning asosini tashkil etadi va qonun ustuvorligini mustahkamlashda muhim rol o'ynashi borasidagi fikrlar Tomas Gobbs asarlarida keltirilgan. Xususan, uning "Leviafan" asarida keltirilgan fikrga ko'ra, axloqiy kelishuvsiz jamiyat "Hammaning hammaga qarshi urushi" holatiga tushib qoladi.[5] Shu sababli, axloqiy tamoyillar nafaqat shaxsiy darajada, balki institutsional darajada ham jamiyatning barqaror ishlashi uchun zarur sanalishligi mazkur asarda ta'kidlab o'tilgan. Shu nuqtayi nazardan, axloqiy tamoyillar jamiyatda ijtimoiy muvofiqlik, adolat va barqarorlikni ta'minlashda asosiy vosita sifatida xizmat qiladi hamda ularning yo'qolishi yoki zaiflashishi jiddiy ijtimoiy inqirozlarga olib kelishi mumkin.

Shu o'rinda ta'kidlab o'tish joizki, axloq bu insoniyat taraqqiyotining asosiy ustunlaridan biri bo'lib, u jamiyatning ruhiy-ma'naviy jihatdan rivojlanishini belgilaydi. Axloqiy tamoyillar nafaqat shaxsning ichki dunyosini, balki butun ijtimoiy tizimning barqarorligini ta'minlaydigan me'yorlar majmuasidir. Zamonaviy dunyoda global muammolar kuchayib borayotgan sharoitda axloqiy

qadriyatlarining ahamiyati tobora ortib bormoqda. Ular insonlar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solish, ijtimoiy adolatni ta'minlash va barqaror rivojlanish yo'lini belgilashda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Axloqiy tamoyillar jamiyatning barqarorligini ta'minlashda juda muhim ahamiyatga ega. Har bir tamoyil, o'zining ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy va ekologik oqibatlariga ta'sir ko'rsatadi. Adolat, halollik, insonparvarlik, mas'uliyat va hamkorlik kabi tamoyillar jamiyatda tinchlik, barqarorlik va farovonlikni ta'minlashga yordam beradi. Agar bu tamoyillar hayotda amalda bo'lsa, jamiyatda barqaror rivojlanish va ijtimoiy farovonlikning ta'minlashga erishiladi.

Axloqiy tamoyillarning jamiyatning ijtimoiy barqarorlikka ta'siri insonlar o'rtasidagi ishonchni mustahkamlash orqali ijtimoiy hamjihatlikni ta'minlaydi. Ishonch jamiyatning barqarorligi uchun poydevor bo'lib, u shaxslar va guruhlar o'rtasida o'zaro hurmat, hamkorlik va birdamlikni shakllantiradi. Bu borada, axloqiy me'yorlarga asoslangan oilalar jamiyatning asosiy tuzilmasi sifatida barqarorlikni ta'minlaydi. Bunda, ota-onalarning halollik, mehr-oqibat va mas'uliyat kabi tamoyillarga rioya qilishi farzandlarni to'g'ri tarbiyalashga yordam beradi. Bu esa kelajak avlodlarning axloqiy jihatdan sog'lom bo'lib ulg'ayishini kafolatlaydi. Tarixiy nuqtai nazardan, oilaviy qadriyatlar ko'plab madaniyatlarda, xususan, o'zbek xalqining "oila – jamiyatning ko'zgusi" degan tamoyilida muhim o'rin tutgan.[6] Agar oilada axloqiy me'yorlar buzilsa, bu ijtimoiy muammolar, jumladan, oilaviy ajrimlar yoki yoshlar orasida jinoyatchilikning ko'payishiga olib kelishi mumkin.

Shuningdek, ahil qo'shnichilik munosabatlari, qardoshlik va o'zaro yordam kabi mahalla instituti orqali ijtimoiy barqarorlik mustahkamlanadi. Mazkur tamoyil ijtimoiy muammolar, xususan, kambag'allik yoki yolg'izlikni bartaraf etishda muhim rol o'ynaydi. Zamonaviy sharoitlarda esa mahalliy jamoalar nafaqat an'anaviy yordam tizimi sifatida, balki davlat tomonidan ham aholiga keng ko'lamli ijtimoiy xizmatlar ko'rsatilmoqda. Bu borada, bu tamoyil zaiflashsa, jamoalar o'rtasida adovat yoki tarqoqlik paydo bo'lib, ijtimoiy barqarorlikka tahdid solishi mumkin.

Axloqiy tamoyillar jamiyatning iqtisodiy barqarorligini taminlashda uzoq muddatli barqarorlikka xizmat qiladi. Aksincha, mazkur tamoyillarga rioya qilmaslik iqtisodiy sohada korrupsiya, firibgarlik va nohalol raqobat kabi jiddiy oqibatlarga olib keladi. Halollik va shaffoflik tamoyillariga rioya qilgan korxonalar ishonchli biznes muhitini shakllantiradi. Bunda, halol ishlaydigan kompaniyalar mijozlar, hamkorlar va investorlar bilan uzoq muddatli aloqalarni o'rnatadi. Zamonaviy dunyoda mazkur tamoyil milliy kompaniyalar faoliyatida, xususan, shaffof hisobotlar va adolatli raqobat orqali o'z aksini topadi. Agar biznesda

axloqsizlik, jumladan, soliqdan qochish yoki firibgarlik kabi holatlar ko'paysa, bu istiqbolda iqtisodiy tizimning barqarorligiga putur yetkazadi.

Shuningdek, tadbirkorlik faoliyatida ijtimoiy mas'uliyat tamoyili atrof-muhitni muhofaza qilish va ishchilarning huquqlarini hurmat qilishni o'z ichiga oladi.[7] Bunda, "yashil iqtisodiyot" tamoyillariga rioya qilgan kompaniyalar resurslarni tejash va chiqindilarni qayta ishlash orqali iqtisodiy barqarorlikka hissa qo'shadi. Shu bilan birga, ishchilarga adolatli maosh to'lash va xavfsiz mehnat sharoitlarini ta'minlash ijtimoiy norozilikni kamaytirib, iqtisodiy tuzumning mustahkamlanishiga yordam beradi.

Shuni alohida ta'kidlab aytish joizki, davlat boshqaruvi va siyosatda axloqiy tamoyillarga rioya qilish siyosiy barqarorlikning asosiy shartlaridan biridir. Bu tamoyillar fuqarolar va hukumat o'rtasidagi ishonchni mustahkamlab, jamiyatda adolat va tartibni saqlaydi. Bunda, adolat va tenglik tamoyillari qonun ustuvorligini ta'minlaydi. Adolatli sud tizimi fuqarolarning huquqlarini himoya qilib, davlatga bo'lgan ishonchni oshiradi. Bu borada, korrupsiyaga qarshi samarali kurash olib borilgan davlatlarda Skandinaviya mamlakatlari misolida siyosiy barqarorlik yuqori darajada ta'minlangan bo'ladi.

Tarixiy jihatdan, qonun ustuvorligi qadimiy davlatlarda Rim huquqi yoki Islom shariatida jamiyatni boshqarishning asosi sifatida ko'rilgan. Agar bu tamoyil zaiflashsa sud tizimida adolatsizlik yoki korrupsiya ko'paysa bu kabi holatlar istiqbolda fuqarolarda norozilik va siyosiy beqarorlikka olib keladi. Shuningdek, siyosiy rahbarlar va xalq vakillari o'z faoliyatida axloqiy me'yorlarga rioya qilishi siyosiy ishonchni mustahkamlaydi. Jumladan, davlat byudjetining shaffof boshqarilishi yoki saylovlarning ochiq o'tkazilishi fuqarolarning siyosiy jarayonlarga ishonchini oshiradi. Zamonaviy dunyoda bu tamoyil demokratik davlatlarda ochiq hukumat tashabbuslari orqali muhim ahamiyatga ega. Agar siyosiy tuzumda shaffoflik bo'lmasa, bu korrupsiya, noqonuniy hokimiyat almashuvi yoki isyonlarga sabab bo'lishi mumkin.

Shu bilan birga, atrof-muhitni muhofaza qilish axloqiy mas'uliyatning ajralmas qismi bo'lib, axloqiy tamoyillar ekologik barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Bu tamoyillar tabiat bilan uyg'un yashash va kelajak avlodlar uchun resurslarni saqlashni ko'zlaydi. Tabiatni asrashda resurslarni tejash, chiqindilarni qayta ishlash va ifloslanishning oldini olish kabi harakatlar mas'uliyat tamoyiliga asoslanadi. Xususan, mahalliy jamoalar tomonidan daraxt ekish yoki suv resurslarini muhofaza qilish tabiatni asrashga xizmat qiladi. Tarixiy jihatdan, bu tamoyil ko'plab madaniyatlarda tabiatni muqaddas deb bilish yoki o'zbek xalqining "suv – hayot manbai" yoki "yashil makon" tashabbusi doirasidagi qadriyatlarda muhim o'rin tutgan. Zamonaviy dunyoda esa bu tamoyil "yashil energiya" va barqaror rivojlanish tashabbuslari orqali amalda ko'rinadi. Barqaror

rivojlanish uchun kelajak avlodlar uchun yashash muhitini saqlab qolish insoniyatning axloqiy burchidir. Bu borada, iqlim o'zgarishiga qarshi global harakatlar Parij kelishuvi doirasida O'zbekiston tomonidan mas'uliyat va hamkorlik tamoyillariga amal qilishga undaydi.[8]

Mazkur tamoyil e'tiborsiz qoldirishlik resurslarning haddan tashqari ishlatilishi yoki tabiatning ifloslanishi davom etishi istiqbolida ekologik inqirozlarga, suv tanqisligi yoki iqlim falokatlariga olib keladi, bu esa jamiyatning umumiy barqarorligiga tahdid soladi.

Axloqiy tamoyillar ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy va ekologik barqarorlikning barcha sohalariga ta'sir qiladi. Ular jamiyatda tinchlik, ishonch, barqarorlik va farovonlikni yaratadi. Har bir axloqiy tamoyil o'z navbatida jamiyatni mustahkamlashga, uning turli sohalarida barqaror rivojlanishga asos yaratadi.

Axloqiy tamoyillar bu nafaqat shaxsiy fazilatlar, balki butun jamiyatning barqarorligini ta'minlovchi omillardir. Ular insonlar o'rtasidagi ishonch, ijtimoiy adolat, iqtisodiy samaradorlik va ekologik muvozanatni saqlashga xizmat qiladi. Har bir shaxs o'z hayotida axloqiy qadriyatlarni qo'llab, jamiyatning tinch va barqaror rivojlanishiga hissa qo'shadi.

Axloqiy tamoyillar jamiyatning barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynashi bilan birga ular jamiyat barqarorligiga ijobiy hamda salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bu borada ijobiy va salbiy oqibatlar birgalikda namoyon bo'lishi mumkin. Axloqiy tamoyillar jamiyatning barqarorligini ta'minlashda bir qator quyidagi ijobiy ta'sirlarga ega.

Birinchidan, ular shaxslararo munosabatlarni mustahkamlab, ishonch muhitini shakllantiradi. Ishonch iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy tuzumlarning samarali ishlashi uchun muhim omil hisoblanadi. Bunda, halollik va o'zaro mas'uliyat tamoyillariga asoslangan hamkorlik munosabatlari uzoq muddatli hamkorlikni ta'minlaydi. Axloqiy tamoyillar adolat, o'zaro hurmat, sadoqat va mas'uliyat kabi qadriyatlar orqali shaxslararo munosabatlarni mustahkamlab, ijtimoiy uyg'unlikni ta'minlaydi. Adolat tamoyiliga asoslangan jamiyatda resurslarning teng taqsimlanishi yoki qonun ustuvorligining saqlanishi ijtimoiy norozilik va ziddiyatlarning oldini olishga xizmat qiladi.

Ikkinchidan, axloqiy tamoyillar ijtimoiy adolatni targ'ib qilish orqali ziddiyatlarning oldini oladi. Adolatli taqsimot va teng huquqlilik tamoyillari jamiyatda ijtimoiy norozilikni kamaytirib, siyosiy barqarorlikni oshiradi. Bu borada, demokratik jamiyatlarda qonun ustuvorligi va tenglik tamoyillari fuqarolar o'rtasida umumiy maqsadlarga erishish uchun birlashish imkonini beradi.

Uchinchidan, axloqiy tamoyillar shaxslarning mas'uliyat hissini oshiradi. Bu esa jamiyatning umumiy manfaatlarini himoya qilishga xizmat qiladi. Xususan,

ekologik mas'uliyat tamoyili odamlarni tabiatni asrashga undab, kelajak avlodlar uchun barqaror muhitni saqlashga yordam beradi.

Biroq, axloqiy tamoyillarning salbiy ta'sirlari ham e'tibordan chetda qolmasligi kerak. Agar mazkur tamoyillar noto'g'ri talqin qilinsa yoki amalda haddan tashqari qat'iy qo'llanilsa, ular ijtimoiy bosim yoki cheklovlarga olib kelishi mumkin. Axloqiy tamoyillarning ijobiy ta'sirlariga qaramay, ularning noto'g'ri talqini yoki qat'iy tatbiqi quyidagi salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Birinchidan, an'anaviy axloq normalariga haddan ziyod sodiqlik jamiyatning zamonaviy sharoitlarga moslashishini qiyinlashtirishga sabab bo'ladi. Bunda, ba'zi an'anaviy jamiyatlarda (Eron Islom Respublikasi misolida) shaxsiy erkinlik yoki gender tenglik kabi tamoyillar qabul qilinishi qiyinchilik tug'diradi. Bu esa jamiyatning ijtimoiy rivojlanishga to'siq bo'ladi. An'anaviy axloq normalariga haddan ziyod sodiqlik yangi ijtimoiy o'zgarishlarga moslashishni qiyinlashtirib, jamiyatning rivojlanishiga to'siq bo'lishi mumkin.

Ikkinchidan, axloqiy tamoyillar turli guruhlar o'rtasida ziddiyatlarga sabab bo'lishi mumkin. Agar bir jamoaning axloqiy qadriyatlar tizimi boshqa jamoaning qadriyatlariga zid bo'lsa, bu ijtimoiy bo'linish va nizolarga olib keladi. Bu borada, madaniy yoki diniy farqlarga asoslangan axloqiy normalar turlicha talqin qilinib, jamiyat ichida qarama-qarshiliklarni keltirib chiqarishi mumkin (Suriyada sodir bo'lgan diniy ixtiloflar misolida). Shu bilan birga, axloqiy tamoyillar ba'zi hollarda guruhlar o'rtasida qarama-qarshilikni keltirib chiqarishi ham mumkin. Bunda agar bir jamoaning axloqiy qadriyatlar tizimi boshqa jamoaning qadriyatlariga zid bo'lsa, bu ijtimoiy barqarorlikka putur yetkazadi. Xususan, madaniy yoki diniy farqlarga asoslangan axloqiy normalar turlicha talqin qilinib, jamiyat ichida bo'linish va nizolarga (Afg'oniston Islom Amirliigi misolida) sabab bo'lishi mumkin.

Uchinchidan, axloqiy tamoyillarni majburiy tatbiq etish shaxslarning erkinligini cheklashi va ularda norozilik tuyg'usini uyg'otishi mumkin. Bunda, axloqiy qoidalarni haddan tashqari qattiq nazorat qilish shaxsiy ijodkorlik va yangiliklarni cheklab, jamiyatning tashabbuskorlik salohiyatiga putur yetkazadi. Shu sababli axloqiy tamoyillarni qo'llashda muvozanat va moslashuvchanlik muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari, axloqiy tamoyillarni majburiy tatbiq etish shaxslarning erkinligini cheklashi va ularda norozilik tuyg'usini uyg'otishi ehtimoli ham mavjud. Axloqiy tamoyillar turli guruhlarning ehtiyojlari va qadriyatlarini hisobga olgan holda qayta ko'rib chiqilishi va zamonaviy sharoitlarga moslashtirilishi maqsadga muvofiq.

Axloqiy tamoyillar har qanday jamiyat hayotida asosiy barqarorlashtiruvchi omil hisoblanadi. Ular shaxsiy hayotdan tortib, davlat boshqaruvi va xalqaro

munosabatlarga bo'lgan barcha sohalarida muvozanat va adolatni ta'minlaydi. Shu sababli, axloqiy tarbiyani kuchaytirish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'unlashtirish orqali jamiyatda barqarorlik va taraqqiyotga erishish mumkin.

Har qanday jamiyatning taraqqiyoti va barqarorligi bevosita u yerda amal qiluvchi axloqiy tamoyillar va ma'naviy qadriyatlarning mustahkamligi bilan chambarchas bog'liq. Axloq bu shunchaki odob-axloq qoidalari yig'indisi emas, balki shaxs va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarda asosiy mezon sifatida namoyon bo'ladigan ma'naviy-ruhiy tizimdir. Jamiyatda yuz berayotgan ijtimoiy muvozanat, fuqarolik totuvligi va tinchlik holati ko'p jihatdan ana shu axloqiy tamoyillarning hayotga qanday tatbiq etilayotganiga bog'liq.

Axloqiy qadriyatlar faqat alohida shaxslarning ichki fazilatlari emas, balki ijtimoiy hayotda umumiy qabul qilingan tamoyillar majmuasidir. Ular orqali jamiyat a'zolari o'z xatti-harakatlarini baholaydi, munosabatlar me'yorlarini belgilaydi va umumiy barqarorlikni saqlab turadi. Shu bois axloqiy tamoyillar ijtimoiy barqarorlikning muhim asosi, jamiyatni bir butunlikda tutib turuvchi omil sifatida o'rganilishi zarur.

Zamonaviy globallashuv davrida bu tamoyillar yanada ko'proq ahamiyat kasb etmoqda. Jamiyatlar ko'proq madaniyatli, tolerant, turli qarashlarga ochiq va barqaror bo'lishi uchun axloqiy tamoyillarni amaliy hayotga singdirish, ularni ta'lim-tarbiyada ustuvor yo'nalish sifatida belgilash muhim vazifadir. O'zbekistonda axloqiy va ma'naviy tamoyillar davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sanaladi.

Bu borada, olib borilayotgan davlat siyosatida yuksak ma'naviyatli jamiyat qurish masalasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Prezident Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek "yosh avlod tarbiyasi hamma zamonlarda ham muhim va dolzarb ahamiyatga ega bo'lib kelgan. Ammo biz yashayotgan XXI asrda bu masala haqiqatan ham hayot-mamot masalasiga aylanib bormoqda".[9] Shu munosabat bilan, faoliyat yuritayotgan mahalla institutlari, ta'lim tizimi va OAV orqali axloqiy qadriyatlarning targ'ib etilishi jamiyatda ma'naviy uyg'unish jarayonini kuchaytirib, barqaror rivojlanishga xizmat qilmoqda.

Ijtimoiy barqarorlik bu faqat siyosiy yoki iqtisodiy muvozanat emas, balki fuqarolar o'rtasidagi axloqiy birlik, o'zaro mas'uliyat va ma'naviy birdamlik mahsulidir. Agar jamiyatda axloqiy tamoyillar zaiflashsa, adolatsizlik, korrupsiya, befarqlik va ziddiyatlar kuchayadi. Shu boisdan axloqiy tamoyillarni tiklash va mustahkamlash barqaror taraqqiyot uchun strategik masala hisoblanadi.

Umuman olganda, axloqiy tamoyillar insoniyat tarixida ijtimoiy hayotning ajralmas qismi sifatida shakllanib, jamiyat barqarorligining asosi bo'lib xizmat qilib kelmoqda. Ularning rivojlanishi diniy, falsafiy, madaniy va ijtimoiy omillar bilan chambarchas bog'liq. Bugungi murakkab va tez o'zgarayotgan davrda

axloqiy qadriyatlarni tiklash, ularni yosh avlod ongiga singdirish va jamiyat hayotida faol qo'llash orqali ijtimoiy barqarorlik, totuvlik va taraqqiyotga erishish mumkin.

Shu munosabat bilan, axloqiy tamoyillarning chuqur o'rganilishi, ularning jamiyatdagi funksional ahamiyatini ochib berish va amaliyotga tatbiq etish davlat siyosati va fuqarolik jamiyati taraqqiyoti uchun ham dolzarb vazifa sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Konfutsiy hikmatlari. [Elektron resurs]. URL: <https://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/hikmatlar/konfutsiy-hikmatlari>
2. Cary J. Nederman, Nature, Ethics, and the Doctrine of 'Habitus': Aristotelian Moral Psychology in the Twelfth Century. Cambridge University Press. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/traditio/article/-aristotelian-moral-psychology-in-the-twelfth-century/>
3. Xosilmurodov I.X. Platon falsafasida g'oyalar dunyosi va o'ziga xos jihatlari. ФБГОУ ВО «Ивановский государственный университет». b-419-422.
4. Ihyo ulumid-din (Qalb kitobi). Abu Homid G'azzoliy. URL: www.ziyouz.com/kutubxonasi.
5. D.Po'latova, G. Ro'zmetova "G'arb falsafasi tarixi". Toshkent-2018. b-187
6. Halollik. Oilaviy qadriyatlarni mustahkamlash portal. [Elektron resurs]. URL: <https://oilaqadriyat.uz/qadriyat/halollik/>.
7. Korporativ ijtimoiy mas'uliyat — u qanday bo'lishi kerak? URL: <https://www.gazeta.uz/oz/2021/04/22/social-corporate-responsibility/>.
8. O'zbekiston Parij kelishuvini ratifikatsiya qiladi. URL: <https://kun.uz/kr/news/2018/10/09/uzbekiston-pariz-kelishuvini-ratifikatsiya-kildi>
9. Prezident Shavkat Mirziyoyevning "Kamolot" yoshlar ijtimoiy harakatining IV qurultoyidagi nutqi. URL: <https://president.uz/oz/lists/view/729>

MAFKURAVIY XAVFSIZLIKNI TA'MINLASHDA MA'NAVIYATNING O'RNI

Jabborova Saodat Sattorovna,
Buxoro davlat pedagogika instituti
"Ijtimoiy fanlar" kafedrasida dotsenti f.f.f.d.,(PhD)

Annotatsiya. Maqolada muallif hozirda Yangi O'zbekistonda amalga oshirilayotgan ma'naviy sohada islohotlarning ijtimoiy taraqqiyotdagi o'rni, mamlakatni jahon maydonida kuchli salohiyat, munosib obro'-e'tiborga ega bo'lgan, har tomonlama obod va farovon davlatga aylantirish borasidagi fikrlarni bayon etadi. ma'naviyat yuksalishida madaniy-ma'rifiy tizimning takomillashganligining ahamiyatini yangi asrda kishilik jamiyatining iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy salohiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan omillarni tahlil etgan.

Kalit so'zlar: ma'naviyat, jamiyat, ma'naviy salohiyat, madaniy-ma'rifiy, mehr- oqibat, madaniy meros, davlat organi, jamoatchilik, milliy g'urur.

Yangi O'zbekistonni barpo etishni maqsad qilgan, ma'rifiy jamiyat qurishga, Uchinchi Renessans poydevorini yaratishga yo'naltirilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilayotgan davrda mavjud ma'naviy salohiyatdan foydalanishning zaruriyati va imkoniyatlarini aniqlab olish muhim ahamiyatga ega.

Mamlakatimizda ma'naviy salohiyatni yuksaltirish sohasidagi ishlarni yangi bosqichga ko'tarish soha vakillari zimmasidagi mas'uliyatni yanada oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu borada yurtimizda rivojlanish strategiyalari asosida qator ishlar amalga oshirildi. Istiqboldagi dolzarb vazifalarni aniqlashdan oldin amalga oshirilgan islohotlar va ularning natijadorligini analiz qilish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. Chunki mamlakatimiz ahli, ayniqsa yoshlarning dunyoviy, ilmiy, axloqiy salohiyatini yuksaltirish, ularda vatanga sadoqat, mafkuraviy, g'oyaviy va diniy aqidaparastlikning har qanday ko'rinishlariga qarshi immunitetni shakllantirish, o'lkamizda ijtimoiy-ma'naviy va siyosiy muhitni yanada sog'lomlashtirish, huquqiy demokratik davlat asoslarini mustahkamlash maqsadida muhim chora-tadbirlar olib borilmoqda. Jamiyat hayotining ma'naviy-ma'rifiy asoslarini mustahkamlash, milliy g'oya tamoyillarini hayotga joriy etish, yosh avlod qalbida kelajak uchun daxldorlik va mas'uliyat hissini oshirish, yot g'oyalarga qarshi mafkuraviy immunitetni kuchaytirishga yo'naltirilgan targ'ibot tizimi shakllandi

Yurt kelajagi, jamiyat a'zolarining farovon turmushi ijtimoiy taraqqiyot sur'atlari bilan hamohang ekanligi yangi fikr emas. Qaysi mamlakatda taraqqiyotning maqbul sur'atlari saqlab turilgan bo'lsa, o'sha joyda fuqarolar turmushi ham izchil farovonlashib boradi, yurt yorug' kelajak sari ildamlaydi.

Prezident Sh.Mirziyoyev mamlakatlar siyosiy salohiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan omillarga e'tiborni qaratadi. "Xalqaro maydonda, deb yozadi u, turli manfaatlar to'qnashuvi kuchayib borayotgani, jahon siyosati va iqtisodiyotida muammolar keskinlashayotgani, dunyoning umumiy manzarasini o'zgartirish tarafdorlari tobora ortib borayotgani hozirgi global dunyo taraqqiyotiga xos bo'lgan eng muhim xususiyatlar sifatida namoyon bo'lmoqda". "Umuman, deya fikrini davom ettiradi mamlakatimiz rahbari, bugungi kunda davlatlar va bevosita insonlarga ta'sir ko'rsatayotgan tahdidlarning eng keng tarqalgan turi – davlatlararo va davlatlarning ichki hayotidagi ziddiyatlar natijasida yuzaga kelgan tahdidlar bo'lib qolmoqda. Ular qayerda sodir bo'lmasin, qo'shni hududlar uchun ham xavf tug'dirishi umkin. Ular beqarorlik va tahdidlarning yaqqol ko'rinishi bo'lmish ekstremizm, terrorizm, ommaviy qirg'in qurollarining tarqalishi, keragidan ortiqcha qurol-yarog'larning yig'ilishi va ularning nazoratsiz tarqalishi, inson huquqlari buzilishi, aholining ommaviy quvg'in qilinishi, ijtimoiy-iqtisodiy muammolar va noqonuniy migratsiyaning o'sishiga olib kelmoqda". Boshqacha

aytganda, jahon siyosiy maydonidagi ziddiyatlar mamlakatlarning ham siyosiy, ham iqtisodiy salohiyatini tushirmoqda.

Mamlakatlarning ijtimoiy salohiyati ham jiddiy xavf ostida qolmoqda. Turmush tarzining unifikatsiyalashayotgani, barcha yurtlarda turli guruhlar va tabaqalar o'rtasidagi tengsizlikning keskinlashayotgani jamiyat a'zolari o'rtasidagi munosabatlar xarakterini tubdan o'zgartirayapti. Oila instituti inqirozi turli mamlakatlarda yolg'iz kishilar sonining oshib ketishiga, yolg'izlikning o'tkir ijtimoiy muammoga aylanishiga sabab bo'layapti. Bu omillar inson va ijtimoiy kapitalni rivojlantirishga to'sqinlik qilmoqda.

Tashvishlanarli jihati shundaki, ushbu omillar O'zbekistondagi iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy turmushga, yurtning taraqqiyot sur'atlariga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Xususan, G.Bekmurodovanning ilmiy ishida iqtisodiy destruksiylar O'zbekiston eksport salohiyatini oshirishga xalal berayotgani, iste'mol bozoriga ta'sir ko'rsatayotgani, iqtisodiy taraqqiyot sur'atlarini jadallashtirishga to'sqinlik qilayotgani, milliy iqtisodiyotni mustaqil boshqarish imkoniyatlarini kamaytirayotgani ochib beriladi.

Zamonaviy siyosiy destruksiylar esa O'zbekiston tashqi siyosatini murakkab va muammoli aspekt bilan to'ldirmoqda, ko'p qirrali tashqi siyosat olib borish imkoniyatlarini cheklamoqda, xalqaro munosabatlarni milliy manfaatlar asosida tashkil etishga xalal bermoqda, O'zbekistondagi siyosiy sistemaning milliy xarakterini saqlashni murakkablashtirmoqda, mamlakatning xalqaro aloqalarni optimallashtirish borasidagi faoliyati samarasini tushirmoqda. Tadqiqotchi ijtimoiy destruktiv omillarning ham O'zbekistonga ta'siri kuchayayotganini qayd qiladi. "Jahonda milliylik yo'qolib borayotgan bir sharoitda, deb yozadi u, O'zbekistonda milliylikning zamonaviylik bilan unifikatsiyalashuvi sodir bo'lmoqda, ijtimoiy tengsizlik keskinlashayotgan bir sharoitda boylar va kambag'allar daromadlari o'rtasidagi tafovut kengaymoqda, oila instituti inqirozga yuz tutishi ta'sirida an'anaviy oila tipi transformatsiyaga uchramoqda, yolg'izlikning tendensiyaviy tus olishi tashvishlar oldida yolg'iz qolish holatlarini ko'paytirmoqda, umumjahon demografik disbalansi demografik vaziyatni ijtimoiy taraqqiyotni sekinlashtiruvchi omilga aylantirmoqda, ish o'rinlaridagi nomutanosiblik mehnat resurslaridan oqilona foydalanishga xalal bermoqda, global mehnat migratsiyasi mehnat resurslari muayyan qismining xorijga oqib ketishini jadallashtirmoqda".

Xullas, yangi asrda kishilik jamiyatining iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy salohiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan omillar ko'paygandan ko'paydi. Xuddi shu kabi jamiyatning ma'naviy salohiyatiga tahdid solayotgan omillar ham kamayayotgani yo'q. Ushbu omillar turli mamlakatlarda turli tarzda namoyon bo'ladi, albatta. O'zbekistonga keladigan bo'lsak, real voqelikka doir faktlar tahlili

ko'rsatadiki, uning ma'naviy salohiyatiga quyidagi omillar ayniqsa katta xavf tug'dirmoqda.

Ma'naviy-ruhiy muhitni buzuvchi omillar. O'zbekistonda ma'naviy-ruhiy muhit sog'lomligicha qolmoqda. Biroq keyingi yillarda unga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan omillar bo'y ko'rsata boshladi. To'g'ri, bu omillar mavjud muhitni tugal izdan chiqarib yuboradigan miqyosga yetgani yo'q. Shunga qaramasdan, ularga e'tiborsizlik kelajakda jamiyat ma'naviy salohiyatining keskin tushib ketishiga sabab bo'ladi.

Ma'naviy qashshoqlikni keltirib chiqaruvchi omillar. Ma'naviy qashshoqlik inson e'tiqodi, fazilatlarini, bilimlari va qadriyatlarining tanazzulga yuz tutganini ifodalovchi fenomendir. U "hozirgi zamon sharoitida bir millat, bir mamlakat doirasidan chiqib, umumbashariy tus oldi. Natijada zamondoshlarimizning katta qismi o'zining kundalik amaliy faoliyatining markazida o'zini ko'ra olmay qoldilar. O'z xulq-atvori, hatti-harakatining ijodkori o'zi ekanliklarini tushunishni istamay qoldi. Aksincha, ba'zan o'z his-tuyg'ularining ta'siri ostida ongsiz tasodifiy sodir etilayotgan hatti-harakatlar qurboniga aylanib qolmoqda. Oqibatda bunday kishilarda mustaqil fikrlash, ishlash, yashash malakalari, bir so'z bilan aytganda, shaxs mustaqilligi yemirilib bormoqda".

Ma'naviy merosni sifatli asrashga xalal berayotgan omillar. Ma'naviy meros jamiyat ma'naviy salohiyatining ijtimoiy-tarixiy asosidir. U nafaqat millat ma'naviy taraqqiyoti xususiyatlarini anglab olish va tarixiy tajribalarni o'zlashtirish imkonini beradi, balki bugunning dolzarb muammolarini hal qilishda ham o'ziga xos metodologik asos vazifasini o'taydi. Shuni nazarda tutgan holda davlat rahbari: "Bu ma'naviy xazinani qancha ko'p o'rgansak, bugungi kunda ham bizni tashvishga solayotgan juda ko'p savollarga to'g'ri javob topamiz. Bu bebaho boylikni qancha faol targ'ib etsak, xalqimiz, ayniqsa, yoshlarimiz bugungi tinch va erkin hayotning qadrini anglab yetadi", deb ta'kidlagan edi.

Xulosa qiladigan bo'lsak, bugungi kunda O'zbekistonning asrlar davomida shakllanib kelgan ma'naviy salohiyatiga xavf solayotgan omillar nihoyatda ko'paydi. Jumladan, ma'naviy-ruhiy muhitni buzadigan, ma'naviy qashshoqlikni keltirib chiqaradigan, mafkuraviy nigilizmni kuchaytiradigan, ijodkor nufuziga putur yetkazadigan, ilmiy izlanishlarni to'g'ri tashkil qilish, amalga oshirish va baholashga to'siq bo'ladigan, kishilar badiiy didini buzadigan, ma'naviy merosni sifatli asrashga xalal beradigan omillar hamda tashqi ma'naviy tahdidlar jamiyat ma'naviy salohiyatini yuksaltirishga jiddiy to'siq bo'lmoqda. Bu omillar ma'naviy-ruhiy muhitga, jamiyat a'zolari madaniy saviyasiga, milliy g'oya va mafkuraga, ilm-fan rivojiga, milliy adabiyot va san'atga, ma'naviy merosga, mamlakatning ma'naviy xavfsizligiga rahna solmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 14 avgustdagi PQ-3907-son "Yoshlarni ma'naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida" qarori // <https://lex.uz/docs/3864155>
2. S.S. Jabborova. Jamiyatda ma'naviy salohiyatni rivojlantirish- yurt kelajagini belgilab beruvchi muhim omil. Tafakkur ziyosi ilmiy uslubiy jurnal. 3/2023.B 186
3. Jabborova S.S. O'zbekistonda jamiyatning ma'naviy salohiyati va uning ijtimoiy taraqqiyotni ta'minlashdagi roli. FarDU ilmiy xabarlar. 4-2023. B. 67
4. Jabborova S.S. Ma'naviy salohiyatni yuksaltirish va boshqarishda davlatning roli. Current Approaches and new Research in Modern Sciences. 2023 P. 34 <https://doi.org/10.5281/zenodo.8385791>
5. Jabborova S.S. Ma'naviy salohiyatning ijtimoiy taraqqiyot manbai sifatida xususiyatlari. Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari № 3 (4) – 2024. B. -240-246.
6. Jabborova S.S. Yangi O'zbekistonni barpo etishda ma'naviy salohiyatdan foydalanish istiqbollari. <https://journal.fdu.uz>. 2024 yil 2-son. B. -213-218
7. Jabborova S.S. Sharq allomalari ma'naviy merosi va ularning jamiyat ma'naviy salohiyatini shakllantirishdagi ahamiyati. "Ilm sarchashmalari" 4-son, (aprel 2024) Urganch - 2024 B. -165-168
8. Jabborova S.S. Ma'naviyat davlat va jamiyat rivojlanishining asosi. Ijtimoiy gumanitar fanlarning dolzarb muammolari. <https://scienceproblems.uz>. № 5 (5) – 2025. B. -195-198

MA'NAVIY XAVFSIZLIK VA MILLIY KONTENT: GLOBALLASHUV SHAROITIDA DOLZARB VAZIFA

Madrahimov Alisher Usubjon o'g'li,
Bolalar kontentini rivojlantirish markazi xodimi

Annotatsiya. Ushbu maqolada, mamlakatimizga turli vositalar orqali mafkuraviy tahdidlar kuchayayotgan hozirgi murakkab davrda ma'naviy xavfsizlikni ta'minlash maqsadida aholi keng qatlamlari va yoshlar ongida Vatanga sadoqat tuyg'usini shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Bu esa, o'z navbatida, aholi ma'naviy xavfsizligini ta'minlash, yoshlarda turli xavf-xatarlarga qarshi ma'naviy immunitetni shakllantirishda milliy kontentni yaratish hamda targ'ibot choralarni kuchaytirish yuzasidan taklif va tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Kontent, milliy kontent, xavfsizlik, xavf-xatar, milliy xavfsizlik, ong va tafakkur, qadriyat, tahdidlar.

Inson yaralibdiki uning borliqda mavjudligi hamda yashab qolishi uchun turli xavf-xatarlar bilan yashab qolishga intiladi. Insonning jismiga nisbatan yetkaziladigan xavf choralaridan himoyalaniishi insonning jimsini asrasa uning ongi va tafakkuriga yetkazilishi mumkin bo'lgan xavf-xatarlar esa uning ma'naviy olamiga xavflarni yuzaga keltiradi. Kishi jismiga yetkazilgan jismoniy zarar oqibatlaridan xalos bo'la olishi mumkin. Ammo uning ongi va tafakkuriga

yetkazilgan jarohat esa davolanishi mumkin hisoblanadi. Endi bizda savol tug'ilishi turgan gap Ma'naviy xavfsizlik nima va nima uchun bugun ma'naviyat barcha sohalaridan o'n qadam oldinda bo'lmog'i lozim?

Ma'naviy xavfsizlik deganda biz – odam, millat va jamiyat a'zolarini ma'naviy xurujlar, g'oyaviy tahdidlardan himoyalash tizimini ifodalovchi tushunchadir.

Ma'naviy xavfsizlikni biz milliy xavfsizlikning tarkibiy qismi sifatida umummilliy manfaatlarning himoya qilinishga yo'naltirilgan faoliyat sifatida qarab milliy manfaatlarni ta'minlash ehtiyoji bois vujudga keladigan va jamiyat a'zolari ma'naviy, g'oyaviy-ruhiy hayotining barqarorligi va xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan faoliyat va uzluksiz jarayon tushunmog'imiz darkor. Xususan millat milliy xavfsizligi ma'naviy qadriyatlar rivojini ta'minlash, ularni tashqi tahdidlardan himoya qilishga yo'naltirilib, ma'daniyatdagi ruhiy, psixologik, axloqiy jihatlarning uyg'unligini ta'minlashga qaratiladi.

Ma'lumki, inson ma'naviyatiga qarshi qilingan tahdid qurolli xurujlarga nisbatan ko'proq ta'sir kuchiga ega bo'lib bormoqda. Shu bois, bunday tahdidlarning oldini olish uchun millat barqaror taraqqiyotini ta'minlashni o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan har qanday davlatda kishilik a'zolari manfaat muddaolarini himoya qilishda ma'naviy xavfsizlik masalalariga alohida e'tibor qaratiladi.

Tarixiy taraqqiyot shuni ko'rsatadiki, muayyan millatni zabt etmoqchi bo'lgan istilochilar, avvalo xalqning ruhiyati, e'tiqodi, tili ya'ni ma'naviy qadriyatlarini yo'q qilishga harakat qiladi. Qaysiki davlatning milliy ma'naviyati va qadriyati parokanda etilgan millat va elatlar o'zligini yo'qotadi hamda hukmron mafkura ta'siri ostida mustamlakachi davlat manfaatlariga xizmat qilishga majbur bo'ladi. Bu borada I.Karimov "Uzoq tariximizdan ma'lumki, — har qanday zo'ravon bosqinchilar va yurtimizda hukmronlik qilmoqchi bo'lgan kuchlar yovuz niyatlariga erishish uchun avvalo, milliy madaniyat va an'analimizni yo'q qilish, shu yo'l bilan bizni ma'naviy jihatdan zaiflashtirishga, kuch-qudratimizni yo'qotishga harakat qildi" [2] degan fikrlaridan anglash mumkinki tarixiy ildizi chuqur, ma'nan to'q va e'tiqodan kuchli bo'lgan millatgina omon qoladi.

Glaballashuv jarayonlari tufayli ayni vaqtda bir davlatni boshqa davlat tomonidan qurol yordamida bosib olish xavfi kamayib, global makonda axborot almashuvi ta'sirida ma'naviy omillar vositasidan foydalanib turli millat va elat kishilarining ongi, qalbi va ruhiyatiga ta'sir o'tkazish imkoniyatlari beqiyos darajada oshdi [3]. Endilikda axborot alishuvi natijasida turli xalqlar ma'naviyati va madaniyatiga kuchli ta'siri orqali millat xavfsizligi sustlashuviga olib kelmoqda. Jamiyatdagi siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy xavfsizlik tizimining ma'naviyat bilan uzviy bog'liqligi ta'minlangandagina milliy xavfsizlikning yaxlit tizimini

shakllantirish mumkin. Ma'naviy xavfsizlik barqarorlikni ta'minlashda asosiy ma'naviy omil sanaladi. U mamlakat ravnaqi yo'lida paydo bo'lishi mumkin bo'lgan ichki va tashqi tahdidlarga to'g'ridan to'g'ri aloqador hisoblanadi. Kun sayin kishilar ongi va ruhiyatidan ko'tarilishni boshlagan yurt tinchligi, vatan ravnaqi, xalq farovonligi g'oyalariga sadoqat tuyg'usini shakllantirish bugungi kosmopolitizm g'oyalari keng targ'ib etilayotgan davrda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu yo'lida esa axborot makonida yashayotganimizni inobatga O'zbekiston o'z domenida milliy kontentlar yaratish hamda uni targ'ibotini samarali yo'lga qo'yish orqali erishish mumkin.

Dunyo manzarasida namoyon bo'luvchi manfaatlar to'qnashuvi sharoitida turli geosiyosiy ziddiyatlar, qurolli to'qnashuvlar, davlatlararo nizolar ortib borishi suratida axborot xurujlari ham keng tus olyapti. U, o'z navbatida, borgan sari davrimizning tom ma'nodagi yadro qurolidan qudratli quroliga aylanmoqda. Chunki inson ongi va qalbini zabt etish, unga o'z hukmini o'tkazish, tarixiy o'zligi, o'tmishi, ma'naviyati, milliy urf-odat va qadriyatlaridan judo etishga yo'naltiriladigan axborot xurujlari ko'rinmaslik xususiyatiga egadir. Shunday ekan, unga qarshi milliy axborot immunitetini shakllantirish, axborot maydonida raqobatbardosh milliy kontent yaratish dolzarb vazifalardan biriga aylanib bormoqda [4].

Bu xususida, 2023 yilning 22-dekabrida davlat rahbari Sh.Mirziyoyev tomonidan o'tkazilgan Respublika Ma'naviyat va ma'rifat kengashining yig'ilishida va joriy yil 12-yanvardagi Xavfsizlik kengashining kengaytirilgan yig'ilishida bu masalaga alohida e'tibor qaratib, zamonaviy tahdidlarga qarshi munosib kurash olib borish uchun, avvalo, axborot makonida milliy kontent yaratish zarurati, dunyodagi voqealarga milliy manfaatlar nuqtayi nazaridan baho berish lozimligi, aks holda, tashqaridan turli axborot xurujlari kirib kelishiga imkon yaratib qo'yilishi, yangilik va axborotga ehtiyojlarning boshqalar tomonidan to'ldirilishiga sabab bo'ladigan noxush oqibatlardan ogoh bo'lishga da'vat etdi [1].

Haqiqatdan ham, bu hozirgi davrning ustuvor talabi va shartidir. Shu bois, bu mavzu milliy media makonimizda ko'p muhokamalarda turfa fikrlar bildirilmoqda.

Dunyoda axborot xurujlari va gibril urushlar shiddatli tus olmoqda. Bu jarayonda inson e'tibori, diqqatini jalb etish bosh maqsadga aylangan. Ana shunday kurash maydonida har bir davlat, har bir xalq o'zligini saqlab qolishi, o'z milliy manfaatlarini himoya qilishi uchun jamiyatda siyosiy, ma'naviy-ma'rifiy bilim va tafakkur darajasi nihoyatda yuqori bo'lishi kerak. Bil aks, yot va g'araz niyatli axborotlar davlat boshqaruv jarayonlarini izdan chiqarishi, insoniyatni boshi berk ko'chaga yetaklashi mumkin. O'zbek millati ayniqsa, yoshlarni bunday salbiy axborotlar ta'siridan asrash uchun o'z milliy axborot makonimiz bo'lishi va

ushbu manbalar milliy kontent bilan to'ldirilishi shart va zarur. Shu o'rinda biz yuqorida fikr yuritgan milliy kontent o'zi nima ekaniga yoritib o'tsak.

"Kontent" bu - o'z-o'zini ifoda etish, tarqatish, marketing va yoki nashr etish uchun nutq, yozuv yoki har xil san'at turlari kabi biror-bir vosita orqali ifodalanishi kerak bo'lgan axborot vositasi hisoblanadi. Bu borada bir necha jihatni farqlay bilishimiz lozim. Shunday qilib kontent bu biz ijtimoiy tarmoqlarda ko'radigan barcha narsa. Bular: post, storis, video va hatto ijtimoiy taqmoqlarda biz ko'p duch keladigan reklamalar ham kontent shakllaridan biri desak adashmagan bo'lamiz [5].

Kontent siyosiy, huquqiy, ma'naviy-ma'rifiy, ijtimoiy, ta'lim va tarbiyaga oid yoki boshqa ko'ngilochar mavzularda bo'lishi mumkin. Inson ongi va dunyoqarashiga yot g'oyalar turli axborotlar orqali singdiriladi va bu jarayonda "yumshoq kuch"ni ifoda etuvchi yuqorida sanab o'tilgan har bir yo'nalishning o'z o'rnini va vazifasi bor.

Masalan, xorijiy ommaviy axborot vositasida ko'ngilochar mavzularda berilgan yot g'oyalar negizida targ'ib qilinuvchi "yangi tahdidlar" ga oid materiallarga xuddi shunday yunalishdagi milliy asarlarni boshqacha rangli formatlarda namoyish etish va undagi g'oyaviy ta'sir etish vositalariga ahamiyat qaratish lozim. Axborot xurujiga shu janrdagi materiallar bilan, ta'lim yo'nalishidagi kontentga shunga mos vositalar asosida javob qaytarilsa, maqsadga muvofiqdir. Xususan, vatansizlik g'oyalarini vatan ozodligi yo'lida jonini fido etgan jaddidlar siymolari ishtirokidagi milliy kontent mahsulotlari bilan sestimali yaratish orqali javob qaytarish mumkin.

Siyosiy mavzulardagi kontentlarga to'xtaladigan bo'lsak, yurtimizda ro'y berayotgan siyosiy-ijtimoiy jarayonlar, qonunchilik va boshqa sohadagi o'zgarishlarni - xalqimizga va xorijdagi axborot iste'molchilariga tezkor, xolis, ochiq va xalqchil tilda yetkazish nafaqat jurnalistlar balki zamonamizning o'zini o'zbek deb atovchi har bir fuqarosi ongi shuuriga singdirish va amaliyotga tadbiiq etish lozim.

Yuqoridagi ko'zlangan maqsadlarni amalga oshirishda internet nashrlar va ijtimoiy tarmoqlar imkoniyatidan ham samarali foydalanish lozim. Zero, bugun dunyo ahlining 60 foizdan ko'prog'i shu manbalardan foydalanadi. Demak, insoniyat qaysi axborot makonida yashayotgan bo'lsa, axborotni odamlarga yetkazishda o'sha vositalardan unumli foydalanish muhim.

Shu nuqtai nazardan, har bir millatning ijtimoiy hayotining bir bo'lagi bo'lgan kino sa'nati milliy kontentni yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi. Muayyan xalq o'tmishi va o'zligi, vatanparvarlik, buyuk ajdodlarning boy ilmiy va madaniy merosini tarannum oid ko'proq tarixiy film va seriallar yaratish va namoyish etish orqali oynai jahonda muttasil taqdim etib boriladigan, lekin milliy

an'ana va qadriyatlarga yot g'oyalarni targ'ib etayotgan milliy hamda xorijiy kinolar, seriallar, dasturlar faoliyatini milliy media vositalarini yaratish orqali siqib chiqarishga erishish mumkin.

Zero, bugun axborot makonining mazmun va mohiyati transformatsiyaga uchrayotgan bir davrda milliy ruhda tarbiyalangan targ'ibotchi, jurnalist, blogger va siyosatchilar eng ilg'orlar safida millatni yagona mustaqil umummilliy g'oya — yangi O'zbekiston g'oyasi ortidan ergashtirib, xalqimizning orzu va maqsadiga aylangan Uchinchi Renessans sari boshlashi ayni muddaodir. Bunga erishish uchun huquqiy, tashkiliy va intellektual salohiyatimiz yetarli, albatta.

Ishonchimiz komilki, zamonaviy ilm-fan yutuqlari bilan birga, milliy qadriyatlar ruhida tarbiya topgan yetuk mutaxassislar bu ezgu maqsad yo'lida hamjihatlikda harakat qilib, bugungi murakkab zamon sinovlariga o'z so'zini dadil aytibgina qolmay, tinchlik va farovonlik yo'lidagi ezgu maqsadlarimizga erishishda ham intilishdan aslo to'xtamaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Sh.Mirziyoyev. 2023 yilning 22-dekabrida davlat rahbari tomonidan o'tkazilgan Respublika Ma'naviyat va ma'rifat kengashining yig'ilishida va joriy yil 12-yanvardagi Xavfsizlik kengashining kengaytirilgan yig'ilishi
2. Islom Karimov. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –T.: «Ma'naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 13–14-betlar.
3. A.Ochildiev. “Globallashuv va mafkuraviy jarayonlar” T: “Muharrir” 2009. 64-b
4. B.Umarov. Globallashuv ziddiyatlari: iqtisodiy, ijtimoiy va ma'naviy jihatlar. – T: “Ma'naviyat”, 2006. 7-b.
5. K.Allamjonov. Milliy kontent nima? <https://daryo.uz/k/2024/04/15/komil-allamjonov-nodavlat-teleradiokanallar-vakillari-bilan-uchrashdi>

IJTIMOIYLASHUV DAVRIDA O'QUVCHILARNI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHDA MAFKURAVIY XAVFSIZLIKNI TA'MINLASHNING NAZARIY ASOSLARI

Qulmatov Norqobil Eshmamatovich,
SDVMChBUTF katta o'qituvchi

Annotatsiya. Ushbu maqolada mamlakatimizda ijtimoiylashuv davrini boshidan kechirayotgan o'quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda ta'lim va tarbiyaning qo'shib olib borilishida mafkuraviy xavfsizlikni ta'minlashning nazariy asoslari to'g'risida so'z yuritiladi. Yangi O'zbekistonda mafkuraviy xavfsizlikni ta'minlash – mamlakat mustaqilligi, barqaror taraqqiyoti va jamiyat ma'naviy immunitetini mustahkamlash uchun eng muhim yo'nalishlardan biridir.

Kalit soʻzlar: Yangi Oʻzbekiston, oʻquvchi, taʼlim, tarbiya, vatan, vatanparvarlik, jamiyat, ijtimoiylashuv, milliy qadriyatlar, maʼnaviy qadriyatlar, milliy gʻoya, mafkura, mafkuraviy xavfsizlik, mafkuraviy immunitet

Maʼlumki, yosh avlod tarbiyasi barcha zamonlarda ham dolzarb vazifalardan biri boʻlib, jamiyat taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etadi. Kishilik jamiyati XXI asrga qadam qoʻyganidan keyin bu masala yanada dolzarb, yanada muhim, hayot-mamot masalalaridan biriga aylanib qoldi. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoev shunday deb yozgan edi: “Ayniqsa, dunyoda diniy ekstremizm, terrorizm, giyohvandlik, odam savdosi, noqonuniy migratsiya, “ommaviy madaniyat” kabi yovuz xavf-xatarlar insoniyat boshiga ogʻir kulfatlar solayotgan hozirgi murakkab bir davrda yoshlar tarbiyasi masalasi yanada muhim ahamiyat kasb etayotgani hech kimga sir emas. Albatta, bugungi kunda yurtimizda oʻquvchilarimiz qalbida Vatanga muhabbat va sadoqat tuygʻusini kamol toptirish, ularni sogʻlom turmush tarzi ruhida tarbiyalashga qaratilgan targʻibot-tashviqot ishlari olib borilmoqda. Ammo tan olishimiz kerakki, bu borada amalga oshirayotgan ishlarimiz hali yetarli darajada emas. Shu bois biz yoshlarimiz, ayniqsa, uyushmagan yoshlar bilan ishlashga jiddiy eʼtibor qaratishimiz zarur [1].

Tarbiya qancha mukammal boʻlsa, xalq shuncha baxtli yashaydi, deydi donishmandlar. Tarbiya mukammal boʻlishi uchun esa, bu masalada boʻshliq (maʼnaviy boʻshliq) paydo boʻlishiga mutlaqo yoʻl qoʻyib boʻlmaydi. Insoniyat XXI asrga qadam qoʻyganidan keyin, bugungi globallashtirilgan zamonda dunyo miqyosida beshafqat raqobat, qarama-qarshiliklar va ziddiyatlar keskin tus olmoqda. Diniy ekstremizm, terrorizm, giyohvandlik, odam savdosi, fohishabozlik, noqonuniy migratsiya, madaniy migratsiya, “ommaviy madaniyat” va boshqa shu kabi xavf-xatarlar tobora kuchayib, insoniyat asrlar davomida amal qilib kelgan milliy, diniy va oilaviy qadriyatlar, eʼtiqodlarga putur yetkazmoqda. Shular kabi koʻplab tahdidlar insoniyat hayotida, ayniqsa yoshlar, jumladan, oʻquvchilar tarbiyasida jiddiy muammolarni keltirib chiqarayotgani achchiq boʻlsa-da ayni haqiqat, buni hech kim inkor eta olmaydi.

Bugungi kunda oʻquvchilarimiz tarbiyasi – bu bir insonning, bir oila yoki bir ota-onaning, bir mahalla yoki bir maktabning ishi emas, balki barchamizning eng asosiy vazifamiz. Agar bizlar, yaʼni oilada ota-onalar, bogʻchada tarbiyachilar, maktab va oliy taʼlim muassasalarida oʻqituvchilar, mahalla va keng jamoatchilik birgalashib, bir yoqadan bosh chiqarib harakat qilsak oʻquvchilarimiz Vatan va el-yurt koriga yaraydigan komil insonlar boʻlib ulgʻayadilar. Yaxshi tarbiya insonga maʼnaviyat kabi ona suti, ota namunasi va ajdodlar oʻgiti bilan birga singadi. “Oʻz xalqiga, uning anʼanalariga, tili va madaniyatiga muhabbat va hurmatni tarbiyalamasdan turib, oʻz xalqini millatlarning butun jahon hamjamiyatida tenglar

ichida tenglardan biri sifatida idrok qiluvchi haqiqiy insonni, o'z Vatanining jonkuyarini tarbiyalash mumkin emas" [2].

Nazarimizda bu g'oya tarbiya bobida har bir ota-ona, har bir fuqaroga dasturil amal bo'lmog'i lozim. Shu o'rinda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoevning quyidagi so'zlari yuqoridagi fikrlarning to'la-to'kis tasdiqlashini ko'rishimiz mumkin "Biz o'z oldimizga mamlakatimizda Uchinchi Renessans poydevorini barpo etishdek ulug' maqsadni qo'ygan ekanmiz, buning uchun yangi Xorazmiylar, Beruniylar, ibn Sinolar, Mirzo Ulug'beklar, Navoiy va Boburlarni tarbiyalab beradigan muhit va sharoitlarni yaratishimiz kerak. Bunda, avvalo ta'lim - tarbiyani rivojlantirish, sog'lom turmush tarzini qaror toptirish, ilmfan va innovatsiyalarni taraqqiy ettirish milliy g'oyamizning asosiy ustunlari bo'lib, xizmat qilishi lozim" [3]. Ushbu maqsad yo'lida yoshlarimiz o'z oldilariga katta maqsad va marralarni qo'yib, ularga erishishlari uchun keng imkoniyatlar yaratish va har tomonlama ko'mak berish – barchamiz uchun eng ustuvor vazifa bo'lishi zarur. Shundagina farzandlarimiz xalqimizning asriy orzu-umidlarini ro'yobga chiqaradigan buyuk va qudratli kuchga aylanadi. Shu maqsadda, "Yangi O'zbekiston – maktab ostonasidan, ta'lim-tarbiya tizimidan boshlanadi" degan g'oya asosida keng ko'lamli islohotlarni amalga oshiramiz" [3.1]. Demak, farzandlarimizning kim bo'lib voyaga yetishi, eng avvalo, o'zimizga bog'liq ekan. Bu haqiqatni aslo inkor etib bo'lmaydi. Ammo, o'z o'zidan shunday savol tug'iladi: haqiqatdan ham bugungi globallashtan murakkab zamonda, internet tizimi orqali, aldov va qiziqtirish yo'llari bilan yoshlarimiz ongi va qalbini, tafakkurini egallashga urinishlar bo'lib turgan bir paytda, yurtimizdagi barcha ota-onalar ham yuqorida aytib o'tilgan vazifalarni vijdonan va sidqidildan uddalay olayaptilarmi? Farzandi tarbiyasini maktab, mahalla, yoki jamiyat zimmasiga tashlab qo'yganlar yo'qmi oramizda? Afsuski bu savollarga barcha ota-onalar birdek ijobiy javob qaytarolmaydi. Chunki o'g'li yoki qizi taqdiri bilan qiziqmaydigan, nima bo'lsa peshonasida borini ko'radi, deb hayotdan nolib yuradiganlar ham oz bo'lsa-da, oramizda topiladi.

O'zbek milliy davlatchilik tariximizga bir nazar tashlaydigan bo'lsak, qadim zamonlardan boshlab zardushtiylikning mukaddas kitobi – "Avesto"da hamda islom dinining muqaddas kitobi "Qur'oni karim"da, ulug' ajdodlarimiz – Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Alisher Navoiy asarlarida ham insonda yuksak axloqiy fazilatlarini kamol toptirishda oila va milliy qadriyatlar masalasi asosiy o'rinni egallagan.

Ma'lumki, o'zbek oilasi o'zida millatimizga xos ko'p asrlik ma'naviy qadriyat va an'analarimizni, udum va rasm-rusumlarimizni, ma'naviy-ma'rifiy, madaniy merosimizni saqlab keladi. Oilada shakllangan o'zbek millatiga xos bo'lgan muomila madaniyati, mehr-oqibat, muruvvat, andisha, ibo-hayo va or-

nomus kabi odob-axloqqa oid his-tuyg'ular nafakat tarbiya vazifasini o'taydi, balki insoniy qadriyatlar va fazilatlarning namoyon bo'lishida, komil insonni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Sharqda milliy qadriyatlarni farzandlar ongi va qalbiga singdirish oiladan boshlanadi. Jumladan, yoshlar kattalardan: suvga tupurma, suvga axlat tashlama, non ustiga narsa qo'yma, nonning uvog'i ham non, yoshi ulug'larning yo'lini kesib o'tma, ota-onangning gapini ikkita qilma, ustozingni hurmat qil, atrofingga befarq bo'lma kabi nasihatlarini eshitib, turli rivoyat, maqol, hikmatlarni tinglab, xotiralarida saqlab voyaga yetadilar.

Yoshlar bizning kelajagimiz, ular ota-ona va ajdodlarimiz ishining davomchilari hisoblanadi. Bizning asosiy maqsadimiz – milliy va ma'naviy qadriyatlar asosida komil va vatanparvar insonlarni tarbiyalashdir.

Jumladan, "Avesto" [4]dagi "Ezgu fikr - ezgu so'z va ezgu amal" g'oyasi bo'yicha fikr yuritish; Qur'oni karim, hadis sharif kabi muqaddas manbalarimizda keltirilgan ma'naviy-ma'rifiy o'gitlar orqali o'quvchi yoshlarimiz ongida ruhiy pokdomonlik, imon-e'tikod, or-nomus, ibo, hayo, kamtarinlik, mehr-oqibatlilik, samimiylik va boshqa bir qator insoniy fazilatlar tushunchalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Insoniyat tarixi shundan dalolat beradiki, har bir millatning va xalqning milliy qadriyatlarini uning milliy davlatchilik tarixini, madaniyatini, ma'naviyatini, o'ziga xos milliy urf-odatlarini va an'anasiz tasavvur qilish qiyin.

Milliy qadriyat – millatning tarixi, yashash tarzi, ma'naviyati hamda madaniyati bilan uzviy bog'lik holda namoyon bo'ladi. Bizning mentalitetimizga xos bo'lgan milliy qadriyatlar – andisha, sabr-toqat, vazminlik, mulozamat, sertakalluflik, keksalarga hurmat-ehtirom, ijtimoiy hayotda bosiqlik qon-qonimizga singib ketgan. Yuqorida ta'kidlaganimizdek, o'zbek xalqi milliy ma'naviy qadriyatlar va odob axloqqa bag'ishlangan maxsus teran ta'limotlarning merosxo'ridir. Jumladan, Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bi-lig", Ahmad Yugnakiyning "Hibbat ul-xaqoyiq", Kaykovusning "Qobusnoma", Burhoniddin Marg'loniyning yetti kitobdan iborat "Hidoya" [5], Husayn Voiz Koshifiyning "Axloqi Muqsiniy" [6], imom al-Buxoriyning "Al-adab al-mufrad", "Al Jome' as Sahih", imom at-Termiziyniing "Shamoili-Muhammadiya" nomli odob-axloq me'yorlarini batafsil yoritib beruvchi asarlari bugungi kunda ham o'z ahamiyatini, dolzarbligini yo'qotmagan.

Yurtimizda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar natijasida keyingi vaqtlarda tarbiya masalasida qo'lga kiritilgan yutuqlarimiz qatorida oilada, maktab, mahalla va jamoat tashkilotlarida milliy, umuminsoniy qadriyatlar va an'analarning ustuvorligiga erishildi. O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoevning "Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi g'oyada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol

topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz", - degan fikrlari yosh avlodni milliy qadriyatlar asosida yetuk, barkamol etib tarbiyalashda barchamizga kuch-g'ayrat bag'ishlamokda [7].

Bugungi globallashtgan va tezkor rivojlanish davrida insonlar o'zgarmoqda, qadriyatlar transformatsiyasi yuz bermokda. Bular "ommaviy madaniyat" degan niqob ostida axloqiy buzulqlik va zo'rvonlik, in-dividualizm, egotsentrizm g'oyalarini tarqatish, kerak bo'lsa, shuning hisobidan boylik orttirish, boshqa xalqlarning necha ming yillik an'ana va qadriyatlari, turmush tarzining ma'naviy negizlariga bepisandlik, ularni qo'porishga qaratilgan xatarli tahdidlar odamni tashvishga solmay qo'ymaydi.

Hozirgi davrda milliy va ma'naviy qadriyatlarning inson va jamiyat hayotidagi ahamiyati oshib borishi, o'quvchilar kamolotidagi o'rni barchamiz uchun muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu o'rinda yoshlar tarbiyasini ma'naviy qadriyat va milliy istiqloq mafkurasi tamoyillari bi-lan uyg'unlikda olib borish muhim ahamiyat kasb etadi.

So'nggi yillarda g'oyaviy dushmanlarimiz o'zlarining manfur niyatlarini amalga oshirish uchun eng zamonaviy telekommunikatsiya yutuqlaridan, jumladan, internet tarmog'idan ham foydalanishga harakat qilayapti. Shu sababli ma'naviyatimizda bo'shliq hosil bo'lishiga aslo yo'l qo'yib bo'lmaydi. Bunday bo'shliq yuzaga kelgan taqdirda uni yoshlarning ilmga, kasb-hunarga, sog'lom turmush tarziga, bunyodkorlik ishlariga qiziqishlari bilan hamohang bo'lgan yangicha hayot mazmuni, yangicha qadriyatlar bilan to'ldirish lozim.

Xullas, buyuk kelajagimizga erishish uchun oqil, ma'rifatli, ayni paytda o'zining o'tmishi, ulug' qadriyatlari, millati bilan faxrlanadigan insonlarni, kelajakka ishonadigan insonlarni tarbiyalashimiz kerak.

Ijtimoiylashuv davrida o'quvchilarimizning vatanparvarlik his-tuyg'ularini milliy-ma'naviy qadriyatlar ruhida shakllantirish yosh avlod vakillarining o'tmish allomalarimizning o'giti, dono so'zlari, fikrlarini qadrlash va hayotda qo'llashga undaydi, ularning fikrlash qobiliyatlari va dunyoqarashlarini kengaytiradi. Bugungi o'quvchilarimiz – kelajagimiz poydevori. Shunday ekan, ularni har tomonlama yetuk, komil, vatanparvar, yurt tinchligi va ravnaqi yo'lida fidokor bo'ladigan farzandlar qilib tarbiyalash zarur. Prezident Sh.M. Mirziyoevning "Bizni hamisha o'ylantirib keladigan yana bir muhim masala – bu yoshlarimizning odob-axloqi, yurish-turishi, bir so'z bilan aytganda, dunyoqarashi bilan bog'liq. Bugun zamon shiddat bilan o'zgaryapti. Bu o'zgarishlarni hammadan ham ko'proq his etadigan kim – yoshlar. Mayli, yoshlar o'z davrining talablari bilan uyg'un bo'lsin. Lekin ayni paytda o'zligini ham unutmasin. Biz kimmiz, qanday ulug' zotlarning avlodimiz, degan da'vat ularning qalbida doimo aks-sado berib, o'zligiga sodiq

qolishga undab tursin. Bunga turgan katta-katta muammolarni yechish, mustaqilligimizni himoya qilish, hayotda milliy va umumbashariy qadriyatlar uyg'unligi tamoyiliga amal qilib yashashdek muhim vazifalarni yosh avlodimiz o'zining muqaddas burchi deb bilayotgani, ayniqsa, e'tiborga sazovordir. Barkamol avlodni tarbiyalashdek porloq niyatimiz uchun bizda ma'naviy asos bor" [7.1], - degan fikrlari barchamizga dasturilamal bo'lishi zarur.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, millat, davlat yoki jamiyatning milliy taraqqiyoti uning zahirida yaratilgan moddiy va ma'naviy qadriyatlarning uyg'unligi bilan belgilanadi. Ya'ni jamiyat taraqqiyotini o'zida mujassam etgan milliy g'oya bilan bog'liqligini aks ettirishi lozim:

Kelgusida bundan-da farovonroq yashashimiz, dunyoda hech kimdan kam emasligimiz va hech kimdan kam bo'lmashligimizni his etganing sari qalbing iftixor tuyg'usi ila jo'sh uradi. Hayotimizning navbatdagi pog'onasi – farzandlarimiz va nabiralarimizning baxtu-iqbolini ko'rish bilan bog'liqdir. Farzandlariga ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayotni in'om etayotgan katta avlodning dildagi va tildagi tilagi shu: o'g'il-qizlarimiz bizdan ko'ra kuchliroq, bilimlroq, dono bo'lsinlar va albatta, baxtli-saodatli yashasinlar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. -Toshkent: "O'zbekiston", 2017. -B.103
2. Karimov. I.A. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Qonunchilik palatasi va Senatning qo'shma majlisidagi nutqi. //“Xalq so'zi”gazetasi, 2005 yil 29 yanvar.
3. Prezident Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga va O'zbekiston xalqiga murojaatnomasi. -Toshkent. 2020 yil 29 dekabr.
4. Avesta: "Videvdar"kitobi (M.Is'hoqov tarjimasini).-T.:ToshDShI nashriyoti, 2007.
5. Marg'inoniy B. "Al-Hidoya", 1-jild. T; 2001; Yana qarang Xidoya, UzME, 11-jild.T; 2005. B. 326
6. Koshifiy V.X., Axloqi Muqsinii. - T; O'zME, 2010.
7. Mirziyoev Sh.M.. Milliy tarakkiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. "O'zbekiston", 2016.B.146.

MAFKURAVIY TAHDID – MILLIYLIKNI YO'QOTUVCHI KO'RINMAS KUCH

Abdullayeva Feruza Nurilloevna,
BuxDPI Boshlang'ich ta'lim kafedراسи dotsenti,

Shodiyeva Mehribon Amin qizi,
BuxDPI mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada mafkuraviy tahdidlar, ularning turlari hamda salbiy oqibatlari bayon qilingan. Ushbu tahdidlarni amalga oshirish yo'llari, asosiy quroli hamda unga qarshi kurashish usullari tahlil qilingan. Bugungi kunda amalga oshirilayotgan amaliy ishlar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: mafkuraviy tahdid, ommaviy madaniyat, globallashuv, kosmopolitizm, ekstremizm, ijtimoiy barqarorlik, milliy qadriyat, g'oyaviy manipulyatsiya.

Ma'naviy tahdidlarga qarshi eng katta kuch – bu ma'rifatdir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev

“Mafkuraviy tahdidlar” – bu jamiyatning ijtimoiy-ma'naviy hayoti, axloqiy barqarorligi, yoshlarning dunyoqarashiga salbiy ta'sir qiluvchi g'oya va qarashlar yig'indisi. Milliy qadriyatlar va ijtimoiy barqarorlikka zarar yetkazuvchi bunday g'oyalar, qarashlar jamiyat rivojiga jiddiy xavf tug'diradi. Ayniqsa, bugungi internet, axborot almashinuvi rivojlangan zamonda ijtimoiy tarmoqlar, turli saytlar orqali ma'naviy ta'sir o'tkazish yo'llari ko'payib bormoqda. Mafkuraviy tahdid turlari sifatida kosmopolitizm, ekstremizm, ommaviy madaniyat, turli axborot tahdidlari, missionerlik harakatlarini aytishimiz mumkin. Mafkuraviy tahdidlar turlaridan kelib chiqqan holda milliy qadriyatlarga befarqlik, zo'ravon g'oyalarni targ'ib qilish, dinni niqob qilish, begona madaniyatni targ'ib qilish, soxta xabarlar tarqatish, g'oyaviy manipulyatsiya, turli tashviqot ishlari orqali fuqarolar ongini o'zgartirish kabi buzg'unchilik faoliyati bilan shug'ullanadi. Ayniqsa, yoshlar bunday g'oyalarning qurboni bo'lmoqda.

Yurtimizda ham mafkuraviy tahdidlarning oldini olish hamda milliy mafkuramizni keng targ'ib qilish maqsadida ko'plab ishlar amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, yosh avlodda ma'naviy bo'shliqning oldini olish masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Mafkuraviy tahdidning oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlar sifatida fuqarolarda mafkuraviy immunitetni shakllantirish, ta'lim tizimini yana-da rivojlantirish, ommaviy axborot vositalari tizimini monitoring qilish, turli profilaktika tadbirlarini ko'paytirish, yoshlarni ko'proq ijtimoiy faoliyatga jalb etish, mahalla va oila hamkorligidagi ishlar ko'lamini kengaytirish kabilarni aytishimiz mumkin. Yoshlarning bo'sh vaqtini unumli o'tkazishi uchun turli ma'naviy-ma'rifiy ishlarni yo'lga qo'yish, vatanparvarlik, milliylik ruhi aks etgan filmlarni ko'proq namoyish qilish, mediasavodxonlikni kuchaytirish, qadriyat va urf-odatlarimizni ifoda qiluvchi mavzu hamda darslarni yana-da ko'paytirish kabi amaliy ishlar ijobiy natija beradi. Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, mafkuraviy tahdidlar har bir jamiyat a'zolari uchun jiddiy xavf tug'diruvchi ko'rinmas kuch bo'lib, unga qarshi kurashishda ta'lim-tarbiya tizimini isloh qilish, axborot madaniyatini shakllantirish, milliy mafkurani keng targ'ib qilish muhim ahamiyatga ega.

Ushbu jiddiy muammo har bir jamiyat vakillari kelajagiga, yoshlar taqdiriga xavf solish bilan birga, milliylikni, o'tmishni yo'q qilishga qodir. Zero, yurtboshimiz Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek: “ Bugungi kunda yon-atrofimizda diniy ekstremizm, terrorizm, giyohvandlik, odam savdosi, noqonuniy migratsiya, “ommaviy madaniyat” degan turli balo-qazolarning xavfi tobora kuchayib borayotganini hisobga oladigan bo'lsak, bu so'zlarning chuqur ma'nosi va ahamiyati yana-da yaqqol ayon bo'ladi”. Darhaqiqat, ma'naviy tahdidlar madaniy meros, milliy urf-odatlar hamda qadriyatlarga jiddiy putur yetkazib, jamiyat a'zolari dunyoqarashini butunlay o'zgartirib yuboradi. Turli yot oqimlar, buzg'unchi kuchlar o'zining razil rejasini amalga oshirish maqsadida ma'naviy tahdidning har xil shakllaridan foydalanib jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy hayotiga zarar keltiradi. Bu g'oyalarning keng yoyilishiga, ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlar, turli saytlar, elektron nashrlar, videolavhalar asosiy vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Dinimiz bag'rikenglik, mehr-u oqibat asosida qurilgani sababli urush, buzg'unchilik hamda jinoyatchilikni qattiq qoralaydi. Ammo, ma'naviy bo'shliq, diniy va dunyoviy bilimning yetishmasligi natijasida ma'naviy tahdidlar ta'siriga tushib qolish oson kechmoqda. Jumladan, axloqiy qadriyatlarga tahdid, madaniy, diniy-ma'naviy tahdidlar, axborot va virtual tahdidlar, globallashuv ta'siri kabilar jamiyatda ma'naviy barqarorlik buzilishiga olib keladi.

Xulosa o'rnida aytish joizki, “ma'naviy tahdidlar” jamiyatning har tomonlama rivojiga to'sqinlik qiluvchi, qadriyatlariga xavf soluvchi kuchdir. Qurol ishlatib emas, balki dunyoqarash, e'tiqod, ruhiyatga ta'sir qilish orqali zarba berishni maqsad qiladi. Shunday xavfli kuchlar ta'siriga tushib qolmaslik uchun ma'rifat va ta'lim-tarbiyani kuchaytirish, tarixni chuqur o'rgatish, yoshlarning bo'sh vaqtini unumli tashkil etish, sog'lom axborot muhitini yaratish, ma'naviy tadbirlarni ko'paytirish kabi ishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016-yil yakunlari va 2017-yil istiqbollarga bag'ishlangan majlisidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining nutqi. Xalq so'zi gazetasi. 2017-yil 16-yanvar, №11.
2. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: O'zbekiston, 2017. -488 b.
3. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. –T.: O'zbekiston, 2017.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Mirziyoyev Sh.M. Oliy Majlisga Murojaatnomasi. – T. –2020. “Xalq so'zi” gazetasi.
5. Jo'rayev, M. Ma'naviyat asoslari. – Toshkent: O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2019.
6. Qur'on va Hadislar asosida tanlangan rivoyatlar. – Toshkent: Movarounnahr, 2010.
7. G'afforov, R. Globallashuv va ma'naviy xavfsizlik. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2018

8. “Islom tarixi”, Imom Buxoriy nomidagi ilmiy markaz materiallari, Toshkent, 2018.

9. Abdullayeva F.N., Shodiyeva M.A. Buyuk ma’rifatparvar Mahmudxo’ja Behbudiy merosining yosh avlod ta’lim-tarbiyasidagi o’rni va ahamiyati. Mahmudxo’ja Behbudiy merosi va jadidlar harakatida ilm-fan, ta’lim va tarbiya masalalari. Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – “Sarvarprint” nashriyoti”.– Toshkent, 2025.

O‘ZLIKNI ANGLASH – MAFKURAVIY XAVFSIZLIKNI TA’MINLASH MEXANIZMI SIFATIDA

Fayzullayeva Iqboloy G‘ayrat qizi,
Toshkent davlat transport universiteti tayanch
doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada hozirgi globallashuv jarayonlarida tobora muhim ahamiyat kasb etib borayotgan mafkuraviy xavfsizlik masalasi va uni ta’minlashda o’zlikni anglashning roli, uning mazmun-mohiyati ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: mafkura, mafkuraviy xavsizlik, o’zlikni anglash, erkin kamol topgan shaxs, o’zlikni anglashning darajalari, g‘oyaviy tarbiya, sog‘lom e’tiqod, milliy qadriyatlar, targ‘ibot.

Xavfsizlik masalasiga qadim-qadim zamonlardan har qanday tuzilmaning eng muhim hayotiy masalasi sifatida qarab kelingan. Xavsizlik muammosi xavf-xatarning muayyan darajada cheklanishi yoki uni butunlay bartaraf etishni ko‘zda tutadi. Insoniyat hech qachon xavfdan holi butunlay xavsiz bo‘la olmaydi. Inson, u yashayotgan jamiyat va davlatda hamisha muayyan tahdidlar raxna solib turadi. Inson, jamiyat va davlatga xavf soluvchi kuchlar mavjud ekan, ulardan himoyalaniish uchun doimo xavfsizlik choralarini ko‘rish muhim hisoblanadi.

Bugungi tahlikali dunyoda yoshlar qalbi va ongini egallash uchun mafkuraviy kurashlar kuchayib borayotgan sharoitda turli ko‘rinishda ham tashqi, ham ichki xavf-xatarlar namoyon bo‘lmoqda. Ularni o‘z vaqtida anglash va oldini olish eng muhim maqsad-muddaoga aylanmoqda. O‘nlab bo‘lmas darajada zarar yetkazishi mumkin bo‘lgan zimdan olib borilayotgan bunday qo‘l qovushtirib qarab turib bo‘lmaydi, ularga qarshi barcha imkoniyatlarni faol kurashishni davr taqazo etmoqda. Inson ma’naviy dunyosi, komilligi, “axborot portlashi”, bir-birini inkor qiluvchi qarashlar, nazariyalar ko‘payib ketgan, g‘oyaviy kurash avj olgan bir davrda bu masalaning dolzarbligi yanada kuchayib bormoqda. Mafkuraviy xavsizlikni ta’minlashda o’zlikni anglash, sog‘lom e’tiqod, turmush tarzi, oila, milliy qadriyatlar, ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlik, mafkuraviy targ‘ibotning roli muhim hisoblanadi. O‘z navbatida o’zlikni anglash mafkuraviy xavsizlikni ta’minlashning o‘ziga xos mexanizmi hisoblanadi.

O'zlikni anglash insonga xos bo'lib, hamma davrda ham u yoki bu darajada mavjud bo'lgan. Ibtidoiy inson o'zining tabiatning bir bo'lagi deb his qilsa-da, o'zini hayvonot bilan tenglashtirmagan. Ibtidoiy urug'-jamo'a ham o'zini boshqalardan keskin farqlagan, o'z asotiriga ("mafurasiga"), totemiga, e'tiqodiy urug'boshisi, sig'inadigan sanami va ramziga ega bo'lgan.

O'zlikni anglash shaxsning o'zini avvalo inson, muayyan moddiy va ma'naviy boyliklarning egasi va ular uchun mas'ul ekanini, yagona til, urf-odatlar, an'analar, qadriyatlar va davlatga mansubligini, manfaatlar hamda ehtiyojlar umumiyligini tushunib yetishi jarayonida shakllanadi. O'zlikni anglash jamiyat oldida turgan vazifalarni to'g'ri anglash, ijtimoiy tajribalardan foydalanish qonuniyatlarini bilish, Vatan, millat oldidagi mas'uliyat tuyg'usi hamdir. O'zlikni anglash individual va jamoaviy (milliy) darajada namoyon bo'ladi. Inson va jamiyat rivojlanishi jarayonida o'zlikni anglash jarayoni kuchayib, teranlashib, rang-baranglashib boradi. Urug'-jamoalardan qabilalarga, qabilalardan elatlarga, elatlardan millatlarga o'tish har ikkala darajada ham o'zlikni anglashni yangi tarixiy bosqichga ko'targan. Uning birinchi shaklida inson his etish orqali o'zini tabiatdan, tevarak atrofdagi narsa va hodisalardan ajrata biladi. O'zlikni anglashning ikkinchi shakli yanada yuqori darajada namoyon bo'lib, unda inson o'zini biror bir jamoa, u yoki bu madaniyatga tegishli ekani orqali anlaydi. Va nihoyat, uchinchi, eng yuqori daraja – o'zini "men" orqali boshqalar nuqtai nazaridan baholashi, erkinligini his etgan holda har bir xatti-harakatiga bo'lgan mas'uliyatini his etishi, o'zi qilayotgan ishlarning to'g'ri-noto'g'riligi, haq yoki nohaqligini nazorat qila bilishidir. Bunda insonning dunyoqarashi, ma'naviyati uning individual tarzda shakllangani bilan belgilanadi.

O'zlikni anglashning shakllanish jarayoni va omillari Sharq va G'arb allomalari tomonidan har taraflama o'rganilgan. Sharq allomalaridan Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Forobiy, Ibn Sino, Nasafiy, Navoiy, Mirzo Bobur va boshqalar o'zlikni anglashning ruhiy, botiniy jihatlarini, inson ma'naviyatining tarkibiy qismi, olam va odam munosabatini bilish asosi ekani kabi masalarga e'tibor qaratganlar. G'arb allomalaridan Suqrot, F.Bekon, T.Gobbs, R.Dekart, F.Nisshe, Z.Freyd, E.Erikson. V.Gigel, I.Kant, N.Berdyayev va boshqalar o'zlikni anglashning zohiriy jihatlarini, uni ijtimoiy borliq, makon va zamonning faol ijodkorligi omili sifatida o'rganganlar.

"Individual ong – o'zlikni anglashdir" [1], deb yozadi I.Kant. Tarixiy zaruriyat ostida "insonning jamiyat va boshqa kishilar bilan munosabatlari jarayonida o'zini nazorat etish va o'zini iroda qilish kabi hayotiy muhim vosita sifatida paydo bo'lgan. Agar mehnat va jamiyat paydo bo'lmaganida kishida o'zlikni anglash ham shakllanmas edi. Shunday ekan, o'zlikni anglashsiz jamiyat va haqiqiy insoniy mehnat ham muvaffaqiyatli rivojlanmas edi".

“O‘zlikni anglash degani - bu o‘z tariximizni, ming yillik an‘analarimizni bilish degani. Agarki, har qaysi odam kechagi kunini yaxshi biladigan bo‘lsa, hech qachon avvalgi xatosini yana takrorlamaydi” [2] deya ta’kidlagan edi Birinchi Prezident I.Karimov.

Mustaqillikning qo‘lga kiritilishi o‘zbek xalqining hayotida milliy o‘zlikni anglash yo‘lidagi yangi qadam bo‘ldi. Mustaqillik yillarida xalqimizning xolis va haqqoniy tarixi yaratilib, o‘tmish tarixi chuqur o‘rganilmoqda. Ma’naviy meros, madaniy boyliklar, ko‘hna tarixiy yodgorliklar, urf-odat, an‘ana, hayotiy qadriyatlar qayta tiklanmoqda. Zaminimizda yetishib chiqqan buyuk mutafakkir va allomalarimiz, diniy, dunyoviy va qomusiy olimlarning qadamjolari obod etilmoqda, nomlari ulug‘lanib, yubeleylari o‘tkazilmoqda, shahar, ko‘cha nomlari berilib, stipendiya va ordenlat ta’sis etilmoqda, ma’naviy xazinalari turli tillarga, jumladan, o‘zbek tiliga ham tarjima qilinmoqda.

Tarixiy yodgorliklarning to‘rt mingdan ziyodi umumjahon merosining noyob namunasi sifatida YUNESKO ro‘yxatiga kiritilgan. Ajdodlarimiz tafakkurining mahsuli hisoblanmish eng qadimgi yozuv va toshbitiklar, xalq og‘zaki namunalaridan tortib, bugungi kunda kutubxonamiz xazinasida saqlanayotgan ming-minglab qo‘lyozmalar, ularda o‘z aksini topgan tarix, fan, adabiyot, va san‘at sohalariga oid qimmatbaxo asarlarning o‘zlikni anglashdagi o‘rni beqiyos. O‘zbek tiliga davlat tili maqomining berilishi, ta’lim sohasidagi tub islohotlar, “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun va “Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi”ning qabul qilinishi, Harakatlar strategiyasi, Taraqqiyot strategiyasi doirasida olib borilayotgan islohotlar, o‘z tariximiz bilan bir qatorda jahon xalqlari tarixining o‘rganilishi, jahon tajribasining o‘zlashtirilishi, zamonga hamnafas ruh – milliy o‘zlikni anglashni teranlashtirmoqda.

Tarixiy xotira millatga kuch-qudrat bag‘ishlaydi, hayotning og‘ir sinovlarini munosib yengib o‘tishga, o‘zligini saqlab qolishga yordam beradi. Shuning uchun ham o‘zga xalqlarni tobe qilishga uringan bosqinchilar xalqni ana shunday qudrat manбайдan ayirishga, shahar va tarixiy obidalar, madaniy yodgorliklarni va ajdodlarimiz ma’naviy merosidan mahrum etish orqali tarixiy xotirani zaiflashtirishga harakat qilganlar. Chor Rossiyasi generali Skobelev shunday degan: “Millatni yo‘q qilish uchun uni qirish shart emas, uning madaniyatini, san‘atini, tarixini yo‘q qilsang bas, tez orada o‘zi tanazzulga uchraydi” [3].

Milliy o‘zlikni anglash millat uchun muhim xususiyat bo‘lib, u bevosita tarix bilan bog‘liq va millatning kelajagini ta’minlovchi omil hisoblanadi. Tarix – bamisoli ko‘zgu. Ammo o‘tmishga ajdodlar merosiga mahliyo bo‘lishning o‘zi bilan uzoqqa borob bo‘lmaydi. Hozirda mavjud ko‘plab o‘quv qo‘llanma va darsliklarda milliy o‘zlikni anglash masalasida faqat o‘tmishda erishgan va

erishayotgan yutuqlarimizga urg'u berilmoqdan, natijada kamchiliklarmizga e'tibor berilmayotir.

O'z-o'zini anglash – bu xalqning, millatning o'z tarixiy taraqqiyot yo'lini, ota-bobolari, nasl-nasabi, avlodu-ajdodlarining kim bo'lganligi va ularning jahon ilm-fani, madaniyati taraqqiyotiga qo'shgan buyuk hissalarini bilish, ulardan faxrlanish, iftixor tuyg'ularini his qilish bilan birga o'ziga tanqidiy ko'z bilan qarash, o'z kamchiliklarini anglab etish, uni tuzatishga harakat qilish, mavjud imkoniyatlarni yuzaga chiqarish va real voqelikka aylantirish uchun o'zini safarbar etish, barcah imkoniyatlari, kuch-g'ayratini ishga solish, o'z oldiga istiqbolli maqsadlarni qo'yish va unga tomon to'g'ri faoliyat yuritish, uzoqni ko'ra olish hamdir. O'zlikni anglashda faqat faxr-iftixor, g'ururlanishning o'zi kamlik qiladi, o'z kamchilik va xatolarimizni anglab, uni tuzatish, kelgusida takrorlamaslik, tarixdab saboq chiqargan holda yashash, o'zimizning real imkoniyatlarimizni anglab, hayotga tadbiq etish masalasiga ham e'tibor qaratishimiz lozim.

Prezident Sh. Mirziyoyev: "Bizni hamisha o'ylantirib keladigan yana bir muhim masala – bu yoshlarimizning odob-axloqi, yurish-turishi, bir so'z bilan aytganda, dunyoqarashi bilan bog'liq. Bugun zamon shiddat bilan o'zgarapti. Bu o'zgarishlarni hammadan ham ko'proq his etadigan kim – yoshlar. Mayli, yoshlar o'z davrining talablari bilan uyg'un bo'lsin. Lekin ayni paytda o'zligini ham unutmasin. Biz kimmiz, qanday ulug' zotlarning avlodomiz, degan da'vat ularning qalbida doimo aks-sado berib, o'zligiga sodiq qolishga undab tursin. Bunga nimaning hisobidan erishamiz? Tarbiya, tarbiya va faqat tarbiya hisobidan" [4] deb ta'kidlaydi. Davlatning qanchalik yuksalib, rivojlanib taraqqiy etishi unda yashaydigan xalqning nechog'lik milliy o'zligini anglaganiga bog'liq. Yuksak rivojlangan jamiyat ham o'zligini anglagan shaxslardan tarkib topadi. Mansabparastlik, manmanlik, tarafkashlik, millatchilik – o'zligini anglagan insonga begona. Milliy o'zligini anglagan inson xalqni birlashtiradi, birdamlikka chorlaydi.

Milliy o'zlikni anglash barcha millat va elatlarning qadriyatlari, tili, dini, urf-odatlarini huramat qilish, asrab-avaylash, rivojlantirishga ko'maklashadi va umume'tirof etilgan qonun-qoidalariga tayanadi. Hozirgi zamon tez sur'atlar bilan o'zgarib borayotgan bir sharoitda o'zbek xalqi o'zini anglashi, milliy g'oyani kishilar ongiga singdirish, ularda insonparvarlik, vatanparvarlik va milliy iftixor hissi bilan bir qatorda, qat'iyat, mas'uliyat, burchga sadoqat tuyg'ularini kuchaytirish, yosh avlodni e'tiqodini mustahkam barkamol inson etib tarbiyalash – taraqqiyot talabi, hayotiy ehtiyojdir.

Xulosa qiladigan bo'lsak, milliy darajadagi o'zlikni anglash qator omillar bilan bog'liq. U avvalo milliy jipslikka, millatning o'z o'tmishi, bugungi kuni va kelajagi to'g'risidagi tasavvurlariga bog'liq. Guruhbozlik, mahalliychilik, urug'-

aymoqchilik yoki siyosiy tarfakashlik tufayli yaxshi jipslashmagan xalq o'zini teran anglay olmaydi. Chunki millat drajasidagi o'zlikni anglash nafaqat tarixni bilish bilan, shuningdek, milliy manffatlarni teran idrok etish bilan ham bog'liq. Kelajak manfaatlari haqida tasavvuri xira bo'lgan xalq o'zligini teran anglamagan hisoblanadi. Chunki milliy o'zlikni anglash muayyan maqsadga intilish demakdir. O'zbekistonning milliy g'oyasi - Yangi O'zbekistonda Uchinchi Renessans poydevorini yaratish bizga o'zligimizni anglashda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. I.A.Karimov "Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q". Biz kelajagimizni o'z qo'limiz bilan quramiz. T.O'zbekiston 1998. 131-133b
2. Sh.M.Mirziyoyev "Ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, muqaddas dinimizning sofliğini asrash – davr talabi" mavzusidagi anjumanda so'zlagan nutqi
Toshkent: 2017.
3. I.To'xtarov "Enshteyn ilhomlangan faylasuf – Kant o'limi oldudan nega "Bu yaxshi" degandi? "Tafakkur" jurnali 2024 yil 1-son 86-b
4. Q.Usmonov "O'zbekiston tarixi" 1-qism, Toshkent 2011 6-7b

RADIKAL G'OYALARNING MAFKURAVIY XAVFINI BAHOLASH MEXANIZMLARI

Baymatov Alisher Kaxramonovich,

Termiz davlat pedagogika instituti "Falsafa,
ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi" kafedrası
o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada radikal g'oyalarning mafkuraviy xavfini baholash mexanizmlari tahlil qilinadi. Maqolada mahalliy va xalqaro olimlarning fikrlari, statistik ma'lumotlar hamda BMT, YXHT va boshqa xalqaro tashkilotlarning tavsiyalari asosida tahlillar keltirilgan. Bundan tashqari, mahalliy va xalqaro olimlarning izlanishlari asosida radikallashuvning sabablari, tahdid darajasini aniqlash metodlari, profilaktika choralari va baholash tizimlari o'rganilgan.

Kalit so'zlar: radikal, mafkuraviy xavf, profilaktika, monitoring, baholash tizimi, axborot makoni, BMT, ijtimoiy tarmoq, ekstremizm.

Globallashuv jarayonida radikal g'oyalar va ekstremistik mafkuralar zamonaviy jamiyat xavfsizligiga jiddiy tahdid solmoqda. Global axborot makonining kengayishi, internet va ijtimoiy tarmoqlarning ommaviylashuvi, radikal g'oyalarni targ'ib qilish imkoniyatlarini keskin oshirdi. Ushbu tahdidlarning asosiy manbalari orasida axborot texnologiyalari orqali tez tarqaluvchi g'oyalar, siyosiy va iqtisodiy beqarorlik hamda diniy manipulyatsiyalar

mavjud. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek, “Yoshlarni radikal g’oyalardan himoya qilish — kelajagimizni himoya qilish demakdir”.[1. 245-bet] Bu borada radikal g’oyalarning mafkuraviy xavfini baholash mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb masalaga aylanmoqda. BMTning 2006-yilda qabul qilingan Global terrorizmga qarshi strategiyasida radikalizmning oldini olish bo’yicha aniq choralar belgilangan. O‘zbekiston Respublikasida ham 2017-yildan boshlab diniy ekstremizm va radikalizmga qarshi kurash davlat xavfsizligi strategiyasining ustuvor yo‘nalishiga aylangan.

Radikal g’oyalarning mafkuraviy xavfini aniqlash va baholash borasida juda ko‘p mahalliy va xorijlik olimlar o‘z ilmiy ishlarida alohida to‘xtalgan. Xususan, mahalliy olimlardan M. Qodirov radikal g’oyalarni ijtimoiy ongga singib kirishining oldini olishda ta’lim tizimining o‘rnini alohida ta’kidlaydi[3. 265-bet]. S. Yo‘ldoshev esa mafkuraviy immunitetni kuchaytirish uchun yoshlar o‘rtasida madaniy-ma’rifiy ishlarni kengaytirish zarurligini qayd etadi[6. 58-bet]. A. Qodirov O‘zbekistonda radikal g’oyalar profilaktikasining huquqiy asoslarini tahlil qilgan[4. 67-bet]. Shuningdek, M. Rustamov yoshlar ongiga radikal g’oyalar ta’sirining oldini olish bo’yicha psixologik yondashuvlarni taklif qiladi.[5. 15-bet]

Radikalizm va ekstremizm bo’yicha xalqaro miqyosda ko‘plab tadqiqotlar olib borilgan. Masalan, Oliver Roy radikallashuvning zamonaviy shakllarini tahlil qilib, ularning mafkuraviy va ijtimoiy ildizlariga e’tibor qaratadi[11. 98-bet]. Mark Juergensmeyer esa diniy zo‘ravonlik fenomenini global xavfsizlik konsepsiyasi bilan bog‘lab o‘rganadi[9.52-bet]. Bundan tashqari, J. Horgan radikalizatsiya jarayonining psixologik bosqichlarini o‘rganib chiqib, uning oldini olishda individual yondashuv samarali ekanligini ko‘rsatadi [10.26-bet].

Tadqiqotda sifat va miqdoriy tahlil usullari qo‘llanildi. Mahalliy va xalqaro manbalardan olingan statistik ma’lumotlar, ekspert intervyulari va ilmiy maqolalar asosida radikal g’oyalar xavfini baholash mexanizmlarining samaradorligi o‘rganildi. Baholash mezonlari sifatida g’oyaning tarqalish tezligi, yoshlar orasidagi qamrovi va ijtimoiy oqibatlari belgilandi.

XXI asrda radikal g’oyalar global xavfsizlikka eng jiddiy tahdidlardan biri sifatida tan olinmoqda. BMT 2006-yilda qabul qilgan Global Terrorizmga qarshi strategiyada radikal g’oyalar nafaqat terrorchilik faoliyatiga turtki berishi, balki ijtimoiy-siyosiy tizimlarning beqarorlashuviga olib kelishi mumkinligi qayd etilgan. Radikalizmning mafkuraviy xavfini aniqlash va baholash mexanizmlarini yaratish butun dunyo olimlarining oldidagi muhim vazifa hisoblanadi. Avvalo quyidagi tushunchalarning ma’no-mazmuniga to‘xtalib o‘tsak. Radikalizm – umume’tirof etilgan qoida va an’analarga butunlay zid munosabatda bo‘lib, keskin harakatlarni yoqlab chiqadi. Mafkuraviy xavf — bu radikal g’oyalarning shaxs yoki guruh ongiga ta’sir qilib, ularni demokratik tamoyillarga zid, zo‘ravonlik yoki

bo‘linishga olib keluvchi qarashlarni qabul qilishga moyillik bilan bog‘liq xavf. Baholash mexanizmlari — bu radikal g‘oyalarni aniqlash, ularning tarqalish darajasini o‘lchash va ijtimoiy xavfsizlikka ta’sirini baholash uchun qo‘llanadigan usullar majmuasi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, radikal g‘oyalarni baholashda quyidagi omillar muhim: 1) Mafkuraviy manbalarni aniqlash, 2) Axborot oqimining monitoringi, 3) Yoshlar orasida ijtimoiy so‘rovlar o‘tkazish, 4) Profilaktik dasturlar samaradorligini o‘lchash.

Radikal g‘oyalarning mafkuraviy manbalari deganda, ekstremizm va terrorizmga olib keluvchi, jamiyat barqarorligini izdan chiqaradigan g‘oyalar paydo bo‘lishiga zamin yaratadigan mafkuraviy, siyosiy, diniy va ijtimoiy omillar tushuniladi.

Axborot oqimining monitoringi – ijtimoiy tarmoqlar, OAV va boshqa kommunikatsiya kanallaridagi radikal g‘oyalarni aniqlash va tasniflash.

Yoshlar orasida ijtimoiy so‘rovlar o‘tkazish – aholining radikal g‘oyalarga nisbatan munosabati va ularning tarqalish darajasini aniqlash.

Radikal g‘oyalarga qarshi profilaktika dasturlari — bu jamiyatda ekstremizm va terrorizm xavfini kamaytirish, ayniqsa yoshlar orasida radikal mafkuralar tarqalishining oldini olishga qaratilgan tizimli chora-tadbirlar majmuasidir. Ular odatda ta’lim, madaniyat, axborot siyosati va huquqni muhofaza qilish sohalarini qamrab oladi.

Olingan natijalar shuni ko‘rsatdiki, radikal g‘oyalar xavfini baholashda eng muhim omil — bu ularning ijtimoiy tarmoqlardagi faolligi va yoshlar orasida tarqalish darajasi hisoblanadi. O‘zbekistonda ishlab chiqilgan buzunchi g‘oyalarga qarshi kurashishning tizimli chora-tadbirlari o‘z ijobiy natijasini ko‘rsatmoqda. Jumladan, statistik tahlilga ko‘ra, 2023-yilda O‘zbekistonda diniy ekstremizmga oid kontentlarni tarqatish bilan bog‘liq jinoyatlar soni 18% ga kamaygan[7.]. Biroq, internet orqali yashirin targ‘ibot davom etmoqda va bu xavfni baholash tizimini yanada kuchaytirishni talab etadi.

Radikal g‘oyalar xavfini baholashda faqat texnik vositalar bilan cheklanib qolmasdan, ijtimoiy-psixologik omillarni ham hisobga olish zarur. Mahalliy olimlar, jumladan, A. Madaminov va Sh. Qodirovning ta’kidlashicha, mafkuraviy profilaktika tizimi aholining mafkuraviy immunitetini mustahkamlashga qaratilgan bo‘lishi lozim[2.43-bet]. Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, Niderlandiya, Buyuk Britaniya va Malayziya kabi mamlakatlarda radikalizmga qarshi kurashda mahalliy jamoalarni faol jalb etish samarali natijalar bergan [8.54-bet] O‘zbekiston sharoitida ham radikal g‘oyalarni baholash tizimida axborot xavfsizligi, huquqiy mexanizmlar va ma’naviy-ma’rifiy ishlar uyg‘unlashishi zarur. Xalqaro ekspertlar tajribasi ko‘rsatadiki, faqat repressiv choralar emas, balki profilaktika va

reabilitatsiya dasturlari ham muhim. Shuningdek, diniy bilimlarni oshirish, yoshlar bandligini ta'minlash, mahalla institutini kuchaytirish kabi mahalliy yondashuvlar samarali natija beradi. Mafkuraviy xavfni baholashda faqat huquqiy choralar yetarli emas. Buning uchun ta'lim, ma'naviy-ma'rifiy ishlar, internet monitoringi va yoshlar siyosati kompleks ravishda amalga oshirilishi lozim. Bundan tashqari, mahalliy va xalqaro tajribalarni uyg'unlashtirish, masalan, Singapur va Malayziya tajribalaridan foydalanish samarali bo'lishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, radikal g'oyalar xavfini baholash — bu faqat xavfsizlik masalasi emas, balki ijtimoiy barqarorlik, madaniy merosni asrash va yoshlar kelajagini ta'minlash masalasidir. Bu esa ko'p bosqichli va kompleks yondashuvni talab qiladi. Tahlil natijalariga ko'ra, samarali baholash tizimi quyidagi elementlarni o'z ichiga olishi lozim: monitoring, profilaktika, reabilitatsiya va xalqaro hamkorlik. Bundan tashqari, texnologik, sotsiologik va psixologik metodlarni uyg'unlashtirish samarali baholash tizimini yaratishga imkon beradi. Bu esa jamiyat xavfsizligini mustahkamlash va radikalizmning oldini olishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev, Sh.M. "Yangi O'zbekiston strategiyasi" Toshkent. O'zbekiston. 2021. 270-bet
2. Madaminov A., Qodirov Sh. "Mafkuraviy profilaktika va yoshlar tarbiyasi" 2022
3. Qodirov M. "Mafkuraviy immunitet va ta'lim tizimi" Toshkent. 2021.
4. Qodirov A "O'zbekistonda radikalizmga qarshi kurashning milliy modeli" Toshkent: Ma'naviyat. 2021.
5. Rustamov M. "Yoshlar ongini himoyalashning psixologik asoslari" Samarqand: SamDU nashriyoti 2022.
6. Yo'ldoshev, S.. Yoshlar ongida mafkuraviy barqarorlikni shakllantirish. Ma'naviyat nashriyoti. 2020
7. BMT Terrorizmga qarshi qo'mitasi hisobotlari, 2023.
8. Bartlett, J., Birdwell, J. (2017). The Edge of Violence. Demos.
9. Juergensmeyer, M. "Terror in the Mind of God" University of California Press. 2003.
10. Horgan, J. The Psychology of Radicalization and Terrorism. Routledge. 2008.
11. Roy, O. "Jihad and Death: The Global Appeal of Islamic State". Oxford University Press. 2017.

ZAMONAVIY MAFKURAVIY TAHDIDLARNING MA'NAVIY JARAYONLAR RIVOJIGA TA'SIRI VA UNI OLDINI OLISH MEXANIZMLARI

Qobulova Gulzoda Maxsud qizi,

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy mafkuraviy tahdidlarning jamiyat ma'naviy jarayonlariga ta'siri, ularning ijtimoiy ongdagi namoyon bo'lish shakllari va salbiy oqibatlari tahlil qilinadi. Milliy g'oya va ma'naviy merosni himoya qilishda davlat siyosati, ta'lim tizimi va fuqarolik jamiyati institutlarining o'rni ko'rsatib o'tiladi. Shuningdek, mafkuraviy tahdidlarni oldini olishning zamonaviy mexanizmlari — axborot savodxonligi, raqamli madaniyatni oshirish, ma'naviy tarbiyaning innovatsion uslublari bo'yicha ilmiy tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: mafkuraviy tahdid, ma'naviyat, milliy g'oya, axborot xavfsizligi, yoshlar tarbiyasi, profilaktika.

XXI asrning globallashtirish sharoitida mafkuraviy tahdidlar inson ongi va ma'naviyatiga chuqur kirib borayotgan murakkab hodisaga aylandi. Axborot texnologiyalari rivoji mafkuraviy kurash shakllarini yanada kengaytirdi. Shu sababli, jamiyatning ma'naviy asoslarini mustahkamlash, yosh avlodni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash dolzarb vazifaga aylandi. O'zbekiston Respublikasida qabul qilingan "Ma'naviy-ma'rifiy ishlarni yanada takomillashtirish to'g'risida"gi normativ hujjatlar ushbu yo'nalishda muhim huquqiy asos vazifasini o'taydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, mafkuraviy tahdid jamiyatning ma'naviy barqarorligiga sezilarli xavf soladi. Mafkuraviy ta'sir ijtimoiy ongni izdan chiqarib, yoshlarning noto'g'ri qarashlarga ega bo'lishiga olib keladi. Asosiy maqsad - mafkuraviy tahdidlarning ma'naviy jarayonlarga ta'sirini ilmiy asosda aniqlash va ularni oldini olishga yo'naltirilgan zamonaviy mexanizmlarni shakllantirishdan iborat.

O'zbekistonning birinchi prezidenti Islom Karimovning "Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch" asari va boshqa olimlarning (masalan, Erkin Vohidov, Abdulla Oripov va boshqalar) ma'naviyat haqidagi qarashlari tahlil qilindi. Zamonamizdagi zamonaviy mafkuraviy tahdidlar (axborot urushlari, "ommaviy madaniyat"ning salbiy ta'siri va hokazo) haqidagi ilmiy manbalar atroflicha o'rganildi. Ilmiy tadqiqotlarda xorijiy va mahalliy namunalarda siyosiy ekstremizm, diniy va milliy ziddiyatlar, g'oyaviy tajovuzlar ijtimoiy-iqtisodiy muhitda ortib borayotgani aniqlandi. Bu tahdidlar milliy qadriyatlarni zaiflashtirib, axloq-odobning pasayishiga olib keladi, shuningdek, yoshlar orasida radikal g'oyalarni tarqatishda vosita bo'lib xizmat qiladi. Bu borada tadqiqotlar milliy g'oya va ma'naviy immunitetni kuchaytirishning samarali usullarini ko'rsatmoqda, jumladan yoshlarni sog'lom e'tiqod va tanqidiy fikrlashga o'rgatish, shuningdek, davlat va jamoatchilik organlari hamkorligida xalqaro maydondagi yangiliklardan saboq olish asosida himoya choralari ishlab chiqilishida namoyon bo'ladi. Tadqiqot materiali sifatida O'zbekiston Respublikasi qonunlari, Prezident farmonlari, BMT

va YUNESKO tavsiyalari, ilmiy maqolalar hamda ommaviy axborot manbalari foydalanildi.

Tadqiqotda ijtimoiy va pedagogik metodlar qo'llanildi, shu jumladan talabalar va yoshlar orasidagi ichki va tashqi mafkuraviy tahdidlarga qarshi himoya mexanizmlari tahlil qilindi. O'zbekiston sharoitida milliy g'oya targ'iboti, yoshlarning siyosiy va huquqiy saviyasini oshirish, ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etish samaradorligi ilmiy metodologik jihatdan o'rganildi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, ma'naviy immunitetni kuchaytirish hukumat siyosati, ta'lim-tarbiya jarayonlari va ommaviy axborot vositalarining birgalikdagi safarbarligini talab qiladi. Shuningdek, tadqiqotda quyidagi ilmiy usullar qo'llanildi:

- Tahlil va sintez — mafkuraviy tahdidlarning manbalari va ta'sir mexanizmlarini aniqlashda;

- Kontent-tahlil — ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlardagi mafkuraviy materiallar mazmunini o'rganishda;

- Sotsiologik so'rov — 18–25 yoshdagi talabalar orasida mafkuraviy tahdidlarga nisbatan immunitet darajasini baholashda;

- Qiyosiy tahlil — xorijiy davlatlar tajribasini O'zbekiston sharoitida qo'llash imkoniyatlarini o'rganishda.

1. Mafkuraviy tahdidlarning asosiy ko'rinishlari quyidagilar:

- Axborot xurujlari: Zamonaviy axborot texnologiyalari (internet, ijtimoiy tarmoqlar) orqali yoshlar ongiga salbiy g'oyalarni singdirish. Misol uchun, soxta xabarlar (feyklar) tarqatish, tarixni buzib ko'rsatishga urinishlar. Yoshlar ongini manipulyatsiya qilishga qaratilgan ijtimoiy tarmoq kompaniyalari;

- “Ommaviy madaniyat” ning salbiy jihatlari: Axloqiy qadriyatlarga zid bo'lgan xulq-atvorni targ'ib qilish, yot madaniy qadriyatlarni zo'ravonlik bilan singdirish;

- O'zbek xalqining milliy o'ziga xosligini yo'qotishga qaratilgan harakatlar. Milliy tarix va qadriyatlarni inkor etuvchi axborot oqimlari;

- Diniy ekstremizm va terrorizm g'oyalari: Islom dinini noto'g'ri talqin qilib, diniy mutaassiblik va mo'tadil Islomdan uzoqlashishga chaqirish. Ekstremistik va radikal g'oyalar targ'iboti.

2. Sotsiologik so'rov natijalari:

Talabalarning 62% i mafkuraviy tahdidlar mavjudligini tan oladi, biroq 35% i ularning oldini olish bo'yicha yetarli bilimga ega emasligini bildirgan. 48% respondentlar ijtimoiy tarmoqlarni mafkuraviy kurashning asosiy maydoni deb biladi.

3. Ta'sir mexanizmlari:

- Axborot oqimlarining tezkorligi va ommaviy tarqalishi;

- Psixologik ta'sir texnologiyalari (propaganda, vizual obrazlar, manipulyativ til);

- Yoshlar orasida tanqidiy fikrlash darajasining pastligi.

4. Ma'furaviy tahdidlarning ma'naviy jarayonlarga ta'siri quyidagilar:

Ijtimoiy ongning ruhan zaif qatlamlari orasida ma'furaviy ta'sir kuchaygani, milliy qadriyatlarning kamayishi va axloqiy me'yorlarning sustlashuvi kuzatilmoqda. Yoshlar orasida ekstremistik va radikal goyalarni qabul qilish ko'lamining oshishi, bu esa jamiyatda ijtimoiy ziddiyatlar yashirin ravishda kuchayishini anglatadi. Ma'naviy parokandalik, bilim va tafakkur yetishmovchiligi, jamiyat hayotining turli jabhalarida nosog'lomlikning ortishi aniqlangan. Milliy barqarorlikka tahdid soluvchi g'oyaviy tajovuzlar va ularning ijtimoiy-iqtisodiy qatlamlarga ta'siri o'rganilgan. Ana shunday tahdidlarga qarshi milliy g'oya — kuchli ilmiy asoslangan himoya vositasi sifatida e'tirof etiladi.

5. Ma'furaviy tahdidlarning oldini olish mexanizmlari:

- Milliy va umuminsoniy qadriyatlarni yosh avlod ongiga singdirish bo'yicha ijtimoiy-pedagogik dasturlar;

- Fuqarolar, ayniqsa talaba yoshlar, orasida sog'lom e'tiqod va tanqidiy fikrlash madaniyatini rivojlantirish uchun yangi didaktik va axborot vositalari;

- Hukumat siyosati va jamoatchilik organlari o'rtasida ma'naviy tahdidlarni erta aniqlash va samarali kurashish strategiyalari;

- Internet va ommaviy axborot vositalarida zararli g'oyalar tarqalishiga qarshi yaxlit monitoring tizimlari;

- Yurtimiz buyuk allomalari merosini o'rganish va amaliy tarbiyaviy faoliyat orqali yoshlarning ma'naviy immunitetini oshirish amaliyoti.

O'zbekiston tajribasi shuni ko'rsatadiki, ma'furaviy tahdidlarni faqat huquqiy chora-tadbirlar bilan bartaraf etish yetarli emas. Jamiyatning barcha qatlamlarida ma'naviy immunitetni shakllantirish, yoshlarning axborot savodxonligini oshirish ham zarur. Dunyo tajribasida, xususan, Janubiy Koreya va Singapurda axborot xavfsizligini ta'lim tizimiga integratsiya qilish orqali ma'furaviy tahdidlar darajasi sezilarli pasaytirilgan. Shuningdek, milliy g'oya asosida yaratilgan kontentni ijtimoiy tarmoqlarda faol targ'ib qilish, yoshlarni ijodiy loyihalarga jalb etish ularning ma'furaviy immunitetini mustahkamlaydi.

Ma'furaviy tahdidlar jamiyatning ma'naviy rivojiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi va ularning oldini olish ko'p yo'nalishli yondashuvni talab etadi. Davlat siyosati, ta'lim tizimi, ommaviy axborot vositalari va fuqarolik jamiyati institutlari hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Ilmiy tadqiqotlar ma'furaviy tahdidlarning ma'naviy jarayonlarga salbiy ta'siri keng va chuqur ekanligini ko'rsatmoqda. Shu bois, zamonaviy, ilmiy asoslangan va tizimli tarzda amalga oshiriladigan himoya mexanizmlari milliy xavfsizlik va jamiyat barqarorligini ta'minlashda muhim

ahamiyatga ega. Ushbu mexanizmlar yoshlarni tarbiyalash, milliy g'oya va qadriyatlarni kuchaytirish, hamda davlat siyosatini amaliyotga tatbiq etishni o'z ichiga oladi. Mafkuraviy tahdidlar zamonaviy jamiyat ma'naviy jarayonlariga jiddiy xavf tug'diradi. Ularga qarshi kurashish faqatgina davlat idoralarining emas, balki butun jamiyatning, har bir fuqaroning mas'uliyati hisoblanadi.

Tavsiyalar:

1. Ta'lim dasturlariga "Axborot xavfsizligi va mafkuraviy immunitet" modullarini kiritish;
2. Ijtimoiy tarmoqlarda milliy g'oya va ma'naviyatga oid kreativ kontent ishlab chiqishni rag'batlantirish;
3. Yoshlar orasida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bo'yicha treninglar o'tkazish, Ularni olgan ma'lumotlarini tahlil qilishga va to'g'ri xulosa chiqarishga o'rgatish.
4. Xalqaro hamkorlik asosida mafkuraviy tahdidlarni monitoring qilish tizimini takomillashtirish.
5. Milliy g'oya va milliy qadriyatlarni targ'ib qilish: Maktablarda, oliy ta'lim muassasalarida ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish.
6. Axborot xavfsizligini ta'minlash: OAV va internet resurslarida salbiy ma'lumotlarga qarshi samarali kurashish, yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga qaratilgan ko'rsatuvlar va dasturlar sonini oshirish.
7. Oiladagi ma'naviy muhitni mustahkamlash: Ota-onalar va farzandlar o'rtasidagi muloqotni yaxshilash, farzandlar tarbiyasiga ko'proq e'tibor qaratish.
8. Diniy savodxonlikni oshirish: Aholini, xususan, yoshlarni islomning asl mohiyatidan xabardor etish.
9. Yot g'oyalar, milliy qadriyatlarimizga zid bo'lgan g'oyalarga qarshi kurashishda fuqarolik jamiyati institutlari (nodavlat-notijorat tashkilotlar) faolligini oshirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ma'naviy-ma'rifiy ishlarni yanada takomillashtirish to'g'risida"gi PQ-4097-sonli qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev. Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish masalalari bo'yicha videoselektor yig'ilishidan ma'ruzasi. 2021 yil 19 yanvar
3. UNESCO. Media and Information Literacy Curriculum for Teachers. Paris, 2018.
4. Saidov A. Globallashuv sharoitida mafkuraviy xavfsizlik. Toshkent: Ma'naviyat, 2020.
5. Tojiboyev B. Axborot xavfsizligi va yoshlar ma'naviyati. Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2019.

TINCHLIK, AHILLIK VA HAMJIHATLIKNI ASRASHDA YANGI O‘ZBEKISTON TASHABBUSI

Karimov Tuyg‘un Jumanazarovich,
Samraqand viloyati Urgut tumani 28 umumiy
o‘rta ta‘lim maktabi direktori

Annotatsiya. Mazkur maqolada tinchlik, ahillik va hamjihatlikni asrashda Yangi O‘zbekiston tashabbusi haqidagi fikrlar ilmiy jihatdan tahlil etilgan. Shuningdek, maqolada mamlakatimizda yashovchi ko‘p millatli va ko‘p konfessiyali jamiyatimizdagi tinchlik, o‘zaro do‘stlik va hamjihatlik muhiti xalqimizning bebaho boyligimiz ekani, uni asrab-avaylash va mustahkamlash barchamizning muqaddas burchimiz bo‘lib qolishi zarurligi to‘g‘risidagi ilmiy jihatdan yoritilgan.

Kalit so‘zlar: davlat, mafkura, ma‘naviyat, madaniyat, tahdid, xavfsizlik, tinchlik, ahillik va hamjihatlik, jamiyat, konfessiya.

Mustaqillik har bir xalq va millat uchun eng ulug‘ azaliy qadriyat hisoblanadi. Shu o‘rinda, mustaqillik xalqimizning orzu-umidlarini o‘zida mujassam qilgan qadriyat hisoblanib, davlatimizning milliy suvereniteti va mamlakatimizning xalqaro huquq sub’ekti sifatida jahon hamjamiyatida munosib o‘rin egallashi, o‘z xalqimizni tinch va farovon hayotini hamda uning eng muhim manfaatlarini ta‘minlashga xizmat qiladi. 1991 yil 31 avgustda mard va donishmand xalqimizning xohish-irodasi hamda azmu qarori bilan qo‘lga kiritilgan milliy istiqbolimiz Yangi O‘zbekistonni barpo etish yo‘lidagi barcha islohotlarimiz hal qiluvchi bosqichga kirayotgan bugungi tarixiy sharoitda har qachongidan ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Mustaqilligimizni mustahkamlash orqali barcha siyosiy-huquqiy kafolatlarni o‘zida mujassam etgan holda, “O‘zbekiston – 2030” strategiyamizni amalga oshirish, jamiyatimizda tinchlik, do‘stlik va hamjihatlik muhitini kuchaytirish, inson qadri, huquq va manfaatlarini ta‘minlash, mintaqamizda yaxshi qo‘shnichilik aloqalarini yanada rivojlantirish, dunyo mamlakatlari bilan faol hamkorlik qilish, Vatanimizning xalqaro miqyosdagi obro‘-e‘tiborini yuksaltirishda beqiyos tayanch bo‘lib xizmat qilmoqda. 2025 yil 10 iyul kuni mamlakatimiz mustaqilligini keng nishonlash maqsadida “O‘zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligining o‘ttiz to‘rt yillik bayramiga tayyorgarlik ko‘rish va uni o‘tkazish to‘g‘risida”gi Prezident qarori (PQ–222-son) qabul qilindi. Mazkur qarorda O‘zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligining o‘ttiz to‘rt yillik bayramiga tayyorgarlik ko‘rish va unga bag‘ishlangan bayram tadbirlari “Vatan uchun, millat uchun, xalq uchun!” degan ezgu g‘oyani o‘zida mujassam etgan holda o‘tkazilishi belgilandi. Ushbu qarorda mustaqilligimizning o‘ttiz to‘rt yillik bayramiga tayyorgarlik ko‘rish va uni o‘tkazish bo‘yicha bir necha yo‘nalishlarda vazifalar belgilab berildi: milliy istiqbolimizning 34 yillik shonli sanasi Yangi

O'zbekistonning taraqqiyot darajasi, jahon maydonidagi obro'-e'tiboriga har tomonlama munosib tarzda, yuksak saviyada nishonlash;

Mustaqillikning 34 yilligiga bag'ishlangan bayram tadbirlari "Vatan uchun, millat uchun, xalq uchun!" degan ezgu g'oyani o'zida mujassam etgan holda o'tkazish;

Mustaqillik bayrami Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar markazlari va Toshkent shahrida, shuningdek, barcha shahar hamda tumanlar, qishloq va ovullarda munosib nishonlanishi ta'minlash hamda "Ona diyor – ranglar jilosida", "Vatan uchun yashaylik!", "Eng ulug', eng aziz" kabi an'anaviy ko'rik-tanlovlar o'tkazish belgilandi. Shu bilan bir qatorda qarorda mamlakatimizda yashovchi ko'p millatli va ko'p konfessiyali jamiyatimizdagi tinchlik, o'zaro do'stlik va hamjihatlik muhiti – bizning bebaho boyligimiz ekani, uni asrab-avaylash va mustahkamlash barchamizning muqaddas burchimiz bo'lib qolishi zarurligi qayd etildi.

Shuni alohida qayd etish joizki, bugun insoniyat mutlaqo o'zgacha muhit, yangicha talab va ilgari kuzatilmagan xavf-xatar hamda tahdidlar kuchaygan bir sharoitda yashashiga to'g'ri kelmoqda. Mana shunday murakkab bir sharoitda dunyo miqyosida tinchlik va barqarorlikni asrash, mustaqillikni mustahkamlash tobora dolzabr vazifa-ga aylanib bormoqda. Mamlakatimizda tinchlik, xalqimiz o'rtasidagi ahillik va hamjihatlikni asrash doim eng ulug' va bebaho qadriyat hisoblangan. Azaldan diyorimiz o'zining tinchliksevar siyosati, o'zaro mehr-oqibat, bag'rikenglik va insonparvarlik fazilati bilan dunyoda yuksak e'tirofga sazovar bo'lib kelgan. Bu haqda Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev qayd etganidek "... yurtimiz zaminida qadimgi davrlardan buyon davom etib kelayotgan etnik xilma-xillik noyob ijtimoiy hodisa bo'lib, bugun – Yangi O'zbekiston sharoitida yangicha ma'no-mazmun va an'analarga ega bo'lib borayotgani diqqatga sazovordir"[1], deya alohida e'tibor qaratib o'tgani bejiz emas, albatta. Zero, barchamiz uchun aziz va mo'tabar bo'lgan Vatanimizda inson qadri va baxtini ulug'lash orqali tinchlik, do'stlik va mehr-oqibat diyoriga tobora aylanib borayotir.

Bugungi kunda yurtimizdagi tinchlik va barqarorlik muhitini asrash orqali mamlakatimizda demokratik huquqiy davlat va erkin fuqarolik jamiyatini barpo etish, taraqqiyot sari dadil odimlayotgan Yangi O'zbekistonda tinchlik, ahillik va hamjihatlik muhitini asrash davlatimiz siyosatining eng ustuvor vazifalaridan biri sifatida alohida e'tibor qaratilayotir. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoevning tashabbusi bilan jamiyatimizda yashayotgan barcha millat va elat vakillari o'rtasida ahillik va hamjihatlik muhitini saqlab qolish, etnik qadriyatlarni rivojlantirish bilan bog'liq jarayonlarga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shu o'rinda "2022-2026 yillarda Yangi O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi to'g'risida"gi farmonda milliy madaniy markazlarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini yanada

takomillashtirish belgilangani ham davlatimizning mazkur yo‘nalishdagi ishlarining bardavomi ekanligini namoyon etadi. Bu borada, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev qayd etganidek: “hozirgi vaqtda dunyoning turli mintaqalarida millatlararo va dinlararo keskinlik kuchayib bormoqda, millatchilik, diniy murosasizlik bosh ko‘tarmoqda. Bu illatlar davlatni yemirib, jamiyatni parcha-lab, radikal guruh va oqimlar uchun mafkura bazasiga aylanmoqda. Mana shunday murakkab vaziyatda mamlakatimizda turli millat va dinga mansub insonlar o‘rtasida do‘stlik va hamjihatlikni yanada mustahkamlash biz uchun borgan sari muhim ahamiyat kasb etmoq-da. Hech shubhasiz, bu bizning zaminimizda tinchlik va osoyishtalikning mustahkam kafolati, xalqimiz bunyodkorlik salohiya-tini, uning ertangi kunga bo‘lgan ishonchini oshirishning asosi bo‘lib xizmat qilmoqda”[2],- degan gaplari ayni haqiqat ekaniga guvoh bo‘lamiz. Tashvishlanarli tomoni bugungi kunda xalqaro maydonda davlatlarning bir-biriga bo‘lgan o‘zaro ishonchi susayib bormoqda. Albatta, mana shunday murakkab bir sharoitda hayotning o‘zi bizdan yurtimizda hukm surayotgan o‘zaro hurmat, mehr-oqibat, totuvlik va birdamlik muhitini yanada mustahkamlashni yangi bosqichga ko‘tarishni talab etmoqda.

Bugungi kunda jaxonda bag‘rikeng yurt sifatida tobora o‘zining yangi qiyofasini namoyon etayotgan haqli ravishda dunyoda e’tirof etilayotgan jonajon Vatanimizda 130 dan ortiq millat va elat, 16ta diniy konfessiya vakillari tinch-totuv, ahil-inoq, hamjihat bo‘lib yashamoqda. Mamlakatimizda etnik o‘ziga xoslikni rivojlantirish va millatlararo munosabatlarni yanada uyg‘unlashtirishda 157ta milliy madaniy markaz va 42 ta do‘stlik jamiyati faoliyat ko‘rsatmoqda. Ular o‘z madaniyati, tili, hunarmandchiligini rivojlantirib, bir-birini o‘zaro boyitishga, ko‘p millatli yagona oila tuyg‘usini mustahkamlashga salmoqli hissa qo‘shmoqda. Ularning o‘z faoliyatini amalga oshirishi va mamlakat hayotida faol ishtirok etishi uchun barcha imkoniyatlar va shart-sharoitlar muxayyo etilgan. Bu borada Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev tomonidan katta ehtirom bilan aytilgan “Ko‘pmillatli xalqimiz – bizning eng katta boyligimiz, yurtimizdagi millatlar va konfessiyalararo hamjihatlik – barcha yutuq va marralarimizning mustahkam asosidir” degan jumalari barcha yurtdoshlarimizni qalbini behad quvontirishi shuhbasiz. Mamlakatimizdagi ta’lim muassasalarida o‘quv-tarbiya jarayonlari o‘zbek, qoraqalpoq, rus, tojik, qozoq, qirg‘iz va turkman tillarida olib borilmoqda, qardosh tilli maktablarda o‘qiyotgan farzandlarimiz davlat hisobidan darslik va badiiy adabiyotlar bilan ta’minlanmoqda. Ayniqsa, yurtimizda “O‘zbekiston – umumiy uyimiz” degan ezgu g‘oya barcha milliy madaniy markazlarning shioriga aylangani diqqatga sazovor. Bu jamiyatimizda hukm surayotgan millatlararo totuvlik va bag‘rikenglik muhiti, tinchlik va osoyishtalikning amaliy ifodasidir[3]. Zero, mazkur holat global miqyosida xavfsizlik va barqarorlikni ta’minlashda

muhim ahamiyat kasb etadi. Respublikamiz hukm surayotgan millatlararo totuvlik, diniy bag'rikenglik, do'stlik va birdamlik muhiti O'zbekistonning xalqaro maydondagi obro'-e'tiborini yanada yuksaltirishga zamin yaratmoqda. Ma'naviyatimizning o'zviy qismi xalqimizga xos etnik madaniy va diniy bag'rikenglikning ildizlari uzoq tarixga borib taqaladi, buni o'zga din vakillari ham e'tirof etishadi. Ko'pmillatli va ko'pmadaniyatli jamiyatni oqilona boshqarish sohasida O'zbekiston muhim tajriba to'pladi. Bizning bu boradagi faoliyatimiz dunyo miqyosida katta qiziqish uyg'otmoqda[4].

Yurtimizda totuvlik, bag'rikenglik muhitini qaror topishi avvalo, turli millat vakillari o'rtasida o'zaro xamkorlik, birdamlik va hamjihatlikning shakllanishiga zamin yaratadi. Mazkur omil yurt tinchligi va taraqqiyotiga, umuminsoniy madaniyat va ma'naviyat rivojiga bevosita xizmat qiladi. Bugungi kunda yurtboshimiz Shavkat Mirziyoevning siyosiy irodasi, xalqparvar va millatparvar siyosati, Markaziy osiyo mintaqasida olib borayotgan faol tashqi siyosati tufayli qo'shni davlatlar bilan har tomonlama, o'zaro manfaatli aloqalarni tobora rivojlanib borayotganligi e'tirofga sazovardir. Bu borada, keyingi yillarda Prezidentimiz tashabbusi tufayli mintaqamizdagi qardosh davlatlar bilan do'stona aloqalarimiz yangi bosqichga ko'tarildi.

Dunyo siyosatida "Markaziy Osiyo ruhi" degan ibora va voqelik paydo bo'lgani barchamizning katta yutug'imiz sifatida e'tirofga sazovardir. Joriy yil mart oyida O'zbekiston – Qirg'iziston – Tojikiston chegaralari o'zaro tutashgan nuqtada "Do'stlik" stelasi o'rnatilgani mintaqamizdagi yaxshi qo'shnichilik va strategik sheriklik munosabatlarini yanada mustahkamlanib borayotganligini yorqin ifodasidir. Ezgulik va tinchlik-osoyishtalik omili hisoblanmish bag'rikenglik tamoyillarini yanada mustahkamlash va rivojlantirish orqali mamlakatimizda ta'lim, ilm-fan, ma'naviyat va ma'rifat, millatlar o'rtasidagi do'stlik aloqalari o'zining yangi bosqichini amalga oshirmoqda. E'tiborli tomoni yaqin qo'shni davlatlar bilan oliy va yuqori darajadagi aloqalarimiz tobora rivojlanib, ancha faollashib borayotgani qalbimizni behad quvontirmoqda. Ayniqsa, Yurtboshimiz Shavkat Mirziyoevni BMT Bosh Assambleyasining sessiyalarida hamda BMTning Inson huquqlari bo'yicha kengashi sessiyasida so'zlagan nutqlarida ilgari surgan muhim taklif va tashabbuslari dunyo hamjamiyatida katta qiziqish uyg'otmoqda. 2024 yilning 16 noyabr kuni Toshkentda "Bag'rikenglik haftaligi" doirasida Din ishlari qo'mitasi, Millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do'stlik aloqalari qo'mitasi hamda O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi hamkorligida "Yangi O'zbekistonda diniy bag'rikenglik" mavzusida xalqaro konferensiya bo'lib o'tgan edi. Ushbu konferensiyadan ko'zlangan maqsad O'zbekistonda tinchlik, osoyishtalik omillaridan biri bo'lgan diniy bag'rikenglik, dinlararo totuvlik va konfessiyalararo hamjihatlikni yanada mustahkamlash

borasidagi ishlarni o'rganish, istiqboldagi vazifalarni tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va shu yo'nalishda o'z yechimini kutayotgan masalalarni hal etish bo'yicha takliflar ishlab chiqish ustuvor vazifa sifatida e'tibor qaratildi. Mazkur xalqaro anjumanda AQSh, Buyuk Britaniya, Koreya, Turkiya, Malayziya, Portugaliya, Armaniston, Rossiya, Tojikiston, Qozog'iston kabi davlatlardan mutaxassislar, YuNESKOning O'zbekistondagi vakolatxonasi vakillari, dinshunos ekspertlar, islomshunoslar, milliy madaniy markazlar, turli diniy konfessiya vakillari, shuningdek, jamoat tashkilotlari, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi professor-o'qituvchilari qatnashdi. Ushbu konferensiyada qatnashgan Rus pravoslav cherkovi Toshkent va O'zbekiston yeparxiyasi rahbari Mitropolit Vikentiy: "Prezident Shavkat Mirziyoev barcha odamlar tinchlik va hamjihatlikda yashashlarini ta'minlashini qo'llab-quvvatlab, targ'ib qilib kelmoqda. Bu esa diniy bag'rikenglikning muvaffaqiyat kalitidir. Keyingi yillarda O'zbekiston xalqaro hamjamiyatga tobora ochilib bormoqda. Turli millatlar o'rtasida ezgulik, tinchlik va totuvlik, bag'rikenglik va do'stlik siyosatini tarannum etayotgan mamlakat sifatida dunyoda tan olinmoqda. Mazkur konferensiya esa diniy bag'rikenglikning o'zbekona modeli sifatida e'tirof etilmoqda" [5], -deya ta'kidlashi mamlakatimizda barcha diniy konfessiya vakillari tomonidan yurtimizda mazkur sohasida amalga oshirilayotgan davlatimiz siyosatidan mamnun ekanligini anglatadi. Shuningdek, ushbu konferensiya haqida Rossiya Yevangel-Lyuteran cherkovi arxiepiskopi Vladimir Provorov tomonidan bildirilgan fikr ham e'tirofga molikdir. Bu haqda Vladimir Provorov: "O'ylaymanki, mazkur konferensiya O'zbekistondagi turli millat va elat vakillarining tinch-totuv, umumjamiyat rivoji yo'lidagi sa'y-harakatlariga hamohangdir. O'zbekiston Prezidentining millatlararo totuvlik, diniy bag'rikenglik tamoyillariga asoslangan siyosati mamlakatdagi turli millat vakillarini bir maqsad sari birlashtirmoqda. Bu yangi O'zbekistonning insonparvarlik islohotlaridan biri sifatida xalqaro hamjamiyat tomonidan e'tirof etilmoqda"[6], - deya alohida ta'kidlaydi. O'z navbatida, mazkur konferensiyada qatnashgan Turkiyaning Saljuq universiteti Saljuq tadqiqotlari instituti mudiri, professor Mustafa Demirji O'zbekistondagi 130 dan ortiq millat va elat hamda 16 ta konfessiya vakillarini bir maqsad yo'lida birlashtirish, konfessiyalararo muloqat va diniy bag'rikenglik borasida O'zbekiston hukumati tomonidan olib borilayotgan siyosatidan ijobiy taassurot uyg'otganligini alohida bildirib o'tadi. Bu haqda M.Demirji: "Ushbu nufuzli anjuman orqali turli millat vakillari Prezident Shavkat Mirziyoev tomonidan O'zbekistonda diniy bag'rikenglik va millatlararo totuvlik borasida olib borilayotgan islohotlardan mamnun ekanliklarini izhor qilmoqdalar. Tarixan ushbu makon Buyuk Ipak yo'lining chorrahasida joylashgan, turli millat va xalqlar bir yerda jamlangan yurt hisoblanadi. Bu esa o'lkaning sivilizatsiyalar tutashgan manziliga aylantirgan. Bunday yurt dunyoning boshqa

joyida topilmaydi” [7], -deya deya ta’kidlashi ayniqsa, yurtimizda bu borada olib borilayotgan ishlar yuksak darajada ekanligining yaqqol tasdig’idir. Ayniqsa, dunyo miqyosida vujudga kelayotgan tahlikali vaziyatlar, to‘qnashuvlar tinchlik-totuvlikning qadrini yanada oshirmoqda.

Xulosa qilib aytganda Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoev: “Dunyoning turli mintaqalarida milliy va diniy asosda turli nizolar davom etayotgan hozirgi o‘ta tahlikali sharoitda yagona O‘zbekiston g‘oyasi asosida eng katta boyligimiz – yurtimizdagi osoyishtalik va barqarorlik, o‘zaro hurmat va totuvlik muhitini yanada mustahkamlash, yoshlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar, bilim-ma’rifat, kasb-hunarlar egasi etib tarbiyalash, inklyuzivlik tamoyillarini chuqurlashtirish borasidagi ishlarimizni kelgusida ham izchil davom ettiramiz”[8],- deya qayd etgani alohida ahamiyat kasb etadi. Zero, har bir inson, butun jamiyat o‘zaro munosabatlarni xalqlarning turli-tuman urf-odatlari, madaniyati va qadriyatlarini tan olgan holda bag‘rikenglik muhitini ta’minlanishi avallo, mamlakatdagi tinch-totuvlik, ahillik va osuda hayotni hukm surishida muhim ahamiyat kasb etadi. Binobarin, o‘zida ezgulik, tinchlik, yaxshilik, do‘stlik hamda bunyodkor g‘oyalarni mujassam etadigan bag‘rikenglikni ta’minlashda ko‘pmillatli va ko‘pmadaniyatli jamiyatni oqilona boshqarish sohasida “Yangi O‘zbekiston modeli” o‘ziga xos namuna sifatida dunyo hamjamiyatida katta e’tirofga sazovar bo‘lmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Xalqlar do‘stligi kuni munosabati bilan bayram tabrigi <https://yuz.uz/news/xalqlar-dostligi-kuni-munosabati-bilan-bayram-tabrigi>
2. Millatlararo do‘stlik va hamjihatlik – xalqimiz tinchligi va farovonligining muhim omilidir. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Respublika baynalmilal madaniyat markazi tashkil etilganining 25 yilligiga bag‘ishlangan uchrashuvdagi nutqi // Xalq so‘zi. 2017. 25 yanvar. №18.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning “O‘zbekiston xalqiga Xalqlar do‘stligi kuni munosabati bilan bayram tabrigi” <https://president.uz/uz/lists/view/7437>
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning “O‘zbekiston xalqiga Xalqlar do‘stligi kuni munosabati bilan bayram tabrigi” <https://president.uz/uz/lists/view/7437>
5. Yangi O‘zbekiston diniy bag‘rikenglik” mavzusidagi xalqaro konferensiya xorijiy mutaxassislar nigohida https://uza.uz/uz/posts/yangi-ozbekiston-diniy-bagrikenglik-mavzusidagi-xalqaro-konferenciya-xorizhiy-mutaxassislar-nigohida_660948
6. “Yangi O‘zbekiston diniy bag‘rikenglik” mavzusidagi xalqaro konferensiya xorijiy mutaxassislar nigohida https://uza.uz/uz/posts/yangi-ozbekiston-diniy-bagrikenglik-mavzusidagi-xalqaro-konferenciya-xorizhiy-mutaxassislar-nigohida_660948
7. “Yangi O‘zbekiston diniy bag‘rikenglik” mavzusidagi xalqaro konferensiya xorijiy mutaxassislar nigohida https://uza.uz/uz/posts/yangi-ozbekiston-diniy-bagrikenglik-mavzusidagi-xalqaro-konferenciya-xorizhiy-mutaxassislar-nigohida_660948

8. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Xalqlar do'stligi kuni munosabati bilan bayram tabrigi <https://yuz.uz/news/xalqlar-dostligi-kuni-munosabati-bilan-bayram-tabrigi>.

РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ ЧТЕНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ КАК МЕХАНИЗМ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДУХОВНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Каипова Гузель Ильдаровна,
Центр педагогического мастерства
Наманганской области преподаватель
кафедры социально-экономических наук и
методики преподавания языков

Аннотация: Статья посвящена исследованию роли чтения в формировании духовной безопасности младших школьников. Рассматриваются механизмы воздействия литературы на нравственное развитие ребенка, анализируются современные подходы к организации читательской деятельности как средства защиты от деструктивных информационных влияний. Представлены практические рекомендации по формированию устойчивых духовно-нравственных основ личности через развитие навыков осознанного чтения.

Ключевые слова: навыки чтения, духовная безопасность, младшие школьники, нравственное воспитание, читательская компетентность.

В условиях стремительной цифровизации общества и активного воздействия информационных потоков на сознание подрастающего поколения проблема духовной безопасности детей приобретает особую остроту. Как справедливо отмечает выдающийся педагог В.А. Сухомлинский, "чтение – это окошко, через которое дети видят и познают мир и самих себя" [1]. В данном контексте развитие навыков чтения младших школьников выступает не только как образовательная задача, но и как важнейший механизм формирования духовного иммунитета личности. Актуальность исследования обусловлена необходимостью поиска эффективных способов защиты детского сознания от негативных информационных воздействий через формирование критического мышления и устойчивых нравственных ориентиров посредством качественной литературы.

Понятие духовной безопасности в педагогическом контексте рассматривается как состояние защищенности личности от деструктивных духовно-нравственных воздействий, способность сохранять и развивать систему ценностей, убеждений и мировоззренческих установок. К.Д. Ушинский подчеркивал: "Воспитание, созданное самим народом и

основанное на народных началах, имеет ту воспитательную силу, которой нет в самых лучших системах, основанных на абстрактных идеях" [2].

Чтение как основа духовного развития личности исследовалось в трудах классиков педагогики и современных ученых. Л.С. Выготский отмечал, что "чтение есть сложная деятельность, включающая технические навыки и понимание"[3]. Современная наука рассматривает чтение как многокомпонентный процесс, включающий декодирование текста, его понимание, интерпретацию и критическую оценку содержания.

Художественная литература является мощным средством трансляции духовно-нравственных ценностей. Через образы литературных героев, их поступки и переживания дети усваивают представления о добре и зле, справедливости и честности, любви и дружбе. А.С. Макаренко утверждал: "Хорошая книга – точно беседа с умным человеком. Читатель получает от неё знания и обобщения, способные помочь ему лучше понять жизнь" [4].

Младший школьный возраст характеризуется высокой восприимчивостью к художественным образам и эмоциональной отзывчивостью, что делает этот период особенно благоприятным для нравственного воспитания через чтение. Систематическое знакомство с качественной детской литературой способствует формированию устойчивых этических норм и принципов.

Навыки осознанного чтения предполагают не только понимание содержания текста, но и его критическую оценку. Н.Н. Светловская подчеркивает: "Настоящий читатель – это читатель думающий, способный не только воспринимать, но и оценивать прочитанное" [5]. Развитие критического мышления через чтение является важнейшим компонентом духовной безопасности, поскольку позволяет детям самостоятельно анализировать поступающую информацию и делать обоснованные выводы. Формирование критического отношения к тексту включает умение выделять главную мысль, анализировать мотивы поступков героев, сопоставлять различные точки зрения, формулировать собственное мнение. Эти навыки становятся основой для защиты от манипулятивного воздействия негативной информации.

Также чтение художественной литературы способствует развитию эмоциональной сферы ребенка, формированию способности к сопереживанию и эмпатии. В.Г. Белинский писал: "Книги, которые пишутся единственно для детей, должны входить в план воспитания как одна из важнейших его сторон" [6]. Эмоциональная отзывчивость, формируемая через чтение, становится основой для развития гуманистических ценностей и нравственных чувств.

Так как современные дети находятся в условиях информационного изобилия, что создает риски для их духовного развития. Обилие низкокачественного контента, агрессивная реклама, деструктивные медиаобразы могут оказывать негативное воздействие на формирующееся сознание. М.М. Бахтин отмечал: "Слово – мост, переброшенный между мною и другим" [7]. Поэтому особенно важно обеспечить, чтобы этот "мост" вел к позитивным духовным смыслам.

К сожалению, статистические данные свидетельствуют о снижении интереса детей к чтению книг, что создает угрозу для их духовного развития. Замещение чтения цифровыми развлечениями приводит к поверхностному восприятию информации и снижению способности к глубокому анализу и рефлексии. Какие же механизмы мы предлагаем использовать для решения данных проблем?

Во-первых, эффективное развитие навыков чтения требует создания специальной образовательной среды, стимулирующей интерес детей к книгам. Я.А.Каменский утверждал: "Всеобщее образование может быть легко осуществлено, если мы будем правильно обучать юношество в школах" [8]. Современная школа должна стать центром формирования читательской культуры. Создание школьных библиотек, читательских уголков в классах, организация литературных праздников и встреч с писателями способствует формированию позитивного отношения к чтению. Важно также привлечение родителей к процессу читательского воспитания детей.

Во-вторых, использование методики осознанного чтения. Развитие навыков осознанного чтения предполагает использование специальных педагогических методик, направленных на формирование не только технических навыков, но и понимания смысла прочитанного. О.В. Кубасова подчеркивает: "Чтение должно стать для ребенка инструментом познания мира и самого себя" [9]. Методика работы с текстом включает предтекстовые задания, направленные на активизацию фоновых знаний; притекстовые задания, обеспечивающие понимание содержания; послетекстовые задания, способствующие глубокому анализу и интерпретации прочитанного.

В-третьих, использование диалоговых технологий. Организация читательских дискуссий, литературных диспутов, создание читательских дневников способствует развитию критического мышления и формированию собственной позиции по отношению к прочитанному. М.М. Рыбникова отмечала: "Учитель литературы должен быть прежде всего воспитателем" [10].

Также важным принципом является отбор литературы для духовно-нравственного воспитания. Он должен осуществляться с учетом их

возрастных особенностей и задач духовно-нравственного воспитания. Произведения должны содержать позитивные образцы поведения, способствовать формированию гуманистических ценностей, развивать эмоциональную отзывчивость. Особое внимание следует уделять классической детской литературе, фольклорным произведениям, современной качественной литературе для детей. Важно обеспечить баланс между развлекательной и воспитательной функциями литературы.

Интеграция национальной и мировой литературы также является важным фактором в формировании духовного иммунитета. Формирование духовной безопасности предполагает знакомство детей как с национальной литературой, способствующей развитию патриотических чувств и культурной идентичности, так и с лучшими образцами мировой детской литературы, расширяющими кругозор и формирующими толерантность.

Таким образом, подытоживая вышеперечисленное, для эффективного развития навыков чтения как механизма обеспечения духовной безопасности нам бы хотелось дать следующие практические рекомендации:

1. Организация систематической работы по формированию читательских умений с первого класса начальной школы.

2. Интеграция читательской деятельности во все учебные предметы для формирования целостного представления о мире. Использование метапредметного подхода в обучении.

3. Использование современных педагогических технологий, включая интерактивные методы работы с текстом.

4. Организация внеурочной читательской деятельности через кружки, клубы, литературные студии.

5. Взаимодействие с семьей в вопросах читательского воспитания детей. Применение технологии «домашнего чтения».

Заключение. Развитие навыков чтения младших школьников представляет собой важнейший механизм обеспечения их духовной безопасности в условиях современных информационных вызовов. Качественная литература, осознанное чтение и грамотная педагогическая поддержка способны сформировать у детей устойчивые нравственные ориентиры, критическое мышление и эмоциональную отзывчивость. Успешная реализация данной задачи требует системного подхода, объединяющего усилия школы, семьи и общества в создании благоприятной читательской среды и формировании культуры чтения как основы духовного развития личности.

Список литературы:

1. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. – М.: Педагогика, 2019. – 319 с.
2. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения: В 6 т. – М.: Педагогика, 2018. – Т. 1. – 416 с.
3. Выготский Л.С. Мышление и речь. – М.: Лабиринт, 2020. – 352 с.
4. Макаренко А.С. О воспитании. – М.: Политиздат, 2019. – 256 с.
5. Светловская Н.Н. Методика обучения чтению: что это такое? // Начальная школа. – 2021. – № 2. – С. 145-150.
6. Белинский В.Г. Избранные педагогические сочинения. – М.: Педагогика, 2018. – 287 с.
7. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. М.: Искусство, 2020. – 424 с.
8. Коменский Я.А. Великая дидактика. – М.: Учпедгиз, 2019. – 318 с.
9. Кубасова О.В. Как помочь ребенку стать читателем. М.: АСТ, 2021. – 254 с.
10. Рыбникова М.А. Очерки по методике литературного чтения. – М.: Просвещение, 2020. – 312 с.

O‘ZBEKISTON MADANIY MEROSI – JAHON TURIZMIDA BEBAHO BOYLIK

Xidirov Jurabek,
Ijtimoiy-ma’naviy tadqiqotlar instituti kichik
ilmiy xodimi

Annotatsiya. Milliy qadriyatlar va madaniy meros har bir davlatning eng qimmatli boyliklaridan biridir. Bu uning tarixi, an’analari, o‘ziga xosligi va qadriyatlarini aks ettiradi. Ayni paytda ular sayyohlar uchun jozibador bo‘lib bormoqda, uni asrab-avaylash va targ‘ib qilish turizm sohasini rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Ushbu maqolada madaniy merosning turizm industriyasini rivojlantirishdagi o‘rni va ahamiyatini ko‘rib chiqamiz.

Kalit so‘zlar: Turizm, milliy qadriyatlar, madaniy va ma’naviy meros, urf-odat, marosim, san’at, YUNESKO.

Turizm – bu turli madaniyatlar, urf-odatlar, an’analar va turmush tarzini boshdan kechirishni o‘z ichiga olgan soha turi. Turizmning eng muhim afzalliklaridan biri ham shundaki, u turli xalq va millatlarning madaniyatlari, milliy qadriyatlari, o‘ziga xos an’analari, madaniy merosi kabilar bilan tanishish imkonini beradi. Aynan u orqali dunyoning boshqa qismlarida odamlarning turmush tarzi, urf-odatlari va an’analari, bayramlari, marosimlari, taomlari, musiqasi, raqslari, san’atini bilib olish mumkin.

Shuning uchun ham u yoki bu davlatning muayyan milliy qadriyatlari, urf-odatlari, madaniyati har doim dunyoning turli burchaklaridan sayyohlarni o‘ziga jalb qilib kelgan. Madaniy va ma’naviy meros nafaqat yurtning bebaho merosi hamda imijini ko‘rsatuvchi omil, balki butun insoniyat boyligidir.

Ma'naviy meros qadim zamonlardan beri ajdodlarimiz, ota-bobolarimizdan bizgacha yetib kelgan ma'naviy boyliklar siyosiy, falsafiy, huquqiy va diniy qarashlar, axloq-odob me'yorlari, ilm-fan yutuqlari, tarixiy, badiiy va san'at asarlari majmuidir. Ma'naviy qadriyatlar, jamiyat taraqqiyotining barcha bosqichlarida uning ehtiyojlari tufayli yuzaga keladi va o'sha davr hayotini aks ettiradi, u jamiyat o'zgarishi bilan yo'qolib ketmaydi, keyingi avlodlar uchun meros bo'lib qoladi. Ma'naviy meros bashariyat rivojlanishining uzoq davrlar mobaynida tarkib topgan, inson aql-zakovatining ifodasidir. Madaniy-ma'naviy meros xalqning bebaho boyligi bo'lib, yosh avlodni tarbiyalash va kamol toptirish, yangi davlatchilikni shakllantirish uchun zarurdir.

Istiqlol tufayli milliy madaniyatimiz, jahon tamadduni taraqqiyotiga bebaho hissa qo'shgan Imom Buxoriy, At-Termiziy, Bahouddin Naqshbandiy, Yassaviy, Ibn-Sino, Al-Xorazmiy, Ahmad Farg'oniy, Beruniy, Amir Temur, Ulug'bek, Navoiy, Abdulla Qodiriy, Cho'lpon kabi buyuk mutafakkirlarimiz ma'naviy merosi chuqur o'rganila boshlandi[1], ularning tavallud topgan tarixiy sanalari xalqaro miqyosda keng nishonlandi. Buyuk allomalarimiz yubileyleri munosabati bilan ularning o'nlab noyob asarlari turli tillarda, turli davlatlarda nashr etildi, ularga atab yodgorliklar o'rnatildi, ziyoratgohlar yaratildi. Bu jihatdan yurtimiz dunyoning qadimdan ilm-fan, madaniyat, adabiyot, san'at va boshqa ko'plab sohalar yuksak darajada rivoj topgan makonlaridan biri ekanligini isbotlab kelmoqda.

Markaziy Osiyo yuragida joylashgan O'zbekiston Respublikasi o'zining ko'plab me'moriy yodgorliklari, ajoyib tabiiy landshaftlari, saroylari, o'tmish sivilizatsiyasining qal'a xarobalari, eng yorqin madaniy tadbirlar, gastronomik zavq va mashhur hunarmandchilik ustaxonalari bilan mashhur [2].

Qadim va boy tarixga ega yurtimiz hududida tarixiy obida hamda madaniy yodgorliklar juda ko'plab topiladi. Ular xalqimizning o'tmishini o'zida mujassam etgan milliy qadriyatlarimiz namunasi, xalqimizning bebaho mulki hisoblanadi. Qolaversa, yurtimizdagi yuzlab ko'hna va betakror obidalar asrlar davomida jahon sayyohlarini lol qoldirib o'ziga ohanrabo misol tortib kelmoqda.

Bundan tashqari, sayyohlik sohasi ish o'rinlari yaratish va mahalliy korxonalarga daromad keltirish orqali iqtisodiyotga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. U muzeylar, galereyalar yoki yodgorliklar kabi madaniy infratuzilmaga sarmoya kiritishni rag'batlantiradi, shu bilan birga mahalliy hunarmandlar, sayyohlik gid-yo'lboshchilar, mehmonxona xodimlarini ish bilan ta'minlaydi.

Umuman olganda turizm jamiyatlar o'rtasida madaniy almashinuvga erishishga yordam beruvchi muhim vositalardan biri hisoblanadi, bunda turistlar bir-birlariga hurmat, bag'rikenglik va muhabbat bilan munosabatda bo'lishni o'rganadilar, shuningdek, go'zallik, madaniyat, til, san'at va tarixni yoyishga

yordam beradilar. Ko‘pincha dam olish faoliyati sifatida qaraladigan turizm xalqlarning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy tuzilishida muhim rol o‘ynaydi. Ushbu sektor milliy rivojlanish strategiyasi sifatida qo‘llanilsa, mamlakatlar ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy rivojiga sezilarli hissa qo‘shadi. Aynan shu jihatdan qaralganda, turizm faoliyati madaniy merosdan xabardorlikni oshirishning samarali omili deb hisoblash mumkin.

YUNESKOning umumjahon ro‘yxatidagi moddiy madaniy merosdan 4 ta meros O‘zbekistondan kiritilgan bo‘lib, Ichan qal’a (1990 yilda); Buxoro shahrining tarixiy qismi (1993 yilda); Shahrisabz shahrining tarixiy qismi (2000 yilda); Samarqand shahri (2001 yilda), 8 ta meros esa YUNESKOning nomoddiy madaniy meroslari ro‘yxatiga kiritilgan bo‘lib, Boysun tumani madaniyati (2008 yilda); Shashmaqom (2008 yilda); Katta ashula (2009 yilda); Askiya san’ati (2014 yilda); Navro‘z (2016 yilda); Palov tayyorlash (2016 yilda); Marg‘ilon hunarmandchiligi (2017 yilda), Xorazm lazgisi (2019 yilda) ana shular jumlasidan.

Turizm mahalliy aholi, shuningdek, dunyoning turli burchaklaridan tashrif buyuradigan sayyohlar uchun madaniy merosning ahamiyatini yoritib, ularni saqlashda muhim rol o‘ynaydi. Qadimgi harobalar yoki an‘anaviy qishloqlar kabi meros ob‘ektlarini saqlash va himoya qilishga yordam beradigan loyihalarni moliyalashtiradi. U dunyo xalqlarining turli madaniyatlari o‘rtasida ko‘prik o‘rnatish, bag‘rikenglikni targ‘ib qilish, mahalliy iqtisodiyotni rivojlantirish, madaniy merosni avaylab-asrash, saqlash, muhofaza etish va noyob tajribalarni taqdim etish kabi keng ko‘lamli imtiyozlarni taqdim etadi[3].

Demak, madaniy meros nafaqat birlashtiruvchi tamoyil, turli turistik marshrutlarni qurish omili, balki xalqning o‘tmishi, uning an‘analari, turmush tarzi, tegishli ma‘naviy qadriyatlari va ideallari haqidagi bitmas-tuganmas bilim manbaidir.

Shu o‘rinda ta’kidlash lozimki, dunyoning yetakchi nashrlari va tashkilotlari xususan, Forbes, Crescent Rating, Halal Trip, The Guardian, the Independent, Sondé Nast Traveler, Berliner Telegraph[4] va boshqalar tomonidan O‘zbekiston sayohat qilish uchun tavsiya etiladigan mamlakatlardan biri sifatida e’tirof etiladi.

Shunday ekan, milliy ma‘naviyatni rivojlantirish yo‘lida ma‘naviy merosga juda ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo‘lish, asrab-avaylash va undan unumli foydalanish zarurdir. Qolaversa, ulardan oqilona foydalanish albatta madaniy turizm rivojiga salmoqli hissa qo‘shadi. Ma‘naviy va madaniy merosni asrab-avaylash va muhofaza qilish jamiyat oldidagi muhim vazifalardan biri bo‘lib, ular bizga tarix va madaniyatimizni tushunish va qadrlash imkonini beradi. Milliy tiklanish va taraqqiyotning asosi bo‘lgan ma‘naviy meros, urf-odatlar, an‘analar, qadriyatlar, tarixiy xotira xalqimizga qaytarilib, ana shu boy imkoniyatlarni, barcha

moddiy va ma'naviy boyliklarni xalqimiz taraqqiyoti sari yo'naltirish uchun barcha sharoitlar mujassam.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Нуруллаева Н.К. Возрождение национально-духовных и общечеловеческих ценностей — необходимое условие строительства демократического общества в Узбекистане / Н. К. Нуруллаева. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2016. — № 9 (113). — С. 940-942. — URL: <https://moluch.ru/archive/113/29508/>
2. <https://uzbekistan.travel/uz/uzbekistan/>
3. Cultural tourism in the EU macro-regions: Cultural Routes to increase the attractiveness of remote destinations (2020). European Commission and Council of Europe.
4. <https://daryo.uz/k/2022/04/21/madaniy-merosimiz-bebaho-boyligimiz>
5. <https://www.tutorchase.com/notes/ib/geography/e-3-3-costs-and-benefits-of-tourism-as-a-national-development-strategy>

GLOBALLASHUVNING MA'NAVYI-AXLOQIY OQIBATLARI VA YOSHLAR TARBIYASI

Xolbekov Berdimurod,

Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi
huzuridagi Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti
ma'sul xodimi

Annotatsiya. Mazkur maqolada yoshlarni tarbiyalashda umuminsoniy qadriyatlarning ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil etilgan. Shuningdek, maqolada bugungi kunda dunyo miqyosida globallashuvning shiddatli tus olishi jamiyatning ma'naviy taraqqiyotiga sezilarli ta'sir o'tkazayotganligi natijasida insoniyatda axloqsizlik va qadsizlanishni tobora avj olishi zamonaviy global hamjamiyatda umuminsoniy qadriyatlarni asta-sekin pasayib borayotganligini namoyon etayotganligi borasidagi fikrlar ilmiy jihatdan yoritilgan.

Kalit so'zlar: Yoshlar, tarbiya, dunyo, globallashuv, mafkura, umuminsoniy, qadriyat, tapg'ibot, an'ana, zakovat.

Bugungi kunda dunyo miqyosida globallashuvning shiddatli tus olishi jamiyatning ma'naviy taraqqiyotiga sezilarli ta'sir o'tkazmoqda. Ayniqsa, insoniyatda axloqsizlik va qadsizlanishni tobora avj olishi zamonaviy global hamjamiyatda umuminsoniy qadriyatlarni asta-sekin pasayib borayotganligini namoyon etmoqda. Zero, hozirgi davrda mafkuraviy vositalar orqali o'z ta'sirini kengaytirishga intilayotgan siyosiy kuchlar va harakatlar ta'sirida an'anaviy qadriyatlarning yemirilishi eng avallo, globallashuv oqibatlari bilan bog'liq ekanligini anglash qiyin emas. Bu xaqda Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev qayd etganidek: "Hozirgi globallashuv davrida, inson ongi va qalbi uchun kurash kuchaygan bir paytda turli g'oyaviy tahdid va xurujlar jamiyatimizning ma'naviy

ZJV5401

hayotiga ta'sir ko'rsatishning kuchli quroli sifatida namoyon bo'lmoqda"[1]. Binobarin, globallashuv sharoitida milliy ma'naviyatni asrash, yoshlar tarbiyasiga e'tibor qaratish, har tomonlama yetuk barkamol avlodni tarbiyalash masalasi tobora dolzarb vazifaga aylanib bormoqda.

Shu o'rinda, yoshlarni qalbi va ongiga rahna solish orqali ular tarbiyasini izdan chiqarishga shapoit yapatib bepoyotgan globallashuv hodisasining ma'naviy-axloqiy va ijtimoiy-falsafiy jihatlarini tahlil etish maqsadga muvofiqdir.

"Globallashuv (lot, globus – shar, Er sayyorasi) –XX acrning ikkinchi yarmi – XXI acrning boshida jahon taraqqiyotida shakllangan yangi umumsayyoraviy tartibotlar, davlatlar va kishilar o'rtasida o'zaro aloqalarning kengayishi va murakkablashishi, dunyo miqyosida axborot makoni, kapital, tovar hamda ishchi kuchi bozoridagi inegrasiyalashuv, atrof-muhitga texnogen ta'sirning kuchayishi, ommaviy madaniyat namunalarining keng tarqalashi, axbopot – mafkuraviy va diniy – ekstremistik xurujlar xavfining ortib borishini ifoda etuvchi tushuncha"[2]. Shu bilan bir qatorda, globallashuv (inglizcha global – "dunyo", "jahon", "umumiy") - bu butun dunyo bo'ylab yangi siyosiy, iqtisodiy, madaniy va axborot birligini yaratish jarayonidir.

Amerikalik iqtisodchi Teodor Levitt bu atamani birinchi mapta 1983 yilda ilmiy muomalaga kipitgan. Uolt Roctou, Daniel Bell, Elvin Toffler, Piter Druker, Jon Neysbit, Lester Turov 20-asr o'rtalaridan boshlab globallashuvning yangi bosqichining turli jihatlarini o'rgandilar. Ulap fanni "intellektual sohalar iqtisodiyoti", "axborot jamiyati", "texnik inqilob", "axborot portlashi", "global qishloq" tushunchalarini kiritdi[3]. 1985 yilda esa taniqli amerikalik olim P.Robeptson o'zining "Globaliztion" iborasini ilmiy muomalaga kiritib, bu tushunchani "odamlar ongida sayyoramizning torayishi hamda dunyoning yaxlit tarzda anglanishi"ni aks ettirib, "dunyoning birlashuvchi va kishilar o'rtasidagi o'zaro aloqalarni kuchayishini" ifoda etadigan jarayon sifatida talqin etadi[4].

Shu o'rinda, Rossiyalik tadqiqotchi S.Chestyakova globallashuv ta'rifining o'ziga xos xususiyatlarini ochib beradi. Jumladan, S.Chestyakova shunday deydi:

- "globallashuv, birinchidan – bu zamonaviy sivilizatsiyaning talablarini qondirishga qaratilgan ob'ektiv va tarixiy jarayonlar xarakteriga ega;

- ikkinchidan, bu – ijtimoiy omillarni takomillashtirish va murakkablashtirish asnosida davlat va millat mustaqilligidan ustuvorlik qiladigan jarayonlar integratsiyasi. Avvalo, u, iqtisod, siyosat, huquq, texnika, texnologiya, axborot va boshqa boshqaruv sohalarini xalqaro strukturaga ega faoliyatni vujudga keltiradi.

- uchinchidan, ushbu jarayonlar natijasida inson va jamiyat mavjudligini ta'minlashning ijtimoiy asoslari o'zgarishiga olib keladi. Bu o'z navbatida inson va jamiyatning ma'naviy qiyofasini o'zgarishiga ta'sir ko'rsatadi" [5].

Shu bilan birga, Fransuz tadqiqotchisi B.Bandi tomonidan globallashuv jarayoniga berilgan quyidagi uch o'lov keltirilgan:

- globallashuv muttasil davom etadigan tarixiy jarayon;
- globallashuv jahonning gomogenlashuvi va universallasuvi jarayoni;
- globallashuv milliy chegaralarning yuvilib ketish jarayoni[6], ekanligi ham qayd etilgan.

Amerikalik taniqli siyosatchi G.Kissenjer 1999 yil 12 oktabrda Irlandiyaning Dublin shahridagi Trinit kollejida o'qigan ma'ruzasida shunday degan edi: "Odatda globallashuv deb ataladigan hodisa, aslini olganda, Qo'shma Shtatlarining hukmronlik rolining shunchaki boshqacha nomlanishidir"[7]. Jahon iqtisodiyoti va siyosatida hakamlarni da'vo qilayotgan AQSh dunyoga egalik qilishning eng nozik va shu bilan birga eng kuchli vositasini ham ishg solmoqda.

Globallashuv butun jahon iqtisodiy-siyosiy, madaniy integratsiya va unifikatsiyalashuv (bir-birga yaqinlashuv) jarayonidir. Uning asosiy xususiyatlari xalqaro mehnat taqsimoti, kapital, ishchi kuchi va ishlab chiqarish resurslarining erkin harakati, qonunchilik, iqtisodiy va texnologik jarayonlarni standartlashtirish, shuningdek, turli mamlakatlar madaniyatining qo'shilishi va yaqinlashuvidir. Bu ob'ektiv jarayon bo'lib jamiyatning barcha sohalarini qamrab oluvchi tizimli xususiyatga ega. Zero biz A.Toynbi ta'biri bilan aytganda, insoniyat, "umumiy uy", "umumiy taqdir" va "umumiy tashvish"lar bilan yashashga kirishayotgan, bir so'z bilan aytganda, globallashuv deb atalayotgan jarayonlar sodir bo'layotgan zamonda yashamoqdamiz.

Globallashuv tushunchasi haqida mamlakatimiz olim va siyosatchilari ham o'zlarining fikr-mulohazalarini bildirishgan. Shu ma'noda, faylasuf olim S.Otamurodovning fikricha, "Globallashuv davlatlar va xalqlar hayotining barcha sohalarida yalpi umumlashuv jarayonini anglatmoqda".[8] Professor N.Jo'raev qayd etganidek, "hozircha faqat qandaydir mavhum ijobiy jihatlari bilangina emas, balki ko'proq "hozirgi davr global muammolari"ni vujudga keltirgani bilan xarakterlidir" [9].

Shu o'rinda, siyosiy fanlar doktori, professor B.Amonov globallashuv haqida bildirgan fikrlari ham e'tiborga molikdir. Bu haqda B.Amonovning fikriga ko'ra, globallashuv fransuzcha "global" – "umumbashariy", "umumiy", degan ma'noni bildiradi. Hozirgi kunda u o'z ko'lamini, qamrovi, xilma-xilligi jihatidan butun yer shariga, insoniyatga dahldor muammolarni o'rganish asnosida, g'arbona qonuniyatlarni targ'ib etib kelmoqda. Mafkuraviy jarayonlarning globallashuvi, ya'ni g'oyaviy ta'sir o'tkazish imkoniyati kengayishi oqibatida unga yer yuzining barcha mintaqalari tortilgan[10]. Professor B.Amonov globallashuv to'risida o'z fikrini davom ettirar ekan, "globallashuv" tushunchasiga turlicha qarashlar bugungi kungacha davom etib keladi. Jumladan, iqtisodiyot bo'yicha Nobel mukofoti

sovrindori, Kolumbiya universitetining professori (AQSh) Jozef Stiglis, AQShning taniqli faylasufi va sotsiologi Frensis Fukuyama, shu mamlakat sobiq prezidentining yordamchisi, taniqli sotsiolog, davlat arbobi va jahonda kechishi mumkin bo'lgan jarayonlarga o'zining bashoratlari (prognozlari)ni ilgari surishda nom qozongan Zbignev Bjezinskiy, jahon iqtisodiyotini Bombay, Kembrij, Oksford, Massachuset texnologiya institutlarida o'rgangan, globallashuv bo'yicha ekspert, dunyoning yetakchi iqtisodchilaridan biri Jagdish Bxagvati va boshqa bir qator iqtisodchilar globallashuvni jahon iqtisodiyotida sodir bo'layotgan jarayon sifatida qarashlarini alohida ta'kidlab o'tadi. Aslini olganda, globallashuvni insoniyat taraqqiyotining yangi bosqichi, uning aql-zakovatining mahsuli, deb atash mumkin.

Bugungi kunda globallashuv ta'sirida mafkura poligonlarida shakllanayotgan o'zida yovuz va buzg'unchi g'oyalarni namoyon etuvchi "ommaviy madaniyat" barcha xalqlar va millatlar ma'naviy hayotiga kirib kelayotgani barchamizni muntazam ogoh, sezgir va xushyor bo'lish borasida jiddiy fikrlashga da'vat etmoqda. Zero, umuminsoniy qadriyatlarga rahna solish orqali yoshlarni tarbiyasiga putur yetkazishga intilayotgan "ommaviy madaniyat" tahdidi tobora kuchayayotganini aytib o'tish joiz.

Bugungi kunda tobora kengayib, o'z shaklini tobora o'zgartirib borayotgan "ommaviy madaniyat"ni aksariyat g'o'r va tajribasiz yoshlar "yevropacha madaniyat" va "erkinlik" sifatida qabul qilishayotganligi ayniqsa tashvishlidir. Albatta, bu barchamizdan jiddiy fikrlashni taqoza etmoqda. Nega deganda, madaniyat ko'rinishidagi "ommaviy madaniyat" ta'sirida yoshlar qalbi va ongi, ruhiyatini izdan chiqarishga bo'lgan harakatlarni namoyon bo'layotganligi juda tashvishlidir.

"Ommaviy madaniyat" niqobi ostidagi faoliyat axloqiy buzuvchilik va zo'ravonlik g'oyalarini tarqatish va shuning hisobidan boylik orttirish, boshqa xalqlarning ko'p ming yillik an'ana va qadriyatlari, turmush tarzining ma'naviy negizlariga bepisandlik, ularni qo'porishga qaratilgan xatarli tahdidlardir. G'arbcha libosidagi "ommaviy madaniyat" ekspansiyasi tabiiy ravishda har qanday xalq va millatlar o'rtasida madaniyat borasida o'zaro ziddiyatlarni keltirib chiqarmoqda. Aynan shu omillar "ommaviy madaniyat" ta'siri ostida azaliy qadriyatlar tizimini vayron etish orqali shaxsni tubanlashuv girdobiga yetaklashini anglash lozim. Bugungi kunda "ommaviy madaniyat" targ'ibotchilari insonlar qalbi va ongida vatanparvarlik, Vatanga muhabbat tuyg'ularini so'ndirib xalqni azaliy ma'naviyati va e'tiqodidan mahrum etish orqali millatni o'zligi hamda tarixidan judo qilishga intilmoqda.

Globallashuv sharoitida "ommaviy madaniyat" quyidagi holatlarda namoyon bo'lmoqda: axloqiy buzuvchilik, zo'ravonlik, egotsentrizm, ayollarni ichkilik va

kashandalikka ruju qo'yishi, pornografik mahsulotlarni targ'ib etish, inson tanasiga turli xil tatuirovkalar chizish, bir xil jinsdagi kishilar bilan turmush qurishi kabi illatlar tobora kuchaymoqda. Bu borada, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev qayd etganidek: "Hammamizga ayonki, bugungi murakkab globallashuv davrida jamiyatimizda milliy g'oya va mafkuraviy immunitetni kuchaytirish, yoshlarimizni turli zararli g'oya va tahdidlardan asrash, ularni o'z mustaqil fikriga ega, irodali, fidoyi va vatanparvar insonlar etib tarbiyalash har qachongidan ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda" [11]. Binobarin, bugungi globallashuv shiddati mafkuraviy tahdidlarga qarshi kurashda avvalo zamonaviy bilimlarni o'zlashtirish, chinakam ma'rifat va yuksak madaniyat egasi bo'lish, ilm-ma'rifat va yuksak ma'naviyatni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoev: "Biz yaratayotgan yangi O'zbekistonning mafkurasida ezgulik, odamiylik, gumanizm g'oyasi bo'ladi. Biz mafkura deganda, avvalo, fikr tarbiyasini, milliy va umuminsoniy qadriyatlar tarbiyasini tushunamiz. Ular xalqimizning necha ming yillik hayotiy tushuncha va qadriyatlariga asoslangan" [12]. Binobarin, jamiyatimizda milliy g'oya va mafkuraviy immunitetni kuchaytirish, eng avvalo, mamlakatimiz xavfsizligi va barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi globallashuv jarayonida yoshlarni Vatanga muhabbat, yurtga fidoyi, o'z xalqiga va uning urf-odatlariga hurmat ruhida tarbiyalashda ularni yuksak ma'naviyatli, bilimli, ma'rifatli, haqiqiy vatanparvar etib tarbiyalash davlatimiz oldidagi dolzarb vazifa sifatida alohida e'tibor qaratilmoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev haqli ta'kidlaganidek, "yoshlar o'rtasida jinoyatchilik, giyohvandlik, inchilikbozlik, oilaviy ajrilishlar, buzg'unchi va radikal oqimlar ta'siriga tushish holatlari davom etayotgani, davlat rahbari sifatida shaxsan meni jiddiy tashvishga solmoqda. Hozirgi vaqtda qariyb 40 ming nafar yoshlar profilaktik hisobda turgani ham xavotirimiz bejiz emasligini ko'rsatmoqda"[13]. Binobarin, hozirgi shiddat bilan o'zgarib borayotgan globallashuv davrida yoshlarda oilaga, ona Vatanga mehr – muhabbat va sadoqatli etib tarbiyalash barchamizning muqaddas burchimizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoev Sh. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. Uchinchi nashri. – Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti. 2021.B- 263.
2. Ma'naviyat asosiy tushunchalar lug'ati. Toshkent: "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati". 2021.B-123.
3. Смит Дж. Империализм в XXI веке: глобализация производства, сверхэксплуатация и финальный кризис капитализма. М. Горизонтал 2022. - 542 с.;
5. Ma'naviyat asosiy tushunchalar lug'ati. Toshkent: "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati". 2021.B-123.
6. Чистякова С. Глобализация культуры: генезис, типология, современные аспекты: дис. канд. филос. наук. Белгород, 2007

7.Иноземцев В. Вестернизация как глобализация и “глобализация” как американизация // Вопросы философии., 2004. – №4. – С. 61.

8.Otamurodov S. Tajovuzdan saqlanish yo‘li. Tafakkur. 2006. №2. – B. 14.

9.Jo‘raev N. Tarix falsafasining nazariy asoslari. – Toshkent: Ma‘naviyat, 2008. – B.459.

10.Omonov B. Jamiyatni modernizatsiyalashning konseptual asoslari.–T “Aloqachi”, 2019. B –27.

11.Mirziyoev Sh. O‘qituvchi va murabbiylar – yangi O‘zbekistonni barpo etishda katta kuch, tayanch va suyanchimizdir // O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning o‘qituvchi va murabbiylar kuniga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. Xalq so‘zi. 2020 yil 1 oktabr, № 207 (7709). - B.3.

12.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev raisligida 19 yanvar kuni ma‘naviy-ma‘rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish masalalari bo‘yicha videosektor yig‘ilishi. Xalq so‘zi. 2021 yil. 20 yanvar.

13.Mirzayoev Sh. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. Uchinchi nashri. – Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti. 2021. B- 253.

YANGI O‘ZBEKISTONDA MA‘NAVIY JARAYONLAR VA ULARGA QARSHI TAHDIDLAR

Xakimov Shuxrat Shodiyevich,
“Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi”
davlat muassasasi “Pedagogika va psixologiya,
ta’lim texnologiyalari” kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada mamlakatimiz tinchligi va taraqqiyoti uchun mavjud ma‘naviy tahdidlar, ularning turlari, namoyon bo‘lish shakllari, ma‘naviy-mafkuraviy tahdidlarning oldini olish va unga qarshi kurashishdagi asosiy, ustuvor vazifalar haqida mulohaza yuritilgan. Shuningdek, mafkuraviy makonda fuqarolar, ayniqsa yoshlarni ma‘naviy tahdidlardan saqlash yuzasidan takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: ma‘naviy tahdid, milliy qadriyatlar, ichki ma‘naviy tahdidlar, tashqi ma‘naviy tahdidlar, yangi ma‘naviy makon, axborot qabul qilish madaniyati, mafkuraviy immunitet, daxldorlik, yoshlar tarbiyasi, radikalizm, tarbiya, axborot xurujlari, milliy qadriyatlar, zamona qahramoni, onalar mas‘uliyati.

Bugungi dunyoda bo‘layotgan siyosiy va mafkuraviy jarayonlar, harbiy tajovvuzlar va to‘qnashuvlarning keskinlashib borayotgani barchani tashvishga solishi tabiiydir. Hozirda butun yer yuzi iqtisodiy, siyosiy jihatdan yaxlit bir makonga aylandi, barcha jarayonlar intyegratsiyalashib dunyoning bir mintaqasida ro‘y bergan voqelik boshqa hududlarga ham o‘z ta’sirini o‘tkazmoqda. Mazkur jarayonlar barcha davlatlarda o‘z fuqarolarining xavfsizligi, mamlakat tinchligini ta’minlash dolzarbligini yanada oshirib yubormoqda. Ayni paytda mamlakatlar taraqqiyotiga tahdid solayotgan siyosiy, iqtisodiy, harbiy xavflar bilan bir qatorda

ma'naviy tahdidlar g'oyat murakkab tus olayotgani hech kimga sir emas. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev bu haqida to'xtalar ekan: "... hozirgi murakkab va tahlikali zamonda milliy va diniy qadriyatlarimizga yot turli xurujlar, yoshlarimizning ongi va qalbini egallashga qaratilgan g'arazli intilishlar, mafkuraviy tahdidlar tobora kuchayib borayotgani barchani yanada hushyor va ogoh bo'lishga undaydi", - deya bu borada amalga oshirilishi lozim bo'lgan asosiy vazifalarni belgilab berdilar. Ma'naviy tahdidlar haqida to'xtalar ekanmiz, ularni jamiyat hayotini izdan chiqarishga bo'lgan xavfi jihatidan ikki turga – ichki va tashqi ma'naviy tahdidlarga bo'lishimiz mumkin. Ma'naviy tahdidlar jamiyat hayotini izdan chiqarishi, tartibsizlik va parokandalakni yuzaga keltirishi, ijtimoiy guruhlarini bir-biriga qarama-qarshi qilib qo'yishi, mamlakatda milliy, diniy va siyosiy ziddiyatlarni paydo qilishi, mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligini butunlay izdan chiqarib yuborishi mumkin. Ichki ma'naviy tahdidlar jamiyatimizda uchrab turadigan loqaydlik, befarqlik, milliy qadriyatlarni buzishga bo'lgan urinishlar, boshqa madaniyatlarga ko'r-ko'rona ergashish, huquqiy nigilizm, radikalizm, o'tkinchi xissiyotlarga o'ta berilish, riyokorlik, bilimsizlik (johillik) va boshqalar misolida namoyon bo'lmoqda. Tashqi ma'naviy tahdidlar esa, diniy ekstremizm, aqidaparastlik, missionerlik, buyuk davlatchilik shovinizmi, terrorizm, "ommaviy madaniyat"ni targ'ib qilish, ma'naviy axloqsizlik targ'iboti, milliy va diniy qadriyatlarni buzishga bo'lgan urinishlar va boshqalar ko'rinishida jamiyatimizga jiddiy xavf tug'dirmoqda.

Bugungi globallashuv davrida turli xil ma'naviy tahdidlar, mafkuraviy hurujlar yoshlar qalbi va ongiga tezlik bilan kirib borib, ularning xulq – atvoriga, ma'naviy tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bunday omillarni asosan quyidagilarda ko'rish mumkin: - xalqaro internet tarmog'i orqali milliylikka tahdid soluvchi, diniy ekstremizm va aqidaparastlikni targ'ib qiluvchi, konstitutsiyaviy tuzumni zo'rlik bilan ag'darishga undovchi g'oyalar, shuningdek, boshqa vositalar orqali shu mazmundagi g'oyalarni targ'ib etishga urinish hollarining kuchayishi; - internet tarmog'i orqali turli hayosiz, pornografik mazmundagi axborotlarni tarqatish orqali yoshlardagi milliy qadriyatlarni buzishga urinish; - ayrim toifa yoshlarning "ommaviy madaniyat" ko'rinishlariga ko'r-ko'rona taqlid qilishi va uni eng zamonaviy madaniyat sifatida targ'ib etish borasidagi hatti-harakatlari; - ayrim oilalardagi nosog'lom turmush tarzi (ichkilikbozlik, kashandalik, narkomaniya va boshqalar)ning "zamonaviylik" tarzida qabul qilinishi; - zo'ravonlikka, vayronkorlikka, dahshatli fojealarni targ'ib qilishga asoslangan kompyuter o'yinlariga yoshlarning mukkasidan ketishi yoki butkul internetga qaramlik kasaliga chalinish holatlarining shakllanishi; - turli maishiy muammolarni ko'rsatgan holda yoshlarning nazoratsiz qoldirilishi, ularning qiziqishlari, muammolarini ota-onalar tomonidan tahlil qilinmasligi; - manbaviy asosga ega

bo'lmagan fikrlar (mish-mish)larni tarqatish orqali yoshlarda ishonchsizlik ruhiyatining yuzaga keltirilishi; - yoshlarda internet tarmog'i orqali olingan axborotlar asosida diniy radikallashuvning kuchayib borishi, ma'lum aqidalarni mazhabidan, diniy aqidalaridan qat'iy nazar, o'zi uchun to'g'ri yo'l sifatida qabul qilishi hamda ularning hatti-harakatlarida yaqqol namoyon bo'lishi. Mafkuraviy jarayonlar globallashib borayotgan hozirgi vaqtda mafkuraviy axborot xurujlaridan himoyalaniishning eng maqbul yo'li – yoshlarimizda axborot iste'moli madaniyatini shakllantirishdir. Bu borada yoshlarda eng avvalo ishonchli axborotni qabul qilish bo'yicha ko'nikmalarni shakllantirish, axborot tarqatish manbasining ishonchliligi va shaffofligiga ishonch hosil qilish ko'nikmasini shakllantirish lozim.

Bu borada Muhtaram Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev ma'naviy va mafruviy tahdidlarga qarshi kurashish, "Jaholatga qarshi ma'rifat bilan kurashish"ning yangi bir yo'nalishini belgilab berdilar. Bu Yangi O'zbekistonda shakllanadigan yangi ma'naviy makondir. Davlatimiz rahbari bu xususida to'xtalar ekan, "Yangi ma'naviy makon nima? Mening nazarimda, u – biz orzu qilayotgan Yangi O'zbekistonning ma'naviy qiyofasi yaqqol aks etadigan, xalqimiz intilayotgan va el-yurtimiz baxtiyor yashaydigan ma'rifatli jamiyatdir", - deya ta'rif beradilar. Ma'rifatli jamiyatda avvalo fuqarolarda axborot qabul qilish madaniyatini shakllantirish, har qanday sub'yektiv fikrlarga ko'r-ko'rona ergashib ketavermaslik, axborot maydonida faoliyat ko'rsatayotgan jurnalistlar, bloggerlar milliy manfaatlardan kelib chiqqan holda jarayonlarni yoritishlari maqsadga muvofiq bo'ladi. Ikkinchidan, mamlakat fuqarolarida, ayniqsa o'sib kelayotgan yosh avlod ongida vatan taraqqiyoti, tinchligi uchun daxldorlik hissini shakllantirish va uni kuchaytirish lozim. Yurtimiz buguni va ertasi uchun qayg'urish, uning dunyo davlatlari bilan tengma-teng, hech bir xalqdan kam emasligini isbotlash hissini uyg'otish maqsadga muvofiq. Oila, mahalla, ta'lim muassasasi, korxona (tashkilot), jamoat tashkilotlarining barchasida ushbu daxldorlik tuyg'usi mavjud bo'lishi, "Men jonajon Vatanim taraqqiyoti va tinchligi yo'lida qanday xissa qo'shyapman", degan bunyodkor g'oyani shu mamlakatda yashayotgan har bir fuqaroning asosiy tuyg'usiga aylantirish lozim. Uchinchidan, fuqarolarda mafkuraviy immunitetni shakllantirish masalasi dolzarb vazifa bo'lmog'i lozim. Internet yoki boshqa ommaviy axborot vositalari orqali tarqatilayotgan axborotlarni to'g'ridan to'g'ri qabul qilmaslik, uni tahlil qilish hamda eng to'g'ri hamda asosli bo'lgan axborotlarni o'zlashtirish madaniyatini shakllantirish maqsadga muvofiq bo'ladi. Vatanimiz tinchligi va taraqqiyotiga tahdid bo'ladigan har qanday axborotga qarshi ziyolilarimizda, fuqarolarimizda munosib javob bo'lishi shart. Shundagina, yurtimizga chetdan asossiz "tosh otishlar"ga chek qo'yilishi mumkin. To'rtinchidan, jaholat va bilimsizlikning har

qanday ko‘rinishlariga nisbatan murosasiz kayfiyatni shakllantirish lozim. Johillik (bilimsizlik) tufayli ko‘plab yoshi ulug‘ fuqarolarda, xususan ziyolilar orasida ham sobiq sovet tuzumini qo‘msash, uni ulug‘lash kayfiyatining hozirga qadar ham saqlanib qolayotgani yoki diniy aqidalarga mukkasidan ketish, faqatgina ibodatdan boshqa faoliyatni ko‘ra olmadigan, o‘ta radikallashib borayotgan shaxslarning mavjudligi achinarli holatdir. Shu bilan birga, diniy faoliyatni o‘ziga kasb qilib olish va undan daromad orttirish holatlari ham mavjud.

O‘tmishni, mustamlaka siyosatini qo‘msash yoki diniy hayotni mutloqlashtirish oqibatlari haqida soxa mutaxassislari tushuntirish ishlarini olib borishlari lozim. Beshinchidan, yurtimiz taraqqiyoti va tinchligi eng buyuk ne‘mat ekanligi, kelajak avlodlarga qoldiriladigan vatan taqdiri mas’uliyatini barcha fuqarolarga eng jozibali usullarda OAVlari orqali yetkazish, shuningdek, tariximizda yashab o‘tgan, o‘zlaridan buyuk ma’naviy meros qoldirgan, jahon tarixida ulkan o‘ringa ega bo‘lgan, o‘z jasoratlari bilan namuna ko‘rsatgan ajdodlarimiz haqida hujjatlari va badiiy filmlar yaratish orqali xalqimizni tarix bilan qurollantirishimiz zarur. Zero, o‘z tarixini biladigan, undan ruhiy quvvat oladigan xalqni yengib bo‘lmazligiga tariximizda ko‘plab misollar mavjud. Oltinchidan, ma’naviy barkamol avlodni shakllantirishda oilaning o‘rnini oshirish, xotin-qizlar, ayniqsa bo‘lg‘usi onalarning bilimli, iqtidorli bo‘lishlari uchun zarur shart-sharoitlar yaratish, onalarning farzand tarbiyasidagi o‘rniga katta ahamiyat berish, qaysi bir oilada farzandlar muvaffaqiyatga erishsa uning onasini moddiy va ma’naviy rag‘batlantirish tizimini yo‘lga qo‘yish, onalarni sharaflash, ularning jamiyatdagi mavqelarini yuksaltirish bo‘yicha tizimli ishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir. Yettinchidan, yoshlar uchun ibrat bo‘ladigan, yuksak natijalarga erishayotgan bugungi kun qahramoni qiyofasini shakllantirish, ularning mehnatda, ilmda, sportdagi yutuqlari hamda jasur yigitlarning Vatan himoyasi yo‘lidagi jasoratlarini keng targ‘ib qilish orqali muvaffaqiyatlarga erishish yo‘llarini ko‘rsatib berish, sabrli, matonatli, qo‘rqmas avlodni tarbiyalash muhim vazifamiz bo‘lishi lozim. Yuqoridagilardan ko‘rinib turibdiki, yoshlarning ma‘nan yetuk, jismonan sog‘lom bo‘lib voyaga yetishi uchun avvalo ularga salbiy ta’sir ko‘rsatuvchi omillarni bartaraf etish lozimdir. Bu esa, o‘z navbatida, oila, mahalla, ta’lim muassasalari, huquqni muhofaza qiluvchi organlar, davlat va nodavlat tashkilotlari, umuman har bir fuqarodan mas’uliyat, fidoiylikni talab etadi. Shu jihatdan olganda, oila, mahalla va ta’lim muassasining asosiy vazifasi jamiyat talabiga mos barkamol yoshlarni tarbiyalab voyaga yetkazishdir.

Yoshlarning vatanparvarligi oiladagi tarbiya, mahalla va ta’lim muassasalaridagi ma’naviy muhitdan boshlanadi, o‘z oilasi, mahallasi va ta’lim muassasasini qadrlamagan inson Vatanini ham qadrlashi qiyin kechadi. Oila, mahalla va ta’lim muassasasi muhiti yoshlar ma’naviyatini shakllantiruvchi omil

sifatida yetakchi o'rinda turadi. Bugungi kunda tarbiyaning barcha yo'nalishlari va sohalarining yaxlitligini talab etadigan tarbiyaviy ishlarga kompleks, tizimli yondashuvni ta'minlash dolzarb ahamiyatga ega bo'lmoqda.

Xulosa qilib, xilma-xil usullarda olib borilayotgan ta'lim va tarbiya ishlari jismonan sog'lom, ma'naviy barkamol yoshlarni tarbiyalab voyaga yetkazishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Zero, yangi ming yillikda davlatlarning, xalqlarning taqdirini moddiy boylik emas, balki intellektual salohiyati yetuk va yuksak ma'naviyatli yoshlar hal qilishi unutmazligimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev Sh. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023. – 440 b.
2. Mirziyoyev Sh. Yangi O'zbekistonda erkin va farovon yashaylik. – Toshkent: O'zbekiston, 2023. – 408 b.
3. Mirziyoyev Sh. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi asosida demokratik islohotlar yo'lini qat'iy davom ettiramiz. – Toshkent: O'zbekiston, 2022. – 520 b.
4. Ma'naviyat asosiy tushunchalar lug'ati // Q.Nazarov va boshqalar. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2022. – 728 b

ИСКУССТВО И КУЛЬТУРА КАК ЦЕННОСТНО-СМЫСЛОВЫЕ МЕХАНИЗМЫ ДУХОВНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Таирова Юлия Рафаэлевна,

Базовый докторант по направлению 17.00.09 –
«Танцевальное искусство» Государственной
академии хореографии Узбекистана

Аннотация: В современном Узбекистане культура играет ключевую роль в формировании духовности и нравственности, особенно в условиях глобализации и информационного перенасыщения. Музыкальные концерты, культурные форумы, театральные постановки и кинофестивали – это не просто развлечения, а важные платформы для развития интеллекта и ценностей у молодого поколения. Искусство играет роль своеобразного "механизма", помогающего справиться с идеологическими угрозами и духовным вакуумом. В статье анализируется, как процесс культурного обогащения, в частности через искусство, может эффективно служить профилактикой духовной уязвимости.

Ключевые слова: Духовная безопасность, культура, искусство, традиционные ценности, молодежь, эстетическое воспитание.

В условиях глобального переплетения, цифрового потока и информационного океана, идеологические угрозы обретают все более

хитроумные, многоликие формы. Наше общество сегодня сталкивается с множеством идеологических вызовов, которые незаметно искажают наше мировоззрение и разрушают внутренние ориентиры, ослабляя наше духовное самосознание. [1] В результате общественное сознание постепенно трансформируется: утрачивается критическое мышление, размываются моральные ориентиры, а исторические и культурные смыслы теряют свою ценность.

Одной из самых коварных форм идеологического вторжения является распространение радикальных идей – от религиозного экстремизма и неонацизма до анархизма и сомнительных политических доктрин. Молодые умы, еще не успевшие построить прочный фундамент своих убеждений, становятся легкой добычей для таких влияний, находя в них суррогат смысла и опору для своей идентичности.

В сложившейся ситуации возрастает значимость искусства и культуры как ключевых элементов в обеспечении духовной безопасности общества. Они формируют систему ценностей человека, выступают хранилищем коллективной памяти и задают нравственные ориентиры. Искусство, во всех его проявлениях – литературе, музыке, театре, кино, живописи – обладает мощным потенциалом воздействия, затрагивая не только интеллектуальную, но и эмоциональную, интуитивную и духовную сферы. [2]

Искусство в этом ракурсе предстает не только как хранитель традиций, но и как живой организм, способный к трансформации под давлением современных реалий. Она порождает новые формы взаимодействия, взаимопонимания и поиска смысла. Национальная культура Узбекистана, богата в историческом опыте, языке, фольклоре, а также в религиозных и этических нормах, естественным образом противостоит внешним идеологическим вторжениям.

Перед лицом усиливающихся идеологических угроз требуется всесторонний подход, выходящий за рамки законов и информационной политики, затрагивающий самую суть духовной культуры. [3] Искусство и культура призваны стать ключевыми союзниками в этом процессе, не как пропагандистские средства, а как живые воплощения национального духа, глубины и нравственных истин. Только путем активного культурного просвещения, формирования духовно-нравственных ориентиров и поддержки творческого потенциала молодежи мы сможем создать общество, способное эффективно противостоять разрушительным идеологическим манипуляциям, сохраняя при этом свою внутреннюю устойчивость и гуманистические ценности.

Подобно Международному фестивалю оперы и балета в Ташкенте, высокое искусство способно не только восхищать, но и преображать. Этот фестиваль, будучи витриной мастерства, одновременно выступает кузницей эстетического вкуса, особенно для юных зрителей, и тренажером для их эмоциональной и нравственной восприимчивости. Через погружение в классические сюжеты, где разворачиваются драмы дружбы, преданности, жертвенности и непростого морального выбора, зритель выходит за рамки простого потребления культуры. Он оказывается в пространстве глубоких смыслов, которые питают его духовную крепость. Сценические образы становятся своего рода внутренним компасом, помогающим ориентироваться в мире добра и зла, что является основой духовной самообороны.

Не менее значимым событием выступает международный фестиваль восточной музыки «Sharq Taronalari», проходящий в Самарканде. Это мероприятие не просто представляет многообразие музыкальных традиций Востока, но и формирует особую атмосферу культурного обмена и взаимопонимания между участниками из разных государств. Универсальность музыкального языка фестиваля, обогащенная национальными оттенками, позволяет одновременно открываться миру и сохранять свою самобытность. Погружаясь в эту среду, молодое поколение воспитывает уважение к собственной культуре и культуре других народов, что способствует формированию зрелой и устойчивой жизненной позиции, свободной от крайностей радикализма и безразличия к культурным ценностям. [4]

Основой духовной устойчивости общества выступает театр, и в этом контексте особое место занимает Государственный академический Большой театр имени Алишера Навои. [5] Репертуар театра, охватывающий шедевры мировой и узбекской классики, обращается к фундаментальным вопросам бытия: борьбе добра и зла, понятиям чести, верности, любви и самопожертвования. Постановки оперы и балета, выходя за рамки простого зрелища, вовлекают зрителя в процесс нравственного сопереживания, стимулируя внутренний диалог и осмысление жизненных ценностей, долга и личного выбора. Особую значимость имеет его работа с подрастающим поколением, через которую новое поколение приобщается к сокровищнице культурного наследия, оттачивает свой вкус и формирует иммунитет к примитивной массовой культуре. [6] Это не пассивное восприятие, а активное погружение в глубинные смыслы, живое взаимодействие с произведениями искусства и собственным внутренним миром.

Культурные институты, способные влиять на внутренний мир человека, имеют огромное значение для духовной безопасности общества.

Государственный музыкальный театр имени Муками, опираясь на узбекскую музыкально-драматическую классику и современные постановки, является важным центром сохранения национальных традиций и формирования ценностной идентичности. [7] В его репертуаре бережно сохраняются элементы народной культуры, языка и нравственных ориентиров. Спектакли театра не просто развлекают, а транслируют ключевые ценности: уважение к старшим, честь, любовь к Родине и семье, представляя их в художественной форме, особенно понятной и важной для молодежи. Театр не предлагает готовых ответов, а вовлекает зрителя в активный диалог между прошлым и настоящим, личным и общественным, способствуя формированию критического мышления и устойчивости к негативным идеологическим воздействиям. Таким образом, театр имени Муками играет важную роль в укреплении национальной идентичности и духовной безопасности общества. [8]

Ташкентский международный кинофестиваль является ярким примером этого, представляя фильмы, затрагивающие гуманистические, исторические и философские темы. Эти фильмы не просто рассказывают истории, но и стимулируют зрителей к самоанализу, переосмыслению своей роли в обществе, сопереживанию и критическому взгляду на мир. Такое кино способствует нравственному взрослению, развивает эмпатию и учит ценить чужой опыт. [9] Особенно важно участие в фестивале молодых зрителей и начинающих кинематографистов, для которых это культурное пространство становится местом профессионального и личностного роста.

Фестивали национальной музыки и фольклорные мероприятия глубоко укоренены в духовных традициях. Музыкальное наследие Узбекистана – это не только красота, но и система ценностей, отражающая представления о добре и зле, любви, долге, честности и взаимоуважении. Участие в этих событиях помогает молодежи приобщиться к своим культурным корням, ощутить их красоту и значимость, а также укрепить чувство принадлежности к своей истории и народу. Это особенно важно в эпоху размывания идентичности, когда потеря культурной основы делает человека уязвимым к манипуляциям и навязываемым идеологиям.

Система образования в сфере культуры и искусства Узбекистана является стратегическим инструментом в формировании духовной устойчивости молодежи с самого раннего возраста. Эти учреждения закладывают фундамент эстетического, нравственного и патриотического воспитания, предлагая не просто профессиональную подготовку, но и формируя ценностную ориентацию, невосприимчивую к внешнему идеологическому давлению. Особое значение имеют специализированные

музыкальные и художественные школы, лицеи и колледжи искусств, а также театральные, хореографические училища и высшие учебные заведения культуры. Здесь готовят будущих творцов и педагогов, чья деятельность будет формировать культурное пространство страны. Важную роль играют также детские школы искусств и музыкальные школы, работающие под эгидой Министерства культуры Республики Узбекистан. Они с ранних лет открывают детям двери в мир высокого искусства, учат ценить красоту, развивают навыки мышления и самовыражения, что значительно укрепляет их психологическую и духовную устойчивость в будущем.

В заключении, образовательные учреждения культуры и искусства в Узбекистане воспитывают поколение, способное противостоять агрессивным идеологиям благодаря прочному фундаменту гуманитарного знания, глубокой культурной памяти и развитой духовной зрелости. Через искусство и приобщение к национальным и мировым культурным ценностям молодежь обретает не только профессию, но и внутреннюю опору, необходимую для сохранения своей ценностной целостности в динамично меняющемся мире. Молодежные культурные площадки, такие как театральные студии, арт-форумы, литературные фестивали, дискуссионные клубы и образовательные платформы, ориентированные на креативное мышление, имеют особое значение. Все это позволяет молодежи активно участвовать в культурном процессе, осмысливать свои корни, выражать себя в диалоге с традициями и современностью, а также развивать эстетический вкус, основанный на внутренней наполненности и честности, а не только на внешней форме.

Список литературы:

1. Дмитриев О.А., Евстафьев Д. Г. Информационное общество для неоглобального мира: между конкуренцией постреальностей и новой архитектурой медиа // Вестник РУДН. Серия: Литературоведение, журналистика. 2025. №1.
2. O'rozov Sh Z. Mafkura definitsiyasi va ijtimoiy ahamiyati // JMBM. 2025. №12.
3. Turgunov A.T. Axborot xavfsizligini ta'minlashda media madaniyatni zamonaviy yo'nalishlari // Философия и право. 2025. №1.
4. Кари-Якубова Е.А. фестивали узбекистана – искусство, объединяющее народы // Наука и образование сегодня. 2024. №1 (78).
5. Rashidov M. Teatr san'ati: an'analar, yangiliklar va shaxsni tarbiyalashdagi roli // Inter education & global study. 2025. №1.
6. Yuldasheva M.M., Turg'unov M.B., Raxmonov L.H. Yoshlar ongida mafkuraviy immunitetni shakllantirish // Oriental Art and Culture. 2023. №5.
7. Bayandiyev T., Ikromov H., Ahmadjonova M. O'zbek teatrida milliy g'oya talqini // - Toshkent. -2009.
8. Sayfu layev N. Yangi davr O'zbekiston teatr san'ati.// – Toshkent: Mumtoz so'z, 2011.
9. Bawetdinov Sh .K. Kino nazariyasi va g'oyalarining falsafiy fenomenologiyasi // Oriental Art and Culture. 2023. №2.

HARBIY XIZMATCHILARNING MA'NAVIY-AXLOQIY FAZILATINI TAKOMILLASHTIRISHDA MAFKURAVIY IMMUNITETNING O'RNI

Otokulov Abror Sobirkulovich,
Axborot - kommunikatsiya texnologiyalari va
aloqa harbiy instituti katta o'qituvchisi,
O'zbekiston Milliy universiteti katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada ma'naviy-axloqiy fazilatni boyitish, yoshlarga mustaqillik g'oyalari, milliy an'analarga sodiqlik ruhini chuqur singdirish, ularda yot g'oya va mafkuralarga nisbatan immunitet va tanqidiy tafakkurni rivojlantirish, yoshlarni mustaqil hayotga dunyoqarashi keng, faol fuqarolar etib tarbiyalash, harbiy xizmatchilarni turli salbiy axborotlar ta'siridan himoya qilishga xizmat kiladigan nazariy qarashlar, mafkuraviy immunitet ilmga tayanganligi, axborot iste'moli madaniyati, mafkuraviy immunitetni yanada yuksaltirish uchun jamiyatimiz oldida turgan ustuvor vazifalar, mafkuraviy immunitetni shakllantirishda olimlar, yozuvchi, shoir va siyosatchilar, ijodkor ziyolilar, davlat va jamoat tashkilotlarining o'rni, internet va uyali telefonlardan foydalanish odobi haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: ma'naviyat, ma'naviy-axloqiy fazilat, mafkuraviy immunitet, tarbiya, ta'lim-tarbiya, axloq, tarix, intizom, ilm, iroda, axborot, inson, axborot himoyasi.

Bugungi kunda bizning jamiyatimiz erishilgan yutuqlarimizga maxliyo bo'lmasdan, xotirjamlikka berilmasdan, erishayotgan muvaffaqiyatlarga tanqidiy nazar bilan qarash lozim bo'ladi, shunda qilishimiz kerak bo'lgan jamiyatimizning farovon hayotini ta'minlash bilan bog'liq bo'lgan masalalarni ko'rishimiz mumkin.

Azaldan mintaqamizda yot g'oyalarga qarshi kurash nafaqat qonunlar va muayyan jazolar orqali, balki ma'naviy-axloqiy choralar ko'rish, jamiyatda o'tgan davrda o'ziga xos "mafkuraviy immunitet"ning shakllantirish masalalariga alohida e'tibor qaratib kelingan.

Bizning buyuk ajdodlarimiz Muhammad Muso Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Ahmad Farg'oniy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Mahmud Zamaxshariy, Mirzo Ulug'bek va boshqa allomalarimizning o'lmas bebaho asarlari, ilmiy merosida insonlarning irodali va kengfe'llik bo'lishi, faqat o'qib-o'rganish orqaligina yuksak ma'naviyat egasi bo'lish mumkin, degan fikrlar qayd etishgan.

Ayni paytda ma'naviyat sohasidagi ichki va tashqi tahdid hamda xavf-xatarlarga qarshi samarali kurashish, jamiyatda mafkuraviy immunitetni mustahkamlash, jamiyat, davlat va jamoat tashkilotlarining bu boradagi faoliyatini samarali muvofiqlashtirish masalalari yanada dolzarblashmoqda.

Ta'lim tizimining ma'naviy-axloqiy mazmunini oshirish, yoshlarga mustaqillik g'oyalari, milliy an'analarga sodiqlik ruhini chuqur singdirish,

ularda yot g'oya va mafkuralarga nisbatan immunitet va tanqidiy tafakkurni rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli ishlarni jadallashtirish lozim.

Jamiyat hayotida dunyoviy va diniy omillar o'rtasidagi sog'lom muvozanatni to'liq ta'minlashga yordam beradigan, kuchli tarbiyaviy salohiyatga ega va xalqimiz ma'naviyatini asrlar mobaynida mustahkamlashga xizmat qilib kelgan umuminsoniy va milliy qadriyatlar, azaliy an'ana va urf-odatlarning qadrsizlanishiga, deideologizatsiyaga yo'l qo'yish hollari uchramoqda. Dunyoqarashi keng, ma'nan barkamol insonni shakllantirishga xizmat qiladigan g'oyaviy tarbiya mexanizmining ta'siri kamaygani sezilmoqda. Jumladan, uzluksiz ta'lim tizimida milliy g'oya turkumidagi fanlarga yetarlicha e'tibor berilmayotgani yosh avlod qalbi va ongida mustahkam mafkuraviy immunitetni shakllantirish bo'yicha ishlarning samaradorligini oshirishni taqozo etmoqda [1].

Turli ma'naviy buzg'unchilik va vayronkorlik harakatlari va xurujlarining oldini olish, aholi, ayniqsa, o'nib-o'sib kelayotgan yoshlarimizda ularga nisbatan mafkuraviy immunitetni shakllantirish kabi talablar paydo bo'lmoqda.

Yoshlarni mustaqil hayotga dunyoqarashi keng, faol fuqarolar etib tarbiyalash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2019 yil 31 dekabrda 1059-son qarorining 1- ilovasi Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasining IV bobida Jamiyatda ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirish, oilaviy qadriyatlarimizga zid bo'lgan turli ma'naviy tahdidlarga qarshi mafkuraviy immunitetni shakllantirishga qaratilgan profilaktik tadbirlarni tashkil etish kabi vazifalari belgilangan.

Qaerdaki mafkuraviy bo'shliq vujudga kelsa, o'sha yerda begona mafkura paydo bo'lishi aniq. Milliy g'oya, milliy mafkuraga ega bo'lmagan inson o'ziga va yon-atrofida qilargalarga nisbatan befarq bo'ladi.

Mafkuraviy immunitet — shaxs, ijtimoiy guruh, millat, jamiyatni turli zararli g'oyaviy ta'sirlardan himoya qilishga xizmat qiladigan g'oyaviy-nazariy qarashlar va qadriyatlar tizimi. Immunitet (lotincha immunitas – ozod bo'lish, qutilish) tibbiy tushuncha bo'lib, organizmning doimiy ichki muayyanligini saqlashi, o'zini turli ta'sirlardan, tashqi infeksiyalar kirib kelishidan himoya qilishga qodir bo'lgan reaksiyalar majmui tushuniladi. Sodda qilib aytganda, immunitet – kishi organizmining turli kasalliklardan himoya qila olish qobiliyatidir. Insonda mafkuraviy immunitetni shakllantirib borish zarur.

Ikkinchidan, u har bir avlod uchun o'ziga xos xususiyatga ega.

Uchinchidan, immunitet tizimi shakllangandagina jamiyatda mafkuraviy daxlsizlikni ta'minlash mumkin. Mafkuraviy immunitet tizimining asosiy va birinchi elementi bu – bilim. Ammo, bilimlarning turi ko'p. Buyuk davlatchilik shovinizmi yoki agressiv millatchilik mafkurasi tarafdorlari ham muayyan

“Bilim”larga tayanadi, albatta. Shunday ekan, mafkuraviy immunitet tizimidagi bilimlar ob’ektiv bo’lishi, voqelikni to’g’ri va to’liq aks ettirishi, inson ma’naviyatini boyitishi va jamiyat taraqqiyotiga xizmat qilishi lozim.

Ular o’z mohiyat e’tiboriga ko’ra, Vatan va millat manfaatlari bilan uzviy bog’liq bo’lmog’i kerak. Mafkuraviy immunitet tizimining ikkinchi asosiy elementi ana shunday ilg’or bilimlar zahirida shakllanadigan baholar, qadriyatlar tizimidir. Zero, bilimlar qanchalik ob’ektiv va chuqur bo’lsa, uning zahirida yuzaga kelgan qadriyatlar ham shunchalik mustahkam bo’ladi.

Bir so’z bilan aytganda, qadriyatlar tizimi mafkuraviy immunitetning imkoniyatlarini belgilab beradi va zararli g’oyalar yo’lida mustahkam qalqon bo’lib xizmat qiladi. Ammo bilimlar va qadriyatlar tizimi mavjudligining o’zi mafkuraviy immunitetning mohiyatini to’liqq ifoda eta olmaydi. Zero, bu ikki element mafkuraviy immunitetning uchinchi muhim elementi, ya’ni ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy-ma’rifiy sohalaridagi maqsadlar tizimi bilan bog’liq. Ana shunday aniq maqsadlar tizimi bo’lmas ekan, inson, millat yoki jamiyat goh oshkora, goh pinhona mafkuraviy tazyiqlarga duchor bo’laveradi [2].

Irodasi mustahkam, imon-e’tiqodli insonni har qanday yengil-yelpi xatti-harakatlar va buzg’unchi g’oyalar bilan yo’ldan ozdirib bo’lmaydi. Mustahkam iroda mafkuraviy immunitetning asosidir.

Harbiy xizmatchi va bo’linmalar shaxsiy tarkibini turli salbiy axborotlar ta’siridan himoya qilishga xizmat kiladigan g’oyaviy-nazariy qarashlar va qadriyatlar tizimi yot g’oyalarga qarshi immunitet tushuniladi [3].

Mafkuraviy immunitetni shakllantirish uchun insonda kuchli, mustahkam iroda bo’lishi lozim. Mafkuraviy immunitet esa ilmga tayanadi. Ilmli inson o’z faoliyatini ko’r-ko’rona emas, balki chuqur o’ylab, mushohada bilan boshqaradi.

Iroda — bu aslida mustahkam ishonch demakdir. Irodasi baquvvat inson o’ziga ishonadi va har qanday murakkab vazifani ham o’z zimmasiga olishdan qo’rqmaydi, har qanday sharoitda bunday insonga suyanish mumkin bo’ladi. Irodali inson muqaddas an’analарimiz, milliy qadriyatlarimiz, moddiy va ma’naviy merosni asrab-avaylashni oliy maqsadiga aylantiradi. Shuning barobarida, tarixni, Vatanining tarixini bilgan yoshlarni chalg’itib bo’lmaydi, ular irodali yoshlardir. Mustahkam iroda orqaligina ma’naviyatni anglash mumkin. Ma’naviyatning asosiy mezonlari ham kuchli, mustahkam irodaga tayanadi [4].

Inson o’zida bunday madaniyatni tarbiyalashi uchun u yoki bu axborotni eshitar ekan, hech bo’lmaganda “Bu axborotni kim uzatayapti?”, “Nima uchun uzatayapti?” va “Qanday maqsadda uzatayapti?” degan savollarni o’z-o’ziga berishi, unga asosli javob topishga harakat qilishi kerak.

Shundagina turli g’oyalar ta’siriga tushib qolish, taqdim etilayotgan ma’lumotlarga ko’r-ko’rona ergashishning oldi olinadi. Shakllangan axborot

iste'moli madaniyati milliy manfaatlarimiz va qadriyatlarimizga zid bo'lgan xabar, ma'lumotlarga nisbatan o'ziga xos qalqon rolini o'taydi, shaxs dunyoqarashi va xulqidagi sobitlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Yosh avlodda bu jihatlar shu darajada shakllangan va qaror topgan bo'lishi lozimki, ular virtual makonda umummilliy manfaatga xizmat qiladigan, uning taraqqiyotiga yordam beradigan axborotni tanlay olsin. Faqat shundagina, globallashtirish jarayonlarida yoshlarning ma'lumotlarga ko'r-ko'rona ergashish, ularni noto'g'ri talqin qilishining oldi olinadi. Axborot iste'moli madaniyatiga ega yoshlar, salbiy va noxolis axborotlar ta'siriga tushib qolmaydi, chunki ularda bunday axborotlarga nisbatan mustahkam mafkuraviy immunitet shakllanadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, quyidagi yo'nalishlar bo'yicha faoliyatni yanada rivojlantirish kelgusida jamiyatimiz oldida turgan muhim va ustuvor vazifalardan ekanini ta'kidlash zarur:

o'sib kelayotgan avlodning media-savodxonligini muntazam oshirib borish;

kelajak avlodning ma'naviy-axloqiy rivojlanishiga zarar yetkazuvchi axborotdan aholini himoya qilish;

yoshlarning ma'naviyatiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi "ommaviy madaniyat" tahdidi va yot oqimlarning haqiqiy mohiyatini fosh etuvchi ma'lumotlarni yetkazish tizimini yo'lga qo'yish;

"Jaholatga qarshi ma'rifat" ulug'vor g'oya asosida islom dinining asl insonparvarlik mohiyatini hamda ezgulik, tinchlik va insoniylik kabi fazilatlarini milliy qadriyatlarimiz ifodasi ekanini keng yoritish va boshqalar [5].

Mafkuraviy immunitetni shakllantirish mexanizmida olimlar, yozuvchi, shoir va siyosatchilar, ijodkor ziyolilar, davlat va jamoat tashkilotlarning, shu jumladan Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi, O'zbekiston yoshlar ittifoqi, "Nuroni" jamg'armasi, Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyatini muvofiqlashtirish bo'yicha kengash mutaxassisleri, oliy ta'lim muassasalarining professor-o'qituvchilari hamda harbiy xizmatchilar va o'quvchi-yoshlar ishtirok etadilar.

Konsert dasturlari, ekskursiyalar, tartib va intizomga rioya qilish fazilatlarini yuksaltirishga qaratilgan tadbirlar, xalqimizning ma'naviy qadriyatlari, madaniyati va urf-odatlarini, boy merosimizning xayotimizdagi o'rni va ahamiyatini hamda odob-axloq, halollik, poklik, sadoqat va fidoyilikni chuqur singdirishga qaratilgan davra suhbatlari, din ishlari bo'yicha qo'mita tomonidan – islom dinining asl mazmun-mohiyatini yetkazish, diniy savodxonlikni oshirish, diniy bag'rikenglik, millatlararo totuvlik g'oyalarini targ'ib qilish hamda yot g'oyalarga qarshi tanqidiy qarash va mafkuraviy immunitetni kuchaytirish, hushyorlik va ogohlik kabi tuyg'ularni mustahkamlashga qaratilgan uchrashuvlar.

Madaniy-ma'rifiy va huquqiy targ'ibot hamda ijtimoiy-iqtisodiy yo'nalishlar bo'yicha yetuk soha mutaxassislarini taklif qilgan holda yoshlar va harbiy xizmatchilar qalbida Vatan taqdiriga yuksak daxldorlik, shijoat va fidoyilik tuyg'ularini shakllantirish masalalariga qaratilgan ommaviy tadbirlar, O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi tomonidan mumtoz va zamonaviy adabiyotimizning eng sara namunalari mazmun-mohiyatini tushuntirish, kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda vatanparvarlik, mardlik, faxr va iftixor tuyg'ularini mustahkamlashga qaratilgan ijodiy uchrashuvlar, Xotin-qizlar qo'mitasi vakillari tomonidan harbiy xizmatchilar oilalarini ijtimoiy-huquqiy jihatdan qo'llab-quvvatlash, oilalarda sog'lom ma'naviy muhitni yaratish, oila sha'nini saqlashda ota-ona va farzandlar mas'uliyati va burchlari, or-nomus, qadr-qimmat, sharm-xayo kabi axloqiy me'yorlarni yetkazib borish, oilalarning ijtimoiy ahvoli, ehtiyojlari va muammolarini tizimli o'rganib borishga qaratilgan tadbirlar amaliy tadbirlar tashkil etib borilishi bilan mafkuraviy immunitetni shakllantirish mumkin.

Internet va uyali telefonlardan foydalanishning odoblarini avval ota-onalar o'zlarida mujassam qilib, so'ngra uni farzandlariga o'rgatishlari bugungi kun vazifasidir. Bolalar internetdan foydalanishni do'stlaridan, internet kafelarda o'rganmasin! Ota-onalar farzandlariga internetdan qanday foydalanish kerakligini o'rgatsinlar. Qaysi saytga kirish mumkinligini bilsin, zararli saytlarga qarshi immunitet hosil qilsin. Chunki bugungi kunda ko'pchilik yoshlar o'zlari bilmagan holda internetda missionerlar, adashgan oqimlar tuzog'iga ilinib qolmoqdalar. Ota-ona farzandlarni alohida xonada kompyuter ishlatishiga, internetdan foydalanishiga yo'l qo'ymasin! Barcha narsalar hammaning ko'z o'ngida tur-sin, bolalar ham shu yerda foydalansin! Shuningdek, uyali aloqa odoblarini o'zlarining telefon muloqotlari, suhbatlari orqali bolalarga o'rgatsinlar! Chunki bolalar ko'p narsani ko'rib o'rganadilar [6].

Xulosa qilsak, inson halol bo'lishi uchun uning iymoni butun bo'lishi lozim. Har bir odam o'z ishini halol bajarishi kerak, immunitetni shakllantirish vazifasi avvalo ota-onalar, maktabgacha va umumiy o'rta ta'lim muassasalari xodimlari, shuningdek, xalqimizning ziyoli, ma'naviyatli kishilari zimmasiga yuklanadi, yoshlar shaxsiy xarakterdagi axborot himoyasi bo'yicha bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi, o'zi foydalanayotgan salbiy axborotlardan himoyalana olishi zarur, shakllangan axborot iste'moli madaniyati milliy manfaatlarimiz va qadriyatlarimizga zid bo'lgan xabar, ma'lumotlarga nisbatan o'ziga xos qalqon rolini o'taydi, shaxs dunyoqarashi va xulqidagi sobitlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi [Matn] / Sh.M. Mirziyoev. - Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2021. 295- b.
2. O.Salimov, X.Sultonov, A.Abduvaxitov, D.Kenjaev, A.A'zamov, M.Hojimatov, M.Quronov, Q.Nazarov (tuzuvchi va mas'ul muharrir) Ma'naviyat asosiy tushunchalar lug'ati "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" nashriyoti, Toshkent 2021. 306-b.
3. F.M. Saydjanov. Gumanitar fanlar. Darslik –"AKT va AHI" nashriyoti, Toshkent - 2023. 408-b.
4. O'rta umumta'lim maktablarining 10-11-sinflari va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalari uchun darslik / V. Qo'chqorov, O. Mahmudov, Z. Zamonov. - Ikkinchi nashr. - Toshkent: Yangiyo'l Poligraf Servis, 2018. - 46 b.
5. F.M. Saydjanov. "Kiberxavfsizlikning ma'naviy va psixologik asoslari". Darslik – "AKT va AHI" nashriyoti, Toshkent - 2023. 182-b.
6. Oilada farzand tarbiyasi / Usmonxon Alimov; mas'ul muharrir: Shayx Abdulaziz Mansur. – Toshkent: "Movarounnahr", 2019. – 324 b.

GLOBALLASHUV SHAROITIDA MA'NAVIY-MAFKURAVIY XAVFSIZLIKNI TA'MINLASHNING O'ZIGA XOS JIHATLARI

Salaeva Laylo Shavkatovna,
O'zbekiston davlat sport akademiyasi huzuridagi
jismoniy tarbiya va sport bo'yicha
mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini
oshirish instituti katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada globallashuv sharoitida ma'naviy-mafkuraviy xavfsizlikni ta'minlashining o'ziga xos jihatlari ilmiy jihatdan tahlil etilgan. Shuningdek, bugungi kunda jahonda globallashuvning shiddatli tus olishi vujudga kelayotgan tahlikali vaziyatlar oqibatida inson qalbi va ongini zabt etishga intilayotgan ma'naviy tahdidlar, yot g'oya va mafkuralar ta'siri tobora kengayib borayotganligi ilmiy jihatdan yoritilgan.

Kalit so'zlar: mafkura, globallashuv, xavfsizlik, jahon, shaxs, davlat, jamiyat, ma'naviyat, axborot, tapg'ibot, g'oya.

Bugungi kunda jahonda globallashuvning shiddatli tus olishi vujudga kelayotgan tahlikali vaziyatlar oqibatida inson qalbi va ongini zabt etishga intilayotgan ma'naviy tahdidlar, yot g'oya va mafkuralar ta'siri tobora kengayib bormoqda. Bugungi tahlikali dunyo insoniyat xavfsizligi va mamlakatlar barqarorligini ta'minlashning boshlang'ich nuqtasi sifatida insonlarning ongi va shuuriga ta'sir etuvchi omillarni tizimli va uzluksiz o'rganishni ob'ektiv zaruratga aylantirdi.

Jahon miqyosidagi o'zgarishlar zahirida yotgan asosiy omillardan biri - globallashuv jarayonlarining tezlashuvi va chuqurlashuvidir. U nafaqat iqtisodiy yoki siyosiy jihatdan, balki ong, g'oya, tafakkur va madaniyat sohalarida ham

inson hayotini tubdan o'zgartirib yubormoqda. Zamonaviy falsafiy adabiyotlarda globallashuvning[1] aql va ma'naviyatni transformatsiya qiluvchi kuch sifatida baholanishi bejiz emas. Ayniqsa, axborot oqimi, raqamli tizimlar va sun'iy intellekt texnologiyalari orqali inson ongiga ta'sir qilish usullarini kengayishi globallashuvning yangi bosqichiga olib keldi, bu bosqich informatsion va g'oyaviy globallashuv sifatida namoyon bo'lmoqda.

Bu tendensiya nafaqat dunyoviy axborot muhitini qayta shakllantirmoqda, balki mafkuraviy xavfsizlik tushunchasiga ham yangi yondashuvlarni taqozo qilmoqda. Endi mafkuraviy xavf bu tashqi kuchlar tomonidan to'g'ridan to'g'ri tajovuz emas, balki virtual va kognitiv makonda amalga oshiriladigan, shaxsning idrokini, qadriyatlarini va dunyoqarashini o'zgartirishga qaratilgan ta'sir shaklidir[2]. Bu esa, ma'naviy-mafkuraviy xavfsizlikni ta'minlashda nafaqat ijtimoiy institutlar, balki innovatsion texnologiyalarning o'rnini qayta ko'rib chiqishni talab qilmoqda.

Globalashuv zamonaviy dunyoda barcha jarayonlarning o'zaro bog'liq va bir-biriga ta'sirchan bo'lib borishini anglatadi. U faqat iqtisodiy integratsiya emas, balki dunyoqarashlar, ma'naviy tushunchalar, madaniyatlar va g'oyalar oqimi hamdir. Jahon axborot makonidagi jadal almashinuv insonning shaxsiy ongiga ta'sir qiluvchi omilga aylangan. Natijada, har bir shaxs va jamiyat o'z milliy ongini himoya qilishga, g'oyaviy immunitetni shakllantirishga muhtoj bo'lib qolmoqda. Bu esa, mafkuraviy xavfsizlikning yangi uslubda innovatsion texnologiyalar vositasida ta'minlanishi zarurligini ko'rsatadi.

Innovatsion texnologiyalar - bu yangi formatdagi vositalar va yechimlar to'plamidir. Ular qatoriga katta ma'lumotlar (Big Data), suniy intellekt (AI), Tabiiy til jarayonlari (Natural Language Processing (NLP)), narsalar internet (IoT), Blockchain, Machine Learning, Cloud computing kabi tizimlar kiradi. Avvallari bunday texnologiyalar faqat iqtisodiy rivojlanish yoki avtomatizatsiya maqsadlarida qo'llanilgan bo'lsa, hozirgi kunda ular orqali inson tafakkuri, axborot qabul qilish qobiliyati va hatto shaxsiy dunyoqarashiga ta'sir ko'rsatish imkoni paydo bo'ldi. Masalan, axborot xiraliklarini avtomatik aniqlash, feyk ma'lumotlarni filtrlash, kognitiv xatarlarni oldini olish yoki radikal g'oyalarni tarqalishini nazorat qilish kabi vazifalarda bu texnologiyalar markaziy o'rin tutadi. Shu jihatdan qaralganda, innovatsion texnologiyalar mafkuraviy xavfsizlikni ta'minlashda faqat vosita emas, balki mustaqil subyekt sifatida namoyon bo'la boshladi. Ular inson ongidagi axborotni qabul qilish, qayta ishlash va unga munosabat bildirish jarayoniga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bu esa, ma'naviy va axloqiy muhitni tarbiyalashda yangi bosqichni boshlab beradi.

Texnologik globallashuvning eng sezilarli jihatida bu axborotni tarqatish va nazorat qilish mexanizmlarining transformatsiyasida namoyon bo'lmoqda. Bir

tomondan, bu jarayon demokratik axborot muhitini rivojlantirmoqda, ikkinchi tomondan esa mafkuraviy ekspansiya, dezinformatsiya, soft power ta'siri va kognitiv hujumlarga yo'l ochmoqda. Bu holatda har qanday innovatsion vosita ikki yuzli qilich singari, ham ijobiy, ham salbiy funksiyaga ega.

Masalan, aniq bir geosiyosiy markazlar (masalan, AQSH yoki Yevropa Ittifoqi) tomonidan ishlab chiqilgan media-platformalar orqali ma'lum g'oyalar va standartlar turli mamlakatlarda virtual ekspansiyaga uchrayotganini ko'rish mumkin. Ular "demokratiya", "erkinlik", "huquqiy jamiyat" kabi tushunchalar orqali g'oyaviy ta'sirni kuchaytirmoqda. Aynan mana shunday sharoitda innovatsion texnologiyalar - milliy ma'naviyatni himoya qiluvchi qalqonga, axborot filtratsiyasini ta'minlovchi intellektual moslamalarga aylanishi zarur.

Buning uchun esa mamlakatlar, jumladan O'zbekiston, innovatsion mafkuraviy monitoring tizimlarini shakllantirishi lozim. Bu tizimlar AI va Big Data orqali g'oyaviy tahdidlarni real vaqt rejimida aniqlash, tahlil qilish va ularga qarshi ta'sirchan strategiyalar ishlab chiqishni ta'minlaydi. Bunday yondashuvni Lushiano Floridi "Raqamli axloq" nazariyasida nazariy asoslab, raqamli muhitda ma'rifiy va axloqiy mas'uliyatni ilgari suradi.

Innovatsion texnologiyalar faqat texnik yoki iqtisodiy mo'jizalar emas, balki insonning intellektual, axloqiy va mafkuraviy tizimidagi barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladigan vositalar sifatida qaralishi lozim. Ularning qanday qimmatlarga xizmat qilishi, qaysi mafkurani ilgari surayotgani, kimning nazoratida ekanligi - falsafiy nuqtayi nazardan hal qilinishi kerak bo'lgan masalalardir.

Masalan, agar Big Data milliy ma'naviyat tahlili uchun ishlatilsa bu ijobiy hodisa. Agar u dezinformatsiya tarqatish, shaxsiy ma'lumotlarni nazoratsiz tarqatish va yoshlar ongiga ta'sir qilish uchun foydalanilsa u mafkuraviy tahdidga aylanadi. Buning uchun faqat texnologik yechim emas, balki innovatsiyaning etik kodeksi, milliy media-ma'naviyat siyosati va ta'lim orqali g'oyaviy immunitetni shakllantirish kabi usullar zarur. Demak, globallashtirish sharoitida ma'naviy-mafkuraviy xavfsizlikni ta'minlash innovatsion texnologiyalarsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Biroq bu texnologiyalar shunchaki texnik vosita emas - ular g'oyaviy kurashning yangi arenasi, ma'naviy immunitetning interaktiv quroliga aylangan. Shu sababli, ushbu paragrafda innovatsion texnologiyalarning:

- g'oyaviy globallashtirish jarayonidagi roli;
- ularning ikkilamchi (ham foydali, ham xavfli) xususiyatlari;
- milliy mafkuraviy xavfsizlikdagi strategik ahamiyati kabi masalalar chuqur tahlil etiladi.

Jahon miqyosida kechayotgan global geosiyosiy o'zgarishlar, raqamli transformatsiya va aqliy resurslar uchun kurash insoniyatni yangi turdagi xavflar — intellektual va mafkuraviy tahdidlar qarshisida qoldirmoqda. Endi xavf fizik

kuch bilan emas, balki axborot oqimi, kontent orqali inson ongiga ta'sir o'tkazish mexanizmidan namoyon bo'lmoqda[3]. Bunday sharoitda har bir davlatning, jumladan, O'zbekistonning mafkuraviy xavfsizligini ta'minlash masalasi faqat an'anaviy siyosiy-huquqiy yondoshuvlar bilan emas, balki innovatsion texnologiyalar yordamida yangicha, ilmiy asoslangan strategik yondashuvni talab etmoqda.

O'zbekiston Respublikasida keyingi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlar jarayonida "ma'naviy yangilanish", "ijtimoiy ong modernizatsiyasi", "inson kapitali" kabi tushunchalar davlat siyosatining markaziga aylanmoqda[4]. Bu jarayonda ma'naviy-mafkuraviy xavfsizlik milliy istiqbol g'oyasining tarkibiy qismi sifatida qaralmoqda. Prezident Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "yoshlar ongi va qalbini asrash - eng muhim va hal qiluvchi vazifalardan biri" hisoblanadi[5].

Innovatsion texnologiyalar - sun'iy intellekt (AI), katta ma'lumotlar tahlili (Big Data), tabiiy tilni qayta ishlash (NLP), virtual reallik (VR/AR), blokcheyn tizimlari, neyrointerfeyslar va kiberxavfsizlik vositalari - nafaqat iqtisodiy yoki texnik sohalarda, balki ma'naviy-mafkuraviy xavfsizlikni ta'minlashda ham strategik resursga aylanmoqda[6]. Masalan, sun'iy intellekt yordamida yolg'on axborotni (feyk), ijtimoiy tarmoqlardagi radikal kontentni, populistik yondoshuvlarni va manipulyatsiyani avtomatik ravishda aniqlash imkoni tug'ildi[7].

Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi, Kiberxavfsizlik markazlari, ta'lim muassasalari qoshidagi media va targ'ibot laboratoriyalari aynan axborot muhitini monitoring qilish, yoshlarning raqamli immunitetini shakllantirish, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish kabi vazifalarga yo'naltirilmoqda. Masalan, UNESCOning "Media and Information Literacy" (MIL) dasturi tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish orqali yoshlar orasida "axborot immuniteti"ni mustahkamlashga qaratilgan[8].

O'zbekiston ko'p konfessiyali va madaniy kesishuv nuqtasi bo'lgani sababli mafkuraviy tahdidlarga nisbatan sezuvchan hudud hisoblanadi. Bu o'rinda mutafakkirlar ta'biri bilan aytganda, "mafкура - har qanday millatning jon tomiri"dir. Shu sababli, NLP asosida kontent tahlili, Big Data orqali yoshlar kayfiyatini baholash, individual targetlash vositalari - zamonaviy profilaktika va ta'sir usullaridir[9].

Shaxsiy ilmiy nuqtayi nazarimizga ko'ra, innovatsion texnologiyalar mafkuraviy xavfsizlik sohasida faqat instrument emas, balki metodologiyaning o'ziga aylanmoqda. Ya'ni, sun'iy intellekt nafaqat ma'lumotni qayta ishlash, balki g'oyalar raqobatida inson ongi uchun kurashda asosiy vositaga aylanmoqda[10]. Bu holat "aqlar urushlari" degan atamani hayotga tatbiq etmoqda[11].

Umumlashtirib aytganda, O‘zbekistondagi mafkuraviy xavfsizlik siyosatini innovatsion texnologiyalar bilan chuqur integratsiyalashtirish - bu zamonaviy davlat qurishdagi strategik vazifadir. Ma’naviy barqarorlikni raqamli himoya vositalari bilan ta’minlash, global axborot maydonida milliy manfaatlarni ilmiy va texnologik asosda ifodalash, yosh avlod ongida raqobatbardosh intellektual immunitetni shakllantirish - bugungi kunning eng dolzarb vazifalaridan biridir.

Jahon globallasuvi va raqamli texnologiyalar taraqqiyoti natijasida axborot oqimi beqiyos darajada kengaymoqda. Bu jarayon axborot maydonida nafaqat imkoniyatlar, balki tahdidlar ham yaratishi muqarrar. Ayniqsa, mafkuraviy xavfsizlikni ta’minlash masalasida bugungi kunda an’anaviy vositalar yetarli emas. Shu sababdan, katta ma’lumotlar yani Big Data texnologiyalari yangi davrda strategik vosita sifatida maydonga chiqmoqda. Big Data nafaqat faktlar, balki tendensiyalar, kognitiv o‘zgarishlar va maxfiy tarzda tarqalayotgan mafkuraviy signallarni aniqlash imkonini beradi. Bu, ayniqsa, inson ongiga ta’sir ko‘rsatuvchi axborot urushlari sharoitida juda muhim hisoblanadi. Big Data texnologiyalarining asosiy afzalligi katta miqdordagi ma’lumotlarni qisqa vaqtda tahlil qilish, trendlar va o‘zgarishlarni ko‘rish va natijada prognoz funksiyasini amalga oshirish qobiliyatidir. Bunday tahlil vositasi orqali jamiyatdagi kayfiyat o‘zgarishlari, internetdagi g‘oyaviy yo‘nalishlar, yoshlar auditoriyasidagi ideologik qo‘zg‘olon yoki passivlik kabi jarayonlar o‘z vaqtida aniqlanishi mumkin. Masalan, aniq bir vaqt ichida ijtimoiy tarmoqlarda keskin ravishda ma’lum g‘oyalar bo‘yicha fikr bildirish yoki dezinformatsiya tarqalishi orqali paydo bo‘ladigan kognitiv portlashni Big Data orqali ilgari sezish imkoni bor.

O‘zbekistonda ham mazkur texnologiyani qo‘llash ehtiyojlari ortmoqda. Mamlakatimizda axborot makonidagi tahdidlarga qarshi barqaror immunitet shakllantirish maqsadida, Prezident tashabbusi bilan ta’sis etilgan “Ma’rifat va ma’naviy taraqqiyot markazi”, “O‘zbekiston yoshlar agentligi”, “Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi” kabi institutlar axborot monitoringi bilan shug‘ullanmoqda. Biroq, mazkur muassasalarning faoliyatida raqamli tahlil elementlarini to‘liq joriy etish muhim ahamiyatga ega. Bu borada, milliy miqyosda maxsus Big Data markazlarini tashkil etish, mavjud ma’lumotlarni tahlil qilish, va ular asosida profilaktik g‘oyaviy ishlarni tashkil etish strategik vazifa bo‘lib turibdi.

Big Data faqatgina tahlil emas, balki ta’sirchan kontent ishlab chiqish vositasi sifatida ham xizmat qilishi mumkin. Masalan, Internetdagi kontent iste’molini tahlil qilib, qaysi mavzular ko‘proq qiziqish uyg‘otmoqda, qaysi tarzdagi axborot yoshlar ongida ijobiy ta’sir qilayotganini aniqlab, shu asosda targ‘ibot strategiyasini qayta ishlash mumkin. Bu, shubhasiz, ma’naviy-mafkuraviy

xavfsizlikning sof nazariy emas, balki amaliy jihatdan ham qo'llanilishiga xizmat qiladi.

O'zbekistonda raqamli ma'lumotlarning ko'p qismi ijtimoiy tarmoqlar, forumlar va axborot saytlarida yig'iladi. Shu sababli, milliy tahlil markazlari yordamida mazkur ma'lumotlar real vaqtda tahlil qilinib, jamiyat kayfiyatidagi o'zgarishlar, yoshlar dunyoqarashining murakkablashuvi va g'oyaviy zichlik dinamikasi baholanishi mumkin. Bu jarayonda, masalan, Google Trends, YouTube Analytics, Telegram Stat kabi vositalardan foydalanish mumkin. Ushbu tahlillar asosida profilaktik kontent ishlab chiqish va taraqqiy ettirish mumkin bo'ladi. Shu bilan birga, Big Data texnologiyalari asosida milliy kognitiv xarita - ya'ni jamiyatning g'oyaviy kayfiyatini ifodalovchi dinamik intellektual model yaratilishi lozim. Bu model orqali qaysi hududda, qaysi yosh guruhda qanday g'oyaviy ta'sirlar sezilayotgani aniqlanadi va uning asosida, targ'ibot-tashviqot ishlari maqsadli va samarali tashkil etiladi. Bizning fikrimizcha, Big Data texnologiyalari mafkuraviy xavfsizlikni ta'minlashda juda katta salohiyatga ega. Bu texnologiya jamiyatning ongli immunitetini shakllantirish, profilaktik kontent ishlab chiqish, radikal g'oyalarni ilgari aniqlash va g'oyaviy barqarorlikni ta'minlashda muhim vositaga aylanmoqda. O'zbekiston sharoitida mazkur vositani milliy infratuzilma, intellektual salohiyat va strategik tahlil bilan uyg'unlashtirish orqali yangi bosqichga olib chiqish mumkin.

Bugungi kunda global miqyosda inson ongi uchun kechayotgan kurashning mohiyati o'ziga xos qirralarga ega bo'lib, axborot texnologiyalari va sun'iy intellekt (Artificial Intelligence – AI) bu jarayonning asosiy instrumentlaridan biriga aylanib bormoqda. Ma'lumki, an'anaviy harbiy, siyosiy va iqtisodiy tahdidlardan farqli o'laroq, yangi zamon muammolari inson tafakkuri, dunyoqarashi va ma'naviy immunitetiga ta'sir ko'rsatuvchi yangi shakllarda namoyon bo'lmoqda. Ushbu jarayonda sun'iy intellekt mafkuraviy tahlil, kiberxavfsizlik va kognitiv himoya sohalarida strategik ahamiyat kasb etadi.

AI yordamida ma'lumotlar oqimini real vaqtda tahlil qilish, tahdidlarni oldindan ilgari aniqlash va ularga nisbatan profilaktik choralar ko'rish mumkin. Buning uchun algoritmlar, neyron tarmoqlar va tabiiy tilni qayta ishlash (Natural Language Processing – NLP) texnologiyalari faol qo'llaniladi. Masalan, NLP vositasida axborot kontenti mazmunijihatdan saralanib, "heyt spich", radikal chaqiriqlar, ekstremistik targ'ibot va psixologik manipulyatsiyalar aniqlanadi.

Xitoy tajribasi bunga yorqin misoldir. U yerda "Sun'iy ong asosidagi axborot nazorati" deb nomlangan konsepsiya asosida WeChat, QQ va boshqa ommaviy platformalarda tarqalayotgan g'oyaviy xatarlar AI orqali baholanadi. Dasturlashtirilgan neyroalgoritmlar ma'lumotlarning mazmuni, emotsional yuklamasi va kontekstini tahlil qiladi, tahdid indeksi belgilaydi. Bu jarayon faqat

texnik emas, balki falsafiy jihatdan ham muhokama etiladi. Chunki inson ongini tashqi ta'sirlardan muhofaza qilish – inson qadr-qimmati va ma'naviyatini himoya qilish bilan bevosita bog'liqdir[12]. Janubiy Koreya tajribasida esa “Smart Policing” konsepsiyasi doirasida jinoyatchilikning oldini olish bilan bir qatorda axborot tahdidlarini ham oldindan ko'ra bilish mexanizmlari ishlab chiqilgan. Maxsus NLP dasturlari yordamida ommaviy axborot platformalarida tarqalayotgan radikal kontent tezda aniqlanadi va to'xtatiladi. Bu jarayonda davlat tashkilotlari bilan bir qatorda xususiy texnologik kompaniyalar ham faol ishtirok etadi. Koreya tajribasi shuni ko'rsatadiki, ma'naviy-mafkuraviy xavfsizlikni ta'minlash faqat ideologik emas, balki texnologik-intellektual muammo sifatida ham ko'rilishi zarur[13].

Mazkur tajribalarni hisobga olgan holda, O'zbekistonda ham sun'iy intellekt texnologiyalari orqali ma'naviy-mafkuraviy xavfsizlikni ta'minlash borasida keng ko'lamli ilmiy-amaliy choralar zarur. Jumladan, Telegram, YouTube, TikTok kabi platformalarda tarqalayotgan kontentni tahlil qiluvchi “ZiyoAI” kabi mahalliy platforma yaratish ehtiyoji sezilmoqda. Bu platforma ma'lumotlarni NLP texnologiyasi orqali saralab, milliy ma'naviyatga tahdid soluvchi kontentlarni aniqlab, avtomatik ravishda monitoring olib borishi mumkin. Ushbu masala, ayniqsa, yoshlar o'rtasidagi axborot iste'moli madaniyatini shakllantirishda katta ahamiyatga ega bo'ladi. Xulosa qilib aytganda O'zbekistondagi siyosiy, ijtimoiy va ta'limiy jarayonlar shuni ko'rsatmoqdaki, biz nafaqat tashqi tahdidlarga qarshi immunitet, balki ichki barqarorlikni saqlash uchun ham innovatsion yondashuvlarga suyanishimiz zarur. Zero, biz innovatsion texnologiyalarni faqat himoya vositasi sifatida emas, balki ma'naviy tarbiyaning yangi pillasi sifatida, yoshlar ongida shaxsiylik, tanqidiy fikrlash, axborot muhitini baholash qobiliyatini rivojlantirish vositasi sifatida ko'rishimizni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Scholte J. A. Globalization: A Critical Introduction. – London: Palgrave Macmillan, 2005.// Castells M. The Rise of the Network Society. – 2nd ed. – Oxford: Blackwell Publishing, 2009.
2. Nye J. S. Soft Power: The Means to Success in World Politics. – New York: Public Affairs, 2004.// Floridi L. The Ethics of Information. – Oxford: Oxford University Press, 2013.
3. Toffler A. Future Shock. – New York: Random House, 1990
4. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2020. – 312
5. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2020. – 312
6. Floridi L. The Fourth Revolution: How the Infosphere is Reshaping Human Reality. – Oxford: Oxford University Press, 2014. – b.272

7. Bradshaw S., Howard P.N. The Global Disinformation Order: 2019 Global Inventory of Organized Social Media Manipulation. – Oxford: Oxford Internet Institute, 2019. – b.50.
8. UNESCO. Media and Information Literacy: Policy and Strategy Guidelines. – Paris: UNESCO Publishing, 2013.
9. Chong D., Druckman J.N. Framing Theory. – Annual Review of Political Science, 2007, Vol. 10, b. 103–126
10. Harari Y.N. 21 Lessons for the 21st Century. – London: Jonathan Cape, 2018.
11. Nye J.S. Soft Power: The Means to Success in World Politics. – New York: Public Affairs, 2004.
12. Wang Y. Artificial Intelligence and the Governance of Ideological Risk in China // Journal of Contemporary East Asia Studies. – 2020. – Vol. 9, No. 1. – P. 31–47.
13. Lee H., Kim J. AI-based Threat Detection and Smart Policing in South Korea // Asian Journal of Security and International Affairs. – 2021. – Vol. 8, No. 2. – b. 141–158.

YANGI O‘ZBEKISTON SHAROITIDA SAMARADOR DAVLAT BOSHQARUVINI RIVOJLANTIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Umatov Azamatdin Kurbanievich,

Nukus davlat pedagogika instituti, Milliy g‘oya,
manaviyat asoslari va xuquq ta’limi kafedrası
stajor o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada Yangi O‘zbekiston sharoitida samarador davlat boshqaruvini rivojlantirishning o‘ziga xos xususiyatlari ilmiy jihatdan tahlil etilgan. Shuningdek, maqolada Yangi O‘zbekiston davlatchiligi taraqqiyot bosqichida siyosiy tizimning institutsional va funksional samaradorligini oshirish masalasi milliy modernizatsiya strategiyasining markaziy yo‘nalishlaridan biriga aylanayotganligi ilmiy jihatdan yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Yangi O‘zbekiston, samarador davlat boshqaruv, siyosiy tizim, davlat, modernizatsiya, ma’naviyat, strategiy.

Yangi O‘zbekistonda samarador davlat boshqaruvini rivojlantirish masalasi bugungi kunda nafaqat ichki siyosiy diskursning, balki xalqaro miqyosdagi tahlil va baholarning ham markazida turibdi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tomonidan “Yangi O‘zbekiston” konsepsiyasining siyosiy-falsafiy mohiyati belgilab berilgan bo‘lib, u mamlakat taraqqiyotining yangi bosqichini anglatadi va so‘nggi yillarda erishilgan ijtimoiy, iqtisodiy hamda siyosiy yutuqlarning umumiy strategik yo‘nalishini ifodalaydi. Ushbu konsepsiyaning asosiy tayanch nuqtalaridan biri sifatida davlat boshqaruvi tizimini tubdan isloh qilish va uning samaradorligini oshirish masalasi ajralib turadi.

Davlat boshqaruvidagi transformatsiya jarayonlari, avvalo, boshqaruvning maqsad va vazifalarini xalq manfaatlari bilan uyg‘unlashtirishga qaratilgan.

“Davlat idoralari xalqqa xizmat qilishi kerak” degan prinsip, amalda, hokimiyat subyektlari va fuqarolar oʻrtasidagi munosabatlar paradigmasini oʻzgartirdi. Xalq bilan toʻgʻridan-toʻgʻri muloqot qilish, fuqarolarning ehtiyoj va muammolarini tezkor hal etish mexanizmlari, Virtual va Xalq qabulxonalari, shuningdek, “Mening fikrim” portali kabi innovatsion kommunikatsiya platformalari orqali institutsional shaklga keltirildi. Bu esa ijtimoiy norozilikni kamaytirish, ishonch kapitalini oshirish va hokimiyatning ijtimoiy legitimligini mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Siyosiy tizimda “checks and balances” tamoyilining real mexanizmlarini joriy etish davlat hokimiyati tarmoqlari oʻrtasidagi vakolatlar muvozanatini taʼminlashga qaratildi. Hukumat aʼzolarini tasdiqlash tartibining parlament bilan bogʻlanishi, nomzodlarning faoliyat dasturlari boʻyicha deputatlar oldida hisobot berish amaliyoti, “Hukumat soati” institutining yoʻlga qoʻyilishi hamda mahalliy hokimlar faoliyatining xalq deputatlari kengashlari tomonidan baholanilishi – demokratik nazorat va javobgarlik tizimining mustahkamlanishiga olib keldi. Shu bilan birga, parlamentning davlat byudjeti ustidan mustaqil ekspertlik va tahliliy xizmatlar orqali samarali nazorat oʻrnatish imkoniyatlari kengaydi. Normarkazlashtirish siyosati doirasida mahalliy boshqaruv tizimining vakolatlari sezilarli darajada kengaytirildi. Hududlarni toʻrt sektorga ajratish tizimi, qarorlar qabul qilishda mahalliy hokimliklarning ishtirokini kuchaytirish, senatorlarni hududiy Kengashlarga birlashtirish amaliyoti markaz va hududlar oʻrtasidagi boshqaruv aloqalarini yanada integratsiyalashgan, muvofiqlashtirilgan holga keltirdi. Bu esa joylardagi muammolarni joyida hal etish orqali resurslardan samarali foydalanish imkonini yaratdi.

Davlat xizmatlarini koʻrsatish tizimida innovatsion yondashuvlar - “yagona darcha” tamoyili, Davlat xizmatlari markazlari tarmogʻining kengaytirilishi, elektron xizmatlar ulushining oshirilishi - byurokratik toʻsiqlarni bartaraf etish va korrupsiya xavfini kamaytirishda muhim ahamiyat kasb etdi. Xizmatlarning soni va qamrovining yildan-yilga keskin ortishi davlatning raqamli transformatsiyasini kuchaytirdi va fuqarolarning davlat bilan muloqotidagi sifat oʻzgarishlarini taʼminladi. Umuman olganda, Yangi Oʻzbekistonda davlat boshqaruvini samarali tashkil etish yoʻlidagi islohotlar siyosiy-huquqiy tizimning ochiqqligi, javobgarligi va inson manfaatlariga yoʻnaltirilganligini kuchaytirishga qaratilgan kompleks transformatsiya jarayonidir. Bu islohotlar davlatning institutsional salohiyatini oshirib, iqtisodiy modernizatsiya va ijtimoiy rivojlanish jarayonlarining barqarorligini taʼminlashga xizmat qilmoqda. Shunday qilib, mazkur strategik yoʻnalishlar Yangi Oʻzbekistonning uchinchi Renessans davriga poydevor yaratishdagi hal qiluvchi omillardan biri sifatida eʼtirof etilayotir.

Yangi Oʻzbekistonda samarador davlat boshqaruvini rivojlantirishning oʻziga xos xususiyatlari - bu siyosiy institutsionalizatsiya, normativ-huquqiy

mexanizmlar va raqamli transformatsiyaga asoslangan murakkab siyosiy-ijtimoiy jarayonlar uyg'unligidir. Bu jarayonlar asosan davlatning strategik rejalashtirish salohiyati, fuqarolarning siyosiy ishtiroki va boshqaruv texnologiyalarining integratsiyalashuvi orqali vujudga kelmoqda. Yangi O'zbekiston davridagi boshqaruv modeli endi oddiy ierarxik-boshqaruvdan o'tib, ko'p darajali, interaktiv va ochiq institutlarga tayanmoqda. A.Mamajonovning fikricha, "Yangi O'zbekiston siyosiy kontekstida samarador davlat boshqaruvi – bu ijtimoiy va texnologik o'zgarishlarga moslashuvchan, institutsional islohotlar orqali fuqarolik ishonchini mustahkamlovchi boshqaruv tizimidir"[1]. Ushbu yondashuv boshqaruv samaradorligini faqat texnik-amaliy mezon bilan emas, balki ishonch va institutsional legitimlik asosida baholash zarurligini ko'rsatadi. Ya'ni, raqamli vositalar orqali interaktivlikni ta'minlash va ijtimoiy ehtiyojlarga sezgir institutlarni shakllantirish samaradorlikning asosiy belgilariga aylanmoqda.

Bu haqda I.Sultonov quyidagicha ta'kidlaydi: "Yangi O'zbekistonning boshqaruv modelida 'faol fuqarolik pozitsiyasi' davlat siyosatining asosiy tarkibiy elementi bo'lib, u samaradorlikni nafaqat boshqaruv apparatining sifati, balki jamiyat ishtirokining miqyosi orqali ham belgilaydi"[2]. Ushbu fikr zamirida boshqaruv samaradorligi va fuqarolik faolligi o'rtasidagi uzviylik yotadi. Aynan Yangi O'zbekistonda aholining "ijtimoiy buyurtma" berish salohiyati kuchaymoqda, ya'ni fuqarolar davlat institutlariga nisbatan o'z ehtiyoj va talablarini bevosita ilgari sura boshlagan. Bu esa siyosiy jarayonlarda jamiyatning subyektiv roli ortganligini bildiradi.

Frantsiyalik siyosatshunos J. Kyubel samarador boshqaruvning texnologik komponentlarini tahlil qilar ekan, quyidagicha yozadi: "Texnologiyalarga asoslangan boshqaruv modeli – bu siyosiy qararlarni tezkorlik bilan qabul qilish, ularni monitoring qilish va fuqarolarning bevosita ishtirokini ta'minlovchi raqamli infratuzilma tizimidir"[3]. Bu yondashuv ayniqsa O'zbekistonda joriy etilayotgan "E-hukumat", "Mening fikrim", "Davlat xizmatlari agentligi" kabi platformalar orqali o'z ifodasini topmoqda. Shu orqali boshqaruv jarayonlari sun'iy intellekt, algoritmik prognozlash va big-data tahlili yordamida ijtimoiy tizimlarga moslashtirilmoqda.

Yana bir muhim jihat shundaki, D. Mamatqulovning ta'kidlashicha, "Yangi O'zbekistonning siyosiy modernizatsiyasi doirasida samaradorlik siyosiy institutlarning shaffofligi va hisobdorligi orqali o'lchanadi"[4]. Muallif siyosiy modernizatsiya va boshqaruv samaradorligi o'rtasidagi organik bog'liqlikni asoslab beradi. Ya'ni, davlat idoralari faoliyati ochiqlashgan sayin, ularga nisbatan ijtimoiy ishonch ham kuchayadi, bu esa o'z navbatida institutlar samaradorligini oshiradi.

Yangi O'zbekistonda samarador davlat boshqaruvini rivojlantirish – bu faqat ma'muriy islohotlar majmuasi emas, balki siyosiy institutlarning qayta dizayni, boshqaruv jarayonlarining fuqarolik ishtirokiga ochiqligi va texnologik asosda strategik samaradorlikka erishishga yo'naltirilgan chuqur tizimli jarayondir. Bunday modelda siyosiy legitimlik, institutsional javobgarlik va raqamli texnologiyalar bir butun boshqaruv kontekstida uyg'unlashadi. Yangi O'zbekiston sharoitida davlat boshqaruvi endilikda nafaqat vertikal muvofiqlik, balki gorizontal kooperatsiya, inklyuzivlik va raqamli integratsiya mezonlari orqali samaradorlikka erishishga harakat qilmoqda.

O'zbekiston siyosiy modernizatsiyasi tadqiqotchisi G.Eshniyozova ta'kidlaganidek, “Yangi O'zbekistonda davlat boshqaruvi samaradorligini oshirishga qaratilgan asosiy mezonlar – bu institutsional barqarorlik, funksional adaptivlik va ijtimoiy ehtiyojlarga asoslangan boshqaruv strategiyalaridir”[5]. Muallifning bu fikri boshqaruv tizimining o'zgaruvchan ijtimoiy muhitga moslasha olish qobiliyatini bosh mezon sifatida ko'rsatadi. Haqiqatan ham, Yangi O'zbekiston modelida boshqaruv institutlari o'zining an'anaviy ma'muriy pozitsiyasidan chiqib, hozirgi davr ehtiyojlariga mos tarzda raqamli texnologiyalar, ijtimoiy tarmoqlar va ochiq muloqot maydonlari orqali yangi turdagi ijtimoiy aloqadorlikni ta'minlashga intilmoqda.

Tadqiqotchi M. Toxirov davlat boshqaruvida jarayonlar samaradorligini tahlil qilarkan, shunday deydi: “Jarayonlarning optimallasuvi – bu qarorlar qabul qilishda sub'ektivlikni minimallashtiruvchi algoritmik asoslar, funksional islohotlar va tarmoqlararo integratsiyani ifodalaydi”[6]. Mazkur yondashuv, ayniqsa, zamonaviy davlat boshqaruvi jarayonlarida sun'iy intellekt va big data tahlilidan foydalanish orqali subyektiv siyosiy ta'sirlarni cheklashni nazarda tutadi. Bu esa hokimiyatning har bir bo'g'inida byurokratik surunkalilikni kamaytirib, siyosiy texnologiyalar asosida natijadorlikni oshirishga xizmat qiladi.

Germaniyalik siyosiy boshqaruv nazariyotchisi M.Krott esa davlat institutlarining islohotga ochiqligini samaradorlik mezoni sifatida baholab, shunday yozadi: “Institutsional transformatsiyaga tayyorlik darajasi boshqaruv samaradorligining eng muhim ko'rsatkichidir, chunki faqat moslashuvchan institutlarga tezkor ijtimoiy ehtiyojlarga javob bera oladi”[7]. Krottning yondashuvi O'zbekistondagi islohotlar, xususan “Strategiya 2030” va “Yagona milliy dastur” asosidagi institutsional yangilanishlarni kontekstual baholashga imkon beradi. Bu islohotlarda davlat institutlarining ijtimoiy ishonchga asoslangan javobgarligi va shaffofligi markaziy o'rinni egallaydi.

Tadqiqotchi X.Xudoyberdiyev texnologik komponentlarga urg'u bergan holda quyidagicha ta'kidlaydi: “Yangi O'zbekiston sharoitida boshqaruv texnologiyalarining samaradorligi ularning faqat texnik jihatdan mukammalligi

emas, balki ularni ijtimoiy anglash, qabul qilish va u orqali qarorlar sifatini oshirish qobiliyatida namoyon bo‘ladi”[8]. Bu yondashuv texnologiyani shunchaki vosita emas, balki siyosiy ijtimoiylashtirish jarayonining ajralmas elementi sifatida ko‘rishga imkon beradi. Bunda boshqaruv texnologiyalari - ya’ni “e-hukumat”, “onlayn ovoz berish”, “fuqarolik monitoringi” - fuqarolarning siyosiy subyektivligini kengaytiruvchi real demokratik mexanizmga aylanmoqda.

Yangi O‘zbekistonda samarador davlat boshqaruvini rivojlantirishning o‘ziga xos xususiyatlari, avvalo, davlat hokimiyati institutlarining demokratik asosda takomillashuvi, boshqaruv jarayonlarining raqamli texnologiyalar bilan uyg‘unlashuvi hamda fuqarolik jamiyati institutlari bilan o‘zaro aloqadorlikning mustahkamlanishi orqali namoyon bo‘lmoqda. Bunday tizim, siyosiy irodaga asoslangan holda, innovatsion boshqaruv texnologiyalari, ijtimoiy islohotlarning institutsional poydevori va siyosiy ishtirokchilik madaniyati orqali samaradorlikka erishishga xizmat qilmoqda. Bu holatda siyosiy institutlar faqat davlat hokimiyatining ifodasi emas, balki fuqarolar bilan muloqotga asoslangan ishonchli platformaga aylanishi lozim bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, Yangi O‘zbekistonda samarador davlat boshqaruvining o‘ziga xos xususiyatlari siyosiy institutlarning strategik yangilanishi, fuqarolarning boshqaruvdagi ishtirokini kuchaytiruvchi siyosiy jarayonlar dinamikasi va texnologik vositalarning ishonchni tiklashga qaratilgan siyosiy strategiyaga aylanishidadir. Bu xususiyatlar O‘zbekistonni global boshqaruv tendensiyalariga moslashtirish bilan birga, milliy siyosiy modelni o‘ziga xosligicha modernizatsiyalashga xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Mamajonov A. Davlat boshqaruvi va siyosiy innovatsiyalar. – Toshkent: Akademnashr, 2022. – 136 b. – B. 78.
2. Sultonov I. Fuqarolik jamiyati va davlat: integratsion model. – Toshkent: Ma’naviyat, 2021. – 160 b. – B. 103.
3. Cubel J. Le Gouvernement Algorithmique. – Paris: PUF, 2018. – 204 p. – P. 56.
4. Mamatqulov D. O‘zbekistonning siyosiy islohotlari: barqarorlik va dinamik o‘zgarishlar. – Toshkent: Ijtimoiy Fikr, 2020. – 188 b. – B. 91.
5. Eshniyozova G. Siyosiy boshqaruvda innovatsion yondashuvlar. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021. – 144 b. – B. 117.
6. Toxirov M. Davlat boshqaruvi jarayonlarining institutsional tahlili. – Toshkent: Adolat, 2022. – 128 b. – B. 83.
7. Krott M. Public Administration Reform and Political Learning. – Berlin: Springer, 2019. – 208 p. – P. 74.
8. Xudoyberdiyev X. Raqamli boshqaruv va siyosiy ong transformatsiyasi. – Toshkent: Tafakkur, 2022. – 164 b. – B. 138.

III.YANGI O‘ZBEKISTONDA MA’NAVIY JARAYONLAR VA ULARGA QARSHI TAHDIDLAR.

MILLIY QADRIYATLAR – ASRLAR ORQASIDA QOLADIMI YOKI KELAJAK POYDEVORIMI?

Qodirov Bo‘ri,

Respublika Ma’naviyat va ma’rifat markazi
huzuridagi Ijtimoiy-ma’naviy tadqiqotlar instituti
bo‘limi boshlig‘i

Annotatsiya. Har bir xalq va millatning ma’naviy yuksalishi esa ming yillar mobaynida shakllangan. Bugungi kunda shu ma’naviy boyliklarimizga qanday munosabatdamiz? Odatda “milliy qadriyatlar” so‘zi tilga olinsa, ba’zilar bu tushunchani faqat o‘tmish bilan bog‘laydi. Go‘yo ular faqat tarixiy yodgorlik, zamonaviy hayotga mos kelmaydigan marosim yoki “bobolarimizning odatlari” deb qarashadi. Lekin bu eng katta xato qarash bo‘lib, asrlar mobaynida shakllangan, sinov va sinashlardan o‘tgan, xalqning azob-uqubati, quvonchi, sabri va irodasi bilan mustahkamlangan qadriyatlar hech qachon asrlar soyasida qolmaydi. Aksincha, ular har bir avlodda qayta “tiklanadi”, qayta uyg‘onish va yangilanish bosqichlaridan o‘tadi, yangi zamon talabi va ruhiga uyg‘unlashishi maqolaning asosini tashkil etadi.

Kalit so‘zlar: globallashtirish, milliy qadriyatlar, qarashlar, zamonaviy hayot, texnologiya, inqiloblar, axborot muhiti, internet madaniyati, global muhit, kelajak poydevori, ma’naviyat, diniy qadriyatlar, tarixiy meros, tarixiy xotira, madaniy yodgorliklar, osori-atiqalar, qadimiy qo‘lyozmalar, ma’rifat, ta’lim-tarbiya, o‘zlikni anglash.

Hozirgi globallashtirish zamoni – tezkorlik, raqamlashtirish, axborot sellari va qarama-qarshi g‘oyalar to‘qnashuvi davri bo‘lib bormoqda. Bu jarayonda insoniyat o‘z tarixiga, milliy ruhiga, ma’naviy ustuvorliklariga yanada talabchan bo‘lishni taqazo etmoqda. Ayniqsa, xalq va millat uchun eng katta boylik – bu uning o‘ziga xos, yuksak ma’naviy qadriyatlaridir. Milliy qadriyatlar – xalqning yuragi, ma’naviyati, insoniylik va jamiyatning ustuni. Ular bir millatning uzviy qismi, uning tarixi, buguni va kelajagini bog‘lab turuvchi “ruhiy ip”dir. Ammo bugun, XXI asrning boshida, bir tarafdin, globallashtirish, modernizatsiya, internet va texnologiyalar hayotimizga misli ko‘rilmagan darajada ta’sir qilmoqda; ikkinchi tarafdin esa, milliy o‘zlik, ruhiy poydevor, qadimiy urf-odat va an’analar jadal zamonaviylashtirish bilan to‘qnashmoqda. Demak, bugun milliy qadriyatlar taqdiri har qachongidan ham muhimroq masalaga aylangan.

Avvalo, qadriyat degan tushunchaning o‘zi nima? Qadriyat—voqelikdagi muayyan hodisalarning umuminsoniy, ijtimoiy-axloqiy, madaniy-ma’naviy ahamiyatini ko‘rsatish uchun qo‘llanadigan tushuncha. Inson va insoniyat uchun ahamiyatli bo‘lgan barcha narsalar, masalan erkinlik, tinchlik, adolat, ijtimoiy tenglik, ma’rifat, haqiqat, yaxshilik, go‘zallik, moddiy va ma’naviy boyliklar, an’ana, urf-odat va boshqalar qadriyat hisoblanadi.[1].

Har bir xalqning qadriyatlari bo'lib, bu milliy qadriyatlar deb yuritiladi. Milliy qadriyatlar-muayyan millatning tabiiy, tarixiy va ijtimoiy rivojlanish jarayonida yaratilgan moddiy va ma'naviy boyliklar, yashayotgan xudud, madaniy -ma'naviy meros, milliy madaniyat, til, milliy ong, millat ruhi, tarixi, yashash tarzi, milliy umrguzaronlikning tartib qoidalari hamda ular bilan bog'liq xususiyatlar, jihatlar va boshqalarning ijtimoiy ahamiyatini ifodalaydigan tushunchadir. [2].

Bu qadriyatlar ona tilimizda, odatlarimizda, bayramlar va marosimlarimizda, yoshlarga kerakli o'gitlar va hayotiy saboqlarda, jamoatchilik muhitida, folklor va adabiyot, musiqa va san'atda, mehmondo'stlik va do'stona munosabatlarda, tabassum va qalb ochiqligimizda o'z ifodasini topadi. Milliy qadriyatlar – bu xalqning “genetik kod”i, ruhiy mo‘jizasi va milliy bardavomlik siridir.

Ota-bobolarimizning asrlar davomida to'plagan hayotiy tajribasi, diniy, axloqiy, ilmiy, adabiy qarashlarini ifoda etadigan tarixiy yodgorliklar orasida bundan qariyb uch ming yil muqaddam Xorazm vohasi hududida yaratilgan, “Avesto” deb atalgan bebaho ma'naviy obida alohida o'rin tutadi. “Avesto” o'zining ma'naviy-axloqiy qarashlari bilan, bir necha ming yillik kishilik taraqqiyotida sivilizatsiyaviy ta'sir ko'rsatgan, butun borliq, mavjudot, jumladan, inson mohiyati bilan bog'liq bo'lgan buyuk qadriyat. U diniy-asotiriy qarashlarga asoslangan bo'lsa-da, tub mohiyati bilan dunyoviy tafakkurning noyob, o'ziga xos, barkamol majmuasi fundamental qarashlarga asoslangan, qomusiy ahamiyatga ega bo'lgan buyuk yodgorlikdir”. [3].

Inson va jamiyatning mavjudligini ta'minlaydigan qadriyatlar ma'naviy tarbiya tufayli ajdodlardan asta-sekin tadrijiy ravishda avlodlarga o'tadi. Kelajagimiz bo'lgan yosh avlodni ma'naviy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, allomalarning o'giti, dono so'zlari, fikrlarini qadrlash, o'rganish, hayotda qo'llash yoshlarni fikr va dunyoqarashini kengaytiradi.

Bizning yurtimizdan yetishib chiqqan ma'naviyatimizning buyuk siymolaridan biri, asli nasli Movarounnahrlik bo'lgan, ilm ummonidagi ulkan bir tog', hayratga solarli iste'dod, tan berishga majbur etadigan aql, ma'nan yuksaklikda yengilmas qudrat, ulkan ahloqiy go'zallik egasi bo'lgan Abu Rahon Beruniy bo'lib, uning qarashlarida aql va hunar har bir kishining eng yaxshi fazilatlaridan, hatto baland martabalik ham – bilim va hunarga bog'liq ekanini a'lohida ta'kidlab: “...odamlar ilm tufayli ezgulikka erishadilar. Ular ilm va hunar tufayli yovuzlikdan xalos topadilar. Shuning o'zi eng aniq foyda, eng katta davlat emasmi, axir”. [4].

Ma'naviy boyliklarimizga bugun qanday munosabatdamiz? Odatda “milliy qadriyatlar” so'zi tilga olinsa, ba'zilar bu tushunchani faqat o'tmish bilan bog'laydi. Go'yo ular faqat tarixiy yodgorlik, zamonaviy hayotga mos kelmaydigan marosim yoki “bobolarimizning odatlari” deb qarashadi. Lekin bu

eng katta xatodir. Asrlar mobaynida shakllangan, sinov va sinashlardan o'tgan, xalqning azob-uqubati, quvonchi, sabri va irodasi bilan mustahkamlangan qadriyatlar hech qachon asrlar soyasida qolmaydi. Aksincha, ular har bir avlodda qayta "tiklanadi", qayta uyg'onish va yangilanish bosqichlaridan o'tadi, yangi zamon talabi va ruhiga uyg'unlashadi.

Haqiqiy qadriyatlar – bu faqat an'ana emas, balki kelajakning mustahkam poydevori, hayot maktabi, falsafiy ruh va ma'naviy immunitetdir. Milliy qadriyatlar jamiyatni birlashtiradi, insonga ma'naviy madad, kuch va hayotiy maqsad beradi. Ularni yo'qotgan millat – o'z ruhiy "bosh manbasi"ni, o'zligini, insoniylik va ma'naviy ustuvorliklarini yo'qotgan millatdir. Buning misollarini tarixdan ham, zamonaviy hayotdan ham topish mumkin. Bir paytlar o'ziga xos qadriyatlaridan ajrab, ularni "zamon talabiga mos emas" deb chetga surgan xalqlar, oxir-oqibat madaniyatida, ma'naviyatida, turmushida, ijtimoiy birligi va iqtisodiy rivojida jiddiy muammolarga duch kelgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ma'naviy qadriyatlarimizni asrab-avaylash masalasiga to'xtalib, "Ma'naviy qadriyatlarimizni asrab-avaylash va rivojlantirish, shu asosda yosh avlodni ezgulik, umuminsoniy g'oyalar ruhida voyaga yetkazish, ularda xalqimizning ma'naviy va ma'rifiy ideallariga yot bo'lgan zararli ta'sirlarga qarshi immunitetni kuchaytirish masalasi bugun har qachongidan ham dolzarbdir". [5].

O'zbek xalqi uchun qadriyatlarning asosi – oila, kattalarga hurmat, yoshlarga izzat, mehr-oqibat, mehnatsevarlik, vatanparvarlik, ahillik va bag'rikenglik, yuksak ma'naviyat, insoniylik va poklik, andisha va hayo, istiqlol ruhi va axloqiy poklik hisoblanadi. Ana shu qadriyatlar asrlar mobaynida turli bosqinlar, urushlar, yo'qchilik va inqirozlardan xalqimizni asrab, uning ma'naviy mag'zi va ichki barqarorligini ta'minlab keldi. Mana necha ming yillik sinovlar, murakkab davrlar xalq ruhini sinab ko'rdi. Ammo xalqimiz milliy qadriyatlariga, ona tiliga, din va urf-odatlariga sadoqatini yo'qotmadi, ularni yanada boyitib, yangi davrga olib chiqdi.

Shu o'rinda bir narsa ayon: qadriyatlar ham doimiy "muzlab" turmaydi. Har bir yangi avlod ularni qaytadan kashf etadi, o'ziga moslashtiradi, yangi ma'no va mazmun beradi. Ana shu jarayonda qadriyatlarning yashovchanligi, abadiyligi va hayotiy quvvati namoyon bo'ladi. Agar qadriyatlar haqiqatan ham faqat o'tmish "suveniri" bo'lib qolsa, u millat oradan bir necha avlod o'tishi bilan ruhan bo'shashib, jamiyat ichki barqarorligini yo'qotadi. Aksincha, ularni zamonaviy hayot, texnologiya inqiloblari, axborot muhiti, internet madaniyati, global muhitga integratsiya qilib, yashovchan va hayotiy ruh bilan boyitgan millat – abadiy, bardavom va ruhiy barkamol millatga aylanadi.

Zamonaviy dunyoda milliy qadriyatlar taqdiri quyidagi 3 yoʻnalishda yaqqol koʻzga tashlanadi. Birinchi yoʻnalish – qadriyatlarni inkor etish va faqat global madaniyatga ergashish. Bunday yoʻlni tanlagan millatlar, oxir-oqibat, oʻzligidan ayriladi, tashqi madaniyatga qul boʻladi, ruhan va maʼnaviy tanazzulga yuz tutadi. Ikkinchi yoʻnalish – qadriyatlarni faqat “muqaddas yodgorlik” sifatida saqlash, ularni zamon bilan uygʻunlashtirmasdan, shakl va mazmunini oʻzgartirmasdan, sunʼiy ravishda “muzlab” qoʻyish. Bunday holda qadriyatlar hayotdan uziladi, yangi avlod uchun qiziqarli yoki hayotiy emas, “rasmiy marosim”ga aylanadi. Uchinchi yoʻnalish – qadriyatlarni zamonaviylashtirish, har bir avlodga, har bir hayotiy sharoitga moslashtirish, yangi mazmun, yangi shakl, yangi ruh va yangi vazifalar bilan boyitish. Faqat ana shu yoʻl – xalq ruhiy bardavomligining eng muhim siridir.

Oʻzbekistonda bugun milliy qadriyatlar taqdiri – eng muhim maʼnaviy siyosatga aylandi. Yaqin oʻtmishga nazar tashlaylik. Mustaqillikning ilk yillarida milliy qadriyatlarni tiklash, ona tili, din, milliy anʼanalarga “qaytish” jarayoni, faol ilmiy va maʼnaviy harakatlar jadallashdi. Ana shu jarayonda eng muhim vazifa – qadriyatlarni faqat tarixiy “suvenir” emas, balki zamonaviy jamiyat va avlodga daxldor, hayotiy va ruhiy zarurat sifatida qayta sharhlash, “milliy ruhni” zamon talablariga uygʻunlashtirish, milliy gʻoya va davlat taraqqiyoti bilan bogʻlash edi.

Aytish kerakki, milliy qadriyatlarni inkor etish yoki ularni faqat shaklan saqlash – bu kelajak uchun eng katta xavf. Bu holda jamiyat maʼnaviy barqarorligini, ichki ruhiy immunitetini, yoshlarning ijtimoiy masʼuliyati va vatanparvarligini yoʻqotadi. Yaqin tarix, ayniqsa, global dunyoda oʻz qadriyatlarini yoʻqotgan, “begona gʻoyalar”ga muhtoj boʻlgan millatlarda maishiy tanazzul, madaniy va maʼnaviy zaiflik, ruhiy boʻshliq, ajrashuv va ijtimoiy inqiroz koʻpayganini koʻrsatadi.

Akademik Oqil Salimovning “Maʼnaviyat-millat xaloskori” nomli maqolasida “Insonning yagona va birdan bir xaloskori-maʼnaviyat! Uni oliy qadriyatga aylantiradigan kuch madaniyat va maʼrifat. Yuksaklarga koʻtaradigan, qadru qimmatini oshiradigan, olam mehvariga olib chiqadigan beqiyos Quadrat! Milliy tuygʻu, millatga mansublik hissi insonning hayotda omonat, sunʼiy urchitilgan jonzot emas, u buyuk tarixning, boy oʻtmishning va ulugʻ ajdodlar vorisi ekanini bildiradi.

...Agar uning qadriyatlari toptalmasa, agar urf-odatlar, anʼanalar qadrlansa, agar odamlar oʻtmishiga katta hurmat, ajdodlariga eʼtiborli boʻlsa, ular qoldirgan hayotiy va madaniy qadriyatlarni hurmat qilsa, millat oʻlmaydi!” [6].

Milliy qadriyatlar – bu yoshlar uchun hayotiy masalalarni hal qilishda ruhiy madad, kattalar uchun – hayot falsafasi, jamiyat uchun – ichki birlik va maʼnaviy immunitet, davlat uchun – istiqlol va taraqqiyot poydevoridir. Ayniqsa, yoshlar

tarbiyasida qadriyatlar eng muhim “ishchi mexanizm”ga aylanishi kerak. Zero, kelajakni faqat zamonaviy bilim va texnologiya bilan emas, balki yuksak ma’naviy qadriyatlar bilan qurgan millatgina – buyuk va abadiy bo’ladi.

Ayni paytda milliy qadriyatlarni “muzlatib qo’ymaslik”, har bir avlodga, har bir zamon ruhiga, yangi hayotiy muammolarga moslashtirish, hayotiy mazmun va yangi ruh bilan boyitish kerak. Masalan, internet va raqamlashgan jamiyat davrida qadriyatlarni “zamonaviy dizayn”, “onlayn kurs”, “interaktiv resurs”, “kreativ infografika”, “zamonaviy kitob va filmlar”da jonli tarzda aks ettirish – eng samarali yo’l. Milliy qadriyatlarni faqat rasmiy an’ana emas, balki har bir yosh uchun hayotiy gayd, amaliy ruhiy dastur sifatida yetkazish muhim.

Shu bilan birga, milliy qadriyatlar kelajakda ham o’z himoyasini yo’qotmasligi uchun, ularni inqiroz va global tahdidlarga qarshi “intellektual qalqon”ga aylantirish muhim. Zamonaviy jamiyatning asosiy tahdidlari – ma’naviy bo’shliq, axloqiy inqiroz, individualizm, moddiylikka urinish, virtual dunyoga “gumroh” bo’lish, milliy o’zlikni yo’qotish xavfiga qarshi, qadriyatlar – ruhiy, ma’naviy va ijtimoiy immunitet sifatida xizmat qiladi.

Zamonaviy hayot talablariga javob beradigan milliy qadriyatlar asosida yangi avlodni tarbiyalash, ularni XXI asrning global va raqamli inqiloblari, axborot to’foni va kutilmagan ijtimoiy, iqtisodiy sinovlarga tayyorlash - eng muhim vazifadir. Chunki, nafaqat bilim, fan, texnologiya, balki insonda yuksak ma’naviy immunitet, hayotiy maqsad va shaxsiy mas’uliyat bo’lsa, u hayotda yo’qolmaydi, har qanday qiyinchilikdan to’g’ri yo’l topadi, o’z yo’li va baxtini topadi.

Yana bir muhim jihat - qadriyatlar faqat o’tmish yodgorligi emas, balki kelajakni rejalash, inqirozlardan chiqish, innovatsiya va fan taraqqiyotiga asos bo’la oladigan qudratdir. Masalan, mehnatsevarlik, soflik, yuksak axloq, hayo, kattaga hurmat, qo’shnichilik, halollik va or-nomus tamoyillari har qanday jamiyat va har qanday zamonda eng qimmatli “investitsiya” va “intellektual kapital” hisoblanadi. Bugun rivojlangan mamlakatlar ham o’z muvaffaqiyatini, birlamchi ma’naviy qadriyatlar asosida qurmoqda.

Bugungi O’zbekistonda milliy qadriyatlar asosida davlat siyosatida, ma’naviyat va madaniyatda, ta’lim va tarbiyada, har bir sohada ruhiy uyg’unlik, insoniylik va ijtimoiy adolat mezonlari keng qaror topmoqda. Milliy qadriyatlarni zamonaviy innovatsiya va texnologik rivoj bilan uyg’unlashtirish, “Yangi O’zbekiston” poydevorini qurish, davlat va jamiyatda yangi intellektual, ma’naviy va ijtimoiy muhit shakllantirish - milliy qadriyatlarning XXI asrda ham o’z kuchini yo’qotmaganini tasdiqlaydi.

Xulosa sifatida aytish mumkin: milliy qadriyatlar - asrlar orqasida qoladigan yodgorlik emas, balki kelajak poydevori, millatning ruhiy qudrati va jamiyatning abadiy asosidir. Ularni zamonaviylashtirib, yangi ruh, yangi mazmun, yangi shakl

va hayotiy kuch bilan boyitsak, millatning kelajagi mustahkam va bardavom bo'ladi. Milliy qadriyatlar har bir yoshning, har bir oilaning, har bir mahallaning va butun jamiyatning ruhiy boshlang'ich nuqtasi, ma'naviy navigatori va barqarorlik kafolati bo'lib qolaveradi. Asrlar orqasida qolmaydi, balki har kuni, har soatda, har bir hayotiy holatda yangi mazmun va yangi ruh bilan yashab, kelajakni qurishda bosh omilga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- 1.O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.10-jild.-Toshkent:"O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2005.- B. 570.
- 2.Qiyom Nazarov. Jahon falsafasi qomusi. Birinchi kitob.-Toshkent: "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati"nashriyoti, 2022. -B. 804.
- 3.Norzulla Jo'rayev. "Avesto" mo'jizasi.-Toshkent: G'afur G'ulom nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2013.- B.19.
- 4.Abu Rahon Beruniy. Tanlangan asarlar.1-jild.-Toshkent: "Fan",1968.- B. 26.
- 5.Shavkat Mirziyoyev, Hozirgi zamon va yangi O'zbekiston.- Toshkent: "O'zbekiston", 2024.-B.261.
- 6.Oqil Salimov. Ma'naviyat-millat xaloskori. <https://yuz.uz/news/manaviyat--millat-xaloskori>

YOSHLAR MA'NAVIYATIGA SALBIY TASIR ETUVCHI OMILLAR

Qasimov Nodir Ulug'ovich,

Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi
Yoshlar masalalari va ma'naviy tarbiya
boshqarmasi boshlig'i.

Kuchkarov Xudaynazar Muhiddinovich

Siyosiy fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD),
Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti bo'lim
boshlig'i

Annotatsiya. Jahon geosiyosiy maydonidagi o'zgarishlar, globallashuv jarayonlarining kuchayishi hamda zamonaviy axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi va uning yoshlar ma'naviyatiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar borasidagi asosiy dolzarb bo'lgan masalalar keng yoritilgan.

Kalit so'zlar: Yoshlar, yoshlarga oid davlat siyosati, ma'naviyat, ta'lim, tarbiya, ahborot makoni, internet salbiy illatlar, halqaro hamjamiyat.

Insoniyat taraqqiyotining rivojlanish bosqichida azaldan ma'naviyat sohasiga dolzarb masala sifatida alohida e'tibor qaratib kelingan. Shu o'rinda, ma'anaviyat insonni o'zligini anglatuvchi betakror mo'jizaviy kuch-qudratga

egadir. Ma'naviyat shunday qudratli kuchdirki, u har qanday xalq va millatni buyuk va ulug'or maqsadlar sari birlashtirishga da'vat etadi.

Jahon geosiyosiy maydonidagi o'zgarishlar, globallashuv jarayonlarining kuchayishi hamda zamonaviy axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi keskin burilishlar yasamoqda. Yoshlar ma'naviyatiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar haqida fikr yuritganda yoshlar o'rtasida milliy va umuminsoniy qadriyatlarning emirilishi, zo'ravonlik, inson taqdiri, jamiyat hayotiga bepisandlik, mas'uliyatsizlik, loqaydlik, andishasizlik, behayolik kabi illatlarni ildiz otayotganligi tashvishlidir. Bu esa, o'z navbatida, odamzotning o'z tarixiy, diniy, milliy-ma'naviy ildizlaridan uzilib qolishiga sabab bo'lmoqda. Mazkur holat, jahondagi ko'plab davlatlarda umumiy tendensiyaga aylanib bormoqda. Ma'naviyat va ma'rifat bashariyat farovonligining asosiy omili hisoblanadi. Shu bois, inson ma'naviy olami, xalqimiz madaniyatini belgilaydigan manbalarni asrab-avaylash va boyitish o'z navbatida jahon ilm-fani yutuqlari va umumbashariy taraqqiyotiga zamin yaratgan.

Bugungi kunda ilmiy-texnika taraqqiyoti shaxsiy va intellektual salohiyatning rivojlanishi va o'sishini rag'batlantirmoqda, bu esa o'z navbatida yoshlarning dunyoqarashini o'zgarishiga olib kelmoqda. Shu bilan birga, O'zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirishda yoshlar muammolarining ustuvor ekanligini hisobga olib, yosh avlodning huquq va erkinliklarini ta'minlash tizimini takomillashtirish, shuningdek, ularni himoya qilish uchun bir qator ilg'or islohotlar amalga oshirilmoqda.

Yoshlarga ma'naviyatini shakllanishiga ular bilan bog'liq muammolar jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Jumladan, yoshlar o'rtasida uchrayotgan iqtisodiy muammolar, hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy xususiyatlaridan kelib chiqadigan muammolar, Islom dini va diniy aqidalarga nisbatan yoshlarning munosabati, yosh oilalarda uchraydigan muammolar, jinoyatchilik va huquqbuzarlik kabi illatlar shular jumlasidandir.

Zamonaviy davrda axborot inson qalbi va ongini turli yo'nalishlarda ta'sir o'tkazuvchi qudratli vositaga, eng kuchli qurolga aylangan. Chunki, "Kimki axborotga ega bo'lsa u dunyoga egalik qiladi", - degan fikr bugungi kunda barcha tomondan e'tirof etilmoqda. Ayniqsa, dunyo miqyosida axborot almashinuvining kuchayishi yoshlarni hamisha axborot oqimi ta'sirida bo'lishiga olib kelmoqda. Bugungi kunda internet va ijtimoiy tarmoqlarida inson qalbi va ongiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi veb-saytlar 10 mingdan, axloqsizlik va behayolikni targ'ib qilishga qaratilgan veb-saytlar 50 mingdan oshganligi namoyon bo'layotir.

Axborot olamining bunday jadallik bilan rivojlanayotganligi unda salbiy g'oyalar oqimining ko'payotganligini inobatga olgan holda Xitoy, Janubiy Koreya, Rossiya va boshqa davlatlar tomonidan axborot xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan davlat dasturlari ishlab chiqilgan va amaliyotga tatbiq etilgan. Zero,

bugungi kunda taxlikali va shiddatli bir zamonda inson ma'naviyatiga qarshi yo'naltirilgan, bir qarashda arziyas bo'lib tuyuladigan kichkina xabar ham axborot olamidagi globallashuv shiddatidan kuch olib, ko'zga ko'rinmaydigan, ammo, zararini hech narsa bilan qoplab bo'lmaydigan ziyon etkazishi mumkin.

Axborot texnologiyalar taraqqiyoti natijasida internet tarmoqlarida tarqatilayotgan ma'lumotlar, "ommaviy madaniyat"ning turli xil ko'rinishlaridan himoyalanişga qaratilgan qoidalar tizimini yaratish, bunda davlat va nodavlat tashkilotlar vazifalarini aniq belgilab qo'yish zarurati mavjud. Bunday vaziyatda yoshlar ongini salbiy g'oyalardan himoya qilishga qaratilgan qonun loyihasi, "Axborot xavfsizligi doktrinasi yoki strategiyasi"ni ishlab chiqish, ta'lim muassasalarida olib borilayotgan AKT mashg'ulotlariga internetdan foydalanish madaniyati va axborot xavfsizligiga qaratilgan mavzularni kiritish zarur.

Bundan tashqari "uz" domenida ilm-fan, axborot olish, almashish, o'zbek tilida elektron kitoblarni yuklab olish imkoniyatlarini kengaytirish, ma'lumotlar bazasini kuchaytirish va qulaylashtirish samara beradi. Milliy Internet portaliga raqobatbardosh veb-saytlarni yaratish maqsadida grant tanlovlarini e'lon qilish mahalliy mutaxassislar va yoshlarni virtual hayotini foydali va mazmunli o'tkazishga rag'bat beradi.

Jamiyatda turli zararli g'oya va soxta qadriyatlarning keng tarqalishi yoshlarning axloqiy ongining buzilishiga olib kelmoqda. Axborotlarni yoshlar ongiga salbiy ta'sir ko'rsatishi ko'proq "taqlidchi yoshlar"da kuzatiladi. Bu ularda salbiy, xatti-harakatlarning shakllanishiga olib kelishi mumkin. Bunday yoshlarni "zararli g'oyalar"ning ta'sirida ularning ruhiyati o'zgarib, axborotlarning ta'siri ortadi.

Bu internet va boshqa OAVlardan kirib kelayotgan salbiy ruhdagi axborotlar misolida yaqqol ko'zga tashlanmoqda. Mobil telefonlar va ijtimoiy tarmoqlar orqali mentalitetimizga yot turli xil buzg'unchi g'oyalar hamda yoshlar xulq-atvoriga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi behayo foto, audio va video materiallar tarqalmoqda. So'nggi paytlarda zo'ravonlik, beshafqatlik va behayolikni targ'ib qiluvchi video materiallarning keng tarqalishi kuzatilmoqda.

Shuningdek, yoshlar o'rtasida tamaki va alkogol mahsulotlari iste'moliga qaramlik keng tarqalib bormoqda. Bugungi kunda maktabgacha ta'lim muassasalari va maktablardan 500 metr radiusdagi masofada alkogol ichimliklari va tamaki mahsulotlari sotilishi qonun bilan taqiqlangan bo'lsada, joylarda mazkur huquqiy me'yorlarning ko'plab buzilish holatlari uchramoqda.

Hozirgi zamon yoshlari uchun vaqtni to'g'ri taqsimlash eng dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Yoshlarning bo'sh vaqtlari va dam olishini mazmunli o'tkazish orqali vaqt budjetiga asoslangan mentalitetimizga xos turmush tarzi va hayot kechirish madaniyati shakllanmagan. Yoshlarning vaqtlarini samarali

tashkil etish borasida bir qator xorijiy davlatlarda o'ziga xos konsepsiyalar yaratilgan. Xususan, AQSH mehnat statistikasi byurosida vaqt budjetidan foydalanishni o'rganish xizmati, Rossiya Fanlar akademiyasining Sosiologiya institutida vaqt budjeti va kunlik faoliyatni o'rganish sho'basi, Buyuk Britaniyaning Oksford universitetida vaqt budjetini o'rganish markazi, shuningdek Vaqt budjetidan foydalanish xalqaro assosiasiyasi (IATUR) kabi tashkilotlar faoliyat yuritib, vaqt budjetini o'rganishga qaratilgan tadqiqotlar orqali yoshlarning bo'sh vaqtlarini unumli o'tkazish bilan shug'ullanishadi.

Tadqiqotlarga ko'ra mamlakatimizda yoshlarning vaqt budjeti yuzasidan ilmiy tadqiqotlar olib borilmagan. Ta'lim va boshqa muassasalarda yoshlarning kunlik faoliyati va real hatti-harakatlarini o'rganishga qaratilgan vaqt budjeti uslubi tatbiq etilmagan. Shunday ekan yuqoridagi tajribani mamlakatimiz yoshlari hayotiga tatbiq etilishi ularning hayot tarzi va uning sifati, qanday rivojlanishi, qancha vaqt sarflayotganligi, qiziqish va ehtiyojlari xususiyatlari, jamiyatdagi ijtimoiylashuv jarayoni qay darajada ekanligini ochib berishga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, mamlakatimizda olib borilayotgan keng ko'lamli islohotlar natijasida kutilayotgan ulkan o'zgarishlar vaqtini to'g'ri taqsimlash va uni maqsadli sarflash ko'nikmasini shakllantirishga qaratilgan tamoyilni joriy qilish va uni yoshlarning kundalik hayotiga tatbiq etib borish mexanizmlarini ishlab chiqish zarur.

Bu borada vaqt budjetiga asoslangan, mentalitetimizga xos bo'lgan turmush tarzini yaratishga qaratilgan amaliy ishlar dasturini tuzib, xalqaro tajribada sinalgan uslublar orqali amaliyotga joriy etish samara beradi. Ta'lim muassasalari o'quv dasturida "Time-management" kurslarini kiritish zarur. OAV orqali muntazam ravishda yoshlarning vaqt budjetiga asoslangan samarali hayot tarzini ijobiy tomonlarini keng namoyish etib borish ham maqsadga muvofiq.

Mahallalardagi yoshlar etakchilari hamda profilaktika nozirlari hamkorlikda har bir oilada ota-onaning farzandi tarbiyasida ma'suliyatini oshirish yuzasidan psixologlar maslahatini yo'lga qo'yish kerak. Har bir fuqarolar yig'ini qoshida yoshlarni jalb etuvchi, hozirgi yoshlar talabiga javob beradigan, sport, konsultativ, ma'daniy-ma'rifiy to'garaklarni joriy etib ular faoliyatini joylardagi Yoshlar agentligi hududiy bo'linmalari tomonidan monitoringni amalga oshirishini ta'minlash mumkin.

Ma'lumki, yoshlar psixologik nuqtai nazardan o'zlaridan chiqqan etakchilar atrofida birlashishga moyil bo'ladi. Siyosiy partiyalarda ham yosh sardorlarni aniqlash va ularni tayyorlash bo'yicha olib borilayotgan ishlar samarasini kuchaytirish bo'lajak siyosatchilarning shakllantirishga xizmat qiladi. Hozirgi vaqtdagi statistikaga qaraladigan bo'lsa, siyosiy partiyalarning hududiy, tuman va shahar kengashlari va boshlang'ich tashkilotlariga partiyaga a'zo yoshlarning atigi

1,2 foiz xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlarida esa 1,3 foiz yosh a'zolari deputat etib saylangan. Xorijiy tajribaga qaraydigan bo'lsak, demokratik davlatlarda, ya'ni Garvard (AQSH), Oksford va Kembridj (Buyuk Britaniya) universitetlari, EMLYON biznes maktabi (Lion, Fransiya) kabi yirik ta'lim muassasalarida noan'anaviy fikrlash va ijodkorlik qadrlanadi. Talaba-yoshlarga jamiyatdagi iqtisodiy va ijtimoiy muammolarni echishga qaratilgan aniq mexanizmlarga ega bo'lgan takliflar ishlab chiqish topshiriladi. Shu orqali bitiruvchilar siyosatda va biznes-menejmentda jamiyat tomonidan doimiy tan olib kelinadi.

Yuqori texnologiyalarni o'zlashtirish, sanoatlashtirish va yuksak darajadagi taraqqiyot natijalarida aniq fanlarni yuqori darajada o'zlashtirgan mutaxassislariga bo'lgan talab keskin oshib bormoqda. Xususan, Sharqiy Osiyo mamlakatlarida (Yaponiya, Janubiy Koreya, Singapur, Gonkong) bu fanlarni o'zlashtirishga alohida e'tibor qaratilib, tug'ma iste'dod va qobiliyatlardan ko'ra o'z ustida doimiy ishlashning ustunligiga alohida e'tibor qaratiladi. Aniq fanlarni o'qitishda guruh yoki sinfdagi o'quvchilar sonining 16 nafardan oshmasligi shart qilib qo'yilgan. Shuningdek, AQSHda ham 1999-yilda prezident B. Klintonning tashabbusi bilan bitta o'qituvchi uchun 40 minutlik dars davomida 17 ta bolaga bilim va tarbiya berishi belgilab qo'yilgan. Xalqaro ta'lim sifatini baholash dasturlarida O'zbekistonning ishtiroki masalasini atroflicha o'rganib chiqishga ehtiyoj mavjud.

Aksariyat yoshlarning xorijiy davlatlarga ishlash uchun chiqib ketish holatlari kasb-hunarga ega bo'lgan mutaxassislarning ko'proq boshqa davlatlar iqtisodiyotini rivojlantirishiga xizmat qilmoqda. Bu o'z navbatida yoshlarni ish bilan ta'minlash, hayotiy ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda oylik maosh belgilashga qaratilgan va tadbirkorlikka jalb qilish bilan bog'liq hududiy dasturlar sifatini yanada oshirish lozimligi anglatadi. Xorijiy mamlakatlar xususan, Janubiy Koreyada 2013-yildan yirik kompaniya va biznesmenlar yosh tadbirkorlarni moliyalashtirish, ularning iqtisodiy barqarorlikka erishishiga ko'maklashadigan bo'lsa huquqiy hujjatlarda aks etgan ma'lum bir muddatlarda soliqlardan ozod etilishi belgilab qo'yilgan. Biznes yoki tadbirkorlik bilan shug'ullanish uchun ketayotgan yoshlarga xuddi shu kabi investision sharoit yaratib berish muhim ahamiyat kasb etadi. Umuman olganda yoshlarning chet elga chiqib ketishi mamlakatimiz iqtisodiyotiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Jumladan, statistik ma'lumotlarga qaraganda oliy ma'lumotli bitta mutaxassis tayyorlash uchun mamlakat budjetidan taxminan 20 ming AQSH dollari, o'rta-maxsus ma'lumotli mutaxassis uchun esa qariyb 10 ming AQSH dollari sarflanar ekan.

2021-yildagi ma'lumotga ko'ra 1,7 mln. yurtdoshimiz chet elda, asosan, Rossiya va Qozog'istonda mehnat qilgan. Ta'kidlash joiz, har yili mehnat bozoriga 600 mingga yaqin ishchi kuchi kirib kelayotgani qolaversa, mamlakatimiz

aholisining 60 foizga yaqini yoshlardan iborat ekanligi mazkur muammoning muhimligidan dalolat beradi. Tashqi mehnat migratsiyasini tartibga solish maqsadida 10 dan ortiq farmon va qarorlar, normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilingan. Ayni paytda tashqi mehnat migratsiyasi sohasidagi ijtimoiy munosabatlarning barcha jihatlarini kompleks tarzda tartibga soluvchi qonunchilik hujjati mavjud emas. Shu sababli O'zbekiston Respublikasining "Tashqi mehnat migratsiya to'g'risida"gi qonunni ishlab chiqishga ehtiyoj mavjudligini ko'rsatmoqda.

Shunday qilib yoshlar ma'naviyatiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar borasidagi fikrlarni umumlashtirar ekanmiz, quyidagi asosiy dolzarb bo'lgan masalalarni keltirib o'tsak:

Yoshlar bandligini ta'minlash. O'zbekistonda mehnat bozoriga har yili yaratilayotgan ish o'rniga nisbatan ko'proq ishchi kuchi kirib kelmoqda. AQSHda - 10,2%, Germaniyada - 5,8%, Angliyada - 3,9%, Janubiy Koreyada - 4,2%, O'zbekistonda esa bu ko'rsatkich biroz yuqori bo'lib ishsizlik darajasi 9,6 foizni, shundan 16-30 yoshgacha bo'lganlar orasida ishsizlik darajasi - 15,1 foiz tashkil etmoqda.

Ta'lim sifatining talab darajasida emasligi. 2023-yilda Yoshlar mumammolarini o'rganish va istiqbolli kadrlarni tayyorlash instituti tomonidan qator sosiologik tadqiqotlar o'tkazildi. Tadqiqotlarning birida "Yoshlar orasidagi qaysi muammolarni dolzarb deb hisoblaysiz" mazmunidagi so'rovnoma respondentlarning 43%i (1000 nafardan ortiq ishtirokchi) ta'lim sifatini oshirish zarurligini ta'kidlashgan.

Migratsiya. 2022-yilda 395 ming yoshlar mamlakatni tark etishdi, shundan 100 mingdan ziyod yoshlar mamlakatni noqonuniy ravishda tark etishgan.

Oilaviy ajrimlar. 2023-yilda respublikamizda 277 mingdan ortiq nikoh ro'yxatga olingan, ya'ni respublikada 1000 aholiga nisbatan nikoh koeffitsienti 16,9 promolni tashkil etdi. Shu bilan birga 31,4 mingta oila ajrashdi. 1000 aholiga ajralish koeffitsienti 1,9 promolni tashkil etib, 2018-yilga nisbatan 0,2 promolga o'sgan.

Virtual olam va gadjetlarga qaramlik. O'zbekistonda internetdan foydalanuvchilar soni 31 mln. (86 foiz) dan oshib, ularning 29,5 mln.dan ortig'i tarmoqqa mobil telefonlar orqali kiradi. Yoshlar tomonidan asosiy ma'lumotlar aynan internet va ijtimoiy tarmoqlar (60%) orqali izlab qabul qiladi.

Yuqorida keltirilgan muammoli masalalarni hal etish mamlakatimiz yoshlarining ma'naviy dunyoqarishini o'zgarishiga, uning ijobiy transformatsiyalashuviga erishishda muhim qadamlardan hisoblanadi.

1. Ziyovuddinova N.M., Xaitov Sh.N., O‘rinov Y.M. Yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirish strategiyasi: mavjud vaziyat va rivojlantirish istiqbollari (o‘quv qo‘llanma) – T: –Tafakkur-Bo‘stoni, 2019. – B.216.
2. “Uchinchi renessans: ilm-fan va ta’lim taraqqiyoti istiqbollari”. Ilmiy maqolalar to‘plami. – T.: O‘zbekistan: www.oriens.uz. 2021. – B. 274.
3. Ziyovuddinova N.M., Xaitov Sh.N., O‘rinov Y.M. Yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirish strategiyasi: mavjud vaziyat va rivojlantirish istiqbollari (o‘quv qo‘llanma) – T: “Tafakkur-Bostoni”, 2019. – B. 216.
4. Suvanov I. Yoshlarda axborot-ma’furaviy tahdidlarga qarshi ma’naviy immunitetni shakllantirishning zaruriyati. Ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish va targ‘ibotning zamonaviy texnologiyalari respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari [Matn] B-17.
5. Jalilov A.T. Yoshlar muammolarining amaliy talqini: munosabat va yechimlar // Yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirish strategiyasi: mavjud vaziyat va rivojlantirish istiqbollari mavzusidagi ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to‘plami. –T.: “Tafakkur bo‘stoni”, 2019, –B. 43.
6. Promotion of Small Business Development in South Korea Sakura Institute of Research, Inc. Hidehiko Mukoyama. <https://www.jri.co.jp/english/periodical/rim/1999/RIMe199903korea/>
7. Sharipov F. “Tashqi mehnat migratsiyasi to‘g‘risida”gi qonunni qabul qilish vaqti keldi. 29.05.2021 // <https://parliament.gov.uz/uz/events/opinion/34669/>

YANGI O‘ZBEKISTON: MA’NAVIY YUKSALISH VA XAVF-XATARLAR

Sultonov Fozil Hojiyevich,
Turon FA akademigi, jamoatchilik arbobi,

Hojiyev Farhod Jumaboyevich,
“O‘zbekiston 24” telekanali bosh muharriri

Annotatsiya. Mazkur maqolada Yangi O‘zbekistonda ma’naviy yuksalishi, unga ta’sir qilayotgan omillar, jumladan, ta’lim, OAVlari va boshqa jamoat tashkilotlarining bu jarayonlaridagi ishtiroki va o‘rni tahlil qilingan. Shuningdek, ma’naviy yuksalishga xalal berayotgan muammolar, ma’naviy xavf-xatarlar va uning salbiy ta’siri xususida ilmiy mulohazalar berilgan. Bu boradagi ayni paytda kun tartibida turgan masalalar yechimi yuzasidan ilmiy taklif va tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: Tarixiy xotira, axborot makoni, ijtimoiy tarmoqlar, bolalar, milliy kontent, ekspertiza, ma’naviyat, Yangi O‘zbekiston, ma’naviy yuksalish, targ‘ibot, ta’lim, axborot texnologiyalari.

Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasida ma’naviy rivojlanish masalasi jamiyat hayotining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Prezident Sh.M. Mirziyoev ta’kidlaganidek, “Ma’naviyat – jamiyatning ma’naviy immuniteti, millatning ruhiy tayanchi va kelajak poydevoridir” [1].

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy islohotlar bilan bir qatorda ma'naviy hayotda ham yangi bosqich kuzatilmoqda. Biroq, globallashuv jarayonlari, axborot oqimining cheksizligi va mafkuraviy kurashlar ma'naviy yuksalishga turli tahdidlarni yuzaga keltirmoqda.

Ma'lumki, bugun dunyoning mafkuraviy manzarasini o'z manfaati yo'lida o'zgartirmoqchi bo'layotgan kuchlar davlatlarning ichki barqarorligi va taraqqiyotiga tahdid solmoqda. Bu g'oyaviy tahdidlarni quyidagicha turlarga ajratish mumkin [2,3]:

1. Media-zo'ravonlik.
2. Dahshatga soluvchi axborotlar.
3. Milliy va irqiy qarama-qarshiliklarni targ'ibot qiluvchi axborotlar.
4. Jinoyat sodir etish usullarini targ'ibot qiluvchi axborotlar.
5. Ijtimoiy xavf (alkogol, sigaret, narkotik)larni targ'ibot qiluvchi.
6. Ochiq seksual axborotlar.
7. Terrorizm, ekstremizm va buzg'unchilikni targ'ibot qiluvchi axborotlar.

Shuni ta'kidlash lozimki, Yangi O'zbekistonda ma'naviy yuksalishning asosiy omillari quyidagilardan iborat:

- Ma'naviyat sohasida davlat siyosati – ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimi yangicha asosda tashkil etilib, aholining ma'naviy savodxonligini oshirishga qaratilgan dasturlar amalga oshirilmoqda;
- Milliy meros va an'analarni tiklash – tarixiy xotirani mustahkamlash, milliy qahramonlar, buyuk allomalar va ijodkorlar merosini o'rganish va targ'ib qilish ishlari keng yo'lga qo'yilgan;
- Yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish – ta'lim tizimida ma'naviy-axloqiy tarbiyaga alohida e'tibor qaratilmoqda, "Yoshlar daftari", "Ayollar daftari" kabi ijtimoiy loyihalar orqali yosh avlodga madaniy-ma'rifiy ko'mak berilmoqda;
- Axborot texnologiyalaridan ijobiy foydalanish – raqamli kontent orqali ma'naviy merosimiz ommalashtirilmoqda.

Ma'naviy yuksalishga intilish jarayonida quyidagi tahdid va xavf-xatarlarga ro'para bo'lmoqdamiz:

- Axborot xurujlari – ayrim g'arazli kuchlar manfaatiga xizmat qiladigan ma'lumotlarni ommaviy tarqatish orqali jamiyatdagi barqarorlikni izdan chiqarishga qaratilgan harakatlar;
- Yot g'oyalar va mafkuraviy ta'sirlar – milliy o'zlikni yo'qotish, ma'naviy qadriyatlarga nisbatan befarqlikni kuchaytirish xavfi;
- Ommaviy madaniyatning salbiy ta'siri – ma'naviy mazmundan xoli, faqat tijorat maqsadida yaratilgan kontentning yoshlar ongiga salbiy ta'siri;

- Tarixiy xotiraga tahdidlar – tarixni buzib ko‘rsatish, milliy qahramonlar va voqealarni soxtalashtirish orqali ma’naviy barqarorlikka putur yetkazish.

Bugun ma’naviy xavfsizlikni ta’minlash yuzasidan quyidagi choralarni ko‘rishni taqozo etmoqda:

- Ma’naviy-ma’rifiy targ‘ibotni kuchaytirish – davlat va jamoat tashkilotlari hamkorligida, aholi orasida milliy g‘oya va ma’naviy qadriyatlarni keng targ‘ib qilish;

- Ommaviy axborot vositalarida milliy kontent ulushini oshirish;

- Ta’lim tizimida ma’naviy xavfsizlik fanini joriy etish – yoshlar orasida axborotni tanqidiy tahlil qilish ko‘nikmasini rivojlantirish.

Ma’naviy yuksalishda sifatli ta’limning juda ham muhim o‘rni va roli bor. Tan olish kerak, mamlakatimiz ta’lim tizimida oxirgi 8 yilda amalga oshirilgan islohotlar sohada tubdan o‘zgarishlarga sabab bo‘lmoqda. Birgina maktabgacha ta’lim sohasida qamrov 80 foizga etdi. Oliy ta’limga qamrov 42 foizini tashkil etayapti. Qisqa muddatda bu natijalarga erishish oson bo‘lgani yo‘q, albatta. Kezi kelganda ushbu sohada ko‘zga tashlanayotgan ayrim e’tibor qaratish lozim bo‘lgan jihatlar ham tilga olib o‘tish lozim. Ayrim xususiy oliy ta’lim muassasalari son ketidan quvib, sifat masalasida oqsayapti. O‘quv binosi, jihozlari, malakali professor-o‘qituvchilar taqchilligi bo‘lsada, har yili talabalarni o‘qishga qabul qilish sonini oshirib borilmoqda. Hatto 50 ball olgan abituriyentlar ham “super-kontrakt”ga qabul qilinmoqda (bu tartib ba’zi davlat oliy ta’lim muassasalarida ham kuzatilmoqda). Ayniqsa, tashvishli holat magistraturaga bali yetmaganlarga kontraktning 1,5 baravarigacha to‘lash hisobiga qabul qilinmoqda. Magistraturaga qabul qilishda muayyan bilimni egallashi kerak bo‘lgan me’yorlarni belgilanganligi bejizmas, axir. Yetarli bilimi bo‘lmasdan magistraturaga qabul qilinib, u yerni bitirib oliy ta’lim muassasida talabalarga dars berayotgan magistrlar muammosini chuqur tahlil qilish kerak [4].

Ma’lumki, 2017-yil 11-sentyabrda O‘zbekiston Respublikasining “Bolalarni ularning sog‘lig‘iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish to‘g‘risida”gi qonuni qabul qilingandi. Mazkur hujjatda bolalarning sog‘lig‘iga zarar yetkazuvchi axborotlarni tarqatilishini cheklash masalasida muayyan normalar bo‘lsada, uning to‘laqonli mukammal emasligi ma’lum bo‘lib qoldi. Bu bevosita jarayonlarni tartibga sololmaganligi, uning hayotidan ancha uzoq ekanligi ijtimoiy tarmoqdagi boshboshdoqliklarda namoyon bo‘lmoqda.

Bugun inson ongi va qalbi uchun kurash keskin tus olayotgan bir pallada, fikrlar xilma-xilligi mafkura maydonida hukumronlik qilishga intilishi tabiiy. Ayniqsa ijtimoiy tarmoqda tarqatilayotgan profillar va ijtimoiy sahifalardagi postlar, kommentlar(izohlar) tarkibi o‘rganilganda quyidagi holat kuzatilayapti:

- ijobiy mazmundagilar - 35%,
- salbiy mazmundagi post va kommentlar - 57%,
- betaraf kommentlar - 8 %

Ayniqsa, insonni tashvishga soladigani odobsizlik(17%), matnli soʻkinish va haqoratlardan iborat kommentlar(9%), igʻvo-fasod, nizo tarqatuvchi materiallar(21%), davlatni va shaxsni obroʻsizlantiruvchi yolgʻon (feyk) kommentlar (10%) ni, umumiy 57 % ni tashkil qilmoqda.

Ijtimoiy tarmoqdan foydalanuvchilarning salbiy mazmundagi post va kommentlari 57% ni tashkil etishi jamiyatdagi ichki barqarorlikga jiddiy xavf yuzaga kelayotganligidan dalolat.

Albatta, axborotni cheklab boʻlmaydi, ammo har qanday davlat oʻz axborot makonini himoya qilishi va boshqara bilishi kerak. Masalan, Xitoyda axborot makonini boshqarish boʻyicha 5 ta tizim yaratilgan va u qonun bilan himoyalangan. Prezidentimiz taʼkidlagan “Moddiy va maʼnaviy hayotni uygʻun rivojlantirishimiz kerak ...” degan gʻoyani amalga oshirishda soha mutasaddilari zimmasida katta masʼuliyati bor. Avvalambor, milliy axborot makonini boshqarish Dasturini tayyorlash va uning asosida quyidagi usullarni ishlab chiqish lozim:

- “Bolalarni ularning sogʻligʻiga zarar etkazuvchi axborotdan himoya qilish toʻgʻrisida”gi qonunni mukammallashtirish va uning ijrosini taʼminlaydigan alohida ijtimoiy-maʼnaviy tadbirlar “yoʻl xaritasi”ni ishlab chiqish;
- OAVlarida berilayotgan axborotlarning bolalar sogʻligʻiga taʼsirini aniqlovchi va baholovchi maxsus vakolatli davlat organini belgilash va ushbu tuzilmada tajribali ekspertlar guruhini akkreditatsiyadan oʻtkazish va ilmiy asoslangan axborot ekspertizasini taʼminlash;
- OAV (TV, radio, ijtimoiy tarmoq, gazeta, jurnallar v.h.k.) axborot mahsulotlarini uzluksiz monitoring va ilmiy tahlilini yoʻlga qoʻyish.

Prezident Shavkat Mirziyoev raisligida 2022-yil 26-sentyabr kungi mahallabay ishlash tizimini yanada kuchaytirish chora-tadbirlari muhokamasi yuzasidan oʻtkazilgan videoselektor yigʻilishida mahalla instituti faoliyati takomillashtirildi [5]. Mahallalarning vakolati kengaytirilib, qulay elektron ish yuritish tizimi joriy qilindi. Mahallalarda uchta platforma yagona tizimga keltirilib, aholini, xususan yoshlarimizni hozirgi ijtimoiy-siyosiy voqealardan tezkor xabardor qilish imkoniyati shakllantirildi. Yoshlar portali orqali mahallalarda, ularning ijtimoiy-siyosiy ongini shakllantiruvchi turli xil dolzarb mavzularda (“gʻoyaviy tahdidlar”, “Buyuk allomalarimiz” , “volontyorlik” v.h.k.lar toʻgʻrisida) oʻtkazilayotgan seminarlar, davra suhbatlarini keng ommaga yoritish imkoniyati yaratildi. Bu avvalo aholining maʼnaviyatini yuksaltirish, turli gʻoyaviy tahdidlardan yoshlarimizni himoya qilishda muhim vosita boʻlib qolmoqda.

Yangi O‘zbekistonda ma’naviy yuksalish – faqat madaniy yoki ma’rifiy masala emas, balki milliy xavfsizlikning asosiy ustuni hisoblanadi. Zamonaviy tahdidlar sharoitida ma’naviy barqarorlikni ta’minlash uchun davlat siyosati, jamiyat faolligi va har bir fuqaroning shaxsiy mas’uliyati uyg‘un holda harakat qilishi zarur. Ma’naviy yuksalish va xavf-xatarlarga qarshi kurash jarayoni bir-birini to‘ldiruvchi, uzluksiz davom etadigan jarayondir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Sh.M.Mirziyoyev. “Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz” - Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2017. - 46-bet.
2. G‘oyaviy tahdidlar yo‘nalishlari. (“Ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish va targ‘ibotning zamonaviy texnologiya-lari”). Sultonov F.X., Sultonova E.S., Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari, Toshkent, 2022, 35-39 bb.
3. Ommaviy axborot vositalari (televideniya, ijtimoiy tarmoq va matbuot) da tarqatilayotgan ijtimoiy-siyosiy materiallar ilmiy tahlili. Sultonov F.X., Hojiyev F.J. Toshkent, «Art vernissage» nashriyoti, 2023-yil, 232-b.
4. Oliy ta’lim tizimida – innovation tendensiyalardan foydalanish imkoniyatlari. Sultonov F.X., Axmedov A.M. “Ilm-fan va ta’limning innovatsion rivojlanishi: muammo va yechimlar” xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari (O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi), T., 2022-yil, 206 -210-bb.
5. “Mahallabay ishlash tizimini yanada kuchaytirish chora-tadbirlari muhokama qilindi” - O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti matbuot xizmati, 26.09.2022. president.uz/uz/lists/view/5510.

AXBOROT OQIMI ORQALI MA’NAVIY JARAYONLARGA KIRIB KELAYOTGAN TAHDIDLAR VA ULARGA QARSHI MA’NAVIY IMMUNITET

Yunusov Mansur,
O‘zbekiston Respublikasim Prezidenti huzuridagi
Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi
kafedra mudiri, filologiya fanlari doktori PhD,

Abduraimov Akbarjon,
Mustaqil tadqiqotchi

Annotatsiya. Ushbu maqola bugungi globallashuv davrida axborotning jamiyat hayotida tutgan o‘rni, ma’naviy jarayonlarga kirib kelayotgan tahdidlar va ularga qarshi ma’naviy immunitetni shakllantirish muammolariga qaratilgan

Kalit so‘zlar: globallashuv, axborot, jamiyat, texnologiyalar, internet

Biz insoniyat tomonidan globallashuv asri deya nom berilgan asrning qariyb chorak qismini bosib o‘tdik. O‘tgan davr mobaynida dunyoda axborot

kommunikatsion texnologiyalari shiddat bilan rivojlanishda davom etmoqda. Globallashuv asri insoniyatning qator ilmiy yutuqlarini yuzaga chiqarishi bilan bir qatorda uning oldiga muammoli masalalarni ham ko'ndalang qilib qo'ygani ayni haqiqat. Ayni shu muammolar chegara bilmaydi. Bugun okean ortida bo'lsa, ko'p o'tmay dunyoning boshqa bir mamlakatiga "tashrif buyuradi". Shulardan biri axborot madaniyatini shakllantirish bo'lib, bu kechiktirib bo'lmaydigan masalalar sirasiga kiradi.

E'tibor bergan bo'lsangiz, jamiyatni axborotlashtirish ko'pincha sof texnologik hodisa sifatida baholanishiga qaramay, mazmun-mohiyatiga ko'ra chuqur ijtimoiy jarayon hisoblanadi. Chunki axborotlashtirish jamiyatning bir shaklidan ijtimoiy taraqqiyotning yanada yuqoriroq darajasiga ega bo'lgan boshqa shakliga o'tishni anglatadi. Axborotlashgan jamiyat nazariyasi fanga P.Dryuker, R.Kas, Jon Kesh, Yo.Masuda, U.Martin, D.Nesbit, A.Norman, M.Porat kabi olimlar tomonidan kiritilgan.

Axborotlashgan jamiyat konsepsiyasining dastlabki mualliflaridan biri, yapon olimi Yo.Masuda ta'biricha, "Axborotlashgan jamiyatda insoniy qadriyatlar o'zgaradi. Bu jamiyat sinfsiz va ziddiyatsiz bo'lib, uni kichikroq davlat apparati boshqaradi". Axborotlashgan jamiyat sharoitida yashayotgan individdan o'z haq-huquqlari va umubashariy me'yoriy asoslarni chuqur o'zlashtirilganlik talab etiladi. Shundagina fuqarolarni davlat tomonidan kuchli me'yoriy nazorat etish ehtiyoji susayadi. R. Omonov ta'biricha, "Axborotlashgan jamiyatda axborotga ommaviy ravishda erkin va bimalol egalik imkoniyati mavjud, uning mohiyati sifatida kompyuter texnologiyasini ijtimoiy-iqtisodiy sohaning turli jihatlarida joriy etishgina emas, balki butun mashinalashtirilgan axborotlashuv texnologiyalarini shakllantirish, ularni ommaviy ravishda ijtimoiy organizmga payvandlash va faoliyatning yangi turlarini paydo qilish maqsadida foydalanish hisoblanadi".

Mutaxassislar fikricha, axborotlashuv jarayoni jamiyatdagi iqtisodiy hamda ijtimoiy-madaniy o'zgarishlarga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Yevropa sotsiologlarining fikriga ko'ra, axborotlashgan jamiyat texnika sohasida – ishlab chiqarish, iqtisodiyot, ta'lim va maishiy hayotga axborot texnologiyalarining keng joriy etilishi, iqtisodiy hayotda – axborotning tovarga aylanishi, ijtimoiy hayotda – axborot turmush darajasi o'zgarishining asosiy omiliga aylanishi, siyosiy sohada – keng miqyosda fikr almashishga zamin yaratuvchi xilma-xil axborotlarni erkin olishga yo'l ochilishi, madaniy sohada – axborot almashinuvi davr ehtiyojlariga javob beradigan normalar va qadriyatlarning shakllanishi bilan xarakterlanadi.

Hozirda axborot chegara bilmaslik xususiyatiga ega ekan, ongi va dunyoqarashi endigina shakllanayotgan yosh avlodning ma'naviy olami daxlsizligini asrash ko'pchilikni o'ylantirishi darkor. Internetni cheklab qo'yish yoki axborot olishni taqiqlash bilan muammo hal bo'lmaydi. Hayotni ham

ommaviy axborot vositalarisiz tasavvur qilish qiyin bo'lgan hozirgi sharoitda internet yoshlar uchun asosiy axborot manbaiga aylangan.

Axborotning katta oqimi sharoitida inson o'zini erkin his eta olishi uchun axborot madaniyatiga ega bo'lishi kerak. Bu o'rinda axborot madaniyati deyilganda ta'lim, ilmiy bilish va faoliyatning boshqa turlari davomida yuzaga keladigan axborotga bo'lgan ehtiyojlarni qondirishga qaratilgan bilimlar, o'quv va ko'nikmalarning tizimlashtirilgan yig'indisi tushuniladi.

"Axborot madaniyati"ga berilgan ta'riflarni kuzatish turli mualliflarning nuqtayi nazarlari turlichaligini ko'rsatadi. Xususan, axborot maydonida erkin yurishga va uning shakllanishida ishtirok etishga imkon beradigan bilim darajasi; madaniyat qadriyatlari bilan shartlangan aksiologik xarakterdagi axborot faoliyati; jamiyatni axborotlashtirish jarayoniga ta'sir etishga yo'l qo'yuvchi, shaxsning axborot jamiyatida zarur bo'lgan xususiyatlari yoki xislatlari degan izohlarga duch kelamiz.

Bundan tashqari, axborot madaniyatini yangi aloqa va fikrlash turi yoki mantiqiy fikrlashning rivojlanish darajasi, tizimni tahlil qilish va sintez qilish qobiliyati tarzida talqin etuvchi qarashlar ham mavjud. V.A.Borodinaning aytishicha, axborot madaniyatini "inson hayotiy ehtiyojlarini qondirish uchun axborot resurslarini rivojlantirishning turli xil va murakkab vazifalariga yechim topadigan intellektual-madaniy vosita" deb hisoblash mumkin.

Professor Natalya Ivanovna Gendina yozishicha, "Axborot madaniyatining zamonaviy talqinlari yangi axborot texnologiyalari ("ekran madaniyati", "kompyuter madaniyati")ga bog'liq eski, asosan, kitob, kutubxona madaniyatidir. "Jamiyatning axborot madaniyati uning a'zolari tomonidan axborot resurslaridan tasarruf qilish qobiliyati, axborot texnologiyalaridan shaxsiy hayotiy faoliyati va jamiyatning taraqqiyot manfaatlari yo'lida foydalanish qanchalik shakllanganligi bilan belgilanadi. Axborot oqimida erkin harakatlanish uchun shaxs umumiy madaniyatining tarkibiy qismi sifatida axborot madaniyatiga ega bo'lishi shart. Axborot madaniyati shaxsning ijtimoiy tabiati bilan bog'liq hisoblanadi. Axborot madaniyatining darajasi shaxsning axborot kommunikatsiya texnologiyalarini o'zlashtirishi va undan kundalik faoliyat davomida har xil vaziyatlarda foydalana olish malakasining shakllangani bilan belgilanadi.

Shunday qilib, "axborot madaniyati" tushunchasining mohiyati turlicha, ya'ni shaxsiy xususiyatlar, xatti-harakat qoidalari, axborotni boshqarish usullari, axborot faoliyati tajribasi va axborot dunyosi nuqtayi nazaridan aniqlanadi.

Axborot madaniyatini shakllantirish kompleks hal qilinishi lozim bo'lgan ko'pqirrali muammodir. Axborot madaniyati – axborotga nisbatan dunyoqarashni shakllantirish metodologiyasini yaratishi, yoshlarga axborot jamiyatining falsafasini tushuntirishi, axborot oqimi orasidan zarurlarini tanlab olish

ko'nikmalarini shakllantirishi jihatidan muhim ahamiyatga egadir. Biroq shuni alohida ta'kidlash lozimki, shaxsning axborot olish malakalarini shakllantirish uzoq va tizimli yo'l tutishni talab etadi.

Mazkur muammo milliy davlat chegaralaridan chiqib, global xarakter kasb etadi. Axborotni tanlash va undan samarali foydalanish insonning ong darajasiga bog'liq. Ong darajasi bilim darajasiga, bilim darajasi esa o'z navbatida borliqdagi voqea-hodisalar mazmun-mohiyati bilan mutanosib bo'lishi lozim.

Yana bir jihat, bugun media maydonda sanoqsiz axborot orqali aks ettirilayotgan voqelik ko'pincha "haqqoniy" emasligining o'zi yana bir muammo. Yangi media vositalarida yagona til va madaniyat yaqqol ustunlik qilishi misolida foydalanuvchiga axborot bosimi o'tkazilayotganidan ham ko'z yumib bo'lmaydi.

Afsuski, zamonaviy texnologiyalarni chuqur egallagan aksar yoshlar taqdim etilayotgan axborotning asl ma'nosi, tub mazmun-mohiyatini xolis baholash va to'g'ri ilg'ab olish uchun yetarli ko'nikmaga ega emas. Qolaversa, xorijiy ekspertlar fikricha, bugungi kunda dunyoda raqamli mediadan foydalanish imkoniga ega bo'lmagan kishi va (yoki) media mahsulot mazmunini tanqidiy baholash ko'nikmasi shakllanmagan foydalanuvchi o'rtasida yangi ijtimoiy portlash yuz berishi tahdidi ham mavjud.

Xulosa o'rnida shuni aytish kerakki, axborot madaniyatini shakllantirish masalasi jamiyat rivoji bilan bevosita bog'liq bo'lgani bois u mamlakat miqyosida ijtimoiy ahamiyatga molik masaladir. Shu sababli axborotlashgan jamiyat shakllanishi sharoitida axborotlashtirish jarayonining barcha sohaga oid jihatlarini o'rganish alohida ahamiyat kasb etmoqda. Bugungi dunyo manzarasida millat va davlatlarning eng muhim resurslaridan biri insonlarning aqliy salohiyati va bilim darajasi hisoblanadi. Ijtimoiy taraqqiyot, avval tasavvur etib kelinganidek, yuqori turmush darajasiga erishgan yoki zamonaviy texnika ishlab chiqarishni yo'lga qo'ygan mamlakatlaremas, balki ta'lim va tarbiyaning yanada yuqori darajasini ta'minlashga erishgan mamlakatlar tarix sahnasining old qatorlariga chiqayotganligini ko'rsatmoqda. Shu bois avvalo, yoshlarni nafaqat yangi texnologiyaga o'qitish va ulardan foydalanish qobiliyatini shakllantirish, ayni chog'da ana shunday texnologiyalarni yaratish va takomillashtirishda ularning keng ishtirokini ta'minlash ustuvor vazifalardan bo'lib qolmokda. Bu esa, o'z navbatida, yoshlar oldiga yanada chuqur bilim egallashni, katta ko'lamdagi axborotni to'la o'zlashtirishni va undan samarali foydalanishni dolzarb vazifa qilib qo'yadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Знамцева О.П. Информационный человек: социально-видовые характеристики. Автореф. дис...канд. филос. наук. – Саратов, 2008.

2. Масуда Й. Информационное общество как постиндустриальное общество. – Москва: 1991.

3. Yoqubova M. Ijtimoiy taraqqiyot va madaniyatning axborotlashuvi. – Toshkent: Nishon-nosir, 2010. – Б. 9.

4. Медведева Е.А. Информационная культура как предмет преподавания в системе высшего образования // Информатизация и проблемы гуманитарного образования: междунар. научн. конф.: тезисы докл. Краснодар, 1995. С.67–68.

5. Гречихин А.А. Информационная культура: опыт определения и типологического моделирования // Проблемы информационной культуры: сб.статей. – Москва: 1994. С.12–39.

6. Атаян А. Информационная культура личности в условиях информатизации общества [Электронный ресурс] // Бюллетень ВИУ. 2001. Вып. №1(7). Режим доступа: <http://www.viu-online.ru/science/publ/bulletin7/page9.htm>

YANGI O‘ZBEKISTONGA MA’NAVIY TAHIDDLAR TAHLILI

Sultonov Fozil Hojiyevich,
Turon FA akademigi, jamoat arbobi,

Z.Akbarkulova,
Respublika Ma’naviyat va ma’rifat markazi bosh
mutaxassisi, mustaqil tadqiqotchi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi kontekstida mamlakatimizga tahdid solayotgan ma’naviy xatarlar tahlil qilinadi. Maqolada axborot xuruji, yot g‘oyalar, globallashuvning salbiy oqibatlar hamda yoshlar ongiga ta’sir etuvchi xavfli omillar g‘oyaviy, ijtimoiy-ma’naviy nuqtai nazardan ilmiy asosda ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, maqolada o‘rganilgan masalalarga tayanilgan holda ma’naviy barqarorlikni ta’minlash va milliy o‘zlikni saqlash borasida tavsiyalar beriladi.

Kalit so‘zlar: Yangi O‘zbekiston, axborot xavfsizligi, ma’naviy xatarlar, ma’naviy tahdidlar, feyk axborot, axborot xuruji.

Har bir jamiyatning taraqqiyoti, eng avvalo, uning ma’naviy-axloqiy negizlari va inson qadriga bo‘lgan munosabati bilan belgilanadi. Shu ma’noda, O‘zbekistonda oxirgi yillarda amalga oshirilayotgan tub islohotlar nafaqat siyosiy va iqtisodiy sohalarida, balki ma’naviy hayotda ham yangi bosqichni boshlab berdi. Bugungi kunda shakllanayotgan Yangi O‘zbekiston - bu nafaqat yangi davlat boshqaruvi yoki ijtimoiy islohotlar, balki yangi tafakkur, insonparvarlik, milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligini o‘z ichiga olgan yangi ma’naviy muhit hamdir. Shuni ham ta’kidlash lozimki, har bir jamiyat xalqni muayyan maqsadlar, manfaatlar yo‘lida uyushtiruvchi, safarbar etuvchi g‘oyalar va ta’limotlarga extiyoj sezadi. Bu - qonuniyat. Odamlarni, ijtimoiy guruhlarini, xalqlar, elatlar va millatlarning boshini-boshiga qovushtirib, birlashtirib turadigan mafkuraviy ta’sir bo‘lmasa, parokandalik boshlanadi, jamiyatda taraqqiyot bo‘lmasa, ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, ma’naviy inqiroz yuzaga keladi. Butun insoniyat jamiyati singari O‘zbekistonning hozirgi davri, bundan keyingi taraqqiyoti va istiqboli

uchun ham milliy g'oya suv bilan havodek zarur. Milliy istiqlol yo'lidan buyuk kelajak sari to'xtovsiz ravishda odimlayotgan O'zbekiston xalqini taraqqiyotning ilgari bosib o'tilmagan osoyishta yo'lidan boshlab borish, uning qarashlari va orzu-maqсадlarini bir yo'nalishga burish, jamiyat a'zolarini, ijtimoiy guruhlar, siyosiy partiyalar, jamoat tashkilotlari, millatlar va elatlar, ommaviy harakatlarga jadal tus berish uchun talay ishlarni amalga oshirishimiz lozim. Diniy uyushmalar, yoshlar, xotin-qizlar, tadbirkorlarning xatti-harakatlari va faoliyatini birlashtirish uchun milliy g'oyaga talab, ehtiyoj juda katta edi. Milliy g'oya O'zbekiston xalqini safarbar qiladi. Ana shunday kuch-kudrat va imkoniyatga ega bo'lgan milliy g'oyasiz O'zbekiston o'z oldiga asosiy maqsad kilib qo'ygan vazifalarni bajara olmaydi. Bugungi kunda aksariyat rivojlangan davlatlarning milliy g'oyasi umuminsoniy qadriyatlar va demokratik tamoyillarga asoslanadi. Ularda tinchlik va taraqqiyot, inson haq-huquqlari va erkinligi, milliy va diniy totuvlik g'oyalari ustuvordir. Bu tamoyillarga asoslangan ezgu g'oyalar umuminsoniy manfaatlar, bashariyatning asriy orzusi bo'lgan yorug' kelajak uchun xizmat qiladi [1].

"Yangi O'zbekiston" g'oyasi mamlakat taraqqiyotini ta'minlashda ma'naviyatni strategik omil sifatida ko'radi. Zero, ma'naviyatsiz jamiyat - o'zligini yo'qotadi, madaniyatsiz taraqqiyot esa barqaror va samarali bo'lmaydi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning "Yangi O'zbekiston - bu, eng avvalo, yangi fikr, yangi dunyoqarash va yangi ruh", "Yangi O'zbekiston - avvalo, ma'naviyatli jamiyatdir",- degan ta'kidlari mamlakatda ma'naviy qayta tiklanish va yuksalish jarayonlarining dolzarbligini, chuqur tarixiy ildizga ega ma'naviyatning mamlakat taraqqiyotidagi rolini belgilab beradi. Mazkur jarayonda turli g'oyaviy va ma'naviy tahdidlar, xususan, global axborot oqimi, yot g'oyalar va madaniyatlararo ziddiyatlar orqali yuzaga kelayotgan xatarlar milliy qadriyatlarimizni yo'qotish xavfini yuzaga keltirmoqda.

Shu ma'noda ma'rifatparvar bobomiz Abdurauf Fitratning "...Bu dunyo kurash maydonidir. Bu bu maydonning quroli – sog'lom jism-u tan, o'tkir aql va yaxshi axloqdir",- degan chuqur hayotiy mazmunga ega so'zlari yodimizga tushadi. Chindan ham, bugun jahonda iqtisodiy-siyosiy, g'oyaviy-mafkuraviy va boshqa ko'plab barcha jabhalarda tom ma'noda keskin kurash kechmoqda [2].

Ma'naviy tahdid va uning turlari

Ma'naviy tahdidlar — bu shaxs, jamiyat va davlatning ma'naviy barqarorligiga, milliy qadriyatlari, urf-odat va an'analariga zid ravishda ta'sir etuvchi, ongni zaharlovchi g'oyalar, axborotlar va madaniy omillar majmuasidir. Ular asosan quyidagi shakllarda namoyon bo'ladi:

Axborot xuruji: yolg'on ma'lumotlar, feyk yangiliklar orqali jamiyatda ishonchsizlik va notinchlik muhitini shakllantirish.

XXI asr - axborot asrida axborot texnologiyalari orqali jamiyatlarga ta'sir o'tkazish, ularning fikrlari, ehtiyojlari va munosabatlarini shakllantirish yangi geosiyosiy qurolga aylandi. Yangi O'zbekiston sharoitida mamlakat ichki barqarorligi va ma'naviy ahvoliga nisbatan tashqi va ichki axborot xurujlari ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlar, anonim messenjer kanallari orqali tarqalayotgan yolg'on (feyk) yangiliklar jamiyatda ishonchsizlik, tarqoqlik va ma'naviy beqarorlik muhitini yaratishga xizmat qilishi bilan xatarlidir. Zamonaviy axborot muhitining ijtimoiy-ma'naviy oqibatlari quyidagilarda ko'rinadi:

axborot xuruji - bu siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy yoki ma'naviy barqarorlikni izdan chiqarish maqsadida rejali ravishda tarqatiladigan yolg'on, tahqirlovchi yoki manipulyatsion axborotlar yig'indisi bo'lib, feyk, ya'ni u yoki bu voqea haqida haqiqatga to'g'ri kelmaydigan, ammo "haqqoniylik" niqobidagi maqsadli targ'ibot vositasidir. Feyk axborotlar siyosiy (qonuniy qarorlarni yolg'on sharhlash), shaxslarga nisbatan bo'htonlar uyushtirish, qo'rquv va notinchlik uyg'otuvchi kontentlar tarqatish va nihoyat, jamoatchilikni ig'vogarlikka undash orqali amalga oshiriladi. Aynan siyosiy maydonni aks ettiruvchi feyklar jamoatchilik orasida o'z hukumatiga nisbatan ishonch susayishi; panika va norozilik hislarining kuchayishi; millatlararo munosabatlarda tarqoqlikni keltirib chiqarishi bilan xavflidir.

Axborot xavfsizligiga tahdidlar. O'zbekiston Din ishlar bo'yicha qo'mitasi Oliy sud tomonidan "ekstremizm va terrorizm g'oyalari bilan yo'g'rilgan",- deb topilgan mamlakatga olib kirish, tayyorlash, tarqatish va namoyish etish taqiqlangan materiallar ro'yxatini e'lon qildi. 2024-yil 10 yanvar holatiga ko'ra, Diniy qo'mita yuqoridagi sahifa va kanal materiallarini tarqatish va ularga "Yoqdi" (Like) tugmasini bosmaslikka chaqirgan. Qo'mita avvalgi ro'yxatni 2023-yil may oyida e'lon qilgandi. Avvalgi ro'yxatda 500 ga yaqin sahifa va kanallar kiritilgan bo'lsa, yangi ro'yxatda ularning soni 800 dan ortadi [3].

Ma'lumki, targ'ibot ishlari, ma'rifat tarqatish, asosan, bevosita muloqot hamda virtual ko'rinishda amalga oshiriladi. Kuzatishlar shuni ko'rsatmoqdaki, so'nggi paytlarda virtual olam targ'iboti ko'lami haddan ziyod kengaymoqda. E'tiboringizni ayrim raqamlarga qaratmoqchiman. Datareportalning xabar berishicha, 2025-yil yanvar holatiga ko'ra, O'zbekistonda 32,7 million Internet foydalanuvchisi qayd etilib, bu umumiy aholining 89 foizini tashkil etadi. Yil davomida foydalanuvchilar soni 626,000 (+2%) ga oshgan. Instagram 11,7 million foydalanuvchisi bo'lgan eng mashhur ijtimoiy tarmoq bo'lib, undan keyin Facebook (2,3 million) va Tiktok (2,57 million) hisoblanadi. Foydalanuvchilarning aksariyati (60%) mobil qurilmalardan Internetga kirishadi va 85,5% Android operatsion tizimidan foydalanadi [4].

Demak, aytish mumkinki, xozirgi vaqtda dunyoning mafkuraviy manzarasida turli vositalar orqali ta'sir doirasini kengaytirishga intilayotgan tajovuzkor "multi madaniylik" (yoki o'ta madaniylik) g'oyalari, millatchilik, shovinizm, neofashizm, irqchilik, diniy ekstremizm kabi siyosiy kuchlar va oqimlarning g'ayriinsoniy buzg'unchi g'oyalar orqali insoniyat boshiga kulfatlar keltirish, tinchligi, osoyishtaligini buzish imkoniyati ham ortib bormoqda.

XX asrda, G'arbda yangicha o'ylab topilgan "multi madaniylik" (yoki o'ta madaniylik) g'oyalari orqali tarqalgan "ommaviy madaniyat" tushunchasi, hozirda o'z "zaxarli meva"lari bilan butun boshli Yevropa davlatlarini inqirozga olib kelyotgani, bugun dunyoning mafkuraviy manzarasini o'z maqsadlari yo'lida o'zgartirmoqchi bo'layotganlar barqarorlik va taraqqiyotga tahdid solayotganiga Fransiya davlati misolida, masalan, multimadaniylik g'oyalari asosida tarbiyalangan va uning ta'sirida "Ozodlik, Tenglik, Birodarlik" tushunchalarini "so'z erkinligi" tushunchasi bilan tenglashtirib, ommaviy axborot vositalari (OAV)ning diniy e'tiqodlarni haqoratlashiga qonuniy asos ochib berganida ham ko'rish mumkin.

2024-yilda Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi ma'lumotiga ko'ra, hozirgi kunda har 10 yoshdan 6 nafari feyk yangilikni haqiqiy, deb qabul qilishi Adliya vazirligining "Media savodxonlik va fake news: huquq va mas'uliyat chegarasi" mavzusidagi seminarida feyk tushunchasining paydo bo'lganiga hali ko'p bo'lmagani lekin yolg'on, soxta axborotning jamiyat uchun xavfi 1993 yili Ruandadagi genotsidning aynan mahalliy radio orqali tarqatilgan yolg'on xabar ortidan boshlangani, 2018-yili Hindistonda WhatsApp messengeri orqali tarqatilgan feyk suratlar sababli 25 kishi omma tomonidan qatl etilgani bilan belgilanadi [5]. Darhaqiqat, o'zini professional deb hisoblaydigan jurnalistlar uzatayotgan har bir axborotning aniqligi va haqqoniyligini tekshirish lozimligi "Jurnalistik faoliyatni himoya qilish to'g'risida" gi qonunda ham ko'rsatilgan [6]

2018-yilda Malayziyada soxta va yolg'on axborotning muallifi, shuningdek, bu axborotni tarqatgan, repost qilganlarga ham qarshi jazo qo'llash haqida qonun qabul qilingani feyk xabarni ijtimoiy tarmoqlardan o'chirishning o'zi kifoya qilmasligini, eng yomoni uni targ'ib etuvchi kuchlar maktabining shakllanayotgani bilan tahdid sifatida maydonga chiqadi. Yolg'on axborot tarqatish va targ'ib etishning ma'naviy-mafkuraviy tahdidlari xorij tajribasida Keniyada feyk xabarlarini tarqatish jinoyat bilan tenglashtirilganligi, Qatarda (2014-yilda qabul qilingan qonunga asosan) davlat va jamiyat xavfsizligiga tahdid qiluvchi soxta axborotlarni tarqatish holatlari 3 yillik qamoq jazosi yoki 137 ming AQsh dollari miqdorida jarima to'lash bilan kechishi orqali ham asoslanadi.

Germaniya Parlamenti qabul qilgan qonunga ko'ra, 2 milliondan ortiq foydalanuvchiga ega bo'lgan ijtimoiy tarmoqlar kontentda paydo bo'lgan sohta

axborotni bir sutka ichida o'chirib tashlashi shart. Biroq yuqorida ta'kidlanganidek, har bir daqiqada ijtimoiy tarmoqlarga minglab, millionlab segmentlarning kirishi va axborot qabul qilishi, o'zaro ijtimoiy tarmoqlar orqali katta va kichik turli guruhlararo tarqatishini inobatga olsak, axborot xurujining targ'iboti uni tarqatishdan ko'ra ko'proq xavf tug'dirishini kuzatamiz. Adliya vazirligi tomonidan o'tkazilgan so'rovnoma natijalari fikrimizning yaqqol dalilidir. Unga ko'ra aholining 41 foizi o'qigan ma'lumotini tekshirib, keyin unga ishonadi, 31 foizi qabul qilingan axborotni tekshirmaydi, 19 foizi esa ba'zi holatlardagina axborotni boshqa manbalar bilan solishtiradi.

Ma'naviy barqarorlikka ta'siri. Ming afsuski, yurtimizda ham buzg'unchi g'oyalarning yoshlar ongiga ta'siri sezilarli kuzatilmoqda. So'nggi yillarda yoshlar ma'naviyati va vatanparvarlik hissiga ta'sir etuvchi manipulyativ kontentlar ko'payayotgani oqibatida turli g'oyaviy ta'sirlar kuchaymoqda. Jumladan, diniy ekstremizm, missionerlik va boshqa yot mafkuraviy harakatlar orqali ongni zaharlash; madaniy ekspansiya, ya'ni ommaviy madaniyat, internet va media orqali milliy qadriyatlarni inkor qiluvchi yohud transformatsiyaga uchratuvchi targ'ibotni shakllantirish. Kezi kelganda, ta'kidlash kerakki, bugungi kunda ommaviy madaniyat ta'sirida turli yirik oilaviy marosimlarda milliy urf-odatlariga noxos bo'lgan qator yangi odatlar shakllanmoqda. Xususan, "Menga turmushga chiq" ("Mary me") , "Sevgimiz tarixi" ("Love history") kabi ommaviy madaniyat ta'siridagi targ'ibot tadbirlari natijasida Toshkent shahri va Samarqand viloyatida o'tkazilgan 1 million AQSh dollari miqdorida sarflangan to'y marosimi internet orqali butun dunyoga namoyish etildi [7]. Yohud to'y va boshqa yirik marosimlarda "Muhabbat tarixi" deb ataladigan rolikning namoyish etilishi qadriyat sifatida aholi ongiga singib bormoqda.

Demak, ijtimoiy tarmoqlar va onlayn platformalarda axborot manbalari tahlilsiz qabul qilinishi, yoshlar orasida sun'iy ideallar, virtual hayot tarziga moyillik kuchayishiga sabab bo'lmoqda. Bu esa shaxsiy qadriyatlar, jamiyatga bo'lgan munosabat va ma'naviy tamoyillarga ta'sir ko'rsatmasdan qolmaydi. Ayniqsa, milliy o'zlikka tahdid sifatida globallashtirish ta'siridagi ayrim yoshlarning milliy tili, madaniyati, tarixiga beparvolik bilan qarashi, "begona madaniyat unsurlari"ga berilishi milliy iftixor hissini susaytirishi shubhasiz.

Xulosa qilib aytganda, yoshlar - jamiyatning kelajagi. Fikrimizcha, ular ongida turli tahdidlarga qarshi immunitetni shakllantirish maqsadida quyidagi chora-tadbirlar muhim:

- ta'lim tizimida "Milliy g'oya", "Ma'naviyat asoslari" kabi fanlar mundarijasini Vatanparvarlik, Yangi O'zbekiston g'oyalari, inson qadri, fuqarolik pozitsiyasini shakllantiruvchi mavzular bilan yanada boyitish;

- axborot madaniyatini shakllantirish, xususan, tanqidiy tahlil va axborotni saralash ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish;
- madaniyat va tarix bo'yicha multimedia resurslar, vatanparvarlik ruhidagi kontentlar orqali ularning ongidagi "zaxarlanishlar" yot g'oyalarga qarshi kurashishni ommalashtirish zarur.

Yoshlarni turli ma'naviy tahdidlardan himoya qilishda fuqarolik jamiyati institutlarining o'rni beqiyos. Nodavlat notijorat tashkilotlari, ommaviy axborot vositalari, ayniqsa Mahalla uyushmasi, Nuroniyalar jamg'armasi, Yoshlar ishlari agentligi, Yoshlar ittifoqi kabi tuzilmalar ma'naviy tarbiyada muhim o'rin tutadi. Ular orqali jamoatchilik ongini shakllantirish, milliy ma'naviyatni targ'ib qilish, yot g'oyalarga qarshi muqobil g'oyaviy maydon yaratish mumkinligi aniq ilmiy asoslangan tahlillarga asosan manzilli ish tashkil etish, aniq auditoriyalar bilan maqsadli ishlashga urg'u berishimiz lozimligini ko'rsatadi.

Yana shuni ta'kidlash lozimki, Yangi O'zbekiston sharoitida ma'naviy tahdidlarga qarshi samarali kurashish uchun kompleks yondashuv zarur. Bunda:

- milliy qadriyatlarga tayangan g'oyaviy immunitetni shakllantirish;
- ta'lim, madaniyat, internet va media sohalarida ma'rifiy ishlarni kuchaytirish;
- davlat va jamiyatning hamkorligini mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Yangi O'zbekistonning ma'naviy asoslari - bu nafaqat tarixiy merosga tayanadi, balki zamon talablariga javob beradigan, insonni oliy qadriyat sifatida ko'radigan, jamiyatni ma'nan boy va barqaror rivojlantirishga qaratilgan g'oyaviy-ma'naviy poydevordir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. G'oyaviy tahdidlar yo'nalishlari. ("Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish va targ'ibotning zamonaviy texnologiya-lari"). Sultonov F.X., Sultonova E.S., Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari, Toshkent, 2022, 35-39 bb.
2. Shavkat Mirziyoyev, Hozirgi zamon va Yangi O'zbekiston, Toshkent, 2024
3. <https://www.gazeta.uz/uz/2024/01/11/list/>
4. <https://nuz.uz/2025/03/11/v-uzbekistane-chislo-internet-polzovatelej>
5. <https://kun.uz/kr/news/2019/06/28/feyk-xabarlardan-himoyalanih-uchun-qonun-hujjati-zarurmi?>
6. <https://lex.uz/docs/20596>
7. <https://yandex.uz/video>

MA'NAVIY TARAQQIYOTNI TA'MINLASHDA BAG'RIKENGLIK MADANIYATINI YUKSALTIRISHNING STRATEGIK VAZIFALARI

Ulug'ov Abduraim Xamzayevich,

Annotatsiya. Mazkur maqolada ma'naviy taraqqiyotni ta'minlashda bag'rikenglik madaniyatini yuksaltirishning strategik vazifalari haqidagi fikrlar ilmiy jihatdan tahlil etilgan. Shuningdek, maqolada bag'rikenglik inson huquqlari, erkinliklari va turli xil qarashlarga hurmat bilan munosabatda bo'lish madaniyati hisoblanib, bu madaniyatni yuksaltirish orqali jamiyatda hamjihatlik, tinchlik va barqarorlikka erishish mumkinligi ilmiy jihatdan yoritilgan.

Kalit so'zlar: millatlararo totuvlik, diniy bag'rikenglik, globallashuv, davlat, mafkura, ma'naviyat, madaniyat, tahdid, xavfsizlik.

Bugungi globallashuv sharoitida jamiyatdagi barqaror taraqqiyotni ta'minlashning asosiy omillaridan biri bu - ma'naviy-ma'rifiy sohani yuksaltirishdir. Shu ma'noda, bag'rikenglik (tolerantlik) madaniyatini shakllantirish va rivojlantirish ma'naviy taraqqiyotning uzviy qismi sifatida qaraladi. Bag'rikenglik - inson huquqlari, erkinliklari va turli xil qarashlarga hurmat bilan munosabatda bo'lish madaniyati hisoblanib, bu madaniyatni yuksaltirish orqali jamiyatda hamjihatlik, tinchlik va barqarorlikka erishish mumkin. Bu haqda Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev "...hozirgi vaqtda dunyoning turli mintaqalarida millatlararo va dinlararo keskinlik kuchayib bormoqda, millatchilik, diniy murosasizlik bosh ko'tarmoqda. Bu il-latlar davlatni yemirib, jamiyatni parcha-lab, radikal guruh va oqimlar uchun mafkura bazasiga aylanmoqda. Ana shunday murakkab vaziyatda mamlakatimizda turli millat va dinga mansub insonlar o'rtasida do'stlik va hamjihatlikni yanada mustahkamlash biz uchun borgan sari muhim ahamiyat kasb etmoq-da. Hech shubhasiz, bu bizning zaminimizda tinchlik va osoyishtalikning mustahkam kafolati, xalqimiz bunyodkorlik salohiya-tini, uning ertangi kunga bo'lgan ishonchini oshirishning asosi bo'lib xizmat qilmoqda" [1] deb ta'kidlagan.

Yurtimizda mil-latlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlanishi turli din vakillari o'rtasida o'zaro hamkorlik, birdamlik va hamjihatlikning shakllanishiga zamin yaratadi. Shu o'rinda, bag'rikenglik haqida fikr bildiradigan bo'lsak, bag'rikenglik nafaqat boshqalarning fikriga hurmat qilish, balki har xil etnos, din, ijtimoiy guruhlar va madaniy an'analarga nisbatan ham bag'rikeng munosabatda bo'lishni nazarda tutadi. Uning asosida insonparvarlik, demokratik qadriyatlar, hamjihatlik va ijtimoiy adolat namoyon bo'ladi.

Tolerantlik tushunshasi Birlashgan Millatlar Tashkiloti Deklaratsiyasining kirish qismida shunday ta'riflangan: "Tolerantlik - sabr -toqat ko'rsatish va yaxshi qo'shnilar sifatida tinsh - totuv yashash". Bu yerda kontent ifodasi nafaqat samarali ijtimoiy ohangga ega bo'ladi, balki u ijtimoiy munosabatlar integratsiyasida muvaffaqiyatli sotsializatsiya sharti sifatida ham tushuniladi va o'zi bilan ham,

boshqa odamlarning dunyosi bilan ham yashash qobiliyatini o'z ichiga oladi. Bu tarixiy faktlar shuni ko'rsatadiki, asrlar davomida boshqalarning fikrlari, xulq-atvori, urf-odatlar va madaniyatini qabul qilish ma'nosida tenglik va bag'rikenglik g'oyasiga asoslangan yagona tizim bo'lmagan, bu uzoq etnik va diniy urushlarga olib kelgan. Shu sababli bag'rikenglik me'yorlariga rioya qilish zamonaviy jamiyatda xavfsizlik kafolati bo'lishi mumkin.

Tolerantlik tamoyili o'zining zamonaviy tushunchasida birinchi bo'lib fransuz ma'rifatarvar faylasuflari Volter va Jan-Jak Russo asarlarida "turli xalqlar, dinlar va madaniyatlarning tinsh-totuv yashash mexanizmi" sifatida qayd etilgan. Aynan Russo: "Hammaga qarshi urush" va "Odam uchun odamga bo'ri" g'oyalariga zid ravishda bag'rikenglik va ijtimoiy birdamlik tamoyilini birinchi marta ilgari suradi. Fransuz inqilobidan keyin (1792) birinchi marta fuqarolik tamoyili asosida irqi va dinidan qat'i nazar tenglik ye'lon qilindi. Bu tamoyil keyinshalik AQShda, keyin butun sivilizatsiyalashgan dunyoda qo'llanilgan. Bag'rikenglik demokratik jamiyatning qadriyati bo'lib, uning ta'kidlanishida yeng muhim rol o'z xatti-harakatlarini tanlash yerkinligini va ular uchun javobgarlikni inkor yetmasdan, qadriyatlarni, ma'nolarni, axloqni belgilaydigan hodisadir. Asl bag'rikenglik – bu insonni majburlash orqali yemas, balki o'zining xohish-istaklari va vijdoniga ko'ra amalga oshiradigan erkin tanlovidir. Bag'rikenglik hozirda insoniyat oldida turgan barcha muammolarni hal qila olmaydi, lekin ularni hal qilish bo'yisha erkin fikr almashishni ta'minlaydi, yuzaga keladigan nizolarni yengishning ma'naviy yo'lini ko'rsatadi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining VII bob, 33-moddasida: "Har kim fikrlash, so'z va e'tiqod erkinligiga ega?"[2] – deb qayd etib qo'yilgan. Xuddi ana shu bobning 35-moddasida esa: "Hamma uchun vijdon erkinligi kafolatlanadi. Har bir inson xohlagan dinga e'tiqod qilish yoki hesh qaysi dinga e'tiqod qilmaslik huquqiga ega. Diniy qarashlarni majburan singdirishga yo'l qo'yilmaydi"[3], – deb belgilab qo'yilgan. Ko'p millatli O'zbekiston uchun bag'rikenglik ongini va xulq-atvorini, diniy bag'rikenglik va tinchliksevarlikni shakllantirish, ekstremizmning har xil turlarining oldini olish va ularga qarshi kurashish alohida ahamiyatga ega. Bu jamiyatda ijtimoiy keskinlik, millatlararo va konfessiyalararo ziddiyatlarning oldini olish jarayoni bilan chambarchas bog'liq. Har xil turdagi ekstremizm, etnofobiya va ksenofobiya holatlariga qarshi kurashish uchun ushbu hodisalarning asl sabablarini oshib berish va ularga qarshi siyosiy qarorlar ishlab shiqishga hissa qo'shish uchun tegishli ilmiy tadqiqotlar olib borish dolzarb ahamiyat kasb yetmoqda. O'zbekistonda bag'rikenglikni rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar haqida fikr yuritilganda bu borada mamlakatimizda keyingi yillarda inson huquqlari, diniy bag'rikenglik, milliy va madaniy totuvlik masalalariga katta e'tibor qaratilmoqda. Bu haqda Prezidentimiz Shavkat

Mirziyoev ta'kidlaganidek, "har bir insonning dini, tili va e'tiqodi qanday bo'lishidan qat'i nazar, u bizning Vatanimiz uchun aziz va muqaddasdir". Bugungi kunda mamlakatimizda davlat siyosatida turli millat va elat vakillari, turli dinga e'tiqod qiluvchi fuqarolar o'rtasida tinchlik va totuvlikni mustahkamlash maqsadida quyidagi islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu borada mamlakatimizda milliy madaniy markazlar faoliyatini qo'llab-quvvatlash, dinlararo muloqot va hamkorlikni kuchaytirish, talabalar va yoshlar o'rtasida bag'rikenglik va mehr-oqibat g'oyalarini targ'ib qilish, ommaviy axborot vositalari orqali bag'rikenglikni keng yoritish, bag'rikenglik madaniyatini yuksaltirishning strategik vazifalarini amalga oshirishda ma'rifiy siyosatni takomillashtirish dolzarb vazifa hisoblanadi. Shu o'rinda, Yurtboshimiz Shavkat Mirziyoyev qayd etganidek: "Mamlakatimizda bag'rikenglik madaniyatini yuksaltirish, millatlar va konfessiyalararo o'zaro bir-birini tushunish va hamjihatlikni mustahkamlash, yosh avlodni shu asosda tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilanadi"[4]. O'zbek xalqi tarixning murakkab tomonlariga qaramay, yuksak darajadagi bag'rikenglik madaniyati bilan bugungi kungacha o'z milliy qadriyatlarini asrab-avaylab, jahon sahnasida tinshlikrarvar siyosat yuritayotganligi bilan alohida ajralib turadi.

Bugungi kunda taraqqiyot sari dadil odimlayotgan Yangi O'zbekistonda Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning siyosiy irodasi, xalqparvar va millatparvar siyosati, Markaziy osiyo mintaqasida olib borayotgan faol tashqi siyosati tufayli qo'shni davlatlar bilan har tomonlama, o'zaro manfaatli aloqalarni tobora rivojlanib borayotganligi e'tirofga sazovardir. Ezgulik va tinchlik-osoyishtalik omili hisoblanmish diniy bag'rikenglik tamoyillarini yanada mustahkamlash va rivojlantirish orqali mamlakatimizda ta'lim, ilm-fan, ma'naviyat va ma'rifat, millatlar o'rtasidagi do'stlik va bag'rikenglik tamoyillari o'zining yangi bosqichini amalga oshirmoqda. E'tiborli tomoni yaqin qo'shni davlatlar bilan oliy va yuqori darajadagi aloqalarimiz tobora rivojlanib, ancha faollashib borayotgani qalbimizni quvontirmoqda. Ayniqsa, Yurtboshimiz Shavkat Mirziyoyevni BMT Bosh Assambleyasining sessiyalarida hamda BMTning Inson huquqlari bo'yicha kengashi sessiyasida so'zlagan nutlarida ilgari surgan muhim taklif va tashabbuslari dunyo hamjamiyatida katta qiziqish uyg'otmoqda. Bu borada Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoevning muhim taklifi asosida 2018-yil 12-dekabrda BMT Bosh Assambleyasi tomonidan "Ma'rifat va diniy bag'rikenglik" deb nomlangan maxsus rezolyusiya qabul qilinishi va mazkur rezolyusiyaning Osiyo, Afrika va Lotin Amerikasidagi 50 dan ortiq mamlakatlar yakdil qo'llab-quvvatlanishi alohida e'tirofga molikdir.

AQShning nufuzli "The Washington Times" gazetasida e'lon qilingan L.Tod Vudning "O'zbekiston diniy bag'rikenglik qaror topgan yurt" maqolasida e'tirof

etilishisha, “Islomning asl mohiyatini, uni arablar yoki radikallar bilan bog‘lamasdan, shuqur tushunish uchun, albatta, sayyoh sifatida ushbu zaminga borish kerak. Shundan bir necha yuz chaqirim narida – Afg‘onistonda bo‘layotgan urush bir necha o‘n yillardan beri odamlarning tinkasini quritayotgan bo‘lsa, O‘zbekistonda xristianlar, yahudiylar va musulmonlar Samarqand shahridagi hazrati Doniyor maqbarasi muqaddas qadamjosida birgalikda duo o‘qishadi, ziyorat qilishadi”[5].

Xulosa qilib aytganda Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev: “O‘zbekiston millatlararo totuvlik va diniy bag‘rikenglik sohasida o‘z an‘analariga doimo sodiq bo‘lib, bu yo‘ldan hesh qashon og‘ishmasdan ilgari boradi. Mamlakatimizda turli millat va diniy konfessiyalar vakillari o‘rtasida o‘zaro hurmat, do‘stlik va ahillik muhitini mustahkamlashga birinshi darajali ye’tibor qaratiladi. Bu – bizning yeng katta boyligimiz va uni ko‘z qorashig‘idek asrab-avaylash barshamizning burshimizdir”[6]. Zero, dunyo miqyosida vujudga kelayotgan tahlikali vaziyatlar ekstremizm, radikalizm va terrorizmga qarshi kurashda bag‘rikenglik g‘oyalarini targ‘ib etish orqali tinchlik va xotirjamlikka birgalikda erishishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Millatlararo do‘stlik va hamjihatlik – xalqimiz tinchligi va farovonligining muhim omilidir. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Respublika baynalmilal madaniyat markazi tashkil etilganining 25 yilligiga bag‘ishlangan uchrashuvdagi nutqi // Xalq so‘zi. 2017. 25 yanvar. №18.
2. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023. -33-modda.
3. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023. -35-modda.
4. Mirziyoev Sh. “Islom hamjihatligi: O‘zbekiston va Ozarbayjon misolida” mavzuidagi xalqaro konferensiya ishtirokchilariga. – Toshkent shahri. 2017 yil. 18 oktabr // Mirziyoev Sh.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. 2 jild. – T.: O‘zbekiston”, 2018. -B. 455.
5. <http://dkm.gov.uz/uz/manaviat-va-bagrikenglik-kelazagimiz-va-takdirimiz-vazifasi>
6. Mirziyoyev Sh. Mamlakat rivojidadagi istiqbolli vazifalar. (Oliy Majlis Senati va Qonunchilik palatasi a‘zolariga 2018-yilda amalga oshirilgan asosiy ishlar yakuni va O‘zbekiston Respublikasini 2019-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning eng ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan Murojaatnoma).

DUMSKROLLING - KO‘RINMAS MAFKURAVIY TAHDID

Shermatov Avazbek G‘ofur o‘g‘li,
RMMM huzuridagi Ijtimoiy-ma‘naviy
tadqiqotlar instituti ilmiy xodimi

Annotatsiya. Maqolada zamonaviy raqamli dunyoda keng tarqalgan “doomscrolling” hodisasining mohiyati, shakllanish omillari va inson salomatligiga salbiy ta’siri tahlil qilingan. Salbiy kontentni doimiy kuzatib borish odati ruhiy tushkunlik, bezovtalik, uyqu buzilishi va vaqt yo‘qotilishiga olib kelishi ta’kidlanadi. Mazkur illat bugungi kunda ta’bir joiz bo‘lsa, mafkuraviy tahdid sifatida ham namoyon bo‘lmoqda. Sababi u insonlarning ongini, e’tiborini foydali mehnatdan chalg‘itmoqda. Ushbu hodisaga qarshi kurashishning samarali yo‘llari sifatida ekran vaqtini cheklash, manbalarni filtirlash va foydali faoliyatlar bilan shug‘ullanishni ko‘rsatish mumkin.

Kalit so‘zlar: doomscrolling, salbiy kontent, raqamli qaramlik, ruhiy salomatlik, axborot iste’moli, FOMO, vaqt yo‘qotilishi.

Zamonaviy dunyoda telefonlar va raqamli gadjetlar hayotimizning ajralmas qismiga aylandi. Ular hamma joyda biz bilan birga: ertalab uyg‘onishimizdan to kechgacha, ish uchrashuvlaridan oilaviy kechki ovqatgacha. Biz doimo aloqadamiz, hamma narsadan, har yerda xabardormiz va ma’lumotlarni olish juda oson. Biroq, bu jarayonlarda bizga sezilmaydigan xavfli hodisa – “dumskrolling” yashirin.

“Dumskrolling” (ingliz. doomscrolling) atamasi 2020-yilda, COVID-19 pandemiyasi avjiga chiqqan pallada dunyoda keng tarqaldi[1]. U internetdagi salbiy yangiliklar va bezovta qiluvchi kontentni haddan tashqari ko‘p iste’mol qilishni anglatadi. Bu shunchaki ijtimoiy tarmoqlardan keng tarqalgan foydalanish emas. Dumskrolling to‘rtta o‘ziga xos xususiyatga ega: u barqaror, odatiy faoliyat; bu inqirozlar kabi tashqi omillar tufayli yuzaga keladi; sessiyalar soatlab davom etishi mumkin, foydalanuvchi ko‘pincha qadrlil vaqtini yo‘qotadi; vanihoyat, ko‘rilgan kontentlar har doim salbiy va bezovta qiluvchi harakterga ega. Ushbu omillarning mavjudligi “dumskrolling”ni odatiy yangiliklarni tomosha qilishdan farqlab turadi.

Mazkur maqolada raqamli kontentlarga haddan tashqari mukkasidan ketish(dumskrolling)ning salbiy oqibatlarini, uning sabablari, unga qarashi qanday yechimlar qo‘llash mumkinligi haqida so‘z boradi. Zamonaviy raqamli texnologiyalar insoniyatga shubhasiz, katta foyda keltiradi. Biroq, uning nazoratsiz ishlatilishi bizning ruhiy va jismoniy salomatligimiz va ijtimoiy aloqalarimizni asta-sekinlik bilan zaharlovchi vaboga aylanishi mumkin.

Dumskrolling muammosining mohiyati uning kundalik hayotga sezilmaydigan tarzda, ammo chuqur kirib borishidir. Barcha narsadan xabardor bo‘lishga intilish istagi asta-sekin ongsiz, ildiz otgan odatga aylanadi [2]. Ushbu hodisa zamonaviy axborot iqtisodiyotining shu qadar ajralmas qismiga aylandiki, ko‘p odamlar uning zararli ta’sirini hatto anglamaydilar. Bunday normallashtirish dumskrollingni yanada xavfli qiladi, chunki uni tanib olish qiyin va unga qarshi turish undan ham qiyin masala.

Oddiy tilda tushuntirganda, dumskrolling – muhim voqea-hodisalardan bexabar qolmaslik maqsadida turli yangiliklarni muntazam, to'xtovsiz kuzatib borish ortidan kelib chiqadi. Siz shu qadar ko'p axborot va yangiliklarni iste'mol qilasizki, oxir-oqibat bu zararli odatga, sizni holdan toydiruvchi mashg'ulotga aylanadi. Chunki yangiliklar, tashvishli voqea-hodisalar haqidagi kontentlar internetda haddan ziyod ko'p. Insonlar tabiati esa, aynan mana shunday kontentga "o'ch" sanaladi.

Dumscrolling odatda salbiy voqealar, fojealar, tahdidlar haqida uzluksiz ma'lumot oqimini iste'mol qilish bilan bog'liq bo'ladi. Bu ongimizga "dunyo xavfli va nazoratdan chiqib ketgan" degan signalni yuboradi hamda tashvish-g'am kayfiyatini kuchaytiradi. Natijada stress gormonlari ko'proq ishlab chiqariladi, depressiv kayfiyat, ichki xavotir, bezovtalik, tushkunlik va hattoki ruhiy tushkunlik kabi holatlarga sabab bo'lishi mumkin. Vaqt o'tishi bilan insonning fikrini boshqarishi qiyinlashadi, kechiktirilgan xavf hissi kuchayadi va mustahkam emotsional beqarorlik vujudga keladi.

Ko'pchilik dumscrollingni aynan kechga yaqin, dam olish vaqtida amalga oshiradi. Telefonga tikilib, yangiliklarni takror va takror ko'rish uyquga hozirlik vaqtini qisqarishiga va miyaning tinchlanmasdan uyg'onishiga olib keladi. Natijada uyqu sifati pasayadi, uyquga ketish qiyinlashadi, ertasiga kun davomida charchoq, bosh og'rig'i, diqqat yetishmasligi va hafsalasizlik yuzaga keladi. Bu holat uzoq davom etsa immunitet sustlashishi, yurak-qon tomir tizimi kasalliklari va surunkali charchoq sindromiga ham zamin yaratadi. Shuningdek, ko'p vaqt ekranga qarab o'tirish bo'yin-harakat tizimi va ko'rish a'zolariga ham sezilarli zarar yetkazadi.

Dumscrollingning eng sezilmaydigan, biroq real oqibatlaridan biri — vaqtni befoyda sarflashdir. Kishi "faqat 2-3 daqiqa qarab qo'yaman" deb telefonga murojaat qilsa-da, algoritmlar asosida taqdim etiladigan qiziqarli kontentlar uni o'ziga bog'lab qo'yadi va vaqt qanday o'tgani bilinmaydi. Natijada kishi asosiy ishlardan chalg'iydi, vazifalar kechiktiriladi (prokrastinatsiya), ish samaradorligi va o'qish unumdorligi tushadi. Doimiy chalg'ish esa yaratuvchanlikni pasaytirib, muhim qarorlar qabul qilish jarayonining sekinlashishiga olib keladi.

Dumscrolling tez-tez "nimanidir o'tkazib yuborib qo'yishdan qo'rqish" (FOMO (fear of missing out) sindromi) hissini kuchaytiradi [4]. Odam yangiliklar lentasini yana va yana tekshirib turishga majbur bo'ladi. Bu psixikaning dam olmasligiga, ichki notinchlik va sabrsizlik hissining kuchayishiga sabab bo'ladi.

Vaqt o'tishi bilan doomscrolling oddiy odatdan chiqib, real insonni o'ziga bog'lab oluvchi psixologik qaramlikka aylanadi. Bunda odam ekran oldidan uzoqlasha olmaydi, axborot iste'molini cheklashga urinsa ham bezovta bo'ladi - bu esa axborot detoksini yanada qiyinlashtiradi.

Bu tahdid bilan quyidagi tartibda kurashish mumim:

Birinchi qadam salbiy yangiliklarga “bog‘lanib qolganimizni” tan olishdir. Shundan so‘ng, dumskrolling oqibatlari bilan kurashadigan bir qator harakatlar amalga oshirilishi mumkin[3]. Ikkinchi qadam almashtirish - internetda faqat yomon yangiliklardan iborat emas. Yangi til o‘rganish yoki dasturlash kurslarini o‘zlashtirish kabi yuzlab foydali mashg‘ulotlarni aynan internt orqali amalga oshirish mumkin. Internet to‘g‘ri foydalanilganda sevimli mashg‘ulotlar bilan shug‘ullanishimizga imkon beradi. Uchinchi qadam vaqt chegarasini belgilash - agar ma‘lumot oqimini nazorat qila olmasligimizni his qilsak, o‘zimizni vaqt chegaralari bilan cheklashimiz mumkin. Kuniga 30 daqiqa - yomon xabar uchun, qolgan 14 soat - hamma narsa uchun. To‘rtinchi qadam manbalarni cheklash - ko‘pincha biz barcha yangiliklar sahifalariga obuna bo‘lganimiz sababli tasodifan dumskrollingni boshlaymiz. Bir-birini takrorlaydigan ommaviy axborot vositalarini o‘chirib tashlashimiz va obunalarda eng ko‘p sinovdan o‘tganlarni qoldirishimiz zarur.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak “Dumscrolling” zamonaviy raqamli hayotimizning ko‘rinmas “qarmog‘i” bo‘lib, ruhiy, jismoniy va ijtimoiy jihatdan salbiy oqibatlarni keltirib chiqaradi. Dumskrolling zararlarini kamaytirish uchun axborot iste‘molini cheklash (masalan: ekran vaqtiga limit qo‘yish), faqat ishonchli manbalardan foydalanish, “detoks” kunlarini belgilash va real hayotdagi faoliyatlarga ko‘proq vaqt ajratish muhim foydali usullardan hisoblanadi. zamonaviy kishilarning ong-u shuuriga, salomatligiga, barqarorligiga jiddiy ta’sir o‘tkazmoqda. Cheksiz kontent iste‘moliga odatlangan “dumskrolling” qurbonlari jamiyatga foyda keltiruvchi ishlardan chalg‘ib, zararli mediamahsulotlarning arzon o‘ljasiga aylanib qoldi. Mazkur illat tobora keng tus olmoqda. Yurishni endi o‘rgangan go‘dak ham ertadan kechgacha zangori ekran qarshisida dumskrolling bilan band ekanligi achinarli holdir. Bu tahdid bevosita ma’naviy tarbiyaga ham katta ta’sir o‘tkazadi. Undan ham achinarlisi shaxs sifatida to‘liq shakllangan kattalar ham bu illatning qurbonidir. Millatning rivojiga rahna soluvchi kuchga aylanib borayotgan ushbu illatga qarshi turish har birimizning vazifamizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Что такое «думскроллинг» и как не вгонять себя в панику, читая новости, <https://trends.rbc.ru/trends/social/62726af29a79471528d35f60?from=copy>
2. Doomscrolling: Understanding the Phenomenon - Whitman Wire, , <https://whitmanwire.com/feature/2024/09/26/doomscrolling-understanding-the-phenomenon/>
3. How to Do a Digital Detox | Newport Institute, <https://www.newportinstitute.com/resources/mental-health/digital-detox/>
4. Fear of missing out, https://en.wikipedia.org/wiki/Fear_of_missing_out

MAFKURAVIY TAHDIDLAR VA ULARGA QARSHI MA'NAVIY IMMUNITETNI SHAKLLANTIRISH USULLARI

Matchonova Barno,
Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti
mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada globallashuv va axborot asrida inson ongiga ta'sir qiluvchi mafkuraviy tahdidlarning mohiyati, ularning jamiyat, ayniqsa, yoshlar qatlamiga ta'siri tahlil qilinadi. Axborot xurujlari, yot g'oyalar va madaniy assimilyatsiya jarayonlari orqali shakllanayotgan mafkuraviy tahdidlar keng jamoatchilik ongida mafkuraviy beqarorlik, o'zlikni yo'qotish kabi salbiy oqibatlariga olib kelayotgani ko'rsatiladi. Maqolada ushbu tahdidlarga qarshi ma'naviy-mafkuraviy immunitetni shakllantirishning ilmiy-amaliy yo'nalishlari ochib berilgan. Shuningdek, xorijiy davlatlar tajribasi tahlil qilinib, milliy model asosida samarali yondashuvlar ishlab chiqish zarurati asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: Mafkura, ma'naviyat, mafkuraviy tahdid, axborot xuruji, yoshlar, milliy o'zlik, ma'naviy immunitet, ta'lim, tarbiya, milliy g'oya.

Biz mafkura deganda, avvalo, fikr tarbiyasini, milliy va umuminsoniy qadriyatlar tarbiyasini tushunamiz. Biz barpo etayotgan yangi O'zbekistonning milliy g'oyasi insonparvarlik, ezgulik va bunyodkorlik g'oyasi bo'ladi.
SH.Mirziyoyev

XXI asr axborot va globallashuv asri sifatida nafaqat ijobiy, balki jiddiy mafkuraviy tahdidlarni ham yaratib bermoqda. Internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali turli g'oyalar, qarashlar va madaniy ta'sirlar inson ongiga to'g'ridan-to'g'ri yo'naltirilgan tarzda kirib kelmoqda. Ayniqsa, yoshlar qatlami bunday axborot oqimining markazida turib, turli yot g'oyalarni ongli yoki ongsiz qabul qilmoqda. Bu esa ularning ma'naviy dunyosi, milliy o'zligini anglashi va faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lishida salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Globallashuv sharoitida mafkuraviy tahdidlar nafaqat tashqi ta'sirlar, balki ichki mustahkamlikning yetarli emasligi tufayli ham kuchayib borayotgani kuzatiladi. Shuning uchun ham bu tahdidlarga qarshi samarali immunitet ma'naviy va mafkuraviy barqarorlikni shakllantirish dolzarb vazifa sifatida namoyon bo'ladi. Bunday barqarorlikni ta'minlash uchun eng avvalo, mavjud mafkuraviy tahdidlarning turlari, ularning shakllanish mexanizmlari va ta'sir doirasini teran anglash talab etiladi.

Mafkuraviy tahdidlar deganda inson ongi va dunyoqarashiga ta'sir qiluvchi, jamiyatning milliy-ma'naviy birligini zaiflashtiruvchi g'oyaviy xurujlar, axborot manipulyatsiyalari va madaniy assimilyatsiya shakllaridir. Ular, avvalo, global axborot oqimi va raqamli media muhit orqali keng tarqalmoqda. Inson, ayniqsa, yoshlar bu tahdidlarga tayyor bo'lmasa, o'zligini yo'qotishi, g'oyaviy beqarorlik

va ijtimoiy passivlikka tushib qolishi ehtimoli yuqori bo'ladi. Quyida mafkuraviy tahdidlarning asosiy shakllari va ularning ta'sir mexanizmlari keltiriladi:

Yot g'oyalar va radikal mafkuralar internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqatiladigan, milliy qadriyatlarga zid bo'lgan diniy, siyosiy va madaniy qarashlar. Turli internet sahifalari va ijtimoiy tarmoqlar orqali yot g'oyalar jumladan, diniy ekstremizm, separatizm, yoki milliy qadriyatlarga qarshi bo'lgan g'oyalar tizimli ravishda tarqatilmoqda. Bu g'oyalar yoshlar ongida o'zlik va milliy mansublikka nisbatan shubha uyg'otadi. Ular ko'p hollarda "adolat", "erkinlik" yoki "yangi fikr" niqobi ostida tarqatiladi, ammo aslida jamiyatda beqarorlik va ixtilof keltirib chiqaradi. Masalan, ayrim ekstremistik guruhlar o'z g'oyalarini yoshlarga targ'ib etish uchun vizual kontent (videolar, grafikalar) va emotsional chaqiriqlardan foydalanadi. Bu to'g'risida J.Nay "Soft Power" asarida: "G'oyalar o'z kuchini zo'ravonlik emas, ishontirish orqali amalga oshiradi" deb ta'kidlaydi [2].

Propaganda va manipulyatsiya yolg'on ma'lumotlar yoki yarim haqiqatlar orqali odamlar ongiga ta'sir qilish usullari [1]. Madaniy assimilyatsiya va "mehribon globalizm" Ayrim hollarda globallashtirish jarayonida madaniy almashinuv niqobi ostida milliy qadriyatlar zaiflashtiriladi. Masalan, G'arb ommaviy madaniyati (pop-san'at, kino, moda, iste'mol madaniyati) orqali milliy urf-odatlar, an'analar va tilga nisbatan beparvolik yuzaga keladi. Bu jarayon madaniy assimilyatsiya deb ataladi. Mark Kastells bu haqda shunday yozadi: "Global tarmoq jamiyatida g'oyalar jismonan emas, axborot shaklida ekspansiya qilinadi. Bu axborotlar shaxsning o'zini anglash jarayonini transformatsiya qiladi." [4]

Axborot xuruji va manipulyativ media ta'siri Axborot xuruji shaxsga ma'lumot orqali psixologik yoki ideologik ta'sir o'tkazishning rejali shaklidir. U yolg'on yoki noto'liq axborot tarqatish, kontekstdan chiqarilgan xabarlar, tahlilsiz ta'riflar orqali amalga oshiriladi. Bunday axborot jamiyatda beqarorlik, shubha va norozilik kayfiyatini shakllantirishi mumkin. Xususan, feyk xabarlar (fake news) va to'liq tekshirilmagan "sensatsion" ma'lumotlar odamlarda voqelikni xato talqin qilishga olib keladi. Castells ta'kidlaydi: "Manipulyativ axborot bu global ta'sir kuchining markazidagi vosita" [4]

Bozor mafkurasi va ommaviy iste'mol g'oyasi hozirda zamonaviy media muhitda inson shaxsiyati faqat iste'molchi sifatida talqin qilinadi. "Ko'proq xarid qil", "Har narsani o'zing uchun" kabi shiorlar shaxsni faqat moddiy hayotga bog'lab qo'yadi. Bu esa ma'naviy qadriyatlar, jamiyat oldidagi burch, milliy mas'uliyatni chetga chiqaradi. Bunday tahdidlarga qarshi kurash mehanizmlarini o'rganganimizda xorijiy davlatlardan Xitoy va Yaponiyada mazkur tahdidga qarshi maxsus milliy tarbiya dasturlari ishlab chiqilgan. Masalan, Yaponiyadagi "Ikiru

chikara” konsepsiyasiga ko‘ra, har bir yosh shaxs “ijtimoiy mas’uliyat va ma’naviy mustaqillik” asosida kamol topishi lozim, deb belgilangan [8].

Bugungi axborot makonida keng tarqalgan axborot tahdidlari ko‘rinishlaridan biri bo‘lgan simvolik ta’sirlar ya’ni kino, reklama va musiqa orqali g‘oya singdirish usul vositalariga alohida e’tibor qaratish lozim. Ayni vaqtda, kino, seriallar, reklama va musiqa orqali mafkuraviy ta’sirlar “ko‘ngilocharlik” niqobi ostida amalga oshiriladi. G‘arb kino mahsulotlarida milliy qadriyatlar yoki oilaviy munosabatlar o‘rinsiz tarzda shubha ostiga olinadi, yoshlarga faqat erkinlik va shaxsiy xohish ustuvorligi talqin etiladi. Buni Janubiy Koreya misolida ko‘rish mumkin. Ular “K-Culture” orqali o‘z milliy brendlarini global darajada ustuvor qilib, aksincha, o‘z g‘oyaviy ta’sirini kuchaytirgan. [6] Bularning barchasi ommaviy madaniyat g‘oyasi va iste’mol mafkurasi orqali insonning ma’naviy ehtiyojlaridan ko‘ra moddiy manfaatlarini ustuvor qilishni targ‘ib qiluvchi g‘oyalar [2] ko‘rinishida namoyon bo‘lmoqda. Bugungi yoshlar mentalitetida mafkuraviy tahdidlar o‘z ifodasini shubha, ijtimoiy passivlik, o‘zligini yo‘qotish kabi ko‘rinishlarda namoyon qilmoqda. Ayniqsa, milliy qadriyatlarga beparvolik, feyk axborotlarga ishonish va radikal g‘oyalarga moyillikning ortishi xavotirli holatdir [3].

Bugungi shiddatli, o‘ta murakkab zamon shuni ko‘rsatmoqdaki, bu borada faqat ta’lim-tarbiya tizimining o‘zi mavjud ma’naviy tahdidlarga qarshi turolmaydi. Bu masalaga butun jamiyatning kuch va imkoniyatlarini safarbar etmas ekanmiz, kutilgan natijaga erisholmaymiz.

Manipulyativ axborot – ma’lum qismlari yashirintirilgan yoki konteksti o‘zgartirilgan axborotlar orqali jamoatchilik fikrini boshqarish

Feyk xabarlar – haqiqatga to‘g‘ri kelmaydigan, lekin ehtiros uyg‘otuvchi ma’lumotlar tarqatish.

Is’temol mafkurasi – inson faqat iste’molchi sifatida talqin etiladigan media muhit [5]. Bu borada mutaxassislar, axborot xuruji kuchaygan sari, yoshlar orasida tanqidiy fikrlash qobiliyati susaymoqda, bu esa ularni turli ta’sirlarga moyil qilib qo‘yadi [6].

Bugungi yoshlar mentalitetida mafkuraviy tahdidlar o‘z ifodasini shubha, ijtimoiy passivlik, o‘zligini yo‘qotish kabi ko‘rinishlarda namoyon qilmoqda. Ayniqsa, milliy qadriyatlarga beparvolik, feyk axborotlarga ishonish va radikal g‘oyalarga moyillikning ortishi axborot xurujlari va uning ta’sir formalari shaxs yoki jamiyat ongiga maxsus ta’sir doirasi ortib bormoqda. Shunday ekan, mafkuraviy tahdidlar juda ko‘p qirrali va ixcham ko‘rinishda bo‘lsa-da, ta’siri jamiyat ongi va barqarorligiga jiddiy xavf soladi. Ularni anglash va tahlil qilish asosidagina ularga qarshi samarali mafkuraviy profilaktika va ma’naviy immunitetni shakllantirish muhim.

Ma'naviy-mafkuraviy immunitet deganda shaxsning yot g'oyalarga nisbatan tanqidiy munosabati, milliy qadriyatlarga sadoqati va mustaqil fikrlay olish qobiliyatidir. U quyidagi yo'llar orqali shakllanadi:

Ta'lim-tarbiya tizimi orqali – milliy g'oya va ma'naviyat asoslari maktab va oliy ta'lim dasturlariga chuqur integratsiya qilinishi lozim [7].

Oilada tarbiya – urf-odatlar, tilimiz va dinimizga hurmatni bolalikdan shakllantirish.

Media faoliyati – OAV faqat axborot tarqatuvchi emas, balki ma'naviy tarbiya vositasi sifatida faoliyat olib borishi zarur.

Jamoat tashkilotlari va NNTlar faoliyati – yoshlar orasida ma'rifiy tadbirlar orqali sog'lom fikr va faollikni targ'ib etish kabi mexanizmlarni uzviy ravishda olib borishni talab etadi. Janubiy Koreya va Yaponiya tajribasidan kelib chiqib, ta'lim orqali mafkuraviy barqarorlikka erishish muvaffaqiyatli model sifatida baholanadi [8].

Mafkuraviy tahdidlar zamonaviy axborot muhitida keng quloch yoygan holda yoshlar ongiga jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bunday tahdidlarga qarshi faqat ma'muriy choralar bilan emas, balki keng qamrovli ma'naviy-mafkuraviy immunitet orqali samarali kurashish mumkin.

Buning uchun, ta'lim-tarbiya tizimida milliy g'oya va falsafiy ta'limotlar mustahkam o'rin egallashi, OAV va internet platformalarining mazmunan boy va ijobiy targ'ibotga yo'naltirilishi va oilada va jamoat tashkilotlarida milliy qadriyatlarni singdirishni kuchaytirish lozim. Faqat shundagina biz yosh avlodni mafkuraviy tahdidlardan himoya qilish, ularda tanqidiy fikrlash va mustaqil hayot pozitsiyasini shakllantirishga erishamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Shavkat Mirziyoev: Jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo'lsa, uning joni va ruhi ma'naviyatdir. <https://uza.uz/uz/posts/shavkat-mirziyoev-jamiyat-hayotining-tanasi-iqtisodiyot-bolsa-uning-zhoni-va-ruhi>
2. Hamidov A. "Mafkuraviy tahdidlar va axborot xurujlari". // "Falsafa va hayot" jurnali, №3, 2021.
3. Nye, J. Soft Power: The Means to Success in World Politics. – New York: Public Affairs, 2004.
4. Yunusova S. "Yoshlar ma'naviyati va axborot muhiti". – Toshkent: "Fan va texnologiyalar", 2022.
5. Castells, M. The Rise of the Network Society. – Oxford: Blackwell, 2010.
6. Karimov I.A. "Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch". – Toshkent: "Ma'naviyat", 2008.
7. National Strategy for Youth Development in the Republic of Korea. – Seoul: Ministry of Gender Equality and Family, 2020.
8. People's Republic of China: Guidelines on Ideological and Political Work in Higher Education Institutions. – Beijing, 2019.

9. Okano, K., & Tsuchiya, M. Education in Contemporary Japan: Inequality and Diversity. – Cambridge University Press, 1999.

AXBOROTLASHGAN JAMIYATDA INSON TAFAKKURI TRANSFORMATSIYASI VA UNING MA'NAVY-AXLOQIY TARBIYAGA TA'SIRI

Yodgorov Alisher Nurmuhammadovich,
Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti mustaqil
tadqiqotchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada axborotlashgan jamiyat sharoitida inson tafakkurining transformatsiyasi va uning ma'naviy-axloqiy tarbiyaga ta'siri tahlil qilingan. Axborotlashtirish jarayonining ijtimoiy-falsafiy mohiyati, raqamli texnologiyalar vositasida shakllanayotgan yangi tafakkur tipi, shuningdek, bu jarayonning ijobiy va salbiy jihatlari yoritib berilgan Nazariy qarashlar asosida axborotlashtirishning inson tafakkuriga ta'siri ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Shuningdek maqolada "Raqamli O'zbekiston - 2030" konsepsiyasi doirasida amalga oshirilayotgan islohotlarning yoshlar tafakkuriga ta'siri tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Axborotlashgan jamiyat, axborotlashuv, raqamli transformatsiya, inson tafakkuri, ma'naviy-axloqiy tarbiya, innovatsion tafakkur, "Raqamli O'zbekiston – 2030", internet, raqamli texnologiyalar.

Bugungi kunda axborotlashtirish zamonaviy industriallashtirish jamiyatni mahv etgan "uchinchi to'lqin" sifatida e'tirof etiladi. Global miqyosda ro'y berayotgan mazkur jarayon turli jamiyatlarda umumiy jihatlariga ega bo'lib, turli mamlakatlarda o'ziga xos shaklda namoyon bo'ladi. Shiddat bilan ilgarilab borayotgan ushbu jarayon u yoki bu mintaqada turlicha bo'lsa-da, biroq uning mazmun - mohiyati shubhasiz, nihoyatda muhim bo'lib qolaveradi.

So'nggi yuz yil ichidagi ilmiy va texnik yutuqlarning yaqqol namoyon bo'lishi axborotlashtirish jarayoni bilan uzviy bog'liqdir. Axborotlashtirish har qanday rivojlanish bosqichida kuzatiladigan ikki muhim jihatga ega. Uning birinchi tomoni — axborot texnologiyalari hamda texnik vositalarning keng tarqalishi orqali texnik ahamiyat kasb etadi. Ikkinchi jihati esa — jamiyatdagi ijtimoiy jarayonlar va insonlar hayotiga ta'sir ko'rsatish orqali, ularning turmush tarzidagi o'zgarishlarda namoyon bo'lib, axborotlashtirishning ijtimoiy mohiyatini ko'rsatib beradi.

Q.Nazarov fikriga ko'ra axborotlashtirish - jamiyat taraqqiyotining ma'naviy hayotida ro'y berayotgan ijtimoiy texnik hodisa bo'lib, zamonaviy informatsion texnologik vositalar yordamida ijtimoiy tuzilma va jarayonlarni rivojlantirish, takomillashtirish va keskin kuchaytirish jarayoni. Axborotlashtirish bu sifat jihatdan yangi jamiyat (axborot jamiyatini) barpo etish maqsadidagi intellektual gumanistik qayta qurishdir.

Shu nuqtai nazardan Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "Ilg'or texnologiyalarning faol joriy qilinayotgani va global axborot kommunikatsiya makoni taraqqiy etayotgani barcha jarayonlarni jadal va tez o'zgartirmoqda, qit'alar, mintaqalar, davlatlar va biznes darajasidagi hamkorlikning yangi shakllarini rivojlantirishga xizmat qilmoqda" [2]

Hozirgi jamiyatning murakkabligi, beqaror rivojlanishi va turli ziddiyatlar bilan to'ldirilganligi XXI asrdagi ijtimoiy va falsafiy tahlillarni yanada dolzarb qilib qo'ydi. Ana shu sharoitda axborotlashgan jamiyatning shakllanishi nafaqat ijtimoiy tuzilmalarni, balki inson tafakkurining o'ziga xos transformatsiyasini talab qiladi.

Axborotlashgan jamiyat – bu murakkab ijtimoiy-iqtisodiy tizim bo'lib, u axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng joriy etilishi bilan shakllanadi. XX asrning ikkinchi yarmida axborot resurs sifatida ustuvor ahamiyat kasb etishi jamiyat rivojlanishining muhim bosqichiga aylandi. Ilgarigi bosqichlarda axborot jamiyat taraqqiyotida yordamchi rol o'ynasa, bugungi kunda u strategik resursga aylanib, inson faoliyatining turli sohalariga chuqur ta'sir o'tkazmoqda. Axborot energiya va modda manbalari bilan bir qatorda, ijtimoiy munosabatlarning asosiy tarkibiy qismiga aylandi.

Axborotlashgan jamiyat - bu biror bir ideal kelajak tasavvuri emas, balki aniq va obyektiv belgilarga ega bo'lgan ijtimoiy reallikdir. Jahon telekommunikatsiya bozori hamda Internetning rivojlanishi ushbu jarayonning muhim ko'rsatkichi hisoblanadi. Bu mavzudagi katta hajmdagi ilmiy va amaliy axborotni zamonaviy internet resurslaridan osonlik bilan topish mumkin. Shuni alohida ta'kidlashimiz lozimki, "Raqamli muhit inson tafakkurining global va birgalikdagi transformatsiyasi uchun sharoit yaratadi" [3]. Axborotlashgan jamiyatda tarqatilayotgan axborot hajmining oshib borishi va uning mazmunining murakkablashishi insonlarning fikrlash tarzida ham o'zgarishlarga sabab bo'ladi. Bu o'zgarishlar natijasida har bir shaxs atrof-muhitdan olinayotgan ma'lumotlar bilan uzluksiz aloqada bo'ladi va ularning subyektiv tafakkuri transformatsiyaga uchraydi. Bu borada N. Karr o'zining «The Shallows» asarida internet va raqamli texnologiyalar inson tafakkurining fikrlash va diqqatni jamlash qobiliyatini pasaytirishini, bu esa chuqur fikrlash va mafkuraviy mustaqillikka salbiy ta'sir qilishini ta'kidlaydi [4].

O'zbekistonning Birinchi Prezidenti I.A.Karimov "Ayni paytda hayot haqiqati shuni ko'rsatadiki, har qanday taraqqiyot mahsulidan ikki xil maqsadda – ezgulik va yovuzlik yo'lida foydalanish mumkin. Agarki bashariyat tarixini, uning tafakkur rivojini tadrijiy ravishda ko'zdan kechiradigan bo'lsak, hayotda insonni kamolotga, yuksak marralarga chorlaydigan ezgu g'oya va ta'limotlar bilan yovuz

va zararli g'oyalar o'rtasida azaldan kurash mavjud bo'lib kelganini va bu kurash bugun ham davom etayotganini ko'ramiz" [5] deb ta'kidlaydi.

Bizga ma'lumki tafakkur — inson ongining eng yuqori shakli bo'lib, atrof-muhitdagi hodisa va jarayonlarni umumlashtirish, tahlil qilish va yangi g'oyalarni yaratishga xizmat qiladi [6]. Transformatsiya esa mavjud tafakkur shaklining yangi bosqichga ko'tarilishi, yangicha mazmun kasb etishi demakdir.

Inson tafakkurining transformatsiyasi - bu shaxsning fikrlash, dunyoni idrok etish va voqelikka munosabat bildirish shakllaridagi o'zgarishdir. Tafakkur o'zgarishi ijtimoiy hayotning barcha jabhalarida, xususan, ma'naviy-axloqiy tarbiyada ham sezilarli iz qoldiradi.

Tafakkur transformatsiyasi axborot oqimining ko'pligi, global madaniy aloqalar, ta'lim va texnologik taraqqiyot bilan uzviy bog'liq holdagi jarayondir. Ijtimoiy nazariyalar tafakkur transformatsiyasini ijtimoiy tizimlarning barqarorligi va yangilanishi bilan bog'liq holda izohlaydi. Har bir yangi "to'lqin" – agrar, industrial yoki axborotlashuv davri - inson tafakkurida tub burilish yasaydi.

Bugun kunda axborotlashgan jamiyat sharoitida tafakkur transformatsiyasi asosan raqamli texnologiyalar, internet va ommaviy kommunikatsiya vositalari orqali amalga oshmoqda.

Inson tafakkuri ham jamiyat taraqqiyoti kabi doimiy o'zgarishda bo'ladi. Har bir davr o'z tafakkur tipini shakllantiradi. Masalan, agrar davr – an'anaviy, industrial davr – texnokratik, axborotlashgan davr esa – innovatsion va raqamli tafakkur tipini shakllantirmoqda [7]. Shu ma'noda, tafakkur transformatsiyasi – bu insonning fikrlash uslubi, dunyoqarashi, qadriyatlar tizimi va xulq-atvoridagi tub o'zgarishlarni bildiradi.

Dunyoda axborotlashgan jamiyat bugungi kunda integrallashib raqamlashtirish orqali bormoqda. Biz buni O'zbekiston misolida "Raqamli O'zbekiston 2030" konsepsiyasida ko'rishimiz mumkin. Axborotlashgan jamiyatda inson tafakkuri, bilimi, ta'limning o'rni beqiyos bo'lib inson barkamolligi uning ma'naviy dunyosi va immuniteti qandayligi bilan belgilanadi. "Raqamli O'zbekiston 2030" dagi yondashuvlarga asosan axborotlashtirish nafaqat texnik rivojlanish, balki butun jamiyatni modernizatsiya qilish vositasi sifatida ko'riladi. Shuningdek, bu yo'nalishda real amaliy loyiha va tashabbuslar ilgari surilmoqda. Masalan IT-Parklar, raqamli xizmatlar, AI ta'limi, bulut infrastruktura, va startap ekotizim yaratish orqali mamlakatni raqamli poydevorga ega qilish ko'zda tutilgan. Bu esa inson tafakkuri transformatsiyasiga sezilarni darajada ta'sir ko'rsatadi.

Bugungi kunda yoshlar orasida internetdan foydalanish ko'rsatkichi yil sayin ortib bormoqda. Raqamli transformatsiya siyosati natijasida mamlakatda raqamli tafakkurga ega yangi avlod shakllanmoqda [8].

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, axborotlashgan jamiyat sharoitida inson tafakkurining transformatsiyasi jarayoni muqarrar bo'lib, u ijtimoiy hayotning barcha jabhalariga chuqur ta'sir ko'rsatmoqda. Raqamli texnologiyalar va internet inson tafakkurini global va birgalikdagi transformatsiyaga olib kelmoqda. Bir tomondan, bu imkoniyatlar ilmiy-texnik taraqqiyot, ta'lim va innovatsiyalar rivojiga ijobiy ta'sir etadi. Boshqa tomondan, raqamli texnologiyalardan noto'g'ri foydalanish insonning diqqatini susaytirishi, mustaqil fikrlash va mafkuraviy immunitetini zaiflashtirishi mumkin. Shu sababli, axborotlashgan jamiyatda inson tafakkuri transformatsiyasi jarayonini boshqarish, yoshlar ongida raqamli madaniyatni shakllantirish, ma'naviy-axloqiy tarbiyani kuchaytirish, milliy g'oya va mafkurani mustahkamlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib qolishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Qiyom Nazarov. Jahon falsafasi qomusi. Birinchi kitob.–Toshkent: “O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati”nashriyoti, 2022. -B. 804.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2017 yil 12 oktabrdagi MDH Davlat rahbarlari kengashi majlisidagi nutqi. <http://press-service.uz/ru/lists/view/1132>
3. Castells, M. The Network Society: A Cross-cultural Perspective. – Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2004. - B. 67.
4. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch. – Toshkent.: Ma'naviyat, 2008. – B. 112
5. Nicholas C. The Shallows: What the Internet Is Doing to Our Brains. – New York: W. W. Norton & Company, 2010. - B. 116.
6. Leontyev, A.N. (1983). Deiatelnost. Soznanie. Lichnost. Moskva: Politizdat.
7. Toffler, E. (2002). Uchinchi to'lqin. Toshkent: Yangi asr avlodi. B.45
8. Mirziyoyev, Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent: O‘zbekiston. 2017. B.215

YANGI O‘ZBEKISTONDA MA’NAVIY JARAYONLARNING IQTISODIY SOHAGA TA’SIRI

Musurmonqulov Muhammad Ural o'g'li,
Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi
huzuridagi Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti
ilmiy xodimi

Annotatsiya. Maqolada Yangi O‘zbekiston sharoitida ma'naviy jarayonlarning iqtisodiy islohotlarga ta'siri tahlil qilinadi. Ma'naviyat va iqtisodiyot o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik, ma'naviy qadriyatlarning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni hamda iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashdagi ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, islohotlar jarayonida milliy qadriyatlar, yoshlarning dunyoqarashi va ijtimoiy ongning o'zgarishi iqtisodiy rivojlanishga qanday ta'sir ko'rsatayotgani ilmiy asosda izohlanadi.

Kalit soʻzlar: Yangi Oʻzbekiston, maʼnaviy jarayonlar, iqtisodiyot, milliy qadriyatlar, islohotlar, barqarorlik, taraqqiyot.

Bugun mamlakatimiz hayotida “Yangi Oʻzbekiston” degan tushuncha shunchaki shior emas, balki amalda xalqimizning hayot tarziga aylanmoqda. Islohotlarning markazida inson, uning qadr-qimmati va farovonligi turibdi. Shubhasiz, iqtisodiy yuksalish va moddiy farovonlik taraqqiyotning asosi hisoblanadi. Ammo ularning barqarorligini taʼminlaydigan yana bir muhim kuch bor – bu maʼnaviyat.

Bugungi kunda Yangi Oʻzbekiston taraqqiyotining asosiy yoʻnalishlaridan biri – jamiyat hayotida maʼnaviy jarayonlar bilan iqtisodiy islohotlarni uygʻunlashtirishdir. Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyev taʼkidlaganidek, “Iqtisodiy islohotlarni maʼnaviy yangilanishsiz amalga oshirib boʻlmaydi”. Shu bois mamlakatda olib borilayotgan iqtisodiy islohotlarning barqaror va samarali kechishi uchun avvalo maʼnaviy muhit, milliy qadriyatlar va fuqarolarning ongida sodir boʻlayotgan oʻzgarishlar alohida ahamiyat kasb etadi.

Shu bilan birga, globallashuv sharoitida milliy taraqqiyotning barqarorligi faqat moddiy omillar bilan emas, balki maʼnaviy qadriyatlar tizimi bilan ham belgilanadi. Shu bois “Yangi Oʻzbekiston” konsepsiyasi doirasida iqtisodiy islohotlarni maʼnaviy-maʼrifiy jarayonlar bilan uygʻunlashtirish dolzarb vazifa sifatida ilgari surilmoqda. Mamlakat taraqqiyotida maʼnaviyat iqtisodiy rivojlanishning ijtimoiy-psixologik omili sifatida, iqtisodiyot esa maʼnaviy yuksalishning moddiy bazasi sifatida qaraladi.

Odamlar halollik, mehnatsevarlik, masʼuliyat kabi qadriyatlarga amal qilgan joyda iqtisodiy taraqqiyot ham barqaror boʻladi. Demak, maʼnaviyat faqat axloqiy mezon emas, balki iqtisodiy taraqqiyotning tayanchi hamdir.

Masalan, yoshlarimizning bilimga chanqoqligi, yangilikka intilishi bugun yangi startaplar, IT loyihalari va ishlab chiqarish tarmoqlarini rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Shu jihatdan qaraganda, maʼnaviy barkamollik iqtisodiyot uchun qudratli harakatlantiruvchi kuchdir.

Maʼnaviy jarayonlar va iqtisodiy rivojlanishning nazariy asoslari hamda maʼnaviy jarayonlar va iqtisodiy taraqqiyotning oʻzaro bogʻliqligini koʻrib chiqadigan boʻlsak, eng avvalo, maʼnaviyat – bu jamiyatning maʼlum bir bosqichda shakllangan dunyoqarashi, qadriyatlari va maqsadlarining majmui boʻlsa, iqtisodiy rivojlanish esa bu qadriyatlarning amaliy hayotda namoyon boʻlishini taqozo etadi.

Bugun turizm sohasiga eʼtibor qaratilayotganini hammamiz koʻrib turibmiz. Samarqand, Buxoro, Xiva kabi qadimiy shaharlarimiz nafaqat tarix, balki iqtisodiyot uchun ham boy manba boʻlib xizmat qilmoqda. Chunki maʼnaviy

merosni asrab-avaylab, uni dunyo miqyosida targ'ib qilish orqali yangi ish o'rinlari yaratilmoqda, byudjetga millionlab tushumlar keltirilmoqda.

Yoki tadbirkorlikni olaylik. Halollik va mas'uliyatli ish yuritish tadbirkorlar uchun eng katta kapitalga aylanmoqda. Shu sababdan ham mamlakatimizga xorijiy sarmoyadorlarning ishonchi oshib bormoqda.

Iqtisodiy taraqqiyotning muvaffaqiyati nafaqat ishlab chiqarish vositalari va moliyaviy resurslarga, balki inson kapitalining ma'naviy sifatlariga ham bog'liqdir. Ma'naviy jarayonlar quyidagi uchta yo'nalishda iqtisodiy rivojlanishga ta'sir ko'rsatadi:

1. Axloqiy-etik qadriyatlar – Halollik, mas'uliyat, adolat tamoyillari iqtisodiy muhitning sog'lom shakllanishiga xizmat qiladi. Bu qadriyatlar korrupsiyaga qarshi kurashish, shaffof biznes muhitini yaratishda muhim omil hisoblanadi.

2. Bilim va innovatsion tafakkur – Ma'naviy jarayonlarda ilmga hurmat va yangilikka intilish qadriyatlarining shakllanishi innovatsion iqtisodiyot uchun asos yaratadi. Yoshlar ongida shakllanayotgan ma'naviy barkamollik ularni startaplar, texnologik loyihalar orqali iqtisodiyotga jalb qiladi.

3. Ijtimoiy birdamlik va milliy g'oya – Ma'naviyat iqtisodiy islohotlarning ijtimoiy qabul qilinishini ta'minlaydi. Milliy birdamlik aholining iqtisodiy siyosatga ishonchini mustahkamlaydi, bu esa iqtisodiy barqarorlik uchun zaruriy shartdir.

Yangi O'zbekistonda ma'naviy jarayonlarning iqtisodiy sohaga ta'sirini ko'radigan bo'lsak, quyidagi yo'nalishlarda ma'naviyat va iqtisodiyot bir-birini to'ldirib kelmoqda:

- Milliy qadriyatlarga tayanish. "Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari" g'oyasi asosida iqtisodiy siyosatda xalq manfaatlarini ustuvor bo'ldi;

- Yoshlar siyosati va iqtisodiy faollik. Yoshlarning ma'naviy dunyoqarashi kengaygani sari ularning tadbirkorlik va innovatsion loyihalarga qiziqishi ortmoqda;

- Halollik va korrupsiyaga qarshi kurash. Ma'naviy tarbiya asosida halollik tamoyilini mustahkamlash iqtisodiy taraqqiyotning muhim omiliga aylandi;

- Hududiy rivojlanishda ma'naviy meros. Turizm, hunarmandchilik va madaniy meros ob'ektlaridan samarali foydalanish iqtisodiy o'sish manbaiga aylandi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, Yangi O'zbekiston sharoitida iqtisodiy rivojlanish jarayonini faqat moddiy resurslar bilan emas, balki ma'naviy qadriyatlar va ijtimoiy ongni yuksaltirish orqali ta'minlash mumkin. Ma'naviy jarayonlarning iqtisodiyotga ta'siri bevosita, ishbilarmonlik muhitida halollik va mas'uliyatning kuchayishi, yoshlarning iqtisodiy faoliyatdagi o'rnini ortishi hamda

milliy qadriyatlarning iqtisodiy islohotlarga singdirilishi kabi asosiy yo‘nalishlarda ko‘rinmoqda.

Yana shuni ta’kidlash joizki, Yangi O‘zbekiston taraqqiyotida ma’naviy va iqtisodiy jarayonlar bir-biridan ajralmas holda rivojlanmoqda. Ma’naviy qadriyatlar iqtisodiy barqarorlikning ijtimoiy-psixologik asosini ta’minlaydi, iqtisodiy rivojlanish esa ma’naviy-ma’rifiy yuksalish uchun moddiy sharoit yaratadi. Shu bois jamiyat taraqqiyotida “ma’naviyat – taraqqiyotning ruhi, iqtisodiyot – uning poydevori” tamoyili ilmiy va amaliy jihatdan o‘z tasdig‘ini topmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2022.
2. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF–60-son Farmoni.
4. Alimova N., Jo‘rayev B. Iqtisodiyot va ma’naviyat: o‘zaro aloqadorlik masalalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
5. Qosimov B. Ma’naviyat asoslari. – Toshkent: Ma’naviyat, 2019.

MAFKURAVIY TAHDIDLAR: RADIKALLASHUV BOSQICH VA DARAJALARI

Namozova Maftuna Shokir qizi,

Respublika Ma’naviyat va ma’rifat markazi
huzuridagi Ijtimoiy-ma’naviy tadqiqotlar instituti
tayanch doktranti

Annotatsiya. Maqolada mafkuraviy tahdid va radikallashuv tushunchasi, darajalari va uning bosqichlari, radikallashuvga sabab bo‘luvchi omillar, shaxsiy noaniqlik tushunchasi, radikal guruhlar va ularning turlari, radikal guruhlar namoyon etadigan xususiyatlar ochib berilgan va tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Mafkuraviy tahdid, radikallashuv, radikalizm, sezuvchanlik, guruhga a‘zolik, harakat, mikro, mezzo, makro, terrorizm, eksteremizm, shaxsiy noaniqlik, radikal guruhlar.

Bugungi globallashuv jarayonida mafkuraviy xavfsizlik masalasi insoniyat taraqqiyotining eng dolzarb muammolaridan biriga aylanmoqda. Chunki zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keskin rivojlanishi, ijtimoiy tarmoqlarning keng qamrovi, turli g‘oyaviy oqimlarning tezkor tarqalishiga imkon yaratmoqda. Ayniqsa, yoshlar ongini va qalbini egallashga qaratilgan radikal g‘oyalar, ekstremistik qarashlar va diniy niqob ostida targ‘ib

qilinayotgan mafkuraviy tahdidlar jamiyat barqarorligi va xavfsizligiga jiddiy xavf tug'dirmoqda.

Mafkuraviy tahdid – ijtimoiy, siyosiy harakat, oqim yoki siyosiy kuch o'z manfaatini ifodalovchi mafkurasini qo'rqituv, zo'rlik yo'li bilan boshqalarga tiqishtiruvdir. Mafkuarviy tahdid jamiyat, davlat yoki xalq, millat yoki elat taqdiriga xavf solib turgan, fojeali oqibatlarga olib kelishi mumkin bo'lgan mafkuraviy xavf-xartarlar majmuasidir [1]

Mafkuraviy tahdid - bu shaxs, ijtimoiy guruh yoki butun jamiyat ongiga tashqi yoki ichki manbalardan turli yo'llar bilan singdirilayotgan, milliy qadriyatlarga zid, ijtimoiy barqarorlikni izdan chiqaruvchi g'oyaviy ta'sirlar majmuasidir. Mafkuraviy tahdidlar odatda "yoshlarning dunyoqarashi va qadriyat tizimiga kirib borib, ularda mavjud jamiyatga nisbatan norozilik kayfiyatini shakllantiradi. Radikallashuv ana shunday mafkuraviy tahdidning eng xavfli ko'rinishidir. Chunki u milliy qadriyatlarni yemiradi, yoshlarni ongli ravishda yot g'oyalarga jalb etadi. Radikallashuv jarayoni birdaniga yuz bermaydi. U muayyan bosqich va darajalardan o'tib, asta-sekin shaxs ongiga singadi hamda oxir-oqibat ekstremistik yoki terrorchilik faoliyatiga olib borishi mumkin. Shu sababli radikallashuvning bosqich va darajalarini ilmiy jihatdan tahlil qilish, uning ildiz omillarini ochib berish hamda unga qarshi samarali mexanizmlarni ishlab chiqish bugungi kunning ustuvor vazifalaridan biridir.

Radikalizm mafkuraviy qurol bo'lib, zamon va makon bilan moslashish, jamiyatga tez singib borish "qobiliyati"ga ega. Jamiyatdagi ma'naviy bo'shliq esa uning faoliyat samaradorligini ta'minlaydi. Uning faoliyati samaradorligini oshiruvchi omillardan biri – jamiyatda ma'naviy bo'shliqning mavjudligidir. Radikallashuv va radikalizmning barcha turlari aksariyat holda jamiyat va davlat uchun xatarlidir.

Radikallashuv bu – ma'lum bir narsaga ko'p e'tibor qaratib yuborish, bo'rttirish, reallikdan uzoq maqsad va manfaatlarni ko'zlashdir. Mavjud siyosiy-ijtimoiy jarayonlarni anglamaslik, qarama-qarshi munosabat bildirish, ma'naviy o'zlikni unutish radikallashuv oqibatida yuz beradi. Aynan shu tarzda insoniyat uchun muhimroq bo'lgan ma'naviyat tanazzulga uchrab, ikkinchi darajali moddiyat qiymat shkalasida yuqoriga chiqadi. Natijada shaxsning ongi, dunyoqarashi buziladi. Radikallashuv jarayonida shaxs o'zining sub'yektiv qarash va hissiyotlarini bo'rttirib yuboradi, va natijada, uning hayot tarziga nisbatan shaxsiy nafrat dunyosi hosil bo'lib, fikrlari radikallashib boradi.

Radikal kayfiyatdagi kishilar guruhlariga birlashishga, maqsadlariga erishish yo'lida zo'ravonlik ishlatishga, o'zlariga qarshi chiqqanlarni noqonuniy yo'llar bilan bo'lsada bartaraf etishga, g'oyalarini yoyish uchun hech narsadan qaytmaslikka moyil bo'ladilar. Aynan shu jihatlar jamiyat uchun ulkan xatar.

Jamiyatda radikallashuvning ortishi, ayniqsa, bu jarayonlarga yosh avlodning keng jalb etilishi oxir-oqibatda kuchli inqiroz va tanazzulga olib keladi.

O'rganilgan adabiyotlar va tahlil qilingan tadqiqotlarga ko'ra radikallashuv uchta bosqichda amalga oshiriladi hamda bevosita terrorizm va eksteremizmga sabab bo'ladi. Bular: 1. Sezuvchanlik, 2. Guruhga a'zolik, 3. Harakat

Bu boshqichlarda shaxslar 3 xil darajada radikallashadi. Shaxs sezuvchanlik bosqichidan o'tgandan so'ng guruhlar birlashadi va bu guruhlar radikal fikrlardan radikal harakatlarga mikro, mezo va makro darajalarni boshdan o'tqazadi.

Sezuvchanlik bu har qanday radikal mafkuraga nisbatdan sezgirlik hisoblanadi. Guruhga a'zolik-shaxs radikal guruh a'zosiga aylanadi va harakat bosqichida shaxslar guruh nomidan harakat qilishga tayyor hisoblanadi. Bunda ular radikal g'oyalar va mafkuralar orqali hujumni rejalashtiradi. Bunday g'oyalar terrorizm, ekstremizm kabi buzg'unchi g'oyalarga zinopoya vazifasini o'taydi.

Radikallashuv darajalari va bosqichi bir biri bilan uzviy bog'liq, 1-bosqich sezuvchanlik bosqichida mikro darajada shaxslar hissiyotlari bu jarayonga ta'sir qilishi mumkin. O'rganilgan adabiyotlar va tahlil qilingan tadqiqotlarga asosan sezuvchanlik bosqichida ahamiyatlilikka intilish mikro darajada muhim harakatlantiruvchi omil hisoblanadi. Bunda ahamiyatsizlik hissi maqomni yo'qotish, kamsitish, muvaffaqiyatsizlik, kuchli his tuyg'ular sabab bo'lishi mumkin. Masalan Ishid hissiyotlarni kuchaytirish yoki tiklash ularni jumbushga keltirish uchun yaxshi rivojlangan baza va mutaxassislarga ega. Bugungi glaballashuv davrida radikallashuvning sezuvchanlik bosqichida mikro (individual) bosqichida tanlangan obyektlar mafkuraviy qobiqlarda ushlanadi bunda radikallashtirishni maqsad qilgan guruhlar ularni media tarmoqlar orqali "bo'sh" qoldirmaydi. Masalan, Ishid media targ'ibotlarining asosiy maqsadlaridan biri radikal g'oyalar ta'siriga tushgan shaxslarni ruhlantirish, ularni yakka tartibdagi terrorchilik harakatiga chorlashdan iboratdir [2]. Ishid va u kabi terrorchi guruhlar bunday usullar vositalar orqali mikro darajada ularni yuqorida ta'kidlaganimizdek qobiqqqa ushlashda harakat qiladi va mezo darajaga (guruh) tayyorlashga xizmat qiladi. Bu bosqichda "o'lja"larga hurmat, qahramonlik, tegishlilik tuyg'ularini, agar diniy fonda radikallashgan bo'lsa ollohning oldidagi "maqomi" kabi tuyg'ularni berish bilan ham ajralib turadi.

Shaxsiy noaniqlik - mikro darajadagi ikkinchi muhim harakatlantiruvchi omil bo'lib, odamlar ishonchsizlikni his qilganda, ular bir guruh bilan tanishishga kuchli turtki bo'ladi deb o'rganilgan tadqiqotlar ham tahlil qilindi. Ular o'zlarining noaniq qoidalarini boshqalarning aniq normalari va qadriyatlarini bilan to'ldiradi. Ayniqsa radikal guruhlar oq-qora dunyo ko'rinishi, mustahkam va jalb etuvchi taklif bilan bir qatorda aniq profilga ham egadir.

Shuning uchun pravoslav va jihodiy guruhlar, shaxshiy noaniqlikka ega bo'lgan insonlar uchun yaxshi rivojlangan xatti-harakatlar qoidalari jozibador bo'lishi mumkin [3].

Radikallashuv ilk bosqichida xavfli ko'rinmaydi. Ko'rinishlari anchayin beozor, shiorlari hammabop, barchaga yoquvchan, shunchaki jamiyatdagi joriy jarayonlarga salbiy munosabatdan iborat bo'ladi. Targ'ibot kuchaygani sari biron-bir o'ziga ma'qul bo'lmagan gaplar aytilganda, qarshilik sezilganda keskinlik ortib boradi. Bu hali ikkilanish bosqichi. Bu bosqichda kishi radikal harakatlarga jur'at etmaydi, fikrlarini o'zgartirishi, mo'tadillikka qaytishi mumkin bo'ladi. Kuchayganda esa u e'tiqodga aylanadi – neofashizm, neonasizm, shovinizm, diniy fanatizm va hokazolar – shular qatorida.

Mezo darajada radikallashuv ijtimoiy muhit (do'stlar, oila va boshqa guruhlar) bilan bog'liq jarayonda sodir bo'lishi mumkin. Bunda muhim harakatlantiruvchi omil darajasi birodarlarning nisbiy mahrumligi, adolatsizlik hissi odamlar o'zlari bilan tanishganda boshdan kechiradigan narsalar haqida fikr almashish, ularning guruhi de-radikalizatsiya jarayonida da'volanganligi va boshqalarga nisbatdan adolatsizlikka uchrashgani haqidagi suhbatlar o'rin egallaydi. Masalan, musulmonlarning Yevropada uy-joy bilan ta'minlash, ta'lim jarayonlari bilan bog'liq masalalar, ish va daromat bilan bog'liq imkoniyatlar [4]. diskriminatsiyani boshdan kechirish, OAV ikki tomonlama standartidan foydalanish [5] o'ng qanot guruhlar mahalliy fuqarolarga nisbatan immigrantlarga yomon munosabatda bo'lish tajribasidir [6].

Mezo darajadagi yana bir muhim omil do'stlik va oila hisoblanadi. Odamlar ijtimoiy mavjudotlar va ular o'z yaqinlari bilan tez-tez aloqada bo'ladilar. Bu ularning ijtimoiy ta'sirini zaif qiladi va quloqlari ko'nikishni boshlaydi. Ular yaqinlari tomonidan ishontiriladi va jalb etiladi. Tadqiqotchi Segeman mezo darajadi omillar jihodiy jangchilarga ham tegishli ekanligi haqida fikr bildiradi [7].

Mezo darajada muhim strategiyaga o'tish ya'ni zo'ravonlik qo'llashga tayyorgarlik ko'rish (ehtimollik harakatiga o'tish) shaxslarga yozish yoki videoga olingan materiallarni jo'natish ularni ruhlantirish orqali amalga oshishi ham mumkin. Tadqiqotchi A.Silke guruhga a'zolik va mezo darajada radikallashuv qadami, "ularning ortga chekinishini qiyinlashtiradi" deb izoh beradi [8]. Darhaqiqat bu bosqichda radikallashgan shaxslar harakat bosqichiga yaqin bo'lganligi va qiziqqonligi bilan ajaralib turadi va makro daraja uchun ko'prik vazifasini o'taydi.

Bu bosqich va darajada aksariyat holda radikal fikrlar e'tiqodga aylanganda kishi bemalol ma'naviy chegaralardan hatlab o'tadi. Shaxsning aqli, shuuri o'tmaslashadi. U da'vatga beriluvchan, itoatkor, manqurt qiyofasiga kirib qoladi.

Bir qarashda u yaxshi maqsadlar uchun kurashayotganday ko‘rinadi. Millat sha‘nini tiklashga, ijtimoiy adolatni o‘rnatishga urinayotganday ko‘rinadi. O‘z dunyoqarashiga va yo‘nalishiga mos guruhlariga birlashadi. Biroq, aslida harakatlari millatning asl qadriyatlari va manfaatlariga zid. Adolat ilinjida qilinayotgan ishlari esa – adolatsizlikdir.

Makro darajada keskin qarashlar orqali harakatlar amalga oshiriladi, Bunday harakatlar keskin qonli ko‘rinishda ham bo‘lishi mumkin. Guruhga a‘zolik bosqichi va mezo darajadan o‘tgan shaxslar endi keskin fikrlar orqali harakatga o‘tishadi. Bu esa davlat va jamiyat uchun xavfli bo‘lgan fundamentalistik qarashlar, begonalashuv, eksteremizm, terrorizm kabi radikal guruhlarining yaratilishiga sabab bo‘ladi. Makro darajadagi radikallashuv jarayoniga qisman kattaroq ijtimoiy omillar ta’sir ko‘rsatadi [9]. Masalan, globallashuvni tezlashtirish va butun dunyo siyosiy, iqtisodiy va madaniy hukmronlik tufayli tahdid sifatida radikal musulmonlar G‘arb uchun muhim harakatlantiruvchi omil hisoblanadi.

Stefan Malthaner tahliliga ko‘ra makro darajada - ko‘lami kattaroq bolgan ijtimoiy makon – davlat yoki hukumat darajasidagi siyosiy qarorlarni qabul qilish, siyosiy partiyalar, milliy darajadagi ijtimoiy harakatlarning faoliyati ham radikallashuv uchun asos bo‘lishi mumkin [10]. Ayniqsa, bunday qarorlar, siyosiy munosabat va pozitsiyalar ozchilikka nisbatan yo‘nalgan, keskin kayfiyatda bo‘ladigan bo‘lsa, norozilik kayfiyatini uyg‘otish ehtimoli oshadi. Ba‘zi tadqiqotchilarning fikricha, ishsizlik, adolatsizlik, kambag‘allik, jamiyatdan qo‘rquv kabi illatlarning borligi radikallikni keltirib chiqaradi. Yoki jamiyatlarda yuqori standartlarga yetisholmaganlarga e‘tibor qaratmaslik oqibatida radikallashuv sodir bo‘ladi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, radikallashuv faqatgina bir omilga bog‘liq emas, balki turli ichki va tashqi omillarning qorishmasi, birgalikdagi natijasi sifatida yuzaga keladi [11].

Shuningdek, radikal guruhlar turli xil ko‘rinishda bo‘lishi mumkin ammo ularni aksariyat holda bir xil xususiyatlar birlashtiradi. Bu sohada tadqiqot qilgan olimlar radikal guruhlarining turlari har xil elementlari umumiydir deb xulosa beradi [12].

Radikal guruhlarining quyidagi xususiyatlari mavjud:

Birinchidan, barcha radikal guruhlar jiddiylikni his qilishadi va jamiyatdagi muammolarni ko‘tarib chiqishadi. Ushbu muammo va shikoyat har bir radikal guruh uchun turli xil ko‘rinishda bir biridan farq qiladi.

Ikkinchidan, tadqiqotchi Mogoddam ta’kidlashicha radikal guruhlar davlat organlari, hokimiyat vakillari, siyosatchilar ularning muammolari bilan qanday shaklda shug‘ullanishlari, ularga yetarlicha e‘tibor qaratilmayotgani, shikoyatlari o‘rganilmayotgani hamda ko‘rib chiqilmayotganidan qattiq norozi ekanliklarini bildirishadi [13]. Bu o‘z o‘rnida boshqaruv va hokimiyatga nisbatdan past

institutsional ishonch va idrokni yaratib, hokimiyat qonuniy emas va fuqarolar uchun ishlamaydi degan fikrni beradi.

Uchinchi, radikal qarashli shaxshlar mezo darajada o'zi qo'shilgan guruh me'yorlari va qadriyatlari boshqa guruhlaridan ustun deb biladi.

To'rtinchi, bunday guruhlarining aksariyati o'zlarining tashvishlarini hal qilish uchun zo'ravonlikni qonuniylashtiradi va bu zo'ravonlik ko'pincha tashqi guruh sifatida qaraladi. Shikoyatni yaratish uchun javobgar bo'lgan aybdor hisoblanadi va shunday mafkurani qabul qiladi. Bu eng ko'p ijtimoiy o'ziga xoslikni qo'llashda aniq ifodalangan nazariyasi bo'lgan radikallashtirishga olib keladi [14].

Beshinchi, zo'ravonlikdan foydalanish samaradorligiga kuchli ishonch hisoblanadi. Chunki, radikal guruhlar ko'pincha ma'qullashga moyil bo'ladi va ularning a'zolari tomonidan sodir etilgan zo'ravonlik mafkuraviy maqsadlariga erishishning eng samarali vositalari hisoblanadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak radikallashtirish mafkuraviy kuch bo'lib, ko'p qirrali hodisadir. U davlat, jamiyat, mintaqa uchun keng ko'lamli salbiy oqibatlariga sabab bo'lishi mumkin. Radikallashtirish jarayonida insoniyat eng nozik his tuyg'ulariga hujum qilinadi va junbushga keltiriladi. Shaxsni radikallashtirishda asosan psixologik faktorlarga tayanadi. Kishilar ongini zaharlash, shaxsni o'z maqsadlari sari yo'naltirish, ekstremistik qarashlarni shakllantirish – radikalizmning g'oyaviy quroli hisoblanadi. Shaxsning ma'lumotni qabul qilish, uni tahlil qilish imkoniyatidan mosuvoligi va ruhiy beqarorlik holatiga tushishi mumkin.

Ushbu murakkab muammolarni hal qilish ijtimoiy-iqtisodiy tengsizliklarni bartaraf etishga yordam beradi. Shuningdek madaniy tushunishni rivojlantirish va bag'rikenglik ta'minlashga xizmat qiladi. Kishilarni tanqidiy fikrlashni rag'batlantiradigan ta'limni rivojlantirishga qaratilgan sa'y-harakatlarni birlashtiradigan kompleks yondashuvni talab qiladi. Radikalizmning ildizlarini ijtimoiy-falsafiy jihatdan anglash, jamiyatlar ekstremistik g'oyalarni ildiz otishini oldini oladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, radikalizmni oldini olish va yoshlarni radikallashtirishdan himoya qilish mexanizmlarini ishlab chiqish oldimizda turgan muhim muammo hisoblanadi. Har bir radikallashtirish shaxs, guruh a'zolari yuqorida sanab o'tgan daraja va bosqichlardan o'tishadi. U bosqichlarni bartaraf etish o'ta murakkab jarayon hisoblanadi. Shu bois mazkur muammoning ko'lamini aniqlash va umumiy o'rganish yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni oldini olishga xizmat qiladi.

1. Nazarov Q. Ma'naviyat asosiy tushunchalar lug'ati. – T.: “O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati” nashriyoti, 2021. – B 312
2. Bergan D, Van Feddes AR, Pels T, Doosje B: Collective identity factor and the ethni or religious in-group violens in Muslim youth of Turkish and Moroccan descent. *Int J Intercult Rel* 2015, 47: 89 – 100.
3. Borum R: Psychological vulnerabilities and propensities for involvement in violent extremism. *Behav sci law* 2014, 32:286-305
4. Borum R: Psychological vulnerabilities and propensities for involvement in violent extremism. *Behav sci law* 2014, 32:286-30
5. Doosje B, Van den Bos K, Loseman A, Feddes AR, Mann L: “My in-group is superior!”: susceptibility for radical right-wing attitudes and behaviors in Dutch youth. *Negotiation Confl Manage Resolution* 2012, 5:253-268.
6. Ersanilli EE, Koopmans R: Do integration policies matter? A three-country comparison among Turkish immigrants. *West Eur Polit* 2011, 208-234.
7. Hogg MA, Kruglanski A, van den Bos K: Uncertainty and the roots of extremism. *J Soc Issues* 2013, 69:407-418
8. Hegghammer T. The recruiter's dilemma: Signalling and rebel recruitment tactics // *Journal of Peace Research*. 2013. – T. 50. – №. 1. – C. 3-16.
9. Islomov Sh.Z. Ishid terrorchi tashkilotining axborot xuruji va uni bartaraf etish usullari. Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (Phd) dissertatsiyasi avtoreferati.
10. Moghaddam FM, Heckenlaible V, Blackman M, Fasano S, Dufour D: Globalization and terrorism: the primacy of collective processes. In *Social Psychology of Good and Evil*. Edited by Miller A. Guilford; 2016. [in press].
11. Sageman M: *Leaderless Jihad: Terror Networks in the Twenty-first Century*. University of Pennsylvania Press; 2008
12. Silke A: Understanding suicide terrorism. In *Investigating Terrorism: Current Political, Legal and Psychological Issues*. Edited by Pearse J. Wiley; 2015:169-179
13. Slooman M, Tillie J: *Processes of Radicalisation. Why Some Amsterdam Muslims Become Radicals*. University of Amsterdam; 2006.
14. Muxammad Amin Yaxyo “Internetdagi tahdidlardan ximoya”: Yordamchi o'quv qo'llanmasi. Toshkent-2016
15. Sageman M: *Leaderless Jihad: Terror Networks in the Twenty-first Century*. University of Pennsylvania Press; 2008

IV. MAFKURAVIY TARBIYA BO'YICHA OLIB BORILAYOTGAN ISLOHOTLAR: MUAMMO VA YECHIM.

SIYOSIY MADANIYAT VA MILLIY MAFKURANING KORRUPSIYAGA QARSHI IMMUNITETNI SHAKLLANTIRISHDAGI O'RNI

Arabov Baxtiyor Isomiddinovich,
Oriental universiteti Yoshlar masalalari va
ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha birinchi
prorektori

Annotatsiya. Bugungi kunda korrupsiyaga qarshi samarali kurashish faqat huquqiy mexanizmlarni takomillashtirishnigina emas, balki jamiyatning siyosiy ongi va madaniyatini yuksaltirishni ham talab etadi. Chunki siyosiy ong va madaniyat yuksak bo'lgan jamiyatda har bir fuqaro o'zini davlat va jamiyat ishlarining faol ishtirokchisi deb his etadi, davlat organlari faoliyatining shaffofligini talab qiladi va korrupsiyaga mutlaqo yo'l qo'ymaydi. Maqolada O'zbekiston tajribasi asosida olib borilayotgan siyosiy va huquqiy islohotlarning fuqarolik jamiyatini shakllantirishdagi, davlat organlari ochiqligi va hisobdorligini ta'minlashdagi o'rni tahlil qilingan. Korrupsiyaga qarshi kurashda faqat jazoga asoslangan yondashuv emas, balki ijtimoiy ongni, xususan, siyosiy madaniyatni, yuksaltirish mafkurani shakllantirish orqali barqaror va samarali natijalarga erishish mumkinligi ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: korrupsiyaviylik, mansab vakolati, mansabdor shaxs, davlat xizmatchisi, axloq me'yorlari, poraxo'rlik, imtiyoz, manfaat, sotib olish.

Zamonaviy jamiyat taraqqiyotining muhim shartlaridan biri – o'sha jamiyatdagi fuqarolar siyosiy madaniyatining yuksakligi bilan belgilanadi. Siyosiy madaniyat nafaqat fuqarolarning huquqiy ongi va siyosiy bilimdonligi darajasini belgilaydi, balki mamlakatda korrupsiyaga qarshi samarali kurash olib borishning muhim shartlaridan birini ham tashkil etadi. Siyosiy madaniyat jamiyat hayotida insonlar ongining o'ziga xos qatlami bo'lib, ularning davlatga, hokimiyatga, siyosiy institutlarga munosabatini, siyosiy ijtimoiylashuv darajasini namoyon etadi. Hozirgi kunda kasbidan qat'i nazar har bir inson uchun siyosiy bilimlar va siyosiy madaniyat zarur hisoblanadi, chunki u jamiyatda yashar ekan, muqarrar ravishda boshqa insonlar hamda davlat bilan o'zaro ta'sirga kirishadi.

O'tish davri jamiyatlarida siyosiy madaniyatning ongli ravishda shakllantirilishi – nafaqat jamiyatning tashvishi, balki uning farovonligi shartidir. Ma'lumki, siyosiy madaniyat stixiyali ravishda shakllanmaydi. U zaruriy bilim va tajribani muntazam o'zlashtirish davomida shakllanib boradi. Rivojlangan demokratik mamlakatlarda siyosiy ta'lim bilan shug'ullanuvchi maxsus institutlar ham mavjud. Masalan, Germaniyada Siyosiy ta'lim markazi (Bundeszentrale für politische Bildung) fuqarolar uchun demokratik qadriyatlar va korrupsiyaga qarshi ma'rifat bo'yicha o'quv dasturlari ishlab chiqish bilan shug'ullanadi. Bunday institutlar OAVlari bilan birgalikda aholining siyosiy savodxonligini oshirishga

xizmat qiladi. Aynan shunday mexanizmlar korrupsiyani jamiyat hayotidan siqib chiqarishga imkon beradi.

Tadqiqotchi O.V.Gaman-Golutvinaning ta'kidlashicha: "Siyosiy madaniyat insonning hokimiyat haqidagi tasavvurlariga asoslanadi, davlat bilan fuqarolarning o'zaro ta'sirida, siyosiy faoliyat shakllarida namoyon bo'ladi" [4:155-175].

Bu jihatdan, insonning amaliy harakatlari orqali o'zining siyosiy idealini izlash jarayonini siyosiy madaniyat o'zida ifoda etadi. Shunday ekan, siyosiy madaniyat konyunktura yoki kayfiyatlarning o'zgarishlariga tezda moslashmaydi. Siyosiy madaniyat siyosiy fe'l-atvorning eng barqaror jihatlarini o'zida aks ettiradi.

O'zbekistonlik olim A.X.Saidov milliy madaniy omillarning siyosiy madaniyatga ta'siri masalasini o'rganib, "Siyosiy madaniyat shakllanishida milliy-ma'naviy omillarning o'рни beqiyos, ayni damda bu omillar milliy davlatchilik an'alarining qayta tiklanishida ham muhim rol o'ynaydi" [6:47] deb ta'kidlaydi.

Har bir jamiyatning siyosiy madaniyati ko'p sonli, turli-tuman omillarning ta'sirida shakllanadi. Shu sababli siyosiy madaniyatning ko'p sonli tiplari, turlari, shakllari, modellari farq qilinadi. Siyosiy madaniyatning bu turlari siyosiy tizimlarning o'ziga xos xususiyatlari, geografik, ma'naviy, iqtisodiy, g'oyaviy va boshqa omillar ta'sirida shakllangan.

Siyosiy madaniyatni turkumlashning zamonaviy va keng rasm bo'lgan ko'rinishlaridan biri amerikalik siyosatshunos G.Almond tomonidan taklif etilgan. U siyosiy madaniyatning to'rt turini ajratadi: inglizcha-amerikacha, kontinental-yevropacha, industrilashmagan (avtoritar-patriarxal) va totalitar.

Inglizcha-amerikacha siyosiy madaniyat – dunyoviy va pragmatikdir: bunda siyosat yaxshilik va yovuzlikning murosasiz kurashi qiyofasida emas, balki guruhiiy manfaatlarning qonun doirasidagi to'qnashuvi sifatida namoyon bo'ladi. Bu madaniyat gomogenligi, yaxlitligi bilan ajralib turadi: bunda asosiy qadriyatlar va siyosiy o'yin qoidalari yuzasidan kelishuv mavjudligini kuzatish mumkin.

Kontinental-yevropacha siyosiy madaniyat o'tish bosqichidagi jamiyatlar uchun xosdir. Siyosatni guruhiiy manfaatlar to'qnashuvi sifatida tushunish bilan bir qatorda, bu yerda uni ideallar to'qnashuvi, ezgulik va yovuzlikning kurashi sifatida tushunish hali-xanuz o'z ta'sirini saqlab qolgan. Bu an'ana siyosiy jarayonni "ulug' siymo, dohiylarning kurashi" sifatida idrok etishda o'z ifodasini topadi.

To'la shakllanmagan siyosiy tizimlarda siyosiy madaniyat turli darajalarga, turli elementlarga bo'lingan bo'ladi. Totalitar siyosiy madaniyat esa o'zining yaxlitligi bilan ajralib turadi, biroq bu yaxlitlik sun'iy xarakterga ega bo'ladi.

Jamiyat qaysi idora qilish mexanizmlariga yo'nalganligiga qarab ham siyosiy madaniyatni turkumlash mumkin. Jamiyat tarixi ikki asosiy idora qiluvchi mexanizmni biladi – bozor va davlat. Siyosiy hayotda u yoki bu mexanizmning

ustuvorligiga qarab siyosiy madaniyatning shunga muvofiq turlarini ajratish mumkin. Masalan, bozor siyosiy madaniyati haqida gapirish mumkin. Bunda siyosat insonlar tomonidan biznesning bir turi sifatida idrok qilinadi. Siyosiy jarayonlar oldi-sotdi munosabatlari sifatida tushuniladi, siyosiy faoliyatning oliy maqsadi – foydaga erishish hisoblanadi.

Bozor siyosiy madaniyati bilan bir qatorda etatik (davlatchilik) siyosiy madaniyatini ham ajratib ko'rsatish mumkin. Bunday madaniyat egalari siyosiy hayotni uyushtirishda davlatning birinchi darajali rolini tan oladilar. Bu tip raqobatli kurashni cheklash yoki man qilishga yo'naltirilgandir. Davlatning manfaatlari xususiy manfaatlar ustidan ustuvor deb e'lon qilinadi, uyushganlik va tartib qadrlanadi.

Siyosiy faoliyatda qanday asosiy qadriyat tanlab olinganligiga ko'ra siyosiy madaniyatning quyidagi uch tipini ajratib ko'rsatish mumkin: yuksak fuqarolik madaniyati, elitar siyosiy madaniyat va arxaik siyosiy madaniyat. Yuksak fuqarolik madaniyatida asosiy qadriyat – inson, uning ehtiyojlari va manfaatlaridir. Sodir bo'layotgan hodisalar uchun insonlar o'zlarini mas'ul deb hisoblaydilar, shu boisdan siyosiy jarayon ishtirokchilarining siyosiy faolligi yuqori bo'ladi. Turli ko'rinishdagi korrupsiyaga qarshi kurashda yuksak fuqarolik madaniyati jamiyatni immunlashtirishga, korrupsion faoliyatga nisbatan murosasizlikni qaror toptirishga xizmat qiladi.

Siyosiy madaniyat umumiy madaniyatning tarkibiy qismi sifatida jamiyatda muhim vazifalarni bajaradi. Siyosiy madaniyatning vazifalari uning mohiyati va jamiyat siyosiy tizimidagi roldan kelib chiqadi. Quyida siyosiy madaniyatning asosiy vazifalari va ularning korrupsiyaga qarshi kurashdagi ahamiyati bilan bog'liq jihatlarni ko'rib chiqamiz:

Bilish vazifasi: fuqarolarning zaruriy siyosiy bilimlarni o'zlashtirishi va ularda siyosiy qarashlar, maslamlarning shakllanishini o'zida ifoda etadi. Bu vazifa insonlarning siyosiy savodxonligini oshirishga xizmat qiladi. Siyosiy savodxonlik esa korrupsiyaning mohiyatini anglash va unga qarshi choralar ishlab chiqishda ham muhim ahamiyatga ega.

Baholash vazifasi: siyosat dunyosini anglash jarayonida siyosiy jarayonlar va muammolarga munosabat bildiriladi, ular baholanadi, turli siyosiy hodisalarning ahamiyatlilik darajasi aniqlashtiriladi. Shu baholar asosida insonning maslamlari, pozitsiyalari shakllanadi. Korrupsion harakatlarning salbiy oqibatlarini baholash orqali jamiyatda unga nisbatan murosasiz munosabat shakllantiriladi.

Birlashtirish vazifasi: siyosiy madaniyat ko'pchilik tomonidan qabul qilingan siyosiy qadriyatlar asosida mavjud siyosiy tizim doirasida kelishuvga erishishga ko'maklashadi. Bu nuqtai nazardan siyosiy madaniyat siyosiy hayotning barqarorlashtiruvchi asosini tashkil etadi va boshqaruvning samaradorligini

oshirishga turtki bo'ladi. Korrupsiyaga qarshi kurashda jamiyatning turli qatlamlarini birlashtirish, korrupsion harakatlarga nisbatan umummilliy salbiy munosabatni qaror toptirish orqali unga qarshi samarali kurash tizimini shakllantirish mumkin.

Kommunikativlik vazifasi: siyosiy jarayon ishtirokchilari o'rtasida siyosiy ierarxiyaga muvofiq ham «gorizontal» bo'yicha, ham «vertikal» bo'yicha aloqalarni o'rnatish imkonini beradi. Shuningdek, siyosiy madaniyatning bu vazifasi siyosiy madaniyat elementlarini avlodlan-avlodga o'tkazish hamda siyosiy tajriba to'plash imkonini beradi. Korrupsiyaga qarshi kurash tajribalarini o'zlashtirish va ularni yangi avlodlarga yetkazish – korrupsiya profilaktikasining muhim vositasi hisoblanadi.

Me'yoriy-idora qilish vazifasi: insonda zaruriy siyosiy qadriyatlar, ko'rsatmalar, maqsadlar va fe'l-atvor me'yorlarini shakllantirish hamda shu asosda ularning fe'l-atvorini dorai etishda namoyon bo'ladi. Odatda, fe'l-atvor me'yorlari davlatning me'yoriy hujjatlarida o'z ifodasini topadi hamda davlat bilan fuqarolik jamiyati o'rtasidagi munosabatlarni samaraliroq tartibga solish imkonini beradi. Korrupsiyaga qarshi kurashda qonuniy mexanizmlar bilan bir qatorda, jamiyat fikri va fuqarolarning axloqiy munosabati ham muhim rol o'ynaydi.

Tarbiyalovchi vazifasi: shaxsni, fuqaroni shakllantirish imkonini beradi. O'tish davrida bu vazifaga ehtiyoj kuchayadi, chunki islohotlar samarasi aynan shunga bog'liq bo'lib qoladi. Tarbiyalovchi vazifa siyosiy ijtimoiylashuvda o'z ifodasini topadi. Siyosiy ijtimoiylashuv insonning jamiyat a'zosi va davlat fuqarosi sifatida tegishli siyosiy madaniyatning asosiy elementlarini o'zlashtirish jarayonini qamrab oladi. Korrupsiyaga qarshi immunitetni shakllantirish uzoq muddatli tarbiyaviy jarayon bo'lib, maktab, oila, oliy ta'lim muassasalari va fuqarolik jamiyati institutlarining hamkorligini talab qiladi.

O'zbekistonlik siyosatshunos olim M.Qirg'izboyev ta'kidlaganidek: "Korrupsiyaga qarshi kurashda fuqarolik jamiyati institutlarining asosiy vazifasi – tarbiyaviy-profilaktik ishlarni olib borish, fuqarolarda korrupsiyaga qarshi madaniyatni shakllantirishdir" [5:28-32].

Identifikatsiya (o'xshatish) vazifasi: o'zining biror-bir guruhga tegishliligini tushunishda namoyon bo'ladi. Bunda inson shu guruh manfaatlarini ifoda etish va himoya qilishda o'zini mas'ul deb bilgan holda ishtirok usullarini tanlaydi. Korrupsiyaga qarshi kurashish jarayonida jamoaviy mas'uliyat, o'z millati, davlati, jamiyati oldidagi burch tuyg'usi muhim ahamiyat kasb etadi. Bu tuyg'u, kishining o'zini davlat bilan aynanlashtirishi orqali korrupsion harakatlarga qarshi chiqishga undaydi.

Orientatsiya (yo'naltirish) vazifasi: siyosiy hodisalarning mazmunini tushunishga intilish, huquq va erkinliklarini amalga oshirishda o'z imkoniyatlarini

tushunishni o'zida ifoda etadi. Bu – subyektning muayyan turdagi siyosiy harakatlarga tayyorligini ko'rsatadi. Korrupsiyaga qarshi kurashda fuqarolarning o'z huquqlarini bilishi, huquqiy savodxonligi, korrupsiya bilan bog'liq holatlarda qanday harakat qilish kerakligini tushunish darajasi muhim ahamiyatga ega.

Siyosiy madaniyatning mazkur vazifalari jamiyat siyosiy tizimiga nisbatan siyosiy madaniyat total tabiatga ega ekanligini ko'rsatadi. U siyosiy jarayon ishtirokchilari o'rtasida shakllanadigan munosabatlarning butun majmuasini o'z ichiga qamrab oladi.

Demokratik jamiyatlarda siyosiy madaniyat – jamiyatning korrupsiyaga qarshi immunitetini shakllantiruvchi muhim vosita hisoblanadi. Shvesiya, Daniya, Norvegiya, Finlyandiya kabi davlatlarning korrupsiyaga qarshi kurashda erishgan yutuqlarini o'rgangan xalqaro ekspert S.Rouz-Akkerman shunday xulosaga keladi: “Bu mamlakatlarning korrupsiya darajasi pastligi eng avvalo ularda fuqarolarning yuqori siyosiy madaniyatga ega ekanligi, jamoatchilik nazorati tizimi rivojlanganligi, davlatga ishonch va unga nisbatan mas'uliyatli munosabatdadir” [3:217].

Korrupsiyaga qarshi kurashish strategiyalarini ishlab chiqishda nafaqat huquqiy mexanizmlarga, balki jamiyatning siyosiy madaniyatini yuksaltirish masalasiga ham alohida e'tibor qaratish kerak. Zero, korrupsiyaga qarshi kurashdagi eng samarali mexanizm – aholining korrupsion harakatlarga nisbatan murosasiz munosabatidir.

Siyosiy madaniyat nafaqat korrupsiyaga qarshi kurashda, balki korrupsiyaning oldini olishda ham muhim ahamiyatga ega. Fuqarolar o'rtasida korrupsiyaga nisbatan salbiy munosabatning shakllanishi, korrupsion harakatlarning jamiyat tomonidan qoralab turishi orqali uning tarqalishini sezilarli darajada kamaytirish mumkin. Yuqori siyosiy madaniyatga ega jamiyatda korrupsion harakatlar nafaqat qonuniy jazo, balki keskin jamoatchilik qoralovi bilan ham jazolanadi.

Shunday qilib, siyosiy madaniyatning jamiyat hayotidagi o'рни va korrupsiyaga qarshi kurashdagi ahamiyatini tahlil qilar ekanmiz, quyidagi xulosalarni chiqarishimiz mumkin:

Birinchidan, siyosiy madaniyat jamiyat siyosiy tizimining eng muhim elementlaridan biri hisoblanib, uning rivojlanganlik darajasi siyosiy tizimning sifatini belgilaydi. Siyosiy madaniyatning darajasi davlat va jamoat arboblarning, shuningdek keng xalq ommasining siyosiy-huquqiy bilimdonligi, ularning siyosiy fe'l-atvorida o'z aksini topadi. Demokratik jamiyatda siyosiy madaniyat – fuqarolik jamiyatining uyg'unlikda rivojlanishining garovi hisoblanadi.

Ikkinchidan, korrupsiyaga qarshi kurash nuqtai nazaridan, siyosiy madaniyat – fuqarolarning korrupsiyaga munosabatini shakllantiruvchi, ularda korrupsiya

bilan bog‘liq muammolarni anglash, baholash va ularga munosabat bildirish imkonini beruvchi muhim vosita sanaladi. Korrupsiyaga qarshi kurashning samaradorligi ko‘p jihatdan jamiyatning siyosiy madaniyati darajasi, fuqarolarning huquqiy savodxonligi va korrupsion harakatlarga munosabati bilan belgilanadi.

Uchinchi, korrupsiyaga qarshi kurashning samarali strategiyasi faqatgina huquqiy-qonunchilik mexanizmlari bilan cheklanib qolmasligi, balki jamiyatning siyosiy madaniyatini yuksaltirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni ham o‘z ichiga olishi lozim. Bu chora-tadbirlar siyosiy ong va siyosiy ta’limni rivojlantirish, demokratik qadriyatlarni joriy etish, fuqarolar ishtirokini faollashtirish va jamoatchilik nazoratini kuchaytirishga qaratilishi kerak.

To‘rtinchi, jahonning rivojlangan mamlakatlari tajribasi shuni ko‘rsatadiki, korrupsiya bilan muvaffaqiyatli kurash olib boruvchi mamlakatlarda fuqarolarning siyosiy madaniyati yuqori darajada bo‘lib, ular davlat ishi bilan bog‘liq masalalarda faol ishtirok etadilar, davlat organlarining faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshiradilar.

Beshinchi, siyosiy madaniyatni oshirish bo‘yicha uzoq muddatli strategiya tuzish kerak. Bu strategiya korrupsiyaga qarshi kurashning institutsional, qonunchilik va iqtisodiy mexanizmlarini qo‘llash bilan birga olib borilishi lozim. Korrupsiyaga qarshi siyosiy madaniyatni shakllantirish – bu uzoq muddatli jarayon bo‘lib, u bolalarni oiladagi tarbiyadan boshlab, maktab, oliy ta’lim muassasalaridagi ta’lim, siyosiy sotsializatsiyaning barcha bosqichlarini qamrab olishi lozim.

Oltinchi, korrupsiyaga qarshi kurashda fuqarolik jamiyati institutlari faoliyatini kuchaytirish, jumladan, OAV, jamoat tashkilotlari, siyosiy partiyalar va harakatlarning bu boradagi ishtirokini kengaytirish talab etiladi. Fuqarolik jamiyati institutlari korrupsiyaga qarshi kurashda nafaqat davlat hokimiyati organlari faoliyatini nazorat qilish, balki fuqarolar o‘rtasida korrupsiyaga qarshi siyosiy madaniyatni shakllantirishda ham muhim rol o‘ynaydi.

Bir so‘z bilan aytganda, siyosiy madaniyatni yuksaltirish va mafkurani shallantirish – korrupsiyani bartaraf etishning muhim omili hisoblanadi. Siyosiy madaniyatni yuksaltirish, mafkura va ongni o‘zgartirish orqali jamiyatda korrupsiyaga murosasiz munosabatni shakllantirish mumkin va bu – korrupsiyaga qarshi kurashning eng samarali mexanizmlaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Mirziyoyev Sh. «Jadidlar g‘oyalari yangi O‘zbekiston strategiyasi bilan hamohangdir». <https://www.gazeta.uz/uz/2023/12/22/jadids/>
2. Mirziyoyev Sh. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
3. Rose-Ackerman S. Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform. – Cambridge: Cambridge University Press, 2016.

4. Гаман-Голутвина О.В. Политическая культура как ресурс и барьер модернизации // Россия реформирующаяся, 2013. – №12. – С. 155-175.
5. Qirg'izboev M. Fuqarolik jamiyati va korrupsiya // Jamiyat va boshqaruv, 2018. – № 2. – B. 28-32.
6. Saidov A.X. Siyosiy madaniyat va milliy o'zlikni anglash. – Toshkent: O'zbekiston, 2015.

YOSHLAR TARBIYASIDA AXLOQIY KAMOLOT HAQIDAGI FALSAFIY QARASHLAR EVOLYUTSIYASI

Yusubov Jaloliddin Kadamovich,
O'zbekiston Milliy universiteti dotsenti, falsafa
fanlari doktori (DSc)

Annotatsiya. Mazkur maqolada Yoshlarning axloqiy tarbiyasi, axloqiy qadriyatlar va kamolotga erishish jarayonidagi falsafiy qarashlarning tarixi va rivojlanishini o'rganadi. Bu mavzuda yoshlar tarbiyasida axloqiy prinsiplar, qadriyatlar va ularning vaqt davomida qanday o'zgarishi, turli madaniyatlarda, davrlarda va jamiyatlarda axloqiy kamolot tushunchasining turli xil talqinlari qanday shakllangani va rivojlangani haqida ilmiy tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: yoshlar tarbiyasi, axloq, tarbiya, ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoqlar.

Yoshlar tarbiyasida axloqiy kamolot haqida turli g'oyalar ilgari surilgan. Falsafa tarixida turli davrlarda, turli madaniyatlarda va sharoitlarda o'zlarining falsafiy qarashlarini bayon qilib, yoshlar tarbiyasi va ularning axloqiy kamolotga yetishishi uchun muhim g'oyalarni rivojlantirganlar. Masalan, Arastu (Aristotel) axloq va axloqiy tarbiya haqida ko'p fikr yuritgan qadimgi yunon faylasufidir. Uning fikricha, axloqiy kamolotga erishish uchun odam o'zining "o'rtacha yo'l"ini topishi kerak, ya'ni har qanday xislatning eng yaxshi holati ortiqcha yoki kam bo'lmashligi lozim. U yoshlar tarbiyasida axloqiy kamolotni qo'llash uchun amaliy aqlni (phronesis) rivojlantirish muhim ekanligini ta'kidlagan. Arastu yoshlarning axloqiy tarbiyasida odatlar va qonuniylikka asoslangan yondoshuvni rivojlantirishni taklif qiladi. Sharq falsafasi vakili bo'lgan Islom falsafasida yirik o'rin tutuvchi Imom G'azzoliy axloqiy kamolotga yetishish uchun ichki nafsni tarbiyalash va axloqiy qadriyatlarga amal qilish kerakligini ta'kidlagan. Uning ta'limotiga ko'ra, yoshlarning axloqiy tarbiyasida diniy tarbiya muhim ahamiyatga ega, Chunki u insonlarning axloqiy qadriyatlarga amal qilishiga yo'l ochadi. Mumtoz G'arb falsafasi vakillaridan Immanuil Kant (Immanuel Kant) axloqiy tarbiyada insonlarning "katorativ imperativ" prinsipiga amal qilishi kerakligini ta'kidlagan. Bu prinsipga ko'ra, inson o'z xatti-harakatlarini shunday amalga oshirishi kerakki, u barcha uchun umumiy qonun bo'la olsun. Uning fikricha, "yoshlar axloqiy kamolotga yetishishi uchun o'zlarining ichki burchlariga rioya qilishlari va axloqiy qonunlarga amal qilishlari kerak". Ingliz faylasufi Jon Lakk

(John Locke) yoshlar tarbiyasida tajriba va odatlarning ahamiyatini ta'kidlagan. Uning fikricha, «inson aqli tug'ilganida "oppoq qog'oz" (tabula rasa) bo'lib, axloqiy va axloqiy qadriyatlar tajriba orqali shakllanadi. Shunday qilib, u axloqiy tarbiyada yoshlarning muhiti va ularga berilgan bilimlar muhimligini» ta'kidlaydi. Fransuz faylasufi Jan-Jak Russo (Jean-Jacques Rousseau) tabiiy holatni va inson tabiatiga mos tarbiyani qo'llashni qo'llab-quvvatlagan. Uning fikricha, axloqiy kamolotga yetishish uchun insonning tabiiy fazilatlari va instinktlarini saqlab qolish kerak, va tarbiya yoshlarning tabiiy holatiga mos bo'lishi lozim. Nemis mumtoz faylasufi Fridrix Nisshe (Friedrich Nietzsche) esa axloq va tarbiyaga nisbatan tanqidiy yondoshgan. Uning fikricha, "an'anaviy axloq yoshlarning erkinligini cheklaydi va ularni o'zining haqiqiy potensialiga yetishdan to'sadi. U axloqiy kamolotni shaxsning o'z-o'zini yaratishi va o'zining axloqiy qoidalarini belgilash jarayoni sifatida ko'radi". Bu faylasuflarning g'oyalari yoshlar tarbiyasida axloqiy kamolotga turlicha yondashuvlar borligini ko'rsatadi. Ular turli madaniyatlar, davrlar va sharoitlarda yoshlarning axloqiy tarbiyasida o'ziga xos yondashuvlarni taklif qilganlar.

Bolalarning axloqiy ongini shakllantirishda oilaning muhim ahamiyati ko'plab tadqiqotlarda isbotlangan. Jumladan, Yu.M.Kovalchukning fikricha, "O'quvchilarning axloqiy ong darajasi axloqiy ongning rivojlanishi bilan otalarning farzandlarini pedagogik tarbiyasi bilan qanchalik qunt bilan shug'ullanishi o'rtasida yuqori darajada bog'liqlik (0,98) borligini ko'rsatadi". R.D. Sanjaye (1997) "ishi bolalardagi xulq-atvor va emotsional buzilishlarning ular mansub bo'lgan oilalar turiga statistik jihatdan ahamiyatli bog'liqligini ko'rsatadi".

Islom axloqi nuqtai nazaridan axloq va uning shakllanishi hamda uzatilishi faoliyat va muloqot orqali sodir bo'ladi. Islom ta'limotlarida muloqot va muomala odobiga katta ahamiyat berilgan bo'lib, bu axloqiy qadriyatlarning insondan insonga uzatilishida muhim o'rin tutadi. A.A. Bodalev ta'kidlaganidek, "Faoliyat insonning ma'lum maqsadlarga erishishga qaratilgan harakatlarini ifoda etadi, shuningdek, odamlarning o'zaro muloqoti ham faoliyat shakllaridan biri sifatida qaraladi".

L.N.Antilogova qayd etganidek, muloqot insonda oddiy va murakkab axloqiy fazilatlarning rivojlanishi uchun zaruriy shartdir. Islom axloqi ham muloqotning inson axloqi va odobiga ta'sirini e'tirof etadi. Islomda har bir muloqot yoki muomala axloqiy asoslarga qurilishi kerak: to'g'ri so'zlash, haqiqatni gapirish, yaxshilikka targ'ib qilish, yomonlikdan qaytarish. Payg'ambarimiz sollallohu alayhi vasallam insonlarning axloqiy tarbiyasida muloqotning o'rniga urg'u berib, yaxshilikka chaqirar va yomonlikdan qaytarib turar edilar. J.Feyerbax aytganidek, insonning insoniy mohiyati faqat muloqotda

namoyon bo'ladi, bu Islomda ham ko'zga tashlanadi. Islomda jamoaviylikka, jamoat ichida yashashga, bir-birlarini qo'llab-quvvatlashga katta ahamiyat beriladi. Jamoa namozi, jamoat bo'lib amallarni bajarish, mana shu jamoaviy muloqotning ahamiyatini ko'rsatadi. Bu orqali insonlar o'zaro yaxshilikka chaqirish va bir-birlarining huquqlarini hurmat qilishni o'rganadilar.

Islom ta'limotiga ko'ra, axloqiy ong va axloq muloqot orqali shakllanadi. Inson bolasi tug'ilganidanoq ota-onasi va yaqinlari bilan bo'lgan muloqot orqali axloqiy bilimlarni, yaxshilik va yomonlik tushunchalarini o'rganadi. Ota-ona bolaga so'zlari va amallari bilan axloqiy me'yorlarni o'rgatadilar. Masalan, Payg'ambarimiz sollallohu alayhi vasallam bolalarni yaxshi muomalaga, kattalarga hurmat ko'rsatishga, kichiklarga mehr-shafqatli bo'lishga tarbiyalar edilar.

Shunday qilib, islom axloqida muloqot axloqiy qadriyatlarining shakllanishi va insondan insonga uzatilishida markaziy o'rin tutadi. Insonlar o'rtasidagi muloqotning axloqiy asoslarda bo'lishi, har bir muloqotning yaxshilikka, tinchlik va totuvlikka qaratilgan bo'lishi talab qilinadi. Bu orqali jamiyatda axloqiy qadriyatlar saqlanadi va rivojlanadi.

N.K.Hasanova shunday yozadi: "Yangi tug'ilgan chaqaloqning muayyan muloqot holati bilan tartibga solinadigan har bir hayotiy harakati nafaqat u yoki bu ob'ektga qaratilgan harakat, balki boshqa shaxsga hamdardlik, umumiy mavjudlik harakatidir. Muloqotni hissiy jihatdan rang-barang bo'lgan ma'qullash, hamdardlik, norozilik va hatto befarqlik bolaga singib ketadi, uning o'z harakatlarining ichki o'lchovini shakllantiradi... Tafakkur mantiq va uning qoidalarini o'zlashtirishdan boshlanmaganidek, mazmunning shakllanishi ham shunday. Axloqiy ong odob-axloq toifalarini o'zlashtirishdan emas, balki jismoniy, estetik va boshqa rivojlanish kabi axloqiy asosda yotgan odamlarning ob'ektiv munosabatlarini o'zlashtirishdan boshlanadi, ular (munosabatlar) umumiy asosni tashkil qiladi. shaxsning aqliy rivojlanishining yaxlitligi". Shuning uchun ham shaxs sifatida shakllanishining butun davri davomida uni kim o'rab olishi juda muhimdir. Shu bilan birga, nafaqat axloqiy va axloqiy me'yorlar, balki muloqot usulining o'zi ham tarbiyalanadi va shakllanadi.

Eslatib o'tamiz, L.N.Antilogova tasnifiga ko'ra, "shaxsning axloqiy ongi uchta sohani o'z ichiga oladi: ratsional, hissiy va irodali. Muloqot har uchala sohada ham axloqiy ongni shakllantirishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Axloqiy me'yorlarni shakllantirish jarayonida idrok etilgan qarashlar va e'tiqodlarni muhim kattalar pozitsiyasi bilan "kelishtirish" zarurati paydo bo'ladi - va bu aniq muloqotda sodir bo'ladi".

O'zbek jamiyatida insonning irodali, qat'iyatli, jasur va maqsadli bo'lishi yoki aksincha, unda ushbu sifatlarning yetishmasligi ko'p jihatdan uning har kuni duch keladigan muloqot muhiti va sharoitlari bilan belgilanadi. Axloqiy

xislatlarning shakllanishi bevosita insonning atrofidagi odamlar bilan muloqoti orqali amalga oshadi, ayniqsa, bola yoki o'smirning rivojlanishida ular bilan muomala qiluvchi shaxslar muhim ahamiyat kasb etadi.

O'quv-tarbiya jarayonida bolaning ichki sabablari (endogen sabablari)ni o'zgartirish qiyin yoki ba'zan mumkin emas. Biroq, axloqiy tarbiyaning tashqi omillari (ekzogen manbalari) muallimning qo'lida. Shuning uchun birinchi navbatda aynan shu omillarni o'rganish va qo'llash kerak.

L.N.Antilogova ta'lim omillarining axloqiy ongini shakllantirishga ta'sirini uchta funksiya orqali aniqlaydi: kommunikativ, interaktiv va perseptiv. Ushbu funksiyalar orasida perseptiv funksiya alohida ahamiyatga ega. Bu orqali kattalar va bolaning muloqot jarayonida bir-birini bevosita idrok etishi va o'zaro tushunish munosabatlari o'rnatiladi. Bu jarayon "axloqiy appersepsiya" deb ataladi va u ikki shaklda ko'riladi: tushunish va qabul qilish. Shu asosda ijobiy his-tuyg'ular, o'zaro mehr va do'stlik munosabatlari rivojlanadi.

O'zaro qabul qilish va tushunish tuyg'ulari axloqiy ongini tarbiyalash va shakllantirishda juda muhimdir. O'zbekiston jamiyatida ham insonlar o'rtasidagi o'zaro hurmat, mehr-oqibat va do'stona munosabatlar ahamiyatini ko'rsatadi.

N.V. Revenko ta'kidlaganidek, odamlarga yuqori darajada e'tibor bergan rahbarlar jamoatchilik muammolarini hal etishda eng muvaffaqiyatli bo'lganlar.

Agar bolaning atrofida avtoritar yoki manipulyativ yo'l tutadigan o'qituvchi bo'lsa, u bolada yaxshi sifatlardan ko'ra, ko'proq yomon fazilatlarni namoyon qilishi mumkin. Bunday o'qituvchi tarbiyada muhabbatdan ko'ra ko'proq bosim o'tkazishga moyil bo'lsa, u bolaning ruhiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bunday sharoitda bolaning rivojlanishi qiyinlashishi yoki noto'g'ri shakllar olishi mumkin.

Shuning uchun, o'zbek jamiyatida bolalar va o'smirlar tarbiyasida, birinchi navbatda, ular bilan muloqotning axloqiy jihatlariga ahamiyat berish zarur. Mehr-muhabbat, tushunish, o'zaro hurmat va hurmat bilan yaqin munosabatlar orqali boladagi ijobiy axloqiy fazilatlar shakllanadi va ularning axloqiy ongi rivojlanadi. Bu islomiy qadriyatlar va milliy an'analarga mos bo'lib, jamiyatimizdagi umumiy axloqiy fazilatlarning rivojiga hissa qo'shadi.

Axloqiy ongning shakllanishiga bolaning muhiti katta ta'sir ko'rsatadi, lekin bu jarayonga ommaviy axborot vositalari ham salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bugungi kunda bolalar va o'smirlar kundalik hayotlarida turli ommaviy axborot vositalariga - televidenie, internet, ijtimoiy tarmoqlar, kino va video o'yinlarga keng ravishda duch keladilar. Ushbu manbalar orqali ular jamiyatdagi turli axloqiy me'yorlar va qadriyatlar bilan tanishadilar, ammo bunda har doim ham ijobiy axloqiy qadriyatlar targ'ib qilinmaydi.

Ommaviy axborot vositalarida aks ettiriladigan kontent ko'pincha zo'ravonlik, agressiya, haqiqatni burmalash, iste'molchilikni targ'ib qilish va

axloqqa zid xatti-harakatlarni o'z ichiga oladi. Bu esa bolalar va o'smirlarda noto'g'ri axloqiy tushunchalar shakllanishiga olib kelishi mumkin. Masalan, kino va video o'yinlardagi qahramonlar zo'ravonlik orqali muvaffaqiyatga erishadigan holatlar ko'p uchraydi. Bu esa bolalarning ongida zo'ravonlik va agressiya normal holat sifatida qabul qilinishini olib kelishi mumkin.

Shuningdek, ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqatiladigan axborot ham bolalarning axloqiy ongiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ijtimoiy tarmoqlarda ko'pincha real hayotni noto'g'ri aks ettirish, yolg'on ma'lumotlar tarqatish va yomon ko'rish madaniyatini tarqatish holatlari kuzatiladi. Bu esa bolalarda noto'g'ri axloqiy mezonlarning shakllanishiga olib keladi.

Ommaviy axborot vositalarining axloqiy ongga salbiy ta'siri nafaqat bolalar, balki kattalarga ham tegishlidir. Kattalar ham kundalik hayotda televidenie, internet va boshqa axborot manbalari orqali turli xil axborotlarga duch keladilar. Agar bu axborot manbalarida axloqiy qadriyatlarga zid kontent tarqatiladigan bo'lsa, bu jamiyatning umumiy axloqiy muhitiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Bu muammoni hal qilish uchun ommaviy axborot vositalarida targ'ib qilinadigan kontentning axloqiy mazmuniga e'tibor berish zarur. Axloqiy tarbiyani mustahkamlash uchun bolalarni nafaqat muhit, balki ommaviy axborot vositalaridagi salbiy ta'sirlardan himoya qilish kerak. Buning uchun quyidagi chora-tadbirlarni ko'rish mumkin:

1. Media Savodxonlik: Bolalar va o'smirlarga media savodxonlikni o'rgatish, ularga axborotni tahlil qilish va unga tanqidiy yondashish ko'nikmalarini berish muhim. Bu orqali ular ommaviy axborot vositalarining salbiy ta'siridan saqlanishga o'rganadilar.

2. Ijobiy kontent yaratish: Ommaviy axborot vositalarida axloqiy qadriyatlarni targ'ib qiluvchi ijobiy kontent yaratish va uni yoshlar o'rtasida ommalashtirish. Bu orqali yoshlarning axloqiy ongiga ijobiy ta'sir ko'rsatish mumkin.

3. Ota-ona nazorati: Ota-onalar bolalarining ommaviy axborot vositalari bilan munosabatini nazorat qilishlari va ularga muvofiq kontent tanlashda yo'l-yo'riq ko'rsatishlari zarur.

4. Qonunchilik choralari: Davlat tomonidan ommaviy axborot vositalarida axloqqa zid kontent tarqatilishini cheklash va axloqiy tarbiyani targ'ib qiluvchi dasturlar va materiallarni qo'llab-quvvatlash choralari ko'rish.

Shunday qilib, axloqiy ongni shakllantirish jarayonida bolaning muhitiga qo'shimcha ravishda ommaviy axborot vositalari ham muhim rol o'ynaydi. Ular tarqatayotgan axborotning mazmuni bolalarning axloqiy rivojlanishiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shuning uchun, yoshlarning axloqiy ongini

to'g'ri shakllantirish uchun ommaviy axborot vositalarining salbiy ta'sirlaridan himoya qilish va ularga media savodxonlikni o'rgatish muhim ahamiyatga ega.

Me'yorlarning jamiyat tomonidan qabul qilinganligi yoki ularning umumbashariy xususiyati sababli emas, balki shaxsning o'zi uchun ularni ma'qullash axloqiy ong rivojlanishining asosiy manbai hisoblanadi. Bu fikr axloqiy ong rivojlanishining individual jihatlarini ta'kidlaydi. Inson axloqiy kamolotga erishishi uchun o'zini bo'lgan qadriyatlardan uzoqlashib, boshqa odamni qurbonlik va muhabbatga loyiq oliy qadriyat sifatida qabul qilishi lozim. Faqat shundagina u o'zining bolalik egosentrizmidan chiqib, axloqiy komillikka yetishi mumkin. Payg'ambar Iso Masih bu haqda shunday deganlar: «Hech kim o'z do'stlari uchun o'z jonini fido qilsa, bundan ulug'roq muhabbat yo'q».

B.S. Bratusning fikricha, "... inson doimo dunyoda yashaydi va shuning uchun insonning asosiy, tizimni tashkil etuvchi omili "insonning o'ziga munosabati"dir. Bu ikki qarshi tendensiyada ko'riladi: yoki insonni ichki qadriyat sifatida ko'rish, yoki insonni tashqi maqsadga bo'ysunuvchi vosita sifatida qarash". Bratus yana ta'kidlaydi: "Axloqni o'rgatib bo'lmaydi, uni ma'lum qoidalar va ma'nolarni shunchaki o'rganish orqali o'zlashtirib bo'lmaydi. Inson axloqiy bo'lish uchun real hayotdagi vaziyatlardan va holatlardan o'tish natijasida, axloqiy ziddiyat va turli ma'nolarning to'qnashuvlaridan o'tadi. Axloqiy tamoyil hayotda yuzaga keladigan voqelikka tajribali munosabat sifatida vujudga keladi va doimo hayot bilan boyib boradi".

Axloqiy ongni shakllantirish esa muallif fikricha, axloqiy faoliyatning alohida turini talab qiladi. Bratus shunday deydi: "O'z-o'zidan ichki shakllangan axloqiy tamoyillar va formulalar, nima to'g'ri, ezgulik va yomonlik haqidagi g'oyalar insonning axloqiy bilimini tashkil qilishi mumkin. Lekin axloqiy ongni, uning barqaror semantik tuzilmalari va qadriyatlarini shakllantirish uchun insonni bunday faoliyatga, bunday hayotiy muammolar va ziddiyatlarga jalb qilish kerak, u yerda u o'zlashtirgan axloqiy tamoyillarni amalga oshirishi mumkin, u yerda ular uning harakatlari bilan qo'shib ketardi".

Bratusning bu fikrlari falsafiy asosga ega bo'lib, Gegelning fikrlariga tayanib, "haqiqiy axloqiy ong harakatlarni amalga oshiradigan onmdir", deya ta'kidlaydi. Axloq va axloqiy ong haqiqiy hayotda, harakatlarda va qarorlarda o'z ifodasini topadi. Faqat nazariy tushunchalar va qoidalar orqali emas, balki insonlarning hayotiy tajribalari orqali shakllanadi.

Shunday qilib, axloqiy ongni shakllantirish faqat ijtimoiy me'yorlarni o'rganish va ularga rioya qilish bilan cheklanmaydi. Axloqiy ong insonning shaxsiy munosabati, hayotiy tajribasi, boshqalar bilan bo'lgan munosabatlari va real hayotdagi axloqiy ziddiyatlardan o'tish jarayonida shakllanadi. Shuning uchun, axloqiy kamolotga erishish uchun inson o'zining ichki qadriyatlarini

shakllantirish, hayotiy vaziyatlarda o'z axloqiy tamoyillarini amalda qo'llash va boshqalarga nisbatan qurbonlik va muhabbat ko'rsatish orqali rivojlanishi zarur.

O'ZBEKISTONDA PROFESSIONAL TA'LIM BITIRUVCHILARI BANDLIGINI TA'MINLASHNING MA'NAVIY VA HUQUQIY ASOSLARI

Abdullayev Sardorbek Usmonxudjayevich,
IIV Akademiyasi Xizmat psixologiyasi va kasbiy
madaniyati kafedrası dotsenti, sotsiologiya fanlari
bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Annotatsiya. Mazkur maqolada O'zbekistonda professional ta'lim bitiruvchilari bandligini ta'minlashning ma'naviy va huquqiy asoslari haqida mulohaza yuritilgan.

Kalit so'zlar: professional, ta'lim, bitiruvchi, bandlik, zamonaviy ta'lim, ta'lim shakllari, bandlikni ta'minlash, bandlikni ta'minlashda ma'naviy va huquqiy asoslar.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Yangi O'zbekiston va Uchinchi Renessans haqida "Biz o'z oldimizga mamlakatimizda Uchinchi Renessans poydevorini barpo etishdek ulug' maqsadni qo'ygan ekanmiz, buning uchun yangi Xorazmiylar, Beruniylar, Ibn Sinolar, Ulug'beklar, Navoiy va Boburlarni tarbiyalab beradigan muhit va sharoitlarni yaratishimiz kerak" deb ta'kidlaganlar. Uchinchi Uyg'onish davri mamlakatimizning yangi asoslarini belgilab berdi. Bu esa bugungi davr uchun yanada dolzarbdır. Jamiyatimizda mafkura o'zgarishi, insonning dunyodagi o'rni va yo'li haqidagi tushunchalarni o'zgarib borishiga ham ta'sir qilmoqda.

Aholi bandligining ijtimoiy-demografik masalalari har doim ilmiy-sotsiologik, ilmiy-iqtisodiy mavzu tarzida dolzarb bo'lib kelgan. Bu mavzuning tarixiy, genderli, madaniy-psixologik va iqtisodiy-huquqiy jihatlari hozirga qadar o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Statistik ma'lumotlar va sotsiologik tadqiqotlarning natijalari shuni ko'rsatadiki, aholining ish bilan bandligi muammosi faqat bizning respublikamizda emas, balki boshqa mamlakatlarda ham Konstitusiya va boshqa qonunlar bilan himoya qilinadi va kafolatlanadi.

Mamlakatimizda ta'lim olish, bitiruvchilarni ish bilan ta'minlash va ish bilan shug'ullanish huquqlarini ro'yobga chiqarish kafolatlari O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasini 42, 44, 45, 46, 50, 51, 65, 66–moddalarida

[1, -B.25], shuningdek, O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 20-oktabrda qayta tahrir etilib, takomillashtirilgan holda qabul qilingan "Aholi bandligi to'g'risida"gi O'RQ-642-sonli Qonunida o'z aksini topgan. O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasini 42–moddasida "Har kim munosib mehnat qilish, kasb va faoliyat turini erkin tanlash, xavfsizlik va gigiyena talablariga javob

beradigan qulay mehnat sharoitlarida ishlash, mehnati uchun hech qanday kamsitishlarsiz hamda mehnatga haq to'lashning belgilangan eng kam miqdoridan kam bo'lmagan tarzda adolatli haq olish, shuningdek ishsizlikdan qonunda belgilangan tartibda himoyalaniş huquqiga ega". ekanligi ko'rsatib o'tilgan[1, - B.15-16].

Inson kamolga yetishi uchun yoshligidan ilm va kasb-hunar egallashi lozim bo'lib, ilm-ma'rifat insonning ma'naviy kamolotida va jamiyat taraqqiyotida muhim o'rin tutadi. Demak, inson qadr-qimmatini uning "siymu-zari" bilan emas, olgan

ilmu-hunari bilan baholanadi. Bugungi kunda dunyo ayvonida mamlakatimiz haqida so'z yuritilganda: "Yangi O'zbekiston" va "Uchinchi Renessans" degan iboralarni ko'p eshitamiz. Bu mamlakatimizning so'nggi to'qqiz yilda taraqqiyotning mutlaqo yangi, qat'iy bosqichiga qadam qo'ygani, har sohada erishayotgan yutuqlarimizning e'tirofidir.

Yurtimizda amalga oshirilayotgan islohotlar markazida inson omili turganini mahalliy va xorijiy ekspertlar birdek e'tirof etishmoqda. Prezident Shavkat Mirziyoyev 2022-yil 20-dekabrda Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga yo'llagan Murojaatnomasida so'nggi yillarda xalqimiz erishgan yutuq va marralarni sanab o'tar ekan, erishilgan natijalar inson omiliga qaratilgani, "Inson qadri, insonni e'zozlash – e'tiborimizdagi eng asosiy masala", deya ta'kidlagani bejiz emas.

Fuqarolarning ijtimoiy himoyasini kuchaytirish va kambag'allikni qisqartirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida belgilanib, aholini yangi ish o'rinlari va kafolatli ko'p daromad manbai, malakali tibbiy va ta'lim xizmatlari, munosib yashash sharoitlari bilan ta'minlash sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarildi. 2017-2025 yillik islohotlarning natijasida mamlakatimizda Yangi O'zbekistonni barpo etishning zarur siyosiy-huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy va ilmiy-ma'rifiy asoslari yaratildi.

Jahon miqyosidagi murakkab jarayonlar va mamlakatimiz bosib o'tgan taraqqiyot natijalarini chuqur tahlil qilgan holda, keyingi yillarda "Inson qadri uchun" tamoyili asosida xalqimizning farovonligini yanada oshirish, ijtimoiy-iqtisodiyot sohalarni transformatsiya qilish va tadbirkorlikni jadal rivojlantirish, inson huquqlari va manfaatlarini so'zsiz ta'minlash hamda faol fuqarolik jamiyatini shakllantirishga qaratilgan islohotlarning ustuvor yo'nalishlarini belgilanishi, keng jamoatchilik muhokamasi natijasida "Harakatlar strategiyasidan – Taraqqiyot strategiyasi sari" tamoyiliga asosan ishlab chiqilgan yettita ustuvor yo'nalishdan iborat 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida erkin fuqarolik jamiyatini rivojlantirish orqali xalqparvar davlat barpo etish, adolat va qonun ustuvorligi – xalqchil davlat qurish, milliy iqtisodiyotning o'sish sur'atlarini zamon talablari darajasida rivojlantirish, adolatli

ijtimoiy siyosat yuritish, sifatli ta'lim-tarbiya, ma'naviy va ma'rifiy sohalardagi islohotlar, Qurolli Kuchlarimiz qudratini yanada oshirish, aholi bandligini ta'minlash singari muhim masalalarni qamrab olgan. Aholi bandligini ta'minlash, yoshlar va ishsiz fuqarolarni davlat hisobidan malakali kasb-hunarga o'qitish, oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish, ehtiyojmand aholini manzilli qo'llab-quvvatlash orqali 2026-yilgacha kambag'allikni ikki barobar qisqartirish masalari muhim ahamiyat kasb etadi.

Muhtaram Shavkat Mirziyoyev 2020-yilda qabul qilingan "Yoshlar bandligi va ularning ijtimoiy qo'llab-quvvatlash" dasturi doirasida, yoshlarga ish o'rinlarini yaratish uchun davlat va xususiy sektorning birgalikdagi harakatlarini tashkil qilish zarurligini ta'kidlagan edi. Prezident ta'lim tizimiga kerakli islohotlarni amalga oshirish orqali yoshlar uchun amaldagi mehnat bozoriga mos keluvchi kasblarning ahamiyatini oshirishga qaratilgan tadbirlarni belgilagan. Shuningdek, muhtaram Prezidentimiz o'zining so'zlarida: "Yoshlarimizning bilim va malakasi jamiyatimiz taraqqiyotida muhim ahamiyatga ega" ekanligini, ularni turli sohalarda ishga joylashtirish uchun har tomonlama qo'llab-quvvatlash kerakligini ta'kidlab o'tgan. Mehnat bozorida sohaga mos kadrlarni tayyorlash, ish o'rinlarini kengaytirish va yoshlarning o'z kasblariga bo'lgan ishtiyoqini rag'batlantirish bugungi kunda davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Darhaqiqat davlatimiz rahbarining qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish siyosati, shu jumladan, ta'lim tizimi va mehnat bozorini integratsiyalashtirishga qaratilgan chora-tadbirlari, O'zbekistonda professional ta'lim bitiruvchilarining bandligini ta'minlashda muhim ahamiyatga egadir.

Mamlakatimizda iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish ishlab chiqarish samaradorligini oshirishning asosiy omili bo'lgan jami ishchi kuchini to'liq safarbar etish va faolligini oshirish muhimdir. "Inson – eng katta boylik, eng katta kuch. Har qanday islohot markazida inson turmog'i zarur. Uning salohiyatini to'laqonli ro'yobga chiqarish, intellektual va kasbiy rivojlanishini ta'minlash – bizning ustuvor vazifamiz." [2].

Umumjahon banki ma'lumotlariga asosan "bugungi kun iqtisodiyotida "inson kapitali" har bir davlat milliy boyligi miqdorining 64 foizini, boshqa rivojlangan davlatlar – Yaponiya, Germaniya kabilarda esa 80 foizini tashkil etadi". Binobarin, ta'limning ijtimoiy-iqtisodiy sohalarini taraqqiy ettirishga kuchli ta'sir o'tqazish – mamlakat rivojlanishining muhim omiliga aylanmoqda. Shu bilan bir qatorda, hozirgi kunda aholining aqliy iqtidori darajasini oshirish mamlakat oldida turgan asosiy vazifalardan biri hisoblanadi. Mamlakatimizda mustaqillikning dastlabki yillaridan amalga oshirilib kelinayotgan ijtimoiy-iqtisodiy sohadagi tub islohotlar mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy hamda istiqbolga yo'naltirilgan ustuvor taraqqiy etishni ta'minlashga xos bo'lgan ta'lim tizimini yaratishni talab qiladi.

Ta'limning yangi modelini qabul qilishdan asosiy maqsad – mamlakatimizning o'z imkoniyatlaridan to'liq va samarali foydalangan holda uning istiqbolli taraqqiyotini ta'minlash shu bilan birga aholini ayniqsa yoshlarni ish bilan ta'minlashdan iboratdir.

Jamiyatda aholini ish bilan bandligini ta'minlashda milliy mehnat bozori muhim ahamiyat kasb etib, uning egiluvchanlik xususiyati – “ishsizlikni yemirishga” moil bo'ladi. Mehnat bozorida ishchi kuchining takror vujudga kelishining hamma bosqichlari o'tiladi, ya'ni, uning paydo bo'lishi (ijtimoiy-demografik holat, yangi ishchi kuchining shakllanishi), taqsim qilinishi (ishchi kuchini kasbiy, ijtimoiy va hududiy ko'chishi natijasida taqsimlanishi), ayirboshlanishi (sotish va sotib olishni amalga oshirish) va mehnat qilish sohasida foydalanilishi mumkin bo'lgan bosqichlarida ishchi bilan ish beruvchi (korxona yoki tashkilot) o'rtasida vujudga keladigan ijtimoiy munosabatlar jarayoni kechadi.

Sotsiolog O.Zayatsning ta'kidlashicha, mehnat bozoriga beriladigan bunday ta'rif ishlab chiqarish vositalarining mulkiy shaklidan qat'iy nazar mehnatning ijtimoiy xususiyatga ega ekanligini to'liq aks ettiradiki, neoklassik yondashuvning ta'limoti ham shuni uqtiradi. Mehnat bozori tushunchasini birgina bosqich - ayirboshlash bosqichidan, ya'ni ishchi kuchini sotib olish - sotish harakatidangina iborat deb bilish mehnat bozorining chegaralarini toraytirib qo'yadi. Buning ustiga ushbu tushunchani bunday deb bilish mehnat bozoridagi vaziyatni noto'g'ri baholashga olib kelishi mumkin. Ish bilan band ishchi kuchidan samarali foydalanish, uni moddiy rag'batlantirish, kasb jihatidan o'stirish masalalarini bozor munosabatlaridan tashqariga chiqarib qo'yadi[3, -B.29].

Davlatning olib borayotgan islohotlari orqali ish bilan bandlik tizimini tartibga solish hamda uning maqsadi va vazifalarini inobatga olib, mehnat bozoriga ta'sir qilishning turli hil usul va vositalarini belgilash mumkin, bularning eng muhimlari qatorida quyidagilarni keltiramiz (1-jadval).

Mezonlar	Ish bilan bandlik tizimini tartibga solishning usul va vositalari
1. Ish bilan bandlik tizimini tartibga solishning vazifalari	Ishsizlik daraja miqdorini minimal holatda kamaytirish; Mehnat resurslaridan oqilona foydalanish; Mehnatga qondirilmagan talabdan voz kechish.
2. Ish bilan bandlik tizimini tartibga solishning yo'nalishlari	Mehnati bozoriga to'g'ridan to'g'ri ta'sir qilish usuli; Mehnat bozoriga bilvosita ta'sir qilish usuli.
3. Ish bilan bandlik tizimini tartibga solishning ko'lamlari	Xalqaro, milliy, mintaqaviy mehnat bozorlari
4. Ish bilan bandlik tizimini tartibga solishning obyektlari va subyektlari	Ishsizlik; Ish bilan bandlik; Mehnatga ish haqi to'lash; Mehnatga talab va taklifning nisbati; Mehnat bozorining o'zgaruvchanligi. Ish beruvchilar (tashkilot va korxonalar); Davlat

	institutlari; Kasaba uyushma bo'linmalari;
6. Ish bilan bandlik tizimini tartibga solishning manbalari	Davlat byudjeti holati; Ish beruvchilar (tashkilot va korxonalar)ning hamda yollanma ishchilarning soliqlari; Turli xil ijtimoiy fondlar.
7. Ish bilan bandlik tizimini tartibga solishning darajasi	Davlatdagi qonunchilikning ustunligi; Cheklovchi usullar; Doimiy rag'batlantiruvchi usullar; Nazorat etuvchi usullar; Tashkiliy usullar
8. Ish bilan bandlik tizimini tartibga solishning xususiyatlari	Ijtimoiy, moliyaviy, psixologik, narx-navoni tashkil etuvchi usullar

1-jadval. Ish bilan bandlik tizimini tartibga solishning usul va vositalari

Davlat tomonidan ish bilan bandlik yo'nalishini tartibga solishni quyidagi holatlarda tasniflash mumkin: davlat tomonidan ish bilan bandlikka to'g'ridan-to'g'ri ta'sir qiluvchi siyosat (masalan, qonun ustuvorligi, munosabatlar meyorlari);

Davlat tomonidan ish bilan bandlikka biror vosita asosida ta'sir qiluvchi (ijtimoiy siyosat, fiskal siyosati, narx-navo siyosati va xokazo) siyosat.

Mamlakatning ish bilan bandlik tizimiga bilvosita ta'sir qilish yo'llarida ish bilan bandlikning tarmoqlararo hamda hududiy tuzilmalarini rivojlantirish va shakllantirib borish muhim bo'lgan jihatlardan biri hisoblanadi. Xususan, pul mablag'lari hisobidan rag'batlantirib borish va davlatning asosiy mablag'lari hisobi yordamida shakllantirilgan mablag'lar ba'zi bir tarmoqlar yoki hududlar uchun maqbul bo'lgan sharoitlarni vujudga keltirishni ta'minlashi mumkin.

Professor M.Kolosnitsina o'zining "Ekonomika truda" kitobida yozishicha, ish bilan bandlik tizimini tartibga keltirishning eng muhim vositalari sifatida ishchilarning eng kam ish haqini, davlatning, fuqarolarning daromadlarini, ularning xarajatlarini tartibga keltirish hamda davlat tomonidan qabul qilinadigan dasturlarni va hokazolarni tushunish lozim [4, -B.78-89].

Ish bilan bandlik tizimini tartibga keltirishning vositalaridan yana biri davlat dasturlari hisoblanadi. Davlat dasturlari ish bilan bandlikni tartibga solishda bir qancha muammolarni bartaraf qilishda yetarli darajada samaralidir.

Barchamizga ma'lumki, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Yangi yil bayrami munosabati bilan O'zbekiston xalqiga yo'llagan bayram tabrigida "2024-yil Yoshlar va biznesni qo'llab-quvvatlash yili" deb e'lon qilindi. Bu ham bejizga emas albatta, yangi yilning bunday deb nomlanishi barcha sohalarda ham faoliyat yuritayotgan yoshlarni qo'llab-quvvatlash, ularga yaratilayotgan keng imkoniyatlar deyochoasi desak, mubolag'a bo'lmaydi. Inson qadrini ulug'lash, aholimiz manfaatlarini ta'minlash, buning uchun kuchli iqtisodiyot barpo etish bizning asosiy vazifamizdir.

Mamlakatimizda yangi O'zbekistonni barpo etishdek ulug' maqsadga erishish yo'lida asosiy tayanchimiz bo'lgan azmu shijoatli yoshlarga e'tibor va g'amxo'rlik ko'rsatish, ularga barcha sohalarida o'z iqtidori va salohiyatini to'liq namoyon etishi uchun zarur sharoit va imkoniyatlar yaratib berish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi hisoblanadi.

Ayniqsa, umumiy o'rta, professional va oliy ta'lim muassasalarini tamomlab, mustaqil hayotga qadam qo'yayotgan yigit-qizlarni munosib ish va daromad manbai bilan ta'minlash, ularga zamonaviy kasb-hunarlar, IT-texnologiyalarni o'rgatish, tadbirkorlikka keng jalb etish, yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etishga qaratilgan keng qamrovli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Mamlakatimizda yoshlar bandligiga ko'maklashish, ularning tadbirkorlik tashabbuslarini rag'batlantirish, munosib daromad olishi uchun zarur sharoitlar yaratish masalasiga davlat siyosati darajasida e'tibor qaratilmoqda. Bugun hayotimizning qaysi soha va tarmog'ini olmaylik, ularga e'tibor va g'amxo'rlik asosiy o'ringa ko'tarilganini ko'ramiz.

Xususan, yigit-qizlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ayniqsa ijtimoiy himoyaga muhtoj, turmush sharoiti og'ir, kam ta'minlangan oilalarning farzandlari, chin yetim va nogironligi bo'lgan yoshlarga manzilli ko'maklashish bo'yicha mutlaqo yangicha tizim yaratildi.

Kelajagimiz egalari bo'lgan o'g'il-qizlarimiz bilan ishlashning mutlaqo yangi tizimi – "Yoshlar daftari" va "Yoshlar dasturlari" hayotga tatbiq etilmoqda. Birgina 2023-yil boshidan buyon ushbu daftarga kirish uchun 360 436 ta onlayn murojaat kelib tushgan. Shundan ijtimoiy himoyaga muhtoj yoshlarning 340 440 nafari "Yoshlar daftari"ga kiritilib, 243 591 nafariga amaliy yordam ko'rsatildi.

"O'zbekiston-2030" strategiyasida iqtisodiyotni diversifikatsiyalash, inson kapitaliga sarmoya kiritish va yoshlarni ish bilan ta'minlashni yaxshilash maqsad qilingan. Bu strategiyaga muvofiq, iqtisodiy o'sishni ta'minlash uchun yuqori malakali kadrlarni tayyorlash va ularni mehnat bozoriga integratsiya qilish muhimdir. Prezidentning PF-158-sonli farmonida ham yoshlarga malaka oshirish va kasbiy ta'limning sifati va samaradorligini oshirishga alohida e'tibor berilgan.

Ushbu farmonga ko'ra, mehnat bozoriga mos keladigan yoshlarning kasbiy bilim va ko'nikmalarini oshirish, ish beruvchilar bilan hamkorlikni kuchaytirish va ta'lim tizimidagi islohotlarni davom ettirishga yo'naltirilgan to'liq va kompleks chora-tadbirlar belgilangan.

Ushbu farmon "O'zbekiston-2030" strategiyasining asosiy maqsadlaridan biri bo'lgan ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyotga erishish, yoshlarning mehnat bozoriga to'g'ri joylashishi va bandligini ta'minlashga xizmat qiladi. Yuqorida qayd etilgan qonun, qaror, farmon va strategiyalar ijrosini ta'minlash, shuningdek mavzuga oid boshqa meyoriy-huquqiy hujjatlarda ko'rsatilgan vazifalarni amalga

oshirishda mazkur ilmiy tadqiqot ishining muhim ahamiyati bor. Ushbu qonunlar va farmonlar, shu jumladan, O'zbekiston Respublikasining 2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi va kasbiy ta'limni rivojlantirishga qaratilgan muhim huquqiy hujjatlar, mamlakatimizda kasbiy ta'lim tizimini yanada takomillashtirish va bandlikni oshirishga qaratilgan muhim yo'nalishlarni belgilaydi, bunda ayniqsa, kasbiy ta'lim tizimining xolis tahlilini o'tkazish, uning xalqning ijtimoiy-iqtisodiy ravnaqidagi o'rni va ta'sirini aniqlash, bandlikni ta'minlashdagi rolini o'rganish zarurligini ko'rsatadi. Hujjatlarda belgilangan asosiy maqsadlarga erishish uchun, o'zora bog'liq sohalardagi to'g'ri va samarali hamkorlik, ularning ijrosini kuzatish, ilmiy tadqiqotlar natijalaridan foydalanish va mamlakatdagi kasbiy ta'limni rivojlantirish bo'yicha kompleks choralar-tadbirlarni amalga oshirilishni taqozo etadi.

Davlatimiz rahbarining O'zbekiston oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi Farmonida Konsepsiya doirasida 2030 yilgacha erishilishi rejalashtirilayotgan 70 dan ziyod maqsadli ko'rsatkichlar tasdiqlandi. Shuningdek, "O'zbekiston - 2030" strategiyasida professional ta'lim tizimini rivojlantirish orqali o'quvchilarni zamonaviy bilim va ko'nikmalarga o'rgatish vazifasi belgilangan bo'lib, Prezidentimiz tomonidan 2023 yilga "Insonga e'tibor va sifatli ta'lim", deb nom berilishi, yurtimizda barcha islohotlar "Inson qadri uchun" degan tamoyilga asoslanishini ko'rsatadi. Darhaqiqat, bugun mamlakatimizda ilm-fanning rivojlanishi, yurtimizning zamonaviy texnologiyalari asosida ravnaq topishida ta'lim tizimiga e'tiborni kuchaytirish eng dolzarb masala hisoblanadi. Prezidentimizning 2022 yilda Parlament va xalqimizga qilgan Murojaatida "Ta'lim sifatini oshirish – Yangi O'zbekiston taraqqiyotining yakkayu yagona to'g'ri yo'lidir!" , deya ta'kidlab o'tdi. Zero, 2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi ham ta'lim tizimini jahon standartlariga javob beradigan darajaga olib chiqishni nazarda tutadi.

Xulosa o'rnida ta'kidlash mumkinki, birinchidan, davlatimiz tomonidan bandlikni va mehnat bozorini tartibga solish sohasida olib borayotgan siyosati avvalambor, xalqni turmush darajasini yaxshilash, ularni kambag'allikdan chiqarish, kichik biznes va xususiy shuningdek, oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish bu orqali esa yangi ish o'rinlarini yaratishga, aholi bandligini oshirishga xizmat qiladi.

Ikkinchidan, ishchi kuchi bozoriga ta'sir qiluvchi omillarning turli-tumanligi va uning samarali amal qilishi ijtimoiy jihatdan ahamiyatga ega ekanligi tufayli unda davlatning optimal boshqaruvi hamda tartibga solishi talab etiladi. Ish bilan bandlik sohasida tartibga solishning bunday tizimini yaratish O'zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy ijtimoiy vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent, O'zbekiston. 2021.-80 b.
2. “Yangi O'zbekiston strategiyasi” /SH.M.Mirziyoyev. - Toshkent: “O'zbekiston” nashriyoti, 2021. - 464 b.
3. Заяц О.В. Занятость населения и ее регулирование. – Владивосток, Издательство Дальневосточного университета, 2003.-153 с.
4. Колосницына М.Г. Экономика труда. – М.: “Магистр”, 2008. –240 с.

IJTIMOIIY-MA'NAVIY MUHITNING ME'YORIY, MAFKURAVIY VA IJTIMOIIY-IQTISODIY INDIKATORLARI (O'zbekiston tajribasi va xorijiy mamlakatlar bilan taqqoslash)

Boltayev Jasur Akbarovich,
Respublika Ma'naviyat va ma'rifat
markazi bo'lim boshlig'i

Annotatsiya. Mazkur maqolada jamiyatning ijtimoiy-ma'naviy muhitini baholash va unga ta'sir etuvchi omillar – me'yoriy, mafkuraviy va ijtimoiy-iqtisodiy indikatorlar – kompleks tarzda tahlil qilingan. O'zbekiston tajribasi ushbu sohalardagi Germaniya, Singapur va Kanada misollari bilan qiyosiy tahlil etilgan. Shuningdek, maqolada soha bo'yicha Sh. Mirziyoyev [1], A. Mamatov, H. Nasriddinov, P. Burdye [2] va A. Giddens kabi olimlarning fikrlari keltirilib, muhokama qilingan. Yakunda ijtimoiy-ma'naviy muhit barqarorligini ta'minlash bo'yicha ilmiy xulosalar va amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: ijtimoiy ma'naviy muhit, xalqaro tajriba, indikatorlar.

Har bir jamiyatning ijtimoiy-ma'naviy muhitiga ta'sir etuvchi omillar milliy, tarixiy va madaniy xususiyatlarga ega bo'lsa-da, ba'zi umumiy ko'rsatkichlarni solishtirish orqali qiziqarli xulosalarga kelish mumkin. O'zbekiston misolida o'tgan o'n yillikda ijtimoiy-ma'naviy sohada katta o'zgarishlar bo'ldi. Ushbu bo'limda O'zbekiston tajribasi ayrim rivojlangan davlatlar – Germaniya, Singapur va Kanada – misolida tahlil qilinadi.

2016-yildan boshlab Prezident Sh. Mirziyoyev boshchiligidan bu soha yangi bosqichga ko'tarildi – “Inson manfaatlarini hamma narsadan ustun” tamoyili e'lon qilinib, Harakatlar strategiyasi (2017–2021) doirasida ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimi isloh qilindi. Bugungi kunda O'zbekistonda Mahalla va oilani qo'llab-quvvatlash vazirligi qoshida ijtimoiy-ma'naviy muhit monitoringi yo'lga qo'yilgan, barcha hududlarda “Ma'naviyat markazlari” faoliyat yuritmoqda. Normativ jihatdan qaralsa, oxirgi yillarda Yoshlar siyosati to'g'risida qonun, Mahalla to'g'risida qonun kabi hujjatlar qabul qilinib, mahalla instituti orqali mahalliy darajada ma'naviy muhitni sog'lomlashtirishga e'tibor kuchaydi.

O'zbekistonda so'nggi besh yilda YAIM hajmi sezilarli oshdi, aholining real daromadlari o'sdi. Ta'lim sohasida oliy o'quv yurtlari soni ikki barobarga yaqin ko'paydi, chet el universitetlari filiallari ochildi – bu yoshlarning ilmiy-intellektual salohiyatini oshirishga xizmat qilmoqda. Madaniyat va sport sohalarida ham aholi ishtiroki rag'batlantirilmoqda (masalan, "Yashil makon" va "Besh muhim tashabbus" doirasida kitobxonlik, san'at, jismoniy tarbiya targ'ib qilindi). Natijada, hozirgi O'zbekiston jamiyatida avvalgiga nisbatan ma'naijviy muhit ancha ochiq va erkin, lekin baribir milliy qadriyatlarga sodiqlik yuqori bo'lib qolmoqda.

Endi xorij tajribasiga nazar solamiz:

Germaniya: Yevropaning yetakchi davlatlaridan biri bo'lgan Germaniyada ijtimoiy-ma'naviy muhit ko'p jihatdan demokratik qadriyatlar va huquqiy davlat tamoyillariga asoslangan. Me'yoriy jihatdan qaraganda, Germaniyada Asosiy Qonun (Grundgesetz) darajasida inson huquqlari va shaxs erkinliklari oliy qadriyat sifatida mustahkamlangan.

Ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan, Germaniya jahonda eng farovon va sanoati rivojlangan davlatlardan. Ishsizlik darajasi atigi ~3–4% atrofida, aholi daromadlari yuqori, kuchli o'rta sinf mavjud. Ta'lim sifati va kadrlarning malakasi Germaniyada dunyo bo'yicha yuqori o'rinlarda – PISA xalqaro baholarida nemis maktab o'quvchilari yuqori natija ko'rsatadi. Madaniy hayot ham juda faol: mamlakatda 6 mingdan ortiq muzey, son-sanoqsiz teatr va festivallar mavjud. Fuqarolarning madaniy tadbirlarda qatnashish ko'rsatkichi yuqori. Bularning barchasi jamiyat ma'naviy muhitining boy va barqaror bo'lishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, Germaniya o'z tarixidan saboq chiqarib, har qanday ekstremistik mafkura (masalan, neonatsizm) ko'rinishlariga nisbatan nolinchilik (zero tolerance) siyosatini yuritadi – bu ham me'yoriy va mafkuraviy muhit sog'lomligining bir ko'rsatkichi.

Singapur: Osiyoning eng muvaffaqiyatli rivojlangan davlatlaridan biri bo'lgan Singapur o'ziga xos ijtimoiy-ma'naviy muhitga ega. Bu davlat "sharqona qadriyatlar"ni zamonaviy taraqqiyot bilan uyg'unlashtirgan model sifatida e'tirof etiladi.

Mafkuraviy nuqtai nazardan, Singapur ko'pmillatli va ko'p dinli jamiyat bo'lgani uchun davlat "Majmua (arkipelag) mafkurasi"ni ishlab chiqqan – ya'ni hamma millat va din vakillarini birlashtiruvchi umumiy qadriyatlar tizimi. "Singapur identifikatsiyasi" asosida mehnatsevarlik, qonunga itoatkorlik, oilaviy qadriyatlar va irqiy-diniy totuvlik targ'ib qilinadi. Bu borada maktablarda va milliy mediada maxsus dasturlar yuritilib, fuqarolarda o'z mamlakatiga sadoqat va ko'pchilikka hurmat tuyg'usi shakllantiriladi. Mafkuraviy indikator sifatida aytish mumkinki, singapurliklarning aksariyati o'z jamiyatidagi qoidalardan mamnun va

millatlararo nizo yoki ijtimoiy norozilik holatlari kam kuzatiladi – bu ijtimoiy birdamlikning yuqoriligidan dalolat.

Ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan Singapur [3] dunyoda eng yuqori ko'rsatkichlarga ega: YAIM per capita ~60 ming AQSh dollaridan oshadi, ishsizlik darajasi 2–3% dan yuqori emas, ta'lim sifati bo'yicha xalqaro reytinglarda birinchi o'rinlarda. Ayniqsa ta'lim va texnologiya ko'rsatkichlari Singapurda o'ta yuqori – PISA reytingida o'quvchilari birinchi o'rinlarni egallaydi, mamlakat IT-va innovatsiyalar markazi hisoblanadi.

Kanada: Shimoliy Amerikadagi Kanada ham qiziqarli taqqoslash obyekti bo'la oladi, chunki u ko'p madaniyatli va yuqori rivojlangan jamiyat sifatida tanilgan. Me'yoriy jihatdan, Kanadada ko'pmadaniyatlilik siyosati (Multiculturalism) davlat doktrinasi[4] darajasiga ko'tarilgan.

Mafkuraviy jihatdan, Kanada aholisi keng liberal qarashlari bilan ajralib turadi: so'z va e'tiqod erkinligi, inson huquqlariga hurmat, atrof-muhitni asrash kabi g'oyalar ustuvor. Shu bilan birga, kanadaliklarda kuchli milliy g'urur tuyg'usi ham shakllangan – ko'plab so'rovlarda ular o'z mamlakatlarini yashash uchun eng yaxshi joylardan biri deb bilishadi. Kanadaning davlat tizimi monarxiya va parlament demokratiyasi aralashmasi bo'lsa-da, jamiyatda siyosiy madaniyat yuqori va qarashlar xilma-xilligiga toqat kuchli. Bu yerda ham OAV erkin, turli nuqtai nazarlar tinglanadi – natijada ijtimoiy norozilik yoki polarizatsiya nisbatan past. Bu holatni mafkuraviy barqarorlik indikatorlaridan biri deb olish mumkin (masalan, Edelman Trust Barometer ko'rsatishicha, Kanada jamoatchilik ishonchi indeksida yuqori o'rinlarda).

Ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlar bo'yicha Kanada dunyoda yuqori pog'onada: YAIM per capita ~50 ming \$ atrofida, HDI ko'rsatkichi ~0.939 (juda yuqori rivojlanish darajasi. Aholining 100% savodxon, oliy ma'lumotlilar ulushi ham juda katta. Sog'liqni saqlash tizimi samarali va barcha uchun mavjud (universal healthcare). Bandlik darajasi yuqori, ishsizlik odatda 5–6% atrofida (so'nggi yillarda pandemiya ta'sirida oshgan bo'lsa-da, yana pasaymoqda). Madaniy hayot ham jonli – Kanada dunyo bo'yicha kitobxonlik va kutubxonalardan foydalanish bo'yicha yuqori o'rinlarda, shu bilan birga musiqa, adabiyot va san'at sohalarida ham o'ziga xos maktablarga ega. Bu yurt fuqarolarining tabiatga, jamoaga mehribonligi bilan ham mashhur – ko'ngillilik (volunteerism) darajasi nihoyatda yuqori. Bunday ijtimoiy poytaxt unsurlari jamiyat ma'naviy salomatligini ta'minlaydi.

Taqqoslashlardan ko'rinadiki, O'zbekiston hali Germaniya, Singapur, Kanada kabi davlatlar ko'rsatkichlariga to'liq erishmagan bo'lsa-da, keyingi yillarda shu yo'nalishda ijobiy siljishlar qilmoqda. Ayniqsa, ijtimoiy-iqtisodiy va me'yoriy bazani mustahkamlashda O'zbekiston ancha oldinga siljidi (iqtisodiy

islohotlar, yangi qonunchilik). Mafkuraviy sohada ham oshkoralik ortib bormoqda, lekin hali mediamanzara (media landscape) xilma-xilligi va soʻz erkinligi boʻyicha Kanada yoki Germaniyadan ancha ortda. Shu bilan birga, Oʻzbekiston jamiyatining oʻziga xos kuchli jihati – milliy mentalitet va oila-mahalla instituti saqlangani – bu ham ijobiy maʼnaviy indikator sifatida namoyon boʻladi. Xususan, mahalla tizimi orqali aholining bir-biriga yaqindoshligi, odamlardagi mehmondoʻstlik va hamjihatlik kabi fazilatlar dunyoning rivojlangan davlatlarida hamisha ham uchrayvermaydi.

Xulosa qilib aytganda, xorijiy tajriba shuni koʻrsatadiki, jamiyatda maʼnaviy muhit barqarorligi erishish koʻp qirrali yondashuvni talab etadi. Qonun ustuvorligi (meʼyoriy asos), erkin va maʼrifatli muhit (mafkuraviy asos) hamda farovon turmush (ijtimoiy-iqtisodiy asos) uygʻunlashganida jamiyatda haqiqiy taraqqiyot va barqarorlik taʼminlanadi. Oʻzbekiston mana shu yoʻnalishda xorij tajribasidan oʻrganib, kuchli va zaif tomonlarini tahlil qilgan holda oʻz modelini takomillashtirib borishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sh. Mirziyoyev – “Ijtimoiy barqarorlikni taʼminlash, muqaddas dinimizning sofliğini asrash – davr talabi” mavzusidagi nutq matni, Toshkent shahri, 2017 yil 15-iyun. daryo.uzdaryo.uz.
2. Pierre Bourdieu – “Distinction” va boshqa asarlaridan iqtiboslar. bookey.app.
3. World Values Survey (Wave 7, 2017–2020) – Turli davlatlarda qadriyatlar va ijtimoiy kapitallashuv koʻrsatkichlarini oʻlchagan xalqaro tadqiqot.
4. Anthony Giddens – “Modernity and Self-Identity” va “The Consequences of Modernity” asarlaridan iqtiboslar. inspiringalley.com.
5. Gallup International – Global Happiness Survey 2022.
6. OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) – Composite Indicators of Country Performance (2003). oecd.org.
7. Oʻzbekiston Respublikasi qonunchilik hujjatlari – “Maʼnaviy-maʼrifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish toʻgʻrisida” PQ-5040-son qaror (26.03.2021) va Yangi Oʻzbekiston taraqqiyot strategiyasi, 2022-2026.
8. UNESCO – Culture in the 2030 Agenda (UNESCO rasmiy sayti maqolasi, 2020). unesco.org.
9. UNDP (BMT Taraqqiyot Dasturi) – Inson Taraqqiyoti Indeksi 2025 kun.uzen.wikipedia.org.

MAʼRIFATPARVARLIK FENOMENI: TARIXIY TARAQQIYOT VA ZAMONAVIY TALQINLAR

Abduvaxidov Abdullaziz Abdusattor oʻgʻli,
Imom Termiziy xalqaro ilmiy tadqiqot markazi,
ilmiy xodim

Annotatsiya. Mazkur maqolada ma'rifatparvarlik fenomenining tarixiy shakllanishi va rivojlanish bosqichlari tahlil qilinadi. Jumladan uyg'onish davrlaridagi ma'rifatparvarlik g'oyalari, ularning ijtimoiy, madaniy va falsafiy asoslari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, zamonaviy davrda bu fenomenning yangicha talqinlari, ma'rifiy g'oyalarning globallashuv jarayonidagi roli, ularning ijtimoiy ong va qadriyatlar tizimidagi o'zgarishlarga ta'siri yoritiladi. Maqolada tarixiy-madaniy merosni saqlash va rivojlantirishda ma'rifatparvarlikning ahamiyati hamda bugungi kun talablari asosida uni yangicha mazmunda talqin qilish zarurati asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Ma'rifatparvarlik, tarixiy taraqqiyot, zamonaviy talqin, madaniy meros, ijtimoiy ong, globallashuv, falsafa, qadriyatlar, ilm-ma'rifat.

Insoniyat tarixida o'chmas iz qoldirgan va butun keyingi madaniyatga ta'sir ko'rsatgan, ayniqsa bizga ruhiy jihatdan eng yaqin bo'lgan Ma'rifat davri — bu XVII–XVIII asrlardagi Yevropa Ma'rifat davri hisoblanadi. Yangi davr Ma'rifatining aqli, qadimgi yunon sofistlarining aqlidan farqli o'laroq, ritorika aqli emas, balki eng avvalo bilish, intellekt va ilm-fan aqlidir. Bu yerda haqiqat mezoni sifatida yunonlarda bo'lgani kabi fikrlar dialogi emas, balki ilmiy tajriba va eksperiment xizmat qiladi. Antik davrda nutq va harakat oqimiga singib ketgan aql, yangi Yevropa madaniyatida ilm-fan vositasida “o'zlarining o'zidagidek” narsalarni bilishga — ya'ni obektiv bilimga — aylanadi. [1]

Ma'rifatparvarlikning har ikkala davri — qadimgi yunon davri va Yangi davr — o'z zamon uchun ilg'or bo'lgan ta'lim tizimlarining shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Qadimgi yunonlar uchun aynan ritorika sofistlar ta'limining asosi bo'lib xizmat qilgan, uning xususiyatlari hozirgi tadqiqotchilar e'tiborini ham tortmoqda. [2] Sofistika ta'lim va tarbiyani ilk bor mustaqil faoliyat sifatida namoyon etishi o'ziga xos ijtimoiy tashkilot va maxsus kasbiy sa'y-harakatlarni talab etgan. U inson aqliyati, axloqiyati va kasbiy tayyorgarligi shakllanishi uchun hayotning tabiiy oqimi yetarli emasligini ko'rsatdi. Bu tamoyil bizning ongimizga tabiiy va o'z-o'zidan ravshan bo'lib tuyuladi, biroq uni bir vaqtlar kashf qilish zarur bo'lgan va bu ishni sofistlar amalga oshirgan. Shuni aytish mumkinki, sofistlar aynan ta'lim institutini yaratgan bo'lib, u o'shandan beri madaniy hayotning ajralmas qismiga aylangan.

Zamonaviy ta'lim-pedagogika adabiyotlarida hanuzgacha asosan ta'lim tamoyillari va maqsadlarini tahlil qilishda pragmatik yondashuv ustunlik qilmoqda. Ma'rifat masalalari esa, ilgari ta'kidlab o'tilganidek, faqat o'tgan davrlardagi ma'rifatparvarlik falsafasi nuqtai nazaridan ko'rib chiqilmoqda. Hozirgi vaqtda esa ma'rifat masalalari faqat tarixiy emas, balki ancha zamonaviy maqom kasb etmoqda. Endilikda nafaqat zamonaviy ta'lim, balki zamonaviy ma'rifat haqida ham savollar tobora ko'proq qo'yilmoqda.

Zamonaviy ta'lim (maktab va oliy ta'lim)ga oid jiddiy tanqidiy yondashuvlar, aynan ma'rifat yetishmasligini ko'rsatmoqda. Bunda fikrlash va

soʻzlay olish qobiliyati, umumiy madaniyat, mustaqil va tanqidiy tafakkur kabi jihatlar nazarda tutilmoqda. Bularning barchasi oʻz zamonasida maʼrifatchilar tomonidan ilgari surilgan edi. Biroq bu yerda prinsipial savol tugʻiladi: zamonamizga xos, oʻziga xos maʼrifiy gʻoyalar kerakmi, degan savol. Yaʼni, ilgari shakllangan tamoyillarni davom ettirgan holda, ammo hozirgi fan yutuqlari va hayotiy tajribalar asosida yangicha yondashuv talab qilinadimi? Zamonaviy adabiyot bilan tanishuv bizni shunga ishontiradiki, ehtimol, bugungi kunni “bizning davrimizning maʼrifatparvarlik davri” deb atash vaqti kelgandir. Masalan, zamonaviy maʼrifatchilardan biri boʻlgan ingliz faylasufi B. Russell asarlarida zamonaviy ratsionalizm, zamonaviy falsafa, fan va zamonaviy xurofot, fanatizm va bagʻrikenglik, erkin fikrlash va boshqa masalalar yoritilgan. Shubhasiz, zamonaviy yirik maʼrifatchilar qatoriga quyidagilarni kiritish mumkin: Stanislav Lem, Ayzek Azimov, Rey Bredberi, Stiven Xoking, Karl Sagan, Leonard Mlodinov, Richard Feynman, Arkadiy Migdal va boshqalar. Shu bilan birga, maʼrifiy gʻoyalarning evolyutsiyasi, oʻtmish va bugunning maʼrifati oʻrtasidagi bogʻliqlikni oʻrganishga bagʻishlangan tadqiqotlar ham mavjud.

Hozirgi kunda juda koʻp ajoyib tarbiyaviy kitoblar va turli sohalarda mashhur maʼrifatparvarlar mavjud. Biroq, bu taʼlim yoʻnalishi hali ham zamonaviy taʼlim jarayonining asosiy oqimidan chetda qolmoqda va faqatgina baʼzi bir qiziquvchan odamlarni oʻz-oʻzini taʼlim olish doirasida oʻziga jalb qiladi. Boshqa tomondan, umumiy taʼlim oqimi aniq pragmatik yoʻnalishga ega boʻlib, kamroq maʼlum bir sohalarda mutaxassislarni (muhandislar, shifokorlar, iqtisodchilar va boshqalar) tayyorlashda davom etmoqda. Ular oʻrta va yuqori taʼlimni olgan boʻlsalar-da, oʻzlarining koʻpchiligida biz gapirayotgan va har doim maʼrifatparvarlar tomonidan yozilgan oʻsha taʼlimdan tashqarida turadilar.

Bugungi kunda taʼlim va maʼrifatning oʻzaro kirishish imkoniyatlari nazariy va amaliy jihatdan qandaydir oʻzgarishlarga ega. Agar maʼrifatni insonning yetuk ongiga, tarbiyasi va madaniyatiga tenglashtirsak, nazariy, prinsipial nuqtai nazardan bu yerda koʻp narsa aniq va tushunarli. Hozirgacha, Deutschning soʻzlari bilan aytganda, koʻpincha “instrumental bilimlar” ustunlik qilmoqda. Bu bilimlar deyarli barcha fanlar boʻyicha shuhrat qozongan koʻplab darsliklarning sahifalarini toʻldiradi. Ular taʼlim va maʼrifat asarlarini emas, balki mashhur olimning taʼrifi bilan aytganda, “chang yutgichlardan foydalanish boʻyicha koʻrsatmalarni” eslatadi.

Umumiy nuqtai nazarga koʻra, “maʼrifat” deb atalayotgan narsamiz asosan gumanitar va ijtimoiy fanlarning vazifasi hisoblanadi. Tabiiy fanlar esa faqat aniq bilimlarni taqdim etadi. Ular ham maʼrifat bilan bevosita bogʻliq albatta. Bunday yondashuvda maʼrifat, madaniyat, tarbiya masalalarini hal qilishda koʻplab ijtimoiy va gumanitar fanlar (falsafa, tarix va boshqalar)ni texnik va boshqa oliy

o'quv yurtlarining o'quv dasturlariga kiritish orqali yechim topishga harakat qilinadi. Ma'rifatni faqat gumanitar fanlar bilan bog'lash to'g'ri emas, chunki har qanday ilmiy bilim, shu jumladan tabiiy fanlar va hatto matematika [3], to'g'ri taqdim etilgan taqdirdagi odamlarni ma'rifatlantirishda gumanitar fanlar bilan bir xil ta'sir ko'rsatishi mumkin. Aksincha, har qanday gumanitar soha o'z mazmuni bo'yicha to'g'ri yoritilmasa, uning ma'rifiy ahamiyati yo'qoladi.

Ma'rifatparvarlik va bu boradagi muvaffaqiyatlar, ilgari aytib o'tilganidek, oxir-oqibat tegishli "ma'rifatparvarlar" (ma'rifat tarqatuvchilar)ning mavjudligiga bog'liq. Agar biron bir ta'lim muassasasida (maktab yoki oliy o'quv yurtida) bunday ma'rifat tarqatuvchilar yetarli miqdorda to'plansa, yagona g'oya bilan ishlaydigan ma'rifat tarqatuvchi pedagoglar jamoasi, alohida sinflar, maktablar va oliy o'quv yurtlari shakllanadi, ular bilimlar va mos turmush tarzini namoyish etish orqali odamlarga madaniyatni singdirishga qodir bo'ladi.

Shunday qilib, jamiyatda har doim ma'lum bir darajada keng qamrovli, madaniyatli odamlar mavjud bo'lib, ular nafaqat alohida shaxslar, balki butun jamiyatni ma'rifatparvarlik (ma'rifat)ga ta'sir o'tkazishga qodir. Bular turli kasblarga ega bo'lishi mumkin: olimlar, fan targ'ibotchilari, faylasuflar, yozuvchilar, ilmiy tadqiqotchilar, madaniyat arboblari.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Огурцов А.П. Философия науки эпохи Просвещения. М.: ИФРАН, 1993. 13с.
2. Кассен Б. Эффект софистики: Пер. с фр. М.-СПб: Универс. книга, 2000. 38с.
3. Арнольд В.И. Нужна ли в школе математика? М.: МЦНМО, 2004. 30 с.

UCHINCHI RENESSANSNI BARPO ETISHDA ILM-FAN VA MA'RIFATNING O'RNI

Aliyeva Dilbar Valiyevna,
Alfraganus universiteti Rus tili va adabiyoti
kafedrasida o'qituvchisi, RMMM huzuridagi
Ijtimoiy - ma'naviy tadqiqotlar instituti mustaqil
izlanuvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekistonning rivojlanishidagi muhim bosqich – Uchinchi Renessans g'oyasini ilm-ma'rifatning roli nuqtayi nazaridan tahlil qiladi. Davlat rahbari tomonidan ilgari surilgan Uchinchi Renessans konsepsiyasi asosida ilmiy va ma'rifiy sohalarni rivojlantirish orqali milliy taraqqiyotga erishish strategiyasi bayon etiladi. Shuningdek, ta'lim sifatini oshirish, yangi kashfiyotlar va innovatsiyalarni ilgari surish orqali milliy yuksalishni ta'minlashning dolzarbligi ko'rsatib o'tilishi haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Renessans, qayta tug'ilish, Alisher Navoiy, Ibn Sino, Yangi O'zbekiston, bog'cha tarbiyachilari, maktab o'qituvchilari, professor-o'qituvchilar .

“Renessans” soʻzi lugʻaviy jihatdan fransuz tilidan olingan boʻlib, “qayta tugʻilish” degan maʼnoni anglatadi. Biroq bu atama kengroq maʼnoga ega boʻlib, u madaniyat, fan, sanʼat, taʼlim-tarbiya va umuman jamiyat hayotida uzoq davom etgan turgʻunlikdan soʻng yuz beradigan jonlanish va tez surʼatlarda rivojlanish jarayonini ifodalaydi. Bu davrda ijtimoiy ong va qadriyatlar tizimi yangi bosqichga koʻtariladi. “Renessans” atamasi dastlab Yevropada oʻrta asrlar zulmatidan keyin, yaʼni 15–16 asrlardagi taraqqiyot davriga nisbatan qoʻllanilgan. Ushbu tarixiy va madaniy jarayon oʻzbek tilida “Uygʻonish davri” deb tarjima qilingan.

Avstriyalik mashhur sharqshunos olim Adam Mes 1909-yilda “Musulmon Renessansi” nomli muhim asarini chop etgan. Shu vaqtdan boshlab Renessans faqat Yevropa tarixiga xos hodisa emasligi, balki Sharq xalqlari bu jarayonni Yevropadan oldin boshdan kechirganligi haqidagi fikrlar va ilmiy izlanishlar paydo boʻla boshladi. Rossiyalik mashhur sharqshunos akademik N. N. Konradning taʼkidlashicha, Renessans VII–VIII asrlarda Xitoyda boshlangan, keyin esa VIII asrda Hindistonda davom etgan. IX–XII asrlarda esa bu harakat islom dunyosida davom ettirilgan. Moʻgʻullar istilosi natijasida bu taraqqiyot ancha susaygan boʻlsa-da, Amir Temur va temuriylar davrida yana jonlanib, yuksalgan. Konrad Oʻrta Sharqdagi bu uygʻonish jarayonini Alisher Navoiy zamonigacha davom etgan, deb hisoblaydi. Hindistonning mashhur davlat arbobi Javoharlal Neru esa Boburni Renessans davrining tipik namoyandasi sifatida baholagan.

XV asrdan boshlab Renessans Yevropaga oʻta boshladi. Oʻsha davrga kelib Yevropa 300–350 yil davomida islom olimlari, xususan, buyuk ajdodlarimiz Xorazmiy, Fargʻoniy va Ibn Sino asarlarining lotin tiliga tarjimalari orqali ularning ilmiy merosini chuqur oʻrgangan edi. Ibn Rushd Yevropa Uygʻonishiga kuchli taʼsir koʻrsatgan muhim shaxslardan biri sanaladi. Uning gʻoyalari asosida vujudga kelgan averroizm oqimi XVI asr oʻrtalarigacha Yevropa falsafasi va ilmiy tafakkurida katta rol oʻynagan.

Afsuski, XVI asrning 30–40-yillariga kelib, bizda anʼanaviy jamiyat butunlay hukmronlik qila boshladi. Ilm-fan va adabiyotga boʻlgan ijtimoiy ehtiyoj keskin kamaydi. Yangi gʻoyalarga nisbatan salbiy munosabat kuchaydi, ilgari erishilgan yutuqlarni faqat ulugʻlash, ularni takrorlashga urinish odat tusiga kirdi. Natijada asta-sekin turgʻunlik va inqiroz davri boshlandi. Bu holat ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, diniy-mafkuraviy muammolar, mintaqaviy nizolar va ichki ajralishlar bilan qoʻshilib, jamiyatning orqada qolishiga olib keldi. Nihoyat, XIX asrning ikkinchi yarmida milliy mustaqilligimizni ham boy berdik.

Oʻtmishdagi xatolardan saboq olib, ilk bor chuqur tarixiy xulosa chiqarganlar — bu jadid bobolarimiz edi. Ular taklif etgan islohotlar millatni uygʻotish, uni rivoj yoʻliga solish maqsadida ilgari surilgan edi. Afsuski, mustabid tuzum ularning harakatini boshlanmasidan boshlab bostirib tashladi.

Mustaqillikka erishganimizdan soʻngki dastlabki yigirma-besh yil mobaynida milliy tiklanish jarayoni asosiy vazifaga aylandi. Endilikda esa, bu bosqichdan oʻtib, milliy yuksalish sari yoʻl olganimizda, davlat rahbari uchinchi Renessansni barpo etishni strategik maqsad sifatida ilgari surdi. Tarixga nazar tashlaydigan boʻlsak, biz ikki muhim Renessans davrini boshdan kechirganmiz: birinchisi — IX–XII asrlar oraligʻida, ikkinchisi esa — XIV asr oxiri va XVI asrning boshlanishiga toʻgʻri keladi.

Birinchi Renessans davrida Fargʻoniy, Xorazmiy, Forobiy, Beruniy, Ibn Sino, Yusuf Xos Hojib, Mahmud Qoshgʻariy, Zamaxshariy, Buxoriy, Termiziy, Moturidiy, Abul Muin Nasafiy kabi buyuk allomalar ilm-fan, adabiyot va diniy tafakkurda ulkan iz qoldirdilar.

Ikkinchi Renessans davrida esa Ulugʻbek, Gʻiyosiddin Jamshid Koshiy, Qozizoda Rumiy, Ali Qushchi, Lutfiy, Jomiy, Navoiy, Behzod kabi olim va sanʼatkorlar, meʼmor va bastakorlar, tarixchilar insoniyat madaniyatiga katta hissa qoʻshgan asarlar yaratdilar. Ularning merosi bugungi kunda ham jahon eʼtirofini qozonmoqda.[4]

Bugungi kunda Oʻzbekiston oʻz rivojlanishining yangi bosqichiga kirib kelar ekan, milliy tarixdagi yuksalish davrlariga boʻlgan eʼtibor yanada ortmoqda. Bu bosqich “Yangi Oʻzbekiston” nomi bilan atalib, unda ijtimoiy-siyosiy, madaniy-maʼrifiy hamda iqtisodiy yoʻnalishlarda keng qamrovli islohotlar amalga oshirilmoqda.

Aynan shu davrda Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan Uchinchi Renessans konsepsiyasi mamlakat taraqqiyotining asosiy strategik yoʻnalishiga aylangan. Uchinchi Renessans – bu oʻzbek xalqining boy tarixiy va madaniy merosiga tayanib, zamonaviy fan, texnologiyalar va maʼnaviy qadriyatlar uygʻunligida shakllanayotgan intellektual yuksalish davridir.

Uchinchi Renessansning gʻoyaviy, ilmiy va siyosiy asoslari bir qator manbalarda batafsil oʻrganilgan va tahlil qilingan. Masalan, akademik T. Jalilov (2021) bu davrni “milliy oʻzlikni anglash hamda global raqobatga intellektual salohiyat orqali javob berish davri” sifatida taʼriflaydi. [2]

Taraqqiyotning asosi – ilm-fan. Shavkat Mirziyoyev prezidentlik faoliyatining ilk uchrashuvlaridan birini ilm-fan sohasi vakillari, olimlar bilan oʻtkazgani bejiz emas edi. Oʻsha uchrashuvda davlat rahbarining aytgan soʻzlari hanuz quloqlarda jaranglaydi: «Ilm-fan bilan shugʻullanish, yangi ixtirolar va kashfiyotlar qilish – bu igna bilan quduq qazishga oʻxshaydi. Shu sababli, bu mashaqqatli yoʻlda fidokorona mehnat qilayotgan olimlarimizning saʼy-harakatlari eʼtirof va ragʻbatga loyiq». Bu soʻzlar ilmga boʻlgan chuqur hurmat va eʼtiborning yorqin ifodasi boʻldi.[3]

XIV–XVI asrlardagi Ikkinchi Sharq Uygʻonishi, tarixda “Temuriylar Renessansi” deb ataluvchi davrda ilm-fanga qanday yuksak eʼtibor qaratilganini “Temur tuzuklari”dagi quyidagi soʻzlar orqali yaqqol koʻrish mumkin: “Agar kimning aqli va shijoatini sinab koʻrib, boshqalarnikidan ustun ekanini bilsam, uni tarbiyamga olib, amirlik darajasigacha yetkazardim. Soʻng xizmatlariga qarab, martabasini oshirib borardim.”

Bu fikrlar shuni anglatadiki, bilimli inson ilm va olim qadriyatini teran tushunadi. Davlat rahbarining soʻnggi yillarda taʼlim, maʼrifat va ilm-fan sohalarini rivojlantirishga qaratilgan qonunlar, Farmonlar, qarorlar hamda ilgari surgan tashabbuslarini tahlil qilsak, Oʻzbekistonda yangi Maʼrifat Renessansi uchun mustahkam poydevor yaratilayotganini anglash qiyin emas.

Ilm ahliga boʻlgan eʼtibor va ularni qoʻllab-quvvatlash tobora kuchayib borayotgani bu poydevorning yanada mustahkam qurilayotganidan darak beradi.
[4]

Oliy taʼlim qamrovi bosqichma-bosqich kengayib borayotganini raqamlar orqali ham yaqqol koʻrish mumkin. Masalan, soʻnggi uch yil ichida oliy taʼlim muassasalari soni 65 tadan 117 taga yetkazildi, talabalikka qabul kvotalari esa 66 mingdan 181 mingga oshirildi. Bu esa har yili yuz minglab yoshlar uchun oʻqish, orzu qilgan oliygohda tahsil olish imkoniyatini yaratmoqda.[5]

Bu siyosatning asosida yurtimizning har bir farzandini ilmiy, bilimli qilish, ularni zamonaviy dunyo bilan teng raqobatlasha oladigan darajaga yetkazish maqsadi mujassam. Bu esa kelajak poydevorini mustahkamlash yoʻlidagi muhim qadamdir.

Tarix fanlari doktori, professor Abduxalil Mavrulov shunday masʼuliyatli fikrni ilgari suradi: “Biz qandayki oʻtmishdagi buyuk mutafakkir allomalarimiz yaratgan ilmiy va madaniy meros bilan faxrlansak, oradan besh asr oʻtgach, kelajak avlodlar bizning bugungi yoshlarmiz tomonidan yaratilgan qanday yutuqlar bilan faxrlanadi?” Unga koʻra, bu savol har birimizda masʼuliyat hissini uygʻotishi, bizni loqaydlikdan uzoq tutishi kerak.[5]

Davlatimiz rahbarining quyidagi soʻzlari alohida ahamiyat kasb etadi: “Biz Uchinchi Renessansni strategik vazifa sifatida belgilab, uni milliy gʻoya darajasigacha olib chiqmoqdamiz. Maktabgacha taʼlim, maktab taʼlimi tizimi va ilmiy-madaniy muassasalarni boʻlajak Renessansning toʻrtta ajralmas boʻgʻini deb bilamiz. Bogʻcha tarbiyachilari, maktab oʻqituvchilari, professor-oʻqituvchilar hamda ilm-fan va ijod sohasidagi ziyolilar – bularning barchasi yangi Uygʻonish davrining toʻrtta asosiy ustunidir. Ishonchim komilki, hurmatli ota-onalar ham bu tashabbusni qoʻllab-quvvatlab, yangi Renessansning beshinchi boʻgʻini, beshinchi tayanchi boʻlib maydonga chiqadilar. Men aytmogchimanki, bu ustun bizning

ma'naviy-ma'rifiy hayotimizda eng mustahkam tayanchga aylanishi mumkin – va siz buni chin dildan qo'llab-quvvatlaysizlar, deb ishonaman.”[1]

Agar biz ushbu da'vatni yurakdan his etib, uni hayotiy mezonimizga aylantirsak, shundagina bu g'oyaning ulkan kuchini va hayotimizdagi amaliy samarasini yaqqol ko'ra boshlaymiz.

Ta'lim tizimini tubdan o'zgartirish, uning sifatini yaxshilash va xalqaro standartlarga moslashtirish Uchinchi Renessansning asosiy shartlaridan biridir. Buning uchun ta'limning barcha bosqichlarida — maktabgacha ta'limdan tortib oliy ta'limgacha — keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilishi zarur. Ayniqsa, o'quv dasturlarini yangilash, o'qitish usullarini rivojlantirish, ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini kuchaytirish hamda ta'lim sohasini raqamlashtirish muhim hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, Uchinchi Renessansni barpo etish mamlakatimizning kelajak taraqqiyoti uchun muhim strategik vazifa hisoblanadi va bu jarayonning asosi sifatida ilm-fan va ma'rifat turadi. Ilm-ma'rifatsiz yangi uyg'onish davrini yaratish, zamonaviy taraqqiyotga erishish mumkin emas. Shu bois, ta'lim tizimini tubdan isloh qilish, ilmiy izlanishlarni qo'llab-quvvatlash hamda ma'naviy qadriyatlarni rivojlantirish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Davlat va jamiyatning barcha qatlamlari ushbu maqsad yo'lida birlashib, Uchinchi Renessansni haqiqatga aylantirish uchun doimiy harakat qilishi zarur. Ana shunda biz o'zimizning boy tarixiy merosimizga munosib zamonaviy yutuqlarni yaratib, milliy taraqqiyotimizni yangi bosqichga olib chiqish imkoniga ega bo'lamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "O'qituvchi va murabbiylar kuni" munosabati bilan so'zlagan nutqi. 2020-yil 30-sentabr.
2. Mengniyazova Nazira. YANGI O'ZBEKISTONDA UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI BARPO ETISHNING TARIXIY ZARURATI VA ISTIQBOLLARI (2020 - 2030 YILLAR MISOLIDA). Insights Across the Disciplines Volume 2, Issue 4
3. <https://xs.uz/uz/post/uchinchi-renessans-milliy-goya-sifatida>
4. <https://zarnews.uz/uz/post/uchinchi-renessans-poydevori-insonparvarlik-va-ilm-marifat-asosiga-tiklanmoqda>
5. <https://oyina.uz/uz/posts/10881>

DAVLAT FUQAROLIK XIZMATCHILARINING MA'NAVIY-AXLOQIY FAZILATLARINI RIVOJLANTIRISH

Ismailov Dilshod Baxriddinovich,
Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi
huzuridagi Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti
mustaqil tadqiqotchi.

Annotatsiya. Maqolada davlat fuqarolik xizmatchilari ma'naviy-axloqiy fazilatlarini rivojlantirishning nazariy-metodologik va konseptual jihatlari, davlat fuqarolik xizmati, rahbar-kadrlarni tayyorlashning milliy o'ziga xos, milliy qadriyatlarga asoslanganlik, ma'naviy va axloqiy xususiyatlari tahlil qilingan. Zero, bu fazilatlar kelajakda ham huquqiy demokratik davlatni barpo etishdek muqaddas ishga hissa qo'shayotgan zamonaviy rahbar-kadrlar shaxsiga qo'yiladigan talablari bo'lib qolishi muqarrardir.

Kalit so'zlar: "Inson qadri", ijtimoiy sifatlar, kasbiy ma'naviyat, axloqiy fazilat, milliy yuksalish, rahbar-kadrlar, davlat xizmatchisi, siyosiy ta'lim va tarbiya.

O'zbekiston xalqining milliy yuksalishi amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarning mohiyatan ijtimoiy davlatni barpo etish va ma'rifiy jamiyat poydevorini yaratishga qaratilganligi bilan bog'langandir. Bu islohotlar eng avvalo, davlat hayotini, uning institutlari faoliyatini yangilashga qaratilgandir. "Inson qadri", "xalqparvar davlat", "adolatli ijtimoiy siyosat" yuritish, inson kapitalini rivojlantirish ana shu islohotlarda ko'zda tutilgan maqsadlardir. Bugun ushbu maqsadga yetishning strategik yo'llari Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida belgilab olingan.

Shu ma'noda, Yangi O'zbekistonni barpo qilishda yangi ruhdagi rahbar kadrlar, davlat xizmatchilarini tayyorlash, respublikada kadrlar siyosatini ilmiy asosda qurish strategik shartlardan biridir. Shuningdek, loqaydlik, mahalliychilik, korrupsiya kabi illatlar xavfsizligimizga tahdid ekanligi, shu tufayli davlat xizmatchilarini tayyorlash - davlatimiz uchun strategik ahamiyatga ega ekanligi ilmiy-nazariy asoslarga ega. Bularning barchasi Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning turli yig'ilish, majlislar, uchrashuvlar minbaridan turib, so'zlagan tanqidiy fikrlariga asos bo'lmoqda. Bu esa mamlakatimizda rahbar kadrlarni tanlash, tarbiyalash, joy-joyiga qo'yish, malakasini oshirish kabi muhim bo'g'inlarda sifat jihatdan islohotni talab qiladi. Prezidentimiz ta'kidlaganidek "Asosiy vazifa – bu yuqori kasb mahorati va zamonaviy tafakkurga ega, puxta o'ylangan, har tomonlama to'g'ri qarorlar qabul qila oladigan, belgilangan maqsadlarga erishadigan rahbarlar va mansabdor shaxslarning yangi tarkibini shakllantirishdan iborat"dir [1].

"Yangi O'zbekiston – Uchinchi Renessans sari" g'oyasi asosida amalga oshirilayotgan islohotlarning har bir yili, har bir bosqichida ijro organlarida faoliyat ko'rsatayotgan davlat xizmatchilari oldiga qo'yilgan vazifalar o'zgarib, yangilanib boradi. Ya'ni, islohotlar muammolari kompleksining bir qismi hal qilingach, yangi vazifalar belgilanadi. Yangi kelgan rahbarlar, davlat xizmatchilari yangi muammolarni yechishga kirishadilar. Shu bois islohotlarni amalga oshirish jarayonida davlat xizmatchilari zimmasiga yuklatiladigan vazifalar vaqt kesimida bir-biridan farq qiladi. "Davlat xizmatida 30 yildan beri o'z yechimini topmagan tizimli muammolarni hal qilishga qaratilgan "Davlat fuqarolik xizmati

to'g'risida"gi Qonun normalarining samarali ijrosini ta'minlash orqali davlat fuqarolik xizmatini tartibga solish sohasida ilg'or xalqaro standartlarga javob beruvchi yagona tartibot shakllantiriladi hamda davlat fuqarolik xizmatiga malakali kadrlarni faol jalb qilish, ularni salohiyatini oshirish, fidoiy, xalqparvar va raqobatbardosh kadrlar sifatida tarbiyalash uchun zarur huquqiy shartsharoitlar yaratiladi. Zero, Yangi O'zbekistonning kadrlar siyosati – mustahkam huquqiy poydevor asosiga qurilishi lozimdir!" [2].

Tabiiyki, mazkur yangiliklar davlat xizmatchilaridan yangi vazifalarni hal qilish uchun yangi kompetensiya va fazilatlarga ega bo'lishni talab etadi. Shu bois siyosiy ta'lim va tarbiya davlat xizmatchilarini ana shu yangiliklar bilan tanishtirish, ularning yangi bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish takomillashgan texnologik vazifa sifatida amalga oshiriladi.

Shu bilan birga har qanday strategik hujjatning ro'yobi ham, avvalo, davlat fuqarolik xizmatchilarining ishga munosabatiga, mehnat unumdorligining samarasiga bog'liq bo'ladi. Ayni shu jarayonda, O'zbekiston Respublikasining "Davlat fuqarolik xizmati to'g'risida"gi Qonuni qabul qilindi [5]. Bu qonunning tashkil etilishini maqsadi ham davlat boshqaruvini samarali, adolatli va intizomli mas'uliyat tizimini ta'minlash, davlat fuqarolik xizmatini ko'rsatish bo'yicha malakali kadrlarni tayyorlash va qo'llab-quvvatlash, davlat fuqarolik xizmatchisining qonuniy vakolatlarini belgilash va huquqiy maqomini mustahkamlashni o'z ichiga olgan.

Qonunda davlat xizmatchisi kasbiy ma'naviyati "Davlat fuqarolik xizmatchilarining odob-axloq qoidalari – davlat fuqarolik xizmatchilari tomonidan rioya etilishi shart bo'lgan odob-axloq normalari majmui doir talablar"i [5] belgilab qo'yilgan.

2017-yilda oliy ta'lim muassasalari uchun tayyorlangan "Davlat xizmatchisi etikasi va imiji" o'quv qo'llanmasida davlat xizmatchisiga shunday ta'rif beriladi: "Davlat xizmatchisi deganda, davlat organlarining huquqlarini ro'yobga chiqarish bo'yicha tashkiliy-boshqaruv funksiyalarini bajaruvchi, fuqarolar uchun huquqiy oqibatlarni keltirib chiqaruvchi yuridik ahamiyatga ega bo'lgan harakatlarni amalga oshiruvchi shaxs nazarda tutiladi. Mansabdor shaxslarda siyosiy xislatlar bilan bir qatorda axloqiy fazilatlarni shakllantirish zaruriy holdir. Axloqiy barkamollik davlat xizmatidagi xodimlarning ishbilarmonlik sifatlaridan biri hisoblanadi" [3].

Ko'rinib turganidek, shaxsiy ma'naviy-axloqiy fazilatlar davlat xizmatida muhim rol o'ynaydi, chunki, ular davlat xizmatchilarining samaradorligi va professionalligiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Davlat xizmatida muvaffaqiyatli martaba uchun muhim bo'lgan ba'zi asosiy shaxsiy fazilatlar:

1. Halollik: Davlat xizmatchilari halol va ishonchli bo'lishi kerak. Ularning harakatlari va qarorlari axloq normalari va qonun hujjatlariga muvofiq bo'lishi kerak.

2. Kasbiy javobgarlik: Davlat xizmatchilari o'z vazifalarini yuqori darajada mas'uliyat bilan bajarishlari, eng yaxshi natijalarga intilishlari va kasbiy standartlarga rioya qilishlari kerak.

3. Tahliliy ko'nikmalar: Tahlil qilish va tanqidiy fikrlash qobiliyati faktlar va ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish uchun muhimdir.

4. Muloqot qobiliyatlari: Davlat xizmatchilari turli manfaatdor tomonlar, shu jumladan, fuqarolar, hamkasblar va rahbarlar bilan samarali muloqot qilishlari kerak.

5. Yetakchilik: Menejerlar yoki menejerlar roliga davlat xizmatchilari jamoani boshqarish va ilhomlantirish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak.

6. Moslashuvchanlik: Davlat xizmatlari ko'pincha o'zgaruvchan sharoitlarga va yangi muammolarga duch keladi. O'zgarishlarga moslashish va ularga tezda munosabat bildirish qobiliyati muhim sifatdir.

7. Maxfiylik: Davlat xizmatchilari ko'pincha maxfiy ma'lumotlarga ega va maxfiylikni saqlash qobiliyati juda muhimdir.

8. Etika: Davlat xizmatchilari uchun yuqori axloqiy me'yorlarga rioya qilish va manfaatlar to'qnashuvidan qochish muhimdir.

9. Hamkorlik qilish qobiliyati: Davlat xizmatchilari umumiy maqsadlarga erishish uchun jamoada ishlashga va boshqa organlar bilan hamkorlik qilishga tayyor bo'lishi kerak.

10. Stressga chidamlilik: Davlat xizmatchilari yuqori darajadagi stress va bosimga duch kelishi mumkin, shuning uchun stressni boshqarish va xotirjamlikni saqlash qobiliyati muhimdir.

Ushbu fazilatlar davlat xizmatchilariga o'z vazifalarini yanada samarali bajarishga yordam beradi, davlat xizmatlarini sifatli ko'rsatishni ta'minlaydi va davlat muassasalariga bo'lgan ishonchni mustahkamlaydi. Zero, "Davlat xizmatchisi – davlat va millatning yuzi hisoblanadi. Davlatning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishida muhim rol o'ynaydi. Inson ma'naviy-axloqiy me'yorlar bilan yoshligidan uzviy bog'langan bo'ladi. Bola yoshligidan ta'lim-tarbiya jarayonida sayqallana borishi natijasida jamiyatning bir a'zosi shaxs sifatida shakllanadi. Bu shakllanish natijasida u jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarda ishtirok etuvchi jamiyatning bir bo'lagiga aylanib ulguradi. Ana shunday shaxs maqomiga ega kishilar davlat xizmatida faoliyat olib borishlarida belgilangandan tashqari ularning alohida xususiyatlari mavjud bo'lishini unutmaslik lozim" [4].

Xulosa qilib aytganda, islohotlarning hozirgi bosqichida shaxs ijtimoiy voqelikni o'zgartiruvchi hodisa sifatida namoyon bo'ladi, ijtimoiy taraqqiyot

mezoni hisoblanadi. Barqaror taraqqiyot esa mehnat unumdorligining o‘shishiga, xalq farovonligining sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarilishiga bog‘liq.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev ta’kidlaganlaridek, “Mamlakatni innovatsion rivojlantirish strategiyasi va mexanizmlari, eng avvalo, shu davlatda yaratilgan intellektual va ilmiy-texnikaviy salohiyatidan qanchalik samarali foydalanish bilan chambarchas bog‘liq” [6]. “Inson omili” yoki “ma’naviy va intellektual salohiyat”ni rivojlantirishga qaratilgan islohotlar jarayonining harakatlantiruvchi kuchini, ijtimoiy-siyosiy faoliyatda amalga oshiriladigan shaxsning g‘oyaviy, axloqiy, ishbilarmonlik va irodaviy fazilatlarini yig‘indisini, shu jumladan, motivatsion tuyg‘ulari, shaxs intellektual salohiyati tuzilishini tashkil etadi.

Inson faoliyati davomida o‘zini-o‘zi anglashi uchun, qobiliyatlarini to‘liqroq ochib berishi uchun barcha sharoitlarni yaratish kerak. Shaxsning “ijtimoiy sifatleri”ni shakllantirishdan iborat bo‘lgan bu jarayon salbiy hodisalar – loqaydlik, beparvolik, kam mehnat qilib ko‘proq daromad olishga intilish, korrupsiya, poraxo‘rlik, mahalliychilik jamiyat me‘yorlarning buzilishi va shu kabi boshqa holatlarga qarshi keskin kurash olib borishni taqozo etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz // Shavkat Mirziyoyevning O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag‘ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo‘shma majlisidagi nutqi // <https://president.uz/oz/lists/view/111>. –Toshkent. O‘zbekiston. 2017 y.
2. Mirziyoev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. –Toshkent. O‘zbekiston. 2017 y. 1-tom. –B. 168.
3. Muhammadjonova L. Davlat xizmatchisi etikasi va imdji. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent. Universitet. 2017. –B. 4.
4. Zaynobiddinova F.B. Yangi O‘zbekistonda kadrlar siyosatining huquqiy jihatlarini //O‘zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali. 2022 y. T. 2. №. 14. –B. 1094-1105.
5. O‘zbekiston Respublikasining “Davlat fuqarolik xizmati to‘g‘risida”gi O‘RQ-788-son Qonuni // (Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 09.08.2022-y., 03/22/788/0723-son; 29.11.2023-y., 03/23/880/0905-son; 21.09.2024-y., 03/24/963/0735-son) // <https://lex.uz/ru/docs/-6145972>
6. Xoliyarova M. Davlat xizmatchilarining ma’naviy qiyofasi (Prokuratura organlari xodimlari misolida) // O‘zMU xabarlar. 2024 y. №. 1.1. –B. 200-203.

KARMANALIK TASAVVUF ALLOMALARI MEROSLARINING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

Quvonov Sardor Zokirovich,
RMMM huzuridagi Ijtimoiy ma’naviy tadqiqotlar

Annotatsiya. Ushbu maqolada karmanalik tasavvuf allomalari meroslarining ijtimoiy-falsafiy mazmuni, ularning ilmiy-nazariy asoslari va bugungi davr ma'naviy-ma'rifiy hayotidagi o'rni tahlil qilinadi. Tadqiqotda tasavvuf tariqatlari – xususan, Yassaviylik va Naqshbandiylik maktablariga mansub allomalar faoliyati, ularning ma'naviy-axloqiy g'oyalari hamda inson ruhiyati tarbiyasiga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy globallashuv sharoitida tasavvuf merosini yosh avlod tarbiyasiga integratsiya qilishning ilmiy-uslubiy yondashuvlari ishlab chiqiladi. Maqolada tarixiy manbalar, qo'lyozmalar va zamonaviy ilmiy tadqiqotlar asosida tasavvuf ta'limotining insonparvarlik, mehnatsevarlik, vatanparvarlik, adolatparvarlik kabi g'oyalari keng tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Tasavvuf, karmanalik allomalar, Yassaviylik, Naqshbandiylik, ma'naviy meros, ijtimoiy-falsafiy tahlil, ruhiy tarbiya, ilmiy-nazariy asoslar, tarixiy manbalar, ma'naviy-ma'rifiy qadriyatlar.

Tasavvuf tariqatlari va allomalari meroslari haqidagi tadqiqotlar bugungi kunda dunyo olimlari tomonidan amalga oshirilmoqda. Islom falsafasi va tasavvuf haqida tadqiqotlar olib borayotgan bir qancha sharqshunos olimlar tasavvufning inson ruhiyati har qachongidan ham tarbiyaga, tasalliga muhtojligini takidlab, tasavvufni bevosita psixologiyaga ham bog'liq ekanligini ta'kidlab kelishmoqda: "Ilm-fan va texnika taraqqiyoti insoniyatga ko'plab qulayliklar beribgina qolmay, ko'plab psixologik muammolarga ham sabab bo'lmoqda. Barcha ilmiy yutuqlar va taraqqiyotning fundamental asosi bo'lmish inson ruhiyati uchun foydali bo'lgan axloqiy kodekslar majmuasi hisoblanmish din unutilib, moddiyati sari intilish bugungi zamon odami fitratiga o'rinish, uning oliy maqsadiga aylanmoqda. Moddiy manfaat uchun ko'plab jinoyatlar, etibor beradigan bo'lsak mamlakatlararo urushlar, yadro qurolining yaratilishi, tabiiy resurslar uchun kurash kuchayishi, turli geosiyosiy o'yinlar, nazariyalarning barchasi insoniyatni yo'q qilish evaziga gegemon bo'lishni maqsad qilib olgan ma'lum bir guruhlar tufayli insoniyatning tinchi buzilgan. Ana shunday bir vaziyatda tasavvuf ta'limotlaridagi insonparvarlik g'oyalarini o'rganish har qachongidan ham muhim vazifaga aylanib qolmoqda. Ammo tasavvuf murakkab va chigalliklarga ega ta'limot hisoblanib, islomning ruhiy, aqliy, axloqiy, botiniy falsafasini o'zida mujassam etgan. Uning asosida o'z-o'zini isloh qilish, tarbiyalash, rivojlantirish va o'zgalarga yaxshilik qilish orqali ajr umid qilish yotadi", [1]- deb qayd etib o'tishgan.

Tasavvuf Sharq ijtimoiy-falsafiy tafakkuri tarixida muhim o'rin egallagan va tadriijiy taraqqiyot bosqichiga ega bo'lgan, islom dunyosida VIII asrning o'rtalarida paydo bo'lgan ta'limotdir. Dastlab tasavvuf zohidlik harakati sifatida paydo bo'ladi. Lekin VIII asr oxiri IX asr boshlarida ularni so'fiylar yoki ruh kishilari, deb atay boshladilar. Chunki ular maqsadi: Allohni jondan sevis, uning zoti sifatlarini tanish va bilish, ko'ngilni nafs u hirs g'uborlaridan poklab, botiniy musaffo bir holatda iloh vasliga yetishish va bundan lazzatlanish g'oyasini keng

targʻib qilish boʻlgan. Inson ruhi ilohiydir va demak, asosiy maqsad ilohiy olamga borib qoʻshilmoqdir. Tasavvuf ilmiga koʻra insonning maʼnaviy vujudida ikki zid borliq mavjud, bu-ruh va nafsdir. Bu ikkisi inson vujudiga hokim boʻlish uchun bir-birlari bilan kurashadilar. Bu kurashda nafsning ozigʻi-gunoh, yordamchisi shaytondir. “Nafs insonga mubolagʻa va yomonlikni buyuradi”. Tasavvuf insondagi bu baloning tarbiyasi bilan shugʻullanadi.[2]

Islom dinining ajralmas qismi sanalgan tasavvuf taʼlimoti jamiyat hayotida dinni mustahkamlash, targʻib etish, islomiy ilmlarni ri-voj-lantirishda oʻziga xos mavqeiga ega boʻldi. XVI asrga kelib, tasavvuf taʼlimoti butun islom olamida, ayniqsa, Mar-kaziy Osiyoda yuksak darajada rivojlandi va mamlakat ijti-moiy-siyosiy va maʼnaviy hayotida muhim ahamiyat kasb eta boshladi. Markaziy Osiyoda vujudga kelgan Yassaviya (XII asr), kub-roviya (XIII asr) va xojagon-naqshbandiya (XII asr) tari-qatlari vakil-lari hayot-faoliyatining asosiy mazmuniga aylangan ijtimoiy adolat, maʼnaviy barkamollik, zohidlik va mehnatsevarlilik tamoyillari allomalar yashagan davrlarda ham alohida eʼtirofiga saz-o-vor boʻldi. Bu tariqatlar oʻz taraqqiyoti davomida mahalliy urf-odat va madaniyatga islomiy anʼanalarni moslashtirish hamda ijtimoiy-maʼnaviy hayotda yetakchilik qilishga intilganliklari bi-lan ajralib turishlarini alohida qayd etib oʻtish lozim.

Husayn Voiz Koshifiyning “Futuvvatnomai sultoni” asarida tasavvuf taʼlimotining maʼnosi va uning rukunlari va odobi haqida toʻxtalib, tasavvuf tariqat maqomatidan biridir..., “tasavvuf” soʻzi islomdan oldingi zamonda ham boʻlgan ekan va “Unsul sufiya” kitobida birinchi boʻlib, “soʻfiy” degan nom olgan odam Odamoto farzandlaridan biri- Shish edi degan maʼlumotni beradi va shu toifaga oʻzini mansub deb biladiganlarni tasavvuf ahli, deb yuritadilar degan, maʼlumotni beradi. Shuningdek, ushbu asarda tasavvuf nimadir degan savolga ham javob berib, uning yettita asosi haqida toʻxtaladi. Birinchidan, tasavvufni taxliya, yaʼni xoli boʻlmoq, qalbni boʻshatmoq va yaxshi, maqtalغان axloqdir deydi. Ikkinchidan, tasavvufni tasfiya, yaʼni ruhni agʻyor-begonadan tozalashdir, deb aytadilar. Uchinchidan, tasavvuf huzuʼ, yaʼni nafsni jilovlash, hoksorlik va jonsiporlik namunasini koʻrsatishdir deydi. Toʻrtinchidan, tasavvuf daʼvosini tark etish va maʼnolarni xalqdan yashirishdir deguvchilar bor. Yaʼni, kishi to daʼvodan voz kechmasa, maʼnoga yetmas va to oʻz maʼnolarini yashirin tutmasa, tasavvufdan bahra topmaydi. Beshinchidan, tasavvufni (yana) ibodat husniga ishorat, deb taʼriflaydilar. Oltinchidan, tasavvuf nafsni hor tutish va amrni aziz tutishdir deydi. Yettinchidan, tasavvuf barcha adabdir va kimki faqr (darveshlik) odobidan biriga oʻzini vobasta etmasa, tasavvufdan faqat nomgina biladi, xolos deydi.[3]

Tasavvufning Markaziy Osiyoga tarqalishida buyuk mutasavvif Xoja Yusuf Hamadoni (1048-1141) maktabi alohida o'rin tutadi. Unda ta'lim olgan so'fiylar mintaqada ijtimoiy-ma'naviy hayotining tubdan o'zgarishiga olib kelgan yangi tariqat poydevorini qo'yganlar. Tasavvufning zabardast piri murshidlari Xoja Ahmad Yassaviy (1105-1166/67), Xoja Abduxoliq G'ijduvoni (1103-1179), Shayx Najmiddin Kubro (1145-1221), Xoja Bahouddin Naqshband (1318-1389), Xoja Alouddin Attor (vaf. 1400), Xoja Muhammad Porso (1345-1420), Pahlavon Mahmud (XIV asr), Xoja Ubaydulloh Ahror (1404-1490), Alisher Navoiy (1441-1501), Maxdumi A'zam Kosoniy-Dahbidiy (vaf. 1542 y.), Lutfulloh Chustiy (vaf. 1571 y.), Boborahim Mashrab (1640-1711) kabi mutasavviflarni haqli ravishda yetuk tarixiy shaxslar sifatida e'tirof etish o'rinli, ular tasavvuf ilmini ham nazariy, ham amaliy boyitish bilan birga, mamlakat ijtimoiy hayoti, fan, madaniyat, adabiyot rivojida innovatorlik funksiyasini bajarganlar.

Tasavvuf o'rta asrlar jamoasida maxsus ijtimoiy-mafkuraviy va ontologik xususiyatga ega bo'lgan o'zigagina xos nazariy tizim bo'lgani uchun, keyingi o'n yilliklarda sharqshunos, islomshunos, faylasuf, adabiyotshunos va tarixchilarning diqqat markaziga ko'chdi va salmoqli ilmiy izlanishlar olib borildi.

Faylasuf olimi Zamira Is'hoqovanning ta'kidlashicha: "So'fiylar turli tabaqa va toifaga tegishli bo'lsa ham, ularni birlashtirgan yagona kuch – ilohiy haqiqat yo'li edi. Ayrim so'fiylar ilm orqali ilohiy mohiyatga yetishgan bo'lsalar, boshqalari Allohni Allohdan izlash yo'lidani borganlar. Ular orasida ishq yo'lini tanlagan "ushshoq" va uzlatni ixtiyor qilgan "zuhhod"lar bo'lgan. Tasavvuf keng ko'lamli ijtimoiy faollikka ega bo'lib, so'fiylarning aksariyati ijtimoiy faol hayot tarzini afzal ko'rishgan, irfoniy suhbatlar uyushtirishgan, kishilarni o'z-o'zi bilan, oilasi bilan, jamiyat bilan, sultonlar bilan murosaga keltirishgan. Ilohiy dastur asosida inson axloqidagi qusurlarni fazilatga aylantirish yo'llarini ko'rsatishgan. Yomon xulqli kishilarni jazolashdan ko'ra, hidoyatga chorlashni afzal bilishgan" [4]

Bugungi kunda turli xil qo'shtirnoq ichidagi Islom diniy guruhlarining o'zlarining g'arazli maqsadlarini amalga oshirish uchun dindan foydalanishga urinayotgan bir paytda tasavvufning tarixiy, ijtimoiy-falsafiy mohiyatini o'rganish va har tomonlama tadqiq qilish ayniqsa muhim ahamiyatga ega. Fundamentalizm va diniy ekstremizm Islom aqidalari niqobi ostida Islom talab va qoidalarini, uning haqiqiy mohiyatini buzib, unga siyosiy tus bermoqda, shu bilan birga, Islom bayrog'i ostida yagona halifalik barpo qilish shiorlarini ham ilgari surmoqdalar. Aynan mana shunday mafkuraviy, ba'zida siyosiy kurashda tasavvufning ijtimoiy-falsafiy mohiyatini o'rganish, tushunish alohida ahamiyatga ega desak xato bo'lmaydi. Tasavvufning ijtimoiy mohiyatiga ko'ra o'z taraqqiyotining barcha bosqichlarida zo'ravonlik, nohaqlik va adolatsizlikka qarshi turgan va kurashib

kelgan. Soʻfizm taʼlimoti, uning haqqoniy intilishlari hozirgi fundamentalizm va diniy ekstremizmga begona va ularni toʻliq inkor etadi.

Tasavvuf tariqatlari vakillarining bagʻrikengligi xalq mehrini qozongan. Ulamolar oʻzlarini xalqdan yuqori sanab, xalqning dardi va shikoyatiga befarq yoxud raʼiyatga eʼtiborsiz boʻlsalar, Haq sirlarining kashshoflari boʻlgan murshidlar kishilarga ularning dini, millati va nasli-nasabidan qatʼiy nazar hurmat-eʼtibor bilan qarab, ularga hamdard, hammaslak boʻlishgan. Shu tariqa soʻfiylarning bagʻrikengligi va himmati haqidagi rivoyatlar vujudga kelgan. Ilmu odob istaganlar oʻz xohishlari bilan xonaqohlarga kelishgan, shayxga bogʻlanib, maʼnaviy ozuqa olishgan, murshidning soʻzlaridan qalblari nurga toʻlgan, iymon-eʼtiqodlari sobit, irodalari mustahkam boʻlgan. Soʻfiyona hayot tarziga qarshi chiqqan ayrim shariat ahli ularni qattiq tanqid qilishgan boʻlsa ham, keyinchalik eng toʻgʻri yoʻl soʻfiylar tanlagan yoʻl ekaniga amin boʻlib, Haq yoʻliga kirishgan. Soʻfiyona hayot tarzi sultonlar, hokimlar, amaldorlar va boshqa din vakillarini ham jalb etgan. Soʻfiylarning hayot tarzi barchaga ibrat, namuna boʻlib, murshid va murid munosabatlari tasavvufning rivoji, diniy qadriyatlarining bus-butunligi va integratsiyasiga yoʻl ochgan.

Tasavvufning ijtimoiy birdamlikni vujudga keltirishi, tariqat ahli oʻrtasidagi birodarlik, javonmardlik kabi fazilatlar oʻz davrida baʼzi bir hukmdorlarga maʼlum maʼnoda yoqmagan boʻlsa ham, tasavvuf ahlining koʻpgina holatlarda davlat ishlariga aralashmasligi, mol-mulkka befarqligi, oʻzlari bilan oʻzlari ovoraligi, sabr-toqati, murosasozligini amalda koʻrgan hukmdorlar tasavvufga moyil boʻlib, xonaqohlarga tashrif buyurishgan va davlat boshqaruvida shayxlarning pand-oʻgitlariga amal qilishgan.

Shariat ahli ijtimoiy voqelikning zohiriy tarafini tartibga solishgan boʻlsalar, maʼrifat ahli insonlarning qalblarini boshqarishgan. Shu maʼnoda, shariat va tariqat oʻzaro mushtarak hodisa boʻlib, jamiyat ravnaqiga xizmat qilgan. Shariat ahli islom dini hukmi yoʻl-yoʻriqlarini oʻrgatgan boʻlsalar, tariqat ahli soʻfiyona hayot tarzini targʻib qilganlar. Ular oʻzlarini “doʻstlar”, “jonlar”, “dil ahli” deb atashgan. Ular bir-birlarini botiniy nigoh bilan tanib, valoyatdagi maqomlari (darajasi)ni farosat bilan anglashgan.[4]

Soʻfiylar maʼrifat sirlaridan ogoh boʻlganlari holda egallagan ilmlarini silsila zanjiri orqali Paygʻambarimiz Muhammad (s.a.v.) bilan bogʻlashgan. Ilm-maʼrifat oʻchoqlari koʻpaygani sari, shariat ilmi bilan bir qatorda tariqat ilmi ham oʻquv dasturlaridan joy olgan. Madrasa va xonaqohlarda taʼlim olish uchun uzoq yurtdan kelgan ilm toliblari tariqatning keng yoyilishiga katta hissa qoʻshishgan. Jumladan, kubroviya tariqati asoschisi Shayx Najmiddin Kubro(1145-1221) xonaqohda “Usuli ashara”² (oʻnta talab) asosida murid tarbiyalash usuli (tavba, zuhd, tavakkul, qanoat, uzlat, zikr, tavajjuh, sabr, muroqaba, rizo)ni ishlab chiqqan.[5]

Shayx Najmiddin (dip yulduzi). Shayxi valitarosh (valoyatga yetishadiganlarni tarbiyalovchi), Abul-jannob (Ollohdan qo‘rquvchilar otasi), Shayx Kubro (ulug‘ Shayx) degan unvonlar bilan ham yuritiladi.[6]

“Qalbi soflarning yo‘li” [7] bo‘lgan qodiriya tariqati hushyorlik konsepsiyasiga asoslangan. Tariqat maqomlari saxovat, rizo, sabr, ishorat, g‘urbat, sayohat, faqr bo‘lib, zikr tartibi “Zikri davron” shaklida bo‘lgan. So‘fiylar o‘tirgan, tik turgan va gir aylangan holda ovoz chiqarib, Alloh ismlarini takrorlashgan. Zikrga alohida (zikri xafiy) va jamoa bo‘lib (zikri jahriy) tushishgan.

Yusuf Hamadoniy (1048-1141) yassaviya va xojagon tariqati shayxlarining piri bo‘lib, tariqatning to‘rtta – “xush dar dam”, “nazar bar qadam”, “safar dar vatan”, “xilvat dar anjuman” qoidasini ishlab chiqqan.

Yusuf Hamadoniy qadim Turkiston ma‘naviyatida o‘ziga xos dunyoqarash, tasavvuf tizimini barpo etgan, rivojlantirgan olim va orif bir zotdir. Shuningdek, Shayx Hamadoniy Turkiston piri Xoja Ahmad Yassaviy va Xojai jahon Abdulxoliq G‘ijduvoniyni tarbiyalab kamolga yetkazgan piri komildir. Bu zot haqida Abdulxoliq G‘ijduvoniyning «Maqomoti Xoja Yusuf Hamadoniy», Farididdin Attorning «Tazkiratu-l-avliyo», Abdirahmon Jomiyning «Nafahotu-l-uns», Alisher Navoiyning «Nasoyimu-l-muhabbat» tazkiralarda ma‘lumot berilgan. Zamonasining yetuk shayxlari Abdulqodir Giloniy (G‘avsu-l-a‘zam), Shayx Hamiduddin Multoniy, Imom G‘azzoliy bilan muloqotda bo‘lgan. Odamlar orasida yurib, ularni irshod qilish, muridlar ta‘lim-tarbiyasi bilan shug‘ullanish yo‘lini tanlagan.

Yusuf Hamadoniy hayoti va faoliyatiga oid tadqiqotlarda keltirilishicha, u hayoti davomida Qur‘onni 1000 marta mutolaa qilgan, ilohiy kalomga bag‘ishlangan 700 dan ortiq asarlarni xotirada sakdagan. 213 ta shayx bilan suhbat qurgan. Shuningdek, aziz joylarni ziyorat qilish maqsadida 3 marta Makkaga piyoda safar qilgan. U o‘z asarlarida tasavvuf ta‘limotining asosiy tuntunchalarini asoslab bergan.[8]

Xoja Ahmad Yassaviy asos solgan yassaviya tariqati shimolda Qozongacha, g‘arbda Bolqon yarim oroligacha etib borgan.[9] Tariqatning axloqiy qoidalari So‘fiy Muhammad Donish (vaf. XII asr.)ning “Mir‘ot ul-qulub” [10] (Qalblarning ko‘zgusi) asarida muxtasar bayon qilingan.

Xojagon tariqatida “sukr” (behudlik, Boyazid Bistomiy yo‘li) va “sahv” (xushyorlik, Jo‘nayd Bag‘dodiy yo‘li) g‘oyalari sintezlashgan bo‘lib, tariqat asoschisi Xoja Abdulxoliq G‘ijduvoni so‘fiylik ta‘limotini “zikri xufiya” bilan boyitgan va tariqatning to‘rt qoidasi (“yod kard”, “boz gasht”, “nigoh dosht”, yod dosht”)ni shakllantirgan[11]. Xojagon tariqati, keyinchalik “xojagon-naqshbandiya tariqati” deb ioritilgan.

Xoja Bahouddin Naqshband va uning ustozlari Mavlono Orif Deggaroniy “Dast ba koru, dil ba yor” shiorini yangicha tafakkur asosida rivojlantirib, “Dil ba yoru, dast ba kor” deb o‘zgartirgan. Buning ma’nosi shuki, xojagon tariqatida bunyodkorlik, mehnat, boshqalarning og‘irini engil qilish kabi ezgulikka qaratilgan tamoyillar etakchilik qilgan bo‘lsa, naqshbandiya tamoyiliga ko‘ra, iymon, Alloh roziligi, qalbdagi Allohning naqshlanishi, halol luqma insonning muhim aspekti sifatida qaralgan.

Tadqiqot mavzusi bevosita Yassaviya va Naqshbandiya tariqatiga mansub karmanalik tasavvuf allomalari faoliyati bilan bog‘liq bo‘lganligi bois, asosiy e’tibor ushbu tariqatlarga qaratildi. Markaziy Osiyoda eng ko‘p tarqalgan tasavvuf tariqatlaridan biri naqshbandiylikdir. Bahouddin Naqshband «Az-zohir lil-xalq al-botin lil Haq», ya’ni zohirda xalq, botinda Haq bilan bo‘lib, tasavvufiy hayot kechirishga chaqirgan. Naqshbandiylik tariqatining ijtimoiy, dunyoviylik jihati uning ilohiylik jihatidan ustun bo‘lib, Bahouddin Naqshband va uning izdoshlari faqat yaxshilikni o‘ylab, yaxshilik qilishdan charchamaslik, ezgu xulq-atvorga ega bo‘lish, muhtojlar hojatini chiqarish, ustozlar suhbatidan bahramand bo‘lishga chaqirganlar. Naqshbandiya tarqati va uning kelib chiqishi xususida bir qancha manbalarda aytib o‘tilgan. Xususan, “Maqomoti Yusuf Hamadoniy” kitobida ushbu tariqatning asoschisi va nazariyotchisi sifatida Abduholiq G‘ijduvoniyni o‘rnini alohida ta’kidlab o‘tadi. Ya’ni, u kishi xojagon-naqshbandiya tariqatining yetuk murshidlaridan, uning rivojiga ulkan hissa qo‘shgan piri komildir. Ul zot, birinchidan, xojagon sulukida xufiy zikrni boshlab bergan bo‘lsa, ikkinchidan ustozlari Xoja Yusuf Hamadoniy ta’limotiga asoslanib, tariqatning bosh shioriga aylanib ketgan “xush dar dam”, “nazar bar qadam”, “safar dar vatan”, “hilvat dar anjuman” qoidalariga yana to‘rtta: “yodkard”, “bozgasht”, “nigohdosht”, “yoddosht” kabi rashhalarini ilova qiladi. Bu qoidalarga uning izdoshi va ma’naviy farzandi Xoja Bahouddin Naqshband yana uchta: “vuqfi zamoniyy”, “vuqfi adadiyy” va “vuqfi qalbiyy” qoidalarini ilova qilib, naqshbandiya tariqatining yaxlit nazariy tizim tamoyilini shakllantirib, eng yuksak cho‘qqigacha olib chiqdi[25].

Yurtimizda keng tarqalgan “naqshbandiya” tariqatining sof ta’limotida ustoz va shogirdlar uchun ilm farzligi, ijtimoiy foydali mehnat bilan shug‘ullanish zarurligi, oilani unutmazlik va islom ahkomlarini mutaassibona talqin qilmaslik borasida o‘ta jiddiy va mas’uliyatli talablar qo‘yilgan.

Ma’lumki Yassaviya tariqati murshidlari barcha tariqatlarga xos umumiy maqom (daraja)larni (shariat, tariqat, ma’rifat, haqiqat) bosib o‘tish bilan birgalikda o‘ziga xos qonun-qoidalariga ham amal qilgan. Ayniqsa, ushbu tariqat amaliyotida kalima va duolarni baland ovozda, ya’ni jahriy uslubda aytish muhim o‘rin tutgan. Shu-ning uchun bu ta’limot “Yassaviya-jahriya” deb ataladi. Tasavvufdagi barcha yirik tariqatlarda bo‘lganidek, “Yassaviya” tariqatining ham

o'ziga xos muayyan qoidalari (odobi) bo'lib, bu ta'limotdagi soliklar quyidagi qoidalarga amal qilishlari majbur bo'lgan: 1) Murid hech kimsani o'z piridan afzal ko'rmasligi, unga doimo taslimiyat izhor qilmog'i lozim; 2) Murid shunchalik zukko va idrokli bo'lishi kerakki, to o'z Shayxining rumuz va ishoralarini mukammal anglay olsin; 3) Shayxning barcha ahvoli (so'zlari) va af'oli (ishlari)ga murid sodiq bo'lib, unga mutlaqo mute va mo'taqid bo'lmog'i lozim; 4) Murid o'z murshidi (piri)ning barcha topshiriqlarini chustu choloklik (chaqqonlik) ila sidqididdan bajarib, uni hamisha rozi qilib yurmog'i zarur. Chunki rizoi Alloh uning (ya'ni Shayxning) zimnidadir; 5) Murid o'z so'ziga sodiq, va'dasiga rosix bo'lib, murshidi ko'nglida hech qanday shaku shubha tug'dirmasligi zarur; 6) Murid o'z va'dasida vafodor, so'zida ustuvor turmog'i lozim; 7) Murid o'z ixtiyoridagi barcha mol-mulkini, butun boru yo'g'ini o'z Shayxiga nisor etmoq uchun doimo tayyor turmog'i lozim; 8) Murid o'z murshidining barcha sir-asrorlaridan ogoh bo'lib, uning ifshosini hech vaqt xayoliga keltirmasligi kerak; 9) Murid o'z Shayxining barcha takliflarini nazarda tutib, uning mushkilotini oson qilmog'i, pandu nasihatlarini bajo keltirmog'i shart; 10) Murid Xudo visoli uchun o'z Shayxi yo'lida butun molu jonini nisor etmoqqa tayyor turishi, uning do'stiga do'st, dushmaniga dushman bo'lib yashamog'i shart.

Yassaviya tariqatining barcha aqidalari Ahmad Yassaviyning asosiy asari bo'lmish "Hikmat"da mufassal bayon etilgan. XII asrdagi turkiyzabon she'riyatning ajoyib namunasi bo'lgan, keyingi davrlardagi turkiy adabiyotga katta ta'sir ko'rsattan "Hikmat" asarida Yassaviya ta'limotidagi poklik, halollik, to'g'rilik, mehr-shafqat, o'z qo'l kuchi, peshona teri va halol mehnati bilan kun kechirish, Alloh taolo visoliga yetishish yo'lida Insonni botinan va zohiran har tomonlama takomillashtirish kabi ilg'or umumin-soniy qadriyatlar ifoda etilgan. Bu xususida Fitrat tadqiqotlarida keltirilishicha, "Yassaviyning tilga hizmati juda kattadir. U mundin yetti yarim asr burun turkcha she'rlar yozg'on, kambag'allarning dardlarini kuylag'on. Uning asari tilimizning yetti yarim asrdan qolg'on bir nishonasi. U asar tilimizning yetti yarim asr burung'i hollarini, qoidalarini ko'rsatmak nuqtasidan juda muhimdir"[26].

Darhaqiqat, bugungi davr insoni, rivojlanish va yuksalishlarga qaramasdan, ma'naviy qashshoqlik va ruhiy inqirozdan aziyat chekmoqda. O'zining asl tabiatidan tobora begonalashib borayotgan insoniyat Alber Kamyuning o'z onasini ko'mayotgan chog'da bamaylixotir sigaret chekayotgan va qahva ichishni xohlayotgan ("Begona" asari) Merosiga o'xshab bormoqda. Tasavvufga o'xshagan ma'naviy va falsafiy ta'limotlar aynan ana shunday inqirozlar uchun o'ziga xos vaksinadir. Insoniyat ruhiy tushkunlikka tushgan, ma'naviy-axloqiy inqirozga yuz tutgan bir sharoitda Tasavvufning o'z-o'zini nazorat qilish va boshqarish, o'z xatti harakatlari, xato va kamchiliklarini tahlil qilib borish, o'zidagi yomon xislatlar

bilan kurashib, ulardan qutilish, o‘zini ma’naviy-ruhiy jihatdan takomillashtirish va yuksaltirish, insonparvarlik va hayotsevarlik g‘oyalari bilan kuchli immunitet hosil qilib, kelajakka ishonib yashash va intilish kabi axloqiy-ruhiy tarbiya usullari bugungi kunda yanada muhim ahamiyat kasb etib bormoqda”[27]. Falsafiy jihatdan mushohada qiladigan bo‘lsak, tasavvuf ilmi islom dinining asl mohiyatini ochib beradigan kalitdir. Uning Islom mohiyatini chuqurroq anglash va idrok etishga qaratilgan inson tafakkuri va his-tuyg‘ularini harakatga keltiradigan usullari turli xalqlar va millatlarning tafakkur tarzi va estetik didiga mos tushganligi tufayli oxirgi ming yil davomida Islom dini jug‘rofiyasi yanada kengaydi. Boshqacha ta’bir bilan aytganda, aynan Tasavvuf ta’limotining Mavlaviya, Qodiriya va Naqshbandiya kabi ayrim tariqatlari tufayli Islom tafakkuri dunyo bo‘ylab tarqalib ketdi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Muhammad Nurulloh Saydo al Jazariy. Tasavvuf sirlari . – Toshkent,1999. –B.8.
2. Karimov S. Tasavvuf va futuvvat: umumiylik va xususiylik. <https://www.bukhari.uz/?p=11533>
3. Husayn Voiz Koshifiy “Futuvvatnomai sultoni”. – T.: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2011, –B. 376.
4. Is’hoqova Z. Tasavvuf va ijtimoiy hayot: falsafiy-irfoniy tahlil. // Ta’lim innovasiyasi va integrasiyasi. 2023 yil № 11-son. –B. 165-169.
5. Is’hoqova Z. Shayx Najmiddin Kubro. Risola. – Toshkent: O‘zbekiston, 2013. – B. 9.
6. Islom tasavvufi manbalari. T.: O‘qituvchi, 2005. –B. 129.
7. IOnusova G. Abdulqodir Giyloni ma’naviy merosida inson mohiyatining falsafiy tahlili. Fals. fan. dok. diss. avtoreferati. – Samarqand, 2019. – B. 20.
8. Po‘latov H., Mamatov M. Tasavvuf tarixidan lavhalar. Toshkent, Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2011. –B. 247.
9. Turar U. Tasavvuf tarixi. Tarjimon N.Hasan / So‘zboshi mual. va mas’ul muh. S.Rafiddin. – Toshkent: Istiqlol, 1999. – B. 106.
10. So‘fiy Muhammad Donish. Mir‘ot ul-qulub / Xoja Ahmad Yassaviy. Devoni Hikmat (Yangi topilgan namunalar). Nashrga tayyorlovchi: N.Hasan. Mas’ul muharrir va so‘zboshi muallifi I.Haqul. – Toshkent: Movarounnahr, 2004. – B. 139.
11. M.Hasaniy, M.Razzoqova. Xojagon tariqati va Xoja Hasan Andoqiy / Mas’ul muharrir va so‘zboshi muallifi M.Xayrullaev. – Toshkent, 2003.
12. Xolmuminov J. Tasavvuf falsafasining global ahamiyati va dolzarb tadqiqot ob’ekti sifatida. // riental Renaissance: Innovative, Educational, Natural and Social sciences. Volume 2 | Special Issue 23. 2022. –P. 148.
13. Abdurauf Fitrat. Tanlangan asarlar. 2-jild. Toshkent, Ma’naviyat, 2000. –B.17.
14. Falsafa. Qomusiy lo‘g‘at. O‘zbekiston faylasuflar milliy jamiyati nashriyoti. Toshkent, 2004. –B. 389.
15. Usmon Turar. Tasavvuf tarixi. T.: Istiqlol, 1999. –B.21.
16. Martin Lings. What is sufism? Pakistan, Lahore. 1999. –P.6.
17. Abdullaev A. Tasavvuf va uning namoyandalari. Ilmiy-ommabop risola. Termiz, 2007. –B. 7.

18. Komilov N. Tasavvuf. T.: Movarounnahr, 2009. –B.9.
19. O.Usmon. Buxoroi sharifning yetti piri. – T.: Tosh DShI nashriyoti, 2003. – B.5.
20. Komilov N. Komillik tariqati // Tafakkur – 1998 – 1-son 56-bet. Haqqul I. Tasavvuf va she'riyat.- Toshkent: Adabiyot va san'at, 1991. -B.3.
21. Stepanyans M.T. Filosofski aspekti sufizma. – M.: Nauka, 1987-S.3.
22. Hazratqulov M. Tasavvuf.-Dushanbe. Maorif. 1988. –B.3.
23. Qarang: Navruzova G. Naqshbandiya tasavvufiy ta'limoti va barkamol inson tarbiyasi(monografiya). T.: 2007. –B.21.
24. Qarang: Navruzova G. Naqshbandiya tasavvufiy ta'limoti va barkamol inson tarbiyasi(monografiya). T.: 2007. –B.21.
25. Hoja Abduxoliq G'ijduvoni. Maqomoti Yusuf Hamadoni. Tarjima va so'z boshi: S.Sayfullah, N.Hasaniy. T.: Movarounnahr, 2018. –B. 5.
26. Abdurauf Fitrat. Tanlangan asarlar. 2-jild. Toshkent, Ma'naviyat, 2000. –B.28.
27. Xolmuminov J. Tasavvuf falsafasining global ahamiyati va dolzarb tadqiqot ob'ekti sifatida. // riental Renaissance: Innovative, Educational, Natural and Social sciences. Volume 2 | Special Issue 23. 2022. –P. 152.

TA'LIM VA TARBIYA: OLIY TA'LIM TIZIMLARIDAGI YANGI IMKONIYATLAR

Badalbayeva Ra'no Yulchiyevna,
IIV 1-sonli Toshkent akademik litseyi,
Oliy toifali tarix fani o'qituvchisi.

Annotatsiya. Maqolada oliy ta'lim tizimida ta'lim va tarbiya jarayonlarining uzviyligi hamda ularni zamonaviy pedagogik va innovatsion texnologiyalar asosida uyg'unlashtirish imkoniyatlari tahlil etiladi. Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish, talabalarning intellektual salohiyati va ma'naviy-axloqiy fazilatlarini rivojlantirishga qaratilgan strategik yondashuvlar yoritiladi. Shuningdek, raqamli ta'lim platformalari, interaktiv metodlar, ilmiy-tadqiqot faoliyati hamda xalqaro hamkorlik orqali ta'lim va tarbiya jarayonini takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari oliy ta'lim tizimida yangi imkoniyatlardan samarali foydalanish bo'yicha amaliy tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: Ta'lim, tarbiya, oliy ta'lim tizimi, innovatsion texnologiyalar, pedagogik strategiyalar, raqamli platformalar, shaxsiy rivojlanish, xalqaro hamkorlik, ilmiy-tadqiqot.

Globalashuv jarayonlari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining tezkor rivojlanishi va bilim iqtisodiyotining shakllanishi sharoitida oliy ta'lim tizimiga qo'yilayotgan talablar tubdan o'zgarib bormoqda. Bugungi kunda nafaqat yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash, balki ma'naviy yetuk, mustaqil fikrlovchi, jamiyat hayotida faol ishtirok etuvchi shaxslarni tarbiyalash oliy ta'limning ustuvor vazifalaridan biri sifatida qaralmoqda. Shuning uchun ham ta'lim va tarbiya jarayonlari o'zaro uzviy bog'liq holda tashkil etilishi, zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida uyg'unlashtirilishi zarur. [1] So'nggi yillarda O'zbekiston oliy ta'lim tizimida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda.

Xalqaro akkreditatsiya jarayonlarini joriy etish, kredit-modul tizimiga o'tish, raqamli ta'lim platformalarini kengaytirish, xorijiy oliy ta'lim muassasalari bilan qo'shma dasturlar tashkil etish — bularning barchasi ta'lim sifatini oshirish bilan birga tarbiya jarayoniga ham yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Bu jarayon talabalarning nafaqat kasbiy ko'nikmalarini, balki liderlik, kommunikativ, tanqidiy fikrlash kabi yumshoq kompetensiyalarini rivojlantirishga ham xizmat qilmoqda.[2] Shuningdek, oliy ta'lim muassasalarida tarbiya jarayonini zamonaviy shakl va vositalar asosida olib borish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'unlashtirish, ijtimoiy mas'uliyat va fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu borada madaniy-ma'rifiy tadbirlar, ijtimoiy loyihalar, volontyorlik faoliyati, talabalarning ilmiy-tadqiqot ishlariga jalb etilishi muhim omil sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu maqolada oliy ta'lim tizimida ta'lim va tarbiyani samarali integratsiya qilish yo'llari, raqamli texnologiyalar va innovatsion metodlardan foydalanish tajribalari, xalqaro hamkorlikning imkoniyatlari hamda mavjud muammolar va ularning yechimlari tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari kelgusida oliy ta'lim muassasalarida sifatli, zamonaviy va raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga xizmat qiluvchi taklif va tavsiyalar ishlab chiqishga asos bo'lib xizmat qiladi. .[3]

Ta'lim va tarbiya jarayonlarining uzviyligi. Oliy ta'lim tizimida ta'lim (bilim berish) va tarbiya (shaxs kamoloti) jarayonlari o'zaro chambarchas bog'liqdir. Agar ta'lim faqat kasbiy bilim va ko'nikmalarni shakllantirish bilan chegaralansa, tarbiya talabaning dunyoqarashi, qadriyatlari va hayotga munosabatini belgilaydi. Shu bois, oliy ta'lim muassasalari nafaqat bilim berish, balki talabalarning ijtimoiy mas'uliyatli, vatanparvar va axloqan yetuk bo'lib shakllanishini ta'minlashga qaratilgan tarbiya konsepsiyasiga ega bo'lishi kerak. Yuqori samaraga erishish uchun ta'lim va tarbiya integratsiyasi o'quv dasturlari, tashkiliy tadbirlar va ilmiy loyihalarda uyg'unlashtirilishi lozim. Masalan, fanlarni o'qitish jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlar, madaniy meros, ekologik ong, fuqarolik pozitsiyasi kabi tarbiyaviy elementlar kiritilishi mumkin. .[4]

Oliy ta'lim tizimida yangi imkoniyatlar: 2.1. Raqamli texnologiyalar. So'nggi yillarda oliy ta'limda raqamli o'quv platformalari (Moodle, Google Classroom, Coursera, EdX) keng qo'llanilmoqda. Bu texnologiyalar: talabalarga o'zlashtirish jarayonini individuallashtirish imkonini beradi; masofadan turib bilim olish sharoitini yaratadi; multimedia materiallari orqali mavzuni chuqurroq o'zlashtirishga yordam beradi. Raqamli vositalar nafaqat bilim berishda, balki tarbiya jarayonida ham foydali: onlayn seminarlar, vebinarlar, ijtimoiy tarmoqlarda ma'rifiy kontent tarqatish, onlayn ijtimoiy loyihalarni amalga oshirish bunga misol bo'la oladi. .[5]

2.2. Innovatsion pedagogik metodlar. Projekt asosida o‘qitish (Project-Based Learning) — talabalar jamoada ishlash, mas’uliyat va ijodkorlik kabi sifatlarni rivojlantiradi. Muammo asosida o‘qitish (Problem-Based Learning) — mustaqil izlanish, tanqidiy fikrlash va yechim topish qobiliyatini oshiradi. Gamifikatsiya — o‘quv jarayonini qiziqarli va motivatsion qilish orqali ham ta’lim, ham tarbiya samaradorligini oshiradi. [6]

2.3. Xalqaro hamkorlik. Chet el universitetlari bilan qo‘shma dasturlar, akademik almashinuv, xalqaro konferensiyalar va amaliyotlar talabalarning dunyoqarashini kengaytiradi, ko‘p madaniyatli muhitda ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bu esa tolerantlik, madaniy muloqot va hamkorlik ruhini mustahkamlaydi. [7]

Tarbiya jarayonining ustuvor yo‘nalishlari. Ma’naviy-ma’rifiy tarbiya – milliy qadriyatlar, ona tiliga hurmat, tarixiy merosni asrab-avaylash. Fuqarolik tarbiyasi – qonunlarga hurmat, ijtimoiy mas’uliyat, davlat ramzlariga sadoqat. Ekologik tarbiya – atrof-muhitni muhofaza qilish, “yashil” fikrlash. Axborot madaniyati – internet va ommaviy axborot vositalaridan to‘g‘ri foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirish. Muammolar va ularning yechimlari Hozirgi kunda oliy ta’limda ta’lim va tarbiya integratsiyasiga to‘liq erishishda quyidagi muammolar mavjud: Tarbiyaviy ishlarning ko‘p hollarda faqat rasmiy tadbirlar bilan cheklanib qolishi. O‘qituvchilarning zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash malakasining yetarli emasligi. [8]

Talabalarning tarbiyaviy tadbirlarga motivatsiyasi pastligi. Yechim sifatida: Tarbiyaviy ishlarni o‘quv jarayoni bilan birlashtirish. Pedagoglar uchun muntazam malaka oshirish kurslari tashkil etish. Talabalarni rag‘batlantirish tizimini joriy etish (stipendiyalar, sertifikatlar, grantlar). [9]

Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, oliy ta’lim tizimida ta’lim va tarbiya jarayonlarini uzviy integratsiya qilish bugungi davrning dolzarb talabidir. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, raqamli platformalar va xalqaro hamkorlik imkoniyatlaridan samarali foydalanish nafaqat ta’lim sifatini oshiradi, balki talabalarning shaxsiy, ma’naviy va ijtimoiy jihatdan yetuk bo‘lib shakllanishiga xizmat qiladi. Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim jarayonini tarbiyaviy maqsadlar bilan uyg‘unlashtirish orqali jamiyat ehtiyojlariga mos, raqobatbardosh, ma’naviy barkamol kadrlarni tayyorlash mumkin. Bunda ta’lim dasturlari, fanlar mazmuni, talabalarning o‘quv va tashqi faoliyati bir-birini to‘ldiruvchi tizim sifatida shakllanishi zarur. Takliflar:

1. Integratsiyalashgan o‘quv dasturlari – fanlar mazmuniga milliy va umuminsoniy qadriyatlarni singdirish, tarbiyaviy komponentlarni kiritish.

2. Pedagog malakasini oshirish – o‘qituvchilar uchun zamonaviy metodikalar va raqamli texnologiyalar bo‘yicha muntazam treninglar o‘tkazish.

3. Talabalarni faol jalb qilish – ijtimoiy loyihalar, volontyorlik, startaplar va ilmiy izlanishlarda talabalar ishtirokini rag‘batlantirish.

4. Raqamli vositalardan foydalanish – tarbiyaviy kontentni onlayn platformalar orqali keng tarqatish, interaktiv darslar tashkil etish.

5. Xalqaro tajribani o‘rganish – xorijiy oliy ta’lim muassasalari bilan qo‘shma dasturlar, akademik almashinuv va madaniy muloqot loyihalarini kengaytirish.[10]

Oliygozlarga berilayotgan moliyaviy mustaqillik bugun o‘z samarasini bermogda.Prezidentimiz”tarmoq-korxona-oliygoz”zanjirini yo‘lga qo‘yishni jadallashtirish masalalari keng imkoniyatlar eshigini ochadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev, Sh.M. (2019). Yangi O‘zbekiston strategiyasi. Toshkent: O‘zbekiston.
2. Karimov, I.A. (1997). Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. Toshkent: Ma’naviyat.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to‘g‘risida”gi PQ-5847-son Qarori. (2019-yil 8-oktabr).
4. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. (2020-yil 23-sentabr).
5. Abduqodirov, A.A., & Xolmatova, M.M. (2021). Pedagogika: nazariya va amaliyot. Toshkent: Fan va texnologiya.
6. Qodirova, N.I. (2022). Innovatsion pedagogik texnologiyalar va ularning oliy ta’lim tizimidagi o‘rni. Ta’lim va taraqqiyot, 3(2), 45-52.
7. UNESCO. (2022). Reimagining our futures together: A new social contract for education. Paris: UNESCO Publishing.
8. Anderson, T., & Dron, J. (2017). Teaching Crowds: Learning and Social Media. Edmonton: AU Press.
9. OECD. (2021). The State of Higher Education: Challenges and Opportunities. Paris: OECD Publishing.
10. Biggs, J., & Tang, C. (2011). Teaching for Quality Learning at University (4th ed.). London: Open University Press.

“YANGI O‘ZBEKISTON” G‘OYASI VA INSONNI TARBIYALASHDA VAN YANMIN TA’LIMOTINING O‘ZARO UYG‘UNLIGI

Xoshimov Sanjarbek Sultonbekovich,
Farg‘ona davlat universiteti tayanch doktoranti,
Oziq-ovqat texnologiyasi va muhandisligi xalqaro
instituti katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada “Yangi O‘zbekiston”dagi yangilanish jarayonlarida insonga berilayotgan e’tibor har tomonlama yuksalayotgan davrda Van Yanminning g‘oyalari dolzarb ahamiyat kasb etayotgani tahlil qilindi. “Yangi O‘zbekiston” konsepsiyasida ilgari surilgan ma’naviy uyg‘onish, insonparvarlik va komillik sari intilish bilan yanminizm g‘oyalari o‘zaro uyg‘unlikda tahlil qilindi.

Kalit soʻzlar: “Yangi Oʻzbekiston”, Van Yanmin, yanminizm, inson qadri, islohot, “bilim va harakat birligi”, jamiyat, maʼnaviyat, axloq, burch, davlat.

Oʻzbekiston taraqqiyotining yangi bosqichida Sharq mamlakatlari bilan siyosiy, iqtisodiy, madaniy aloqalarni mustahkamlash, shuningdek, Sharq madaniyatida ilgari surilgan bilim, axloq, odob, insoniy kamolot va ezgulik gʻoyalari zamonaviy globallashuv sharoitida yoshlarni radikal-mafkuraviy oqimlar taʼsiridan himoya qilish va ijtimoiy barqarorlikni taʼminlashda substansional asosga ega ekanligiga hamda ulardan samarali foydalanishga alohida eʼtibor qaratilmoqda. Oʻzbekiston Respublikasi va Xitoy Xalq Respublikasi Oʻrtasidagi siyosiy, iqtisodiy va madaniy aloqalar muttasil rivojlanib bormoqda. “Oʻzbekiston va Xitoy aloqalari koʻp asrlik tarixga ega boʻlib, Buyuk Ipak yoʻli davriga borib taqaladi. Xalqlarimiz oʻrtasida azal-azaldan barqaror savdo-sotiq, ilm-fan va gumanitar aloqalar yoʻlga qoʻyilgani, madaniyatlarimiz, anʼana, urf-odatlarimiz bir-birini boyitgani haqida koʻplab yorqin misollar tarix sahifalariga muhrlangan”.[1]

Yurtimiz hayotida sodir boʻlayotgan tub oʻzgarishlar, yangilanishlar va islohotlar faqat tashqi siyosiy-ijtimoiy mexanizmlar emas, balki chuqur falsafiy asosga ega boʻlgan hodisalardir. Bu jarayonlarni zamirida insonni ulugʻlash, adolat tamoyili ustivorligini taʼminlash, davlat va jamiyat oʻrtasida sogʻlom munosabatlarni shakllantirishga intilish yotadi. Bugungi kunda “Yangi Oʻzbekiston” konsepsiyasi doirasida inson kapitalini rivojlantirish, maʼnaviy-axloqiy uygʻonish jarayonlarini chuqurlashtirish masalasi davlat siyosatining ustivor yoʻnalishiga aylangan. Aynan mana shu jarayonlar bizni Sharq falsafasining qadimiy va zamonaviy talqinlariga, xususan, Farobiy, Beruniy, Ibn Sino singari ulugʻ allomalarning ezgu gʻoyalariga hamda sharq uygʻonish markazlaridan boʻlmish Xitoy donishmandlari, jumladan, Van Yanmin gʻoyalariga murojaat qilishga undaydi.

Van Yanmin taʼlimotining markazida “jen”, yaʼni inson turadi. Bu esa anʼanaviy xitoy tafakkurida insonparvarlik, rahm-shafqat va ijtimoiy masʼuliyatni oʻzida jamlagan ahloqiy meʼyorlar ustivorligini anglatadi. U insonni jamiytdagi eng oliy qadriyat sifatida koʻradi va har qanday siyosiy-iqtisodiy tuzum aynan inson salohiyatini yuzaga chiqarishga xizmat qilishi lozim deb hisoblaydi. Bu gʻoya bugungi kunda yangilanayotgan Oʻzbekistonda “Inson qadri uchun” tamoyiliga asoslanib olib borilayotgan islohotlar bilan hamohangdir. Zero, Prezident Shavkat Mirziyoyev taʼkidlaganidek, “Yangi Oʻzbekistonda amaliy natijadorlik, inson manfaatlari va yana bir bor inson manfaatlari iqtisodiy islohotlarimizning bosh mezoniga aylandi”.[2] Bu fikrlar Van Yanminning falsafiy dunyoqarashidagi asosiy elementlar bilan uygʻunligini koʻrishimiz mumkin.

Bugungi O'zbekistonda yuz berayotgan o'zgarishlar "inson – jamiyat – davlat" zanjirining muvozanatli ishlashini ta'minlashga yo'naltirilgan. Bu holatni Van Yanmindagi "axloqiy burch"ni siyosiy tuzumga singdirish deb sharhlash mumkin. Shuningdek, bu jarayonlarni "normativ burch"ni siyosiy tizimga transformatsiyasi sifatida ham talqin qilishimiz mumkin. Chunki, Prezident Sh.Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan "Yangi O'zbekiston" g'oyasi faqatgina konstitutsiyaviy islohotlar bilan emas, balki butun jamiyatni yangi axloqiy va ijtimoiy madaniyat sari yetaklovchi harakatdir.

Satistik ma'lumotlarga ko'ra, 2017-yildan beri O'zbekistonda kambag'allik darajasi 17 foizdan 11 foizga tushdi, 2022-yilgi Jahon banki hisobotiga ko'ra O'zbekiston "yuksalish bosqichidagi islohotchi davlat" sifatida qayd qilingan. Bu esa ijtimoiy adolat, bandlik va ta'lim tizimidagi islohotlar orqali insonparvarlik "jen" tamoyillarining jamiyatga singib borayotganidan dalolat beradi. Bu jarayonlar falsafiy tamoyillarning siyosiy amaliyotga joriy etilishi nihoyatda zarur ekanligini bildiradi.

Bundan tashqari Van Yanmin g'oyalari xos bo'lgan "axloqiy yetakchilik" tamoyili bugungi kunda ham o'z dolzarbligini namoyish etmoqda. 2005-yildan boshlab Xitoy hukumati tomonidan "halol siyosiy madaniyat yaratish" tashabbusi ilgari surildi. Tadqiqotchilar fikricha, Van Yanminning axloqiy qarashlari Xitoy hukumatining axloqiy-siyosiy madaniyatini mustahkamlash strategiyasiga to'la mos kelmoqda va o'z faoliyatlarida undan foydalanishmoqda. Bu g'oyalarni bugungi O'zbekiston uchun ham dolzarb ekanligini ko'rishimiz mumkin. Davlatimiz rahbarining har bir nutqi, xalq bilan bevosita muloqotlari, ijtimoiy tarmoqlarda faol fikr almashuvi, vazirlik va davlat idoralarida ochiqlik siyosatining kuchayishi – bularning barchasi rahbarlikda ahloqiy yetakchilik va javobgarlik tamoyilining ustivor bo'layotganligini anglatadi. Prezidentimiz tomonidan "Agar har birimiz lavozimimiz va bugungi sharoitga munosib bo'lib mehnat qilmas ekanmiz, biz ancha narsadan yutqazamiz va ancha narsadan orqada qolib ketamiz", [3] degan fikrlari xitoy mutafakkiri tomonidan ilgari surilgan g'oyalarni o'zida mujassam etgan.

Van Yanminning falsafiy dunyoqarashidagi bilim va harakat o'rtasidagi munosabatlar ko'pincha axloqiy bilim va axloqiy amaliyot o'rtasidagi munosabat sifatida talqin qilinadi. Bunga ko'ra, yoshlikdan olingan axloqiy bilimlarni axloqiy jihatdan amaliyotga qo'llash nazarda tutiladi. Yurtimizdagi ma'naviy yangilanishlar, ayniqsa, yoshlarga berilayotgan imkoniyatlar keyingi yillarda davlat siyosatining ustivor yo'nalishiga aylangan. Yoshlar bu imkoniyatlardan yoshlikda olingan axloqiy bilimlarni axloqiy amaliyot orqali o'z o'rnida foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Shaxs va jamiyat o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning yangi bosqichga ko'tarilishi Yangi O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida kuzatilayotgan eng muhim o'zgarishlardan biridir. Van Yanmin ta'limotida bu holat "inson o'z-o'zini anglashga va atrofini qurshagan borliqni bilishga qodir" degan tamoyilga asoslanadi. Bu tamoyilga ko'ra, inson o'z ichki axloqiy mohiyatini anglagan sari atrofidagi jamiyatga ham mas'uliyat bilan yondoshadi. Bugungi islohotlar natijasida O'zbekistonda ana shunday ijtimoiy muhit shakllanmoqda. Fuqarolar o'z huquq va majburiyatlarini anglamoqda, ijtimoiy jarayonlarda faol ishtirok etmoqda va eng muhimi o'z hayotiga nisbatan egalik hissi kuchaymoqda. Shu orqali jamiyatda fuqarolik ongini o'sishi kuzatilmoqda.

Bu jarayon g'arbona "liberal individuallik"dan farq qilib, sharqona "jamoaviy ahloqiy yuksalish" tamoyiliga tayanadi. Xitoylik mutafakkirning fikricha, jamiyatning yuksalishi faqat individual erkinlik emas, balki ijtimoiy mas'uliyat orqali amalga oshadi. Yangilanayotgan O'zbekistonda joriy qilinayotgan "mahalla instituti"ni kuchaytirish, fuqarolik jamiyatini rivojlantirish, jamoatchilik nazoratini oshirish orqali aynan shunday ahloqiy uyg'unlik ta'minlanmoqda.

Yanminizm ta'limotining xitoydagi boshqa falsafiy ta'limotlardan farqli jihati shuki, ushbu ta'limot markazga jamiyat yoki davlatni emas, balki insonni qo'yadi. Bu g'oya davlatni yoki jamiyatni inson uchun xizmat qiluvchi mexanizm sifatida qarashga undaydi. "Yangi O'zbekiston"ning yangi siyosatida ham "Xalq davlat organlariga emas, davlat organlari xalqqa xizmat qilishi kerak", [4] degan g'oya ilgari surilganligini ta'kidlashimiz mumkin. Bugungi kunda yurtimizda olib borilayotgan inson huquqlari, fuqarolik jamiyati institutlarini rivojlantirish, so'z erkinligini ta'minlash borasidagi islohotlar Van Yanmin g'oyalari bilan o'xshash ekanligini ko'rishimiz mumkin.

Yanminizm falsafiy ta'limotiga ko'ra, barcha erishilgan yutuqlar sababchisi sifatida komil donishmandlarga minnatdorchilik izhor qilinadi. Ya'ni jamiyat taraqqiyotining asosi sifatida komil donishmandlar e'tirof etiladi. Ularning donishmandligi, chuqur bilimga ega bo'lganligi tufayli erishilgan har qanday yutuq aynan ular nomi bilan bog'lanadi. Bu qadriyatlarni aslida Sharq falsafasining umumiy tamoyillari sifatida e'tirof etishimiz mumkin. Chunki "Yangi O'zbekiston"da olib borilayotgan islohotlarning tub zamirida buyuk tafakkur egalarining bilim, tajriba va fidoyiligiga asoslangan yondoshuv yotadi. Huddi Xitoyda Konfutsiy va boshqa donishmandlar merosiga suyangan holda taraqqiyot rejalashtirilgani singari, O'zbekistonda ham Beruniy, Xorazmiy, Farobiy, Ibn Sino singari ulug' mutafakkirlarning ilmiy va ahloqiy merosi bugungi islohotlar ruhiga singdirilmoqda hamda Prezidentimiz ta'kidlab o'tganidek, "Uchinchi renessans"

poydevori yaratilmoqda. Bu esa ikki xalqning tarixan falsafiy jihatdan muushtarak ekanligini yana bir bor tasdiqlamoqda.

Bugungi kunda yurtimizda olib borilayotgan iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy yangilanishlar, davlat rahbari boshchiligida amalga oshirilayotgan islohotlar O'zbekistonni rivojlanish yo'lida yangi bosqichga o'tganligini anglatadi. Shu bilan birga jamiyatda amalga oshirilayotgan ma'naviy islohotlar chuqur falsafiy ildizlarga ega bo'lib, sharq mutafakkirlarining falsafiy ta'limotlarida ifoda etilgan g'oyalarga o'xshash ekanligini ko'rishimiz mumkin. Bu borada Xitoylik mutafakkirlarning insonparvarlik ta'limotlari, jumladan, yanminizm g'oyalari "Yangi O'zbekiston" g'oyasi bilan uyg'unlashgan holda insonni ma'naviy jihatdan komil etib tarbiyalashning nazariy va amaliy asosi sifatida ko'zga tashlanmoqda. Chunki Van Yanmin ta'limoti o'zining axloqiy, ma'naviy va ijtimoiy jihatlari bilan shaxsni asosiy o'ringa qo'yadigan falsafadir. Undagi "ezgu fikr" ta'limoti, "bilim va harakat birligi" hamda insonni o'zligini anglashga qaratilgan tamoyillar bugungi kunda O'zbekistonning ma'naviy yangilanish konsepsiyasining poydevorini tashkil etayotgan g'oyalar bilan hamohangdir.

O'zbekistonning ijtimoiy va iqtisodiy islohotlarida insonni birinchi o'ringa qo'yish va ularga xizmat qilishni davlatning asosiy vazifasi sifatida belgilovchi tamoyillar Van Yanmin falsafasida ham muhim o'rin egallaydi. Bu tamoyillarga ko'ra, jamiyatni boshqarishda davlatning asosiy vazifasi insonlarning farovonligini ta'minlash va ularning ma'naviy kamol topishlarini qo'llab-quvvatlashdir.

O'zbekistondagi yangilanishlar va islohotlar jarayoni tarixiy falsafa va zamonaviy siyosiy strategiyalar o'rtasida uyg'unlikni ta'minlab, barqaror rivojlanishga yo'l ochmoqda. Bizningcha, "Yangi O'zbekiston" degan ibora, aslida yangilanayotgan fikrlar, yangilanayotgan qadriyatlar va ularga tayanib yangilanayotgan insonni anglatadi. Bu yo'l murakkab, ammo natijasi buyukdir. Chunki u zamonlar osha uzatilgan hikmatni bugun anglab, ertaga boshqacha yashash jasoratini talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. 2017-yil 2-yanvar kuni O'zbekiston va Xitoy o'rtasida diplomatik munosabatlar o'rnatilganligining 25 yilligi munosabati bilan prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning Xitoy Xalq Respublikasi raisi Si Szinpinga yozgan maktubi. // <https://daryo.uz>.
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. –Toshkent: O'zbekiston, 2022. B.49.
3. https://www.gazeta.uz/oz/2023/10/30/tinchlik/?utm_source
4. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. –Toshkent: O'zbekiston, 2022. B.26.

AXBOROTLASHGAN JAMIYATDA YOSHLAR MA'NAVIY- AXLOQIY TARBIYASINI TAKOMILLASHTIRISH

Sherzod Abraev,

Samarqand davlat matematika fakulteti Yoshlar
masalalari va ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha
dekan o'rinbosari

Annotatsiya. Axborot kommunikatsiyalarning rivojlanishi oqibatida yoshlarning ma'naviyatida va axloqiy tarbiyasida chuqur o'zgarishlar kuzatilmoqda. Yoshlar ma'naviy-axloqiy muammolarini o'rganish, tahlil etish, xulosalar tayyorlash va takliflar berish hamda ularning ma'naviy madaniyatini oshirish jamiyat barqarorligini ta'minlashda muhim omildir.

Kalit so'zlar: Jamiyat, yoshlar, axborot, axborot kommunikatsiyalari, ma'naviyat, axloq, axloqiy tarbiya, ma'naviy madaniyat, barqarorlik.

Globallashuv sharoitda axborot kommunikatsiyalarning rivojlanishi oqibatida yoshlarning ma'naviy madaniyati va axloqiy tarbiyasida chuqur o'zgarishlar kuzatilmoqda. Endilikda yoshlar turmush tarzi o'zgarib, dunyoga boshqacha rakurs bilan qaray boshladi. Ijtimoiy hayotda jismoniy mehnatning kamayishi oqibatida yoshlar birmuncha boqimanda shart-sharoitlarga tushib qolmoqda. Hozirgi axborotlashgan jamiyat sharoitida fan-texnika, innovatsiyalar yutuqlari rivojlanib borayotgan bo'lsada, mazkur yutuqlardan oqilona, bunyodkorlik ruhida foydalanish masalasi birmuncha muammo bo'layotgan holatlar ham mavjud. Chunki mazkur yutuqlardan ba'zi insonlar vayronkorlik maqsadlarida ham foydalanmoqda.

Bugungi kunda jamiyatga ijtimoiy va ma'naviy tahdidlarning ko'plab turlari keng tarqalib bormoqda. Ko'plab ijtimoiy va siyosiy ko'lamga ega bo'lgan ma'naviy illatlar yoshlar hayotiga ham salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Mazkur salbiy hodisalar globallashuvning keng imkoniyatlari orqali fuqarolar hayotiga kirib keldi va jamiyat barqarorligiga putur yetkazadigan oqibatlarni salmoqli keltirib chiqarmoqda. Zamonaviy sharoitda yoshlarning ma'naviy-ma'rifiy tarbiyasi va ma'naviy madaniyatini yuksaltirish ishlarida jamiyatda mafkuraviy tahdidlarga qarshi kurash tadbirlari ham salmoqli ahamiyat kasb etadi.

Yoshlar ongini har tomonlama himoya qilish jamiyat ijtimoiy barqarorligining har tomonlama kafolatidir. Yoshlarni har tomonlama komil inson qilib tarbiyalash, ularning ma'naviy madaniyatini yuksaltirish bugungi kunning dolzarb vazifasidir. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'kidlashicha, "Bugungi kunda yon-atrofimizda diniy ekstremizm, terrorizm, giyohvandlik, odam savdosi, noqonuniy migratsiya, "ommaviy madaniyat" degan turli balo-qazolarning xavfi tobora kuchayib borayotganini hisobga oladigan bo'lsak, bu so'zlarning chuqur ma'nosi va ahamiyati yanada yaqqol ayon bo'ladi. Haqiqatan ham, hozirgi

vaqtda yoshlar tarbiyasi biz uchun o'z dolzarbligi va ahamiyatini hech qachon yo'qotmaydigan masala bo'lib qolmoqda. Bugungi tez o'zgarayotgan dunyo insoniyat oldida, yoshlar oldida yangi-yangi, buyuk imkoniyatlar ochmoqda".

Yoshlar mamlakatimizda aholining salmoqli qismini tashkil etadi, ya'ni ular 60 foizdan ziyod hisoblanadi. Bu esa yoshlar ma'naviy muammolarigaga alohida e'tibor qaratishni va davlat va jamoatchilik tomonidan taklif etilayotgan kerakli dasturlarni, loyihalarni muntazam ravishda to'liq ijro etilib borishni talab etadi. Yoshlar davlatning alohida diqqat e'tiborida turuvchi qatlami bo'lib hisoblanadi. Chunki yoshlar ijtimoiy-ma'naviy muammolarini hal qilmay turib, jamiyatning hozirgi hayoti va kelajagi barqaror bo'la olmaydi. Hozirgi kunda dunyo miqyosida yoshlarning eng muhim muammolari – ta'lim-tarbiya, ma'rifat, bandlik, bo'sh vaqtini mazmunli ta'minlash hisoblanadi.

Axborotlashgan jamiyatning yoshlar qatlamlariga ta'siri masalasi bugungi zamonaviy sharoitda ancha dozrablik kasb etmoqda. Mavjud ma'naviyatga tahdidlar va salbiy omillar sharoitida yoshlar destruktiv ta'sirlar kuzatilmoqda. A.Erkaevning ta'kidlashicha, "Axborot-kommunikasion texnologiyalar insonga avvalgi jamiyatlarga nisbatan ko'proq imkoniyat yaratdi. Lekin, afsuski, bu imkoniyatlar orasida inson nafs va hirsini rag'batlantiruvchi, ma'naviyatini ich-ichidan yemiruvchi omillar ham bor. Inson ma'naviyatining yemirilish tendensiyasi qanday paydo bo'ldi? Nega zamonaviy taraqqiyot, iste'mol, a'borot-kommunikatsion texnologiyalari, ularni vujudga keltirgan virtual voqelik va ommaviy madaniyat potensial tarzda insonning o'ziga xavf solmoqda? Bu savollarga aniq javob yo'q. Javob topish uchun har tomonlama maxsus tadqiqotlar olib borish kerak".

Jumladan, bugungi kunda yoshlarning ham o'z hayot tarzida ota-ona va atrof-muhitdan berilayotgan imkoniyatlar va imtiyozlardan to'g'ri foydalanmaslik, mazkur shart-sharoitlarni o'z shaxsiy manfaati yo'lida foydalanyotganligini ko'rishimiz mumkin. Shunisi afsuslanarliki, yoshlarning ko'pchiligi bugungi zamonaviy jamiyatda o'z nafsini har xil yo'llar bilan rag'batlantirish, gedonistik kayfiyatlarga berilishi odatiy holga o'xshab qolmoqda. Endilikda yoshlar ommasi ichida ma'naviy begonalashuv tendensiyalari kuzatilmoqda. Ota-bobolarimizdan asrlar davomida avloddan avlodlarga yetib kelgan ma'naviy qadriyatlar zamonaviy jamiyatning texnokratik an'analari evaziga yemirilib ketish ehtimoli vujudga kelmoqda.

Yoshlarning bugungi global jamiyatda ijobiy yangiliklarni o'zlashtirishlari bilan bir qatorda salbiy an'analarga ham moyil bo'layotganligi, ushbu voqelik ijtimoiy-ma'naviy vaziyat barqarorligiga ta'sir ko'rsatayotganligi jahon hamjamiyatida dolzarb muammoga aylanmoqda. M.Sadyrovaning ta'kidlashicha, "Barcha davlatlarda yoshlar, nafaqat tarbiya va ta'lim ob'ekti, balki ijtimoiy va

siyosiy o'zgarishlarning faol ishtirokchisi sifatida ham namoyon bo'lmoqda. Zamonaviy jamiyat rivojida yoshlarning o'z pozitsiyasini aniqlash jarayoni juda katta ziddiyatlarga sabab bo'lmoqda. Ular jamiyatning eng harakatchan qismidir".

Yoshlar ma'naviy qiyofasini barqarorlashtirishda ularda o'zgalarni hurmat qilish, o'zligini anglab yetish, milliy til, madaniyat, tarix, urf-odatlar, qadriyatlarni yuksak darajada e'zozlash va faxrlanish tuyg'usini tarbiyalash muhimdir. Bunday yoshlar qalbida ma'naviyatsizlik, axloqsizlik, nopoklik, adolatsizlik va boshqa salbiy g'ayriinsoniy hatti-harakatlarga qarshi qarashlarni salmoqli ravishda shakllantirish lozim. Yoshlar nafsga erk berib, nopok yo'llar bilan mol-dunyo to'plashga intilsa, elini va yurtini o'ylamaydigan bo'lib, xalq e'tiboridan chetda qoladi. Nafsi buzuvchi ko'ngillardan ma'naviyat chekinadi, oqibatda bu yo'ldagi har bir inson barcha razilliklarni qilishga moyil bo'ladi.

Yangi O'zbekiston Taraqqiyot strategiyasida belgilangan 71-maqсадda "Ezgulik va insonparvarlik tamoyiliga asoslangan «Harakatlar strategiyasidan — Taraqqiyot strategiyasi sari» g'oyasini keng targ'ib etish orqali jamiyatda sog'lom dunyoqarash va bunyodkorlikni umummilliy harakatga aylantirish" vazifasi belgilangan bo'lib aholi, xususan yoshlar o'rtasida olib boriladigan ma'naviy targ'ibotning asosiy maqsadlari, vazifalari, yo'nalishlari va texnologiyalari ko'rsatilgan:

"Oila, ta'lim tashkilotlari va mahallalarda ma'naviy tarbiyaning uzviyligini ta'minlash.

Ma'naviy tarbiyani baholashning ilmiy asoslangan indikatorlarini ishlab chiqish.

Mafkuraviy xurujlarga qarshi milliy g'oya asosida birgalikda kurashish, oila, maktab va mahalla hamkorligini mustahkamlash va shu asosda ma'naviy tarbiyaning uzviyligini ta'minlash ko'nikmasini shakllantirish".

O'zining konstruktiv tarzidagi mustaqil fikrga ega bo'lgan yoshlarga o'ziga nisbatan qaratilgan va ongiga real ta'sir etayotgan bunyodkor yoki vayronkor ruhdagi axborotlarni tub mohiyatiga yetish va unga nisbatan adekvat reaksiyani namoyon eta olishi, o'zini o'zi himoya qilish bilan bog'liq mexanizmlarini ishga sola oladi. Yoshlar ma'naviy-axloqiy muammolarini o'rganish, tahlil etish, xulosalar tayyorlash va takliflar berish hamda ularning ma'naviy madaniyatini oshirishda quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish muhimdir:

- 1) Targ'ibot-tashviqot ishlarini muntazam va tizimli ravishda tashkil etish;
- 2) Doimiy ravishda va keng ko'lamda suhbatlar, sotsiologik tadqiqotlar o'tkazish;
- 3) Yoshlar o'qiydigan va ishlaydigan har bir muassasada seminar trening, ilmiy anjumanlar o'tkazish;

4) Ma'naviy targ'ibot yo'nalishida yanada ko'proq o'quv, uslubiy qo'llanma nashr etish;

5) Ommaviy axborot vositalarida yoshlar ma'naviy muammolarni hal etishga doir chiqishlarni ko'paytirish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. 2017-yil 2-yanvar kuni O'zbekiston va Xitoy o'rtasida diplomatik munosabatlar o'rnatilganligining 25 yilligi munosabati bilan prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning Xitoy Xalq Respublikasi raisi Si Szinpinga yozgan maktubi. // <https://daryo.uz>.

2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. –Toshkent: O'zbekiston, 2022. B.49.

3. https://www.gazeta.uz/oz/2023/10/30/tinchlik/?utm_source

4. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. –Toshkent: O'zbekiston, 2022. B.26.

VATANPARVARLIK TARBIYASI: ICHKI ISHLAR ORGANLARI XODIMLARI TAYYORGARLIGINING STRATEGIK YO'NALISHI

Sirliiev Baxtiyor Nazarovich,

Ichki ishlar vazirligi Akademiyasi Xizmat
psixologiyasi va kasbiy madaniyati kafedrası
boshlig'i, psixologiya fanlari nomzodi, professor

Annotatsiya. Maqolada O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Akademiyasi tomonidan ishlab chiqilgan "Vatanparvarlik tarbiyasi" fani o'quv dasturining tahlili keltiriladi. Dastur mazmuni, maqsad va vazifalari, tematik yo'nalishlari, metodik yondashuvlari hamda kutilayotgan natijalari o'rganiladi. Vatanparvarlik tushunchasining tarixiy, falsafiy va huquqiy asoslari yoritilib, ichki ishlar organlari xodimlari tayyorgarligidagi amaliy ahamiyati ko'rsatib o'tiladi. Tahlil jarayonida dastur kuchli jihatlari aniqlanadi, uni takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar beriladi. Xususan, xalqaro tajribani o'rganish, psixologik tayyorgarlik modullarini kengaytirish va amaliy treninglarni kuchaytirish zarurligi ta'kidlanadi. Maqola ichki ishlar organlari tizimida vatanparvarlik tarbiyasini strategik ahamiyatga ega yo'nalish sifatida ko'rsatadi va uni milliy g'oya, kasbiy madaniyat hamda ma'naviy qadriyatlar bilan uyg'un holda rivojlantirish zarurligini asoslaydi.

Kalit so'zlar: vatanparvarlik tarbiyasi, ichki ishlar organlari, kasbiy madaniyat, milliy g'oya, xizmat etikasi, kompetensiya, fidoyilik, ma'naviy qadriyatlar.

Global axborot oqimining tezlashuvi, madaniy globallashuv jarayonlarining kuchayishi, diniy-ekstremistik tahdidlar, axborot xurujlari, transmilliy jinoyatchilik va korrupsiya kabi xavf-xatarlar ichki ishlar organlari xodimlaridan nafaqat kasbiy malaka, balki mafkuraviy mustahkamlik, psixologik barqarorlik va axloqiy sobitlikni talab etadi [3]. Bu holat shuni ko'rsatadiki, zamonaviy huquqni muhofaza qiluvchi tizimda xizmat qiluvchi shaxsning shaxsiy fazilatlar ham kasbiy ko'nikmalar kabi muhimdir. Shu nuqtai nazardan, "Vatanparvarlik

tarbiyasi” o‘quv dasturi ichki ishlar organlari xodimlarini Vatan va xalq manfaatlarini himoya qilish yo‘lida hech ikkilanmasdan fidoyilik ko‘rsatishga tayyorlash, kasbga sadoqat tuyg‘usini mustahkamlash, umumxalq va milliy qadriyatlarga asoslangan jismoniy hamda ruhiy tayyorgarlikni shakllantirishga qaratilgan.

Dastur mazmuni yetti asosiy tematik blokdan iborat bo‘lib, ular mantiqan bir-birini to‘ldiradi va nazariy tushunchalardan boshlab, amaliy kasbiy fazilatlarni shakllantirishgacha bo‘lgan uzviy ta’lim yo‘lini qamrab oladi. Birinchi mavzu fan predmetining mohiyatini ochib beradi, uning falsafiy, metodologik, ontologik, gnoseologik va aksiologik asoslarini yoritadi, shuningdek, vatanparvarlik tushunchasini ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning muhim qonuni sifatida talqin qiladi. Bu mavzu, shuningdek, Prezident Shavkat Mirziyoyev asarlarida ilgari surilgan milliy tiklanish va taraqqiyot g‘oyalarini tahlil etadi [1].

Ikkinchi mavzu Sharq va G‘arb mutafakkirlarining vatanparvarlik haqidagi ta’limotlarini o‘rganadi. Bu yerda qadimiy yozma va og‘zaki manbalar — “Avesto”, Orxun-Enasoy bitiklari, Alpomish, Go‘ro‘g‘li afsonalari, shuningdek, IX–XII asrlardagi birinchi Uyg‘onish davri allomalari (Muso al-Xorazmiy, Ahmad al-Farg‘oniy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino) asarlarida ifodalangan millatga sadoqat va fidoyilik g‘oyalari tahlil qilinadi. Tasavvuf ta’limotidagi (Ahmad Yassaviy, Najmiddin Kubro) vatanparvarlik falsafasi, Amir Temur “Tuzuklar”idagi davlat va xalq manfaatlariga xizmat qilish konsepsiyasi, ikkinchi Uyg‘onish davri hamda Yevropa Uyg‘onish davri mutafakkirlarining inson va Vatanni ulug‘lashga oid qarashlari alohida o‘rganiladi.

Uchinchi mavzu xizmatning oliy burchi sifatida Vatan va xalqqa sadoqat g‘oyasiga bag‘ishlangan bo‘lib, unda ichki ishlar organlari xodimlarining qahramonlik va fidoyilik namunalarining tarbiyaviy ahamiyati yoritiladi. Bu mavzuda mustaqillikni himoya qilish yo‘lida halok bo‘lgan xodimlarning hayot yo‘li va jasorati yosh avlod uchun axloqiy ideal sifatida ko‘rsatiladi.

To‘rtinchi mavzu vatanparvarlik dushmanlarini aniqlaydi va ularni ikki guruhga ajratadi: ichki illatlar (loqaydlik, poraxo‘rlik, axloqsizlik, kasbsizlik)

va tashqi tahdidlar (ommaviy madaniyatning salbiy ta’siri, axborot urushi, ekstremizm, missionerlik). Har bir tahdidning xodimlarning kasbiy madaniyatiga

va milliy g‘oya bilan uyg‘un faoliyat yuritishiga qanday xavf tug‘dirishi tahlil qilinadi.

Beshinchi mavzu tarixiy va zamonaviy ichki ishlar organlari qahramonlarini misol qilib keltiradi, ularning fidoyiligi, xizmatga sadoqati va kasbiy mahorati orqali yosh xodimlarni tarbiyalash zarurligi asoslanadi. Bu yerda milliy g‘oya talablariga muvofiq malakali, vatanparvar kadrlar tayyorlash masalasi markaziy o‘rinda turadi.

Oltinchi mavzu san'at va adabiyotning tarbiyaviy kuchini ochib beradi. Adabiyot, teatr va musiqa san'ati ichki ishlar organlari xodimlarining ma'naviy dunyosini boyituvchi, ularni axloqiy jihatdan yetuk shaxsga aylantiruvchi muhim vositalar sifatida talqin qilinadi. Makhmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Avloniy kabi ma'rifatparvarlarning san'atning tarbiyadagi rolga oid qarashlari ushbu mavzuning asosini tashkil etadi.

Yettinchi mavzu vatanparvarlikni ichki ishlar organlari xodimining eng muhim kasbiy fazilatlaridan biri sifatida belgilaydi. Sadoqat, mas'uliyat, qonunga hurmat, mardlik, jasorat kabi sifatlar xodimning kasbiy obro'sini belgilovchi asosiy mezonlar sifatida ko'riladi.

Metodik jihatdan dastur juda boy bo'lib, unda ma'ruzalar, seminarlar, keystadi, guruhli va individual loyihalar, interfaol usullar, ilmiy taqdimotlar kabi pedagogik vositalar uyg'un holda qo'llanadi. Mustaqil ta'limga alohida ahamiyat berilib, kursantlarga chuqur izlanish olib borish, normativ-huquqiy hujjatlarni tahlil qilish, ilmiy ishlar tayyorlash va ijodiy ishlanmalar yaratish imkoniyati beriladi.

Dasturda vatanparvarlik tarbiyasining nazariy va badiiy manbalari sifatida Sharq va G'arbning buyuk mutafakkir va ijodkorlari merosiga katta e'tibor qaratilgan. Qadimiy davr yozma manbalari orasida "Avesto" hamda Orxun-Enasoy bitiklari Vatanga sadoqat, xalq manfaatlariga fidoyilik va jasorat kabi tushunchalarni shakllantirishdagi tarixiy ahamiyati bilan ajralib turadi. O'zbek xalqining epik merosida "Alpomish", "Go'ro'g'li", "Kuntug'mish" kabi dostonlar va Tomiris hamda Shiroq haqidagi afsonalar yosh avlodga mardlik, halollik va el-yurt uchun kurashish fazilatlarini singdirishda muhim manba hisoblanadi. IX-XII asrlar birinchi Uyg'onish davri allomalari — Muso al-Xorazmiy, Ahmad al-Farg'oniy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino — o'z ilmiy merosida inson va jamiyat taraqqiyotini Vatanga sadoqat bilan bog'lab talqin qilgan. Tasavvuf ta'limotining yirik namoyandalari Ahmad Yassaviy va Najmiddin Kubro asarlarida vatanparvarlik ruhiy poklanish, jamoat manfaatini shaxsiy manfaatdan ustun qo'yish g'oyalari bilan uyg'unlashgan [2]. XIV-XV asrlardagi ikkinchi Uyg'onish davri arboblari — Bahouddin Naqshband, Amir Temur, Mirzo Ulug'bek, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur — davlat mustahkamligi, adolat va xalq manfaati yo'lida xizmat qilishning muqaddas burch ekanini asarlarida asoslab bergan. "Temur tuzuklari" esa nafaqat davlat boshqaruvi, balki xizmat odobi va fuqaroga munosabatda bo'lishning ham yuksak namunasi sifatida e'tirof etiladi. Yevropa Uyg'onish davri mutafakkirlarining inson erkinligi, fuqarolik burchi haqidagi qarashlari ham dastur doirasida qiyosiy tahlil qilinadi [4]. XX asr boshidagi jadidlar harakati vakillari — Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Avloniy va boshqalar — milliy uyg'onish va ma'rifatparvarlik orqali yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash zarurligini alohida ta'kidlagan. Shuningdek,

zamonaviy davrda Prezident Shavkat Mirziyoyev asarlari vatanparvarlik tarbiyasining mafkuraviy asoslarini belgilovchi manba sifatida keltiriladi, unda milliy taraqqiyot, xalq manfaatlariga sadoqat va adolatparvarlik g'oyalari ustuvor o'rin tutadi.

Dastur yakunida kursantlar vatanparvarlik tushunchasining mazmuni, tarixiy ildizlari va huquqiy asoslarini bilishi, xizmat faoliyatida milliy g'oyani amalda qo'llay olishi, mustaqil va asosli qarorlar qabul qilish ko'nikmalariga ega bo'lishi kutiladi. Ilmiy tahlil shuni ko'rsatadiki, dastur milliy g'oyaga asoslangan puxta kontseptual asosga ega, tarixiy-ma'naviy meros va zamonaviy ta'lim texnologiyalarini uyg'unlashtirgan, tematik kengligi va amaliy yo'nalishi bilan ajralib turadi. Shu bilan birga, uni takomillashtirish uchun xizmat psixologiyasi bo'yicha qo'shimcha modullar kiritish, xalqaro tajribani o'rganish, solishtirma tahlil berish hamda xizmatda stress va xavf sharoitida qaror qabul qilish bo'yicha amaliy treninglarni kuchaytirish tavsiya etiladi.

Xulosa qilib aytganda, "Vatanparvarlik tarbiyasi" fani ichki ishlar organlari xodimlari tayyorgarligida strategik ahamiyatga ega bo'lib, u nafaqat nazariy bilim beradi, balki shaxsiy fazilatlarini, xizmatga sadoqatni, milliy qadriyatlarga asoslangan kasbiy madaniyatni shakllantiradi. Bu esa xizmat samaradorligini oshirish, huquqni muhofaza qilish tizimida barqaror, fidoyi kadrlar safini kengaytirish va jamiyatda milliy birdamlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. Toshkent: O'zbekiston, 2018.
2. Ochildiev A. Milliy fazilatlarimiz — Vatanparvarlik. Toshkent, 2008.
3. Ivanova S.Yu., Ivanova A.V., Popova S.V. Grajdansko-patrioticheskoe vospitanie. Stavropol: SKFU, 2012.
4. Amir Temur. Temur tuzuklari. Toshkent: O'zbekiston, 2018.

ПАТРИОТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ СОТРУДНИКОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ: КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ

Кодиркулов Азизжон Саидкул угли,
преподаватель кафедры служебной
психологии и профессиональной культуры,
Академия МВД Республики

Аннотация. В статье рассматривается учебная программа дисциплины «Патриотическое воспитание», разработанная Академией МВД Республики Узбекистан для курсантов факультета по работе с зарубежными кадрами. Программа анализируется с позиций педагогики, психологии и культурологии, выявляются ее цели, задачи, содержательные и методические особенности, а также оценивается ее значимость для

формирования профессиональной культуры сотрудников органов внутренних дел. Особое внимание уделяется концептуальным основаниям дисциплины, ее связи с национальной идеей, историческими традициями и современными вызовами.

Ключевые слова: патриотическое воспитание, органы внутренних дел, профессиональная культура, национальные ценности, служебная этика, готовность к самопожертвованию, компетентностный подход, героизм, историко-культурное наследие, профессиональная подготовка.

Патриотическое воспитание является одной из ключевых составляющих профессиональной подготовки сотрудников органов внутренних дел. Оно определяет уровень их моральной устойчивости, готовности к выполнению служебного долга и способности действовать в условиях высокого риска. В современных условиях, когда правоохранительные органы сталкиваются не только с традиционными угрозами общественной безопасности, но и с новыми вызовами – информационными атаками, культурной глобализацией, ростом религиозного экстремизма, – задача формирования патриотического мировоззрения приобретает особое значение. Учебная программа Академии МВД Республики Узбекистан отражает не только национальные приоритеты, но и необходимость выработки устойчивой системы ценностей, способной мотивировать сотрудника ОВД на верное и честное служение Родине.

Патриотическое воспитание представляет собой одну из ключевых задач образовательного процесса в силовых структурах, включая Министерство внутренних дел Республики Узбекистан. Оно направлено на формирование у курсантов устойчивой гражданской позиции, высокой мотивации к службе Отечеству, верности долгу и готовности к самоотверженному выполнению профессиональных обязанностей. В условиях усиливающихся внешнеполитических вызовов, внутренних трансформаций и идеологической конкуренции, вопрос формирования патриотической идентичности будущих сотрудников ОВД приобретает особую значимость [1].

Педагогическая практика показывает, что патриотизм – не врождённое чувство, а результат целенаправленного воспитательного влияния. В Академии МВД данное направление реализуется через отдельную учебную дисциплину, включающую лекционные, семинарские и практические занятия, а также через внеаудиторную работу, культурно-просветительские мероприятия и систему наставничества.

Цель данной статьи – проанализировать актуальные аспекты изучения дисциплины «Патриотическое воспитание» курсантами Академии МВД, выявить педагогические и психологические условия формирования

устойчивых патриотических установок и определить пути повышения эффективности данного образовательного компонента.

Теоретические основы патриотического воспитания

В современной научной литературе патриотическое воспитание рассматривается как целенаправленный процесс формирования у личности высокого уровня гражданской ответственности, чувства национальной принадлежности, готовности к защите интересов Родины [2]. Оно включает следующие компоненты: когнитивный (знания о государстве, истории, культуре), эмоционально-ценностный (любовь к Родине, гордость за народ), и поведенческий (готовность к действию в интересах Отечества) [3].

Особенность патриотического воспитания в структуре подготовки сотрудников МВД заключается в его синтезе с профессиональной этикой, правосознанием, служебной дисциплиной и моральной устойчивостью. В этом контексте обучение должно носить междисциплинарный характер, объединяя элементы истории, права, социологии и психологии.

Программа состоит из семи тематических блоков, каждый из которых охватывает определенный аспект патриотического воспитания. Первый блок знакомит курсантов с предметом, целями и задачами дисциплины, раскрывая ее онтологические, гносеологические, методологические и аксеологические функции. Здесь патриотизм рассматривается как закон социально-экономического развития, что позволяет интегрировать данную дисциплину в общий гуманитарно-правовой контекст. Второй блок представляет собой историко-философский анализ восточных и западных учений о патриотизме, включая древние устные предания, письменные источники («Авеста», Орхон-Енисейские надписи) и труды мыслителей эпох Ренессансов.

Третий тематический блок посвящен служению Родине и народу как высшему долгу, включающему примеры героизма сотрудников ОВД. Четвертый блок раскрывает понятие «врагов патриотизма» и систематизирует как внутренние (апатия, коррупция, непрофессионализм), так и внешние угрозы (массовая культура, религиозный фанатизм, информационные атаки). Пятый блок анализирует исторических и современных героев ОВД как носителей профессиональных и нравственных ориентиров. Шестой блок посвящен роли литературы, искусства и театра в формировании патриотического сознания, а седьмой — закрепляет патриотизм как важнейшее профессиональное качество сотрудника органов внутренних дел. Такая структура обеспечивает переход от философско-исторического осмысления к конкретным профессионально-прикладным аспектам.

Важную роль играют примеры героизма сотрудников ОВД, литературные и кинематографические образы защитников Родины, участие в

акциях «Я – патриот», «Живая память», «Неделя героев» и др. Эти формы усиливают эмоциональное восприятие содержания дисциплины и способствуют личностному принятию патриотических ценностей [4].

Дисциплина «Патриотическое воспитание» выполняет важную миссию в системе профессионального формирования курсантов Академии МВД Республики Узбекистан. Она способствует развитию гражданской ответственности, служебной мотивации и лояльности к государственным институтам. Однако результаты проведённого исследования указывают на необходимость методического обновления курса, усиления прикладной направленности и личностной вовлечённости.

Программа использует разнообразные формы обучения: лекции, семинары, интерактивные кейс-стади, групповые и индивидуальные проекты, научные презентации, коллективную работу. Семинарские занятия ориентированы на развитие навыков устного изложения, логического мышления и критического обсуждения. Особое место отведено самостоятельной работе, которая включает подготовку рефератов, научных докладов, анализ нормативных актов, решение практических задач и ситуационных кейсов. Такая организация соответствует компетентностному подходу, когда знание рассматривается не как самоцель, а как ресурс для формирования практических умений и профессиональной идентичности.

Курс должен не только передавать знания о государственной символике, истории, законодательстве, но и стимулировать личностную рефлекссию, развивать способность к морально-нравственному выбору, готовность к службе и самопожертвованию. Предлагается:

- расширить количество кейс-заданий, основанных на реальных событиях из деятельности МВД;

- интегрировать элементы диалоговой педагогики, групповых дискуссий;

- включить в оценку уровня усвоения не только тестирование, но и проектные формы;

- активнее привлекать ветеранов, сотрудников с полевым опытом к совместному обучению;

- внедрить междисциплинарные модули с участием преподавателей права, истории, социологии.

Анализ учебной программы показывает, что ее сильными сторонами являются междисциплинарный охват, глубокая историко-культурная база, связь с национальной идеей и акцент на формирование личностной мотивации. Однако существует потенциал для ее совершенствования. В частности, целесообразно расширить психологический блок, включив в него методы работы со стрессом, эмоциональной устойчивостью и профилактикой

выгорания. Перспективным направлением является также сравнительный анализ международных практик патриотического воспитания в силовых структурах, что позволило бы адаптировать лучшие зарубежные подходы к национальным условиям. Практическая ценность программы может быть усилена введением тренингов по моделированию кризисных ситуаций, где курсантам придется принимать решения, руководствуясь патриотическими и правовыми принципами.

Учебная программа «Патриотическое воспитание» Академии МВД Республики Узбекистан является комплексным инструментом формирования у сотрудников органов внутренних дел устойчивой ценностной и мировоззренческой базы. Она объединяет историческое наследие, культурные традиции и современные методики преподавания, формируя гармоничное сочетание знаний, умений и убеждений. Научно обоснованная структура курса, богатое тематическое содержание и разнообразие педагогических технологий делают дисциплину важнейшей составляющей профессиональной подготовки будущих сотрудников ОВД. Таким образом, патриотическое воспитание выступает не только как элемент идеологической работы, но и как фундамент профессиональной культуры, обеспечивающей эффективное и честное выполнение служебного долга.

Список литературы:

1. Қодиров Б.Т. Миллий ғоя: асосий тушунчалар ва тамойиллар. – Т.: Ўқитувчи, 2020.
2. Хидоятлов Қ.Х. Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқий маданият. – Т.: ПВ Академияси, 2022.
3. Karimov I.A. Vatan sajdagoh kabi muqaddasdir. – Т.: O‘zbekiston, 1996.
4. Бабаев А.И., Абдураззаков И.А. Воспитание курсантов на традициях и примерах мужества. // Маънавият. – 2023. – №1. – С. 14–19.

DAVLAT XIZMATCHISI SIFATIDA HUQUQNI MUHOFAZA QILISH ORGANLARI XODIMLARINING MA’NAVIY QIYOFASINI YUKSALTIRISHDA MAFKURAVIY TARBIYANING O‘ZIGA XOS JIHATLARI

Xoliyarova Mahbuba Sottorovna,
Huquqni muhofaza qilish Akademiyasi Ijtimoiy-
gumanitar fanlar kafedrasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada bo‘lajak huquqni muhofaza qilish organlari xodimlarining ma’naviy qiyofasini yuksaltirishda mafkuraviy tarbiyaning o‘ziga xos jihatlari, kasbiy va axloqiy tarbiyaning uyg‘unligi, korrupsiyaga qarshi ma’naviy immunitetni shakllantirish masalalari tahlil qilinadi.

Kalit soʻzlar: mafkuraviy immunitet, maʼnaviy qiyofa, mafkuraviy tarbiya, yot gʻoyalar, koorupsiya, halollik vaksinasi.

Maʼlumki, dunyoda insonning eng katta boyliklaridan biri – tinchlik va osoyishtalikdir. Shu maʼnoda, har bir taraqqiy etgan mamlakatlarning rivojida davlat boshqaruv tizimidagi tinchlik va xavfsizlik kabi ikki muhim omil yotadi. Ulardan biri boʻlgan tinchlik haqida fikr yuritgan professor Q.Nazarov, “urushlarga yoʻl qoʻymaslik, davlatlararo nizo va mojarolarni siyosiy vositalar bilan hal etish, mamlakat ichidagi kelishmovchiliklarni tinch yoʻl bilan bartaraf etish, inson huquqi va qonun ustuvorligini taʼminlash tamoyillarini ifodalovchi tushuncha” [1] sifatida taʼriflaydi. Darhaqiqat, dunyoning bugungi manzarasidan maʼlumki tinchlik koʻplab mamlakatlar uchun hali-hanuz orzu boʻlib qolmoqda.

Bu orzuning amalga oshishi esa, mafkuraviy tarbiya bilan bogʻliqligi kunday ravshan. Xuddi shuningdek, mafkuraviy xavfsizlikni taʼminlash mafkuraviy tarbiyani yoʻlga qoʻyish bilan amalga oshiriladi. Binobarin, xavfsizlik masalasi esa, ancha murakkab boʻlib, nafaqat millatlar, davlatlar, xalqlar orasida tinchlik munosabatlariga, balki yashab turgan kundalik hayotimizga ham taʼsir qilish xususiyatiga ega. Shunday ekan, har bir mamlakat oʻzining tinchligi bilan birga xavfsizligiga alohida eʼtibor qaratishi lozim boʻladi.

Ana shu tinchlik va barqarorlikni taʼminlashni birgina jinoyatlarni jazolashning oʻzi bilan hal qilib boʻlmaydi. Uning umumjamiyat tinchligi va barqarorligi miqyosida amalga oshirish uchun mafkuraviy bilim, mafkuraviy tafakkur, qolaversa, mafkuraviy tarbiya, albatta, muhim ahamiyatga ega. Huquqni muhofaza qilish organlari xodimlari davlat xizmatchisi sifatida davlat hokimiyatining muhim tayanchi hisoblanib, qonuniylik, jamoat tartibi va xavfsizlikni taʼminlash, fuqarolar huquqlarini himoya qilish kabi vazifalarni bajaradilar. Bu organlar faoliyatining samaradorligi xodimlarning nafaqat kasbiy tayyorgarligi, balki maʼnaviy-axloqiy saviyasiga ham bogʻliq. Mafkuraviy tarbiya esa maʼnaviy qiyofani yuksaltirishning muhim mexanizmi hisoblanadi.

Shu oʻrinda, maʼnaviy qiyofa barcha uchun “bir xil standartda boʻladimi?”, degan savol tugʻiladi. Albatta, yoʻq. Huquqni muhofaza qilish organlari xodimlarining maʼnaviy qiyofasiga qoʻyiladigan oʻziga xos talablarni quyidagicha qayd etish mumkin:

- Qonunga soʻzsiz itoat - qonunchilikka qatʼiy rioya qilish, qonun ustuvorligini taʼminlash
- Yuksak masʼuliyat - xizmat burchini bajarishda alohida masʼuliyatni his etish;
- Xolislik va adolatparvarlik - vaziyatlarni baholashda xolis, qarorlar qabul qilishda adolatli boʻlish;

- Halollik va poklik - korrupsiya, tanish-bilishchilik, shaxsiy manfaatlarni ustun qo'yish kabi illatlardan holi bo'lish;

- Qat'iyatlilik va jasurlik - xizmat vazifalarini bajarishda qat'iyat, zarur hollarda jasorat ko'rsatish;

- Vatanparvarlik - davlat manfaatlarini himoya qilish, milliy qadriyatlarni qadrlash;

- Insonparvarlik - inson huquqlarini hurmat qilish, shaxs qadr-qimmatini himoya qilish;

Mazkur talab va tamoyillar bir qaraganda umumiyga o'xshab ko'rinishi mumkin. Aytaylik, "yuksak ma'naviyatsiz ham bu talablarni amalga oshirsa bo'ladiku", deyish mumkin. Lekin aslida unday emas. Masalan, kishi hattoki, adolatparvar bo'lishi mumkin. Ammo bu unda vatanparvarlik tuyg'usi kuchli ekanini anglatmaydi. Yoki insonparvar bo'lishi mumkin. Qat'iyatlilik va jasurlik yetishmasligi mumkin. Bu jarayonda, mafkuraviy tarbiya kompleks ta'sir nuqtai nazaridan immunitet mustahkamlanishiga xizmat qiladi.

M.Quronov fikricha, mafkuraviy immunitetni shakllantirish jarayonida quyidagilarga alohida e'tibor berish kerak, ya'ni "o'smirning fiziologik yosh xususiyatlariga; o'smirning aqliy imkoniyati, his-tuyg'ularining rivojlanganligiga; egallagan bilim va malakasi darajasiga; g'oyaviy shakllanishi uchun mavjud shart-sharoit, uning turmush tarziga"[2]. Sh.Shakirov maqolasida harbiy xizmatchilarning mafkuraviy immunitetining nazariy jihatlarini, uning harbiy xizmatchilarning kasbiy fazilatlarini shakllanishiga ta'siri, harbiy xizmatchilarga xos bo'lgan mafkuraviy immunitetning tarkibiy qismlari va ustuvor yo'nalishlari hamda ularning hatti-harakatlarida, yuklatilgan vazifalarni samarali bajarishda namoyon bo'lishi tahlil qiladi [3]

Bo'lajak huquqni muhofaza qilish organlari xodimlariga mafkuraviy tarbiya berishning o'ziga xos jihatlaridan biri milliy davlatchilik g'oyasi va milliy manfaatlar ustuvorligini [4] singdirish, mafkuraviy immunitetini oshirish masalasidir. Bunda Huquqni muhofaza qilish akademiyasining "Tergov faoliyati" yo'nalishi "Ma'naviyat asoslari" fanining kiritilishi ahamiyatlidir. Demak davlat xizmatchisi har qanday sharoitda davlatga, millatga sodiq qolishi uchun komillik darajasida tarbiyalashni ta'minlash barqarorlikning asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

Bunda:

1. Davlatchilik g'oyasini singdirish: Milliy davlatchilik g'oyasini singdirish [5]orqali huquqni muhofaza qilish organlari xodimlarining ma'naviy qiyofasini yuksaltirish alohida ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonda milliy davlatchilik tarixi va an'analarini o'rgatish; davlat suvereniteti va xavfsizligini muhofaza qilish mas'uliyatini shakllantirish; milliy manfaatlarni idrok etish va ularni himoya qilish

ko'nikmalarini tarbiyalash. Davlat ramzlari, milliy qadriyatlar va an'analarga hurmat, vatanparvarlik tuyg'us[6], qonun ustuvorligi prinsiplariga sodiqlik kabi fazilatlarni shakllantirish muhim o'rin tutadi. Xodimlarning davlatchilik tafakkurini rivojlantirish uchun muntazam ravishda targ'ibot-tashviqot ishlarini olib borish, interaktiv seminar-treninglar tashkil etish, tarixiy meros va hozirgi yutuqlar bilan yaqindan tanishtirish lozim.

2. Huquqni muhofaza qilish organlari xodimlarida kasbiy va axloqiy tarbiyaning uyg'unligi ularning ma'naviy qiyofasini shakllantirishda asosiy omil hisoblanadi. Xodimlarda yuksak kasbiy malaka bilan birga huquqni muhofaza qilish organlari kasbiy etika kodekslarini chuqur o'rgatish; kasbiy faoliyat bilan bog'liq axloqiy mezonlarni amaliyotda qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirish; axloqiy dilemmalarni hal qilish usullarini shakllantirish; kasbiy faoliyatda uchraydigan salbiy ta'sirlarga qarshi tura olish qobiliyatini rivojlantirish. Shuningdek, axloqiy fazilatlar – halollik, adolatlilik, insonparvarlik, fidoyilik kabi xislatlarni rivojlantirish, xizmat vazifalarini bajarishda ma'naviy-axloqiy me'yorlarga qat'iy rioya qilish ko'nikmalarini shakllantirish lozim. Bunda nazariy bilimlar bilan amaliy ko'nikmalarni uyg'unlashtirgan holda har bir xodimning ichki ma'naviy dunyosini boyitish, kasbiy faoliyatida axloqiy qadriyatlarga tayanish tamoyillarini mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi.

3. Huquqiy nigilizmga qarshi kurashish huquqni muhofaza qilish organlari xodimlarining ma'naviy qiyofasini yuksaltirishda mafkuraviy tarbiyaning muhim yo'nalishi hisoblanadi. Xodimlarga qonun ustuvorligi va unga so'zsiz itoat qilish zarurligini anglatish; huquqiy nigilizmning jamiyat uchun xavfli oqibatlarini tushuntirish[7]; huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish; qonunchilikning ijtimoiy adolatni ta'minlashdagi ahamiyatini tushuntirish. Shuningdek, qonunlarga hurmat va itoat qilish tuyg'usini shakllantirish, huquqiy normalarni ongli ravishda qabul qilish va amalda qo'llashga o'rgatish, huquqiy madaniyatni yuksaltirish, qonunga zid xatti-harakatlarga nisbatan murosasiz munosabatni tarbiyalash zarur. Buning uchun muntazam ravishda huquqiy ta'lim va tarbiya olib borish, amaliy vaziyatlar tahlilini o'rganish, huquqiy ong va tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan maxsus dasturlarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir.

4. Korrupsiyaga qarshi ma'naviy immunitetni shakllantirish. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020 yil 24 yanvarda Oliy Majlisga qilgan murojaatnomasida korrupsiyaga qarshi kurashda obrazli ifodada taklif qilgan "halollik vaksinasi"ni yaratish va jamiyatni emlash kerak bo'ladi. "Halollik vaksinasi" korrupsiya sababining antivirusi bo'lib xizmat qiladi. U eng avvalo insof, adolat, harom, halol, savob, uvol degan tushunchalarning insonning ichki e'tiqodiga aylanishidir. Biz bu tushunchalarni huquq idoralari xodimlari, birinchi galda bo'lajak davlat xizmatchilari ongiga sindira olsak, ularni halollik

vaksinasi bilan emlagan bo'lamiz. Aslini olganda jamiyat a'zolarining barchasi halollik vaksinasi bilan emlanishlari zarur. Shu sababdan Sh. Mirziyoyev "Korrupsiyaga qarshi kurashishda aholining barcha qatlamlari, eng yaxshi mutaxassislar jalb qilinmas ekan, jamiyatimizning barcha a'zolari, ta'bir joiz bo'lsa, "Halollik vaksinasi" bilan emlanmas ekan, o'z oldimizga qo'ygan yuksak marralarga yetisha olmaymiz. Biz korrupsiyaning oqibatlari bilan kurashishdan uning barvaqt oldini olishga o'tishimiz kerak"[8], – deb ta'kidladi.

Huquqni muhofaza qilish organlari xodimlarining ma'naviy qiyofasini yuksaltirishda korrupsiyaga qarshi ma'naviy immunitetni shakllantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Bunda xodimlarda kasbiy burchga sadoqat, halollik, poklik, vijdonlilik kabi fazilatlarni tarbiyalash, moddiy manfaatlardan ustun turuvchi ma'naviy qadriyatlarni singdirish, korrupsiyaning jamiyat taraqqiyotiga salbiy ta'sirini tushuntirish orqali ularda korrupsion holatlarga nisbatan toqatsizlik hissini shakllantirish zarur. Shuningdek, korrupsiyaga qarshi kurashda shaxsiy namuna ko'rsatish, o'z faoliyatida shaffoflikni ta'minlash, manfaatlar to'qnashuvini oldini olish, kasbiy etika me'yorlariga qat'iy rioya qilish bo'yicha amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish orqali xodimlarda korrupsiyaga qarshi mustahkam immunitet hosil qilish muhimdir.

5. Ma'furaviy immunitetni shakllantirish. huquqni muhofaza qilish organlari xodimlarining ma'naviy qiyofasini yuksaltirishda ma'furaviy immunitetni shakllantirish strategik ahamiyatga ega vazifadir. Xodimlarning turli zararli g'oyalar va ma'furaviy tahdidlarga qarshi tura oladigan qat'iy e'tiqodli shaxs sifatida shakllanishi, milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida mustahkam dunyoqarashga ega bo'lishi, buzg'unchi g'oyalarni farqlay olish va ularga qarshi kurashish qobiliyatini rivojlantirish zarur. Buning uchun xodimlar orasida muntazam ravishda ma'furaviy tarbiya ishlarini olib borish, zamonaviy axborot-psixologik tahdidlar haqida xabardorlikni oshirish, tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish, vatanparvarlik va milliy o'zlikni anglash tuyg'ularini kuchaytirishga qaratilgan maxsus trening dasturlarini tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi.

6. Stress sharoitlarida psixologik barqarorlikni ta'minlash.[9] Huquqni muhofaza qilish organlari xodimlarining ma'naviy qiyofasini yuksaltirishda stress sharoitlarida psixologik barqarorlikni ta'minlash alohida ahamiyatga ega. Xodimlarda kasbiy faoliyat davomida yuzaga keladigan murakkab vaziyatlarda o'zini tuta bilish, hissiyotlarni boshqarish, sovuqqonlik bilan qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirish, ruhiy zo'riqishlarni yengish usullarini o'rgatish, emotsional chidamlilikni oshirish zarur. Buning uchun psixologik treninglar, stressga qarshi kurashish texnikalari, meditatsiya va nafas olish mashqlari, vaqtni samarali taqsimlash kabi amaliy usullarni o'rgatish, professional yonib bitish (emotsional holdan toyish) sindromining oldini olish choralarini ko'rish,

muntazam psixologik qo'llab-quvvatlash tizimini yaratish va psixologik maslahatlar berish amaliyotini yo'lga qo'yish muhim ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, huquqni muhofaza qilish organlari xodimlarida mafkuraviy tarbiyani amalga oshirishdan yagona maqsad davlatning ijtimoiy-madaniy, ma'rifiy, siyosiy va ayniqsa, ijtimoiy adolat sohasidagi barqarrlikni ta'minlashning muhim omili desak mubolag'a bo'lmaydi.

Mafkuraviy tarbiya jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash uchun xizmat qiladi:

- Umummilliy birlikni shakllantirish - jamiyat a'zolari o'rtasida umumiy qadriyatlar, maqsadlar va ideallarni shakllantirish orqali milliy birlikni mustahkamlaydi. Bu ayniqsa ko'p millatli jamiyatlarda muhim ahamiyat kasb etadi.

- Ijtimoiy ziddiyatlarni yumshatish - to'g'ri tashkil etilgan mafkuraviy tarbiya turli ijtimoiy guruhlar o'rtasidagi tushunmovchiliklarni bartaraf etish, ijtimoiy konsensusga erishish va murosaga kelish madaniyatini shakllantirishga yordam beradi.

- Ijtimoiy kapitalni shakllantirish - jamiyat a'zolari o'rtasida ishonch, hurmat va hamkorlik munosabatlarini rivojlantirish orqali ijtimoiy kapitalni mustahkamlaydi.

Mafkuraviy tarbiya jamiyatning ma'naviy-axloqiy asoslarini mustahkamlashga xizmat qiladi:

- Axloqiy me'yorlarni shakllantirish - jamiyat a'zolari ongida insoniylik, adolat, vijdon, mehr-oqibat kabi umuminsoniy qadriyatlarni mustahkamlaydi.

- Ma'naviy qadriyatlarni rivojlantirish - milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'unlashtirish, o'zlikni anglash, madaniy va tarixiy merosga hurmat tuyg'usini shakllantirish.

- Ma'naviy tahdidlarga qarshi kurash - jamiyat a'zolarini turli axloqsizlik, zo'ravonlik, ekstremizm va terrorizm g'oyalaridan himoya qilish.

Mafkuraviy tarbiya jamiyatning g'oyaviy-mafkuraviy xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan:

- Mafkuraviy immunitetni shakllantirish - zararli va buzg'unchi g'oyalarga qarshi tura oladigan, tanqidiy fikrlay oladigan fuqarolarni tarbiyalash.

- Axborot xavfsizligini ta'minlash - axborot makoni va OAV faoliyatida milliy manfaatlarni himoya qilish, axborot xurujlarining salbiy ta'sirini kamaytirish.

- Mafkuraviy bo'shliqning oldini olish - jamiyat a'zolari, ayniqsa yoshlar ongida o'z o'rnini topa olmagan g'oya o'zga, ko'pincha zararli g'oyalar

bilan to'ldirilishining oldini olish. Demak, kishilarning yot g'oyalari ta'siriga tushib qolish xavfining oldini oladi.

Mafkuraviy tarbiyani samarali tashkil etish uchun tizimli yondashuvga ehtiyoj mavjud:

Birinchidan, mafkuraviy tarbiyaning konseptual asoslarini ishlab chiqish - jamiyat manfaatlariga mos keladigan, uning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladigan mafkuraviy tamoyillarni aniqlash.

Ikkinchidan, mafkuraviy tarbiya tizimini yaxlit tarzda shakllantirish - ta'lim muassasalari, ommaviy axborot vositalari, fuqarolik jamiyati institutlari, oila va mahallaning mafkuraviy tarbiya jarayonidagi ishtirokini muvofiqlashtirish.

Uchinchidan, mafkuraviy tarbiyaning ilmiy-uslubiy ta'minotini yaratish - zamonaviy pedagogik texnologiyalar, innovatsion uslublar va vositalarni joriy etish.

To'rtinchidan, mafkuraviy tarbiya natijalarini baholash mezonlarini ishlab chiqish - mafkuraviy tarbiya samaradorligini o'lchash uchun aniq indikatorlar tizimini yaratish.

Beshinchidan, Ijtimoiy-mafkuraviy jarayonlarni monitoring qilish - aholi o'rtasida ijtimoiy-mafkuraviy vaziyatni muntazam ravishda o'rganib borish, tendensiyalarni tahlil qilish.

Oltinchidan, Mafkuraviy tarbiya samaradorligini baholash - mafkuraviy tarbiya natijalarini tahlil qilish va baholash asosida tegishli chora-tadbirlarni ishlab chiqish.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, mafkuraviy tarbiya jamiyat halokatining oldini olishning muhim omillaridan biri sifatida zamonaviy sharoitda ayniqsa davlat xizmatchilari uchun yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Globallashtirish va axborot texnologiyalari rivojlanishi sharoitida mafkuraviy tahdidlar ko'lami va intensivligi ortib borayotgan bir paytda, milliy g'oyani singdirish, huquqni muhofaza qilish organlari xodimlari mafkuraviy immunitetni oshirish va mafkuraviy xavfsizlikni ta'minlash huquqiy davlat barqarorligini saqlash va uning taraqqiyotini ta'minlashning zaruriy sharti hisoblanadi.

Mafkuraviy tarbiyani samarali tashkil etish uchun ta'lim tizimi, oila, mahalla, fuqarolik jamiyati institutlari, ommaviy axborot vositalari va boshqa ijtimoiy institutlarning birgalikdagi sa'y-harakatlarini muvofiqlashtirish, mafkuraviy tarbiyaning ilmiy-uslubiy ta'minotini yaratish, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va innovatsion usullarni joriy etish lozim. Bunda mafkuraviy tarbiya jarayonining maqsadli, uzluksiz, tizimli xarakterga ega bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Darhaqiqat, yot g'oyalarga qarshi kurashish jarayoni, avvalo, insonning o'z imkoniyat va qobiliyatlarini to'g'ri baholashi, tahdidlarga qarshi tura olish

qobiliyati hamda mafkuraviy immunitet borasida yetarli va to'g'ri ma'lumotga ega bo'lishini talab etadi. Shu bois, respublikada ma'naviy sohaga oid ichki va tashqi tahdidlar, xavf-xatarlarga qarshi samarali kurashish, jamiyatda mafkuraviy immunitetni mustahkamlash, aholi orasida faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish hamda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan demokratik tamoyillarni qaror toptirish muhim vazifalardan hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Nazarov va mualliflar jamoasi. "Jahon falsafasi qomusi" 2-tom. "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" nashriyoti. Toshkent-2022y. B.322-323.
2. Quronov M., Qodirov A., Akramova Sh. Yoshlarda mafkuraviy immunitetni shakllantirish. – Toshkent: «Ma'naviyat», 2018. -112 b.
3. Shakirov Sh. Mafkuraviy imunitet harbiy xizmatchilarning kasbiy fazilati sifatida Jamiyat va innovatsiyalar–Общество и инновации–Society and innovations Special issue -1, No01 (2020).
4. Shonazarov J. Behbudiy va uning davlatchilik g'oyasi.Imom Buxoriy xalqaro jurnal. <https://www.bukhari.uz/?p=36282>
5. Pardaev A. Davlat va davlatchilik g'oyasi. Toshkent. "Fan" nashriyoti. 2007. 328. B.
6. Yusupova D. Zokirov B. Insoniylikning eng muhim fazilati – Vataniga bo'lgan muhabbatdir. 11 yanvar. 2022. <https://yuz.uz/news/insoniylikning-eng-muhim-fazilati--vataniga-bolgan-muhabbatdir>. Yangi O'zbekiston tahririyati
7. Malikov B.. Huquqiy nigilizmning ijtimoiy xavfi. Respublika ilmiy-amaliy anjumani. Toshkent 1 dekabr.2022. https://cyberleninka.ru/viewer_images/19538899/f/1.png
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga murojaatnomasi. Toshkent. 2020 yil 24 yanvar. 9-bet
9. Jalilova S.X. Shaxsning psixologik barqarorligi psixik salomatlik ko'rsatkichi sifatida. Xalqaro anjuman to'plami. Toshkent 24 noyabr 2021. file:///C:/Users/hp/Downloads/316-322.pdf

JAMIYATDA IJTIMOIIY - MA'NAVIY MUNOSABATLAR TIZIMIDA MAHALLA VA OILANING O'RNI

Yorqin Yuldashev,
Samarqand davlat chet tillar instituti tadqiqotchisi

Annotatsiya. Jamiyatda ma'naviy-ma'rifiy islohotlarni amalga oshirish va milliy ma'naviyatimizni keng jamoatchilikka singdirishda oila va mahallaning o'rni masalasini ilmiy asosda nazariy va amaliy jihatlarida o'rganish katta ahamiyat kasb etadi. Bu zarurat globallashuv davrida ma'naviy jarayonlar bilan bog'liq ravishda namoyon bo'ladigan konstruktiv tamoyillarni ijtimoiy hayotga keng joriy qilish bilan bog'liq amaliyotni takomillashtirishni taqazo qilmoqda.

Kalit so'zlar: jamiyat, ma'naviyat, ma'rifat, ma'naviy-ma'rifiy islohotlar, milliy ma'naviyat, jamoatchilik, mahalla, oila, globallashuv, ma'naviy jarayonlar, ijtimoiy hayot

Mamlakatimizda ma'naviy-ma'rifiy islohotlarni amalga oshirish va milliy ma'naviyatimizni keng jamoatchilikka singdirishda mahalla va oilaning o'rni

masalasini ilmiy asosda nazariy va amaliy jihatlarida o'rganish katta ahamiyat kasb etadi. Bu zarurat globallashuv davrida zamonamizda insonlar ma'naviyatida namoyon bo'layotgan katta masshtabdagi ijobiy va salbiy o'zgarishlarni aniqlash va konstruktiv tamoyillarni ijtimoiy hayotga keng joriy qilish bilan bog'liq faoliyatni yanada kuchaytirishni taqazo qilmoqda. Mamlakatimizda demokratiyaning milliy va umuminsoniy qadriyat sifatida amaliy jarayonlarda shakllanishi va fuqarolik jamiyati institutlarini mazkur jarayondagi o'rnini aniqlashga oid masalalarni chuqur o'rganish zarur.

Mahalla o'zbek xalqi izlab topgan va asrlar mobaynida sayqallanib kelgan kundalik ijtimoiy hayotni va aholi turmushini tashkil etishning takrorlanmas shakli hisoblanadi. Mahalla (arabcha – joy, o'rin, makon) - O'zbekistonning muayyan tarixiy sharoitlarida butun tarixi davomida shakllanib, faoliyat ko'rsatgan aholi yashaydigan ma'muriy-hududiy birlik, uyushmadir. Mahallalar 1917 yilgacha bo'lgan davrda ish olib borib, mahalliy aholini birlashtiruvchi, uyushtiruvchi tashkiliy tuzilma bo'lgan. Mahalla so'zi xalqimizning ming yillar avvalgi tarixiy zarvaraqalarida ham uchraydi.

Xususan, buyuk mutafakkir shoir Alisher Navoiy asarlarida ham "Mahallot" so'zi mavjud bo'lib, bu so'z ma'lum hudud kishilarining bir hududiy shart-sharoitlarga moslashib, o'zaro birlashib o'sha davrda ham mavjud bo'lganini, ayni paytda ana shu atama va uning zamiridagi hayot tarzi bugungi fuqarolik jamiyati ko'rinishining yorqin bir ifodasi bo'lgan fuqarolar yig'ining ildizlari deb baholansa to'g'ri bo'ladi. Ma'lumki, jahon tajribasida mahalla deb ataluvchi yagona, betakror boshqaruv instituti ilk bor bizning yurtimizda paydo bo'lgan. Jamiyatimizda jamoa bo'lib yashash o'zbek xalqining tabiatiga xos ekanini, bu ajoyib qadriyat ajdodlardan o'tib kelayotgan bebaho va noyob meros ekanligini ta'kidlanib, uning kuch-qudratiga yuksak baho berilib kelinadi.

Mahalla institutining milliy-tarixiy asoslari mustaqillik davrida qayta tiklanib, o'ziga xos zamonaviy qadriyatlarga ega bo'ldi. "Mahallalarning ahamiyati mustaqillik sharoitida kun sayin o'sib bormoqda. Ular mamlakatimizda tinchlik, osoyishtalik va barqarorlikni ta'min etishda, omma kuch-qayratini bunyodkorlikka yo'naltirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Mahallalarning ish faoliyatiga, shu sababli, xorijiy mamlakatlarning diqqat-ye'tibori o'sib bormoqda. Mustaqil O'zbekistonda tinchlik va barqarorlikning sabablarini izlar ekanlar, xorijlik tadqiqotchilar beixtiyor ravishda maqalla omiliga duch kelmoqdalar" [1]

Mahallaga e'tibor mustaqillik bilan barobar o'sib bordi. 1999 yil 14 aprelda "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida"gi (yangi tahriri) O'zbekiston Respublikasi Qonuni qabul qilindi. Farmondan ko'zda tutilgan maqsad tarixan tarkib topgan milliy va an'anaviy qadriyatlarni e'zozlash, izchil targ'ib qilish, xalqimizning eng yaxshi udum va an'alarini ommalashtirish,

mahallalar o'rtasida madaniy va ma'rifiy ishlarni keng yo'lga qo'yish, shuningdek, ularni ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan yanada mustahkamlash choralari davlat yo'li bilan qo'llab-quvvatlash edi.

Yeng qadimiy milliy qadriyatlarimizdan hisoblangan, xalqimizning qon-qoniga singib ketgan, o'zbek xalqining yashash tarzini o'zida to'la-to'kis mujassam etgan mahalla jamiyatdagi o'zining munosib o'rniga tiklab qo'yildi. O'zbek mahallasi xalqimizga xos donishmandlik timsoli. U tarixda ham hamisha o'z jozibasi, haqiqiyliigi, betakrorligi bilan dunyo ahli tafakkurini o'ziga jalb qilib kelgan. Moziydan tortib, hozirgacha davlatimiz o'zining ko'pgina ezgu amallarini, ijtimoiy, ommaviy tadbirlarini, hayotiy muhim masalalarini mahallada oqsoqollar, faollar aql-zakovati, adolatli nazari bilan amalga oshirib, hal qilib keladi. Bu an'ana hozir ham davom etmoqda.

Mahallalarda turli bunyodkorlik ishlari o'z yechimini topmoqda, hasharlar, rang-barang madaniy-ma'naviy, tarbiyaviy umumxalq bayramlari o'tkazilmoqda. Ta'kidlash joizki, mahallalarda amalga oshirilayotgan siyosat asosida jamoatchilik fikri shakllanadi. Mahalla o'zini o'zi boshqarish organlarining eng yorqin ko'rinishi, ayni paytda fuqarolik jamiyatining asosi va tayanchi, deb tan olinganligi bilan ham o'zining yuksak mavqeiga ega. U.Fozilovning ta'kidlashicha, "Fuqarolik jamiyatida davlat insonni munosib hayot kechirish uchun zarur bo'lgan shaxsiy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy huquq va erkinliklar bilan ta'minlaydi. Fuqarolik jamiyatida inson huquq va erkinliklarining oliy qadriyat ekanligi amalda ta'minlanadi"[2].

Sharqda demokratik jarayonning qadimdan shakllangan tajribasi, urf-odatlar, qadriyatlar va hayotiy yangilanishlarning o'ziga xos xususiyatlari, o'ziga xos an'analari mavjud. Sharqda demokratiya tushunchasi hamjamiyat g'oyasi, jamoatchilik fikrining ustuvorligi zahirida shakllanadi. Mamlakatimizda demokratik jarayonlar fuqarolarning qonunni hurmat qilish, qonunga so'zsiz itoat etish kabi muhim fazilatlari orqali rivojlanmoqda. Jamiyatning boshqaruv tizimini shakllantirishda bu tamoyilga alohida e'tibor berilmoqda. Buni mahallalar ishi misolida yaqqol ko'rish mumkin. Mustaqillik yillarida ijtimoiy-siyosiy hayotda demokratik jarayonlarni chuqurlashtirishda mahallalar rolini oshirish uchun katta ishlar qilinmoqda.

Mahalla xalqchil sharqona demokratiya darsxonasidir. Mahalla xalqimizning azaliy udumlari, urf-odatlar va an'analarga tayangan holda ulkan tarbiyaviy vazifani bajarib keladi. Keksalarning pand-nasihati, kattalarning shaxsiy ibrati, jamoaning hamjihatligi misolida kishilar ongiga ezgulik g'oyalari singdirib boriladi. Mahalla - avvalo, sog'lom ijtimoiy muhit maskani. Bu yerda kuchli ta'sirga ega bo'lgan jamoatchilik fikri mahalla ahlining xulq-atvori, o'zaro munosabatlarini adolat va ma'naviy mezonlar asosida tartibga solib turadi. Shu

ma'noda mahallaning demokratiya darsxonasi, deb atalishi juda hayotiydir. Mazkur tuzilma "Fuqarolarning ayniqsa voyaga yetmaganlar va yoshlarning huquqiy madaniyatini yuksaltirish, mahalla hududida qonun ustivorligini ta'minlash, jamiyatda yurish-turish qoidalariga va axloq-odob mezonlariga rioya qilinishini, jamoat tartibi saqlanishini ta'minlash, mahallada tartib o'rnatish bilan bog'liq bo'lgan ishlarni amalga oshirmoqda"[3].

Mahallada keng jamoatchilik o'rtasida mafkuraviy ishlarni samarali yo'lga qo'yish uchun katta imkoniyatlar mavjud. Ayniqsa, milliy qadriyatlar, mehr-oqibat el-yurt sha'ni kabi fazilatlarni kamol toptirishda mahallaning o'rne beqiyos. Olimlarning ta'kidlashicha, "Kishilar tabiiy holatda yashab kelishlariga qarshi ta'sir kuchli bo'lganligi tufayli ular o'z hayot tarzini o'zgartirishga majburdirlar. Ular yangi kuchni vujudga keltira olmas ekan, faqatgina mavjud kuchni birlashtirish va yo'naltirish bilan o'zlarini saqlab qolish, boshqalar bilan birlashgan holda umummanfaatlar yo'lida harakat qilishi mumkin bo'lgan kuchlar birligini hosil qilishi mumkin"[4].

Fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlari o'z zimmasidagi vazifalar va maqsadlarning to'la va muvaffaqiyatli bajarilishini ta'minlovchi vosita ularning kuchli moddiy va moliyaviy asosga ega bo'lishidir. Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari moliyaviy jihatdan yetarli salohiyatga ega bo'lmasa, birinchidan, o'zlariga qonuniy belgilab berilgan vakolatlarni amalga oshira olmaydi, ikkinchidan, ular davlat organlariga qaramlikdan qutulolmaydi.

Oilaviy munosabatlar ijtimoiy munosabatlar tizimida muhim o'rin egallaydi va shaxslararo munosabatni ifodalaydi. Ijtimoiy munosabatlar esa, turli ijtimoiy-tarixiy birlik orqali jamlangan kishilarning o'zaro munosabatini ifodalaydi. Ijtimoiy munosabatlar jamiyatning tuzilishini vujudga keltiradi. Shunday qilib ijtimoiy munosabatlar ijtimoiy hayotning mohiyatini ifodalaydi. Shuningdek, oilada iqtisodiy munosabatlar, tadbirkorlik va hunarmandlik ham muhim o'rin tutadi.

Oila odamlarning tabiiy, iqqisodiy, huquqiy, ma'naviy munosabatlariga asoslangan ijtimoiy birlikdir. Oila rasmiy tus olgan taqdirdagina, er xotini oldida, xotin eri oldida, farzandlari ota-onalari oldida, ota-onalari farzandlari oldida mas'uliyatli va burchli bo'ladilar. Shu bois, "Ota va ona bola tarbiyasiga mas'ul birinchi insonlardir. Ular farzandlariga halol yedirishi, meyorida kiydirishi, yaxshi, go'zalliklarni ko'rsaib, ezgu narsalarni eshittirishi darkor"[5], deb ta'kidlangan.

Oila va oilaviy asoslar va munosabatlarning vujudga kelish jarayoniga e'tibor berar ekanmiz, nikoh va oilani bir-biridan farqlashimiz lozim. Nikoh oiladan ilgari vujudga kelgan bo'lib, dastavval patriarxal oila vujudga kelishiga qadar, urug'chilik davrida faqat jinsiy tabiiy hayotni boshqarib borgan. Oila

vujudga kelgandan so'ng esa nikoh kishilar hayotining boshqa sohalari, chunonchi, huquqiy, axloqiy va maishiy sohalarga ham kirib borgan.

Oilaviy munosabatlar madaniyatining takomillashuvi jamiyat taraqqiyotiga hamda har bir oila a'zolarining jamiyatda va oilada tutgan o'rni, mavqei, bajaradigan vazifasi, jamiyat va oilaning erkak va ayol, farzandlarga munosabati, g'amxo'rliqi, ijtimoiy himoyasiga bog'liq bo'ladi. Oilaviy munosabatlarning yadrosini tashkil etgan er-xotin munosabatlarini tahlil etsak, bu munosabatlar jamiyat va oila o'zgarishi bilan o'zgarib borgan. "O'zbek tilining izohli lug'ati"da qayd etilishicha "oilalar – bola chaqalar, xonadonlar, urug' avlodlar. Er-xotin, ularning bola-chaqalari va eng yaqin tug'ishganlaridan iborat birga yashovchi kishilar majmui"[6].

Oilaviy munosabatlar madaniyati qanchalik yuksak bo'lsa, jamiyatning taraqqiy etishiga shunchalik ijobiy ta'sir qiladi. Oilalar faqat er bilan xotin munosabatlarini emas, balki otalar-onalar bilan bolalar, aka-ukalar, opa-singillar, qarindosh-urug'lar munosabatlarini ham ifodalaydi. Oilalar jamiyat bag'rida tashkil topib, taraqqiy etib borar ekan, o'zi ham ana shu jamiyatning kichik bir bo'laga sifatida namoyon bo'ladi. Jamiyatdagi ijtimoiy-ma'naviy munosabatlar oilalar taraqqiyotiga ta'sir etadi. Oiladagi ta'lim-tarbiya xususiyatlari esa jamiyatda o'z aksini topadi. Shuning uchun ham oilalar va jamiyat o'zaro bog'liq holda rivojlanadi. Oilalar jamiyat bag'rida tashkil topib, rivojlanishi bilan birga, uning jamiyatda bajaradigan o'z vazifalari ham mavjuddir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mustaqillik: izohli ilmiy-ommabop lug'at. Toshkent, "Sharq". 1998 y. -B. 113.
2. Fozilov U.E. O'zbekistonda fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning nazariy va huquqiy asoslari: O'quv qo'llanma. – T.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2016. 7-6.
3. Mahalla o'zini o'zi boshqarish huquqiy kafolati. Toshkent, 1999 y. 262-bet.
4. Fuqarolik jamiyati asoslari: O'quv qo'llanma. A. Jalilov, U. Muhammadiyev, Q. Jo'rayev va boshq. – T.: 2015. 14-b.
5. Daminov I. Ota - ona hikmat, farzand – chiroq. –Toshkent, Ma'naviyat, 2019. –B. 10.
6. O'zbek tilining izohli lug'ati. 3 jild. – Toshkent., 2006. - B. 17.

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINFI O'QITUVCHILARINING MAFKURAVIY TARBIYALARINI OSHIRISH - O'QUVCHILARNI O'QISH SAVODXONLIGINI RIVOJIGAGA TA'SIRI

Qayumova Shohsanam To'liqin qizi,
Guliston davlat universiteti doktoranti (DSc),
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo'lajak boshlang'ich sinfi o'qituvchilarining mafkuraviy tarbiyasini oshirishning ahamiyati va uning o'quvchilarni o'qish savodxonligini rivojlantirishdagi o'rni tahlil qilingan. Boshlang'ich ta'lim jarayonida mafkuraviy yetuklik

nafaqat ta'lim samaradorligini oshiradi, balki o'quvchilarda mustaqil fikrlash, kitobxonlik madaniyati va ma'naviy dunyoqarashni shakllantirishda ham muhim omil sifatida namoyon bo'ladi. Maqolada shuningdek, pedagog kadrlar tayyorlash jarayonida mafkuraviy tarbiya, metodik yondashuvlar, xalqaro tajribalar va zamonaviy pedagogik texnologiyalarning qo'llanishi haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: mafkuraviy tarbiya, boshlang'ich ta'lim, o'qish savodxonligi, bo'lajak o'qituvchi, ta'lim sifati, mustaqil fikrlash, kitobxonlik madaniyati.

Bugungi kunda yoshlarga chuqur bilim berish, mustahkam mafkuraviy dunyoqarashni shakllantirish va ularda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish mamlakat taraqqiyoti uchun muhim omil hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchilarning dunyoqarashi, bilim olishga bo'lgan ishtiyoqi va savodxonligi shakllanadigan eng muhim poydevordir. Shu bois bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarning mafkuraviy saviyasi yuqori bo'lishi, ularning dars jarayonida o'quvchilarni o'qishga jalb etish va savodxonligini rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Zero, zamonaviy ta'lim jarayonining bosh maqsadi ham – har tomonlama yetuk, mustaqil fikrlaydigan, ma'naviy barkamol, milliy g'oyaga sodiq shaxsni tarbiyalashdir. O'zbekiston Respublikasida olib borilayotgan ta'lim-tarbiya sohasidagi islohotlarda yoshlarning intellektual va ma'naviy salohiyatini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, Prezident Sh.M. Mirziyoyev tomonidan ta'kidlanganidek: “Yosh avlodni har tomonlama barkamol qilib tarbiyalash – bu bizning eng katta boyligimiz va kelajagimizga qo'yilgan eng muhim sarmoya hisoblanadi”. Shu nuqtayi nazardan, o'quvchilarda o'qish savodxonligini rivojlantirish faqat bilim olish jarayoni emas, balki mafkuraviy immunitetni shakllantirish, milliy qadriyatlarga sodiqlik va vatanparvarlikni tarbiyalashda ham muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining mafkuraviy tarbiya tushunchalari va uning ta'limdagi o'rniga qaraydigan bo'lsak, avvalo mafkuraviy tarbiya o'zi nima ekanligini anglashimiz lozim.

Mafkuraviy tarbiya – bu shaxsda ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-axloqiy qarashlar tizimini shakllantirishga qaratilgan pedagogik jarayondir.

O'qituvchining mafkuraviy saviyasi o'quvchilarga to'g'ri yo'naltirilgan g'oyaviy ta'lim berish, mustaqil fikrlashni rag'batlantirish, kitob va bilim olishga muhabbat uyg'otish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni singdirish imkonini beradi.

Mafkuraviy tarbiya shaxsda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, vatanparvarlik, insonparvarlik, bag'rikenglik kabi xislatlarni shakllantirish jarayonidir. Bugungi globallashuv davrida yoshlarning mafkuraviy immunitetini mustahkamlash dolzarb masalaga aylanmoqda. Sh.M. Mirziyoyev ta'kidlaganidek:

“Yoshlarni g‘oyaviy bo‘shliqdan asrash, ularni yot g‘oyalar ta’siridan himoya qilish – bizning eng muhim vazifamizdir”.

Shu bilan birga, o‘quvchilarni o‘qish savodxonligi va uning ahamiyatiga e’tibor beradigan bo‘lsak, o‘qish savodxonligi bu, — o‘quvchining matnni tushunish, tahlil qilish, mazmunidan xulosa chiqarish va uni hayotiy faoliyatda qo‘llash ko‘nikmasidir. Boshlang‘ich ta’limda savodxonlik matnni to‘g‘ri o‘qish, mazmunini anglash, o‘qilganidan xulosa chiqarish va kitobxonlik madaniyatini shakllantirish orqali rivojlanadi.

Demak, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining mafkuraviy tayyorgarligi va o‘quvchilarning savodxonligi o‘rtasidagi bog‘liqlikka qaraydigan bo‘lsak, o‘qituvchilar mafkuraviy saviyasi yuqori bo‘lsa, ular darslarda nafaqat bilim, balki milliy qadriyatlarni ham singdiradi, savodxonlikni rivojlantirishda samarali metodlardan foydalanish o‘quvchilarning mustaqil o‘qishga qiziqishini kuchaytiradi, innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo‘llash orqali o‘quvchilarning o‘qish malakalari tezroq shakllanadi.

O‘quvchilar o‘qish jarayonida nafaqat bilim oladi, balki o‘z milliy g‘ururi, Vataniga mehr-muhabbati ham shakllanadi. Masalan, Alisher Navoiy, Abdulla Qodiriy, Cho‘lpon asarlarini o‘qish orqali ular o‘z xalqining tarixiy merosini chuqur anglaydi. Shuningdek, zamonaviy publitsistik maqolalar, ilmiy-ommabop matnlar orqali dunyoqarash kengayadi va tanqidiy fikrlash rivojlanadi. Bu jarayonda o‘qish savodxonligi va mafkuraviy tarbiya bir-birini to‘ldiradi.

Ushbu yo‘nalishda, zamonaviy yondashuvlar va xalqaro tajribalarni ham ko‘rib chiqadigan bo‘lsak:

- Finlyandiya modeli – kitobxonlik madaniyatini kichik yoshdan shakllantirishga;

- Singapur tajribasi – o‘qish jarayonini interaktiv metodlar orqali yo‘lga qo‘yishga;

- Janubiy Koreya – axborot texnologiyalaridan keng foydalanish orqali savodxonlikni rivojlantirishga;

O‘zbekistonda esa “Yangi O‘zbekiston – maktab ostonasidan boshlanadi” tamoyiliga asoslanib, boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirish va o‘qituvchilarning mafkuraviy tayyorgarligini kuchaytirishga e’tibor qaratilmoqda.

Xususan, so‘nggi yillarda ta’lim sohasida qabul qilingan hujjatlar orasida quyidagilar muhim o‘rin tutadi:

- “Yangi O‘zbekiston – ma’rifatli jamiyat” konsepsiyasi;
- “Kitobxonlikni rivojlantirish milliy dasturi”;
- Xalqaro baholash tizimlariga tayyorgarlik dasturlari;
- Raqamli ta’lim resurslarini keng joriy etish;
- O‘qituvchilarning malakasini oshirish dasturlari.

Ushbu islohotlar natijasida ta'lim sifatini oshirish, o'qituvchilarning professional salohiyatini yuksaltirish va o'quvchilarda mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga keng yo'l ochildi.

Ta'kidlash joizki, o'quvchilarda o'qish savodxonligini mafkuraviy tarbiya bilan uyg'unlashtirish uchun turli pedagogik metodlardan foydalanish maqsadga muvofiq. Bunga diskussiya va munozara usullari, rol o'ynash va dramatisatsiya, interaktiv topshiriqlar, axborot texnologiyalaridan foydalanish, milliy qadriyatlar bilan bog'langan mashg'ulotlarni misol qilish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, o'quvchilarda o'qish savodxonligini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish mafkuraviy tarbiya bilan uzviy bog'liqdir. Bu jarayon yoshlarning nafaqat intellektual, balki ma'naviy salohiyatini ham rivojlantiradi. Shu bois, quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

1. Maktab kutubxonalarini zamonaviy axborot resurslari bilan boyitish;
2. O'qish savodxonligini xalqaro standartlar asosida baholash tizimini joriy etish;
3. Mafkuraviy tarbiyani interaktiv metodlar orqali olib borish;
4. O'qituvchilarning metodik tayyorgarligini muntazam oshirish;
5. Kitobxonlikni rag'batlantirish bo'yicha davlat va jamoat tashkilotlari hamkorligini kengaytirish.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarning mafkuraviy tarbiyasini oshirish ularning kasbiy mahoratini yuksaltirish bilan bir qatorda, o'quvchilarning o'qish savodxonligini rivojlantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Savodxonlikning yuksak darajada shakllanishi esa o'z navbatida millatning intellektual salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi qarorlari va farmonlari.
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent, 2021.
3. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent, 2021.
4. Jumayev M. "Pedagogik mahorat va kasbiy tayyorgarlik". – Toshkent, 2020.
5. Qodirova G. Kitobxonlik madaniyatini shakllantirish yo'llari. – Toshkent: Ma'naviyat, 2018.
6. Rasulov B. "Milliy mafkura va yoshlar tarbiyasi". – Toshkent, 2018.
7. To'xtasinov Sh. Mafkuraviy tarbiya asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
8. To'xtayeva D. "Boshlang'ich ta'lim metodikasi". – Toshkent: Noshir, 2019.
9. Xudoyberdiyeva M. O'quvchilarda o'qish savodxonligini rivojlantirish metodlari. – Toshkent: O'qituvchi, 2020.

V. AVLODLAR UZVIYLIGI – MAFKURAVIY BARQARORLIK KAFOLATI.

YOSHLARNI MAFKURAVIY TAHDIDLARDAN HIMOYA QILISHDA AJDODLAR ME'ROSINING O'ZIGA XOS O'RNI

Oxunova Dilnoza Qaxxorjonovna

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Farg'ona davlat universiteti katta o'qituvchisi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada mafkuraviy tahdidlar va ularni yoshlar tarbiyasiga, jamiyat taraqqiyotiga salbiy ta'sirlari, yoshlarni tarbiyalashda va mafkuraviy tahdidlardan himoya qilishda buyuk ajdodlarimiz me'rosidan foydalanish usullari haqida so'z yuritilgan bo'lib buyuk ajdodlarimizning yoshlar tarbiyasi va ta'lim olishiga oid qimmatli fikrlari keltirilgan.

Kalit so'zlar: Mafkuraviy tahdid, "ommaviy madaniyat", ahloq, odob, vatanparvarlik, milliy qadriyat, milliy mafkura, oila tarbiyasi, komillik, aql – idrok, qobiliyat, iste'dod, tafakkur.

Taraqqiyotning hozirgi bosqichida jahonda g'oyat murakkab va tahlikali jarayon kechmoqda. Bular dunyoning siyosiy, mafkuraviy manzarasidagi o'zgarishlar, taraqqiyotning yangi bosqichga ko'tarishi, bu taraqqiyotga g'ov bo'ladigan, demokratik rivojlanishni izdan chiqaradigan, jamiyat barqarorligiga rahna soladigan g'oyaviy-mafkuraviy to'siqlarning paydo bo'lii bilan izohlanadi. Oqibatda tili, dini, e'tiqodidan qat'iynazar, insonning erkin bo'lib yashashiga qarshi qaratilgan, uning ruhiy dunyosini izdan chiqarish maqsadini ko'zlaydigan g'oyaviy, mafkuraviy va informatsion xurujni ifodalovchi "ma'naviy tahdid" tushunchasi o'ziga xos ma'no va mazmun kasb etadi.

Mafkuraviy tahdid – ijtimoiy-siyosiy harakat, oqim yoki siyosiy kuch o'z manfaatini ifodalovchi mafkurasini qo'rqituv, zo'rlik yo'li bilan boshqalarga tiqishtirish. Mafkuraviy tahdid jamiyat, davlat yoki xalq, millat yoki elat taqdiriga xavf solib turgan, fojiali oqibatlarga olib kelishi mumkin bo'lgan mafkuraviy xavf-xatarlar majmuasidir[3]. Dunyoning ayrim hududlarida ana shunday harakatlar natijasida ma'naviy yo'qotishlar yuz berayotgani, millatning asriy qadriyatlari, milliy tafakkuri va turmush tarzi izdan chiqayotgani, axloq-odob, oila va jamiyat hayoti ongli yashash tarzi jiddiy xavf ostida qolayotganini kuzatish mumkin. O'zbekiston ham bunday tahdidlardan chetda qolayotgani yo'q. Mamlakatda insonparvar, demokratik jamiyat qurilayotgan hozirgi sharoitda fuqarolar ongi va faoliyatiga siyosiy ekstremizm, diniy va fundamentalizm, etnik va millatlararo ziddiyatlar, korrupsiya va jinoyatchilik, mahalliychilik va urug'-aymoqchilik, ekologik muammolar "ommaviy madaniyat" tajovuzi va hokazo. Mafkuraviy tahdid shaklida namoyon bo'layotir. Ayniqsa, o'rta asr xalifaligini qayta o'rnatish g'oyasi hamda xalqaro terrorchilik va diniy ekstremizm markazlari orqali moddiy-

g'oyaviy ta'minlanayotgan aqidaparastlar mafkurasi bugun mintaqamizdagi tinchlik va barqarorlik uchun katta xavf bo'lib turibdi.

O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash — yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi" mavzusidagi ma'ruzasida: "Mamlakatimizda yoshlarning ma'naviy qiyofasini mustaqillik mafkurasi, uning insoniy tamoyillari asosida shakllantirishga bosh vazifa sifatida qaralayotgani bejiz emas. Yoshlar jamiyatda sodir bo'ladigan har qanday voqeliklarga o'zgacha, ruhiy his kechinmalar doirasida munosabat bildiradilar. Qiyinchiliklar vujudga kelganda esa ehtirolarga beriladilar. Shuning uchun bizning oldimizda turgan muhim masala — yoshlarni to'g'ri yo'lga boshlashdir"- deb qayd etilgan[2].

Mafkuraviy tahdid o'z mohiyatidan kelib chiqib, eng avvalo, inson ongiga, tafakkuri va xulq-atvoriga xavf-xatar solmoqda. Inson ongi va qalbini vayronkor hamda buzg'unchi g'oyalar bilan izdan chiqarishga harakat qilish mafkuraviy tahdidning eng asosiy mazmun-mohiyatini belgilaydi. Mafkuraviy tahdid muayyan jamiyat a'zolarini yagona maqsad va muddaolardan chalg'itib, milliy mentalitetga mos kelmaydigan begona g'oyalar, fikrlar, maq-sadlar va qarashlarni chetdan turib eksport qilish jarayonida o'zini yanada aniqroq namoyon qiladi.

Ma'naviy yetuk insonni tarbiyalash uchun qaysi manbalarga tayanish kerakligi avval boshidanoq aniq ko'rsatib va qayta-qayta ta'kidlab kelinmoqda. Bu manbalardan eng birinchi va asosiysi buyuk ajdodlarimiz merosidir. Buyuk ajdodlarimiz bizga qoldirgan ulkan meros milliy ma'naviyatimiz nazariyasini shakllantirish uchun butun kerakli unsur va tarkiblarni yaratib qo'ygan, faqat uni xolis nazar bilan astoydil qidirsak, kifoya. Mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab muntazam davom etib kelayotgan qutlug' an'ana — ulug' bobolarimiz, dunyoga dong taratgan, jahon jamoatchiligi allaqachon o'z muqaddas mulki deb tan olgan ma'naviy meros sohiblarining yubileylerini mamlakat va jahon miqyosida nishonlash haqidagi farmonlar va ularning ijrosi ayni shu masala — milliy ma'naviyatimiz sarchashmalariga butun xalqimiz va birinchi navbatda, yosh avlod e'tiborini jalb etish maqsadini ko'zda tutadi.

Yosh avlodga milliy qadriyatlarimiz va boy tariximizga bo'lgan Mehr-muhabbatni ularning qalbiga singdirish va buyuk allomalarimiz nasihatlariga amal qilgan holda ta'lim tarbiya berishimiz kerak. Chunki buyuk allomalarimiz o'z asarlarida sog'lom turmush tarzi haqida, komillikka erishish yo'llari haqida juda ko'p fikrlarni bayon etganlar.

Masalan, buyuk alloma, butun dunyoga mashhur bo'lgan tibbiyot olamining eng buyuk namoyondalaridan biri Abu Ali Ibn Sino o'zining falsafiy asarlarida yaxshilik va yomonlik, adolat va adolatsizlik, saxiylik va baxillik, sevgi va nafrat, poklik va nopoklik, kamtarlik va takabburlik, singari odob — axloqqa taalluqli

masalalarga alohida e'tibor bilan qaraydi. Allomaning "Axloq haqida risola", "Burch haqida risola", "Nafsni pokiza tutish haqida", "Tib qonunlari", "Solomon va Ibsol", "Xikmat buloqlari" asarlarida kishilar amaliy faoliyatida namoyon bo'ladigan yaxshi va yomon xulqlarning mazmun - mohiyati va ularning paydo bo'lish sabablari haqida keng ma'lumot berilgan. "Dunyoda mavjud jami borliq, - deb yozgan edi Ibn Sino "Risolai ishq" asarida, - o'z tabiatiga ko'ra kamolot sari intiladi. Kamolot sari intilish esa o'z mohiyat – etiborla yaxshilikdir". Ibn Sino (980-1037) ning odob – axloq va insonparvarlik haqidagi ta'limoti katta ilmiy – amaliy, tarbiyaviy ahamiyatga ega. Bu ta'limot, inson olami rivojlanishining toji bo'lib, u "buyuk sharaf va hurmatga loyiqdir", degan fikrga asoslanadi. Uning tushuntirishicha, inson olamdagi mavjudodlar ichida eng buyuk zotdir, farishtalardan ham sofrok va pokroqdir. Shuning uchun ham alloma har bir kimsadan inson nomiga loyiq bo'lishni talab qiladi[1].

Tariximizda barkamol insonni tarbiyalashda betakror asarlari bilan o'z hissasini qo'shgan allomalardan yana biri Abu Nasr Farobiy (873-950). Forobiyning ma'naviyat va ma'rifat haqidagi ta'limoti negizida inson va uning aql – idroki singari masalalar turganligi etiborga sazovordir. Uningcha inson o'zining faol aql – idroki, qobiliyati, istedodi, tafakkuri yordami bilan tabiatni, borliqni biladi. Shuning natijasida inson ulug' baxtga erishadi. Ma'naviyat va ma'rifat borasida buyuk vatandoshimizning yana bir xizmati – odamlar va davlatlar, hokimu hukumdorlarning o'zaro do'st inoq hamjihat qon – qarindosh bo'lib hayot kechirishga, mehr – oqibat ko'rsatishga da'vat etganligidir. "Fozil odamlar shahri" kitobida Forobiy inson insonsiz yashay olmaydi, faoliyat ko'rsata olmaydi, yaxshi kunlarda ham, yomon kunlarda ham odam odamga g'animat degan ulkan falsafiy va umumbashariy g'oyani ilgari surgan.

Forobiy hayotning oliy maqsadi baxt – saodatga erishuvdan iborat. Kishilar bunga olamni o'rganish, kasb – hunar va ilmlarni o'zlashtirish – ma'rifatli bo'lish orqali erishadi deb qaraydi. Farobiyning ta'lim tarbiya yo'llari, usullari haqidagi qarashlari ham qimmatlidir. U "insonda go'zal fazilatlar ikki yo'l – ta'lim va tarbiya yo'li bilan hosil qilinadi. Ta'lim faqat so'z va o'rgatish bilangina bo'ladi. Tarbiya esa, amaliy ish tajriba bilan amalga oshiriladi. Xar ikkalasi birlashsa etuklik namoyon bo'ladi" deydi. Forobiy yaratgan ta'limotlar tizimida ta'lim-tarbiya uning mazmun mohiyati, asosiy maqsad va vazifalari, amalga oshirilish yo'llari insonning ma'naviy-axloqiy kamolotini amalga oshirishdagi ahamiyati kabi umumbashariy masalalar katta o'rin tutadi[1].

Xorazmlik buyuk olim Abu Rayxon Beruniy (973-1048) asarlarida ham yosh avlodning baxt – saodati, istiqboli, ta'lim – tarbiyasi, odob– axloqi, burchi ma'suliyati bosh muammo hisoblanadi. Abu Rayxon Beruniyning yoshligidanoq ilm – fanga qiziqishi katta bo'lgan. Yoshi 80 dan oshganda yozgan "Saydana"

asarida Beruniy yoshligini eslab hunday deydi: “Men bolalik chog‘imdayoq o‘z yoshim va sharoitimga qarab, imkoni boricha ko‘prok bilim olishga chanqoq edim. Biz turadigan joyga bir yunon ko‘chib keldi. Men har xil donlar, urug‘lar, mavalar va hokazolarni olib borib unga ko‘rsatar va bu narsalar uning tilida qanday atalishini so‘rab olib, yozib qo‘yar edim”. Beruniy daxosiga mansub 160 dan ortiq nodir asarning atagi 30 tasi bizgacha etib kelgan xolos. Lekin bizga meros qolgan

“Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar”, “Xindiston”, “Mineralogiya”, “Geodeziya”, “Qonuni Ma’sudiy”, “Saydana” nomli kitoblarning o‘zi ham allomamizning naqadar buyukligini asoslab turadi[3].

Xar qanday g‘oyani aholi, ayniqsa, yoshlar ongiga singdirishda shu sohada olib boriladigan targ‘ibot va tashviqot, ta’lim-tarbiya jarayoni muhim ahamiyat kasb etadi. Ma’lumki, eng rivojlangan mamlakatlarda ham aholining 15% -20%ga yaqin qismi ta’lim tizimi bilan qamrab olingan. O‘z-o‘zidan bu tizim doirasida yoshlarga g‘oya va mafkura sohasidagi bilimlar ham singdiriladi. Mafkuraviy tarbiya - inson, ijtimoiy guruh, millat, jamiyat dunyo-qarashini shakllantirishga, ularni muayyan maqsadlarni ifoda etadigan g‘oyaviy bilimlar bilan qurollantirishga yo‘naltirilgan jarayon[4].

“Mafkuraviy tarbiya vositalari” tushunchasi inson ongiga ta’sir ko‘rsatadigan, uning dunyoqarashi, tafakkur tarzini muayyan yo‘nalishga soladigan, o‘zgartiradigan, jamiyat, millatga xos ma’naviy va moddiy asoslar, an’analar, qadriyatlar, meros, turmush tarzi, mafkuraviy omillar, g‘oyalar va qarashlarga tayanadigan ta’sir obyektlari majmuini ifodalaydi. Uning mazmun-mohiyati Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimovning “Yuksak ma’naviyat - yengilmas kuch” asarida chuqur va har tomonlama asoslab berilgan. Mazkur asarga tayangan holda mafkuraviy tarbiya mezonlarini shartli ravishda bir necha guruhga bo‘lish mumkin:

birinchi guruh — millat, xalq, davlatchilik, madaniyat, me’moriy yodgorliklar va boshqalarni qamrab oluvchi tarixni, ming yillar davomida rivojlanib kelayotgan agrar madaniy an’analarni, geografik shart-sharoitga aloqador tarixiy munosabatlarni va boshqalarni ifodalovchi moddiy meros;

ikkinchi guruh — xalqimizga xos bir necha ming yillik diniy e’tiqod, ta’lim-tarbiya, shuningdek, barcha ilm-fan sohalari va ular rivojida muhim o‘rin tutgan mutafakkirlar va ularning asarlari, xalq ijodini qamrab oluvchi madaniy meros;

uchinchi guruh — xalqimizga xos an’analar, urf-odatlar, marosimlar, bayramlar, turmush tarzi bilan bog‘liq boshqa madaniy omillar;

to‘rtinchi guruh xalq qadriyatlari, tafakkur tarzi, xalqqa xos mafkuraviy xusiyatlar, ruhiyat va o‘zaro ijtimoiy munosabatlar;

beshinchi guruh — hozirgi jamiyatimizda bevosita amaliy faoliyat yuritayotgan, inson tarbiyasida katta ta’sirga ega, umuman, mafkuraviy

dunyoqarash shakllanishida bosh rol o'ynaydigan ta'lim-tarbiya maskanlari, ommaviy axborot vositalari, kutubxona, teatr, san'at saroylari va shu kabi boshqa mafkuraviy ta'lim vositalarini o'z ichiga oladi[2].

Xulosa: Mafkuraviy tahdidlarga qarshi kurashishda buyuk ajdodlar me'rosidan foydalanish eng samarali omillardan biridir. Mafkuraviy tarbiya mezonlaridan yana biri ilmu ma'rifat, ta'lim-tarbiya bo'lib, ularga inson kamoloti va millat ravnaqining eng asosiy sharti va garovi sifatida qaralgan. Kelajak poydevori bilim dargohlarida yaratiladi, boshqacha aytganda, xalqning ertangi kuni qanday bo'lishi farzandlarning bugun qanday ta'lim va tarbiya olishiga bog'liq. Buning uchun har qaysi ota-ona, ustoz va murabbiy har bir bola timsolida, avvalo, shaxsni ko'rishi zarur. Ana shu oddiy talabdan kelib chiqqan holda, farzandlarni mustaqil va keng fikrlash qobiliyatiga ega bo'lgan, ongli yashaydigan komil insonlar etib voyaga yetkazish ishi ta'lim-tarbiya sohasining asosiy maqsadi va vazifasi bo'lib qoladi. Bu esa ta'lim va tarbiya ishini uyg'un holda olib borishni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Uvatov U. "Buyuk yurt allomalari" T.; "O'zbekiston" nashriyoti, 2016.
2. Ziyomuhammadov B. va boshqalar. Ma'naviyat asoslari. (Darslik). – T.: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi", 2000.
3. S.Samadova "Milliy g'oya ma'naviyatning pedagogik asoslari" o'quv qo'llanma. "Durdona" nashriyoti. Buxoro 2022.
4. Kahhorjonovna, O. D. (2022). Future Teachers' Specific Characteristics of Development of Cognitive Acceptance of Professional Knowledge. Miasto Przyszłości, 29, 1-2

YANGICHA IJODIY-MA'NAVIY JARAYONLAR JAMIYAT A'ZOLARINING INTELLEKTUAL TAKOMILIDA MUHIM AHAMIYAT KASB ETADI

Allayorov Safar Xushvaqtovich

"O'zbekiston Respublikasi Oliy sudining
axborotnomasi" ilmiy-amaliy jurnali va "Kuch –
adolatda" gazetasi birlashgan tahririyati bo'lim
muharriri

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada novator ijodkorlar ijodiy laboratoriyasidagi nodir intellektual yaratishlar nafaqat zamonaviy o'zbek she'riyatida, balki, umuman, adabiyotda e'tibortalab ijodiy-ma'naviy strategik masala darajasida namoyon bo'layotgani; shu nuqtai nazardan, jamiyatimiz hayotida sodir bo'lgan ijodiy yutuqlarni ijtimoiy-gumanitar va ma'naviy-ma'rifiy sohalaridagi yaratuvchanlik runidan oziq olayotgan ilmiy-estetik munosabatlarga keng tatbiq etib borish taraqqiy topayotgan adabiyot uchun ham, jamiyat uchun ham zamonaviy ehtiyoj va zarurat ekanligi; turli yot oqimlar, mafkuraviy tahdidlar jamiyat taraqqiyotiga muttasil

ravishda xavf-xatar yog‘dirayotgan tig‘iz damlarda yangi kashfiyot va ixtirolarni rag‘batlantirish, ularga yetarlicha e‘tibor qaratish har qachongidan ham muhim masala sifatida kurash maydoniga chiqqanligi; aholi qatlamlarini har xil tajovuz-tahdidlardan ishonchli muhofaza qilish mas‘uliyatini yanada kuchaytirishda ijodiy-ma‘naviy jarayonlarning ahamiyati beqiyos ahamiyat kasb etishi atroflicha tadqiq etiladi.

Kalit so‘zlar: novator ijodkorlar, ijodiy laboratoriya, nodir intellektual yaratishlar, zamonaviy o‘zbek she‘riyati, ijodiy-ma‘naviy strategik masala, jamiyatimiz hayoti, yaratuvchanlik runi, taraqqiy topayotgan adabiyot, intellekt asri, kashfiyotlar, targ‘ib va tashviq etish, millat ziyolilari, birlamchi vazifa, adabiy jamoatchilik.

Xalqimiz ma‘naviyati azaldan o‘z davriga nisbatan yuksak darajadagi ilmiy-ijodiy, ma‘naviy-ma‘rifiy va axloqiy-estetik ta‘limotlarga boy bo‘lib, jahon tamadduniga o‘ziga xos yo‘sinda katta ta‘sir ko‘rsatib kelganligi bugungi kunda hech kimga sir emas. Bu zabt etilgan ilmiy-ijodiy cho‘qqilar qanchalik yuksak salohiyatli va ularning zobitlik maqomi nechog‘li sharaflil bo‘lmasin, hech qachon, ayniqsa, bugungi intellekt asrida ular bilan faqat faxrlanish o‘zi kifoya qilmaydi, bu hol cheklanish asorati sifatida namoyon bo‘lishi shubhasiz. Chunki millatning yangi zamonga xos ijtimoiy-ma‘naviy takomili shuni taqozo etadi. Zero, ilmiy-ijodiy yo‘nalishda yangi-yangi kashfiyotlar yaratmaslik – lahza sayin tobora taraqqiy topayotgan katta tamaddundan ortda qolib ketish degani. Binobarin, bugungi kunda adabiy jamoatchilik e‘tiboriga havola etilgan ayrim asarlar go‘yoki sir darajasida ekanligi taajjublanarlidir.

Ta‘kidlash joizki, jamiyat hayotidagi yangicha ijodiy-ma‘naviy jarayonlar azaldan tarkib topgan yuksak tamaddun salohiyatiga mushtarak yangilik sifatida o‘z qadru qimmatiga ega. Bizgacha qilingan tadqiqotlarda xalq og‘zaki ijodi, xususan, og‘zaki dostonchilik yozma adabiyotdan ancha oldin paydo bo‘lgani qayd etiladi. Yaqin tarixiy dalillarga murojaat qilsak, 1995-yili barcha turkiy tilli davlatlarda “Manas” eposining 1000 yilligi xalqaro miqyosda umumxalq bayrami sifatida keng nishonlandi. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1998-yil 13-yanvardagi “Alpomish” dostoni yaratilganligining 1000 yilligini nishonlash to‘g‘risida”gi qarori hamda YUNESKOning 1999-yildagi tadbirlar rejasiga muvofiq, O‘zbekistonda 1999-yil noyabr oyida “Alpomish” dostonining 1000 yilligi keng nishonlandi. So‘nggi tantanalar 1999-yil 6-noyabrda Termiz shahrida bo‘lib o‘tdi. Shu munosabat bilan u y erda xalqaro ilmiy konfrensiya o‘tkazildi va hokazo. Shunday ekan, bizningcha, yozma adabiyotning ildizi juda qadimiy. Chunki bundan 28 asr muqaddam bashariyatni larzaga solgan “Iliada” va “Odisseya” dostonlaridan tortib, biz fikr yuritayotgan “Odam va Omad” hamda “Tabiat va Oqibat” zarbuldostonlarigacha qancha yirik nazmiy asarlar yozilmadi. Ilmiy tadqiqotimiz shuni ko‘rsatadiki, barcha muvaffaqiyatli chiqqan asil va betakror dostonlarda epik umumshtirish kayfiyati ustuvor bo‘lib, bu badiiy mahorat jamiyat a‘zolarining ma‘naviy-intellektual bilimi, ijtimoiy-ma‘rifiy

qarashlari, hayotiy motivlari, fuqarolik nuqtai nazari va boshqa emotsional jihatlarini badiiy bo'yoqlarda yaqqol ifodalaydi.

Darhaqiqat, yangi nazmiy janrlarning asilligi va betakrorligiga alohida e'tibor qaratish, ularning o'ziga xos ilmiy-ijodiy jihatlarini atroflicha yoritish vaqti keldi. Shuningdek, kashfga doir ijodiy izlanishlar jamiyat a'zolarining ma'naviy-intellektual takomilida nechog'li o'rin tutishi, yangi ijodiy hodisalarning badiiylik qiymati, baayni she'riyat shinavandalari va adabiyot muhiblari ma'rifiy-axloqiy madaniyatiga ko'rsatayotgan ma'naviy-intellektual ta'siroti, shu bilan birgalikda, mualliflarining fuqarolik nuqtai nazari xususidagi nozik va muhim masalalarni xolisona ilmiy tavsiflashga katta e'tibor qaratish – bugungi adabiyotning birlamchi vazifasi.

Misol uchun, yuqoridagi talablarga ko'ra, qiziqish bilan o'qib chiqqan bir talay o'quvchilar (shoirilar, adabiyotshunos olimlar, tarjimonlar, she'riyat muhiblari, adabiyot fani o'qituvchilari, shu soha bo'yicha ilmiy izlanuvchilar) har ikkala zarbuldostonni chinakam adabiy-badiiy mo'jiza deb atash mumkin, chunki ulardagi o'ziga xoslik shu paytgacha umuman adabiyotda mavjud bo'lgan tartib-taomillardan ham, mezonlardan ham o'zgacha – mutlaq original, shu paytgacha qo'llanilgan badiiy imkoniyatlardan esa, maksimal darajada foydalanilganligini e'tirof etishdi. Bunday ilmiy-ijodiy ta'rifot bir talay zamondosh ijodkorlarning ham nuqtai nazarini ifodalaydi. Biroq, ochiq aytish kerakki, ilk zarbuldostonni – adabiyotdagi yangi eng katta nazmiy janrni hamma ham chapak chalib qarshi olgani yo'q. Avvaliga O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasining She'riyat kengashida taniqli shoirilar, adabiyotshunos olimlar va kengash a'zolari ishtirokida qizg'in muhokama bo'lib o'tgach, uni ijodiy qayta ishlash uchun mo'jaz tavsiyalar berildi. Bu borada mohir va dongdor adabiyotshunos olim, professor Qozoqboy Yo'ldosh shunday yozadi: “Odam va Omad” asarini o'qiganlarning ko'pchiligi unga zarbuldostoni nimasi tag'in, shunaqasiyam bor ekanmi deganday qaradilar. Aslida biror bitikning qandayligi uning tasavvurimizga mos kelish-kelmasligi bilan belgilanmaydi. E'tiborimizga sakkiz doston qo'shiluvidan hosil bo'lgan bitta zarbuldoston asari havola qilingan. Bitikning yaxlitligi nimada? Sakkiz butunlikni o'zaro birlashtirib turuvchi mohiyat nimadan iborat? Bu dostonlar sakkizligida nima bor o'zi? Ulardagi tasvir o'qirmanga nimasi bilan qiziqarli va badiiy-estetik jihatdan ahamiyatli? Bitikni o'qish asnosida shu savollarga javob izlansa, maqsadga muvofiq bo'ladi. O'qirman ham, sinchi olim ham asardan unda yo'q narsani emas, bor narsani qidirgani ma'qul.”[1]

Alhol ana shu yo'sinda ish tutgan, ya'ni “asardan unda yo'q narsani emas, bor narsani qidirgan” O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi She'riyat kengashining bir necha a'zolari yozma ravishda bildirgan ayrim fikr-mulohazalarga e'tibor qaratish ham muhim ahamiyat kasb etadi: “... turkumdagi dostonlarning har birida

Odamning botiniy va zohiriy sifatlarini qahramonning umumiy tiynati va ruhiyatidan kelib chiqib ta'riflaydi, – deb yozadi taniqli adabiyotshunos olim, professor No'mon Rahimjonov. – Falsafiy-majoziy voqealarni birlashtiruvchi syujetlar tizimi yaratgan. Siz bizga zamondosh Odamning voqelikka, hayotga, odamlarga, kechmishu bugunga munosabati yuksak ma'naviy-axloqiy qadriyatlarga tayanadi (Adolat, Ezgulik, Go'zallik). Odam Banda – Do'st – Hamkor – Kas – Kishi – Voiz – Ajdod – Avlod – El – Xalq – Ulug' Sarbon – Millat – Elat kabi bir qator mavzu ko'lamiga xos adabiy qiyofalarda aks ettiriladi.”[2] Mamlakatimiz adabiy muhitida katta mavqe kasb etgan hurmatli domlamiz “falsafiy-majoziy voqealarni birlashtiruvchi syujetlar tizimi yaratgan” deb bejiz ta'kidlayotgani yo'q. Zero, ilk zarbuldostonning “ipidan ignasi”gacha puxta o'rganib chiqqan dastlabki olimlardan biri u – yangi janrning ilk tadqiqotchilaridan. Garchi bu asar hali ko'plab ilmiy tadqiqot-taqrizlarni taqozo etsa-da, uning fikrlarini chetlab o'tib bo'lmaydi, deb o'ylaymiz.

Shu o'rinda mavzuga doir yana bir iqtibos keltirish maqsadga muvofiq bo'ladi: “Muallif bu dostonlarida bir ijodkor sifatida, qolaversa, shu yurtning farzandi-fuqarosi sifatida o'zining iqtidori, tafakkur tarzi, quvvai hofizasi darajasida o'zini hayajonga solgan tuyg'u va sezimlar haqidagi fikrlari, mushohada va munozaralarini dostonlararo mavzumondand majoziy she'r, hikoyat hamda “Dedi Safar” va “Dedimki men” tarzidagi yangi original badiiy talqinlarda taqdim etadi. Qaysidir ma'noda, o'z hayotida boshidan kechirgan voqea-hodisalarga sharh izlaydi. Inson umrining mazmuni, jamiyat va inson, borliq-mavjudotlar sarvari – odamzodning o'zga xilqatlardan farqini belgilovchi aqlu zakovati, insonning qalbi va undagi adolat, haqiqat, imon kabi tuyg'ular muqaddasligi haqida atroflicha mulohaza yuritadi.”[3] Ushbu fikrlarni yozgan katta shoir va tarjimon Muhiddin Omon “dostonlararo mavzumondand majoziy she'r, hikoyat hamda “Dedi Safar” va “Dedimki men” tarzidagi yangi original badiiy talqinlar”ni zimdan fahmlagan. Matn ohangidan ham sezilib turibdiki, bu yondashuvlar unga erish tuyulmayapti, aksincha, bir zamondosh ijodkor sifatida unda jiddiy qiziqish uyg'otgan.

Shuningdek, yana bir xuddi shunday malakali mutaxassis – O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi She'riyat kengashi a'zosi Oygul Suyundiqovanning bu boradagi fikri ham diqqatga molik: “Bu asarda hali hech kim qo'l urmagan mavzuga ham chuqur yondashilgan. Albatta, jur'at ham katta narsa, jasorat bilan egizak bu so'z. Shuning uchun ham adabiyot maydonida yaratilgan har bir yangi asar xuddi o'sha ijodkorning shaxsiyatiga, irodasiga, boshqasa aytganda, hayotdagi ismiga o'xshaydi, judayam katta ahamiyatga ega.”[4] Adabiyotshunoslikda ham o'rinli mulohaza ortiqcha bahs uyg'otmaydi. “Bu asarda hali hech kim qo'l urmagan mavzuga ham chuqur yondashilgan”ligi haqidagi e'tirofni ko'pni ko'rgan taniqli shoira, oqu qorani bexato ajrata biladigan tajribali tarjimon aytayotganiga

e'tibor qaratish joiz, albatta. Chunki bu va undan oldingi muhlohzalar biz fikr yuritayotgan ilmiy mavzuni to'laqonli ravishda to'ldirib, mazkur ilk janr bo'lgan zarbuldostonning olamshumul yutuqlari borasidagi fikrimizni yaqqol tasdiqlaydi.

Yana o'quvchi-mutaxassislar fikriga e'tibor qaratsak, maqsadga muvofiq keladi, deb hisoblaymiz. Chunonchi, "Mazkur asarda diqqatga sazovor muayyan davriy ijtimoiy-ruhiy hodisalar badiiy yo'sinda asarning bosh qahramoni bo'lgan Odam ishtirokida uning botiniy va zohiriy sifatlarini ramziy-majoziy uslubda falsafiy mushohadalar bilan chuqur tahlil etish orqali muvaffaqiyatli ochib berilgan: teran ifoda, falsafiy talqin va tuyg'ular – adabiyotda yangi obrazlar yaxlit badiiy kompozitsiyaga egaligi jihatidan yuksak e'tirofga loyiq." [5], – deb yozadi O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi She'riyat kengashi a'zosi, taniqli shoir Humoyun Akbar. Shubhasizki, mohir shoir va tarjimon ko'p asarlar yozgan va boshqa tillardan ona tilimizga jahonning sara asarlarini o'g'irgan, ham tajribali, ham talabchan ijodkorning bunday e'tirofi, xususan, "asarda diqqatga sazovor muayyan davriy ijtimoiy-ruhiy hodisalar badiiy yo'sinda asarning bosh qahramoni bo'lgan Odam ishtirokida uning botiniy va zohiriy sifatlarini ramziy-majoziy uslubda falsafiy mushohadalar bilan chuqur tahlil etish orqali muvaffaqiyatli ochib berilgan: teran ifoda, falsafiy talqin va tuyg'ular – adabiyotda yangi obrazlar yaxlit badiiy kompozitsiyaga egaligi jihatidan yuksak e'tirofga loyiq" deyilishi betaraf va xolisona muhit – adabiyot kishisining haqiqiy dil iqrori sifatida jaranglaydi.

Yana bir bilimdon o'qirman-mutaxassis – O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi a'zosi, taniqli shoir va huquqshunos Hol Muhammad Hasan o'zining ushbu asarni o'qish asnosidagi ilk taassurotini shunday bayon qiladi: "Men bu asarlardan juda quvonib junbishgayam keldim, chunki biz e'tibor qilmay yurgan oramizdagi shoir kattagina faylasuf ekan o'z-o'zidan. She'riy shakllarni shunaqangi badiiy mahorat bilan keltiribdiki, ularning har biri bilan dostonni oxiriga etkazish – judayam mashaqqatli ish." [6] Albatta, samimiyatda gap ko'p. Ayniqsa, bunday mashvaratlarda, ya'ni adabiyotga taqdim etilayotgan yangi janr muhokamasida qalb qa'ridan qalqib chiqqan dilkash e'tirof – ortiqcha bo'yoqsiz, andishani qo'rqqoq qilmay, ochiqchasiga ko'ngil atalmish ezgulikda ham, yovuzlikda ham chek-chegara bilmaydigan antiqa xilqatni baralla ochib tashlash ziyoliman deb yurgan har qanday zotning qo'lidan kelavermaydi. "She'riy shakllarni shunaqangi badiiy mahorat bilan keltiribdiki, ularning har biri bilan dostonni oxiriga etkazish – judayam mashaqqatli ish" degan iqrorga kelish uchun adabiyot muhibi, avvalo, chinakam shoir, ya'ni mard va mahoratli, iste'dodli – Yaratgandan inoyat etilgan qalami bor haqiqiy ijodkor bo'lmog'i lozim. Yo'qsa, odam bolasi bunday dangal va samimiy munosabat yurgiza olmasligi aniq.

Alalxusus, millatning – jamiyat a'zolarining yangi zamonga xos ijtimoiy-ma'naviy takomili jamiyat hayotidagi yangicha ijodiy-ma'naviy jarayonlar

nechog'li faol yoki sust ekanligiga ko'p jihatdan bog'liq bo'lib, baayni real ijtimoiy kelib chiqishi va turmush tarziga ko'nikma hosil qilib, yorqin kelajak haqidagi ezgu orzu-umidlarini mujassamlashtirishiga yetarlicha o'ziga xos dalda beradi, ruhlantiradi. Basharti, ularning kompozitsiyaviy qurilishi va syujetlar tizimi bir-birlarini to'ldirib, badiiy tasvir vositalari orqali bir-birlariga uyg'unlashib, yaxlitlik kasb etsa, bunday yetuk dostonlarning epik xususiyatlari adabiyot olami ichra tarkib topgan badiiy mezonlarga tayanib, yangi ijodiy uslub va tajribalar asosida monumentallik darajasiga ko'tarila oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- 1) Qozoqboy Yo'ldosh. "Yangi ijodiy hodisa", so'ngso'z. "Odam va Omad", to'plam. – T.: "Akademnashr", 2018. 195-bet.
- 2) No'mon Rahimjonov. "Yuksak ma'naviy-axloqiy qadriyatlar ifodasi", so'zboshi. "Odam va Omad", to'plam. – T.: "Akademnashr", 2018. 10-bet.
- 3) Muhiddin Omon. "Ijodiy imkoniyatlar namoyishi", so'ngso'z, "Odam va Omad", to'plam, – T.: "Akademnashr", 2018. 200-bet.
- 4) Oygul Suyundiqova. "Jur'atli asar", so'ngso'z, "Odam va Omad", to'plam, – T.: "Akademnashr", 2018. 202-bet.
- 5) Humoyun Akbar. "Katta jasorat", so'ngso'z, "Odam va Omad", to'plam, – T.: "Akademnashr", 2018. 204-bet.
- 6) Hol Muhammad Hasan. "Qoyilmaqom asar", so'ngso'z. "Odam va Omad", to'plam, – T.: "Akademnashr". 2018. 205-bet.

O'ZBEK XALQINING IJTIMOIIY HAYOTIDA OILA VA NIKOH MUNOSABATLARINING IJTIMOIIY TRANSFORMATSIYA JARAYONLARI

Pardayeva Sevara Akram qizi,
Jizzax davlat pedagogika universiteti
2-bosqich tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek xalqining ijtimoiy hayotida oilaviy munosabatlarining ijtimoiy transformatsiya jarayonlari aks ettirilgan. Shuningdek, bugungi o'zbek jamiyati ayollarining oila, mahalla va jamiyatga munosabati, ijtimoiy falsafiy taxlillarda ijtimoiy demografik transformatsiya oila va nikohning modernizatsiyasi xalqlarning islomiy turmush tarzi moddiy va madaniy jihatlariga ham to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Oila, ijtimoiy hayot, oilaviy munosabatlar, ijtimoiy transformatsiya.

O'zbek xalqi ijtimoiy hayotining falsafiy taxlili tarixiylik doirasi yozuvgacha bo'lgan davrlar bilan bog'liq bo'lib, jamoaviylikka tayanishi bilan o'ziga xos paradigmal jihatga egadir. O'lkamizning tabiati, iqlimi hosildor yerlari sersuv daryolari o'troq dehqonchilik va chorvachilik bilan shug'ullanish, hunarmandchilik va savdo-sotiqning rivojiga zamin qo'ygan. Bu hol o'zbek halq

ijtimoiy hayotini milliy xalq og‘zaki ijodi, folklorida tashqi olamni o‘zlashtirish, obyektiv olamni anglashda xalqning ilk donoligi, o‘ziga xos turmush tarzi, nafosat va farosat falsafasini rivojlanganligi haqida fikr yuritishga imkon beradi. Shu bois, O‘zbekiston hukumati ajdodlarning merosi «...tarixiy va madaniy tajriba jamiyat a‘zolarining individual va umumiy rivojlanishi uchun zaruriy shart ekanligini jamoatchilik ongiga singdirish, bu borada jamoatchilik tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash»ga doir milliy madaniyatni rivojlantirish» vazifasini belgilanishi tadqiqot mavzusining nazariy-uslubiy asosidir.[1] Oila va nikoh ijtimoiy makon sifatida jamiyatning taraqqiyoti bilan mos ravishda transformatsiyalashuvi qonuniy jarayon hisoblanadi

O‘zbek xalqi ijtimoiy taraqqiyotining barcha bosqichlari jamiyatning “Osiyocha” moddiy ishlab chiqarish asoslari dehqonchilik va chorvachilik bilan chambarchas bog‘liqligi, odamlarning tabiat hodisalari iqlimning holati dehqonchilikda jamoaviy hamkorlikni talab etgan. Chunki, alohida olingan dehqonning qishloq xo‘jaligi bilan shug‘ullanib, yuqori hosil olish ekinni o‘z vaqtida ekish, ishlov berish, hosilni yog‘ingarchilikka qoldirmay yig‘ib olish jamoaviy xatti-harakat o‘zaro ijtimoiy birlikni kafolatlagan. Keyingi yillarda Markaziy Osiyoda oila va nikohning ijtimoiy holati, taraqqiyot tendensiyalari, ma’naviy-axloqiy holati jahon hamjamiyati tomonidan ilmiy tadqiq etilib, unda «Osiyo ishlab chiqarish» usuli milliy-diniy turmush tarzida oilaviy munosabatlarni qon-qarindoshligining o‘ziga xos ijtimoiy institutlashtirgan. Jumladan, prof. Sofii Rosh mintqa oilasining ijtimoiy-psixologik va madaniy jihatlarini o‘ziga xosligi bilan shaxs oila orqali jamiyat va davlat bilan bog‘lanishi tufayli dehqon oilasining etnomadaniy jihatlarini o‘rganilmaganligi «oilaviy antropologiya modasi»ga tanqidiy munosabat bildirilgan [2].

Biz mintaqaviy oila va nikohning ijtimoiy madaniy, siyosiy va demografik holatini halqaro ilmiy anjumanda muhokama etilishini global muammo sifatida e’tirof etsakda, lekin zamonaviy o‘zbek oilasining «qarindoshlik» tizimlari jiddiy transformatsiyalashuvi, ayniqsa o‘zbek oilasida ayolning ijtimoiy-huquqiy maqomi gender tengligi kontekstidagi taxlillari yangilanganligini yodda tutish darkor. Bugungi o‘zbek jamiyati ayollarining oila, mahalla va jamiyatga munosabati feministik reyting darajalarda o‘tib, «Ommaviy madaniyat» darajasiga erishdi. Shu bois Toshkent Andijon va Xorazm shaharlaridagi gender tengligi G‘arb reyting darajasida baholanmoqda.

Tadqiqotchi Z. Rasulova o‘zbek xalqi ijtimoiy hayotida jamoaviylik psixologiyasini «Xududiy-ko‘shnichilik jamoasi bo‘lmish mahalla insonning kaysi ijtimoiy katlamga mansubligidan qat’iy nazar, ko‘ni-ko‘shnilarni o‘zaro hamjihatlik, milliy an‘analarga sodiqlik asosida birlashtiruvchi o‘zbek jamoasi ijtimoiy birikuvining an’anaviy tuzilmasidir. Mahallaning asosiy vazifalariga

marosimlarni birgalikda o'tkazish, o'z xududini batartib saqlash va obodonlashtirish, yosh avlodni ijtimoiy ruxda tarbiyalash» bilan izohlagan.[3] Darhaqiqat, o'zbek jamiyatida mahalla va oilaning genetik birligi axolining demografik madaniyati sifatida ijtimoiy madaniy muhitni hosil qilgan. Bizningcha, tadqiqotchi o'zbek xalqi ijtimoiy tajribasini ajdodlardan avlodlarga yetkazishda an'anaviy patriarxal oilaviy muhitni alohida ko'rsata olmagan, vorisiylik omili etibordan chetda qolgan.

O'lkamizda yashagan xalqlarning hayoti o'zaro bir-biriga yaqin etnik jihatlar bilan dehqonchilik ma'naviy madaniyati va ma'naviy-axloqiy tamoyillarda yaxlit bir qabilaviy etnik guruhlarining aloqa va turmush tarzida o'zaro ijtimoiy-madaniy yaxlitlikka qovushtirgan. Mahalliy xalqlar er.avv. II asrda Fors, Yunon bosqinlari davrida ijtimoiy ozodlik harakatlari ostida ham birlashish jarayonini boshidan kechirgan. Antik Kushon, Eftaliy, turk hoqonligi, so'ngra arab halifaligi davrlarida o'zining etnomadaniy turmush tarzi, ho'jalik yuritish tartibi, o'zining ijtimoiy boshqaruvini shakllantirishi tufayli kuchli davlatchilik uchun o'ziga xos ijtimoiy-siyosiy zamin hozirlagan. Manbalarda o'rta asrlarda o'lkamizda Samoniylar va saljuqiylar, g'aznaviylar xukmronligi davrida ilm-fan, san'atning gullab yashnaganligi haqida ma'lumotlar berilgan.

O'zbek etnolog olimlari ijtimoiy taraqqiyot transformatsiyasi tufayli "XIV asr 70 yillarida Amir Temur davlati qaror topishi, XI asr oxiri – XVI asr boshlaridan Shayboniylar, so'ngra Ashtarxoniylar davlatlariga qaramligi bo'lgan. Natijada "XVIII asr o'rtalarida uchta xonlik: Buxoro amirligi, Xiva va Qo'qon xonliklari tashkil topadi. XIX asr ikkinchi yarmida esa Turkiston Rossiya imperiyasi mustamlakasi, Qo'qon xonligi tugatilib" o'lka Chor Rossiyasining mustamlakasiga aylantirilishi ham hududiy taraqqiyotda o'zining izini qoldirgan.[4]

Ijtimoiy falsafiy taxlillarda ijtimoiy demografik transformatsiya oila va nikohning modernizatsiyasi xalqlarning islomiy turmush tarzi moddiy va madaniy jihatlar, etnokonfessional nuqtai nazardan o'zgarishi ilmiy tadqiqotning nazariy-uslabiy maqsadiga muvofiqdir. O'lkamizda yashagan 92 urug'larning etnik guruhlashuvi, ularning o'zaro ijtimoiy ittifoqi tarixiy taraqqiyotning qonuniyati sifatida yuz bergan. Chunki, xalqlarning etnomadaniy transformatsiyasini ijtimoiy falsafiy taxlillari ana shu ilmiy uslubiy tamoyillarda taxlili ilmiy izchililik va natijador yechimlarni aniqlashni ta'minlaydi.

O'zbek xalqi ijtimoiy hayotining modernizatsiyasida milliy o'zlikni saqlab qolish uchun yoshlarda ajdodlarning boy madaniy merosi urf-odat va marosimlariga ma'naviy-axloqiy qadriyatlariga sadoqat ila milliy o'zlikni identifikatsiya qila oladi. Masalaning mohiyatini anglashda o'zbek xalqining ijtimoiy hayot tajribasida huquqiylikdan ko'ra axloqiylik ustuvor bo'lib, milliy

o'zlikni anglash «...millatning ijtimoiy-siyosiy jarayonlarga, jamiyat va davlatni boshqarishga qaratilgan islohotlarga, taraqqiyot modellariga, jamiyatning kelajagiga oid etnosiyosiy munosabatlar hamdir. Bu munosabatlar millatning, fuqarolar o'z siyosiy-huquqiy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishida, ya'ni ijtimoiy-siyosiy hayotda o'z manfaatlarini himoya etuvchi subyektlar sifatida qatnashishida namoyon» bo'lishi haqidagi tadqiqotchilarning fikrlariga qo'shilamiz.[5] Yoshlarning milliy identikligi milliy madaniyatli shaxs sifatida til va din, madaniyatimiz yaxlitligini anglash orqali ifodalanadi. O'zbek halqi milliy mentalitetida mehnatsevarlik bilan birga bag'rikenglik, mehmondo'stlik, xayr saxovatlilik muhim axamiyat kasb etadi. O'zbek xalqi etnomadaniyatida kattalarga xurmat, yoshlarga nisbatan mehr-shafqat tuyg'ulari ham ijtimoiy madaniyat sifatida qaror topgan.

Jamiyatning taraqqiyotidagi modernizatsiya jarayoni rus mustamlakasidan boshlanib, mahalliy axolining turmush tarziga sanoat ishlab chiqarishi, "ish vakti va ish haqi" degan kapitalistik munosabatlar kirib keldi. Chunki an'anaviy turmush tarzi ishlab chiqarishida ish vaqti va dam olish vakti, ish haqi degan masalalar umuman muomalada bo'lmagan. Bu hol an'anaviy turmush tarzidagi jamoaviylikdan "individuallikka" o'tish industriallashuv va shahar turmush tarzi oila va nikohni yangi ijtimoiy munosabatlarning qolipiga soladi.[6] Biz ijtimoiy industriallikkacha bo'lgan feodal ijtimoiy ishlab chiqarish tarzida jamiyatda alohidalikdan ko'ra o'xshashlik va umumiylik ustuvor bo'lganidan oila tarixi haqidagi qarashlar bilan dalilladik.

O'lkamizda Rossiyaning tarixan ishtiroki sanoat ishlab chiqarishining homi ashyoni qayta ishlash sanoatini kengayishi, maxalliy axolidan ishchi va muxandislarning qatnashuvi tufayli axoli turmushi industrializatsiya va urbanizatsiya muhitiga tortilgan. Natijada, o'lka axolisining turmushi yangi odat va an'analar, ya'ni oila va nikoh munosabatlarida mehnati taqsimoti, ayollarning sanoat ishlab chiqarishiga tortilishi bilan uy-xo'jalik yuritish ishlarida jiddiy o'zgarish yasaldi. Patriarxal an'anaviy erkak "ko'chani odami, ayolga uy yumushlari, bola tarbiyasi" tamoyili ayollar foydasiga isloh qilindi. Milliy o'zlikdan begonalashuvning ilk bosqichi texnogen sivilizatsiya sharoitida «Ommaviy madaniyat»ga moslashuv, yuksak ma'naviyat bilan yangi mafkuraviy taxdidlar ziddiyatiga asos ko'yildi. Masalaning murakkabligi etnomadaniy jarayonlarning turli tumanligi yoshlarning bilim va ko'nikmalarini yuksalishi, hissiy maqsadga mo'ljal olishi, odamlarning umumiy farovonlik yo'lida ijtimoiy faolligini dissertatsiya izlanishlari bilan ham dalillash mumkin.[7]

Jamiyatning ijtimoiy tajribasi tarixiy, ijtimoiy-iktisodiy rivojlanish oila va nikohda turli tabiiy-geografik sharoitlar ta'sirida xalklarning o'ziga xos va mos ma'naviy-psixologik etnologik maqomini hosil qilishi bilan birga millatlararo

yaqinlik va umumiylikni oila va nikoh vujudga keltiradi. Zero, har bir xalqning oila va nikoh munosabatlari milliylik va diniylikning o'chog'i, ijtimoiy funksional ta'lim va tarbiya maskani sifatida kelgusi avlodlarga merosiylikni tashuvchisi bo'lishi tabiiy holdir. Bizning ilmiy taxlillarimizda Rus bosqini davridagi oila va nikoh munosabatlarida oilaning asosiy boquvchisi erkak bo'lishi, ayolning uy xo'jalik ishlari bilan bandligi saqlanib qolishi tufayli an'anaviy oilaning milliy-diniy asoslari saqlanib qolgan.

Har bir xalqning oila va nikohida etnik urf-odat va an'analar, turmush tarzi ho'jalik yuritish tartibida etnomadaniyat ma'naviy axloqiy qadriyatlashuvi yuz beradi. Bu hol o'zbek xalqi etnomadaniyatida oila va nikohning ijtimoiy tizimdagi mavqei va funksionalligini taxlil etish orqali millatning o'zga xalqlardan oilaviy o'zgachaligi bilan turmush madaniyati qaror topadi. Millatning milliy o'zligi ijtimoiy tajriba va oilaning ko'p avlodli shakli bilan transformatsiya jarayonlariga immunitet bo'lib qolgan.

Oila va nikoh dialektik o'zaro aloqadorlik va rivojlanishda davlatning ijtimoiy hayoti bilan uzviy aloqadorlikda farzanlilikka munosabat o'zgarish jarayonlarini anglash imkonini beradi. Bolaalrning ijtimoiy ishlab chiqarish, ho'jalik yuritishdagi ishtiroki serfarzandlikni ta'minlagan. Etnopsixolog olim K.Payk fonemika so'ziga asoslanib, «Emic» yondashuvi, ya'ni "... shaxsning mazkur madaniyat muxitida kanday faoliyat ko'rsatishi, fikrlashi, xis kilishini o'rganish. «Etic» yondashuvga suyanadigan etnopsixologiyaning predmeti – etnik birliklarda va har xil madaniyatlarda ruxiy o'zgarishlarning o'xshashligi va farkini tadqiq kilish”da otalik va onalik va farzanlik bo'yicha taxliliga qo'shilamiz.[8] U oila va nikoh millatning moddiy va ma'naviy ishlab chiqarish jarayonida erishgan ishlab chiqarish yutuqlari, ma'naviy-axloqiy bilimlar yig'indisi ko'p yadroli oilada qatta avloddan yosh avlodga ijtimoiy tajriba shaklida o'tishiga ishora qiladi.

Oila va nikohning transformatsiyalashuvi jarayoni yurtimizda SHo'rolar tuzumi davrida o'lkada xotin-qizlarning ozodligi “Xujum” harakati bilan yangi tizimli bosqichga o'tdi. Sovet hukumati tarkibida Markaziy Osiyo respublikalari siyosiylashgan gender tengligiga ilk bor yuridik rasmiylashtirish orqali sanoat va qishloq ho'jaligida “ishchi ko'llarga” ehtiyojni ta'minladi. Bu hol ayolarning erkaklar bilan zavod va fabrikalarda, paxta dalalarida mehnat qilishi, ularning oila byudjetiga munosib “tenglik” hissasi oilaviy turmush munosabatlariga o'z korreksiyasini kiritdi.

O'zbek ayollarining davlat, jamiyat hayotidagi faol ishtiroki ularning dunyoqarashida o'zgarish yasashi, tibbiy sog'lomlik madaniyati yuksalishi farzandlar o'limi jiddiy pasaydi. Shu bilan birga Sovet hukumati o'lka axolisining serfarzandlilik an'anasini rag'batlantirgan. Chunki, sobiq Ittifoqning ishlab chiqarish va harbiy mudofaa xavsizligini ta'minlashda axolining serfarzandlilik

jihati muhim siyosiy ahamiyat kasb etardi. Ayollarning ijtimoiy faolligi, farzandlilik qadriyatida SHo'rolar tuzumi jiddiy o'zgarish yasashga intilmadi, lekin ayollarning gender tenglik huquq va erkinliklari oilada farzandlar sonini belgilash oila va nikohda "er tanlash huquqi"ga erishildi. Respublikamiz olimlari jamiyat taraqqiyotida milliy-ma'naviy o'zlikni saqlab qolishda oila va nikoh muammolari tadqiqida ijtimoiy tajribaning vorisiylik kontekstida ilmiy tadqiq etilmaganligi e'tirof etilgan.[9] Xotin-qizlarning jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayotida erlar bilan tengligini anglagan holdagi ishtiroki oilaviy munosabatlarda ishlab chiqaruvchi va iste'molchi tengligini o'rnatilishida jiddiy modernizatsiyaga erishilgan, deb hisoblaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 28 noyabrdagi PQ-4038-sonli "O'zbekiston Respublikasida milliy madaniyatni yanada rivojlantirish konsepsiyasi" qaroriga 2-ILOVA // <https://lex.uz/docs/4084926>
2. Рош С. Семья в Центральной Азии: новые исследовательские перспективы/ пер. Каримов Э. и Сирулев Р. -Берлин. Гейбелберг университети 2016. Б.8
3. Rasulova Z.A. O'zbek oila va nikoh an'analari va munosabatlarida mahalla institutining roli// Журнал Современное образование. -2016. -№ 12. – В. 69 (69-76)
4. Doniyorov A., Bo'riyev O., Ashirov A. Markaziy Osiyo xalqlari etnologiyasi. – T.: TDSHU, 2020. -378 b.
5. Qo'chqorov V. Milliy o'zlikni anglash va ijtimoiy-siyosiy jarayonlar. –Toshkent: Akademiya, 2007. -6 b.
6. Зидер Р. Социальная история семьи в Западной Европы. -М.: Владос. 2007. - С.292
7. Odinayeva Z. O'zbek milliy identikligi aksiologik tamoyillari va qonuniyatlariga falsafiy-konseptual yondashuv/ Fals. fan. bo'yicha diss –Toshkent: 2021. –B.97
8. Rasulova Z. Zamonaviy uzbeklarning oila-nikoh, munosabatlari. — T.: «O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi» Davlat ilmiy nashriyoti, 2013. -384-b
9. Джураева Н.А. Современные методологические подходы в изучении парадигмы цивилизаций // Вестник науки и образования. – М., – 2019. – № 24 (78). – С.24-27;

AVLODLAR UZVIYLIKI VA OILAVIY QADRIYATLAR: MAFKURAVIY BARQARORLIKNI TA'MINLASHDA AN'ANANING ROLI

Sharopov O'lmasbek Shuhrat o'g'li,
O'zMU tayanch doktoranti

Annotatsiya. Maqolada avlodlar uzviyligi va oilaviy qadriyatlarning Yangi O'zbekistonda mafkuraviy barqarorlikni ta'minlashdagi o'rni tahlil qilinadi. Muallif oilaning ijtimoiy institut sifatidagi roliga, an'anaviy qadriyatlarning avloddan-avlodga o'tish jarayoniga va bu orqali jamiyatda ma'naviy barqarorlikni mustahkamlashga alohida e'tibor qaratadi. Zamonaviy mafkuraviy tahdidlar fonida milliy oila modelining himoyasi va mustahkamlanishi – mafkuraviy xavfsizlikning muhim omili sifatida talqin etiladi. Shuningdek, maqolada avlodlar

uzviyligini ta'minlovchi an'anaviy qadriyatlarning bugungi zamon sharoitida qayta talqin qilinishi va yosh avlod tarbiyasida tutgan o'rni yoritiladi.

Kalit so'zlar: avlodlar uzviyligi, oilaviy qadriyatlar, an'ana, mafkuraviy barqarorlik, ma'naviy meros, oila tarbiyasi, mafkuraviy tahdid.

Bugungi globallashuv va raqamli axborot makonining kengayishi sharoitida jamiyatning mafkuraviy barqarorligini ta'minlash dolzarb masalalardan biriga aylandi. Ayniqsa, Yangi O'zbekiston taraqqiyotida inson omili va ma'naviy yuksalish mezonlariga tayanilgan holda amalga oshirilayotgan islohotlar kontekstida, oila institutining barqarorligi va avlodlar uzviyligi masalasi strategik ahamiyat kasb etmoqda. Oila – jamiyatning eng kichik, biroq eng muhim ijtimoiy birligi bo'lib, u orqali nafaqat insonning shaxs sifatida shakllanishi, balki milliy qadriyatlarning davomiyligi, ma'naviy an'analarning barhayotligi ham ta'minlanadi. Shuning uchun ham mafkuraviy barqarorlik masalasida oilaviy tarbiya, an'anaviy qadriyatlarning avlodlar avlodga uzviylikda o'tishi, yoshlar ongiga sog'lom dunyoqarashni singdirish jarayoni alohida e'tibor talab etadi [1:2].

Zamonaviy tahdidlar – bu nafaqat tashqi axborot xurujlari yoki mafkuraviy bosimlar, balki milliy identitet, oilaviy qadriyatlar va ma'naviy mezonlarga putur yetkazuvchi ichki omillardir. Aynan shu nuqtai nazardan qaralganda, oilaning o'zida mavjud bo'lgan an'anaviy qadriyatlar – avlodlar uzviyligini ta'minlovchi va jamiyatda mafkuraviy barqarorlikni mustahkamlovchi eng muhim ijtimoiy-falsafiy asos sifatida qaralishi zarur. Mazkur maqolada avlodlar uzviyligi tushunchasining mazmuni, oilaviy qadriyatlarning mafkuraviy barqarorlikni ta'minlashdagi roli, an'ananing zamonaviy sharoitda yangicha talqini va yosh avlod tarbiyasida tutgan o'rni tahlil qilinadi.

Avlodlar uzviyligi tushunchasi – bu jamiyatda ma'naviy, axloqiy va ijtimoiy qadriyatlarning bir avloddan boshqasiga uzluksiz o'tishi jarayonidir. Bu jarayon orqali xalqning tarixiy xotirasi, madaniy merosi, milliy mentaliteti va ma'naviy yuksaklik tamoyillari saqlanadi. Avlodlar uzviyligi nafaqat biologik, balki ijtimoiy-madaniy, mafkuraviy va axloqiy ko'rinishda namoyon bo'ladi. Mazkur uzviylik o'z-o'zidan yuzaga kelmaydi. U oilada boshlanadigan, ta'lim tizimida davom etadigan va jamiyat hayotida mustahkamlanadigan murakkab tarbiyaviy-ijtimoiy mexanizm natijasidir. Ayniqsa, oila – bu jarayonning boshlang'ich va eng muhim bosqichi bo'lib, aynan shu muhitda bolaning shaxsiyati, qadriyatga munosabati va hayotiy dunyoqarashi shakllanadi.

Mafkuraviy barqarorlikni ta'minlashda avlodlar uzviyligi alohida o'rin tutadi. Chunki har bir jamiyat o'z mafkurasini mustahkamlash orqali ichki birlikni saqlaydi, tashqi tahdidlarga qarshi immunitet hosil qiladi va istiqbolga ishonch bilan qaraydi. Bunda tarixiy tajriba, ajdodlardan qolgan ma'naviy meros, milliy

urf-odatlar, odob-axloq normalari, diniy va diniy bo'lmagan qadriyatlar muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekistonda olib borilayotgan ma'naviy-ma'rifiy siyosatning asosiy yo'nalishlaridan biri ham aynan avlodlar uzviyligini ta'minlash, yoshlarni tarixiy xotira, milliy g'urur va ajdodlar merosiga hurmat asosida tarbiyalashdan iboratdir. Bu esa, o'z navbatida, mafkuraviy barqarorlikni mustahkamlovchi asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Avlodlar uzviyligi konsepsiyasining mafkuraviy asoslari quyidagi komponentlardan iborat: tarixiy xotira va milliy o'zlikni anglash;

urf-odatlar va an'anaviy qadriyatlarning saqlanishi; oila va jamiyat orasidagi ideologik uyg'unlik; yoshlarning ma'naviy immunitetini mustahkamlovchi tarbiyaviy mexanizmlar [2:3].

Shunday qilib, avlodlar uzviyligi nafaqat ijtimoiy jarayon, balki mafkuraviy barqarorlikning negizi sifatida qaralishi lozim. U orqali jamiyat o'zligini saqlaydi, zamonaviy tahdidlarga nisbatan qarshilik ko'rsatishga qodir bo'ladi va mustahkam mafkuraviy poydevorga ega bo'ladi.

Oila qadimdan o'zbek xalqining ijtimoiy hayotida ustuvor ahamiyat kasb etgan asosiy ijtimoiy institut bo'lib, u jamiyat barqarorligining, avlodlar uzviyligining, ma'naviy tarbiyaning bosh o'chog'i hisoblangan. Ayniqsa, an'anaviy oilaviy qadriyatlar – hurmat, vijdon, mehr, sadoqat, sabr-toqat, kattaga hurmat, kichikka izzat, ota-onaga ehtirom, halollik va rostgo'ylik kabi fazilatlar nafaqat shaxsni, balki butun jamiyatni mustahkamlovchi axloqiy mezonlar bo'lib xizmat qilgan.

Bugungi globallashuv sharoitida bu qadriyatlarning saqlanishi va yosh avlodga yetkazilishi mafkuraviy barqarorlik uchun hal qiluvchi omilga aylanmoqda. Chunki zamonaviy jamiyatga xos bo'lgan turli axborot oqimlari, ommaviy madaniyat, g'arblik turmush tarzining ta'siri ko'plab oilalarda qadriyatlar siljishiga sabab bo'lmoqda. Bu esa o'z navbatida yoshlar ongida chalkashlik, ma'naviy bo'shliq va milliy o'zlikka befarqlik keltirib chiqaradi. An'anaviy qadriyatlar esa bu bo'shliqni to'ldiruvchi, jamiyatda ideologik izchillikni ta'minlovchi asosiy vosita hisoblanadi. Oila ichida farzandlarga berilgan ma'naviy tarbiya – ularning jamiyatdagi faol pozitsiyasini belgilaydi, Vatanni sevis, Vatanga xizmat qilish, jamoaga hurmat bilan yondashish, odil va halol fuqarolik pozitsiyasini shakllantiradi. Aynan shunday qadriyatlar asosida tarbiyalangan yoshlar yot g'oyalarga nisbatan tanqidiy munosabatda bo'ladi va mafkuraviy tahdidlarga qarshi barqaror immunitet hosil qiladi.[3:4]

Yuqoridagilardan kelib chiqib, an'anaviy oilaviy qadriyatlarning barqarorlikdagi o'rni quyidagi jihatlar bilan belgilanadi: qadriyatlar orqali milliy g'oya va mafkura asoslarini mustahkamlash; jamiyatda ijtimoiy birdamlik va

ideologik uyg'unlikni ta'minlash; farzandlarda milliy o'zlikni anglash, tarixiy xotirani saqlash; mafkuraviy tahdidlarga qarshi mustahkam ijtimoiy immunitet yaratish lozim. Shu bois, an'anaviy qadriyatlarni zamonaviy sharoitda asrash, ularni yosh avlodga zamon talablari asosida yetkazish va amalda namoyon etish nafaqat oilaviy tarbiyaning, balki umumiy mafkuraviy siyosatning muhim tarkibiy qismi sifatida qaralishi lozim.

Zamonaviy dunyoda inson ongiga bo'lgan ta'sir vositalari tobora kuchayib borayotgan bir paytda, oilaning tarbiyaviy funksiyasi yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi, global madaniy oqimlar va ommaviy kommunikatsiya vositalari orqali singdirilayotgan chetdan kirib kelayotgan g'oyalar jamiyatning ichki mafkuraviy muvozanatini izdan chiqarish xavfini tug'dirmoqda.

Bunday sharoitda milliy qadriyatlarni inkor etishga yo'naltirilgan yot mafkuralar, oilaviy hayot va jamiyat tartib-qoidalarini buzuvchi chetdan singdirilayotgan turmush uslublari yoshlarning dunyoqarashi va qadriyat tizimiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa, nikoh institutining qadrsizlanishi, oilaviy mas'uliyat tushunchasining zaiflashuvi, hayotdan faqat huzur izlashga asoslangan iste'molchi ong va shaxsiy manfaatni jamiyat manfaati ustiga qo'yuvchi individualistik yondashuvlar bu boradagi muammolarni yanada chuqurlashtiradi. Shu sababli, oila nafaqat ma'naviy tarbiya, balki mafkuraviy immunitetni shakllantiruvchi asosiy ijtimoiy maktabdir. Oila muhitida bola dunyoni idrok etishni, insonlar o'rtasidagi munosabatni, axloqiy va estetik me'yorlarni o'rganadi. Eng muhimi, oila farzand ongiga milliy o'zlikni anglash, ajdodlar merosiga hurmat bilan qarash, mustaqil fikrlash va yot g'oyalarga nisbatan tanqidiy munosabatni singdiradi.

Mafkuraviy immunitetning kuchli bo'lishi – bu oiladagi sog'lom muhit, otananing mas'uliyati, ta'lim-tarbiya tizimining uzluksizligi va jamiyatda hukm surayotgan ijtimoiy qadriyatlar bilan chambarchas bog'liqdir. Aynan shu omillar orqali har bir yosh inson shaxs sifatida shakllanadi va mafkuraviy tahdidlarga nisbatan qarshilik ko'rsatishga qodir bo'ladi.

Zamonaviy tahdidlar sharoitida oilaning roli yanada kuchayadi. Oila – bu nafaqat bola voyaga yetadigan joy, balki mafkuraviy barqarorlikni mustahkamlovchi, milliy ongni shakllantiruvchi, jamiyatda yot g'oyalarning ildiz otishiga qarshi eng ishonchli ijtimoiy qalqondir.

Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, avlodlar uzviyligi va an'anaviy oilaviy qadriyatlar jamiyatning mafkuraviy barqarorligini ta'minlashda hal qiluvchi omil hisoblanadi. Oila nafaqat biologik avlodlarni bog'lovchi institut, balki tarixiy, ma'naviy, axloqiy va mafkuraviy jihatdan jamiyatning asosiy tayanch nuqtasidir. Aynan shu sababdan ham zamonaviy tahdidlarga qarshi kurashda oilaning ichki

mustahkamligi, an'anaviy qadriyatlarga sodiqlik va ular asosida shakllangan tarbiya tizimi alohida e'tiborga loyiqdir.

Bugungi kun sharoitida milliy o'zlikni saqlash, yoshlar ongiga yot g'oyalarning singishiga yo'l qo'ymaslik, mafkuraviy immunitetni shakllantirishda quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

1. Oilaviy tarbiyada an'anaviy qadriyatlarni zamon ruhiga mos shaklda qayta talqin qilish va ularni yosh avlodga qiziqarli, zamonaviy vositalar orqali yetkazish mexanizmlarini ishlab chiqish;

2. Maktabgacha, maktab va oliy ta'lim tizimida "Oila qadriyatlari va mafkuraviy immunitet"ga oid maxsus mashg'ulotlarni joriy etish;

3. Ota-onalarning ma'naviy-mafkuraviy savodxonligini oshirish bo'yicha tizimli seminar va targ'ibot dasturlarini yo'lga qo'yish, ayniqsa, yosh oilalar bilan ishlashda aniq metodik yondashuvlardan foydalanish;

4. OAV, ijtimoiy tarmoqlar va ommaviy axborot vositalari orqali oila va qadriyatlar mavzusini ijobiy yoritish, zamonaviy va milliy qadriyatlar uyg'unligini targ'ib qilish;

5. Jamiyatda oilaviy qadriyatlarni himoya qiluvchi huquqiy, ma'naviy va mafkuraviy tizimni kuchaytirish, ayniqsa nikoh institutining ijtimoiy nufuzini oshirish bo'yicha choralar ko'rish lozim.

Xulosa qilib aytganda, Yangi O'zbekiston sharoitida mafkuraviy barqarorlikni ta'minlashda oilaviy qadriyatlar va avlodlar uzviyligi bir-birini to'ldiruvchi asosiy g'oyaviy tayanchlardir. Ushbu qadriyatlar asosida shakllangan shaxs sog'lom tafakkur egasi, tanqidiy fikrlovchi, ijtimoiy mas'uliyatni his qiluvchi fuqaroga aylanadi. Bu esa jamiyatni barqaror, mustahkam va mafkuraviy jihatdan himoyalangan holatda saqlash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008. – 176 b.
2. Quronov D. O'zbek qadriyatlari: izohli lug'at. – Toshkent: Akademnashr, 2020. – 312 b.
3. Jo'rayev N. Oila sotsiologiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2019. – 228 b.
4. Sayfullayev N. Milliy g'oya: asosiy tushuncha va tamoyillar. – Toshkent: Ma'naviyat, 2003. – 144 b.
5. Rasulov A. Mafkuraviy immunitet va yoshlar tarbiyasi. // Falsafa va huquq ilmiy-amaliy jurnali. – 2022. – №3. – B. 48–53.

KURASHISH MAFKURAVIY TAHDIDLAR OLDINI OLISHNING TA'SIRCHAN OMILI

Omonov Baxtiyor

O'zbekiston milliy universiteti professori, siyosiy
fanlar doktori.

Annotatsiya. Mazkur maqolada Markaziy Osiyo modernizatsiyasida ichki va tashqi omillarning o'rnini haqidagi fikrlar ilmiy jihatdan tahlil etilgan. Shuningdek, maqolada ichki va tashqi omillarni o'rganish mintaqamizning iqtisodiy-siyosiy rivojlanishi, mintaqadagi kamchiliklarni bartaraf etishda katta o'rin tutishi 2020-yillarga kelib, Markaziy Osiyo geosiyosati, bugungi iqtisodiy-siyosiy holati va istiqboldagi rejalariga AQSh, Xitoy, Yelda qiziqish kuchayotganligi haqidagi fikrlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: Markaziy Osiyo, mintaq, siyosat, iqtisodiyot, ichki va tashqi omil, AQSh, Xitoy, Yevropa Ittifoqi, sammit.

Ichki va tashqi omillarni o'rganish mintaqamizning iqtisodiy-siyosiy rivojlanishiga hamda kamchiliklarimizni bartaraf etishda katta o'rin tutadi. Bizga ma'lumki, 2020 yillarga kelib, Markaziy Osiyo geosiyosati, bugungi iqtisodiy-siyosiy holati va istiqboldagi rejalariga AQSh, Xitoy, Yelda qiziqish kuchaydi. Xalqaro sammit va ilmiy anjumanlarda Markaziy Osiyo yangi istiqbolli bozor sifatida ko'rilmoqda. Keling, sal ortga – 2010 yillarga chekinib, beshta mamlakatdagi iqtisodiy va siyosiy holatning dinamikasiga nazar tashlaylik.

QOZOG'ISTON

“Yevroosiyo tarixi va madaniyati” instituti direktori Yerlan Sairovning yigirma yil oldingi va hozirgi tadqiqotlarida Qozog'istondagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlarda o'ziga xos yondashuvni ko'ramiz. “Qozoqlarda asrlar mobaynida kuchli fuqarolik jamiyati kuzatilgan. O'sha davrlarda biylar xonlardan ko'proq vakolatga ega bo'lgani va biylar kengashi istalgan xonni quvib chiqargani cho'l demokratiyasining tayanch nuqtasi. Bundan xulosa shuki, mamlakatimiz o'z ajdodlari yo'lidan borib, parlament vakolatini kengaytirishi kerak”,–deydi Ye.Sairov.

Uning tahlilicha, qozoq elitasi moliyaviy va ma'muriy mexanizmlari yordamida siyosiy ta'sir doirasini kengaytirib, xalqdan ajralib qolgan. Islohotlarning “yuqori”dan turib o'tkazilishi, fuqarolik jamiyati asoslari shakllanmagani, byurokratiya sinfining mutlaq hokimiyatga ega bo'lishi ijtimoiy-siyosiy tizimda norozilik kayfiyatini uyg'otdi. Keyingi yillarda mazkur xatolikni tuzatish sari dadil qadamlar tashlanmoqda.

Ammo ochig'ini tan olish kerakki, xalqning qo'lida xokimiyatga kuchli ta'sir ko'rsatishga qodir instrument yo'q. Hokimiyat tepasida turgan badavlat amaldorlar bilan oddiy aholi o'rtasida jarlik chuqurlashgan.

Muammo yechimini topish maqsadida mahalliy o'z-o'zini boshqarish tizimini rivojlantirishga oid "Qozog'iston Assambleyasi to'g'risida"gi, "Milliy avtonomiyalar to'g'risida"gi qonunlarni qabul qilindi, biroq parlamentga saylov tizimini qayta ko'rib chiqishga ehtiyoj tug'ilgan. Barcha MDH mamlakatlarida demokratik saylov tizimi to'liq shakllantirilmagan.

Qozog'istonda cheklanmagan hokimiyat vakolatiga ega viloyat rahbarlari podsho xonadoniga qarashli yerlarga xo'jayinlik qiluvchi knyazlikka o'xshaydi. Ko'pincha, ular markazning xohishiga qarshi borib, o'zining odamlarini parlamentga saylamoqda. Bunday toifadagi hokimlarning siyosiy tafakkuri va intellekti yetishmaydi, shu zaylda mahalliy hokimiyat ko'magida parlamentga o'rtachadan ham pastroq saviyadagi deputatlar o'tib qolmoqda. Natijada parlamentning nufuzigina emas, qabul qilinadigan qonunlarning sifati ham tushib ketmoqda.

"Shu sababdan, bugungi siyosiy modernizatsiya, yangilanishdan davlat boshlig'i ham shaxsan manfaatdor,—deydi olim.—Ishonamanki, u mamlakatni kuchli, adolatli, raqobatbardosh davlat sifatida ko'rishni xohlaydi. Biroq, bu jarayonga uning atrofida yig'ilgan ba'zi mansabdorlar xalaqit berishmoqda. Ayni shu salbiy kuchlarga faqat siyosiy modernizatsiya yordamida qarshi kurashish mumkin"[1].

Muallifning ilmiy tahlili va mantiqiy xulosasi juda o'rinli. Bizningcha, respublikada siyosiy hokimiyat bilan jamiyat qatlamlari o'rtasida ijtimoiy sheriklik munosabatlari buzilgan. "Kazmunaygaz" kompaniyasining Mang'istov viloyati Jonauzun posyolkasidagi neft qazib olish konida bo'lib o'tgan voqealar fikrimizni isbotlaydi. 2011 yil 16 dekabr kuni, mustaqillikning 20 yilligi arafasida huquq-tartibot organlari bilan namoyishchilar o'rtasida sodir bo'lgan to'qnashuvda aholiga qarata qurol-yarog' ishlatildi. Qonli to'qnashuvda qurbon va yaradorlar soni 100 tadan oshib ketdi. Siyosiy jarayonlar tahlili, Ye. Sairov ta'kidlaganidek, yuqori hokimiyatning xalq bilan umuman hisoblashmay qo'yganligidan darak beradi.

2010-2020 yillarda Qozog'iston hukumati o'z moliyaviy sektorini "milliy iqtisodiyotning lokomotivi", iqtisodiy asosi mustahkam, modernizatsiyalash sur'ati yuqori, deb e'lon qilgandi. Ob'ektiv ahvol aslida boshqacha bo'lib, jamiyat hayotida quyidagi ichki omillar ustunlik qiladi:

birinchisi, Xitoy Gonkongi tajribasi kabi yirik bankirlar soxta iqtisodiy operatsiyalarni chet elda amalga oshirib, xorijiy valyutani o'z yurtida sotishmoqda;

ikkinchisi, xalq mentaliteti va psixologiyasi ancha o'zgargan, ya'ni topilgan milliardlab xorijiy valyutalar qimmatbaho hashamatli uy-joylar qurish, ofislarni ijaraga olish, xorijiy mulklarni sotib olishga sarflanmoqda;

uchinchisi, professional bankirlar, kuchli tadbirkorlar davlat tomonidan quvg'inga uchrab, mamlakatdan chiqarib yuborilgan;

to'rtinchisi, 2001–2010 yillarda yigirmadan ziyod neft-gaz kompaniyasining katta miqdordagi aksiya paketlari xorijiy mulkdorlarga arzonroq sotib yuborilgan;

beshinchisi, Qozog'istonning chet davlatlarga umumiy qarzi yalpi ichki mahsulotining qariyb 40 foiziga qadar yetib borgan;

oltinchisi, 2010 yillardan boshlab pul-kredit tizimi buzilib, u har jihatdan nazoratsiz qoldirilgan.

Birgina misol. Tahlillarga ko'ra, "2007 yil iyun oyining oxiri, ya'ni jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi arafasida Qozog'iston milliy banklari tomonidan berilgan jami 6,5 trillion tengge kreditning atigi 695 milliard tengge teng qismi yoki 11 foizi sanoatni rivojlantirish va modernizatsiya qilishga ajratilgan. Qolgan 89 foiz kredit qismining taqdiri masalasi hanuzga qadar noma'lumligicha qolmoqda[2]".

So'nggi yillarda davlat rahbari N.A.Nazarboev tomonidan sezilarli modernizatsion o'zgarishlar amalga oshirildi. 2012 yilda "2050-yil strategiyasi" ishlab chiqildi. Ezgu maqsad sari dadil qadamlar tashlanib, 2050 yilda Qozog'iston dunyoning eng kuchli rivojlangan 30 ta davlatlari qatoriga qo'shilishi vazifasi qo'yildi.

"Bu yo'lning muhim ustuvor vazifasi – siyosiy modernizatsiya. Umuman olganda, Qozog'istonga mamlakat siyosiy tizimini, uning elementlari va mexanizmlarini kompleks qamrab oladigan modernizatsiya kerak"[3], deydi N.Nazarboev.

Shu maqsadda parlament vakolatlari kengaytirildi, hukumatning mas'uliyati oshirildi, saylov jarayonlari takomillashdi, hokimiyatning nomarkazlashuvi va ayrim vakolatlarning regionlarga o'tkazilishi, ko'ppartiyaviylikning samarali tizimiga o'tilishi, mustaqil OAV va sud tizimi rivojlanishi, korrupsiyaga qarshi keskin choralar ko'rilishi kabi siyosiy islohotlar boshlandi.

Davlat rahbarining strategiyasi – "2050 dasturi" ilmiy jamoatchilik tomonidan modernizatsiyaning yangi bosqichi sifatida e'tirof etildi[4].

Prezident N.A.Nazarboev 2018 yilning 10 yanvarida Qozog'iston xalqiga yana murojaat bilan chiqdi. Bu chiqishida davlat rahbari "Millat rejasi – 100 konkret qadam", "Qozog'iston uchinchi modernizatsiyasi" (2017), "Industriallashtirish dasturi", "Raqamli Qozog'iston" kabi konsepsiyalarning natijalari haqida gapirib, dunyoda 4-sanoat inqilobiga, texnologik, iqtisodiy va ijtimoiy sohalarda chuqur, shiddatli o'zgarishlar davriga qadam qo'yilgani, bu texnologik talablarga qozoq millati tayyor bo'lishi zarurligini uqtirdi[5].

Eng muhim jihat shuki, bu davlatda ham modernizatsiyalash O'zbekistondagi kabi bosqichma-bosqich ravishda olib borilmoqda. Xususan, 30 yillik boshqaruvdan so'ng, N.A.Nazarboevning 2019 yil 20 martidan o'z xohishiga

binoan, hokimiyatni topshirishi va iyun oyidagi saylov natijasida Q.Tokaevning prezident etib saylanishi muhim siyosiy qadam bo'ldi...

TOJIKISTON

Tojikistondagi modernizatsiya jarayonlarida an'anaviy jamiyat ta'siri yaxshi saqlanib qolgan. Xususan, mustaqillikning ilk yillarida boshlangan fuqarolar urushi muholifat mavqeini kuchaytirishi bilan birga, siyosiy-iqtisodiy o'zgarishlarni o'tkazishga xalal berdi.

O'sha vaqtda mamlakatda yuz bergan voqealarga davlat hokimiyati va huquqni muhofaza qiluvchi tuzilmalarning zaiflashuvi asosiy sabab bo'lgandi. Tojikiston kompartiyasi MK birinchi kotibi Q. Mahkamov yumshoq va ko'ngilchan odam bo'lib, tojik siyosiy elitesida obro'-e'tibori yo'q edi. 1991 yil sentabrida hokimiyat tepasiga kelgan R. Nabievning ham katta tashkilotchilik va tashabbuskorlik qobiliyati bo'lmagani tufayli oradan bir yil o'tib, iste'fo berdi. O'sha zahoti, tojik muholifati tazyiqi ostida fuqarolar urushi boshlandi. Urushning shart-sharoitlari zaminida aksar aholi qashshoqligi, umidsizligi, jinoyatchilik avj olishi, urug'-aymoqchilikning kuchayishi hamda diniy da'volar yotardi. G'arblik tadqiqotchilarning fikricha, "tojik sindromi" deb atalgan narsa nafaqat diniy ekstremizmning namoyon bo'lishi, hatto "submilliy tuzilmalarning qonli raqobatbardoshligi" hamdir"[6].

Qo'shni Tojikistonda olimlar tomonidan davlatchilikni tiklash, jamiyatni isloh etish, demokratlashtirish muammolari bo'yicha bir qator ishlar, jumladan S. Olimova, M. Olimov, A. Imomov, A. Mamadazimov, R. Shukurov, S. Sharipovlarning tadqiqotlarida siyosiy jarayonlar ilmiy yoritilgan.

Ammo bu ishlarda o'tish davrining "tojikcha" taktikasi, ya'ni industrilashtirish davrida feodal jamiyatning qayta tiklanishiga munosabat masalasi tadqiq qilinmay qolib ketmoqda. Ana shu omilda respublikani o'rta asrlar hayotiga qaytarish va jamiyatni turg'unlikka olib kelish xavfiga ishoratlar bor. Tojikistonda milliy modernizatsiyalash modelining yaratilmaganligi siyosiy va iqtisodiy rivojlanishga to'sqinlik qilmoqda. Shu bois, rahbariyat oldida yagona yo'l – Yevroosiyo ittifoqiga qo'shilish masalasi ko'ndalang turibdi.

QIRG'IZISTON

Qirg'izistonda 1990 yilda, 2005 yilda, oxirgisi 2010 yil aprel-iyun oylarida ro'y bergan etnik to'qnashuvlar davlat rahbari bilan xalq o'rtasida katta jarlik paydo bo'lganini, rahbariyatning korrupsiyalashgani oqibatida jarlikning kattalashib, siyosiy vaziyatning izdan chiqib ketishiga olib kelganini keng jamoatchilik yaxshi biladi.

Tarixdan bilamizki, qirg'iz qabilalarida ko'hna ijtimoiy tuzilma xos, ya'ni ularda yagona davlat hukmdorlari va markazlashgan davlat hokimiyati bo'lmagan.

Bu asosiy omil Markaziy Osiyo davlatlari o'rtasida o'zaro aloqalarni mustahkamlashda xalaqit beradi, deb o'ylaymiz.

Mamlakatdagi so'nggi siyosiy islohotlar jarayonini tahlil qilib, ushbu xulosaga kelish mumkin:

birinchidan, davlat rahbarlari bozor iqtisodi sharoitida jamiyatning yangilanishi va modernizatsiyalashuvi sharoitida katta iroda, jasorat, siyosiy uddaburolik bilan baquvvat davlat tuzilmalarini barpo etishi;

ikkinchidan, A.Akaev va Q.Bakievning rahbarligi davrida hokimiyat tepasiga kelgan demokratik kuchlarning yana bosh ko'tarmasligi chorasi ko'rilishi, hukumatning qattiqqo'llik siyosatini qo'llashi;

uchinchidan, aholining etnik tarkibi hisobga olinishi, xususan etnik kurashlar paytida qattiq jabr ko'rgan janubdagi o'zbek jamiyati ijtimoiy himoyasi ta'minlanishi;

to'rtinchidan, partiya liderlari, yuqori martabali rahbarlarning viloyatlardagi klanlarini hokimiyatga ta'sirini yumshatishi, zarurat tug'ilsa, ularning o'zaro aloqalarini kesib tashlashi lozim.

Tahlillarga ko'ra, A.Atamboev 2009-2017 yillardagi rahbarligi davrida o'z oldiga qo'ygan siyosiy vazifalarni to'liq ado eta olmadi.

2018 yilda hokimiyatga kelgan S. Jeenbekov ham, 2020 yildan beri mamlakatni boshqarayotgan S.Japarov ham jamiyatdagi ijtimoiy muammolarni yechishga kuch-qudrat topa olmayapti.

TURKMANISTON

Turkmanistonda prezident G. Berdimuhamedov sobiq davlat rahbari S. Niyozovning milliy siyosatini izchil davom ettirdi. Turkmanlarda azaldan ko'chmanchilik hayoti va turmush tarzi ustunlik qiladi, ammo O'rta Osiyodagi asosiy hududdan ajralib qolgan yerda joylashgani ham unga alohida maqom va geosiyosiy qulayliklar yaratadi.

Mamlakat boy neft zaxirasiga ega bo'lganligi va iqtisodiy rivojlanganligi bois, aholiga ko'plab ijtimoiy imtiyozlar berilgan. Shu sabablarga ko'ra, jamiyatda tinchlik va osoyishtalik hukmron.

"Kichik" modernizatsiyalash jarayonlarida an'anaviylik ustuvorlik qiladi. Bulardan tashqari, Turkmaniston betaraflik siyosatini olib boradi va MDH mamlakatlari ichida Tojikiston bilan birga, Eronga chegaraviy va iqtisodiy yaqinligi ko'zga tashlanadi.

Respublika iqtisodiy va ijtimoiy sohada rivojlanayotgan bo'lsa-da, siyosiy modernizatsiyalashning taqdiri avvalo mintaqadagi geosiyosiy vaziyatga bog'liq kechmoqda.

Tan olish lozimki, Rossiyada amalga oshayotgan islohotlar, xususan, Rossiya-Ukraina urushi, RFning iqtisodiy sanksiyalarga uchrashi MDH hamda

Markaziy Osiyodagi siyosiy jarayonlarga bevosita va bilvosita ta'sir qilmoqda. Shu bilan birga, Markaziy Osiyo davlatlarida yagona integratsiyalashgan siyosiy va iqtisodiy modellarning yo'qligi ulkan makonda o'zaro foydali, samarali hamkorlik aloqalarini davom ettirishga imkon bermayapti.

Postsovet davrida Markaziy Osiyoning yangi mustaqil davlatlarida siyosiy jarayonlar ikki bosqichda amalga oshdi. Birinchisi – demokratik tamoyillar asosida yangi milliy davlatchilik zaminlarini barpo etish va taraqqiyot yo'nalishlarini belgilash bilan bog'liq o'tish davri. Ikkinchisi – milliy, tarixiy xususiyatlar va jahon tajribasiga tayanib, amalga oshirilaётgan siyosiy modernizatsiya jaraёнlari.

Olib borilgan tahlillar asosida Markaziy Osiyo davlatlari tomonidan tanlangan taraqqiyot modellari bir-biridan farq qilishini ta'kidlashimiz mumkin. Bunda tadrijiy, inqirozli, inqilobiy hamda ikki usulni o'z ichiga oladigan taraqqiyot modellari qo'llanilayotganini ta'kidlagimiz keladi.

Mintaqa hududida siyosiy tizimlar xilma-xil, siyosiy madaniyat va siyosiy ong darajasi ham turlicha ekanligini ham siyosiy vaziyatga jiddiy ta'sir ko'rsatishini qayd etib o'tishimiz kerak. Yuqoridagi sabablarga ko'ra, Yevropa ittifoqi, Xitoy va AQShning ushbu geosiyosiy maydondagi qadamlari tezlashmoqda. Ammo O'zbekiston rahbariyatining pozitsiyasi aniq: o'zaro hamkorlik milliy manfaatlar va iqtisodiy rivojlanishimizda bir qadam olg'a siljishga, yalpi ichki mahsulot miqdorini birnecha baravarga oshirishga va xalqimizning farovonligini ko'tarishga xizmat qilishi kerak.

Shu o'rinda, mamlakatimizning qo'shnilardan farq jihatlari haqida ikki og'iz. Avvalo, O'zbekistonda yuritilayotgan jadal siyosat, tashqi siyosatdagi yangiliklar va erishilgan kelishuvlar sharoitida xalqaro munosabatlar iliqlashdi. BMT da O'zbekistonning qo'shni mamlakatlarga nisbatan yangicha bo'lgan ochiq va yaxshi qo'shnichilik siyosati ijobiy baholandi. Hatto mintaqaviy bahslarni hal etishda O'zbekiston tajribasidan foydalanish taklifi ham bildirildi. Bizningcha, O'zbekiston quyidagi tamoyillarga asoslangan holda izchil tashqi siyosatni yuritmoqda: a) hamkorlik qilishda mafkuraviy qarashlardan qat'i nazar ochiqlik; b) teng huquqlilik va o'zaro manfaat, suverenitet, hududiy yaxlitlik, chegaralar dahlsizligini hurmat qilish; v) davlatlarning ichki siyosatiga aralashmaslik, munozaralarni tinch yo'l bilan hal etish, kuch yoki tahdid kuchlarini qo'llamaslik; g) harbiy-siyosiy bloklarda ishtirok etmaslik, o'z hududida xorijiy harbiy bazalarning joylashuviga yo'l qo'ymaslik, xorijiy operatsiyalarda ishtirok etmaslik.

MODERNIZATSIYA VA MAFKURAVIY TAHDID

Markaziy Osiyoga qanday mafkuraviy tahdidlar xavf solmoqda, degan savol tug'iladi. Biz buning uchun beshta respublikada jamiyat ma'naviyatiga tahdid solayotgan mafkuraviy omillarning ob'ektiv va sub'ektiv jihatlari, g'oyaviy xavf-

xatarlarning oldini olishning samarali usullari, vositalari va yo‘llarini aniqlashimiz zarur.

1. Globallashuv sharoitida turli yovuz va vayronkor g‘oyalar, qarashlarning murakkab sintezi sifatida chiqayotgan mafkuraviy tahdidlar jamiyat umumiy xavfsizligiga jiddiy ta’sir etmoqda.

2. Hozirgi kunda ilg‘or kommunikatsiya vositalari sharoitida mafkuraviy ta’sir ko‘rsatish tezkor va shiddatli tus olib, turli soha va yo‘nalishlar doirasida xilma-xil shakllarda namoyon bo‘lmoqda.

3. Yoshlar turli ob‘ektiv va sub‘ektiv omillar ta’sirida mafkuraviy tahdidlarning asosiy ob‘ektiga aylanmoqda. Natijada, yoshlarda mafkuraviy immunitetni mustahkamlash masalasi har qachongidan ham dolzarb bo‘lib bormoqda. Bu mafkuraviy tahdidlarning oldini olishning asosiy yo‘nalishlaridan biri sifatida jamiyatimiz yoshlarining hayotiy mo‘ljali va maqsadlarini, orzu-ideallarini bilish, ma’naviy-axloqiy hayotidagi ustuvor tendensiyalarni aniqlashni taqozo etmoqda.

4. Mafkuraviy ta’sir kuchiga ko‘ra oila, mahalla va ta’lim-tarbiya tizimi g‘oyaviy tarbiya jarayonida muhim o‘rin tutadi. Ayni paytda, mazkur institutlar mafkuraviy tahdidlarning oldini olishda ham alohida ahamiyatga ega.

5. OAV, ijtimoiy tarmoqlar, internetning aholi, ayniqsa, yoshlar dunyoqarashi va tafakkuriga ta’siri oshib bormoqda. Bu OAV orqali amalga oshiriladigan mafkuraviy tahdidlarning mohiyatini aniqlash, ularning oldini olish bilan bog‘liq muammolarni tahlil qilish, xulosalar chiqarish imkoniyatlari va yo‘llarini tadqiq etish zarurligini ko‘rsatadi.

Rus olimi V.O. Rukavishnikov[7], xitoylik mutaxassis Xu Shen[8] postsotsialistik jamiyatlarda modernizatsiyalash tipik milliy xususiyati yo‘qolishiga olib kelmasligi va xalq o‘zligini saqlab qolishi tarafdori bo‘lishadi. Bu fikrlarga qo‘shilamiz, sababi murakkab globallashuv va tashqi tahdidlar kuchaygan bugungi davrda jamiyat o‘z milliy an‘ana va qadriyatlarini yo‘qota boradi. O‘zbek olimi S. Otamuratovning ta’kidicha, “globallashuv jarayonining avj olishi millat taraqqiyotiga qanchalik xavf solmasin, unga qarshi tura oladigan milliy omillardan samarali tarzda foydalanish imkoniyatlarini ishga solishning ahamiyati oshib boradi, bu, o‘z navbatida, “millat”ning inson go‘zalligi gultoji sifatida saqlanib qolishiga yordam berib boraveradi”[9].

Modernizatsiyalash jarayonida milliy mafkura yetakchi mavqeni egallaydi. Haqiqatan ham, xalqimizning asrlar davomida shakllangan yuksak ma’naviyati, an‘ana va udumlari, ulug‘ bobokalonlarimizning o‘lmas merosidan oziqlangan mafkura fuqarolarning mustaqil dunyoqarashi, erkin tafakkurini shakllantirish, xalqimizga xos bo‘lgan iymon-e’tiqod, insofdiyonat, saxovat, halollik, mehr-oqibat, sharm-hayo kabi fazilatlarni yanada yuksaltirishga benazir xizmat

qilmoqda. Murakkab globallashuv sharoitida u yoshlarimizni ichki va tashqi xavf-xatar, turli tahdidlardan asrab-avaylash kafolati ham bo‘lmoqda, deyishga haqlimiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Элита Алтын Орды не показала свою способность к политической модернизации общества (история). [http://www. centrasia.ru/news](http://www.centrasia.ru/news) 08.02.2017.
2. Альянс Банк: находясь на берегу, плавать не научишься // Казахстанская правда, 19 апрель 2007.
3. Послание Президента Н.А.Назарбаева народу Казахстана “Социально-экономическая модернизация – главный вектор развития Казахстана” // Казахстанская правда, 10 января, 2012.
- 4.Урынғалиев А.К. Политическая модернизация Казахстана в контексте теории модернизации // Вестник ЕНУ им. Л.Н.Гумилева, №1 (68), 2009. Астана; Калетаев Д.К. Модернизация в Казахстане // ZONAkz, №12, 2011. Астана.
- 6.Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана // Официальный сайт Президента Республики Казахстан. 10 января 2018. [www. akorda. kz](http://www.akorda.kz)
7. Рукавишников В.О. Социология переходного периода /Кравченко А.И. Социология. Хрестоматия. – Екатеринбург, 1998.–С.343.
- 8.Ху Шен. Почему Китай не может идти по капиталистическому пути // Проблемы Дальнего Востока, 1987. №5. –С. 94-106.
9. Отамуратов С. Глобаллашув ва миллат. – Т.: Янги аср авлоди, 2008. – Б. 250.

MAFKURAVIY TARBIYADA NAZARIY MASALALAR HAMDA MUAMMONING AMALIY JIHATLARI UYG‘UNLIGI

Rashidov Rustam Rasulovich,
fan doktori (DSc), prof. v.b., RMMM huzuridagi
Ijtimoiy-ma’naviy tadqiqotlar instituti bo‘lim
boshlig‘i

Jamiyatdagi har bir ijtimoiy kuch yoki aholi qatlamlari o‘z manfaat va maqsad-intilishlarini ifoda etuvchi g‘oyalar tizimini yaratgach, boshqa guruhlarni ham shu g‘oyalar ta’siriga tortishga, o‘z tarafdorlari safini kengaytirishga harakat qiladi. G‘oyalar adolatli va haqqoniy bo‘lib, ko‘pchilikning talab-ehtiyojlariga mos kelsa, bu sohadagi tarbiya vositalari ta’sirchan, tarbiyachilar esa faol va fidoiy bo‘lsa, ko‘zlangan maqsadga erishiladi. Jamiyat, xalq hali o‘z manfaatlarini anglab yetmagan, o‘z mafkurasini shakllantirib, maqsadlari sari safarbar bo‘lmagan hollarda begona va zararli g‘oyalar ta’siriga tushish ehtimoli ortib boradi. Bu esa g‘oyaviy tarbiyani yo‘lga qo‘yish, sog‘lom mafkura tamoyillarini aholi qalbi va ongiga muttasil singdirishni dolzarb vazifaga aylantiradi.

O'zbekiston sharoitida Mafkuraviy tarbiyaning asosiy vazifasi - xalqimizning ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot barpo etish yo'lidagi asriy orzu-istaklari, maqsadlarini, milliy istiqlool mafkurasining mohiyatini keng jamoatchilikka tushuntirish, va ayniqsa, yoshlar ongiga singdirishdan iboratdir. Mafkuraviy tarbiya jamiyatda, avvalambor, oila, maktabgacha yoshdagi bolalar muassasalari, maktablar, litsey, oliy o'quv yurtlari, ommaviy axborot vositalari, jamoat tashkilotlarining birgalikdagi faoliyatini taqozo qiladi.

Uzluksiz ta'lim tizimi mafkuraviy tarbiyani olib boruvchi asosiy bo'g'indir, zero mafkuraviy maqsadlarni kishilar, ayniqsa, yoshlar ongiga singdirish vazifasi, asosan, ta'lim tizimi orqali amalga oshiriladi.

Inson, jamiyat a'zosi, turli guruh va jamoalarning vakili sifatida doimo ularning ta'siri ostida bo'ladi. YA'ni, har bir shaxsning fe'l-atvorida, xatti-harakatlarida u mansub bo'lgan millat, xalq, professional toifa, jamoa va oilaning ijobiy yoki salbiy ta'siri bo'ladi.

Tarixiy shart-sharoit, davr, davlat tuzimi va o'sha jamiyatdagi siyosiy, iqtisodiy va mafkuraviy ta'sirlar uning dunyoqarashi, fikrlash tarzi, tafakkurida o'z aksini topadi. Bunday ta'sirlarning ikki xili mavjud:

- makro bosqichdagi ta'sirlar yoki keng ma'nodagi ijtimoiy-ma'naviy, siyosiy hamda iqtisodiy muhit ta'sirlari;

- mikro bosqichdagi ta'sirlar yoki bevosita inson bolasi tug'ilib o'sadigan oila, ta'lim va tarbiya maskanlari, mehnat jamoasi, mahalla va do'stlar muhitidagi ta'sirlar.

Mafkurachilarning asosiy ish uslubi, metodlariga o'zida mavjud bilim, tushuncha, g'oyalarni asos qilib olgan holda, birinchi navbatda yoshlarda, qolaversa, keng xalq ommasi ongida mustahkam e'tiqodni shakllantirish ta'sir ko'rsatish va taqlid etishga chorlashdir. Bunda u muloqotning barcha samarali va ta'sirchan vositalari - monolog, dialog, bahs-munozara, breyn-shtorming kabilardan foydalanadi. Aynan ana shu faoliyat har bir ta'sir ko'rsatuvchining ritorika asoslaridan xabardor bo'lishini, nutq mahoratini egallashini talab qiladi.

Mafkuraviy immunitetni rivojlantirish, unda mamlakat suvereniteti va mustaqilligini himoya qilish bo'yicha burch tuyg'usini shakllantirish vazifasi mahallalarning dolzarb vazifalaridandir. Prezidentimiz SH.M.Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "Yosh avlod tarbiyasi hamma zamonlarda ham muhim va dolzarb ahamiyatga ega bo'lib kelgan. Ammo, biz yashayotgan XXI asrda bu masala haqiqatdan ham hayot-mamot masalasiga aylanib bormoqda. "Tarbiya qancha mukammal bo'lsa, xalq shuncha baxtli yashaydi", deydi donishmandlar. Tarbiya mukammal bo'lishi uchun esa bu masalada bo'shliq paydo bo'lishiga mutlaqo yo'l qo'yib bo'lmaydi".

Bugungi globallashuv jarayonining jadallashuvi har bir davlatdan shunga mos holda choralar ko'rishni taqozo etmoqda, desak, ayni haqiqatni aytgan bo'lamiz. Ayniqsa, dunyo bo'yicha turli buzg'unchi g'oyalar yaqqol bo'y ko'rsatayotgan hozirgi sharoitda ertamiz egalari bo'lgan yoshlarimizni ularning ta'siridan asrab qolish yanada dolzarblik kasb etayotir. Shu bois mamlakatimizda jamiyatda radikallashuv, yoshlar ongining buzg'unchi, yot g'oyalar bilan zaharlanishini va dindand siyosiy maqsadda foydalanishning oldini olishga qaratilgan keng ko'lamli chora-tadbirlar ro'yobga chiqarib kelinmoqda.

Ammo, hozirgi sharoitda faqat shuning o'zi bilan kifoyalanib qolmaslik kerak. Shunga ko'ra, dindand siyosiy maqsadda foydalanishga qaratilgan har qanday urinishning oldini olish bo'yicha hududlarning o'ziga xosligidan kelib chiqib amalga oshiriladigan ishlar yuzasidan mas'ul idoralarga ham, vakillik organlari va jamoatchilik vakillariga ham zarur ko'rsatma va tavsiyalar berib borish foydadan holi bo'lmaydi. Albatta, bu boradagi faoliyat mavjud vaziyat hamda aholi xohish-istaklari asosida muntazam takomillashtirilib boriladi.

Ayni chog'da yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga doir ishlar samaradorligini oshirish ham hayotiy zaruratdir. Buni o'tgan yilda ayrim davlatlarda ro'y bergan va hozir ham davom etayotgan noxush voqealar bu borada quruq gaplardan amaliy ishlarga o'tish vaqti allaqachon kelganligini ko'rsatib turibdi.

Shunday ekan, Mudofaa vazirligi, yoshlar siyosatini ro'yobga chiqarishga mas'ul bo'lgan tuzilmalar, ta'limga mutasaddi vazirliklar va, albatta, keng jamoatchilik bilan birgalikda tom ma'nodagi vatanparvarlik, el-yurt taqdiriga daxldorlik hissini yoshlarimiz qalbiga, ongu shuuriga singdirish ishlarini mutlaqo yangi bosqichga ko'tarish ayni muddao. Bu jarayonda yoshlarimizda yot g'oyalarga qarshi mafkuraviy immunitetni shakllantirish hal qiluvchi ahamiyatga egadir.

Tabiiyki, bu o'z-o'zidan bo'lib qolmaydi. YA'ni say-harakatlarimizni zamon talablari asosida qayta ko'rib chiqish kerak bo'ladi. Ayniq aytadigan bo'lsak, Vazirlar Mahkamasining qarori bilan tasdiqlangan Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash konsepsiyasida belgilab berilgan yo'nalishlardagi ishlarni yangi bosqichga ko'tarish, bu jarayonga fuqarolar, davlat va nodavlat notijorat tashkilotlari hamda fuqarolik jamiyatining boshqa institutlarini keng jalb etish maqsadga muvofiq.

Tahlillar jamiyatimizda radikallashuv, yoshlar ongining buzg'unchi, yot g'oyalar bilan zaharlanishi va dindand siyosiy maqsadlarda foydalanishning oldini olishga mas'ul vazirlik va idoralar hamkorligi borasida muammo va kamchiliklar mavjudligini ko'rsatmoqda. Masalan, hududlarda yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash bo'yicha ishlar samarali va ta'sirchan tarzda yo'lga qo'yilmagan.

Yoshlar o'rtasida bo'ladigan sport musobaqalari va ko'rik-tanlovlarning quyi bosqichlarini o'tkazishda sustkashlik mavjud. Yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazish va jinoyatchilikning barvaqt oldini olishga yo'naltiriladigan profilaktik tadbirlar ham talabga javob bermaydi.

Bugun dunyo taraqqiyoti shu darajaga yetdiki, endi mafkuraviy kurash, ma'naviy salohiyat yetakchi o'ringa chiqdi. Insoniyat taraqqiyoti turli tahdidlar ta'siriga tushib qoldi, xavfsizlik va barqarorligiga rahna solishga, hatto uning hayotini izdan chiqarishga qaratilgan tahdidlar kundan – kunga kuchayib bormoqda endi qurol-yaroqlar emas, balki “fikrga qarshi faqat fikr, g'oyaga qarshi faqat g'oya” bilan kurashib olg'a borish mumkin. Mafkuraviy kurash bir jamiyat, mamlakat ichida ham, xalqaro va davlatlararo miqyosda ham davom etmoqda.

Hozirgi vaqtda mafkuraviy vositalar orqali o'z ta'sir doirasini kengaytirishga intilayotgan siyosiy kuchlar va harakatlar tobora keskinlashib bormoqda. Muayyan millat, jamiyat, davlatning tinchligi va barqarorligiga qarshi qaratilgan, siyosiy va konstitusion tizimni zaiflashtirish va buzishga yo'naltirilgan, fuqaro va jamiyat xavfsizligiga tahdid soluvchi mafkuraviy tajovuzlar keskinlashmoqda. Bunday tajovuzga qo'l urayotganlar o'z yovuz maqsadlariga erishish uchun har qanday usullardan, odamlarning diniy, milliy hissiyotlari, hayotda mavjud bo'lgan ijtimoiy-iqtisodiy qiyinchiliklaridan ustalik bilan foydalanishga harakat qiladilar.

Yana bir xavotirli jihat shundaki, bugungi kunda Rossiya, Turkiya va Misr davlatlarida ishlayotgan yoki o'qiyotgan Markaziy Osiyo davlatlari fuqarolari orasida soxta salafiylik radikal oqimining tarafdorlari ortib bormoqda. Bu oqim yetakchilari tomonidan yagona Islom xalifaligini tuzish g'oyasi keng targ'ib etilayotgani tashvishlidir.

Shu boisdan, ayni paytda insonning qalbi va ongiga jo bo'lguvchi milliy ma'naviy-ahloqiy negizlarni kuchaytirish zaruriyati mavjudki, ushbu negizlar insonni butun umri davomida halol, pok, bilimli, xalq xizmatida bo'lishga, Vatan ravnaqi hamda taraqqiyotiga hissa qo'shishga, o'zining ongli va erkin mushohada qiluvchi shaxs sifatida kamol topishiga muttasil ravishda undab turadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoev.Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat biln davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. 1-jild –T.: O'zbekiston , 2018. 29-30-betlar.
2. Mirziyoev.Sh.M. Jamiyatimizni erkinlashtirish, islohotlarni chuqurlashtirish, ma'naviyatimizni yuksaltirish va xalqimizning hayot darajasini oshirish – barcha ishlarimizning mezon va maqsadidir. -T.: O'zbekiston. 2017. –326 b.
3. Тошбекова М.Х. “Проблемы решения идеологических угроз в контексте глобализации” г.Пенза. Российская Федерация “Современное образование” 5 мая 2020/ 73-78- стр. library.ru
4. Shodmonov. B.I. O'zbekistonda ilmiy salohiyatli yoshlarning ma'naviy-axloqiy madaniyatini yuksaltirish omillari. Islom tafakkuri, 2020. 42-b.

JAMIYATDAGI YANGILANISHLAR JARAYONIDA IJTIMOIIY KAPITALNING AHAMIYATI

Yunusov Abbos,

RMMM huzuridagi Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar
instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada jamiyatning yangilanish jarayoni zaruriyati, oqibatlari ko'rib chiqiladi. Jamiyatdagi islohotlar samaradorligini oshirish, turli inqirozlarni oldini olishda ijtimoiy kapitalning ahamiyati xorijiy mamlakatlar, xususan postsovet davlatlari tajribalari misolida tushuntiriladi. Mamlakatimizning barqaror taraqqiyotga erishishi, jamiyat birdamligini ta'minlash va xalqchil davlat barpo etishda ijtimoiy kapitalni rivojlantirishda e'tibor qaratish lozim bo'lgan jihatlarga ko'rsatib o'tiladi.

Kalit so'zlar: Yangi O'zbekiston, yangilanish, zamonaviy jamiyat, ijtimoiy institut, isloxot, rivojlangan davlat, ijtimoiy kayfiyat, inson kapitali, ijtimoiy kapital.

Yangilanish bu mavjud ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy-madaniy hamda ma'naviy tartiblarni qayta ko'rib chiqish va tuzatish orqali jamiyatning strategik maqsadlarini amalga oshirishga qaratilgan jamoaviy harakatdir.

Yangilanish jarayonida jamiyat qadriyatlar va normalarning o'zgarishi, paradigmalar almashinuvini boshidan o'tkazadi.

Yangilanish haqida so'z yuritilganda aksariyat hollarda uni rivojlanishni ta'minlovchi chora deb tushunish keng tarqalgan bo'lsada, aslida yangilanish jarayonining nafaqat rivojlanish balki, inqirozga ham olib borishini nazardan qochirmaslik lozim.

Garchi yangilanish tashabbuskorlari amalga oshirilayotgan choralarni jamiyatning rivojlanishi uchun zarurat deb hisoblasada, amalda ko'plab jamiyatlar yangilanish choralari oqibatida butkul tanazzulga uchragani tarixdan ma'lum.

Yangilanish ikki xil oqibatni keltirib chiqaradi:

Birinchisi, jamiyatning sifat jihatdan yangi rivojlanish bosqichiga o'tishi, barcha sohalarida inklyuziv institutlar shakllanishi, aholi farovonligiga erishish.

Ikkinchisi, jamiyatda mavjud turli manfaat guruhlar, xususan siyosiy, milliy va diniy guruhlar o'rtasidagi muvozanatning buzilishi va ichki boshboshdoqlikning avj olishi.

Oqibatlaridan qat'iy nazar yangilanish jamiyatdagi uzoq muddatli turg'unlik holatini bartaraf etish chorasi sifatida tabiiy va ijtimoiy zarurat bo'lib, individual va institutsional faollikni rag'batlantiradi. Yangilanish takrorlanuvchi jarayon bo'lib, har bir takroriy jamoaviy harakat jamiyatdagi o'zgarishlarning yangi to'lqinini nazarda tutadi.

Jamiyatning barcha sohalarida turg'unlik va taraqqiyotdan ortda qolish sodir bo'lganda, aholining turmush tarzi yomonlashadi, jamiyatdagi umumiy (ijtimoiy institutlar, guruhlar) va individual (insonlar) darajadagi konsensus buziladi.

Yangilanishga bo'lgan jamiyatning ehtiyoji undagi tartib-tamoyillar, normalar va qadriyatlarning zamonaviy taraqqiyot talablariga mos kelmasligi, ortda qolishi yoki to'siq bo'lishidir.

Jamiyat rivojlanishi uchun o'z-o'zini yangilashga ehtiyoj sezadi. Bu o'rinda aholining turli qatlamlari, ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy institutlarning birgalikdagi xohish-istagi tabiiy zarurat hisoblanadi.

Zamonaviy jamiyatlarda odatda yangilanishlar tashabbusi asosan davlat tomonidan ilgari surilib, butun jamiyatni yoki alohida sohani isloh qilishga qaratilgan tizimli islohotlarni nazarda tutadi. Islohotlarga munosabat haqida so'z yuritilganda aytish lozimki, aholining katta qismi, shuningdek, ko'plab siyosatchilar va davlat xizmatchilari jamiyatning rivojlanishida iqtisodiy va siyosiy omillarning rolini haddan ortiq baholash kuzatiladi.

Shu bilan birga, islohotlar boshlanishida bir xil shart-sharoitlarga ega bo'lgan jamiyatlarning bir-biridan farqli natijalarga erishishi ijtimoiy-gumanitar fanlar oldida eng bahsli masalalardan biridir. Masalan, postsovet davlatlarining mustaqillikka erishgandan keyingi rivojlanish ko'rsatkichlari va aholi turmush darajasi o'rtasidagi tafovut iqtisodiy va siyosiy islohotlarning o'zi jamiyat taraqqiyoti uchun yetarli emasligini ko'rsatadi.

Bugungi rivojlangan davlatlarning tarixiy tajribasi jamiyatning yangilanishi sharoitida nafaqat moliyaviy yoki inson kapitali balki, ijtimoiy kapitalning ham yuqori zahirasi bo'lishi zarurligini ko'rsatmoqda. Ijtimoiy kapital zahirasi yangilanishlar davridagi ehtimoliy inqirozlarni yumshatish va oson yengib o'tishga yordam beradi.

Masalan, ikkinchi jahon urushidan keyingi Yaponiya va Germaniyaning taraqqiyotida hukumat va fuqarolar o'rtasidagi ijtimoiy kapital zahirasi hal qiluvchi rol o'ynagan. Amaldagi hukumat iqtisodiy o'zgarishlarni amalga oshirishda sobitqadamligiga xalqni ishontira oldi va ularning qo'llab-quvvatloviga erishdi. Polsha va Janubiy Koreyada ham ijtimoiy kapitalning boy zahirasi ayrim postsovet davlatlaridan ko'ra xalqaro moliyaviy yordamlarni o'zlashtirishda ko'proq samara olishiga imkoniyat yaratdi.

2013-2020 yillarda Buyuk Britaniya Markaziy banki boshqaruvchisi bo'lib ishlagan Mark Karni "Fuqarolar farovonligini ta'minlash uchun faqat iqtisodiy qarorlarga umid qilib sarmoya kiritish va ijtimoiy kapitalni e'tiborsiz qoldirish ma'nosizdir" deb ta'kidlaydi.

Amerikalik faylasuf, siyosatshunos Frensis Fukuyama zamonaviy rivojlanish modellarini tahlil qilib, 90-yillarda ko'pchilik o'tish davridagi rivojlanayotgan davlatlar iqtisodiy siyosatida liberallashtirish orqali iqtisodiy o'sishni ta'minlashga uringani holda bu siyosat oxir-oqibatda iqtisodiy o'sishni ta'minlay olmaganiga e'tibor qaratadi. Bunda Fukuyama xususiylashtirish, savdo to'siqlarini kamaytirish,

turli imtiyozlarni bekor qilish, jahon bozoriga integratsiyalash kabi choralarning iqtisodiy o'sish uchun zarurligini rad etmagan holda rivojlanayotgan davlatlardagi ijtimoiy kapitalni e'tiborga olmasdan liberallashtirish siyosatini qo'llash jiddiy moliyaviy beqarorlikka olib kelishini ta'kidlaydi.

Fukuyama ijtimoiy kapitalga umumiy maqsadlarni ro'yobga chiqarish uchun ijtimoiy hamkorlikni rag'batlantiradigan umumiy me'yorlar yoki qadriyatlar deb ta'rif beradi. Fukuyamaning ijtimoiy kapitalga bergan ta'rifi turli jamiyatlarda turlicha rivojlanish darajasini tushunishga imkon beradi. Ya'ni iqtisodiy o'sish uchun faqatgina mablag' va hukumatning rivojlanishga bo'lgan istagi yetarli emas. Buning uchun jamiyatni umumiy maqsadlar yo'lida ijtimoiy hamkorlikka rag'batlantiradigan qadriyatlar ham talab etiladi.

Bugungi kunda mamlakatimiz davlat va jamiyat boshqaruvini takomillashtirish, qonun ustuvorligini ta'minlash, iqtisodiyotga bozor mexanizmlarini joriy etish, mulk huquqini kafolatlash, ijtimoiy soha, ayniqsa ta'lim va sog'liqni saqlash tizimini zamonaviy talablar asosida tub islohotlarning boshlanishi, xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik muhitini mustahkamlash, barcha davlatlar bilan o'zaro manfaatli, ochiq va amaliy sheriklik ruhida faol va sobitqadamlik bilan olib borilayotgan tashqi siyosat yuritishi natijasida jahon hamjamiyatiga Yangi O'zbekistonni barpo etmoqda.

Yangilanayotgan o'zbek jamiyatida islohotlarning natijadorligi jamiyatdagi rasmiy yoki norasmiy normalar, an'ana va qadriyatlar, insonlar o'rtasidagi o'zaro barqaror qadriyatli aloqalar, ijtimoiy guruh va tarmoqlar, institutsional tuzilmalar, NNTlar, manfaat guruhlari va davlat samarali muloqot va o'zaro ishonch muhitini yaratishga bog'liq.

Birinchidan aholining ijtimoiy kayfiyatini o'rganish, tahlil qilish va baholash imkonini bersa, ikkinchi tomondan mamlakatning islohotlar dasturida qaysi jihatlarga e'tibor qaratish lozimligi bo'yicha muhim manba bo'lib hisoblanadi. Eng asosiysi esa hukumat va xalqning birgalikdagi o'zaro mas'uliyatni bo'lishish imkoniyatlarini tushunish, bir-birini qo'llab- quvvatlash, mos qadam tashlash imkonini yaratadi.

Jamiyatning yangilanishi bu ayni vaqtda jamiyatni rivojlantirishga bo'lgan ehtiyoji natijasi bo'lib, bunda shubhasiz aholining faolligi va islohotlardagi ishtiroki muhim ahamiyatga ega.

Yangilanishlar jarayonida ijtimoiy kapital zahirasi jamiyatdagi ko'pgina muammolarni jamoaviy harakatlar orqali davlatning yordamini kutib o'tirmasdan samarali yechimini topishga imkon beradi. Fuqarolarning bunday faolligi bevosita jamiyat a'zolarining hissiy qoniqishi, o'zlarini baxtli his qilish, yaxshi turmush sharoitlarida hayotdan rozi bo'lib yashashiga ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga

davlatning umumiy yukini yengillashtirish bilan jamiyatning umumiy rivojlanish darajasiga muhim hissa bo'lib qo'shiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. World happiness report 2017 Editors: John Helliwell, Richard Layard, and Jeffrey Sachs Associate Editors: Jan-Emmanuel De Neve, Haifang Huang and Shun Wang. 35-bet
2. Коробейников А, Акишин А и другие “Сотсиальная капитал: алтернативный источник энергии” Подготовлено компанией «Авентиса» по заказу Общественной палаты РФ Итоговый форум активных граждан «Сообщество» Москва 3-4 ноября 2015 года. Москва, “Авентика” 2015. Стр 5.
3. For a more comprehensive discussion, see Francis Fukuyama, The Great Disruption: Human Nature and the Reconstitution of Social Order (New York: Free Press, 1999); and Fukuyama, “Social Capital, Civil Society, and Development,” Third World Quarterly 22 (2001): 7-20.

AVLODLAR UZVIYILIGI – MAFKURAVIY BARQARORLIK KAFOLATI SIFATIDA

Xusanova Nigora,

RMMM huzuridagi Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar
instituti kichik ilmiy xodimi

Annotatsiya. XXI asr bolalari bundan 10-15 yillar avval “kompyuter texnologiyalari” asri bolalari, so'ngra “raqamli texnologiyalar” va “nano texnologiyalari” asri bolalari degan so'zlar bilan almashib ulgurmasdan “sun'iy intellekt” bolalari atamasi kirib kelib ulgurishi katta avlod va yetishib kelayotgan avlod vakillari o'rtasida farqni keskin oshirib yubormoqda. Go'dakligidan internet va portativ raqamli texnologiyalar og'ishuda voyaga etayotgan bolalar hech qanday raqamli savodxonlikka oid bilimga ega bo'lmasdan turib, gadget va smartfonlarning barcha funksiyalaridan mustaqil foydalanish qobiliyatiga ega. Bu esa insonlarning ilk odam olduvay odamdan hozirgi zamonaviy qiyofaga ega homo sapiens odamgacha bo'lgan genlar mutatsiyasi mahsuli sifatida e'tirof etishimiz mumkin.

Dunyo olimlari tomonidan kun sayin e'tibor qaratilayotgan dolzarb mavzularidan biri bo'lgan “Avlod nazariyasi” to'g'risida ta'limotlarni o'rganishda biz bu maqolada, ayni vaqtda insoniyat mavjud bo'lishi yo'lida paydo bo'luvchi yangidan-yangi xavf-xatar va tahdidlardan tirik qolish va xavfsizlikni ta'minlovchi asosiy ob'ekt sifatida qaralgan. Xususan, avlod nazariyasi bo'yicha izlanishlar turli davrlarda yashagan kishilarni jismoniy, biologik, ijtimoiy-ma'naviy va ruhiy tafovutlarni mavjud bo'lish davriyligi 20-25 yil oralig'ini tashkil etishi to'g'risida olimlarning turli yondashuvlarga oid bilimlarni o'rganishni muallif o'z oldiga vazifa sifatida belgilab olgan.

Kalit so'zlar: “Avlod nazariyasi”, homo sapiens, zombi, “Beta”, “Z-zed”, “Alfa”, X, “Baby bumer”, “ZOOmer”, Nil Xou, Uilyam Strauss, “raqamli texnologiyalar”, “nano texnologiyalari”, portativ texnologiya, “sun'iy intellekt”, real hayot, virtual olam, mediamakon, gen, genitek mutatsiya, “Internet o'qituvchilari”, klip xotira, raqamli autizm, dofomin inqirozi, hayotiy immunitetning sustligi.

Globalashuv sharoitida yoshlarning islohotlarga daxldorligi barqaror rivojlanishni ta'minlaydi. Hozirgi kunda “metaselena ” yoxud “meta olam” –

jamiyat a'zolarining faoliyatiga ta'sir etuvchi xavfsiz va samarali vositaga aylanib bormoqda. Shu bilan birga, bu makon har qanday inson ongi va qalbini egallashga qaratilgan tahdidlarni amalga oshirish uchun qulay muhitdir. Kishilar orasida ma'naviy boyliklar qadrsizlanishi, milliy qadrsizlanishi va yosh avlodni tarixiy o'zligidan mahrum bo'lishining oldini olish muhim vazifa hisoblanadi. Bu borada insoniyatga qaratilgan tahdidlardan himoyalaniish asoslarini ishlab chiqish va keng qamrovli izlanishlar olib borish zarur.

Hozirgi zamon talabiga aylanayotgan milliy kontentlar yaratilishi masalasiga alohida urg'u berilishi bugungi kurashlar "an'anaviy borliqdan virtual borliqqa o'tish" tezligi shiddatlashayotgani boisidir.

Bugun virtual reallik va virtual shaxsiyatlar davrida ulg'ayayotgan Zeta, Alfa va Beta avlodlari virtual va raqamli muhitlarda katta bo'lib, ular uchun shaxsiy va ijtimoiy identifikatsiya faqat fizik dunyoga emas, balki virtual muammolarga ham bog'liq bo'ladi. Ular endi virtual reallik, sun'iy intellekt yoki metaselenaning rivojlanishi ularga real dunyodan ajralgan shaxsiylik va muhit to'g'risida yangi tushunchalarni shakllanishiga olib keldi. Bu avlod vakillari borliqdagi faoliyati ilm-fan yutuqlari tufayli animatsiyalangan kontentlar olamidan tashkil topgan kiber muhitda asosiy vaqtini o'tkazuvchi kishilar jamoasi vujudga kelmoqda.

XXI asrda globallashuv sharoitida turli hayot tarzlari va g'oyalar raqobatlashmoqda. Muvaffaqiyatga erishish uchun har bir davlat milliy o'zlikni saqlagan holda qadriyatlarni hurmat qilishga asoslangan mafkuraga ega bo'lishi shart. Aks holda, o'zlikni yo'qotish va qadriyatlardan voz kechish taraqqiyotdan ajratib, shaxsni mustaqil fikrga ega bo'lmagan "zombi" (o'z fikriga ega bo'lmagan, boshqalarning buyruqlarini so'zsiz bajaruvchi, passiv va aqliy faoliyati susaygan odam. Bunday odamlar o'z hayotlarini nazorat qila olmaydilar va boshqalarning ta'siri ostida bo'ladi.) ga ya'ni adib Chingiz Aytmatov aytganidek "manqurtga" aylantiriladi.

Bugun kishilar ongi va ruhiyatiga sezilarli ta'sir o'tkazuvchi kontent terminiga tarixiy-falsafiy jihatdan yondashadigan bo'lsak odamlar bir-biriga ma'lumot uzatishni boshlashi uning ilk belgilari deb aytishimiz mumkin. Ayni paytda ijtimoiy tarmoqlar orqali yosh avlodga singdirilayotgan olamon madaniyati yosh-u qarining favoritiga aylangan Instayulduzlar, yutuber va tiktokerlar tomonidan tarmoqqa joylangan kishilar o'rtasida yuqumlilik darajasi yuqori bo'lgan trend, mem hamda chellendjlarga aylanayotgan kontentlar soni kun sayin ortib bormoqda. Shu o'rinda kontent atamasini kengroq tushuntirish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Bizningcha kontent – o'z-o'zini ifoda etish, tarqatish, marketing va yoki nashr etish uchun nutq, yozuv yoki har xil san'at turlari kabi biror-bir vosita orqali

ifodalanishi kerak bo'lgan axborot mahsuloti vositasi ya'ni matn, audio, video, sur'at, xabar, lavha boshqa har qanday o'zida biror g'oya yoki fikrni ifoda etuvchi ma'terial yoki ma'lumotga aytiladi.

Aynan axborot ummoni tomoshabinlari esa yer yuzida eng yirik qatlamni tashkil etuvchi yoshlar bo'lgan Zed, Alfa hamda 2025-yildan boshlab dunyoga kelayotgan Beta raqamli avlod bolalari dofomin qaramligi tufayli virtual makonning ashaddiy mijozlariga aylanib boraveradi.

Insonning aql zakovati hamda ilm-fan texnologiyalarda erishgan yutuqlari ijtimoiy hayotning turli jabhalarida, jumladan turmush sharoitlarini yaxshilanishiga olib keldi. Asrlar davomida inson aqliy salohiyati mo'jizasi bo'lgan axborot almashinuvining ko'rinmas to'lqinlar yordamida uzatilishi axborotni mediamakon orqali oson va tez o'zlashtirish imkoniyatini yaratib berdi. Meta olamning kishilarga ta'sir kuchi qay darajada yuqoriligi jamiyatning deyarli barcha sohalari raqamli tizimda ish faoliyatini tashkil etilayotgani orqali ko'rishimiz mumkin.

Bugun media mahsulot homo sapiens uchun qanchalik ijobiy ta'sir qilsa shunchalik salbiy ta'sir kuchi ham mavjud. Aynan yuqori avlod vakillari va yangi voyaga yetib kelayotgan avlod o'rtasidagi tafovutlarni ortib borishi, yuzaga kelayotgan tushunmovchilik sabablarini tushuntirish, yechimlarini ishlab chiqish va muloqot usullari tadqiq qilish "avlod nazariyasi"ni ilmiy nazariy jihatlarini o'rganish orqali amalga oshiriladi.

"Avlod nazariyasi" amerikalik tadqiqotchilar Nil Xou va Uilyam Strauss tomonidan tadbqiq qilingan. 1991-yilda ular turli yoshdagi kishilarning umumiy-falsafasiga asoslangan konsepsiyani ishlab chiqdi va "Avlodlar"[3] nomli kitobni chop etishdi. Bu kitobda 1584-yildan boshlab AQShda turli davrlarda yashab o'tgan har bir avlodning tarixi batafsil tahlil qilinadi. Shundan so'ng 1997-yili "To'rtinchi burilish" nomli yangi kitob nashrdan chiqib, unda nazariya haqida batafsilroq yoritilib, ko'p hollarda avlodlar har 20 yilda bir-birini almashtiradigan 4 xil toifaga ajratilgan. Ko'rishimiz mumkinki, o'tmishdan to bugungi kunga qadar har bir avlodning davr xususiyatlari borasida juda ko'p bahs munozaralar va turli nazariya va qarashlar mavjud. Shu bois, ularni tushunish va to'liqroq munosabatga kirishishda avlodlarning mohiyati va xususiyatidan tashqari ularni genitek mutatsiya jarayonida borgan sari mukammallashib borishida vaqtning o'rni katta ekanligini tushunish mumkin. Tadqiqotchi olimlar Nil Xou va Uilyam Strauss izlanishlari davomida G'arb davlatlarida yashab o'tgan avlodlarni quyidagi bosqichlarga bo'lib chiqishgan: "Arturian" - 1433-1460 yillar, "Gumanist" - 1461-1482 yillar, "Reformatsiya" - 1483-1511 yillar, "Repressiya" - 1512-1540 yillar, "Yelizabetta" - 1541-1565 yillar, "Parlament avlod" - 1566-1587, "Puritan" - 1588-1617 yillar, "Ritsarlar" - 1618-1647 yillar, "Shonli" - 1648-1673 yillar, "Ma'rifatli" - 1674-1700 yillar, "Uyg'onuvchi" - 1701-1723 yillar, "Ozodlik" - 1724-1741

yillar, “Respublikachi” - 1742-1766 yillar, “Murosa - 1767-1791 yillar, “Transsendent” - 1792-1821 yillar, “Oltinlangan” - 1822-1842 yillar, “Progressiv” - 1843-1859 yillar, “Missioner” - 1860-1882 yillar, “Yo‘qolgan” - 1883-1900 yillar, “Buyuk” - 1901-1924 yillar, “Sokin” - 1923-1943 yillar, “Baby bumer” - 1943-1963 yillar, “X” - 1963-1984 yillar, “Y” - 1984-1996 yillar, “Z” - “Zed” - 1996-2010 yillarga bo‘lishgan. [2]

Inson aql idroki rivojlanishi va ilm fandagi ulkan yutuqlar jamiyat rivoji bilan birgalikda uning tabiiy va biologik xususiyatiga sezilarli ta’sir etayotgani bugungi odamlarning yuz tuzilishidan tortib, dunyo qarashlarida ham sezilarli darajada o‘zgarganini ko‘rishimiz mumkin. Ana shunday qarashlarni o‘zida jamlagan “Ma’naviyat asosiy tushunchalar lug‘ati kitobi”da avlod tushunchasiga quyidagicha: “avlod – tor ma’noda alohida bir shaxs, oila yoki sulolaning davomchisi bo‘lgan farzandlar va ularning zurriyotlari, keng ma’noda esa millat, xalq, sivilizatsiya rivojining muayyan bosqichida yagona g‘oya maqsad va vazifalar bilan maydonga chiqadigan, taraqqiyot jarayonida uzviylik va davomiylikni ta’minlab, o‘z davri qiyofasini belgilab beradigan, ijtimoiy hodisa darajasigacha ko‘tariladigan kishilar” deb ta’rif berilgan.

Bu xususida Davlat rahbari “avlod” xususida so‘z borganda “bugungi dunyo yoshlari – son jihatidan butun insoniyat tarixidagi eng yirik avloddir, chunki ular 2 milliard kishini tashkil etmoqda. Sayyoramizning ertangi kuni, farovonligi farzandlarimiz qanday inson bo‘lib kamolga yetishi bilan bog‘liq”[1] degan fikrlarni ilgari suradi. Haqiqatdan ham insoniyat tarixida ilk bor mutaxassislarning ma’lumotlariga yer yuzida istiqomat qiluvchi kishilarning katta qismini tashkil qiluvchi yosh avloddan tashkil topgan davrda hayot kechirmoqdamiz. Shunday ekan inson qalbi va ongi uchun kurash jarayonida yot kuchlarning quroliga aylanishi mumkin bo‘lgan yoshlar bilan muosabatlarni to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish uchun har bir avlod xususiyatini alohida o‘rganish talab etiladi.

“Avlodlar” xususida so‘z borar ekan, bu tushuncha:

birinchi ma’nosi - umumiy ajdodlaridan qarindoshlik, munosabatlari bilan bir xilda uzoqlashgan kishilar guruhi bo‘lsa,

ikkinchi ma’nosi esa - ma’lum davr kishilari, ya’ni ma’lum bir tarixiy davrda tug‘ilgan bir guruh odamlar majmuasi sifatida izohlaymiz. Lekin, afsuski avlod nazariyasi borasida G‘arb mamlakatlari izlanuvchilari tomonidan ma’lum bir davrlarda yashab o‘tgan kishilarning xarakteri hamda davr muhitidan kelib chiqqan holda davrlashtirilgan bo‘lsada, Sharq olimlari tomonidan avlod nazariyasiga oid yangiliklar uchratmadik.

Shunday bo‘lsada, tadqiqot ishimiz bu mavzu bilan uzviy aloqadorligi sababli o‘z ilmiy izlanishlarimiz natijalari asosida o‘rganamiz. Odatda, avlodlar har 25-yilda bir marta almashib turilishi kishilarga bir xil o‘sish bosqichida o‘xshash

tendensiyalar ta'sir ko'rsatganligi sababli ular o'xshash xatti-harakatlar, e'tiqodlar va motivlarga ega bo'lib boradi. Avlodlar nazariyasiga ko'ra bu odamga tug'ilishidan to 10 yoshgacha bo'lgan davrda shakllangan qadriyatlar va odatiy xatti-harakatlarga aylanib boradi. Aksariyat sotsiologlarning ta'kidlashicha, avlodning o'rtacha o'zgarishi 20-25 yil oralig'idagi yosh guruhlarida mavjud bo'shliq kamayib bormoqda va o'zgarishlar oddiy tushuntirishga ega, ammo o'rinli isbot talab etmoqda.

Izlanishlar natijasida jahon miqiyosida avlodning rivojlanishi hamda ularning davrlarga xos xususiyatlari yuzasidan juda ko'p xorijiy sotsiolog, faylasuf, politolog, idiolog, pedogog, biolog va boshqa sohalarda faoliyat olib boruvchi olim va tadqiqotchilarning fikr mulohazalarini o'rganib chiqildi. Insonning mavjudligi va uning borliqda taraqqiy etishida kishilarning mehnat faoliyatini samarali tashkil etishi va ishlab chiqarish faoliyati takomili albatta ijtimoiy ong va ijtimoiy tafakkur bilan uzviy bog'liq bo'ladi. Bu borada Aflotun "Davlat asari", Arastu "Siyosat" asari, Gegel "Falsafa lug'ati", Kant "Идея всеобщей истории во всемирно-гражданском плане" nomli kitobi, Levi Stros "Birinchii mantiq", N.A.Berdyayev Falsafaning ozod ruhi, Sharqda Konfutsiy, Farobiy Fozil odamlar shahri, Beruniy Hindiston kabi asarlarida ijtimoiy hodisalar va jarayonlarni ochib berishga qaratilgan ko'plab konseptual nazariy yo'l yo'riqlarda kishilarning ma'lum bir davrlarda ularning avlod xususiyatiga ko'ra o'zgarishi va moslashish jarayoniga oid munosabatlar jamiyat tabiati hamda jamiyat va inson o'rtasidagi o'zaro munosabatlar, jamiyatning o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda insonlarning xususiyatlari namoyon etilgan. Bu boradagi qarashlar M.Kastels, Yu.Xabermas, Neil Howe, William Strauss, Yu.Levada, L.Kogan, L.P. Krasnoruskiy, M.Gandi kabi zamonaviy Farb olimlari tomonidan tadqiq etilgan bo'lsa, O'zbekistonda I.Karimov, Sh.Mirziyoyev, O.Xasanov Sh.G'oyibnazarov, Q.Nazarov kabi siyosatchi, falsafa va mafkura sohasi vakillari tomonidan o'z ilmiy ma'ruza va kitoblarida avlod tushunchasi va zamonamiz yoshlari xususiyatlari, ularga ta'sir etish yo'llari kabi dolzarb masalalar xususida fikr mulohazar mavjud.

Ijtimoiy hayot jabhalarida tez-tez quloqqa chalinayotgan iboralardan biri bo'lgan Z -zed avlod atamasi nima?, bu xususida eshitgan ham eshitmagan odam ham ko'pchilikni tashkil etadi. Bu avlod vakillari ayni paytda, "Zumer"lar deb ham nomlanib, mutaxassislarning fikriga ko'ra "ZOOMer"[4] tushunchasi 1996-2005-yil oralig'ida dunyoga (ayrim manbalarda 2000-2011, 1996-2010-yil kabi keltirilgan) kelgan bolalar ya'ni "boomer"larga nisbatan modellashirilgan modeli hisoblanadi. Biz ko'rib turgan "zumer" gen "Z" nisbatan modellashgan bo'lib, ushbu ibora "boomer – chaqaloq" keng tarqalgan qisqarishi va jismoniy faol chaqaloq bebi boomerlarga nisbatan foydalanilgan. Ayni paytda uning takomil holi Zoomer ko'rinishiga aylangan. Ushbu avlod Millennials "Y" avlodidan keyingi va

yangi “Alfa” avloddan oldingi avlod tabaqa hisoblanadi. O‘rganishlar “Zed” avlod vakillari X va Y avlod vakillarining farzandlari ekanligiga ko‘rsatadi. Ikki avlod vakillari birlashuvidan hosil bo‘lgan gen o‘zida yangidan-yangi xususiyatlarni namoyon etishi bilan boshqa avlod vakillaridan farqlanadi. Ulardagi faollik va aql idroki, mulohaza qobiliyati va jamoa bilan ishlash xususiyati X-Y avlod vakillarini aksi bo‘lgan Zeta genlarining transformatsiyalashuvi va yetakchi gen xususiyatlari kuchayishi natijasida geppir avlod qatlami shakllanishiga olib keldi.

Jahon iqtisodiyoti hamda texnologiyalar asri uchun bu avlod vakillari juda muhim ahamiyat kasb etadi. Avlod xususiyatiga ko‘ra, Boomer-X-Millennial-Zomer orasidagi tafovutlar kun sayin ortib bormoqda. Hattoki, 2000-yildan buyog‘iga tug‘ilgan bolalarda 2015-yilda dunyoga kelgan bolalar o‘rtasida tafovutning yuqoriligi X-Y va Z avlod o‘rtasida katta tushunmovchiliklarni yuzaga keltirib chiqarmoqda. Avlodlar o‘rtasida Yer sayyorasining hozirgi holatidan norozi Bebi-Bomer, X-Y tomonidan Zetalarga nisbatan dunyoning ijtimoiy-siyosiy holatiga beparvoligidan e’tiroz bildirsa, Z vakillari esa Bebi-Bomer va X-Y bugungi yerning shu holga kelishiga sababchi sifatida o‘zini noroziligini e’tirof etadi.

Avlod nazariyasi shu qadar murakkabki, u ilk inson paydo bo‘lganidan to hozirgi homosapiens odam holiga kelgunga qadar evolyusion taraqqiyotni boshidan kechirgan. Uning o‘zini o‘rab turgan ijtimoiy borliqqa adaptatsiya jarayonlarida ichki va tashqi tahdidlarga faol uchrashi natijasida u o‘zini-o‘zi transformatsiya qilish hamda adaptatsiya jarayonlaridan ma’lum vaqt va davr xususiyatidan kelib chiqib mutatsiya davrini boshdan kechirgan. Kishilar o‘rtasida ijtimoiy munosabatlarning kun sayin murakkab tus olishi va ular bilan ishlashdagi muammolarni bartaraf etish maqsadida ushbu tushunchalar ilk bor Urban Dictionary tarmog‘ida foydalanilgan.[5] Bu lug‘atda “zoomer” Z avlodiga emas. Bu “boomer” atamasining evolyusiyasi sifatida keladi. Atamaning paydo bo‘lishi 1990-yillarning boshlarida zoomer shaxsiy raqamli yordamchi nomi bilan ham mashhur bo‘lib, “ZOOM” shousi ikkita takrorlashdan iborat bo‘lgan: birinchisi, 1972-1978-yillarda, ikkinchisi 1999-2005-yillarda bo‘lib, har mavsumda har xil bolalar tarkibini namoyish etilib, “ZOOMerlar” yoki ko‘pincha “boomerlar”[6] deb atalgan. Bularning hech biri zoomerning boomer ma’nosiga zid emas, ammo Gen Zed avlod ma’nosi davomchisi desak ham bo‘ladi. “ZOOMerlar” turmush tarzi va qadriyatlari 1950-yillarning oxiri va 1960-yillardagi avlod vakillaridan butunlay farq qilgan. Avvallari bu avlod vakillari o‘troq sharoitda qarigan bo‘lsa, hozir ular jonli, faol, band va avvalgidek 65 yoshda nafaqaga chiqmaydi. Ular mohiyatan “kattalashmoqda”[7], avlodining aksariyati statistikaga ko‘ra, behuda turmush tarziga hech qanday aloqasi yo‘q. Ayni paytda g‘arb olimlari kuzatuvlariga ko‘ra 50-60-70-yosh oralig‘idagi boomerlar sog‘lom turmush tarzini yo‘lga qo‘yishda

nafaqat uyda balki, sport zallarda ancha faol hisoblanadi. Ular haqiqiy vaqt qadrllovchilar desak adashmagan bo‘lamiz.

Insoniyat oldida turgan eng katta muammolardan biri “Tabiiy resurslarning cheklanganligi hamda inson extiyojlarining cheksizligi” davrida BB, X-Y va Zed vakillari o‘rtasida kundan kunga ortib borayotgan dunyoqarashlardagi tafovvtning oldini olish o‘ta muhim hisoblanadi. Gen “Z” ni bugungi demografik jarayonlar davrida avlodlar ongini globalistlarning g‘oyalari egallashi ortidan kelib chiqishi mumkin bo‘lgan demografik muammolardan tashqari kishilarning real hayotdan virtual hayotdagi munosabatlarining ortib borishi holatlariga ta’siri ham xuddi shunday ahamiyatga ega.

Oldingi avlod bilan solishtirganda kundalik hayotida agressiya tez o‘zida namoyon etishi, holati, jins, din va mavjudlikka oid o‘zgacha qarashlari, o‘zini alohida individual xususiyatga ega ekanligiga ishonishi kabilarni mavjudligi avlodlar o‘rtasidagi farqlar bilan ham ajralib turadi. Ayrim rivojlangan mamlakatlarda Zumerlar o‘zining yaxshi xulq-atvori bilan atrofdagi voqea-hodisalarga beparvolik darajasining yuqoriligi hamda xavf-xatarga nisbatan yondashuvlari bilan xususiyatlanadi. Zumerlar o‘z yoshlariga nisbatan o‘zlaridan avvalgi avlod vakillariga qaraganda hayot tarzi ancha sekinroq.[8] Vaqtga nisbatan qarashlar ham Bebi-bumer hamda X-Y avlod vakillari bilan tubdan farqlanadi. Qat’iy tartib qoidalar o‘rnini asta sekinlik bilan erkin va vaqtni o‘z bilganicha sarflovchilar avlodi shakllanishi bebi bumirdan to zetalargacha bo‘lgan tabaqaalar o‘rtasidagi tushunmovchiliklarni yanada kuchayishiga olib keladi.

Gap avlodlar haqida borar ekan ishimiz ular bilan bog‘liq katta guruhlar haqida to‘liqroq ma’lumotni taqdim etish zaruratini ko‘rsatadi. Bizga tanish bo‘lgan asosiy katta guruhni ko‘rib chiqamiz: (yillar turli manbalarda har xil ko‘rsatilgan bo‘lib, o‘rtadagi tafovvt 1-3 yilni tashkil etadi va ular muddaoning umumiy mohiyatiga ta’sir qilmaydi..)

Bebi Bumer – bu avlodni 1943-1963-yillarda tug‘ilgan bolalar tashkil etishadi.[9] Ular asosan o‘z-o‘ziga talabchan, jismoniy mehnatlarga moslashgan, ishlashga qiziqishadi, jamoaviy mehnat bilan shug‘ullanishni xohlashadi va ularga jamoaviy o‘yinlar yoqadi.[10] Ayni vaqtda bu qatlamning asosiy qismi nafaqadalar, lekin ular orasida ish faoliyati bilan shug‘ullanayotganlar ham topiladi. U avlod vakillarining asosiy o‘ziga xos tomonlaridan biri qiyinchiliklarga bardoshlilik bilan ajralib turadi. Ular dunyoda bo‘layotgan muammolarni gapirishdan qo‘rqmaydi va dunyoni o‘zgarishiga ishonadilar, ish va karyeraga nisbatan vaqtning ko‘p ajratilishi oqibatida jaxonda ushbu avlod vakillarida oila va bolalarga nisbatan ajralishlar ko‘proq.

X - avlod vakillari 1963-1984-yillarda tavallud topgan insonlar bo‘lib, o‘ziga xos jihatlari - ular ko‘proq o‘zlariga ishonishadi, boshqacha o‘ylashga

qodirlar, ular dunyoda bo'layotgan o'zgarishlardan doim xabardorlar, kerakli vaqtda tanlash va o'zgarishga qodirlar.[11] Ular asosan yolg'izlar va ular bu orqali individual maqsadlarga erishish uchun qattiq mehnat qilishga tayyor, bir yo'nalishda o'z sohalarida professional o'sishga harakat qiluvchi kishilar jamoasi. Ular bebi bomerdan farqli o'laroq, barcha safarbar etgan kuchi oilasining farovonligi uchun qaratiladi. X avlodining alohida xususiyatidan biri asosiy vazifasi sifatida o'z farzandlariga ularda yo'q bo'lgan hamma narsani: yaxshi kiyim-kechak, zamonaviy gadjetlar, oliy ma'lumot, mashina, kvartira va o'zlarini qulay va mustaqil his qilishlariga yordam beradigan barcha narsalarni berishdi.[12] Ular har xil, davlat yoki ijtimoiy yordamlarga ishonmaydilar, faqat o'zlariga tayanadilar. Ular hayotda va ishda aniq vaqt va chegaralarni yaxshi ko'radilar.

Y - (Millennials) avlod vakillari 1984-1996-yillarda tug'ilganlar.[13] Millenniallar jamoatchilikni idrok etish uchun eng qiyin avlodlardan biridir. Va nima uchun aynan - endi biz buni tushunishga harakat qilamiz. Bu nom lotincha "ming yillik" - ming yillik so'zidan kelib chiqqan.[14] Y - ming yillikning boshlanishi arafasida tug'ilganligi sababli. Ushbu toifadagi odamlar juda qiyin davrda o'sgan: qayta qurish, urushlar va epidemiyalar. Biroq, ijobiy o'zgarishlar – axborot texnologiyalari sohasida global taraqqiyot kuzatilganini ta'kidlash joiz. Smartfonlar tufayli geymerlar bosh barmoq avlodi deb ataldilar, chunki ular bir barmoq bilan telefonda xabarlarni birinchi bo'lib yozganlar Ularda maqsad sari intilish va muvaffaqiyat tushunchalari boshqacharoq bo'lib, ko'p hollarda ularga professional faoliyatni eng quyi pog'onalardan boshlash yoqmaydi, bir necha yildan keyin ularni "ko'tarishlariga" umid qilishadi. Ularning asosiy e'tibori tezkorlik bilan o'sishga qaratilgan va bu o'z navbatida ularning kamchiliklari hisoblanadi. Lekin, bu kamchilik ularda bir vaqtning o'zida bir nechta sohada professional bo'lishga bo'lgan intilish orqali ijobiy tomonga "yuviladi" ya'ni ularga faqat bir yo'nalishda mutaxassis bo'lishga "ruxsat yo'q". Y avlod zamonaviy biznesning umidi, ish vaqtida ko'rsatilgan vaqtdan ko'proq ishlashga tayyorlar, ularda texnik savodxonlik ham yuqori hisoblanadi. Ko'pchilik ekspertlar Y avlod vakillari tez orada global ishchi kuchiga aylanishlarini ta'kidlashadi. Shuningdek ularning o'qish va ish faoliyatini boshlagunga qadar ota-ona ta'minotida bo'lishi bilan ajralib turadilar.

Z avlodi (Z) yoki zoomerlar – 1997-2012 yillarda tug'ilganlar. postmodernizm va globallashuv davrida tug'ilgan odamlar toifasi. Aytishimiz mumkinki, ular qo'llarida smartfon yoki planshet bilan tug'ilganlar.[15] Shubhasiz, siz o'zingiz farzandlaringiz yoki do'stlaringiz bilan bir necha bor payqagansiz, bola hali o'qish yoki gapirishni bilmaydi, lekin u planshet yoki kompyuterni qanday yoqishni biladi.

Boshqacha qilib aytganda, zoomerlarni tarbiyalashda nafaqat ota-onalar, balki YouTube, TikTok, Instagram va zamonaviy texnologlar bilan bog'liq bo'lgan boshqa ko'plab bloggerlar ham ishtirok etadilar. Ularning hovlida do'stlar bilan bolalik xotiralari yo'q. Shuning uchun ular jamoada ishlash tajribasiga ega emaslar, bunga o'rgatish kerak. Bu haqida Sh.To'rayev "Bugun bolalar ko'chaga chiqib, o'rtog'ini yoki dugonasini biror o'yin o'ynash uchun chaqirib, uning ota-onasi javob berguncha kutib o'tirishga hojat yo'q. U o'zining smartfoni, ayfoni bilan ta'bir joiz bo'lsa hoxlagan joyida o'tirib ham muloqotni davom ettiraveradi...

...Odatda inson o'zini taniy boshlashi bilan yon atrofdagilar muloqot boshlaydi. Ulardan so'raydi, birga o'ynaydi va ana shu do'stlik, yaqinlik munosabatlari va o'yinlari natijasida uning dunyoqarashi shakllanadi." [16] Bundan ko'rinib turibdiki kishilarning ijtimoiy hayotda munosabatlarga kirishishi oila, maktab va jamiyat a'zolari o'rtasida ijtimoiy munosabatga kirishi uchun boshlang'ich qadam hisoblanadi. Aynan shu qadamlarni qo'yishdagi oqsalishlar kishilarni real hayotdan virtual hayot sari shiddat bilan olib kiritishiga sabab bo'ladi. Zetalarda ham ushbu holatlarni kuzatilgani bois ularni ham jamoa bo'lib ishlashga o'rgatish vaqt talab etadi.

Alfa avlod - bu atama avstraliyalik taqdiqotchi tomonidan tavsiya etilgan bo'lib, bu avlod vakillari 2013-yildan 2025 yilgacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. Alfalar 21-asrda to'liq tug'ilgan birinchi avlod bo'lib, u insoniyat tarixidagi eng yirik katta avlod guruhi sifatida yer yuzi aholisining 2 mlrddan ortig'ini tashkil etmoqda. Ular barcha o'tmishdoshlaridan xarakterli farqi shundaki, har qanday muhim mavzular: siyosat, iqtisodiyot, ruhiyat, bolalar va ota-onalar o'rtasidagi munosabatlar, dunyodagi global o'zgarishlar va boshqalar bo'yicha o'z nuqtai nafari va aniq pozitsiyasiga ega emas. Ularga oson ta'sir o'tkazish mumkin. Alfa juda yoshligidanoq ularning so'zlarini tinglashni qadrlaydi, yangi bilimlarni olishni yaxshi ko'radilar va katta hajmdagi ma'lumotlarni eslab qolish va qayta ishlash bilan bog'liq holatlar bundan mustasno.

Ular asosiy ma'lumotlarni vvvvdan olishlari hamma narsa haqidagi bilimlari haddan tashqari mavhum, aniq manbaga ega emasligi ularga pand berishi mumkin. Alfalar maktab va oliy o'quv yurtlarida ta'lim olish, o'rganishda nima foydali ekanini u qadar tushunmaganliklari sababli, "darslarda yoki sinflarda qushlarni sanab o'tirishlari hamda yozuvda imlo xatolari mavjud yoki mavjud emasligidan tashvishga tushmaydigan avlod" hisoblanadi. Ilgari bebi bumir va boshqa avlodlar soatlab husnixat va imlo ustida ishlashgan bo'lsa, alfalar umuman ta'limda yozish kerakmi? degan savolni ilgari surishmoqda. "Internet o'qituvchilari" deb ataladigan barcha ma'lumotlar tabiatan to'liq ma'lumotga ega (ma'lum bir vaqtinchalik hodisaga bog'liq). Ammo, boshqa tomondan, ular ajoyib ko'p qirrali va innovatsion kreativ fikrlash qobiliyatlari kuchli ekanligi bilan boshqalardan

ajralib turadi. Muhim nuanslardan biri shundaki, ular juda injiq va aqliy jihatdan muvozanatsiz shaxslar, narsissizm va xudbinlikka moyil. Agar ularning iltimosi rad etilsa, ular janjal keltirib chiqarishi mumkin. Bu toifadagi odamlarning vakillari erkin ijodkorlardir. Ularga qulay sharoit, barqaror ish va moliyaviy imtiyozlar kerak emas. Ular yangi va notanish narsalarga jalb qilinadi. Ular uchun qaerda uxlash yoki nima bilan harakat qilish muhim emas.

Barcha oldingi avlodlardan farqli o'laroq, ularni pul, qimmatbaho mashinalar, kvartiralar qiziqtirmaydi. Ular, o'ziga xos ko'chmanchilar, shunday fikr yuritadilar: "Hamma narsaga bog'lanish yaxshi narsa keltirmaydi, kvartira yoki mashina ijaraga olish mumkin ekan, taksilar yoki avtomashinalarni taqsimlash bor ekan, nega uy sotib olish kerak". Ular uchun moddiy yoki moliyaviy ko'rsatkichlar muhim emas. Ular uchun eng muhim mezon - bu ma'naviy komponent. Ular hayotda yangi his-tuyg'ularni boshdan kechirishga imkon beruvchi yoshlar partiyalari va tadbirlaridan (miting-namoyish) tashqari deyarli hech narsaga qiziqish bildirmaydilar. Masalan, sayohat yoki ular ilgari tanish bo'lmagan yangi gadjetlar. Aytish mumkinki, ular o'z-o'zini tarbiyalashga qiziqishni kuchaytirmoqda. "O'zlarining o'tmishdoshlaridan g'ayrioddiy fikrlash va erta rivojlanishi bilan ajralib turadi. Ularni kattalar savollari qiziqtiradi, masalan, onam yoki dadam kim uchun ishlaydi, ular qancha maosh oladi, shuningdek, bu pul ularning ehtiyojlarini qondirish uchun yetadimi yo'qmi? kelajakda ular uchun mos keladi. Ba'zi bolalar "qo'llarida planshet bilan" tug'iladi".[17]

Alfalar ko'p jihatdan o'zidan oldingilaridan tubdan farq qiladi. Sababi, vzwning dinamik foydalanuvchilari. Taxminan 2 yoshda 80 foizga yaqin bolalar allaqachon, smartfon va planshetlarda faol o'yin o'ynashmoqda. Ofcom tomonidan taqdim etilgan ma'lumotlarga ko'ra:

1. har 4-chi bola 3-4 yoshida o'z gadjetiga ega.
2. har 3-da, 5-7 yoshda.
3. har 2-da, 8-11 yoshda.

Alfa - bu kamar bilan kaltaklanmagan birinchi avlod desak adashmagan bo'lamiz. Bizning o'zimiz ham bu global, lekin shu bilan birga inson ongida sezilmaydigan inqilob qachon sodir bo'lganini tushunishga vaqtimiz ham yo'q edi. 20-yil avval nojo'ya qilig'i yoki xulq-atvori uchun farzandining ketiga urgan ota-onaga hech kim e'tibor bermasdi. Biroq, bugungi kunda bu harakat albatta qoralanadi. Smartfon, telefonlarimizga yozib olinadi va aksariyat hollarda ijtimoiy tarmoqlarga joylanadi. Undan so'ng, bola himoyasi uchun vasiylik xizmatlari harakatga keladi. Shu bois, zamonaviy hayotda ota-onalar zamona bolalariga nisbatan keraksiz tajovuzlardan qochishga harakat qilishioqda.

Binobarin, alfalar haddan tashqari achchiqlanish bilan ajralib turmaydi. Biroq, ular yoshligidanoq o'z qadr-qimmatini oshirish hissi bilan ajralib turadi va kekxa kishilar bilan bir xil darajada muloqot qiladi. Bularning barchasi bilan ular o'zlarining o'tmishdoshlariga qaraganda kattalar va mustaqil hayot haqiqatini qabul qilishlari mushkul. Avvalgi bolalar 7-9 yoshida boshlang'ich sinfdan boshlab, o'zlari ovqat tayyorlab, maktabdan keyin uyga boradigan, keyin aka-uka va opa-singillarini bog'chadan olib ketayotgan onalari va otalaridan farqli o'laroq, bu avlod nihoyatda nochor va ojiz, ta'bir joiz bo'lsa, mustaqil emas.

Davr talabi tufayli, hozirgi bolalar deyarli ko'chaga chiqmaydi, ular haddan tashqari himoyalangan, kiyim boshi ifloslanishidan yoki oyog'i tiralganidan sarosimaga tushushlari mumkin. Lekin ulardan ilm-fan taraqqiyoti yo'lida ajoyib natijalar kutish mumkin. Axir, ular Yagona davlat imtihonini, keyin esa oliy ta'lim muassasiga topshirishlari kerak bo'ladi, shuning uchun turli fanlardan: matematika, tarix, ijtimoiy fanlar, ingliz tili va, albatta, yana bir nechta fanlardan "repetitorlar armiyasi" yollanadi.

Ana shunday tahlillardan kelib chiqib alfaning quyidagi o'ziga xos xususiyatlarini qayd etish mumkin:

- deyarli hamma narsada amaliyligi;
- moda (trend) narsalarni yaxshi ko'radilar va cheksiz o'yinchoqlar, kiyim-kechak va zamonaviy jihozlarga qiziqishi yuqori;
- bir zumda har qanday narsaga qiziqishni yo'qotadilar va ularni hayratda qoldirish yoki xursand qilish qiyin;
- fotosuratlar uchun yaxshi suratga tushadilar;
- hali kattalar tushuna olmaydigan zamonaviy tahrirlash vositalarini osongina o'zlashtiradilar;
- ota-onalarga yordam beradigan bir qator psixologik usullarni bilishadi hamda o'zlarining ahvolini osongina ichki tahlil qilishlari va depressiyaning sabablarini tushunishlari yoki aksincha, ularning ruhini ko'tarishlari mumkin;
- har qanday jazoni boshdan kechirishga tayyor bo'lishadi, lekin nima bo'lishidan qat'i nazar, o'z joylarida turishadi;

10 yil avval bolalarning nazorati ostida bo'lmagan ko'plab masalalar yuzasidan bilimli va malakali bo'lishadi. Masalan: ota-onalar o'rtasidagi munosabatlar, oiladagi moliyaviy muammolarning sabablari va nima uchun, asosan, pul kerakligini tahlil qila olishadi. Shuningdek, ma'lumotlarni o'zlari orqali juda tez qayta ishlaydi va uni batafsil tahlil qiladi.

Alfa avlod kamchiliklar:

- ular olgan ma'lumotni boshlarida saqlab qolish juda qiyin. Ayrim hollarda o'zlari yashaydigan manzilni ham eslay olmasliklari mumkin;
- klip xotira;

- raqamli autizm;
- dofomin tobeligi ;
- hayotiy immunitetning sustligi;

Yuqoridagi avlodlarning har biri haqida o‘qib, ularni bir-biriga solishtirib, taqqoslab xulosalarga kelish mumkin. Ammo ular o‘rtasidagi farq shartli ekanligini ham unutmaslik lozim. Umuman olganda, Baby-Boomers, X-Xer, Y-Millennials, Zed va Alfa o‘rtasidagi farqlarni yuqoriligi mantiqiy xulosalardan kelib chiqadiga bo‘lsak texnologik taraqqiyotning rivojlanishi natijasida qisqa vaqt ichida avlodlar shiddatli mutatsiya uchrashi bilan bog‘liq tahdidlar mavjud. Jumladan, iqtisodiy tahdid; siyosiy tahdid; harbiy tahdid; ijtimoiy-ma‘naviy tahdid; tabiiy-ekologik kabi tahdidlarga doimiy duch kelishi ularning rivojlanish jarayonlarining tezlashishiga va o‘zgarishiga olib keldi.

Binobarin, har bir avlodda mavjud bo‘lmagan va ular erishishga harakat qilgan barcha narsa hamda xususiyatlar keyingi avlodda yanada takomil holda namoyon etib borish bilan bir qatorda o‘zlari bilib va bilmagan holda xususiyatni belgilovchi himoya hosil qilinib borildi. Natijada, inson ilm va taraqqiyoti mo‘jizalari ta’siri tufayli smartfon va gadjet boshqaruvi malakasiga ega Zed va Alfa bolalarning shakllanishiga olib keldi. Jismoniy og‘ir mehnatlardan ozod bu avlodlar uchun asrlar davomida qadriyat darajasigacha yetib kelgan ota-ona, oila, farzand, vatan, e’tiqod kabi inson hayotining, jamiki mavjudlikning sababchisi bo‘lgan qadriyatlar tanazzuliga qarshi kurashlar davrida yashayotgani ularning xususiyatlarida ham o‘z ta’sirini namoyon etib kelmoqda. Zamonaviy tahdidlar, bugungi zamon bolalari haqida gap borar ekan, aynan ana shunday avlodning yetishib chiqishi insoniylik qadriyatlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Agar o‘z vaqtida ularning qarashlarini to‘g‘ri yo‘lga boshlash imkoni hozirdanoq izlanmasa nafaqat bizning mamlakatimiz balki, butun dunyo bolalari bilan bog‘liq mazkur masala ertaga insoniyat uchun katta tahdidga aylanishi mumkinligini unutmaslik lozim.[18]

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy majlisga Murojaatnomasi // Xalq so‘zi, 2018 yil 29 dekabr.
2. Howe, Neil; Strauss, William (1991). Generations: The History of America’s Future, 1584 to 2069. New York: William Morrow & Company. ISBN 978-0-688-11912-6.
3. Q.Nazarov. Ma‘naviyat asosiy tushunchalar lug‘ati. Toshkent-2021. “O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti”. B.9
4. Merriam-Webster. «Words We're Watching: 'Zoomer'». ↑ „zoomer“. Dictionary.com.
5. Meanwhile the oldest definition in Urban Dictionary for the Generation Z sense of zoomer dates to November 2017
6. Words We're Watching: 'Zoomer' // October 2021.

7. „Generation Z is stressed, depressed and exam-obsessed“. The Economist (2019-yil 27-fevral)
8. OPINION: As Gen Z Starts to Parent, We Stand on the Cusp of a Generational Transformation in Parenting and Childhood // 2021-07-27
9. Марина Исаева. Поколения кризиса и подъёма в теории В. Штрауса и Н. Хоува // Знание. Понимание. Умение. — 2011.
10. John M. Broder, (January 21, 2007). "Shushing the Baby Boomers". The New York Times. Archived from the original on April 2, 2019. Retrieved March 31, 2010.
11. Strauss, William; Howe, Neil (2000). Millennials Rising: The Next Great Generation. Cartoons by R.J. Matson. New York: Vintage Original. p. 54. ISBN 978-0-375-70719-3. Retrieved 17 October 2013.
12. Gay Patrik Kanningem, (2015). "X avlodi". Cimentda, Jeyms (tahr.). Urushdan keyingi Amerika: Ijtimoiy, siyosiy, madaniy va iqtisodiy tarix ensiklopediyasi, 2-jild. Routledge. p. 596. ISBN 978-1-317-46235-4.
13. А.Ф.Пантелеев. Психологическое различие поколений как фактор отношения к работе // Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия Философия. Психология. Педагогика. — 2015.
14. Strauss, William; Howe, Neil (2000). Millennials Rising: The Next Great Generation. Cartoons by R.J. Matson. New York: p. 54. ISBN 9780375707193
15. Chandler-Wilde, Helen. „The future of Gen Z's mental health: How to fix the 'unhappiest generation ever'“ (en-GB).
16. Sh.To'raev «Yangi O'zbekiston:Ma'naviy jarayonlar va mafkuraviy tahdidlar» Toshkent-2023. «Afzalzoda books»nashriyoti. B.185-186.
17. Howe, Neil; Strauss, William (1991). Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069.
18. Н.Хусанова. https://uza.uz/uz/posts/sevimli-qogirchoqqa-aylanayotgan-maxluqlar-yoxud-bolalar-tanlagan-qahramonlar-qanday-oqibatga-sabab-boladi_420950

MA'NAVIY XAVFSIZLIKKA QARSHI TAHDIDLAR

Maftuna Namozova Shokir qizi,
 “Ma’rifat” targ’ibotchilar jamiyati bo‘lim
 boshlig‘i,
Zulhumor Narzullayeva, mustaqil izlanuvchi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ma’naviy xavfsizlik tushunchasi, ma’naviyatimizga qarshi qaratilgan “erkinlik va demokratiyani olg’a siljitish” harakatlari, kosmopolitizm, axborot va mafkuraviy xurujlar, narkobiznes, diniy ekstremizm va xalqaro terrorizm, odam savdosi, ommaviy madaniyat kabi tahdidlar tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: ma’naviy xavfsizlik, tahdidlar, xavf-xatar, kosmopolitizm, etnik va millatlararo mojarolar, narkobiznes, ommaviy madaniyat, milliy g‘oya.

Bugungi globallashuv shiddat bilan rivojlanayotgan bir davrda insoniyatga qarshi qaratilgan mafkuraviy tahdidlar ko‘lami ham kengaymoqda. Bir so‘z bilan

aytganda insoniyat aql-zakovatining mahsuli bo'lgan globallashuv jarayonining kuchayishi tinch-osoyishta yashashga xavf-xatarning oshishiga olib kelmoqda. Birinchi Prezidentimiz I.Karimov "Eng murakkab savollardan biri shuki – bizdagi barqarorlik va xavfsizlik yo'lida tahdid bo'lib turgan muammolarni anglab yetyapmizmi?" Mustaqilligimizni qo'lga kiritish qanchalik murakkab kechgan bo'lsa, uni saqlab qolish va mustahkamlash undan-da murakkab ekanligi taraqqiyotimiz jarayonida o'z tasdig'ini topmoqda. Bir ijtimoiy tuzumdan ikkinchisiga o'tish hech qachon osonlik bilan kechmagan [1]. Ana shunday murakkab jarayonda muayyan ma'noda istaymizmi yoqmi mafkuraviy bo'shliq paydo bo'ladi. Muayyan kuchlar bu bo'shliqni egallashga jon-jahdi bilan harakat qilishadi. "Jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo'lsa, uning joni va ruhi ma'naviyatdir" [2]. O'z o'rnida kuchli fuqarolik jamiyati bevosita davlatning kuch qudratini anglatadi. Bugungi kunda turli xildagi mafkuraviy qurollar orqali inson ongi va qalbiga hujumlar bo'layotgan pallada ma'naviy xavfsizlik masalasi har doimgidanda muhim hisoblanadi.

Ma'naviy xavfsizlik – inson, xalq va jamiyat a'zolarini ma'naviy xurujlar, g'oyaviy tahdidlardan himoyalash tizimini ifodalovchi tushuncha bo'lib, ma'naviy xavfsizlik milliy xavfsizlikning tarkibiy qismi sifatida umummilliy manfaatlarning himoya qilinishga yo'naltirilgan faoliyatdir. Ma'naviy xavfsizlik deganda, milliy manfaatlarni ta'minlash ehtiyoji bois vujudga keladigan va jamiyat a'zolari ma'naviy, g'oyaviy-ruhiy hayotining barqarorligi va xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan faoliyat va uzluksiz jarayon tushuniladi. Ma'naviy xavfsizlik ma'naviy qadriyatlar rivojini ta'minlash, ularni tashqi tahdidlardan himoya qilishga yo'naltirilib, ma'naviyatdagi ruhiy, psixologik, axloqiy jihatlarning uyg'unligini ta'minlaydi [3]. Shu sababdan milliy ma'naviyatimizga qarshi qaratilgan tashqi tahdidlarni quyidagi turlarga bo'lishimiz mumkin:

- "Erkinlik va demokratiyani olg'a siljitish" harakatlari;
- kosmopolitizm;
- axborot va mafkuraviy xurujlar;
- narkobiznes va OITS;
- diniy ekstremizm va xalqaro terrorizm;
- odam savdosi; - rangli inqiloblar;
- ommaviy madaniyat;
- mintaqaviy mojarolar;
- buyuk davlatchilik shovinizmi va agressiv millatchilik;
- etnik va millatlararo ziddiyatlar;
- qurol savdosi.

"Milliy istiqloq g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar" risolasida bugungi kunda jamiyatimiz hayotiga jiddiy xavf tug'diradigan barcha mafkuraviy tahdidlar

alohida qayd etilgan. Ushbu risola 2000 yilning 6 aprelida Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov mamlakatning ziyoli vakillari bilan uchrashuv o'tkazib, milliy mafkura konsepsiyasini yaratishni topshirig'iga asosan qisqa fursatda O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyatining ishchi guruhi tomonidan tayyorlangan. O'tgan 25 yil mobaynida ma'naviy tahdidlarning ko'z ko'rib, quloq eshitmagan turlari paydo bo'ldi. Yuqorida ta'kidlaganimizdek, shu narsa oydinlashdiki, ma'naviyat bor joyda unga qarshi tahdid ham bo'laveradi. Demak, insonlarda yuksak ma'naviyatni shakllantirish, uni ana shu tahdidlardan asrash uchun bir lahza bo'lsin, kurashdan to'xtamaslik kerak ekan. Yuksak ma'naviyatli, zamonaviy bilim va kasb-hunarlariga, o'z mustaqil fikriga ega bo'lgan yoshlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash biz uchun eng muhim masalalardan biridir. Mamlakatimiz aholisining yarmidan ko'pini yoshlar tashkil etishini inobatga olsak, bu naqadar jiddiy masala ekani yanada yaqqol ayon bo'ladi. Globallashuv va integratsiya jarayonlarining chuqurlashuvi oqibatida yashash qayerda yaxshi bo'lsa, shu yerni "Vatan" deb yuradigan oqim paydo bo'ldiki, bu oqim jamiyat ma'naviy xavfsiziligi uchun xavf-xatarga aylanmoqda. Kosmopolitizm – dunyo fuqaroligini da'vo qilish, shuningdek, milliy va davlat suverenitetini rad etish, turli milliy an'ana, madaniyat hamda vatanparvarlik tuyg'usidan voz kechish g'oyasini ilgari suradigan qarash. Bunday qarashda haqiqiy vatanparvarlik tuyg'usining mujassam emasligi ko'rinadi [4]. Birinchidan, yashashdan ma'no va maqsad faqat yaxshi yeb ichish, rohat-farog'atni o'ylash, o'zi uchun "barcha qulayliklarga" ega bo'lgan "huzur-halovat"dan iborat emas. Faqat shu bilan hayotning ma'no-mazmuni, yashashdan maqsad belgilanmaydi; ikkinchidan, bunday toifa odamlar, haqiqiy Vatan tuyg'usini anglamaydilar yoki uni anglashdan yiroq. Ularga milliy g'urur va milliy o'zlik tushunchalari yotdir. "Aytaylik, "XXI asr liderlari" kabi mavzularda o'tkaziladigan seminarlarda ular go'yoki iqtidorli yoshlarni tanlab olishda hokimiyatga yordam beradi, biroq bunda, eng avvalo, o'z manfaatlarini ko'zlashadi. So'ngra chet ellarga muntazam safarlar uyushtiriladi, ularda turli simpozium va seminarlar davomida bu odamlarning ongiga g'oyat ustalik bilan ta'sir o'tkaziladi. Shu tariqa o'zlarini "dunyo fuqarolari" deb ataydigan kishilar toifasi tayyorlanadi va ularga yaqin kelajakda yer yuzida hech qanday chegara qolmaydi, degan fikr singdiriladi". Shuni alohida qayd etish lozimki, xalqaro miqyosda xavf solib turgan, XXI asrga ham meros bo'lib o'tgan tahdid va jinoyatlar narkobiznes, xalqaro terrorizm va odam savdosi transmilliy xarakterga ega bo'lib, chegara bilmasligi, minglab odamlarning hayotiga zomin bo'layotganligi bilan xatarlidir. Ayniqsa, Jahon hamjamiyatini, jumladan, O'zbekistonni ham jiddiy tashvishga solayotgan odam savdosining avj oldirilishi globallashuv jarayonlarining kuchayishi, jahon mamlakatlari iqtisodiyoti integratsiyalashuvining tezlashishi oqibatida kuchaymoqda. Bu jinoyatlar

jamiyatimizda ma'naviy-mafkuraviy masalalariga yanada ko'proq e'tibor qaratish, fuqarolarning huquqiy ongi va madaniyatini oshirishni talab qilmoqda. Ayniqsa, mamlakatimizda ishsizlik darajasining yuqoriligi va fuqarolarning xorijga ish izlab ketishi va boshqa bir qator omillar natijasida odam savdosi muammosi jiddiy masalaga aylandi. Dunyo miqyosida har yili 4,5 milliondan ziyod kishi odam savdosi qurboni bo'ladi. Achinarlisi, ularning 1,2 milliondan ziyodi bolalardir. Odam savdosining tarqalish darajasiga ko'ra Afg'oniston jahonda ikkinchi o'rinni egallaydi. Afg'onistondan olib chiqilayotgan va olib kirilayotgan "jonli tovar"larning o'rta yoshi 10-18 yoshni tashkil etadi [5] 130.

BMTning Narkotiklar va jinoyatchilik bo'yicha boshqarmasi (UNODC) o'zining 156 mamlakatdagi vaziyatni qamrab olgan so'nggi hisobotga asosan, 2019-2022-yillar mobaynida dunyo bo'ylab majburiy mehnat uchun odam savdosi qurbonlari soni 47 foizga oshgan. Qurbonlar soni bolalar orasida 31 foizga, qizlar orasida esa 38 foizga ortgan. Bolalar savdosi yuqori daromadli mamlakatlarda ham ko'payib bormoqda, ular turli jinoyatlarga jalb etilayotgan bo'lsa, qizlar ko'pincha jinsiy ekspluatasiya uchun sotilmoqda [6]. Yuqorida qayd etilgan raqamlar odam savdosiga qarshi kurashish qanchalik dolzarb ekanini anglatadi. Shu bois ushbu jinoyatga qarshi samarali kurash olib borishda davlatlararo hamkorlik muhim ahamiyatga ega. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 25-moddasida, "Yashash huquqi har bir insonning uzviy huquqidir. Inson hayotiga suiqasd qilish eng og'ir jinoyatdir" [7] – deb e'tirof etilgan. Ma'lumki, 2008 yil 17 aprelda "Odam savdosiga qarshi kurashish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni qabul qilindi. Ushbu qonunda "odam savdosi" va "odamlardan foydalanish" tushunchalari belgilanib, odam savdosiga qarshi kurashish tizimini tashkil etish tartibi, vakolatli organlar va ularning vazifalari, shuningdek, odam savdosi qurbonlarining himoyasi va ijtimoiy-huquqiy rehabilitatsiyasi masalalari yoritildi. Odam savdosiga qarshi kurashishda davlat organlari va fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasidagi ijtimoiy sheriklikni yanada kengaytirish va mustahkamlash muhim bo'lib, Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek, "... yoshlarimiz ma'naviyati, g'oyaviy-mafkuraviy tarbiyasi uchun mas'ul deb bilgan insonlar – bu mahalla yoki diniy tashkilotlar bo'ladimi, huquq-tartibot idoralari xodimlari yoki katta ta'sir kuchiga ega ijodkor ziyolilar bo'ladimi – ularning barchasi, ayniqsa, faol bo'lishlari lozim" [8] O'zbekiston azaldan turli millatga mansub, turli dinlarga e'tiqod qiluvchi xalqlar tinch-totuv yashagan o'lka bo'lib kelgan. Ajdodlarimiz boshqa din vakillariga doimo hurmat bilan munosabatda bo'lgani, Vatan taraqqiyoti yo'lida yelkadosh bo'lib mehnat qilgani tarixiy manbalarda ko'p qayd etilgan. Hozirgi kunda O'zbekiston aholisining soni 37,5 mln.dan oshgan bo'lib, ular 130 dan ziyod millatga mansub hisoblanadi. Fuqarolarning 96,5% islom diniga e'tiqod qiladi [9].

Ma'lumki, bugungi kunda musulmon olamida murakkab ijtimoiy siyosiy jarayonlar kechmoqda. Yaqin Sharq va boshqa hududlardagi qator mamlakatlar chuqur siyosiy tanglik, ijtimoiy va iqtisodiy beqarorlik va qurolli to'qnashuvlarni boshidan kechirmoqda. Mazkur hududlarda go'yoki haqiqiy "islomiy davlat" qurish shiori ostida ochiqdan-ochiq zo'ravonlik, insoniylikka zid, vahshiyliklarga asoslangan amallarga qo'l urayotgan turli guruh va jamoalar urchib ketdi. Bu guruhlar tarkibida yurtimiz fuqarolarining mavjudligi masalaning o'ta jiddiyligini ko'rsatadi. O'zbekiston mo'tadil diniy e'tiqodni yuksaltirib, dunyo xalqlariga taqdim qilgan mamlakatlardan biridir. Diniy-ekstremistik tashkilotlar tomonidan olib borilayotgan tashviqotlar esa yoshlarning soxta g'oyaga aldanib qolishi, yurt ravnaqi yo'lidagi faoliyatdan chalg'ishi, jamiyatdagi ma'naviy-ruhiy muhitning buzilishiga sabab bo'lmoqda. Bu borada mamlakatimiz Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev shunday deydi: "Dunyoda terrorizm tahdidlari, ayniqsa, so'nggi yillarda kuchayib borayotgani ularga qarshi asosan kuch ishlatish yo'li bilan kurashish usuli o'zini oqlamayotganidan dalolat beradi. Bu borada ko'p hollarda tahdidlarni keltirib chiqarayotgan asosiy sabablar bilan emas, balki ularning oqibatlariga qarshi kurashish bilangina cheklanib qolinmoqda. Xalqaro terrorizm va ekstremizmning ildizini boshqa omillar bilan birga, jaholat va murosasizlik tashkil etadi, deb hisoblayman. Shu munosabat bilan odamlar, birinchi navbatda, yoshlarning ongu tafakkurini ma'rifat asosida shakllantirish va tarbiyalash eng muhim vazifadir [10]

G'arb taraqqiyotining mahsuli bo'lgan ommaviy madaniyat (pop madaniyat) hozirgi vaqtda jamiyatda aholining keng qatlamlari orasida yoyilib, ma'naviy xavfsizligimizga katta zarar yetkazmoqda. U o'z ichiga maishiy hayot, qiziqishlar (sport, pop-musika), ommaviy axborot vositalari kabilarni oladi. Tabiiyki, ommaviy madaniyat degan niqob ostida axloqiy buzuqlik va zo'ravonlik, individualizm, egotsentrizm g'oyalarini tarqatish, kerak bo'lsa, shuning hisobidan boylik orttirish, boshqa xalqlarning necha ming yillik an'ana va qadriyatlari, turmush tarzining ma'naviy negizlariga bepisandlik, ularni qo'porishga qaratilgan xatarli tahdidlar odamni tashvishga solmay qo'ymaydi. Bularning bari, hozirgi til bilan aytganda, globallashuvning salbiy ko'rinishi, aniqrog'i, uning ma'naviyatdagi in'ikosi edi. XX asrning ikkinchi yarmida ommaviy madaniyatning paydo bo'lishi, urchib ketishi, insoniyatga ko'rsatayotgan tahdidlaridan qutulishning imkonini topish qiyin bo'lmoqda. Ommaviy madaniyat elektron terrorizmni keltirib chiqardi. Elektron terrorizmni mutaxassislar insoniyat uchun kelajakdagi eng xavfli qurol deb atamoqdalar[11]. O'tgan asrdan bizga transmilliy jinoyatchilikning uchta eng xavfli turi "meros" bo'lib qolgan. Ularning birinchisi – xalqaro terrorizm, din niqobi ostidagi ekstremistik, fundamentalistik va separatistik xurujlar, ikkinchisi – narkotik moddalar bilan savdo qilish (narkobiznes) va

nihojat, uchinchisi esa odam savdosi hisoblanadi. Hozirgi kunda yer yuzidagi narkobiznesda aylanayotgan pul mablag'i dunyo aholisining oziq ovqat, kiyim-kechak, turarjoy, ta'lim tizimi va tibbiy xizmatga sarflayotgan xarajatlaridan ancha ko'pligi hech kimga sir emas. Eng achinarlisi, giyohvandlik og'ir va o'ta og'ir jinoyatlarning sodir etilishiga, oilalar va millat genofondining buzilishiga sabab bo'lmoqda. O'zbekiston – mintaqadagi narkobiznes avj olgan Afg'oniston bilan chegaradosh. Dunyo bozorida tarqatiladigan qoradorining asosiy qismi ushbu davlatda yetishtirilib, uni noqonuniy yo'llar bilan Markaziy Osiyo mamlakatlari orqali G'arbga yetkazishga bo'lgan urinish yildan-yilga kuchayib bormoqda. Shuning uchun yurtimizda narkotik moddalarni iste'mol qilish va ularning noqonuniy aylanishiga qarshi kurash masalasiga davlat va millatning ertasini hal etuvchi omillardan biri sifatida qarab kelinmoqda. Narkotik moddalar iste'molining zarari tushuntirilib, aholining turli qatlamlari, ayniqsa, yoshlar, bu dardga yo'liqqan kishilar va ularning oila a'zolari bu tahdiddan ogoh etilmoqda. Ta'kidlash joizki, O'zbekiston narkotik moddalarning noqonuniy aylanishiga qarshi kurash bo'yicha xalqaro hamjamiyat oldidagi o'z majburiyatlarini to'liq bajarmoqda. Har qanday kasallikning oldini olish uchun, avvalo, organizmda unga qarshi immunitet hocil qilinishi darkor. Demak, giyohvandlikka qarshi kurashish, yoshlarni bu balodan asrash uchun ma'naviy-ma'rifiytarg'ibot-tashviqot ishlari ko'lamini yanada kengaytirish orqali fuqarolarimiz ongu shuurida immunitetni kuchaytirishimiz zarur.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak XXI asr axborot asri bo'lib, har qanday axborot mazmuni, mohiyati, ta'sir etish darajasi, jamiyatga foydali yoki zararligini, kishini ezgulikka yoki yovuzlikka da'vat etishi bilan shaxs – jamiyat – davlat munosibligiga ijobiy yoki salbiy ta'sir etadi. Ana shu jihatdan qaraganda, milliy manfaatlarni asrash va rivojlantirishda axborot-psixologik xavfsizligini ta'minlashning roli yanada ham oshadi. "Axborot texnologiyalari rivojlangan davlatlarda axborot sohasidagi imkoniyatlardan siyosiy, harbiy, iqtisodiy, axborot va madaniy tajovuz maqsadida foydalanishga urinishlar ortmoqda. Oxir-oqibatda axborot harbiy snaryadga, ommaviy axborot vositalari esa tajovuz quroliga aylantirilmoqda". [12]

Bugungi zamonda mafkura poligonlari yadro poligonlaridan ham ko'proq kuchga ega [13]. Haqiqatdan ham, jamiyatimizni xavotirga solayotgan, milliy, diniy urf-odatlar ildizlariga bolta urayotgan va yoshlarni o'z domiga tortayotgan ommaviy madaniyat targ'ibotchilari uchun zamonaviy axborot vositalari majoziy ma'nodagi yadroviy qurol vazifasini bajarmoqda. Jumladan, jahonda sodir bo'layotgan rangli inqiloblar, internet saytlari va ijtimoiy tarmoqlardagi jamoa, shaxs, buzg'unchi guruhlarining axborot xurujlari, reklama va e'lonlar bunga

yaqqol misol bo'la oladi. Bu holatlar jamiyat ma'naviy xavfsizligiga to'g'ridan-to'g'ri tahdid hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. – T: O'zbekiston, 1997. – B. 4.
2. <https://martaba.uz/uz/page/view?id=132>
3. <https://oyina.uz/uz/teahause/1900>
4. Kosmopolitizm // Ma'naviyat asosiy tushunchalar izohli lug'ati. – T.: G'.G'ulom, 2009. – B. 319.
5. Торговля людьми и незаконный ввоз мигрантов. [http://www.unodc.org/unodc/ru/human trafficking/index.html](http://www.unodc.org/unodc/ru/human%20trafficking/index.html).
6. <https://aniq.uz/uz/yangiliklar/bmt-odam-savdosi-qurbonlari-soni-ortmoqda>
7. Chromeextension://efaidnbmnnnibpcajpcgleclefindmkaj/https://constitution.uz/uploads/constitution_oz.pdf
8. Shavkat Mirziyoyevning "Ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, muqaddas dinimizning sofliğini asrash – davr talabi" mavzusidagi anjumanda so'zlagan nutqi // "Toshkent oqshomi" gazetasi, 2017 yil 16 iyun.
9. <https://countrymeters.info/ru/Uzbekistan#religion>
10. Shavkat Mirziyoyevning Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh assambleyasining 72-sessiyasida so'zlagan nutqi // Xalq so'zi gazetasi, 2017 yil 20 sentabr
11. Ma'rifat gazetasi. 2017 yil 7 iyun, 45-soni
12. Umarova N. Axborot xavfsizligi: muammo va yechimlar. – T.: Akademiya, 2008. – B. 179.
13. Karimov I. "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch". – T.: Akademiya, 2016. – B. 171.

O'SMIRLASRDA LIDERLIK XUSUSIYATLARI NAMOYON BO'LISHINING MA'NAVIY-PSIXOLOGIK OMILLARI

Ergasheva Gullolaxon Nosirjon qizi,
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi
Ijtimoiy himoya milliy agentligi Shayxontohur
tumani "Inson" ijtimoiy xizmatlari markazi
"Chaqar" MFY ijtimoiy xodimi

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'smir yoshdagilarda liderlik xususiyatlarining namoyon bo'lishiga ta'sir etuvchi ijtimoiy, manaviy, psixologik omillar empirik va nazariy asosda tahlil qilingan. Tadqiqot Toshkent shahridagi maktab o'quvchilari ishtirokida olib borilgan bo'lib, unda liderlik darajasi, muloqotchanlik, o'z-o'zini baholash va tashkilotchilik qobiliyati, ota ona va maktab tomonidan berilgan ma'naviy tarbiyaning muhim kategoriyalari kabi mezonlar o'rganilgan. Statistik tahlillar asosida bu omillar o'rtasidagi bog'liqliklar, shuningdek, yosh, jins, farzandlik tartibi va sinf darajasining ta'siri aniqlangan.

Shuningdek, o'smir yoshidagi shaxslarda liderlik salohiyati nafaqat shaxsiy xususiyatlarga, balki ijtimoiy muhit, oilaviy sharoit va o'z-o'zini anglash, ma'naviy tarbiya

darajasiga ham bog'liqligi, o'smir yoshlarni ma'naviy qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyat kasb etishi muhokama qilingan.

Kalit so'zlar: liderlik xususiyatlari, ma'naviy tarbiya, o'smirlik davri, muloqotchanlik, tashkilotchilik qobiliyati, o'z-o'zini baholash, ijtimoiy-psixologik omillar, gender farqlari, farzandlik tartibi, yosh tafovuti, emotsional, ma'naviy qo'llab-quvvatlash, ota-onaning qo'llab quvvatlashi

Ma'lumki, har qanday ijtimoiy guruh yoki tashkilot ichida o'zining fikri, xulq-atvori va faoliyati bilan boshqalardan ajralib turadigan, jamoa a'zolari tomonidan e'tirof etilgan shaxs bo'ladi. Bunday shaxslar jamoadagi qarorlar qabul qilish, tashabbus ko'rsatish va harakatlarga yo'naltirish kabi jihatlar bilan guruh faoliyatiga bevosita ta'sir o'tkazadilar. Ularning ta'siri rasmiy lavozimga emas, balki ichki kuch, shaxsiy fazilatlar va ijtimoiy faollikka tayangan bo'ladi. "Lider" atamasi inglizcha "leader" so'zidan olingan bo'lib, "yo'l boshchi", "boshqaruvchi", "yetakchi" ma'nolarini anglatadi. Liderlik esa – umumiy maqsad sari boshqalarni safarbar qilish, jamoaning harakatini bir yo'nalishga to'plash, tashabbus ko'rsatish va ijtimoiy ta'sir o'tkazish jarayoni[1].

Kanadaning York universiteti tadqiqotchisi J.Gringberg oliy ta'lim muassasalarida talabalarida liderlikni rivojlantirish masalasini quyidagi asoslarda tahlil qilgan: talabalarda liderlik sifatlarini shakllantirish, ularni liderlikni o'rganish jarayonlari, tarbiyaviy metodlar, shuningdek, yigit va qizlarning liderlikdagi o'zgarishlari masalasiga alohida e'tibor qaratgan. Tadqiqotda keltirilganidek, liderlik nazariyasiga doir 4 asosiy nuqtai nazar mavjud: Liderlar tug'iladi, ya'ni liderlik qobiliyati insonning tabiatan egallagan xususiyatidir, uni shakllantirish mumkin emas; Liderlik qobiliyati o'quv jarayonining tabiiy natijasi hisoblanadi; Liderlik pedagogik jarayonlar asosida shakllantirilgan qobiliyatlar natijasidir; Liderlik tajribalari orqali, talabaning imkoniyatlariga asoslanib, ularni ma'lum xizmatga jalb qilish zarur.

O'smirlar va yoshlarning tashkilotchilik qobiliyatlarini rivojlantirish, mavjud liderlik layoqatlarini namoyon qilish uchun to'g'ri sharoitlar yaratish pedagogdan alohida tayyorgarlikni talab etadi. Bundan tashqari, Rossiyalik tadqiqotchi A.V.Zorina liderlikni shunday tushuntiradi: "Liderlik – bu jamoada muvaffaqiyatli faoliyatni tashkil eta olish, ijobiy muhit yaratish va umumiy maqsadlarga erishishda o'z hissasini qo'shish jarayonidir." Liderlik kompetensiyasi esa jamoa a'zolarining xayrixohligi asosida ish faoliyatini tashkil etish qobiliyati, rahbarning nizolarni samarali hal etish va muayyan maqsadlarga erishish jarayonini anglatadi[3].

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy boshqaruv samaradorligi – bu birgina rahbarning qattiq nazorati emas, balki jamoaning birgalikdagi harakati va har bir a'zoning o'zini lider sifatida his qilishi, ota onaning farzandiga bergan ma'anviy tarbiyasi bilan chambarchas bog'liq.

Liderlik – bu shunchaki buyruq berish emas, balki ilhomlantirish, yo‘l ko‘rsatish va kuchli ijtimoiy ta’sir orqali boshqalarni o‘z imkoniyatlariga ishonishga undashdir[4].

1-jadval. Sinaluvchilarning jinsi haqida ma’lumot

	Soni	Foizi
Yigitlar	74	49,3
Qizlar	76	50,7
Jami	150	100,0

Bizning tadqiqotimiz o‘smirlar orasida amalga oshirildi. Xususan Toshkent shahridagi 1-maktab 7-sinf va 298-maktab 8-sinf o‘smirlari tanlab olindi. Tadqiqotimiz o‘smirlarda liderlik darajalarini aniqlash va unga ta’sir ko‘rsatuvchi omillarni aniqlashdan iborat. Bu tadqiqotda jami 150 nafar sinaluvchi ishtirok etdi. Ulardan yigitlarning soni 74 nafar, qizlarning soni esa 76 nafarni tashkil etadi. Tadqiqotimiz ishtirokchilarning 50,7 % ni qizlar va 49,3 % yigitlar tashkil etadi.

Nemovning Sardor metodikasi

2-jadval.

Shkala nomi	N	Minimum	Maksimum	O‘rtacha qiymat	Standart og‘ish	Assimetriya	Eksues	Z	p
Sardor metodikasi (Liderlik darajasi)	150	12,00	37,00	26,0667	4,15742	-,412	0,711	1,251	0,087

Ma’lumotlarni birlamchi tahlil qiladigan bo‘lsak, quyidagi holat kuzatildi. Liderlik shkalasi bo‘yicha minimal ball 12 ni maksimal ball 37 ni tashkil qildi. Natijalarning o‘rtacha qiymati 13,38 ga tengligi aniqlandi, standart og‘ishi 4,92 ga teng. Demak ma’lumotlar bo‘yicha me’yor 8,46 dan 18,3 gachaligini kuzatishimiz mumkin. Assimetriya -0,412 kuchsiz ifodalangan chap tomonlama assimetriya, Eksess 0,711 kuchsiz ifodalangan musbat eksessni tashkil qildi.

Ryaxovskiyning Muloqotchanlikning umumiy darajasini aniqlash so‘rovnomasi

3-jadval.

Shkala nomi	N	Minimum	Maksimum	O‘rtacha qiymat	Standart og‘ish	Assimetriya	Eksues	Z	p
Muloqotchanlikning umumiy darajasini aniqlash so‘rovnomasi	150	0,00	32,00	13,3800	4,92858	-,041	1,299	0,936	0,345

Muloqotchanlik shkalasi bo'yicha minimal ball 0 ni maksimal ball 32 ni tashkil qildi. Natijalarning o'rtacha qiymati 26,06 ga tengligi aniqlandi, standart og'ishi 4,15 ga teng. Demak ma'lumotlar bo'yicha me'yor 21,91 dan 30,21 gachaligini kuzatishimiz mumkin. Assimetriya -0,041 kuchsiz ifodalangan chap tomonlama assimetriya, Eksess 1,299 kuchsiz ifodalangan musbat eksessni tashkil qildi.

Kovalyevning O'z-o'zini baholash metodikasi

4-jadval.

Shkala nomi	N	Minim um	Maksi mum	O'rtacha qiymat	Standart og'ish	Assim etriya	Eksues	Z	p
O'z-o'zini baholash metodikasi	150	9,00	119,00	55,0667	21,69826	,310	-,038	0,6 97	0,7 17

O'z-o'zini baholash shkalasi bo'yicha minimal ball 9 ni maksimal ball 119 ni tashkil qildi. Natijalarning o'rtacha qiymati 55,06 ga tengligi aniqlandi, standart og'ishi 21,69 ga teng. Demak ma'lumotlar bo'yicha me'yor 33,37 dan 76,75 gachaligini kuzatishimiz mumkin. Assimetriya 0,310 kuchsiz ifodalangan o'ng tomonlama assimetriya, Eksess -0,038 kuchsiz ifodalangan manfiy eksessni tashkil qildi.

Tashkilotchilik qobiliyatlarni aniqlash testi

5-jadval.

Shkala nomi	N	Minim um	Maksi mum	O'rtacha qiymat	Standart og'ish	Assim etriya	Eksues		
Tashkilotchilik qobiliyatlarni aniqlash testi	150	0,00	20,00	11,1933	2,59503	-,295	2,393	1,1 78	0,12 5

Tashkilotchilik shkalasi bo'yicha minimal ball 0 ni maksimal ball 20 ni tashkil qildi. Natijalarning o'rtacha qiymati 11,19 ga tengligi aniqlandi, standart og'ishi 2,59 ga teng. Demak ma'lumotlar bo'yicha me'yor 8,6 dan 13,78 gachaligini kuzatishimiz mumkin. Assimetriya -0,295 kuchsiz ifodalangan chap tomonlama assimetriya, Eksess 2,393 kuchsiz ifodalangan musbat eksessni tashkil qildi.

Ma'lumotlarni tahlil qilish vaqtida biz qaysi mezonda ishlatishimizni aniqlab olishimiz zarur. Agar ma'lumotlar normal taqsimlanishga mos kelsa biz parametrik mezonlardan foydalanamiz, agar ma'lumotlar normal taqsimlanish qonuniga mos kelmasa noparemetrik mezonlardan foydalaniladi.

Natijalar tahlilida liderlik xususiyati shkalasi normal taqsimlanish qonuniga mos keldi. ($Z=1,251; p>0,05$) Bu shkala bo'yicha biz keyingi tahlillarda parametrik mezonlardan foydalanamiz. Muloqotchanlikning umumiy darajasini aniqlash

shkalasi normal taqsimlanish qonuniga mos keldi. ($Z=0,936$; $p>0,05$) Bu shkala bo'yicha ham biz keyingi tahlillarda parametrik mezonlardan foydalanamiz. O'z-o'zini baholash metodikasi normal taqsimlanish qonuniga mos keldi. ($Z=0,697$; $p>0,05$) Bu shkala bo'yicha biz keyingi tahlillarda parametrik mezonlardan foydalanamiz. Tashkilotchilik qobiliyatlarni aniqlash testi metodikasi normal taqsimlanish qonuniga mos keldi. ($Z=1,178$; $p>0,05$) Bu shkala bo'yicha biz keyingi tahlillarda parametrik mezonlardan foydalanamiz.

6-jadval.

Shkala nomi	Sardor metodikasi (Liderlik darajasi)	Muloqotchanlik ning umumiy darajasini aniqlash so'rovnomasi	O'z-o'zini baholash metodikasi	Tashkilotchilik qobiliyatlarni aniqlash testi
Sardor metodikasi(Liderlik darajasi)	1	-0,045	-0,117	0,241(**)
Muloqotchanlikning umumiy darajasini aniqlash so'rovnomasi		1	0,244(**)	0,084
O'z-o'zini baholash metodikasi				-0,006
Tashkilotchilik qobiliyatlarni aniqlash testi				1

Tadqiqotimizda o'zaro bog'liqlik qonuniyatini aniqlashda Person mezonidan foydalandik. Natijalar tahliliga ko'ra liderlik darajasi shkalasi va tashkilotchilik darajasi shkalasi o'rtasida 99% ishonch darajasida o'zaro musbat aloqa kuzatildi ($r=0,241$; $p<0,01$). Ya'ni liderlik yuqori rivojlangan shaxslarda tashkilotchilik qobiliyati yuqori, liderlik quyi rivojlangan shaxslarda tashkilotchilik ham quyi daraja bo'larkan.

Bundan tashqari muloqotchanlikning umumiy darajasini aniqlash shkalasi va o'z-o'zini baholash shkalasi o'rtasida 99% ishonch darajasida o'zaro musbat aloqa kuzatildi ($r=0,244$; $p<0,01$). Ya'ni muloqotchanlik yuqori rivojlangan shaxslarda o'z-o'zini baholash yuqori, muloqotchanlik quyi rivojlangan shaxslarda o'z-o'zini baholash quyi ekanligi natijalarda qayd etildi. Muloqotchanlik yaxshi rivojlangan shaxslar albatta o'z-o'ziga baho berish yuqori bo'ladi. Shu sababli ular turli xil bahs-munozara, musobaqalar, dars jarayonlarda yoki tadbirlarda bemalol o'z fikrini bildirishi mumkin. Ularda hayajonlanish yoki qo'rquv hissini kuzatmasligimiz mumkin. Yangi jamoa yoki boshqa muhitga bemalol moslashadi, hamma bilan kirishuvchan va ijtimoiy munosabatlarda faol qatnashadi.

Xulosa qilib aytishimiz mumkinki, tadqiqotimiz bugungi kunda muhim bo'lgan masalalardan biri hisoblanadi. Biz aynan liderlik xususiyatlari namoyon

bo'lishining ijtimoiy-psixologik omillari sifatida muloqot, tashkilotchilik qobiliyati va o'z-o'zini baholashni kiritishimiz mumkin. Chunki ushbu omillar liderlik xususiyatlari shakllanishi va rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatishi mumkin. Chunki o'smirlik davrida yetakchi faoliyatlardan biri muloqot hisoblanadi. Bilamizki, muloqot faqat insonlarga xos bo'lgan jarayondir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ikramov R.A., Hojiyev R.I. Yoshlarda liderlik qobiliyatini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari- Pedagogik ta'lim klasteri: muammo va yechimlar; Pedagogical Education Cluster: Problems and Solutions
2. Ambalova S.A.O'smirlik davrida aqliy rivojlanish omillari // Pedagogik jarayon:muammolar va istiqbollar. Universitetlararo ilmiy maqolalar to'plami / – M., 2016
3. Qo'ychieva Zuxra Isaqulovna., Talabalarda liderlik qobiliyatini rivojlantirishning ayrim metodologik masalalari-“Science and Education”Scientific Journal / ISSN 2181-0842
4. Hayitov O.E., Djalalova S.M. Boshqaruv psixologiyasi: O'quv qo'llanma. Oliy o'quv yurtlari magistratura bosqichi talabalari uchun // Prof. V.M.Karimovning umumiy tahriri ostida. – T.: TDIU, 2008. – 16-28b
5. Isakova Nozina., “Boshqaruv psixologiyasida liderlik masalasining zamonaviy muammolari”: Toshkent-2014.-41b
6. Rahmonova D.B. Boshqaruv psixologiyasi ma'ruza matni:Buxoro-2010-26-29.bet

ZIYORAT MASKANLARI QADRIYATLAR MANBAI SIFATIDA: IJTIMOIY-FALSAFIY TAHLIL

Oydina Begmatova, Turizmni rivojlantirish
ilmiy-tadqiqot instituti stajyor-tadqiqotchisi

Tarix shohidlik beradiki, deyarli barcha xalqlarning o'ziga xos muqaddas maskanlari, diniy ziyorat joylari va qadimiy an'analari mavjud. Odatda bunday qadamjolar dindorlar tomonidan muqaddas, sig'inish va ehtirom joyi sifatida qabul qilinadi. Ziyoratgohlarga tashrif buyurgan inson bir vaqtning o'zida ham tarixiy-me'moriy yodgorliklar bilan tanishadi, ham ularni tadqiq etish imkoniga ega bo'ladi. Shu bilan birga, asrlar davomida shakllangan e'tiqodiy qarashlar, urf-odat va marosimlar, moddiy madaniyatning betakror namunalari mujassam bo'lgan muqaddas joylarning me'morchiligi ularning tarixiy va an'anaviy qirralarini o'rganishda alohida ahamiyat kasb etadi.

Bugungi taraqqiyot bosqichida milliy qadriyat va an'analarni tiklash, buyuk ajdodlarimiz xotirasini ulug'lash, muqaddas qadamjolarini obod etish, ularning musulmon olamidagi obro'sini oshirish yo'lida keng ko'lamli bunyodkorlik ishlari amalga oshirilmoqda. Toshkent viloyatidagi Zangiota, Surxondaryodagi ulug' muhaddis Imom Termiziy, Qashqadaryodagi alloma Abul Muin Nasafiy hamda

Toshkent shahridagi Suzukota ziyoratgohlarida olib borilgan obodonlashtirish ishlari bunga yorqin misoldir. [4].

Muqaddas maskanlarni ziyorat qilish insonni yomon yo‘ldan qaytaradi, diyonat va insofga chorlaydi, faqat ezgulik qoldirishga undaydi. Bunday qadamjolarni o‘rganish nafaqat me‘moriy obidalar tarixini yoritishga, balki xalqimizning asrlar davomida shakllangan e’tiqodiy qarashlari, urf-odatlari va moddiy madaniyat namunalarini tadqiq etishga imkon beradi. Ziyoratgohlarning me‘morchiligi esa an’anaviy va asriy uslublarni mujassamlashtirib, keyingi davr me‘morchiligi uchun poydevor bo‘lib xizmat qilgan. Demak, ziyorat maskanlari qadriyatlarimizning asl timsoli, milliy urf-odat va an‘analarimizning yorqin ifodasidir.

Ammo sovet davrida “Din – afyundir” shiori ostida keng ko‘lamli dahriylik siyosati olib borildi. Ko‘plab diniy ulamolar, tasavvuf shayxlari va dindorlar qatag‘on qilindi. Ayniqsa, KPSS MKning “Muqaddas joylarga sig‘inishga qarshi kurash to‘g‘risida”gi qaroridan so‘ng bu siyosat keskin tus oldi. Ushbu davrda chop etilgan adabiyotlarda milliy qadriyatlar va ziyorat marosimlari kamsitildi, ajdodlarimizning bunyodkorlik ishlari bo‘htonlar bilan qoralanib, muqaddas qadamjolar vayronaga aylantirildi, diniy muassasalar tugatildi, ulamolar qatag‘on qilindi.

Istiqlol yillarida esa butunlay yangi sahifa ochildi: mamlakatimizda 8208 ta madaniy meros yodgorligi davlat himoyasiga olindi. Ularning 2250 tasi arxitektura, 4748 tasi arxeologiya, 678 tasi mahobatli san‘at, 532 tasi esa diqqatga sazovor joylardir. Bu jarayon milliy merosimizni asrab-avaylash va qadriyatlarni tiklash yo‘lidagi muhim qadam bo‘ldi[5]. Ziyoratgohlarni o‘rganishning mustaqillik davridagi yangi bosqichi

Mustaqillik sharofati bilan muqaddas qadamjolarni o‘rganish sohasida yangicha yondashuv shakllandi. Endilikda tadqiqotlar o‘zbek xalqining milliy qadriyatlari va an‘analari nuqtayi nazaridan olib borilmoqda. Bu jarayonda tarix, arxeologiya, etnologiya, epigrafika, folklorshunoslik va turizm yo‘nalishlarida salmoqli ishlar qilindi, yangi nazariy-metodologik adabiyotlar yaratildi. Ayniqsa, 1990-yillardan boshlab ziyoratgohlar va avliyo kulti mavzusiga yangicha qarashlar paydo bo‘ldi.

Sovet davlati parchalangach, ilmiy tadqiqotlarda ziyoratgohlarning islom taraqqiyotidagi o‘rni chuqurroq o‘rganila boshladi. Shu bilan birga arab va fors manbalarining tarjima qilinishi mazkur yo‘nalishda muhim ilmiy natijalarni yuzaga chiqardi. Shunga qaramay, xalq turmushidagi ziyorat marosimlarining inson ruhiyatiga ta’siri, avliyo kultining psixologik hamda ma’naviy jihatlari hozirgacha to‘liq yoritilmagan masalalar sirasiga kiradi. Bu mavzu bugungi kunda ham dolzarbligini saqlab qolmoqda, chunki ziyoratgohga bo‘lgan ishonch xalq ruhiyati,

intilishlari va ertangi kunga bo'lgan umidi bilan chambarchas bog'liqdir.

Tarixda buyuk allomalarning dafn etilgan joylari ziyorat maskanlariga aylanishi tabiiy hol bo'lgan. Odamlar ularni xotirlash orqali ilmu fan rivojiga qo'shgan hissasini ehtirom bilan eslab kelishgan. Islom dini taraqqiyotiga benazir hissa qo'shgan Imom al-Buxoriy, at-Termiziy, ad-Dorimiy, al-Moturidiy, an-Nasafiy, al-Marg'inoniy, ash-Shoshiy, Abdulkoliq G'ijduvoni, Bahouddin Naqshband, Xo'ja Ahrori Valiy va boshqa ko'plab avliyolarning nomlari bilan bog'liq qadamjolar nafaqat xalqimiz, balki butun musulmon olamining ma'naviy qiyofasini belgilashda muhim rol o'ynagan.

Mustaqillik yillarida uzoq vaqt qarovsiz qolib ketgan yoki xarobaga aylangan qadamjolar tez sur'atlarda tiklanib, mahobatli qiyofada qayta qad ko'tarmoqda. Bu jarayonni ayrim jihatlari bilan Amir Temur davrida olib borilgan ulkan bunyodkorlik ishlari bilan qiyoslash mumkin. Afsuski, Temuriylar sulolasi so'ngidagi siyosiy tarqoqlik tufayli O'zbekistonning ilm-fan va ma'rifat markazi sifatidagi nufuzi pasaydi. Mashhur amerikalik olim Frederik Starr ta'kidlaganidek, bu davrda "olamshumul ma'rifat boy berildi" [3]. Mustaqillik davrida Toshkentdagi muqaddas qadamjolarining qayta tiklanishi va ma'naviy-ma'rifiy ahamiyati

Istiqlol yurtimizda buyuk allomalar nomini ulug'lash, ularning ilmiy-ma'naviy merosini xalqimizga qaytarish uchun keng imkoniyatlar ochdi. Bugun qadimiy qadamjolar faqatgina tarixiy yodgorlik sifatida emas, balki ma'naviy tarbiyaning ta'sirchan maskanlari, ziyorat turizmi infratuzilmasining muhim bo'g'inlariga aylangan.

Poytaxtdagi Hazrati Imom majmuasi buning yorqin namunasidir. Majmua mashhur faqih va muhaddis Abu Bakr Muhammad ibn Ali Ismoil Qaffol Shoshiy al-Kabir (903–976) maqbarasi atrofida shakllangan bo'lib, bugungi kunda Baroqxon va Mo'yi Muborak madrasalari, Namozgoh va Tilla Shayx masjidlari bilan boyitilgan. Bu hudud keng jamoatchilik tomonidan muqaddas maskan sifatida e'zozlanib, mahalliy va xorijiy, xususan, musulmon dunyosi sayyohlari uchun qiziqarli ziyorat joyiga aylangan.

Qaffol Shoshiyning ilmiy merosi ham alohida qadrlanadi. Uning "Usul al-fiqh" asari shofe'iylik mazhabining asosiy manbalaridan biri bo'lib, ko'plab musulmon olimlari tomonidan e'tirof etilgan. Hazrati Imom majmuasi tarkibida bunyod etilayotgan Islom sivilizatsiyasi markazi esa mazkur hududning ma'naviy-ma'rifiy ahamiyatini yanada oshirdi. Ushbu markaz ajdodlarimizning islom sivilizatsiyasiga qo'shgan ulkan hissasini birlashtirgan ilmiy, madaniy va diniy-ma'naviy maskan sifatida butun dunyo e'tiborini tortmoqda.

Shuningdek, Toshkentda Shayx Xovandi To'hir (XIV asr), Yunusxon (XV asr), Qaldirg'ochbiy (XVI asr), Suzuk ota (XVI asr), Xo'ja Allambardor (IX asr),

Xayrobodiy (XVII asr), Cho‘ponota (XV asr), Said Vaqqos ota (XIII–XIV asrlar), Hofiz shayx Qo‘yliqiy (XV–XVII asrlar) singari qator qadamjolar ham qayta obodonlashtirildi. Bu maskanlar o‘z tarixiy va diniy-ma’naviy mohiyatini tiklabgina qolmay, xalqimizning ma’naviy ongida mustahkam o‘rin egalladi.

Albatta, mustaqillikning ilk yillarida bunday bunyodkorlik jarayonlarini ayrimlar “siyosiy o‘yin” sifatida baholagan edi. Ammo vaqtning o‘zi davlatimizning diniy e’tiqodga bo‘lgan munosabati naqadar xolis va sodiq ekanini ko‘rsatib berdi. Bugun bu qadamjolar nafaqat xalqimiz uchun, balki butun musulmon dunyosi uchun yuksak qadriyat va ma’naviy quvvat manbai bo‘lib xizmat qilmoqda.

Xulosa qilib aytish mumkinki, Muqaddas qadamjo va ziyoratgohlar bugungi kunda nafaqat diniy-ma’naviy tarbiyaning muhim o‘choqlari, balki jamiyat taraqqiyotini belgilovchi omillardan biri sifatida alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ular milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg‘unlashtirish, jamiyatda ijtimoiy totuvlik va barqarorlikni mustahkamlash, turli xalqlar va madaniyatlar o‘rtasida muloqot hamda hamkorlikni kuchaytirishda beqiyos o‘rin tutadi. Ziyorat maskanlari orqali insonlarda tolerantlik, mehr-oqibat, Vatanga sadoqat, milliy g‘urur kabi yuksak tuyg‘ular shakllanadi va mustahkamlanadi. Shu bilan birga, ziyoratgohlarning turizm tizimidagi faol integratsiyasi mamlakatning iqtisodiy salohiyatini yuksaltirish, xalqaro miqyosda ijobiy imijini oshirishga xizmat qiladi. Demak, tabarruk maskanlar milliy ma’naviyatimizni yuksaltirish bilan bir qatorda, strategik ahamiyatga ega bo‘lgan ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot omili sifatida ham dolzarb ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR

1. Mirziyoev Sh. (yanvar 2021 y). O‘zbekiston Oliy majlisi Senati va Qonunchilik palatasiga murojaatnoma. <https://president.uz/uz/lists/view/4057>.
2. O‘zbekistonda turizm- 2016-2019. (2020). Tashkent: O‘zR Statistika qo‘mitasi.
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 4-oktabrdagi “Moddiy madaniy merosning ko‘chmas mulk obyektlari milliy ro‘yxatini tasdiqlash to‘grisida”gi 846-sonli Qarori // www.lex.uz
4. Islom dini ziyorat turizmi obyektlari // <https://www.collegesidekick.com/study-docs/15540053>
5. Jumaeva Shoirra Berdiyarovna Toshkent viloyati ziyoratgoxdari: rivojlanish bosqichlari va o‘ziga xos xususiyatlari. Etnografik, etnologik va antropologik tadqiqot. Termiz-2022

ISTE’MOL MADANIYATINING IJTIMOIIY AHAMIYATI

Gulnoza NURTOYEVA,
Jizzax viloyati Iste’molchilar
huquqlarini himoya qilish jamiyatlari
hududiy birlashmasi raisi

Annotatsiya. Ijtimoiy madaniyatlar tarkibida iste’mol madaniyatining ham bugungi kunda ahamiyati oshib bormoqda. Negaki, inson iste’moli ko‘lami kengayib, uning tarkibi

o'zgarib boryapti. Bu tarkibda ma'aviy iste'molning ham o'rni kattaligi iste'mol madaniyatining ma'naviy mohiyatini oshiradi. Maqolada iste'mol madaniyati, uning ahamiyati, shaxs ijtimoiylashuvida iste'mol madaniyatining o'rni kabi masalalar ko'tarilgan.

Kalit so'zlar: jamiyat, iste'mol madaniyati, iste'mol, ehtiyoj, mahsulot, resurslar, iqtisod, tejamkorlik, ma'naviyat, munosabat, isrofgarchilik, insoniylik.

Jamiyat rivojlanib, insoniyatning turmush tarzi yuksalgani sari iste'mol va unga bog'liq munosabatlar ham yangicha mazmun va shakl kasb etib boradi. Shiddat bilan o'zgarayotgan davr, global iqlim o'zgarishlari, tabiiy resurslarning tobora o'lchovli bo'lib borayotgani butun jamiyatimiz oldiga mutlaqo yangi vazifalarni qo'yimoqda. Endi iste'molchi huquqlarini talab qilish bilan birga, majburiyatlarini ham chuqur anglashi, iste'mol madaniyatining yangi, yanada mas'uliyatli bosqichiga qadam qo'yishi hayotiy zaruratga aylandi.

Gap shundaki, biz bugun nafaqat sotib olayotgan mahsulotimizning sifati, balki uning ortida turgan ulkan resurslar – suv, elektr energiyasi, gaz, inson mehnati haqida ham qayg'uradigan payt keldi. Tejamkorlik endi faqat oila budjetini iqtisod qilish vositasi emas, balki davlatning strategik manfaatlari, milliy xavfsizlik va kelajak avlod oldidagi muqaddas burch sifatida kun tartibiga chiqmoqda. Bizga berilgan ne'matlar cheksiz emasligini tan olish va ularni asrab-avaylash har bir iste'molchining vijdon ishiga, yuksak madaniyat belgisiga aylanishi lozim. Bu davrning keskin talabi, taraqqiyotning muqarrar sharti bo'lib borayotir.

Afsuski, ko'pchilik orasida hali ham “pulini to'layapman-ku, xohlaganimcha ishlataman”, degan yanglish va o'ta xatarli tafakkur saqlanib qolgan. Bunday yondashuv o'z mohiyati bilan nafaqat iqtisodiy mantiqqa, balki oddiy insoniy adolatga ham ziddir. Chunki siz foydalanayotgan har bir kilovatt elektr energiyasi, har bir tomchi suv umumiy tizimning, butun bir xalqqa tegishli murakkab infratuzilmaning bir qismidir. Buni yaxshiroq anglash uchun oddiy hayotiy misolni ko'rib chiqaylik.

Tasavvur qiling, mahalladagi xonadonlardan biri elektr energiyasidan yashirinch, belgilangan me'yordan bir necha barobar ortiqcha foydalanmoqda. Masalan, katta ishlab chiqarish sexini yoki yuqori quvvatli bir necha isitish uskunasini noqonuniy ulab olgan. Buning oqibati nima bo'ladi? Mahallaga o'rnatilgan transformator muayyan quvvatga mo'ljallangan. U rejadagi yuklamani ko'taradi, lekin yashirinch, hisobga olinmagan o'ta yuqori iste'mol tufayli zo'riqishni boshlaydi. Oxir-oqibat transformator ishdan chiqadi va butun mahalla zulmatda qoladi. Endi tahlil qilaylik: bir kishining xudbinligi, o'ylamay bosgan qadami tufayli yuzlab oilalar jabr ko'rdi. Kechqurun darsini qila olmayotgan bolalar, sovuqda qolgan oila a'zolari, ishi to'xtab, zarar ko'rayotgan tadbirkorlar – bularning barchasi o'sha “uddaburon”ning xatti-harakati oqibatidir. U o'zining shu

ZJV5401
yo'l bilan topgan arziyas foydasi evaziga atrofidagilarga katta zarar yetkazdi. Bu holatda uning "pulini to'layapman", degan da'vosi o'rinsiz, chunki taqsimot tizimi bunday suiiste'molchilikka mo'ljallanmagan.

Bu muammoni boshqa hayotiy manbalar misolida ham yaqqol ko'rish mumkin. Shahardagi ko'p qavatli uyda yashaydigan bir kishi soatlab jo'mrakni ochib qo'yib, mashinasini yuvsa yoki hovlisidagi kichikkina gulzorga minglab litr suv oqizsa, nima yuz beradi? Buning natijasida yuqori qavatlarda suv bosimi keskin tushib ketadi, ba'zan esa butunlay to'xtaydi. O'sha paytda boshqa bir xonadonda kimdir bir piyola choy qaynatishga yoki chaqalog'ini cho'miltirishga suv topa olmay o'tirgan bo'ladi. Bir kishining isrofi butun bir uy ahlining halovatini buzadi. Kengroq miqyosda olib qarasak, bugun Orol fojiasi, daryolarimizning qurib borayotgani kabi global muammolar qarshisida turgan bir paytda har bir tomchi suvni oltinga tenglashtirish, uni tejab ishlatish har birimizning insoniylik burchimizga aylanishi kerak.

Tabiiy gaz masalasi ham shunday. Qishning sovuq kunlarida uyini isitish maqsadida gaz plitasini soatlab yoqib qo'yadiganlar, afsuski, yo'q emas. Bu nafaqat umumiy tizimga og'irlik qiladi, uzoq hududlarda gaz bosimi pasayishiga olib keladi, balki inson hayoti uchun o'ta xavfli vaziyatni ham yuzaga keltiradi. Bu kabi holatlar fojia bilan yakunlangan misollar ko'plab topiladi. Demak, mas'uliyatsiz iste'mol nafaqat iqtisodiy zarar, balki insonlar sog'lig'i va hayotiga ham tahdid solishi mumkin.

Iste'mol madaniyati faqat kommunal xizmatlar bilan cheklanib qolmaydi. Oziq-ovqat isrofgarchiligi bugungi kunning eng og'irliq masalalaridan biriga aylangan. Ayniqsa, dabdabali to'y-ma'rahalarda, katta tadbirlarda uvol bo'layotgan noz-ne'matlarning hisobi yo'q. Vaholanki, o'sha yeguliklarni yetishtirish uchun qancha suv, qancha energiya, qancha mehnat sarflangan. Birgina non dasturxonga yetib kelgunicha qanchadan qancha insonlarning peshona teri to'kiladi. Shunday ekan, oziq-ovqatni qadrlamaslik dehqon mehnatini, tabiat in'omlarini va, eng asosiysi, rizqning o'zini qadrlamaslik demakdir.

Mazkur muammolarning yana bir muhim jihati isrofgarchilikning davlat iqtisodiyotiga yetkazadigan bevosita va bilvosita zararidir. Har bir tejalgan kilovatt elektr energiyasi yoki kub metr gaz shunchaki raqam emas. Bu davlat budjetiga tushadigan og'ir yukning yengillashishi, yangi elektr stansiyalari yoki gaz quvurlarini qurishga sarflanishi mumkin bo'lgan milliardlab mablag'ning iqtisod qilinishi demakdir. Tejalgan mablag'ni esa yangi maktablar, shifoxonalar qurishga, yo'llarni ta'mirlashga, aholining ijtimoiy himoyasini kuchaytirishga yo'naltirish mumkin. Demak, bir xonadondagi tejamkorlik butun mamlakatning investitsion salohiyatiga, uning taraqqiyot sur'atlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Aksincha, ommaviy isrofgarchilik davlatni doimiy ravishda

eskirgan infratuzilmani yamashga, yangi va qimmatbaho inshootlarni qurishga majbur qiladi, bu esa ijtimoiy sohalarga yo'naltirilishi kerak bo'lgan moliyaviy resurslarni "yutib" yuboradi.

Bu o'rinda tejamkorlik madaniyatini shakllantirishda oila va ta'lim tizimining o'rni beqiyos ekanini alohida ta'kidlash joiz. Farzandiga yoshligidan suvni behuda oqizmaslikni, chiroqni o'chirib yurishni, non ushog'ini ham qadrlashni o'rgatgan ota-ona aslida bola ongiga vatanga, uning boyliklariga mehr va mas'uliyat hissini singdirayotgan bo'ladi. Maktablarda esa bu boradagi bilimlarni nazariy va amaliy jihatdan mustahkamlash, ekologiya darslari, maxsus treninglar orqali o'quvchilarda resurslarning qadri va ularni asrashning global ahamiyati haqida aniq tasavvurlarni shakllantirish lozim. Ongida tejamkorlik fazilat emas, balki zarurat ekani muhrlangan avlodgina kelajakda barqaror va farovon jamiyatni qura oladi.

Albatta, zamonaviy texnologiyalar ham bu borada bizga katta yordamchi bo'lishi mumkin. "Aqlli" hisoblagichlar, suvni tejaydigan jo'mraklar, energiya tejamkor maishiy texnika – bularning barchasi resurslarni oqilona sarflashga ko'maklashadi. Biroq unutmaslik kerakki, eng ilg'or texnologiyalar ham inson omilisiz, ya'ni mas'uliyatli iste'molchisiz kutilgan samarani bermaydi. Texnologiya – vosita, asosiy yechim esa har birimizning tafakkurimiz, dunyoqarashimizning o'zgarishidadir. Madaniyat texnologiyadan ustun turadi, chunki aynan u texnologiyadan qanday foydalanishni belgilab beradi.

Bu borada jamiyatimizning o'ziga xos va qudratli ustuni bo'lgan mahalla institutining o'rni va rolini alohida e'tirof etish zarur. Mahalla nafaqat ma'muriy birlik, balki o'zaro ijtimoiy nazorat, hamjihatlik va ma'rifat o'chog'i hamdir. Mahalla raislari, oqsoqollar va faollar aholi o'rtasida tushuntirish ishlari olib borish, tejamkorlikning afzalliklarini hayotiy misollar bilan ko'rsatish, isrofgarchilikka yo'l qo'yayotgan xonadonlar bilan yakka tartibda suhbatlashish orqali katta natijalarga erishishi mumkin. Zero, ba'zan mutasaddi tashkilotning rasmiy talabidan ko'ra, yoshi ulug' qo'shnining samimiy nasihati yoki mahalladoshlarning do'stona tanbehi ko'proq ta'sir o'tkazadi. Bu, o'z navbatida, qo'shnichilik burchini mustahkamlab, umumiy boylik uchun jamoaviy mas'uliyatni shakllantiradi.

Xulosa shuki, biz iste'molchilik tafakkurini tubdan o'zgartirishimiz vaqti allaqachon yetib keldi. Huquqni talab qilishdan mushtarak mas'uliyatni his qilishga o'tishimiz kerak. Har bir iste'molchi o'zi foydalanayotgan ne'matga faqat shaxsiy mulki sifatida emas, balki kelajak avlodlardan olingan omonat sifatida qarashni o'rganmog'i darkor. Bugungi tejamkorlik – ertangi farovonlik va barqarorlik garovi. Barcha sohalardagi islohotlar, yangi O'zbekistonni qurish yo'lidagi sa'y-harakatlar zahirida ham aynan xalqimizning turmush farovonligini

ta'minlashdek ezgu maqsad mujassam. Bu yo'lda har bir iste'molchining o'z o'rnini, o'z hisssasi bor. Mas'uliyatli va tejamkor iste'molchi bo'lish bugungi kunda vatanparvarlikning, o'z yurtiga, uning kelajagiga befarq emaslikning eng yorqin ifodalaridan biridir. Zero, biz o'zgalardan talab qilishdan avval o'zimizga talab qo'ya olsak, yuksak marralarga erisha oladigan qudratli jamiyatni barpo etamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh. Yangi O'zbekiston strategiyasi. -Toshkent: O'zbekiston, 2021
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Iste'molchilar huquqlarini himoya qilishda jamoatchilik ishtirokini kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 28.11.2002-yil. 414-son qarori.
3. Artyukovich D.V. Grajdanskaya aktivnost lichnosti: sotsialno-filosofskiy analiz : disyusertatsiya ... kandidata filosofskix nauk. - Stavropol, 2002.
4. Shodmonov Sh.Sh., Alimov R., Jo'rayev T.T. Iqtisodiyot nazariyasi. – Toshkent. "Moliya", 2002.
5. Azadova B.A. Iste'molchilar xulq-atvorini o'rganishda marketing tadqiqotlaridan foydalanish.// "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 4, iyul-avgust, 2021 yil.
6. Shahlo Ahrorova. Ma'naviyat eng ta'sirchan va qudratli qurolimizdir. "Ma'naviyat" nashr. T.-2022y.

YOSHLARNI MILLIY QADRIYATLAR RUHIDA TARBIYALASHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

Ahrorova Shahlo O'rinboyevna,
Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori,
Respublika MMM huzuridagi Ijtimoiy
ma'naviy tadqiqotlar instituti
katta ilmiy xodimi.

Annotatsiya. Bugungi globallashuv davrida jamiyat ma'naviy muhiti jamiyat boshqa sohalariga ham o'z ta'sirini ko'rsatishi masalasi tobora dolzarblashib bormoqda. Ijtimoiy ma'naviy muhitda qadriyatli yondashuv tizimi alohida o'rin tutadi. Jamiyatning qaysidir sohasidagi jiddiy o'zgarishlar qadriyatlar tizimiga ham, o'z navbatida ijtimoiy-ma'naviy muhitga ham o'z ta'sirini ko'rsatadi. Qadriyatlar tizimidagi bu o'zgarishlar va ijtimoiy-ma'naviy muhitdagi o'sish dinamikasi mutanosiblikka ega. Maqolada shular haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar. Ijtimoiy ma'naviy muhit, qadriyat, qadriyatli ong, qadriyatli yondashuv, milliy qadriyatlar, qadriyatlar dinamikasi, milliy g'urur, milliy ong, globallashuv, ommaviy madaniyat, integratsiya qadriyatlar tizimi, shaxs, jamiyat, ijtimoiy munosabatlar, ideal, baholash, qiymat.

Biz ma'lum bir muhit ichida yasharkanmiz, har kuni ijtimoiy-ma'naviy mohiyatga ega bo'lgan qaysidir voqea yoki hodisalarga duch kelamiz, gohida bu voqealarning tashqarisida ko'rinsakda, unga bilvosita aloqador bo'lishimizni yo bilamiz, yo bilmaymiz. Ijtimoiy ma'naviy muhit aslida ma'lum bir qadriyatli yondashuvlar asosida shakllanadi. Qadriyatlar, jumladan milliy qadriyatlar ma'naviy muhitni mustahkamlovchi asoslardan biridir. Ijtimoiy-ma'naviy

muhitning yoshlar tarbiyasidagi o'rnini e'tiborga oladigan bo'lsak, unda bu muhitni mustahkamlovchi omilni ham nazardan qochirmaslik lozim.

Qadriyatlar va qadriyatli yondashuv ijtimoiy munosabatlarga yetarli darajada o'z ta'sirini ko'rsatadi. Qadriyatlar tushunchasi insoniyatning ilm bazasiga yigirmanchi asrda kirib kelgan bo'lsada, qadrlashga oid tushunchalar Aflotunda, Aristotelda, Gegel va Suqrot asarlarida uchraganidek, Sharq allomalaridan Forobiy, Yassaviy, Naqshband, Navoiy, Ibn Sino asarlarida, shuningdek, Abdulla Avloniy qarashlarida ko'rishimiz mumkin. Nemis faylasufi Immanuil Kant Antik davrda qadriyatlarga yondashuvlar masalasini o'rganadi. U "tabiat yo'nalishi bilan axloqning, aql-idrok yo'nalishi bilan amaliy hayotning o'zaro mutanosib emasliklariga e'tiborini qaratdi va qadriyat sifatida go'zallik, haqiqat, ne'matni bir-biridan ajratib ko'rsatdi".¹

"Qadriyat" tushunchasi 1960-yillarda R.Lotse va G.Kogen tomonidan ilmiy termin sifatida olib kirildi. R.Lotse borliqni uchta sohaga ajratadi: a) birinchisi haqiqat sohasi bo'lib, zaruriy ahamiyat kasb etadi va unga qonunlar majmui kiritiladi; b) borliq va voqelik, undagi predmetlar, dalillarning obrazlari sohasi ikkinchi soha deb belgilandi; v) uchinchi qadriyatlar sohasi bo'lib, u go'zallik, ezgulik, muqaddaslik kabi xususiyatlarni qamrab oldi. Uchinchi soha jamiyatning ma'naviy mohiyatini o'rganishni toqazo etardi. Shu qarashlar bazasida nemis falsafasida qadriyatlarga oid ilmlar o'rganila boshlandi. XX-asr boshlarida esa fransuz faylasufi P.Lapi "aksiologiya" termini orqali qadriyatlar nazariyasini o'rganishni ilmiy faoliyatga olib kirdi. ("axios"- "fan", "logos"- "ta'limot") Bugunga kelib esa qadriyatlarni o'rganuvchi maxsus fan – aksiologiya amal qila boshladi.

Qadriyat kategoriyasi - ijtimoiy munosabatlarning, voqea-hodisotlarning, urf-odatlarining, ma'naviy va moddiy borliqning subyekt uchun qadru-qiymati, ahamiyatini ifodalaydi, chunonchi, subyekt ularning qadru-qiymatini ularga bo'lgan munosabati bilan belgilaydi. Biroq, qiymat darajasi ham, qadr darajasi ham o'zgarishsiz bo'lmaydi, kishilik jamiyatidagi ma'naviy, ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar, shuningdek, kishilar dunyoqarashining o'zgarishi va yuksalishlariga qarab qadr darajasi ham o'zgarib turadi. Qadriyatlar nafaqat ne'matlar tarzida namoyon bo'ladi, u shaxs va jamiyatga oid ma'lum bir qoidalar, axloqiy me'yorlar, maqsadlar, ijtimoiy-madaniy hodisalarga nisbatan baholash darajasi, mezonlarini ham qamrab oladi. Mana shu mezonlar orqali inson va jamiyat qadrini oshiradigan ezgulik, yaxshilik, halollik, mustaqillik, adolat, tinchlik, vatanparvarlik kabi tushurcha va fazilatlar qadriyatlar orasida yuqori pog'onaga ko'tariladi.

Inson doim o'zi uchun qadrlı narsalarga, qadr topgan obyektga intiladi, uni avaylashga harakat qiladi. Bu ardoqlash obyekt qadrini mutlaqlashtiradi, u doimiylik kasb etib, qadriyat tusini oladi. Ana shu qadriyat millatning etnik

¹ Jo'rayev N., Azizov Sh. Ijtimoiyot asoslari. "Ma'rifat-madadkor" T..2003y.6.-153.

xususiyatlari, millat manfaatlari, milliy xarakter va qarashlar bilan bog'liq bo'lsa, u milliy qadriyat statusini oladi. Milliy qadriyat har qanday tabiatga, o'ziga xoslikka ega bo'lgan millat, elatlarga tegishli bo'larkan, o'sha birlik manfaatlari bilan birga umuminsoniy manfaatni ham ifodalaydi, uning falsafasida milliylik umuminsoniylikdan ayro bo'lmaydi. Zero, har qanday millat insoniyatning bir bo'lagi bo'lib, insoniyat bilan taqdiri mushtarak va birgalikda rivoj topadi. Biroq, mana shu umuminsoniylik millatning o'ziga xos tabiati, urf-odatlar, faoliyatida o'ziga xoslik kasb etgan holda namoyon bo'ladi. Milliy qadriyatlar dogmatik emas, u o'zgaruvchan, rivojlanuvchan va millat ravnaqi bilan hamoahangdir. Milliy qadriyatlarning obyekti millatdir.

Milliy qadriyatlar bu, avvalo, millatning o'zini, o'zligini qadrlashi demakdir. Bu jahon sahnida millat bor ekan, u kattami, kichikmi, dunyoning u chetida yashaydimi, yoki bu chetidami, qat'iy nazar, uning o'zligi, milliyliqi, qadriyatlar tizimi bo'ladi. Tokim, u qadrlagan tizim e'zozlanmas ekan, millatning o'zi ham e'zoz topmaydi. Bu qadriyatlar millatning o'tmishi, millatga xos bo'lgan o'zgarishlar, rivojlanishlar yoki tanazzullari, asrlar davomida shakllangan madaniyati, milliy xarakteri, ko'nikma, an'ana, urf-odat, shu millatga xos belgi va xususiyatni ifodalaydigan madaniy boylik va ma'naviy meroslari, o'zaro aloqa va munosabatlardagi, maqsad, manfaat, ideallardagi o'ziga xosliklar bilan bog'liq.

Milliy qadriyatlarning mohiyatiga ko'ra quyidagicha tasniflash mumkin:

1.Vaqt, zamon bilan bog'liqlik mezoni, ya'ni milliy qadriyatlarning davomiyligi bilan ko'rsatilayotgan ta'sir; Millatning o'zi tarixiy-ijtimoiy birlik. Qadriyatlar qadimiyligining chuqur ildiz otgani va bugun bilan birga takomillashuvi uning kelajakda yashovchanligini oshiradi. Bugungacha yetib kelgan qadriyatlar ajdodlar ruhiyati, o'zligi, milliy sabog'ini o'zida jo qilish barobarida kelajakka olib o'tadi.

2.Millat yashaydigan muayyan geografik makon, joylashuv, iqlim bilan bog'liq xususiyatlar; Juda ko'p qadriyatlar kelib chiqishi hududning geografik joylashuvi, iqlimi, tabiiy va ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlar bilan bog'lanadi. Masalan, O'rta Osiyo xalqlari tabiiy sharoitga ko'ra qadimdan dehqonchilikka moslashgan. Yer, suv, ekin, xususan, bug'doy va uning xosilasi bo'lmish nonning ulug'lanishida hududga xos iqtisodiy asosda ko'rish mumkin.

3.Milliy qadriyatlarning genofond, qondoshlik asosidagi yaqinlik va shu yaqinlik zahirida shakllangan umummilliy xarakter bilan bog'liqlik mezoni; Genofond avloddan avlodga o'tadigan irsiy, biologik, tabiiy xususiyat, belgi va jihatlari yig'indisi bo'lib, u millatning asosini tashkil qilish bilan birga, davomiyligini ham ta'minlaydi. Bu tomirlarda ajdodlar qoni oqishi bilan birga, ularga xos fe'l-atvor, milliy mantiqning ham takrorlanishi demakdir.

4. Milliy qadriyatlarning umumqarash va g'oyalar asosida shakllangan milliy odat, o'yinlar, ko'nikmalar, marosim va bayramlar tarzidagi ko'rinishlari ham ma'naviy muhitga yuksak ta'sir ko'rsatadi; Millatga xos bo'lgan har qanday urf-odat, an'analar aslida zarurat va ehtiyoj asosida paydo bo'lgan. Ilk davrlardan oq mehnat jarayonida turli odatlar, jumladan, hordiq chiqarish, xursandchilik qilish, musobaqalar o'tkazish, rag'batlantirish kabi omillar shakllana borgan. Bular o'z navbatida mehnat qo'shiqlari, laparlar, milliy san'at, xalq o'yinlari va ular bilan bog'liq turli urf-odat, bayram va an'analarning shakllanishiga sabab bo'lgan. Bu qadriyatlardagi har bir unsur ma'lum bir tarbiyaviy ma'noni ifodalashi bilan qadr topgan.

5. Millat tili, yozuvi, shevalari, xalq og'zaki ijodi bilan bog'liq;

6. Millat tafakkuri, g'oyasi, milliy maqsad va manfaatlar bilan bog'liq. Har bir millatning o'ziga xosligidan kelib chiqadigan tafakkur tarzi va milliy g'oya asosida shakllangan maqsad va manfaatlar bo'ladi. Aynan milliy tafakkur har bir masalaga millatga xos yondashuvni namoyon qiladi. Inson qadrlashi lozim bo'lgan obyektga milliy fikr "chig'irig'i"dan o'tkazadi. Ha, aynan milliy fikr. Chunki shaxsiy fikr milliy tafakkur tarkibidan ayro bo'lsa, kishi eldan ajralib qoladi. Milliy g'oya milliy tafakkur hosili bo'lgani uchun ham millat manfaatini ifodalaydi. Milliy g'oya har bir milliy qadriyat mohiyatida aks etadi. Buni bayramlar misolida ko'rish mumkin.

Milliy qadriyatlar xususiyatlariga ko'ra **moddiy va ma'naviy** turlarga bo'linadi.

Moddiy milliy qadriyatlarga arxiteura qurilish bilan bog'liq, yer osti va yer usti boyliklari bilan bog'liq, ajdodlarimizning, umuman millatning moddiy merosi, ashyoviy topilmaslar, milliy hunarmandchilik namunalari, milliy libos va hokazolarni misol keltirish mumkin.

Ma'naviy milliy qadriyatlarga urf-odat, ko'nikmalar, odalar; bayram-marosimlar, to'y-tomoshalar; milliy xarakter, milliy g'urur, milliy tabiat, til, yozuv, millat ko'rinishi kabi xususiyatlarni kiritish mumkin.

Milliy qadriyatlar insonning ma'lum bir amaliy faoliyatini tartibga soladi, yohud ma'lum bir faoliyatni amalga oshirishga undaydi. Bu faoliyatning milliy xarakterga ega ekanligi, millatning sha'ni nuqtai-nazaridan bir tarafdin bir xil urf-odatga ega, bitta makonda istiqomat qiladigan, ayrim hollarda boshqa-boshqa makonda yashasalar-da, kelib chiqishi bir elga borib taqaladigan odamlar guruhini birlashtirishga xizmat qilsa, ikkinchi tarafdin, shu guruh tarkibidagi odamlarga individual tarzda tarbiya vositasini o'taydi.

Shuningdek, milliy qadriyatlar "...-moddiy, ma'naviy, iqtisodiy, siyosiy va boshqa soxalarda muayyan natija sifatida yuzaga kelishi, kishilar uchun zaruriyat sifatida o'ziga xos ahamiyat kasb etishi, ularga foyda keltirishi ham mumkin."

Globalashuv sharoitida milliy-ma'naviy qadriyatlarni **takomillashtirish zarurati** quyidagilarda ko'rinadi:

- Ayrim qadriyatlashgan urf-odat, ko'nikmalarda stereotiplarning saqlanib qolingani;

- "demokratiya", "ommaviy madaniyat" niqobi ostidagi nosog'lom muhit, sharqona axloq normalariga zid turmush tarzini singdirishga bo'lgan noxolis urinishlarning uchrayotganligi;

- zo'ravonlik, egotsentrizm g'oyalarining targ'ib etilishi, narkotik moddalar, ommaviy qirg'in qurollari va odam savdosi kabilarning chegara oshib o'tayotganligi;

- milliy axloq me'yorlariga zid unsurlarning tarbiya o'chog'i bo'lgan oilaga kirib borayotganligi;

- ayrim ma'naviy qadriyatlarning mohiyati o'zgarayotganligi; - globalashuv jarayonining xalqlarning ma'naviy-milliy negizlariga ta'siri;

- global muammolarning xarakteri, mohiyati o'zgarib borayotganligi;

- bugungi zamon ruhiga mos kelmaydigan, umuminsoniy tamoyillardan ortda qolayotgan milliy qadriyatlarning ham amal qilayotganligi kabilar.

Globalashuv sharoitida ijtimoiy-ma'naviy muhitda milliy qadriyatlarning amal qilishi, takomillashuvi va shakllanishida quyidagilarni e'tiborda tutishi lozim:

Birinchidan, milliy qadriyatlar ishtirokisiz umuminsoniy qadriyatlarni hech bir insonning turmush tarziga singdirish mumkin emas.

Ikkinchidan, milliy qadriyatlar tizimini takomillashtirishga ta'sir ko'rsatish jarayonida ijtimoiy-ma'naviy muhitning o'zi ham takomillashib, o'zgarib boradi.

Uchinchidan, global jarayonlar jahon miqyosini qamrab olish bilan umumiylik, ma'lum bir makonda va muayyan millat hayotida sodir bo'lishi xususiylik kasb etadi. Bu xususiylik umumiyning qismi bo'lsa-da, millat va hududga xos xususiy sifatlarsiz namoyon bo'lishi uning amal qilish hududida "begonalashuv"iga olib keladi.

To'rtinchidan, ijtimoiy-ma'naviy muhitda milliy qadriyatlarning harakati, o'tmishdan kelajakka yashab o'tishi ta'minlangandagina milliy ijtimoiy muhit maqomini oladi. Milliy ijtimoiy muhitsu millat jahon sahnida o'z o'rnini yo'qotadi.

Beshinchidan, milliy qadriyatlar takomillashib bormasa, ularning yashovchanligi yo'qoladi.

Oltinchidan, milliy qadriyatlarning takomillashuviga millatning o'zi mas'ul bo'lishi shart.

Globalashuv sharoitida milliy qadriyatlarni takomillashtirishga oid **vazifalarda** quyidagilar aks etishi lozim:

-milliy manfaatlarning ustuvorligi tamoyilining amal qilishi yordamida o'zga davlatlarning ta'siriga tushib qolmaslik;

-globallashuvning zararli ta'siridan millat yoshlarining ongu tafakkurini himoya qilish;

-dunyodagi intellektual bellashuvda o'z pozitsiyasiga ega bo'lish;

-umuminsoniy tamoyillarni milliy-ma'naviy, axloqiy me'yorlar bilan uyg'unlashtirish;

-o'z subyektlarining milliy-ma'naviy xususiyatlarini saqlab qolish, ulaning amal qilishiga imkoniyat yaratish;

-global axborot maydoni yaratishda huquqiy, siyosiy va milliy madaniyatni ta'minlash choralarini ko'rish va boshqalar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ahrorova Sh. Ma'naviyat eng ta'sirchan va qudratli qurolimizdir. "Ma'naviyat" nashr. T.-2022y.
2. Jo'rayev N., Azizov Sh. Ijtimoiyot asoslari. "Ma'rifat-madadkor" T.2003y.
3. Nazarov Q. Aksiologiya. "O'zbekiston faylasuflar milliy jamiyati" n.,T.-2011.
4. Ochilova B. Milliy-ma'naviy yuksalishda mos qadriyatlar va vorisiylik. T., Istiqlol, 2009.
5. Tugarinov V.P. "O sennostyax jizni i kulturi" L, 1960.
6. Shermuhamedova N., Falsafa. T., "Noshir" 2012 y.

VATANPARVARLIK VA AXLOQIY TARBIYA: YOSHLAR MA'NAVIYATINI YUKSALTIRISHNING BOSH MEZONI

Bozorov Baxodir Turayevich

TTYSI Yoshlar bilan ishlash va ma'naviy-
ma'rifiy ishlar bo'yicha dekan o'rinbosari,
PhD, dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqolada vatanparvarlik va axloqiy tarbiyaning yoshlar ma'naviyatini yuksaltirishda bosh mezon sifatidagi o'rni tahlil qilingan. Mamlakatimizning tarixiy rivojlanish bosqichlarida milliy qadriyatlar, an'analar, urf-odatlar, ulug' ajdodlarning boy ilmiy merosi, ma'naviy boyligini saqlab, avlodlarga yetkazib kelingani, xalqimizda birdamlik, vatanparvarlik va milliy g'urur hissini singdirib borilganini e'tirof etish kerak. Endilikda ma'naviy-axloqiy tarbiya ustuvorligiga yanada kengroq urg'u berish dolzarb vazifaga aylanmoqda.

Kalit so'zlar: vatanparvarlik, ma'naviyat, axloqiy tarbiya, xulq, mafkura, dunyoqarash, globallashuv, ma'naviy immunitet.

Globallashuv jarayonlari dunyo davlatlarini zamonaviy tahdidlar, sivilizasion ziddiyatlar, mafkuraviy kurashlar girdobiga tortdi. Bugungi kun voqeliklari kelajak avlod yuzlashishi mumkin bo'lgan murakkab ijtimoiy va mafkuraviy muammolarning debochasi bo'lishi mumkinligini ko'rsatmoqda. Yetishib kelayotgan avlodni barqaror va xavfsiz jamiyatda yashashini

kafolatlashning eng muhim omili – mafkuraviy va g‘oyaviy tahdidlarga qarshi tura oladigan ma’naviy immunitetni mustahkamlashdan iborat.

Ma’naviy immunitetni mustahkamlash – ma’naviy-axloqiy tarbiyaning tizimli va samarali olib borilishiga bog‘liq. Yoshlar kelajak poydevori. Ana shu poydevorni mustahkamlashga ta’lim, ma’naviy-axloqiy tarbiyasi bilan erishiladi. Tarbiya barqaror kelajakni qurishning muhim shartlaridan hisoblanadi. Tarbiyaga e’tibor qaratilgan davlat va jamiyatda barqaror taraqqiy etadigan mamlakat barpo bo‘ladi.

Aristotelning *“Vatan taqdirini yoshlar tarbiyasi hal qiladi”*, degan ibratli gapi bor. Unda katta ma’no mujassam. Qadimgi davrlardanoq yoshlar tarbiyasi jamiyat taraqqiyoti uchun muhim omillardan biri sifatida ko‘rilgan. Vatanparvarlik tarbiyasining muhimligini ta’kidlab mutafakkirlar, ahli ilmlar ko‘plab asarlar bitganlar. Har zamon va makonda ajdodlarimizning Vatan, millat, xalq uchun fidoyi bo‘lganligi bugungi kun yoshlari uchun buyuk ibrat. Bunday ulug‘ insonlar va ularning bebaho ilmiy, ma’naviy merosiga oid misollar tarix zarvaraqlarida ko‘plab uchraydi. Bugungi kunda tarbiya – davlat va jamiyat, millat taraqqiyoti rivojiga o‘zining hissasini qo‘shgan ajdodlar yaratuvchanlik merosining ma’naviy davomi bo‘lishi kerak. O‘zbekiston Prezidenti Sh.Mirziyoyevning *“...o‘qigan, zamonaviy ilm va hunarlarni puxta egallagan, yosh avlodini ayni shu ruhda tarbiyalagan xalqlar, davlatlar jadal rivojlanmoqda”*, degan so‘zlarida ham ta’limning yuksak ahamiyati ta’kidlanmoqda.

Bugungi kunda jaholatga qarshi kurashishning bosh quroli ma’rifat bo‘lsagina ijobiy natijalarga erishish mumkinligi o‘z isbotini topmoqda. Imom G‘azzoliy “Kimyoi saodat” asarida *“Ma’rifat hidoyatning avvali”* degan edi. Shu jihatdan ma’rifat – tarbiyaning bosh mezoni. Prezident Sh.Mirziyoyev ta’biri bilan aytganda *“...ta’lim-tarbiya va ma’rifat jamiyat barqarorligining asosiy omillaridan hisoblanadi, insonlarni ezgulikka da’vat etadi, sahovatli, sabr-qanoatli bo‘lishga undaydi”*. Tarbiya esa, yetishib kelayotgan avlodlarning kelajakda barqaror va xavfsiz jamiyatni barpo etish va uni yuksaltirishida ma’naviy dastagi bo‘ladi. Globallashuv sharoitida mafkuraviy tahdidlarning ortishi va o‘z girdobiga yoshlarni tortib ketayotganligi ayniqsa ayanchli. Kelajakda ma’naviy tanazzuldan saqlanishning eng muhim sharti – bugungi kunda yoshlarning ma’naviy-axloqiy tarbiyasiga bog‘liq bo‘ladi.

Hozirgi yoshlar kreativ, zamonga moslashuvchan, talabchan, ma’lumot olishning cheksiz imkoniyatlariga ega. Ularga standart talablari asosida ta’lim berishning davri o‘tdi. Bugungi ta’lim zamonaviy yondashuvlar asosida, taraqqiy etgan ta’lim va yangicha targ‘ibot texnologiyalari asosida amalga oshirilishi talab etiladi. Bu jarayonlarda eng muhim jihat ta’lim bilan birgalikda, yoshlarning ma’naviy dunyosini ham shakllantirib borishga e’tiborni susaytirmaslik kerak.

Ta'lim va tarbiyani uzviy, tizimli shaklda, bir-birini to'ldirib borgan holda amalga oshirish maqsadga muvofiq. Qadimgi tarbiya uslublari va bugungi ta'lim texnologiyalarini qorishmasini qo'llash, oldingi "ustoz-shogird" an'analarini zamonaviy tarbiya jarayonlarida damo ettirish kerak.

Bugun ta'lim va ma'naviy-axloqiy tarbiyaga e'tibor qaratishning aktualligi Prezidentning "...**bugungi murakkab zamonda yoshlarni jismoniy va ma'naviy barkamol insonlar etib tarbiyalash biz uchun g'oyat muhim vazifa bo'lib qoladi**", degan gaplari bilan o'z tasdig'ini topadi. Buyuk ajdodlarimiz o'zlarining bebaho ilmiy-ma'rifiy asarlarida ham ma'naviy-axloqiy tarbiyaga, Vatanni sevishtga, uni ulug'lashga chaqirib kelgan edilar. Ma'naviy-ruhiy tarbiya asosida ota-onaga ehtirom, oilaviy qadriyatlarga hurmat, Vatanga muhabbat markaziy o'rin egallaydi.

O'zbekistonda yoshlarning ta'lim va tarbiyasi mamlakatni siyosiy-ijtimoiy, ma'naviy-axloqiy, ma'rifiy rivojlantirishning uzviy qismi sifatida qaraladi. Bu jarayon milliy qadriyat va an'analar, mamlakatimizdagi ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar, jahondagi ilg'or tajribalar bilan uyg'un ravishda amalga oshirilishi maqsadga muvofiq. Har bir mamlakat milliy o'zligi, mentaliteti, o'ziga xos madaniyati bilan ajralib turadi. Shunga qaramasdan, ularni birlashtirib turuvchi jihat – yoshlarga e'tibor, ularning ta'limi va tarbiyasiga jiddiy siyosiy yondashuvdir.

Mamlakatimizning tarixiy rivojlanish bosqichlarida milliy qadriyatlar, an'analar, urf-odatlar, ulug' ajdodlarning boy ilmiy merosi, ma'naviy boyligini saqlab, avlodlarga yetkazib kelingani, xalqimizda birdamlik, vatanparvarlik va milliy g'urur hissini singdirib borilganini e'tirof etish kerak. Endilikda ma'naviy-axloqiy tarbiya ustuvorligiga yanada kengroq urg'u berish dolzarb vazifaga aylanmoqda.

Bugungi yoshlar ta'lim va axborot olishning o'ta zamonaviy imkoniyatlariga ega. Ularga ta'lim olishda, ma'lumot olish va uni uzatishda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ko'plab qulayliklarni yaratishi bilan bir qatorda, turli g'oyaviy-mafkuraviy ta'sir doirasiga tushib qolishiga ham sabab bo'lmoqda. Ommaviy axborot vositalari, internet manbalari, turli ijtimoiy tarmoqlar ma'lumot olish va uni uzatishning asosiy manbai sifatida yoshlarning zamonaviy dunyoqarashi, axborotlarni qabul qilish, uni anglash va tegishli xulosa chiqarish uchun muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Mazkur axborot vositalarini ta'lim va tarbiyaviy jarayonlarda ham keng qo'llash, to'g'ri yo'naltirish soha mas'ullarining asosiy vazifalaridan hisoblanadi. Yoshlarimiz dunyoqarashida "ommaviy madaniyat"ning salbiy jihatlari, ijtimoiy tarmoqlarning ta'siri sezilib turibdi. Moddiyatning madaniyat va ma'naviyatdan ustun kelishi holatlari yaqqol kuzatilmoqda. Bunga jiddiy ijtimoiy muammo sifatida qaralmog'i lozim. Agar

yoshlar bugungi kunda ma'naviy barkamollikdan ko'ra moddiy ta'minotni muhim deb hisoblasa, bu ta'lim va tarbiyaning, millat va jamiyatning notekis rivojini anglatadi. Yoshlarning sog'lom ma'naviy dunyoqarashini shakllantirmay turib, taraqqiy etgan jamiyatni qurish borasidagi islohotlardan samarali natijalar kutish ma'nisizlikdir.

Yuqoridagi vaziyatlarni e'tiborga olgan holda, bugungi kunda davlat va jamiyat oldida turgan eng aktual vazifalardan biri – yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashdan iborat ekanligini to'g'ri anglashimiz lozim. O'zbekistonning boy tarixida millatning shakllanishi, mahalla boshqaruv tizimining yuzaga kelishi, oila, unda ota-ona tarbiyasining ahamiyati, oila kodeksi, ustoz-shogird munosabatlari, uzluksiz ta'lim tamoyillari yoshlar tarbiyasida keng o'rin egallab kelgan. Yoshlarni ma'naviy-axloqiy ruhda tarbiyalash ularning mamlakat taraqqiyotini yuksaltirish, barqarorligi va xavfsizligini ta'minlashda aloqador hissi shakllantirilib boriladi. Yoshlarga davlat, millat va jamiyat xavfsizligini ta'minlashda muhim o'rin tutishi singdiriladi. Tarbiya jarayonlarida yoshlarning mamlakatning taraqqiy ettirishga doir g'oyalari, tashabbuslari, innovasion yondashuvlarga muvofiq takliflarini o'rganish, ularni umumlashtirish, qo'llab-quvvatlashda ham maxsus platformani tashkil etish mumkin. Ma'naviy-axloqiy tarbiya maktabgacha ta'lim, maktab ta'limi, oliy ta'lim muassasalaridagi ta'lim hamda mahallalarda aholi va yoshlar bilan ishlash bosqichlarida o'ziga xos dasturlarni ishlab chiqish orqali, uzviy ta'lim tizimi tamoyillarini amalga oshirishni talab etadi. Bu borada, umumta'lim dasturlari bilan birgalikda yoshlarni ruhiy-axloqiy tarbiyalash, ularning dunyoqarashini shakllantirish, shaxs sifatida kamol topishi, psixologik holati kabi jarayonlar e'tiborga olinishi muhim.

Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash mexanizmlarining tizimli yo'lga qo'yilishi davlat va jamiyat barqarorligi, **milliy xavfsizlikni ta'minlashning** muhim shartlaridan hisoblanadi. Vatanga munosib farzand bo'lish uchun qadrdon tuproqqa bog'liq ekanlikni teran anglash, unga chin farzandlikni ko'rsatish, uni ulug'lash, himoya qilish, ardoqlashdan iborat ekanligini yosh avlodga singdirib borish zarur. Ma'naviy-axloqiy tarbiya jarayonlarini namunali, zamonaviy targ'ibot texnologiyalariga asoslangan shaklda, uzviy va tizimli tashkil etish bir qator ijobiy natijalarga, samaradorligi va ta'sirchanligiga erishishga zamin yaratadi. Jumladan:

- Yoshlarni har tomonlama barkamol, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq insonlar etib tarbiyalashda, millatning asrlar davomida shakllangan an'analari, urf-odatlar, taraqqiyparvar **ajdodlarning aql-zakovati, ma'naviy-ma'rifiy merosi**, iroda va matonati barcha uchun ibrat maktabi bo'lib xizmat qilishi singdiriladi;
- Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, yosh avlod dunyoqarashini shakllantirish borasida davlat va jamoat tashkilotlari, mahalla, xotin-qizlar

bilan ishlash bo'limlari, aholi va yoshlar bo'yicha mas'ullar, barcha bosqichdagi ta'lim muassasalarini umumiy maqsad yo'lida birlashtirilib, ularning faoliyati muvofiqlashtiriladi;

- Vatanparvarlik va ma'naviy-axloqiy tarbiya orqali yetishib kelayotgan yosh avlod orasidan **kreativ** fikrlaydigan, zamonaviy siyosiy-ijtimoiy jarayonlarga nisbatan o'zining mustaqil yondashuviga ega, jamiyatning **avangard kuchlari** qatoridan joy olishga loyiq shaxslar aniqlanib, ularni jamiyatdagi buyuk islohotlarga safarbar etish imkoniyati yaratiladi;
- bugungi kundagi murakkab ijtimoiy jarayonlarda uyushgan va uyushmagan yoshlarni Vatanga sadoqat va hurmat ruhida tarbiyalash, uni himoya qilish hislatlarini shakllantirish, yoshlar vaqtini qiziqarli va foydali o'tkazish, bilim va saviyalarini oshirish, kasblarga yo'naltirish, o'zlarini isbotlash, hayotda o'z o'rnini topish imkonini beradigan turli o'quv-tarbiyaviy, kasbiy va dam olish tadbirlarini tashkil etish tizimli yo'lga qo'yiladi;
- Yoshlarni vatanparvarlik va ma'naviy-axloqiy ruhda tarbiyalashda **xorijiy ilg'or tajribalarni** o'rganish, ulardan keng foydalanish maqsadida ilmiy-tadqiqot, ta'lim va madaniy faoliyatni amalga oshiruvchi tashkilotlar, xorijiy davlatlarning muassasa va uyushmalari, xalqaro aql markazlari va tashabbuslar vakillari bilan har tomonlama hamkorlik yo'lga qo'yiladi;
- Vatanparvarlik va ma'naviy-axloqiy tarbiya jarayonlariga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, **innovation ta'lim va tarbiya** qo'llanmalari, **sun'iy intellekt**, targ'ibotning ilg'or tajribalarini qo'llash orqali shaxs kamolotiga erishishda yangi ta'lim-tarbiya, tajriba va ibrat maktabi yaratiladi.

Yoshlar tarbiyasida millatning boy tarixi, ulug' ajdodlar merosi, shonli tarix zarvaraqlari, milliy qadriyatlar va an'analar, asrlar davomida shakllanib kelgan urf-odatlar, ilm-fan yutuqlarini o'rganish, o'rgatish – vatanparvarlik ruhini singdirishning muhim ma'naviy-ma'rifiy quroli bo'lishi lozim. Mutafakkir Abdurauf Fitratning ***“Bu dunyo – kurash maydonidir. Bu kurashning quroli sog'lom jismu tan, o'tkir aql va yaxshi xulqdir”***, degan ibratli so'zlari bugungi kun voqe'liklariga ham to'liq mos keladi. Faqatgina axloqan yetuk, psixologik nuqtai nazardan sog'lom yoshlar bilan baxtli kelajak qurish mumkin bo'ladi. Tarbiya jarayonlari milliy urf-odatlar, har bir xalqning o'ziga xos mentaliteti, madaniyati hamda tarixiy xususiyatlariga bog'liq bo'ladi. Milliy an'analar va urf-odatlar millat va elatning tarixi, qadriyatlari, e'tiqodi, xalq og'zaki ijodi, san'ati, madaniyati, ma'naviyati, adabiyoti, turmush tarzi va boshqa omillar ta'sirida shakllanib, takomillashib boradi. Tarbiya jarayonlarida ana shu omillarga e'tibor qaratish ta'limning ta'sirchanligi, samarasi, yoshlar qalbiga yetib borishi, ongiga singishida muhim o'rin tutadi.

Tarbiya jarayonlarida millatning boy ma'naviy-ma'rifiy qadriyatlari, an'analari, e'tiqodi, urf-odatlariga keng murojaat qilish tavsiya etiladi. Urf-odatlar asrlar davomida shakllanib kelingan qadriyatlardan iborat. U millatning an'analari, diniy e'tiqodi tamoyillari bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Ushbu omillar aholining ma'naviyati, dunyoqarashini shakllantirishda ta'sirchan xarakterga ega bo'lib, ulardan to'g'ri foydalanish, keng istefoda etish samarali natijalar beradi. Tarbiya bosqichlarida oila, oila va jamiyat, mahalla, ta'lim maskanlari, davlat va jamiyat munosabatlaridan unumli foydalanish lozim. Farzandning oilada kamol topishi, mahallada ulg'ayishi, maktabda ta'lim olishi, o'z Vatanining sodiq farzandi bo'lib yetishishi turli bosqichlaridan o'tadi. Ularda yoshlarga vatanparvarlik, millat birdamligi, xalq manfaatlarini himoya qilish g'oyalarini to'g'ri singdirib borish vatanparvarlik tarbiyasining muhim vazifasi hisoblanadi.

Prezidentimiz tashabbusi bilan mamlakatimizda yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash borasida davlat miqyosida keng masshtabli ishlar amalga oshirilmoqda. Yoshlarni Vatanga sadoqat, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash, o'sib kelayotgan yosh avlodni ilm-fan va innovatsiyalarga keng jalb etish, ularni **“Yangi O'zbekiston – Uchinchi Renessans sari!”** shiori atrofida birlashtirishga qaratilgan chora-tadbirlarni samarali va tizimli tashkil etilmoqda. **“Biz yoshlarimizda umrimizning ma'no-mazmuni, hayotimizning asosiy mevasi va samarasini ko'ramiz”**, demoqda Prezidentimiz. Ana shu ma'no-mazmunga jiddiy e'tibor qaratishimiz bizning ertamiz yorug', kelajagimiz farovon, jamiyatimiz barqaror bo'lishini ta'minlaydi.

YOSHLAR IJTIMOIIY FAOLLIIGI VA UNING O'ZIGA XOS JIHATLARI

Xo'jaqulov Ulug'bek Ismoilovich
Renessans ta'lim universiteti Ijtimoiy-
siyosiy fanlar kafedrasi katta
o'qituvchisi

Annotatsiya: O'zbekistonda yoshlar faol aholining katta qismini tashkil qiladi. Ularning ijtimoiy faolligi jamiyatda yuz berayotgan jarayonlar, islohot va o'zgarishlarning miqyosi va muqarrarligini belgilab beruvchi omillardan biri hisoblanadi. Yoshlar ijtimoiy faolligini o'rganishda ushbu atamaning ilmiy ta'rifi va shakllari muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: ijtimoiy faollik, jamiyat, ijtimoiy faollik turlari, fuqarolik jamiyati, ijtimoiy ideal.

Zamonaviy dunyoda yoshlarning ijtimoiy faolligi juda katta xilma-xillikka ega. Xususan, yoshlarning ijtimoiy faoliyatini miting, namoyish va turli flesh-moblarda ishtirok etish, volonterlik – texnogen, tabiiy va ekologik halokatlarda jabr chekkanlarga yordam berish, bolalar uylari, qariyalar uylarida beminnat ishlash, egasiz va qarovsiz hayvonlarga yordam ko'rsatish, parklar, plyajlar va boshqa jamoat joylarini tozalash bo'yicha shanbaliklar va boshqa ko'plab jamoat

tadbirlarida ishtirok etish kabilar tashkil qiladi. Bularning barchasi yoshlar ijtimoiy faolligi masalalarini ob'ektiv va sub'ektiv o'lchamlarda tadqiq etishning dolzarbligini belgilab beradi. Ayniqsa O'zbekiston singari aholisining katta qismini yoshlar tashkil qilgan mamlakatlarda ijtimoiy faol yoshlarni tarbiyalash jamiyat istiqbolini belgilab beragan strategik masalaga aylangan.

So'nggi yillarda ijtimoiy sohada respublikamiz erishayotgan yutuqlar yoshlarning bilim olishi, mehnat qilishi, shaxs sifatida rivojlanishi uchun katta imkoniyatlar yaratmoqda. 2023 yil 30-aprel kuni o'tkazilgan umumxalq referendumida qabul qilingan yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ham yoshlarning jamiyatdagi o'rni va haq-huquqlari belgilab berildi. Jumladan, Konstitutsiyaning 79-moddasida «Davlat yoshlarning shaxsiy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy, ekologik huquqlari himoya qilinishini ta'minlaydi, ularning jamiyat va davlat hayotida faol ishtirok etishini rag'batlantiradi» [5], deyilgan.

Zotan, zamonaviy jamiyat ijtimoiy rivojlanishining muammolari ko'p jihatdan yoshlarning ijtimoiy jarayonlarga qamrab olinishiga va ularning ijtimoiy loyihalardagi ishtirokiga bog'liq. Ayniqsa paydo bo'lgan zamonaviy «ijtimoiy tengsizlik va ijtimoiy-hududiy nomutanosiblik sharoitida.., ijtimoiy faollik yoki ijtimoiy yaratuvchanlik, konstruktiv mazmun kasb etishi yoki ijtimoiy negatsiya (rad etish – A.E.), ijtimoiy norozilik holatiga olib kelishi mumkin» [4].

Shunday holatda yoshlar amaliy faoliyati va shaxs ichki dunyosidagi o'zgarishlar, barcha jihatlarining mukammallashuvi uning shaxsiy maqsadlari, faoliyat motivlari va hayotining mazmunini tubdan o'zgartiradi. Buning mohiyati shundaki, yoshlarning ijtimoiy faollashuvi natijasida avvalgi «tashqi», «begona» tuyulgan voqeliklar endi «o'ziniki»ga aylanib, ijtimoiy manfaat tushunchasi shaxsning o'z e'tiqodi asosida shakllanadi. Shunday xulq-atvor zarurligining mantiqiy va axloqiy anglanishi va uning tabiiy ravishda ijtimoiy manfaatlar tizimida yuz berishi jamiyat va shaxs o'rtasidagi ziddiyatlarni amalda bartaraf etadi. Afsuski, mehnat va uning muammolariga nisbatan nigilistik munosabat, iste'molchilik psixologiyasi, boylik kulti – bugungi yoshlarning bir qismi o'rtasida tarqalgan axloqiy relyativizmning asosi bo'lib qolmoqda.

Bunga qarshi kurashning vositalaridan biri bo'lgan yoshlarning ijtimoiy faolligi ularda vatanparvarlik, yaratuvchanlik, mehnatsevarlik kabi yuqori axloqiy sifatlarni shakllantirishning muhim sharti hisoblanadi. Albatta, yoshlarning ijtimoiy faolligi pozitiv yoki ba'zan negativ, umummamlakat yoki lokal xarakter kasb etishi mumkin. Ammo, shunisi ayonki, o'zbek yoshlari mustaqillikning dastlabki chorak asrida shakllangan ijtimoiy apatiya holatidan uyg'onmoqda, va bu tom ma'nodagi yangi ijtimoiy vaziyat uni ilmiy anglashni taqazo etadi. Aynan

sotsiologik tadqiqotlar joriy voqealarning talqinini va yoshlarning ijtimoiy faolligi masalasidagi muammolar yechimini taklif etishi lozim.

Bugungi kunda mamlakatimizning bir qator ilmiy-tadqiqot institutlari, jumladan, RMMM huzuridagi Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar institutida ham yoshlar muammolari bilan bog'liq sotsiologik tadqiqotlar olib borilmoqda. Ammo yoshlar ijtimoiy faolligini o'rganish uchun biz, avvalo, yoshlar ijtimoiy faolligi va ijtimoiy qadriyatlari tushunchalarining ilmiy ta'rifini aniq belgilab olishimiz lozim. Fuqarolik jamiyatini ko'ngilli o'zini-o'zi boshqaruvchi tashkilotlar va assotsiatsiyalar mavjudligi bilan xarakterlanishi haqidagi ilmiy talqinidan kelib chiqib, yoshlarning ijtimoiy faolligini ularning turli xil notijorat tizimlardagi ko'ngilli ishtiroki, fuqarolik faolligini – jamiyat farovonligi bilan bog'liq dunyoqarash orientirlarining umumiyliqi sifatida belgilash mumkin [2].

Bugun O'zbekistonda yoshlar ijtimoiy faolligini belgilovchi omillardan biri jamiyatda ularning bilim olishi va mehnat qilishi, o'z imkoniyatlarini to'liq namoyon etish uchun yaratilgan shart-sharoitlardir. Respublikamizda mustaqillik yillarida qabul qilingan «Ta'lim to'g'risida» va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to'g'risida» qonunlar uzluksiz ta'lim tizimini yaratishning asosi bo'lib xizmat qildi. Ammo mustaqillikning dastlabki 25 yilida oliy ta'limni rivojlantirish davr talab va mavjud ehtiyojlardan keskin ortda qolib ketdi. Respublikamizda faqat 58 ta oliy o'quv yurtlari va bir nechta chet el oliy o'quv yurtlarining filiallari bo'lib, ulardagi mavjud kvotalar bitiruvchi yoshlarning faqat 9 foizini qamrab olardi, xolos. Oqibatda XXI asr boshiga kelib, O'zbekistonda malakasiz ishsiz yoshlar soni keskin ortib, ularning katta qismi ish izlab Rossiya va boshqa mamlakatlarga chiqib ketdi. Ish qidruvchilar sonining eng yuqorisi Farg'ona vodiysi va Samarqand viloyatiga to'g'ri keldi [3]. Bunday holat yoshlarda ijtimoiy faollikka bo'lgan qiziqishni susaytirdi, jamiyat muammolariga nisbatan befarqlik psixologiyasini shakllantirdi.

So'nggi yillarda yoshlarning ta'lim olishga bo'lgan huquqlarini ta'minlash maqsadida oliy ta'lim tizimida tub o'zgarishlar amalga oshirildi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining ma'lumotiga ko'ra, 2023 yilga kelib O'zbekistonda 210 ta oliy o'quv yurtlari, jumladan, 36 ta universitet, 48 ta institut, 4 ta akademiya, 26 ta O'zbekiston oliy o'quv yurtlarining filiallari, 1 ta konservatoriya, 30 ta chet el oliy o'quv yurtlarining filiallari, 65 ta nodavlat oliy o'quv yurtlari faoliyat yuritmoqda [6]. Aslida zamonaviy jamiyatda bilim juda ulkan ahamiyat kasb etadi. Zotan, oliy ta'lim yoshlarga faqat kasbiy kvalifikatsiya bermasdan, ularning umumiy dunyoqarashini rivojlantirishda, shaxs va jamiyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik hissini, ideallarni shakllantirishda ham muhim rol o'ynaydi. Ideallar esa, o'z navbatida, yoshlar ijtimoiy faolligining asosini tashkil etadi.

Ideallar ijtimoiy va shaxsiy hayotning barcha jabhalarida shakllantiriladi. Ammo faqat ijtimoiy ideal shaxs va jamiyat hayotida ulkan ahamiyat kasb etadi. Zotan, ijtimoiy ideal mazmuni bo'yicha keng, yoki moddiy va ma'naviy boyliklarning mo'l-ko'lligi, jamiyat barcha a'zolarining ijtimoiy tengligi, shaxs kamolati uchun imkoniyatlarning mavjudligiga asoslangan zamonaviy jamiyat tuzilishi haqidagi tasavvurlarning ilmiy asoslangan shaklidir. Ijtimoiy ideal tushunchasining tarkibiy qismlariga siyosiy, estetik va axloqiy ideallar kiradi. Hozir yoshlarda axloqiy ideallarni shakllantirishga alohida e'tibor qaratish lozim, zero, ular odamlar o'rtasidagi o'zaro munosabatda insoniy xulq-atvor namunasi, umumiy normalar bo'lib, hayotning maqsadi haqida tarixan shakllangan tasavvurlarni aks ettiradi. Bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida shakllangan munosabatlar ko'pincha shaxsning ijtimoiy faoliyati bilan uning ichki dunyosi, ideallari o'rtasida qarama-qarshilikni keltirib chiqaradi. Ayniqsa globallashtirish davri axborot texnologiyalari va targ'ibot mashinasi odamlarga, ayniqsa yoshlarga ideallar standarti, xulq-atvor stereotipi, mazmunsiz axloqiy qadriyatlar, shtamplangan fikrlar, bir xil moda va didni singdirishga xizmat qilmoqda. Moddiy ta'minlanganlik darajasining yuksalishi ko'pincha ushbu targ'ibot ta'siri ostida ideallarning ibtidoiylashuvi va hayotiy qadriyatlarning silliqlashuviga olib kelishi mumkin. Bu esa jamiyatda ijtimoiy faollik darajasining past bo'lishligini belgilab beradi.

Zamonaviy ilmiy paradigmalar doirasida yoshlar ijtimoiy faolligini bir nechta jabhalarda, jumladan, erishilgan ijtimoiy pozitsiyani mustahkamlash yoki yanada yuksaltirishga yo'naltirilgan faoliyat va ijtimoiy o'zgarishlarni amalga oshirish yoki ijtimoiy munosabatlarni konservatsiyalash maqsadida yuz berayotgan ijtimoiy jarayonlarga ta'sir o'tkazish qobiliyati bilan bog'liq faoliyat sifatida qarash mumkin [1]. Yoshlar ijtimoiy faolligini o'rganishdagi sifat yondoshuvi o'zining samaradorligi tufayli bugun keng tarqalgan, zero u ushbu ijtimoiy fenomenni har tomonlama tavsiflash va unda yuz berayotgan o'zgarishlarni kuzatib borish va baholash imkonini beradi. Chunki O'zbekistonda mustaqillikning o'tgan davri mobaynida shakllangan ijtimoiy faol yoshlar qatlami hali juda mustahkam emas, respublika doirasidagi yirik o'zgarishlar ko'zga tashlansa-da, lokal o'zgarishlarni kuzatish ancha murakkab.

Albatta, zamonaviy jamiyatda manfaatlar va qadriyatlar poyuralizmi shakllanganligi va u ko'pincha avlodlar o'rtasidagi ziddiyatlarni o'zida aks ettirishini inobatga olib, yoshlar ijtimoiy faolligi haqidagi tushuncha va qoidalarni bitta maxrajga keltirish mumkin emas. Masalan, ayrim hollarda yoshlar ijtimoiy faolligi katta yoshli aholi tomonidan (ba'zan hatto davlat idoralari tomonidan ham) ijtimoiy tavakkalchilik bilan bog'liq hodisa sifatida qaralib, ba'zan ma'qullanmaydi. Aslida, rivojlangan mamlakatlar tajribasi yoshlarning ijtimoiy

faolligi jamiyatda siyosiy barqarorlikni va iqtisodiy taraqqiyotni ta'minlashda juda katta ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Yuqoridagilardan xulosa qiladigan bo'lsak, birinchidan, yoshlar ijtimoiy faolligining darajasi zaruriy, ammo ba'zan og'ir ijtimoiy o'zgarishlarga jamiyatning tayyorlik darajasi bilan bog'liq. Ikkinchidan, aholi turli qatlamlarining keng ijtimoiy faolligi bo'lmagan hollarda alohida guruhlarining o'z tor mahalliy, umummilliy manfaatlarga zid bo'lgan qarashlarini ilgari surgan «faolligi» boshlanadi. Uchinchidan, O'zbekistonda so'nggi yillardagi o'zgarishlar tajribasidan kelib chiqib, katta asos bilan aytish mumkinki, mamlakatda yuz berayotgan jarayonlarga barchaning, ayniqsa yoshlarning faol munosabati, ijtimoiy faolligi bu jarayonlarga ta'sir qilish, ijtimoiy inqirozlar xavfidan saqlanish imkonini beradi. Shu tariqa, yoshlar ijtimoiy faolligi – bu ijtimoiy faoliyat turi bo'lib, u shaxs passiv ijrochi emas faol yaratuvchi bo'lgan, orttirilgan tajriba asosida sotsiumni o'zgartirishga, keng qamrovli jarayonlarga ta'sir qilishga intilgan paytda namoyon bo'ladigan ijtimoiy hodisa sifatida qaraladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Даренская И.В. Форум учащейся молодежи как технология повышения социальной активности в контексте формирования профессиональных компетенций студентов: опыт практической реализации. <http://elar.uspu.ru/bitstream/uspu/16913/1/vvi-2015-17-01-09.pdf>
2. Савельева Е.А. Гражданская активность молодежи: варианты концептуализации понятия. – Вестник РУДН, серия Социология, 2013, № 2. С. 21 – 22.
3. Статистик тўплам. 1990 – 2011 йй. – Тошкент, «Ўзбекистон», 2013. Б. 86.
4. Страдзе А.Э. Социальная активность в российском обществе: структурно-деятельностное измерение: Автореферат диссертации доктора социологических наук: 22.00.04 / ФГАОУ ВПО «Южный федеральный университет». – Ростов-на-Дону, 2013. С. 4.
5. <https://constitution.uz/uz>
6. https://kadrovik.uz/publish/doc/text189692_esli_rabotnik_podal_zayavlenie_o_prekrashche_nii_uzbekskogo_grajdanstva

RAQAMLI AXBOROT OQIMIDA MILLIY QADRIYATLARNI YO'QOTMASLIK VA ULARNI RIVOJLANTIRISH TAMOYILLARI

Eshonkulov Laziz Azamatovich,
Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar Instituti
loyiha a'zosi katta ilmiy xodim

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada milliy kontentda qadriyatlarni targ'ib qilish masalalari ko'rib chiqiladi. Zamonaviy axborot makonida milliy qadriyatlarni saqlash va rivojlantirish muammolari tahlil qilinadi. Adabiyotlar tahlili asosida milliy kontentni yaratish va tarqatishning samarali usullari, shuningdek, qadriyatlarni targ'ib qilishning innovatsion yondashuvlari o'rganiladi. Maqolada milliy qadriyatlarni targ'ib qilishda zamonaviy texnologiyalarning roli, milliy kontentning yoshlar tarbiyasiga ta'siri, va global axborot makonida milliy o'zlikni saqlash masalalari muhokama qilinadi.*

***Kalit soʻzlar.** Milliy kontent, qadriyatlar, targʻib qilish, axborot makoni, zamonaviy texnologiyalar, yoshlar tarbiyasi, milliy oʻzlik.*

Globallashuv jarayonlari kuchayib borayotgan bir davrda milliy qadriyatlarni saqlash va rivojlantirish har qachongidan ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Axborot texnologiyalari va ommaviy axborot vositalari jadal rivojlanayotgan bir paytda, milliy kontentni yaratish va tarqatish orqali qadriyatlarni targʻib qilish dolzarb masalaga aylanmoqda. Ushbu maqolaning maqsadi milliy kontentda qadriyatlarni targʻib qilish masalalarini chuqur oʻrganish, mavjud muammolarni aniqlash va ularning yechimlarini taklif etishdan iborat.

Milliy kontent tushunchasi keng qamrovli boʻlib, u oʻz ichiga milliy madaniyat, tarix, anʼanalar, til va qadriyatlarni aks ettiruvchi barcha turdagi axborot mahsulotlarini oladi[1]. Qadriyatlarni targʻib qilish esa jamiyatning maʼnaviy-axloqiy asoslarini mustahkamlash, milliy oʻzlikni saqlash va rivojlantirish, hamda yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda muhim rol oʻynaydi[2].

Zamonaviy dunyoda milliy kontentni yaratish va tarqatish bir qator qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Bular orasida global madaniy taʼsirlar, axborot makonidagi raqobat, texnologik cheklovlar va auditoriyaning oʻzgaruvchan talablari mavjud [3]. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlar milliy kontentni keng tarqatish uchun yangi imkoniyatlar ham yaratmoqda.

Ushbu tadqiqot doirasida milliy kontentda qadriyatlarni targʻib qilish masalalari boʻyicha mavjud ilmiy adabiyotlar, maqolalar va internet manbalari tahlil qilindi. Oʻzbek, rus va xorijiy tillardagi manbalar oʻrganildi.

Adabiyotlar tahlili natijasida aniqlandiki, milliy kontent tushunchasi turli olimlar tomonidan turlicha talqin qilinadi. Masalan, Alimov (2020) milliy kontentni “milliy madaniyat, tarix va qadriyatlarni aks ettiruvchi har qanday axborot mahsuloti” sifatida taʼriflaydi [4]. Boshqa tomondan, Petrov (2019) milliy kontentni “milliy oʻzlikni saqlash va rivojlantirishga qaratilgan maqsadli axborot faoliyati” deb hisoblaydi [5].

Qadriyatlarni targʻib qilish masalasiga kelsak, bu jarayon koʻplab omillarga bogʻliq ekanligi aniqlandi. Jumladan, Johnson va Smith (2018) qadriyatlarni targʻib qilishda zamonaviy kommunikatsiya vositalarining rolini taʼkidlaydilar [6]. Ular ijtimoiy tarmoqlar va mobil ilovalardan foydalanish orqali qadriyatlarni samarali targʻib qilish mumkinligini koʻrsatib oʻtadilar.

Oʻzbekistonda milliy kontentni rivojlantirish boʻyicha olib borilayotgan ishlar ham oʻrganildi. Raximov (2021) oʻz tadqiqotida Oʻzbekistonda milliy kontentni yaratish va tarqatish boʻyicha davlat siyosatini tahlil qiladi va bu sohada erishilgan yutuqlarni koʻrsatib oʻtadi [7].

Adabiyotlar tahlili natijasida quyidagi asosiy natijalar chiqarildi:

1. Milliy kontent tushunchasi keng qamrovli boʻlib, u nafaqat anʼanaviy madaniy mahsulotlarni, balki zamonaviy raqamli kontentni ham oʻz ichiga oladi.

2. Qadriyatlarni targʻib qilishda zamonaviy texnologiyalar, xususan ijtimoiy tarmoqlar va mobil ilovalar muhim rol oʻynaydi.

3. Milliy kontentni yaratish va tarqatishda davlat siyosati hal qiluvchi ahamiyatga ega, ammo fuqarolik jamiyati institutlari va xususiy sektor ham faol ishtirok etishi zarur.

4. Yoshlar auditoriyasiga yo'naltirilgan milliy kontent alohida e'tibor talab qiladi, chunki aynan yoshlar milliy qadriyatlarni saqlab qolish va keyingi avlodlarga yetkazishda muhim bo'g'in hisoblanadi.

5. Global axborot makonida milliy o'zlikni saqlash uchun milliy kontentning sifati va raqobatbardoshligi muhim ahamiyatga ega.

Olingan natijalarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, milliy kontentda qadriyatlarni targ'ib qilish murakkab va ko'p qirrali jarayon hisoblanadi. Bu jarayon bir tomondan an'anaviy qadriyatlarni saqlash va rivojlantirishni, boshqa tomondan esa zamonaviy texnologiyalar va kommunikatsiya vositalaridan samarali foydalanishni talab qiladi.

Milliy kontentni yaratish va tarqatishda davlat siyosatining roli katta ahamiyatga ega. Davlat tomonidan milliy kontentni qo'llab-quvvatlash dasturlari, grantlar va boshqa rag'batlantirish choralari milliy kontentning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi [8]. Shu bilan birga, fuqarolik jamiyati institutlari va xususiy sektorning faol ishtiroki ham muhimdir. Ular yangi g'oyalar va innovatsion yondashuvlar bilan milliy kontentni boyitishlari mumkin.

Zamonaviy texnologiyalarning roli alohida e'tiborga loyiq. Ijtimoiy tarmoqlar, video-hosting platformalari va mobil ilovalar milliy kontentni keng auditoriyaga yetkazishning samarali vositalari hisoblanadi [9]. Biroq, bu vositalardan foydalanish strategiyasi puxta o'ylangan bo'lishi kerak. Kontentning sifati, uning maqsadli auditoriyaga moslanishi va interaktivlik darajasi muhim rol o'ynaydi.

Yoshlar auditoriyasiga yo'naltirilgan milliy kontent alohida yondashuvni talab qiladi. Bugungi kunda yoshlar axborotni asosan raqamli formatda qabul qilishga odatlangan. Shuning uchun an'anaviy qadriyatlarni zamonaviy shaklda, masalan, videobloglar, animatsion roliklar yoki interaktiv o'yinlar orqali yetkazish samarali bo'lishi mumkin [10].

Global axborot makonida milliy o'zlikni saqlash masalasi ham dolzarb hisoblanadi. Buning uchun milliy kontentning sifati va raqobatbardoshligi muhim ahamiyatga ega. Sifatli va qiziqarli milliy kontent nafaqat ichki auditoriyani jalb qiladi, balki xalqaro miqyosda ham e'tiborni tortishi mumkin.

Milliy kontentda qadriyatlarni targ'ib qilish masalasini muhokama qilar ekanmiz, bir qator muhim jihatlarni ko'rib chiqish lozim.

Birinchidan, milliy qadriyatlar va zamonaviylik o'rtasidagi muvozanatni saqlash muhim. Milliy qadriyatlarni targ'ib qilar ekanmiz, ularni zamonaviy kontekstda taqdim etish, bugungi kun talablariga moslashtirish zarur. Bu ayniqsa yoshlar auditoriyasiga yo'naltirilgan kontentda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ikkinchidan, milliy kontentni yaratish va tarqatishda turli manfaatdor tomonlarning hamkorligi zarur. Davlat organlari, ta'lim muassasalari, OAV, fuqarolik jamiyati institutlari va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlik milliy kontentning sifati va ta'sir doirasini oshirishi mumkin.

Uchinchidan, raqamli texnologiyalardan foydalanish strategiyasini ishlab chiqish lozim. Bu strategiya kontentni yaratish, tarqatish va auditoriya bilan o'zaro

aloqani o'z ichiga olishi kerak. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalardan foydalanishda axloqiy va huquqiy me'yorlarga rioya qilish muhim.

To'rtinchidan, milliy kontentning xalqaro miqyosda raqobatbardoshligini oshirish masalasi ham muhim. Buning uchun nafaqat mazmun, balki taqdimot sifatini ham yaxshilash, shuningdek, turli tillarda kontent yaratish va tarqatishni yo'lga qo'yish zarur.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, milliy kontentda qadriyatlarni targ'ib qilish - bu uzluksiz va dinamik jarayon. U doimiy ravishda yangilanib, zamonaviy tendentsiyalar va texnologik imkoniyatlarga moslashib borishi lozim. Shu bilan birga, milliy qadriyatlarning asl mohiyatini saqlab qolish va kelajak avlodlarga yetkazish - bu jarayonning asosiy maqsadi bo'lib qolishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Aliyev, B. (2019). Milliy qadriyatlar va zamonaviy axborot makoni. Toshkent: "Ma'rifat" nashriyoti.
2. Smith, J. (2020). "Cultural values in the digital age". Journal of Cultural Studies, 45(3), 278-295.
3. Каримов, Р. (2018). "Глобализация шароитида миллий ўзликни сақлаш муаммолари". Жамият ва бошқарув, 2(80), 15-22.
4. Alimov, A. (2020). "Milliy kontent: zamonaviy talqin va istiqbollar". O'zbekiston ijtimoiy fanlari, 3, 45-52.
5. Петров, В. (2019). "Национальный контент как инструмент сохранения культурной идентичности". Вопросы культурологии, 7, 82-89.
6. Johnson, K., & Smith, L. (2018). "The role of social media in promoting cultural values". New Media & Society, 20(6), 2180-2196.
7. Raximov, M. (2021). "O'zbekistonda milliy kontentni rivojlantirish: yutuqlar va istiqbollar". Fan va jamiyat, 2, 112-120.
8. Yusupov, E. (2020). "Davlat siyosati va milliy qadriyatlarni targ'ib qilish". Tarix va zamonaviylik, 4(12), 78-85.
9. Lee, S. (2019). "Digital platforms and cultural content distribution". International Journal of Cultural Policy, 25(4), 528-542.
10. Солиев, А. (2021). "Ёшларга йўналтирилган миллий контент: муаммолар ва ечимлар". Ахборот технологиялари ва таълим, 3, 95-103.

YOSHLAR HAYOTIDA VIRTUALLASHUV SABABLARI VA OMILLARINING SOSIOLOGIK TAHLILI

Qodirova Zuhra Obidxon qizi

Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi

Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar institute

kichik ilmiy xodimi

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari taraqqiyotining yoshlar ongi va dunyoqarashiga ta'siri, virtual voqelikning ijtimoiy hayotda egallayotgan o'rnini hamda globallashtirish jarayonida milliy qadriyatlarni asrab-avaylash masalalari tahlil etilgan. Yosh avlodning internet va ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish madaniyati, virtual tahdidlar, axborot oqimining ijobiy va salbiy jihatlari yoritib berilgan. Shuningdek, milliy saytlar jozibadorligini oshirish, yoshlarni vatanparvarlik va ma'naviy tarbiya ruhida tarbiyalash,

zamonaviy axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish bo'yicha amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: milliy qadriyatlar, globallashuv, virtual voqelik, axborot makoni, internet, ijtimoiy tarmoqlar, yoshlar, ma'naviy tarbiya, virtual tahdid, axborot texnologiyalari.

Davlat yoshlar manfaatlarini ta'minlash, ularni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, katta maqsadlar sari safarbar etish uchun mamlakatdagi barcha sektorlarni jalb etmoqda. Bugungi kunda dunyo miqyosida kechayotgan ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy va madaniy jarayonlarning integrasiyalashuvi, jahonning bir burchagida paydo bo'lgan g'oyalar, yangiliklar hamda ijtimoiy qarashlarning boshqa hududlarga tezkorlik bilan yoyilishini xalqaro globallashuvning ajralmas fenomeni sifatida e'tirof etish mumkin. Ijtimoiy jarayonlarda harakatlantiruvchi kuch sifatida yoshlar qatlamining o'rni va roli katta.

Zamonaviy axborot kommunikasiya texnologiyalari ijtimoiy hayotimizning ajralmas qismiga aylanib, uning har bir foydalanuvchisi tobora "virtual olam"ning "virtual odam"iga aylanib bormoqda. O'z farazlarida boshqalar bilan bir qatorda ommaviy kommunikatsiya vositalaridagi inqilob natijalariga tayanayotgan postmodernizm "virtual" ta'rifini olgan yoshlar o'zgacha zamon va ideosferaning yangicha "mezonini" nazarda tutadi. "Virtuallik" tushunchasi hozirgi vaqtda eng yangi multimediali audiovizual va komp'yuter texnologiyalari imkoniyatlariga taqqoslanadi, bular yordamida mutloq ishonchli sifatida idrok etiladigan va boshdan kechiriladigan hom xayollarni (illyuziya) yaratish mumkin bo'ladi.

Axborot – atrof-muhit ob'ektlari va hodisalarining ko'rsatkichlari, xususiyatlari va holatlari to'g'risida ma'lumotlar majmui bo'lib, uning manbalari va taqdim etilish shaklidan qat'iy nazar, shaxs, predmet, fakt, voqea, hodisa va jarayonlar to'g'risidagi faktlarni o'zida aks ettiradi. [1]

Oliy Majlis Senati va Qonunchilik palatasiga murojaatnomada O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev 2020-yilni "Ilm-ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili" deb e'lon qildi va ushbu yilda mamlakat raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishda tub burilish yasashi kerakligini ta'kidladi. "Taraqqiyotga erishish uchun raqamli bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalarini egallashimiz zarur va shart. Bu bizga yuksalishning eng qisqa yo'lidan borish imkoniyatini beradi" [2]. Dunyoda qadriyatlar almashishi, integratsiyalashuv, globallashuv, agar ta'bir joiz bo'lsa, madaniyatlar aralashuvi, sintezlashuvi jarayoni kechayotgan hozirgi paytda o'zga urf-odatlariga, ma'naviy tamoyillarga moyil bo'lishi tabiiy hol. Bugungi globallashuv davrida axborot tarqatish nihoyatda zamonaviy qiyofaga kirdi.

Zamonaviy kompyuter texnologiyalari, "ommaviy madaniyat" yoshlarni real hayotdan chalg'itib, bexabar qoldirib, loqayd qiluvchi ko'plab omillarni paydo qildi. Bular: kompyuter o'yinlari, Internet, virtual voqelik, kino hamda televideniye. Ayniqsa, pedagog, psixolog va sotsiologlar onlayn rolli o'yinlari fenomenidan, ludomanlarning soatlab, kunlab virtual dunyolarida qolib ketishlaridan tashvishga tushmoqdalar. [3]. Internet tarmog'ining jadal rivojlanishi jamiyat hayotini tubdan o'zgartirib yubordi. Odamlar ish kunini internetdan boshlab, u bilan tugatadigan bo'lib qoldi.

Taniqli iqtisodchi olim A.N.Ijayev [4] o'zining ilmiy tadqiqotida shunday ta'kidlaydi: "etnik o'ziga xoslikning eng muhim funksional yadrosi – bu etnosning deyarli barcha ekzistensial ongli sohasini qamrab oluvchi va doimiy ravishda (ommaviy axborot vositalari yordamida) axborot va kommunikatsion oziqlanishni talab qiladigan, birinchi navbatda, etnik-madaniy mulk shaxsning hayotiy ta'minotini kafolatlaydigan asosiy himoya vositasi bo'lgan ma'naviy qadriyatdir" – deya tariflaydi.

Kundalik hayotimizga "zamonaviy odam" degan so'z ishlatilishi tabiiy xolatga aylandi. Bu terminga A.Yu.Hos [5] o'zining tadqiqotida quyidagicha tariflaydi: "Axborot jamiyatining asosiy afzalliklari bilan bir qatorda, insonlarning kundalik hayotni, yangi madaniyatlar bilan boyitadi, an'anaviy turush tarzidan voz kechadi, turli eltiar madaniyatlarni o'zlashtirib o'zining standartini yaratadi"

"Virtual jamiyat" nazariyasining muallifi A. Byulning fikriga ko'ra virtual reallik texnologiyalari rivojlanishi bilan kompyuter hisoblash mashinasidan "ko'zgulardagi" olamlarni yaratish bo'yicha universal mashinaga aylandi. Jamiyatdagi har bir tizimcha "parallel" olamlar tomonidan shakllangan bo'lib, bularda virtual o'xshashliklar: Internet tarmog'ida iqtisodiy interaksional va siyosiy harakatlarning amalga oshirilishi, kompyuterli o'yinlar personajlari bilan muloqot va h.k.lar yuz bermoqda. Kompyuter yordamida o'ziga xos olam, jamiyat yaratishga ta'sir ko'rsatish jarayonini A. Byul virtuallashuv (virtual olam) deb ataydi.

Berilgan fikrdan quyidagicha xulosa qilish mumkin: virtual voqelikka kirib ketish orqali insonlar o'rtasida real voqelik va haqiqatdan uzoqlashtirishga olib kelmoqda. Natijada bu jarayon har bir etnik guruh va jamoada o'z aksini topib, insonlarning ijtimoiylashuv jarayonlari virtual maydonga ko'chib o'tdi. O'z navbatida turli ijobiy va salbiy xususiyatlari bilan namoyon bo'lmoqda.

Virtual voqelikni tadqiq etishning zamonaviy falsafiy nutqida ushbu turkumni aniqlashga bir nechta yondashuvlar ishlab chiqilgan bo'lib, tadqiqotchi A.Gavrilov quyidagicha tasniflaydi:

Borliqning asosiy xususiyati real, aktual, lekin substansional emas (V.V. Xoruj);

Mavjud, barqaror ijtimoiy dunyoga mavjud muqobil kompyuter texnologiyalarining rivojlanishi bilan vositachilik qilingan haqiqat (A. Bul, A. I. Voronov, M. Vaynshteyn, A. Kroker);

Individning o'ziga xos mantiq nuqtai nazaridan yaratgan sub'ektiv reallik (I.G.Korsunsev, P.Tillix); Shaxsning psixologik haqiqatining bir qismi (N.A.Nosov, Babenko);

Ijtimoiyning alohida shakli, jamiyat tomonidan muloqotning virtual shakllarini ishlab chiqarish natijasi (M. Castells, N. Luhmann, M. Payetau, E.Ye.Taratuta) [7];

Jamiyatning qadriyat va institutsional elementlarini simulakralar bilan almashtirish asosida yaratilgan voqelik (J. Bodriyar, D. V. Ivanov).

Virtual voqelik hodisasini ta'riflashga bo'lgan bunday keng ko'lamli yondashuvlar ushbu toifaga falsafa va umuman gumanitar bilimlarga qiziqishning ortishi, virtualning murakkabligi, ko'p qirraliligi va nomuvofiqligi haqida gapiradi.

Zamonaviy falsafiy nutqda virtual voqelik hodisasiga oid ko'p qirrali ilmiy qarashlar bir-biriga zid bo'lsada, shu bilan birga, qarashlarning bunday ko'pligi o'rganilayotgan ob'ektni ko'p qirrali asosda ko'rib chiqishga imkon beradi. U, ijtimoiy hayotda virtuallik faoliyatining o'ziga xos tomonlarini o'rganish, aynan shu ko'p o'lchovli, ko'p qiymatli yondashuv virtual haqiqat fenomenini eng yaxshi tarzda tavsiflaydi.

Yosh avlodning eng kichik vakillari ham bugun "podpischik", "layk", "spam" nimaligini juda yaxshi biladi. Ayonki, texnik taraqqiyotni to'xtatish mumkin emas: Biz buni xohlaymizmi-yo'qmi, kompyuter texnologiyalari hayotimizda mustahkam o'ringa ega, kompyuter savodxonligi ko'rsatkichi esa ko'p hollarda insonning yuqori saviyasini belgilab beruvchi omilga aylanib bormoqda.

Yana shuni qayd etish joizki, so'ngi paytlarda ijtimoiy tarmoqlarda ayrim yoshlarning xalq orasida obro'-e'tibor qozongan ahli ilm, imom, ulamolarni masxaralab, obro'sizlantirishga qaratilgan lavhalari orqali ayanchli illatlarni targ'ib etayotgani har bir musulmon kishining qalbini larzaga keltirdi.

Ijtimoiy tarmoq orqali fikr bildirish va buning ortidan maqtov ("layk")larni qo'lga kiritishga urinish bugungi yoshlarini tobora o'z domiga tortmoqda. Natijada virtual tahdid nihoyatda ommalashib bormoqda. O'tkazilgan tadqiqotlar natijalaridan ma'lum bo'ldiki, hozirda maktab yoshidagi bolalar internetdan tobora erta foydalanishga kirishmoqda. Lekin, mutaxassislarning fikricha, yoshi o'nga yetmagan bola odatda mustaqil ravishda internetdan foydalanish uchun zarur bo'lgan tanqidiy, tahliliy fikrlash va shu asosda ma'lumotlarni farqlash, ularni ajrata bilish, boshqacha aytganda, "filtrlay" olish qobiliyatiga ega emas. Shunday ekan, ongi va dunyoqarashi endigina shakllanayotgan yosh avlodning ma'naviy olami daxlsizligini asrash oldimizda turgan eng muhim masalalardan biridir.

Yoshlarimizning internet manbalaridan foydalanish holatiga nazar soladigan bo'lsak, ularning aksariyati "Feysbuk", "telegram", "snabchat", "tik-tok" kabi xorijiy ijtimoiy tarmoqlarning doimiy foydalanuvchilari ekanligi kuzatiladi. Milliy domendagi saytlarda ro'yxatdan o'tganlarning barchasini jamlaganda ham ularga etmaydi. Demak, bu holat milliy saytlarimizni yoshlar uchun jozibador, mazmunli, saviyali, qiziqarli qilib yaratish masalasiga jiddiy e'tibor qilishga undaydi.

Har narsaning yaxshi va yomon tarafi bo'lganidek, so'nggi yillarda internetning ham jiddiy xatarlari yuzaga chiqmoqda. Eng achinarlisi, buzg'unchi, yot oqimlar ijtimoiy tarmoqlardan o'zlarining g'arazli maqsadlari yo'lida foydalanmoqdalar. Bu esa yoshlarni o'z domiga tortayotgani, ayrim saytlarda behayolik, axloqsizlik kabi ayanchli illatlar targ'ib etilayotgani, shuningdek, turli fitnalar, jamiyatni beqarorlashtiruvchi yolg'on ma'lumotlar berilayotgani afsuslanarlidir.

Ijtimoiy tarmoqlar, virtual olam odamlarning ta'siri, obro'-e'tiboriga baho berish, o'zimizni ko'rsatib qo'yishning yangi, o'ta zamonaviy ko'rinishiga aylanib qoldi. Bu jihatlar oilalarning barbod bo'lishi, samimiyatning yo'qolishi, balandparvoz so'zlarga ishonish, o'zligini his etmaslik, insoniy fazilatlarni qadrlamaslik kabi illatlarni boshlab kelayotgandek. Qayd etish joizki, so'ngi paytlarda ijtimoiy tarmoqlarda ayrim yoshlarning xalq orasida obro'-e'tibor qozongan ahli ilm, imom, ulamolarni masxaralab, obro'sizlantirishga qaratilgan

lavhalari orqali ayanchli illatlarni targ'ib etayotgani har bir musulmon kishining qalbini larzaga keltirdi

Ta'lim muassalarida quyidagi masalalarga alohida e'tibor qaratilishi bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi:

- ta'lim bosqichlaridagi ma'naviy tarbiya soatlarida "Uyali telefon va ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish madaniyati" davra suhbatlari o'tkazish;
- aholi va yoshlarning kommunikativ va axborotlar bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan tizimli ishlar olib borish;
- ijtimoiy tarmoqlar vositasida talaba-yoshlar o'rtasida ta'limiy dasturlar, kitobxonlikni targ'ib qiluvchi saytlar milliy qadriyatlarni tarannum etuvchi dasturiy o'yinlarni rivojlantirishga yo'naltirilgan innovatsion texnologiyalarni kashf etish va ularni amaliyotga joriy etish;
- yoshlarining ilmiy va intellektual faoliyati, ularning fantaziyasi, ijodiy jarayoni, kashfiyotlari, ixtirolari va ratsionalizatorligining yakuniy natijalarini ijtimoiy tarmoqlarda maqsadli targ'ib etish;
- turli ijtimoiy tarmoqlarda faol bo'lgan yoshlarni vatanparvarlik ruhidagi yangi guruhlariga birlashtirish orqali ularni innovatsion ishlanmalarga jalb etish;
- milliy Internet tarmoqlarida yoshlarbop materiallarni ko'paytirish.

Xalkimiz ma'naviy yaxlitligini saqlab qolish, o'zlikdan chekinmaslik, sof insoniy fazilatlarga tayanib ish tutish asosida istiqbolga intilish siyosati izchil yurgizilmoqda. Sharq xalqlari uchun g'arbga xos bo'lgan hammani bir xil qarichda o'lchovchi total, ya'ni, yalpi tenglik formulasi emas, balki insoniylik talablari to'larok bajariluvchi iyerarxik tenglik, ya'ni pastdan yuqoriga, bosqichma-bosqichlikni ifodalovchi munosabatlar tizimi ko'proq mos keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Axborot erkinligi prinsiplari va kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni. 2002 yil 12 dekabr.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga murojaatnomasi, Xalq so'zi 2020 yil 25 yanvar.
3. Quronov M., Nazarov Q., To'rayev Sh. va boshq. Dunyoning mafkuraviy manzarasi – 2010. / Elektron o'quv kursi dasturi. Respublika Ma'naviyat va ma'rifat kengashi Milliy g'oya va mafkura ilmiy-amaliy markazi. T.: 2010.
4. Ijayev A.N. Informatsionno-politicheskaya i etnicheskaya identichnost v prostranstve massovoy kommunikatsii: avtoref. dis. ... kand. polit. nauk. M., 2007 // Biblioteka dissertatsiy dslib.net.
5. Xots A.Yu. Informatsionnaya revolyutsiya i etnicheskiye aspekty kultury sovremennogo obshchestva: avtoref. dis. kand. filos. nauk. Stavropol, 2001

AXBOROT GLOBALLASHUVI DAVRIDA YUKSAK MA'NAVIYATNI ASRASH VA RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI

Nargiza Mirzaahmedova

Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti
Malaka oshirish bo'limi ilmiy xodimi

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy davrda globallashuv va axborotlashuv jarayonlarining jamiyat ma'naviy hayotiga ta'siri tahlil etilgan. Xususan, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari rivojlanishi, ommaviy axborot vositalari va internet orqali tarqalayotgan "ommaviy madaniyat"ning ijobiy va salbiy oqibatlari ko'rsatib o'tilgan. Ilm-fan, madaniyat va ma'naviy merosning jahon miqyosida kengayishi barobarida yot g'oya va mafkuraviy tahdidlarning ham kuchayishi ta'kidlangan. Yosh avlodni barkamol shaxs sifatida tarbiyalash, ularning mafkuraviy immunitetini mustahkamlash, milliy g'oya va qadriyatlarni singdirish hamda ommaviy madaniyatning zararli ta'sirlaridan himoya qilish masalalari dolzarb vazifa sifatida asoslab berilgan. Shuningdek, davlat siyosatida yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasini yuksaltirish, milliy g'urur va vatanparvarlik tuyg'ularini oshirish, ma'rifat va targ'ibot orqali turli mafkuraviy tahdidlarga qarshi kurashish zarurligi ilmiy jihatdan yoritilgan.

Kalit so'zlar: globallashuv, axborotlashuv, ma'naviyat, ommaviy madaniyat, internet, axborot xuruji, mafkuraviy tahdid, ma'naviy tarbiya, yoshlar, milliy g'oya, mafkuraviy immunitet.

Hozirgi davrda jahon miqyosida globallashuv jarayoni kuchayib, axborotlashgan jamiyatga o'tish jarayoni tobora chuqurlashib bormoqda. Tezkor axborot va kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi natijasida dunyodagi turli xalq va elatlar orasida globallashuv jarayonlari sodir bo'layotgan vaktda butun insoniyat, jumladan xalqimiz ham ma'naviyatga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan turli mafkuraviy tahdidlar ostida yashamoqda.

Globallashuv jarayoni ijtimoiy hayotning barcha sohalariga ta'sir ko'rsatib, alohida mamlakatlarni jahon hamjamiyati bilan bog'laydi. Bugungi kunda globallashuv jamiyat taraqqiyotidagi qonuniy tarixiy jarayon bo'lib, globallashuv jarayoni insoniyat jamiyati yangi sivilizatsiyaviy sifat o'zgarishini o'zida ifodalamoqda. Jamiyat hayotidagi bu yangi sifat darajasi axborot – texnikaviy yoki axborot – komp'yuter sivilizatsiyasi sifatida e'tirof etilmoqda. Axborot texnologiyasi iqtisodiyot rivojlanishi, qishloq xo'jaligi, sanoat, xizmat ko'rsatish sohalaridan keyingi o'rinni egallaydi.

Globallashuv va axborotlashuv barcha mamlakatlarning iqtisodiyoti, siyosati va ma'naviy hayotiga o'z ta'sirini o'tkazmoqda. Ma'naviy hayotdagi globallashuv jarayonlari, ommaviy axborot vositalari, Internet, radio, televideniye, uyali aloqa vositalari orqali axborotni yetkazishning faollashuvi ham ijobiy ham salbiy oqibatlarni keltirib chiqarib, bir tomondan ma'naviy globallashuv natijasida ma'naviy hayotimizga kirib kelayotgan ilm - fan, madaniyat va san'at, ma'naviy meros ijobiy ahamiyatga ega bo'lsa, ikkinchi tomondan turli zararli g'oyalar hamda mafkuralarning jamiyatimiz ma'naviy hayotiga kirib kelishi barkamol avlodni tarbiyalash, ularning mafkuraviy immunitetini mustahkamlash vazifasini

dolzarb masala sifatida kun tartibiga qo'ydi. Shuning uchun ham bugungi kunda ommaviy axborot vositalari hamda yangi texnologik vositalar asosida xalqimiz hayotida sodir bo'layotgan ijobiy o'zgarishlar haqida xikoya qiluvchi chuqur tahliliy ma'lumotlarni muntazam berib borish, fuqarolarning ijtimoiy faolligini kuchaytirish, turli ijtimoiy toifa va guruxlarning qiziqish va intilishlari, hayotiy manfaatlarini yoritish, fikrga qarshi fikr, g'oyaga qarshi g'oya, jaholatga qarshi ma'rifat bilan kurashish tamoyilini ijtimoiy hayotga keng tatbiq qilish har qachongidan ham dolzarbroq ahamiyat kasb etmoqda. Globallashuv jarayonlarining inson tafakkuri, jamiyat rivojiga ko'rsatadigan ta'siri nihoyat darajada beqiyos bo'lib, globallashuv natijasida kirib kelayotgan "ommaviy madaniyat"ning jamiyat taraqqiyoti va inson kamolotiga ta'siri tobora yaqqolroq ko'zga tashlanmoqda. XX asrning o'rtalaridan "ommaviy madaniyat"ga ommaviy axborot vositalari kuchli ta'sir o'tkaza boshlagan bo'lsa, asr oxiriga kelib va XXI asrning boshlarida bu ta'sir yanada kuchaydi. "Ommaviy madaniyat" yoki G'arbda aytilganidek "populyar kul'tura" bugungi kunda xalq va millatlarning mumtoz madaniyatiga, san'atiga, uning boyliklariga qarshi kurashib, uning yutuqlarini inkor qilib kelmoqda.

Shuning uchun bugungi kunda "ommaviy madaniyat"ning ma'naviy-axloqiy tubanliklaridan davlatimiz fuqarolari, eng avvalo yoshlarni asrab avaylash, ularni ogohlikka da'vat etish, o'sib kelayotgan yosh avlodimizning dilini, ruhiyatini, aql-idroki va umuman ma'naviyatini diniy aqidaparastlik, jaholatparastliklar xataridan tashqari, ayni paytda jahonda yuz berayotgan siyosiy, mafkuraviy, ijtimoiy, iqtisodiy, ma'naviy manfaatlar yo'nalishidagi kurashlarning xatarli ta'siridan muxofaza qilishni ham o'z ichiga oladi. Inson ongi va qalbi uchun kurash esa eng avvalo axborot orqali, g'oyaviy, mafkuraviy ta'sir ko'rsatish orqali olib boriladi. "Bugungi kunda yon-atrofimizda diniy ekstremizm, terrorizm, giyohvandlik, odam savdosi, noqonuniy migratsiya, "ommaviy madaniyat" degan turli balo-qazolarning xavfi tobora kuchayib borayotganini hisobga oladigan bo'lsak, bu so'zlarning chuqur ma'nosi va ahamiyati yanada yaqqol ayon bo'ladi, – degan edi O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Shavkat Mirziyoyev – haqiqatan ham, hozirgi vaqtda yoshlar tarbiyasi biz uchun o'z dolzarbligi va ahamiyatini hech qachon yo'qotmaydigan masala bo'lib qolmoqda. [1. 125.]

Globallashuv sharoitida jahondagi ko'pgina rivojlangan davlatlarning geopolitik maqsadlari va manfaatlari muayyan geografik hududlar bilan chegaralanib, kuchli axborot texnologiyalariga ega bo'lgan davlatlar o'zlari ishlab chiqqan axborotni tarqatish yo'li bilan muayyan hududlar, davlatlar, mamlakatlar ustidan avval g'oyaviy, keyin esa siyosiy, iqtisodiy va madaniy hukmronlik qilishga harakat qilib kelmoqdalar. Axborot – ommaviy axborot vositalari (OAV) hamda internet orqali keng ko'lamda tarqatilmoqda va targ'ib qilinmoqda. OAV

Toffler yozganidek “hokimiyat resurslarini juda kam sarflagan holda ko‘zlangan maqsadlarga yetish; odamlarni bu maqsadlardan shaxsan manfaatdor ekanliklariga ishonitirish, raqiblarni ittifoqchilarga aylantirish” imkonini beradi. [2.193.]

Darhaqiqat, turli ommaviy axborot vositalari, televideniye, radio, davriy matbuot o‘ziga xos psixologik ta’sir ko‘rsatish imkoniyatiga ega bo‘lib, Internetning paydo bo‘lishi bilan ommaviy kommunikatsiya, axborot yetkazish imkoniyatlari nihoyatda kuchayib ketdi. Saytga joylashtirilgan ma’lumot butun dunyo bo‘yicha tarqalib, OAV dan tashqari internet reklama, ma’lumotlar yetkazish, elektron pochta xizmatlarini ham bajara boshladi. Internetdagi ma’lumotlar juda ko‘p, arzon va o‘ta tezkor bo‘lib, bir tomondan ilm-fan, madaniyat va ma’naviyat sohasidagi ma’lumot va axborotlar, ikkinchi tomondan “ommaviy madaniyat”ga taalluqli bo‘lgan ma’lumotlar OAV, Internet, mobil telefon, adabiyot va san’at orqali tarqatilmoqda.

Axborot xuruji - muayyan kuchlar tomonidan kishilar ongi va qalbiga yot g‘oyalarni singdirish maqsadida ularni hissiyotlari, e’tiqodi va tuyg‘ulariga ta’sir etishning mafkuraviy omillaridan, shuningdek, turmush tarzi va mentalitetdagi o‘zgarishlarni amalga oshirish uchun moddiy, iqtisodiy, ma’naviy ta’sir o‘tkazishning noan’anaviy va noxolis munosabatlaridan foydalanish asosida siyosiy maqsad va muddaolarni amalga oshirish majmuasini anglatadi .

Globallashuv jarayoni, zamonaviy axborot kommunikatsiya tarmoqlarining jadal rivojlanishi, “ommaviy madaniyat”ning tahdidi o‘shib kelayotgan yosh avlodimizni yuksak ma’naviyatli, dunyoqarashi keng, vatanparvar qilib tarbiyalashni, boy tarixiy ma’naviy merosimiz asosida ularda milliy g‘urur va iftixor tuyg‘ularini yuksaltirishni talab qilmoqda. Yosh avlodda mafkuraviy immunitetni mustaxkamlab, ularning ongi va qalbiga milliy g‘oya va milliy mafkurani singdirish masalasiga davlatimiz tomonidan olib borilayotgan siyosatda ham katta e’tibor qaratilmoqda.

Oldimizga qo‘ygan ulkan vazifalarni amalga oshirishda biz uchun kuch-qudrat manbai bo‘ladigan milliy g‘oyani rivojlantirishimiz zarur, – deydi Prezident Shavkat Mirziyoyev, – xususan, milliy o‘zligimizni anglash, Vatanimizning qadimiy va boy tarixini o‘rganish, bu borada ilmiy tadqiqot ishlarini kuchaytirish, gumanitar soha olimlari faoliyatini har tomonlama qo‘llab-quvvatlashimiz lozim. [2. 38.]

O‘zbekistonda olib borilayotgan barcha islohotlar yoshlarning ma’naviy tarbiyasini kengaytirish, aql-zakovati va ruhiy-ma’naviy yuksalishiga qaratilgandir. Demak, har bir ijtimoiy hayotda faoliyat ko‘rsatadigan yoshlarning milliy mentaliteti ularning aql-idroki bilan o‘lchanadi. Shunki oiladan boshlab rivojlanib boradigan inson aql-idroki bilan ijtimoiy hayotda o‘z o‘rnini egallashi, ma’naviy tarbiyani shakllantirilishi bilan doimiy ravishda intellektual saviyalarini

takomillashtirib boradi va bu, o‘z navbatida, adolatli ijtimoiy-ma’naviy hayotni, turmush tarzini barpo etish uchun zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta’minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi // Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. 1-jild, Toshkent, O‘zbekiston, 2017 yil.
2. Pugachev V.P. Siyosatshunoslikka kirish. – M.: 2000, 193-bet.
3. Mirziyoyev Sh.M. O‘zbekiston yoshlariga bayram tabrigi // Niyati ulug‘ xalqning ishi ham ulug‘, hayoti yorug‘ va kelajagi farovon bo‘ladi. 3-jild, Toshkent, O‘zbekiston, 2019 yil.

YANGI O‘ZBEKISTON: YOSHLAR MADANIYATINI YUKSALTIRISHNING STRATEGIK YO‘NALISHLARI

Ilhom Fayzullayev

Ijtimoiy-ma’naviy tadqiqotlar instituti
Mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy globallashtirish jarayonlari va axborot makonida yoshlar siyosiy madaniyatini rivojlantirish masalalari tahlil etilgan. Jahon tajribasi va milliy rivojlanish yo‘nalishlari asosida yoshlarni ijtimoiy-siyosiy jarayonlarga jalb qilish, ularning huquqiy va siyosiy bilimdonligini oshirish, innovatsion-kreativ yondashuv orqali siyosiy madaniyatni shakllantirish zarurligi asoslab berilgan. Shu bilan birga, milliy qadriyatlar, ajdodlar merosi va sharqona davlat boshqaruvi tajribalari zamonaviy islohotlar bilan uyg‘un holda yoritilgan. Davlat siyosatida yoshlar ma’naviy-mafkuraviy tarbiyasini chuqurlashtirish, siyosiy madaniyatni kengaytirish hamda kelajak avlodning mustaqil fikrlaydigan, tashabbuskor va mas’uliyatli shaxs sifatida kamol topishi maqsad qilingan.

Kalit so‘zlar: yoshlar, siyosiy madaniyat, innovatsion yondashuv, kreativ fikrlash, milliy qadriyatlar, globallashtirish, ijtimoiy-siyosiy jarayonlar, mustaqil fikr, davlat siyosati, ma’naviy tarbiya

Bugungi taraqqiy etgan an’anaviy davlatlar turmush tarziga, hayot darajasiga, iqtisodiy rivojlanish ko‘lamiga nazar tashlasak, ular o‘zlarining tarixiy, milliy urf-odatlarini, qadriyatlarini, dunyoqarash va diniy e’tiqodlari o‘z milliy mentalitetiga mos ravishda davlatchilik tizimini yaratganligining guvohi bo‘lamiz. Ana shu ma’noda biz bugun “Harakatlar strategiyasidan Taraqqiyot strategiyasi sari” dadil odimlayotgan ekanmiz, mamlakat yuksalishi, halqimizning kelajagi nafaqat moddiy omillarga, balki yoshlarning ijtimoiy-siyosiy hayotdagi ishtirokiga bog‘liq ekanligini ham chuqur anglamoqdamiz. Bugungi kunda jahon hamjamiyatida globallashtirish jarayonlarining chuqurlashuvi, ular o‘rtasida “ijtimoiy-huquqiy ziddiyatlarning kuchayib borayotganligi sababli dunyodagi 2 milliarddan ortiq yoshlarning” [1] tafakkurini har tamonlama rivojlantirish borasida dunyoning ko‘plab davlatlarida bir qator ishlar amalga oshirilib kelinmoqda. Shu bois “yoshlar huquqiy va siyosiy madaniyatining darajasi ertangi kun taraqqiyotini belgilab berishi munosabati bilan mazkur masala tobora global va dolzarb

ahamiyat kasb etmoqda” [2]. Hozirgi paytda BMT Bosh assambleyasi tomonidan yoshlarni har tomonlama faol etib tarbiyalashga jiddiy e’tibor qaratilganligi OAV larida yoritilib borilmoqda. Shunday ekan, yoshlar madaniyati, xususan, huquqiy va siyosiy madaniyatini innovatsion-kreativ yondashuv asosida oshirishga alohida e’tibor qilish va bu borada innovatsion usul va vositalarni ishlab chiqish zarurati tobora ortib bormoqda.

Shu boisdan ham dunyoning ko‘plab rivojlangan mamalakatlarida yoshlarning siyosiy madaniyatini kreativ yondashuv asosida yuksaltirishning metodologik jihatlarini har tomonlama tahlil va tadqiq etish masalasi, xususan, yoshlar siyosiy madaniyatini oshirishning usul va vositalarini yaratish bugungi kunning muhim masalalaridan biriga aylandi.

Shuningdek, yoshlarning ijtimoiy-siyosiy hayotdagi ishtirokini keng ta’minlash maqsadida ilmiy tadqiqotlar olib borish, ularning siyosiy bilimdonlik darajasini innovatsion-kreativ yondashuv asosida rivojlantirish eng muhim maqsadlaridan biridir. Bunday deyishimizga asosiy sabablardan biri “bugungi kunda mamlakatimiz aholisining 60 foizidan ortig‘ini 30 yoshgacha bo‘lgan yoshlar tashkil etmoqda. Bu miqdor boshqa mamlakatlar ko‘rsatkichlaridan ikki yarim barobar ko‘pdir. O‘zbekiston aholisining 40 foizi esa 18 yoshgacha bo‘lgan yoshlardir” [3]. Hozirda, Yangi O‘zbekistonning kelajagi bo‘lgan yoshlarga, ularni jismoniy-ma’naviy etuk yoshlar qilib tarbiyalashga katta e’tibor qaratilib kelinmoqda. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev ta’kidlaganidek: “... yosh avlod tarbiyasi hamma zamonlarda ham muhim va dolzarb ahamiyatga ega bo‘lib kelgan. Ammo biz yashayotgan XXI asrda bu masala, haqiqatdan ham, hayot-mamot masalasiga aylanib bormoqda” [4].

Hozirgi kunda davlatimizning asosiy vazifalaridan biri jadallik bilan yuz berayotgan ijtimoiy-siyosiy jarayon va hodisalarni mustaqil tahlil qiladigan, yangicha kreativ fikrlaydigan yetuk avlodni tarbiyalab berishdan iboratdir. Shu boisdan ham, davlatimiz siyosatida “...mustaqil fikrlaydigan, mamlakatimiz istiqboli uchun mas’uliyatni o‘z zimmasiga olishga qodir, tashabbuskor, shijoatli yoshlarni tarbiyalash” [5]. Yangi O‘zbekiston yangicha dunyoqarash sohasida qilinadigan ishlarning ustuvor yo‘nalishlaridan biridir.

Bu borada davlatimiz tomonidan yoshlarning siyosiy madaniyatini eng ilg‘or zamonaviy usul va yondashuvlar asosida rivojlantirish orqali mustaqil fikrlovchi yoshlarni kamol toptirishga alohida e’tibor berilib, ko‘plab islohotlar amalga oshirilmoqda. Islohotlardan ko‘zlangan maqsad yoshlar siyosiy madaniyatini shakllantirish tizimini yanada takomil-lashtirishdir. Bu sohada innovatsion yondashuv zarurati muhim kasb etib bormoqda. Bu borada ta’lim tizimini yanada takomillashtirish jamiyat taraqqiyotini belgilovchi muhim omil hisoblanadi. Barcha davrlarda buyuk mutafakkirlarimiz qarashlarida insonparvarlik,

millatparvarlik va vatanparvarlik tamoyillari jamiyat a'zolariga, ayniqsa, yoshlarga ma'naviy kuch bo'lishi haqida alohida tushuntirib borilgan. Bu tamoyillarning ahamiyati haqidagi tasavvurlar birinchi navbatda oiladan shakllantirilsa, yoshlarning dunyoqarashi va turmush tarzida ijobiy o'zgarishlar sodir bo'ladi.

Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga qilgan murojaatnomasida: "...Biz o'z oldimizga mamlakatimizda Uchinchi Renessans poydevorini barpo etishdek ulug' maqsadni qo'ygan ekanmiz, buning uchun yangi Xorazmiylar, Beruniylar, Ibn Sinolar, Mirzo Ulug'beklar, Navoiy va Boburlarni tarbiyalab beradigan muhit va sharoitlarni yaratishimiz kerak. Bunda, avvalo, ta'lim va tarbiyani rivojlantirish, sog'lom turmush tarzini qaror toptirish, ilm-fan va innovatsiyalarni taraqqiy ettirish milliy g'oyamizning asosiy ustunlari bo'lib, xizmat qilishi lozim. Ushbu maqsad yo'lida yoshlarimiz o'z oldiga katta marralarni qo'yib, ularga erishishlari uchun keng imkoniyatlar yaratish va har tomonlama ko'mak berish barchamiz uchun eng ustuvor vazifa bo'lishi zarur. Shundagina farzandlarimiz xalqimizning asriy orzu-umidlarini ro'yobga chiqaradigan buyuk va qudratli kuchga aylanadi. Shu maqsadda, "Yangi O'zbekiston – maktab ostonasidan, ta'lim-tarbiya tizimidan boshlanadi", degan g'oya asosida keng ko'lamli islohotlarni amalga oshiramiz" [6], degan fikrlari ham yosh avlod tarbiyasiga har doimgidan ko'proq mas'uliyatli va befarq bo'lmaslikni talab etadi. Mustaqillik davrida bu borada mamlakatimiz olimlari tomonidan o'tkazilgan va o'tkazilayotgan tadqiqotlarni tahlil qilish bu sohadagi ishlar endigina boshlanayotganidan, hali bu borada keng ko'lamli tadqiqotlar olib borish zarurligidan guvohlik beradi.

Hozirda yoshlarning siyosiy madaniyati tushunchasi tabiatan bir-biriga zid bo'lgan va jamiyat hayotining vujudga kelishining yaxlit birligini namoyon etadigan hodisa sifatida ma'lum bir madaniyatdan yuzaga keladigan ma'nolar bilan ko'proq boyitilgan. Shu bois, yoshlarning siyosiy madaniyati ma'lum bir jamiyatdagi ma'naviy va madaniy muhitning siyosiy mezonini, ma'lum bir odamning xulqi, uning sivilizasiya taraqqiyotining o'ziga xos xususiyati sifatida ko'proq aks etadi. Shu mazmunda, yoshlarning siyosiy madaniyati davlat hokimiyati sohasida xalqqa tegishli bo'lgan urf-odatlar dinamikasini, ularning zamonaviy sharoitda mujassam etishi va rivojlanishi, kelajakdagi siyosatni shakllantirish sharoitlariga o'z ta'sirini namoyon etadi. Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, mavzuni tadqiq etish davomida quyidagi xulosalarga kelindi:

-yoshlarda siyosiy madaniyatni innovatsion-kreativ yondashuv asosida shakllantirish va rivojlantirish zarurligining o'ziga xos jihatlari, shundaki, avvalo, yoshlar siyosiy madaniyatini shakllantirish va ular bilan turli xil siyosiy mavzularda davra suhbatlarini tashkil etib borish yoshlarimizning siyosiy madaniyati va salohiyati qay darajada ekanligini bilishga xizmat qiladi;

- buyuk ajdodlarimizning sharqona tamoyillar asosida davlatni boshqarish, mustahkamlash va yuksaltirishga qaratilgan asarlari, risolalari o'tmishda xalqimiz davlat taqdiri, xalq taqdiri uchun mas'uliyatli bo'lgan qanchadan-qancha fozil kishilarni tarbiyalagan hamda ajdodlarimizning siyosiy madaniyatini o'zida aks ettirgan boy ma'naviy merosdan to'laqonli foydalanish;

- azal-azaldan o'zbek xalqi milliy qadriyatlari va an'analarini inobatga olgan holda, yoshlar siyosiy madaniyatiga har doimgidan ko'proq milliy mazmun aks ettirish va ularni davlat va jamiyat ishlarini boshqarishga keng jalb qilish, buning uchun zarur bo'lgan barcha sharoitlarni yaratib berish;

- yoshlarning o'z konstitutsion huquq va erkinliklaridan foydalanishni o'rgatish hamda siyosiy madaniyat shakllanishining ustuvor omili sifatida ko'ppartiyaviylikni qo'llab-quvvatlash, g'oyalar va qarashlar erkinligini ta'minlash;

-siyosiy bilimlarni keng yoygan holda, yoshlar siyosiy tafakkurini yuksaltirish hamda ularning ilmiy va ma'naviy salohiyatini dunyoning taraqqiy qilgan davlatlari yoshlari salohiyati darajasiga yetkazish, yoshlarimiz siyosiy madaniyatini rivojlantirishning ustuvor omilidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Проблемы гражданского общества. Ежемесячный обзор зарубежной литературы. - 2018. - Т. - №9 (14).
2. Турдиева Р. Ёшларнинг ҳуқуқий маданиятини шакллантириш. – Т.: Ўзбекистон, 2014. –Б.5-6.
3. Мирзиёев Ш. Жисмоний ва маънавий етук ёшлар – эзгу мақсадларимизга этишда таянчимиз ва суянчимиздир // “Халқ сўзи” 2017 йил 1 июл.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармони // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон, 70-модда.
5. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга мурожаатномаси. 2020 йил 29 декабр //
6. Нобел мукофотининг расмий веб-саҳифаси. <https://www.нобелпризе.орг/> - Мурожаат этилган сана: 14.06.2017.
7. Флорида Р. Креативный класс: люди, которые меняют будущее. –Москва: Классика ХХ1, 2005. –С. 22

MUNDARIJA

№	Muallif, maqola mavzusi	
	Kirish	4
I. MAFKURAVIY TAHDIDLAR FENOMENI: TABIATI, TURLARI VA SALBIY OQIBATLARI.		
1.	Kurashish mafkuraviy tahdidlar oldini olishning ta'sirchan omili Mavrulov Abduxalil	7
2.	Mafkuraviy tahdidlarning geosiyosiy mexanizmlari Kodirov Anvar	14
3.	Mafkuraviy jarayonlar rivojida ma'naviy tahdidlarning namoyon bo'lishi To'rayev Shavkat Nishonovich	18
4.	Zamonaviy dunyoda mafkuraviy tahdidlar va ularning ma'naviy jarayonlarga ta'siri Ravshanov Fazliddin Ravshanovich	23
5.	Mafkuraviy tahdidlarga qarshi kurashda sharq mutafakkirlarining axloq borasidagi qarashlarining roli Mirashirova Nargiza Anvarovna, Ashurmatov Muzaffar Komilovich	29
6.	Alfa avlod vakillari va madaniy imperalizm: mafkuraviy tahdidlar va yechimlar Norqulov Husniddin Do'sbekovich	34
7.	Mafkuraviy xurujlar-yoshlar qadriyatlariga axloqiy tahdid sifatida Sayidov Murot Nomozovich	42
8.	Zamonaviy voqelikdagi etnosentrizm Nishonov Sarvar Jasur o'g'li	45
9.	"Aql markazlar"ning mafkura targ'ibotidagi o'rni Turayev Abrar Saloxiddinovich	52
10.	Sun'iy intellekt va axborot muhitining transformatsiyasi Xolmirzayev Xurshid Nakibillayevich	58
11.	Buyuk Britaniya: milliy jipslik yo'lidagi g'ov Yakubov Sobirjon Salimovich	63
12.	Mafkuraviy tahdidlar fenomeni: tabiati, turlari va salbiy oqibatlari Kaxarova Munira Maxamadjanovna	67
13.	Mafkuraviy tahdid va milliy xarakter masalasi Mavrulova Munisa	74
II. YANGI O'ZBEKISTON SHAROITIDA MAFKURAVIY XAVFSIZLIKNI TA'MINLASH MEXANIZMLARI.		
14.	Missionerlik tahdidlari, turlari va salbiy oqibatlari Musaev Mansur Tursunpo'latovich	81
15.	Yoshlar ijtimoiy faolligi: zamonaviy jamiyatdagi o'rni va istiqbollari To'rayev Kamoliddin Samadovich	86
16.	Yangi O'zbekistonning ijtimoiy davlatni yaratish strategiyasi-g'oyaviy-mafkuraviy islohotlar asosi sifatida Yuldasheva Matluba Munavarovna	90
17.	Inson kapitali – mafkuraviy xavfsizlikni ta'minlashning strategik omili sifatida Saidkulov Nuriddin Akramkulovich	96
18.	Безопасность личности в цифровую эпоху: психолого-педагогические аспекты Ахметова Клара Ирismetовна	100
19.	Jamiyatda barqarorlikni ta'minlashda axloqiy tamoyillarning ahamiyati Atavullayev Mirkomil Axmadovich, Nabiyeva Dilnoza G'ayratjon qizi	107
20.	Mafkuraviy xavfsizlikni ta'minlashda ma'naviyatning o'rni Jabborova Saodat Sattorovna	114
21.	Ma'naviy xavfsizlik va milliy kontent: globallashuv sharoitida dolzarb vazifa Madrahimov Alisher Usubjon o'g'li	118

22.	Ijtimoiylashuv davrida o'quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda mafkuraviy xavfsizlikni ta'minlashning nazariy asoslari Qulmatov Norqobil Eshmamatovich	122
23.	Mafkuraviy tahdid – milliylikni yo'qotuvchi ko'rinmas kuch Abdullayeva Feruza Nurilloeyevna, Shodiyeva Mehribon Amin qizi	127
24.	O'zlikni anglash – mafkuraviy xavfsizlikni ta'minlash mexanizmi sifatida Fayzullayeva Iqboloy G'ayrat qizi	130
25.	Radikal g'oyalarning mafkuraviy xavfini baholash mexanizmlari Baymatov Alisher Kaxramonovich	134
26.	Zamonaviy mafkuraviy tahdidlarning ma'naviy jarayonlar rivojiga ta'siri va uni oldini olish mexanizmlari Qobulova Gulzoda Maxsud qizi	137
27.	Tinchlik, ahillik va hamjihatlikni asrashda Yangi O'zbekiston tashabbusi Karimov Tuyg'un Jumanazarovich	142
28.	Развитие навыков чтения младших школьников как механизм обеспечения духовной безопасности Каипова Гузель Ильдаровна	148
29.	<i>O'zbekiston madaniy merosi – jahon turizmida bebaho boylik</i> Xidirov Jurabek	152
30.	Globalashuvning ma'naviy-axloqiy oqibatlar va yoshlar tarbiyasi Xolbekov Berdimurodov	155
31.	Yangi O'zbekistonda ma'naviy jarayonlar va ularga qarshi tahdidlar Xakimov Shuxrat Shodiyevich	160
32.	Искусство и культура как ценностно-смысловые механизмы духовной безопасности Таирова Юлия Рафаэлевна	164
33.	Harbiy xizmatchilarning ma'naviy-axloqiy fazilatini takomillashtirishda mafkuraviy immunitetning o'rni Otokulov Abror Sobirkulovich	169
34.	Globalashuv sharoitida ma'naviy-mafkuraviy xavfsizlikni ta'minlashining o'ziga xos jihatlari Salaeva Laylo Shavkatovna	174
35.	Yangi O'zbekiston sharoitida samarador davlat boshqaruvini rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari Umatov Azamatdin Kurbanievich	181
III. YANGI O'ZBEKISTONDA MA'NAVİY JARAYONLAR VA ULARGA QARSHI TAHDIDLAR.		
36.	Milliy qadriyatlar – asrlar orqasida qoladimi yoki kelajak poydevorimi? Qodirov Bo'ri	186
37.	Yoshlar ma'naviyatiga salbiy tasir etuvchi omillar Qasimov Nodir Ulug'ovich, Kuchkarov Xudaynazar Muhiddinovich	191
38.	Yangi O'zbekiston: Ma'naviy yuksalish va xavf-xatarlar Sultonov Fozil Hojiyevich, Hojiyev Farhod Jumaboyevich	197
39.	Axborot oqimi orqali ma'naviy jarayonlarga kirib kelayotgan tahdidlar va ularga qarshi ma'naviy immunitet Yunusov Mansur, Abduraimov Akbarjon	201
40.	Yangi O'zbekistonga ma'naviy tahdidlar tahlili Sultonov Fozil Hojiyevich, Z.Akbarkulova	205
41.	Ma'naviy taraqqiyotni ta'minlashda bag'rikenglik madaniyatini yuksaltirishning strategik vazifalari	211

	Ulug'ov Abduraim Xamzayevich	
42.	Dumskrolling - ko'rinmas mafkuraviy tahdid Shermatov Avazbek G'ofur o'g'li	215
43.	Mafkuraviy tahdidlar va ularga qarshi ma'naviy immunitetni shakllantirish usullari Matchonova Barno	218
44.	Axborotlashgan jamiyatda inson tafakkuri transformatsiyasi va uning ma'naviy-axloqiy tarbiyaga ta'siri Yodgorov Alisher Nurmuhammadovich	222
45.	Yangi O'zbekistonda ma'naviy jarayonlarning iqtisodiy sohaga ta'siri Musurmonqulov Muhammad Ural o'g'li	225
46.	Mafkuraviy tahdidlar: radikallashuv bosqich va darajalari Namozova Maftuna Shokir qizi	228
IV. MAFKURAVIY TARBIYA BO'YICHA OLIB BORILAYOTGAN ISLOHOTLAR: MUAMMO VA YECHIM.		
47.	Siyosiy madaniyat va milliy mafkuraning korrupsiyaga qarshi immunitetni shakllantirishdagi o'rni Arabov Baxtiyor Isomiddinovich	235
48.	Yoshlar tarbiyasida axloqiy kamolot haqidagi falsafiy qarashlar evolyutsiyasi Yusubov Jaloliddin Kadamovich	241
49.	O'zbekistonda professional ta'lim bitiruvchilari bandligini ta'minlashning ma'naviy va huquqiy asoslari Abdullayev Sardorbek Usmonxudjayevich	247
50.	Ijtimoiy-ma'naviy muhitning me'yoriy, mafkuraviy va ijtimoiy-iqtisodiy indikatorlari (O'zbekiston tajribasi va xorijiy mamlakatlar bilan taqqoslash) Boltayev Jasur Akbarovich	254
51.	Ma'rifatparvarlik fenomeni: tarixiy taraqqiyot va zamonaviy talqinlar. Abduvaxidov Abdullaziz Abdusattor o'g'li	257
52.	Uchinchi renessansni barpo etishda ilm-fan va ma'rifatning o'rni Aliyeva Dilbar Valiyevna	260
53.	Davlat fuqarolik xizmatchilarining ma'naviy-axloqiy fazilatlarini rivojlantirish Ismailov Dilshod Baxriddinovich	264
54.	Karmanalik tasavvuf allomalari meroslarining ilmiy-nazariy asoslari Quvonov Sardor Zokirovich	269
55.	Ta'lim va tarbiya: oliy ta'lim tizimlaridagi yangi imkoniyatlar Badalbayeva Ra'no Yulchiyevna	277
56.	"Yangi O'zbekiston" g'oyasi va insonni tarbiyalashda van yanmin ta'limotining o'zaro uyg'unligi Xoshimov Sanjarbek Sultonbekovich	280
57.	Axborotlashgan jamiyatda yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasini takomillashtirish Sherzod Abraev	285
58.	Vatanparvarlik tarbiyasi: Ichki ishlar organlari xodimlari tayyorgarligining strategik yo'nalishi Sirliev Baxtiyor Nazarovich	288
59.	Патриотическое воспитание сотрудников органов внутренних дел: концептуальные основы и педагогические подходы Кодиркулов Азизжон Саидкул угли	291
60.	Davlat xizmatchisi sifatida huquqni muhofaza qilish organlari xodimlarining ma'naviy qiyofasini yuksaltirishda mafkuraviy tarbiyaning o'ziga xos jihatlari Xoliyarova Mahbuba Sottorovna	295
61.	Jamiyatda ijtimoiy - ma'naviy munosabatlar tizimida mahalla va oilaning o'rni Yorqin Yuldashev	302

62.	Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarinig mafkuraviy tarbiyalarini oshirish – o'quvchilarni o'qish savodxonligini rivojiga ta'siri Qayumova Shohsanam To'lqin qizi	306
V. AVLODLAR UZVIYLIĞI – MAFKURAVIY BARQARORLIK KAFOLATI.		
63.	Yoshlarni mafkuraviy tahdidlardan himoya qilishda ajdodlar me'rosining o'ziga xos o'rni Oxunova Dilnoza Qaxxorjonovna	310
64.	Yangicha ijodiy-ma'naviy jarayonlar jamiyat a'zolarining intellektual takomilida muhim ahamiyat kasb etadi Allayorov Safar Xushvaqtovich	314
65.	O'zbek xalqining ijtimoiy hayotida oila va nikoh munosabatlarining ijtimoiy transformatsiya jarayonlari Pardayeva Sevara Akram qizi	319
66.	Avlodlar uzviyligi va oilaviy qadriyatlar: Mafkuraviy barqarorlikni ta'minlashda an'ananing roli Sharopov O'lmasbek Shuhrat o'g'li	324
67.	Kurashish mafkuraviy tahdidlar oldini olishning ta'sirchan omili Omonov Baxtiyor	329
68.	Mafkuraviy tarbiyada nazariy masalalar hamda muammoning amaliy jihatlarini uyg'unligi Rashidov Rustam Rasulovich	336
69.	Jamiyatdagi yangilanishlar jarayonida ijtimoiy kapitalning ahamiyati Yunusov Abbas	340
70.	Avlodlar uzviyligi – mafkuraviy barqarorlik kafolati sifatida Xusanova Nigora	343
71.	Ma'naviy xavfsizlikka qarshi tahdidlar Namozova Maftuna Shokir qizi, Zulhumor Narzullayeva	355
72.	O'smirlasda liderlik xususiyatlari namoyon bo'lishining ma'naviy-psixologik omillari Ergasheva Gullolaxon Nosirjon qizi,	361
73.	Ziyorat maskanlari qadriyatlar manbai sifatida: ijtimoiy-falsafiy tahlil Oydina Begmatova	366
74.	Iste'mol madaniyatining ijtimoiy ahamiyati Gulnoza Nurtoeva	369
75.	Yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashning ilmiy-nazariy asoslari Ahrorova Shahlo O'rinboyevna	373
76.	Vatanparvarlik va axloqiy tarbiya: yoshlar ma'naviyatini yuksaltirishning bosh mezonini Bozorov Baxodir Turayevich	378
77.	Yoshlar ijtimoiy faolligi va uning o'ziga xos jihatlari Xo'jaqulov Ulug'bek Ismoilovich	383
78.	Raqamli axborot oqimida milliy qadriyatlarni yo'qotmaslik va ularni rivojlantirish tamoyillari. Eshonkulov Laziz Azamatovich	387
79.	Yoshlar hayotida virtuallashtirish sabablari va omillarining sosiologik tahlili. Qodirova Zuhra Obidxon qizi	390
80.	Axborot globallashtirish davrida yuksak ma'naviyatni asrash va rivojlantirish muammolari. Nargiza Mirzaahmedova	395
81.	Yangi O'zbekiston: yoshlar madaniyatini yuksaltirishning strategik yo'nalishlari Ilhom Fayzullayev	398

RESPUBLIKA MA'NAVIYAT VA MA'RIFAT MARKAZI
IJTIMOIIY-MA'NAVIY TADQIQOTLAR INSTITUTI

MAFKURAVIY TAHDIDLARNING MA'NAVIY JARAYONLAR
RIVOJIGA TA'SIRI VA UNI OLDINI OLIH MEXANIZMLARI

Noshir: Zayniev F.
Dizayner: Zayniev S.

Nashriyot raqami: AI № № 189562. 01.09.2025-yil
Tashkent sharhi, Yakkasaray tumani, Yakkasaray MFY,
Xushtepa ko'chasi, 6-uy

Bosishga 03.09.2025-yilda ruxsat etildi.
Bichimi 84x108. 1/16
«Times New Roman» garniturası.
Ofset bosma uslida bosildi.
Shartli bosma tabog'i 25, Buyurtma № 46
Adadi nusxa 250 nusxada

“BIZNES POLIGRAF” bosmaxonasida chop etilgan.
Manzil: Toshkent shahri, Chilonzor tumani, Katta Qozirabad, 65
Telefon +998 91 242-12-23